

ప్రహయ గీ, వాయసమః

అంశాన్యైకవ్యాఖ్యము

మానస శ్రీ మదిమ్యైశ రామచారికెరచిత

శ్రీమదనంతభట్టాభ్యుక్ నివరిచి తె

చమ్పూధారతాఖ్యై గ్రంథే

ప్రశ్నమాది సమతేషుక్తాః పూర్వాద్భవమ్

౧౩. మన హాగూఁపురీమధ్యవిద్యోతమానదివ్యగత్తు

సి. హాసని. యాథా శ్రుతి స్వరజే దాస్యానప డిత

సల్లూరు సత్యశ్రీనివాసాచార్యమాజ

లిరుమల శ్రీ నివాసతాతాల్గ సాహాయకెన

యథామతి పరిశోధ్య పరిష్కృత్య

క్వింటిల్ కామసి వినివయ్య తాదృశ మహారాజాశ్రయేన

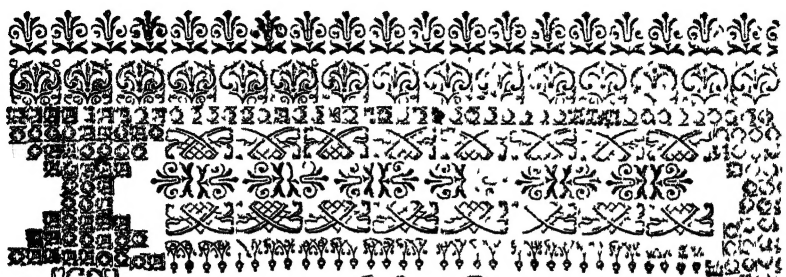
భైరవరాసకారవక్రవ ర్థయ్యంగార్యేణ

వహీశూ:పురీమధ్యవిరాజమాన యం

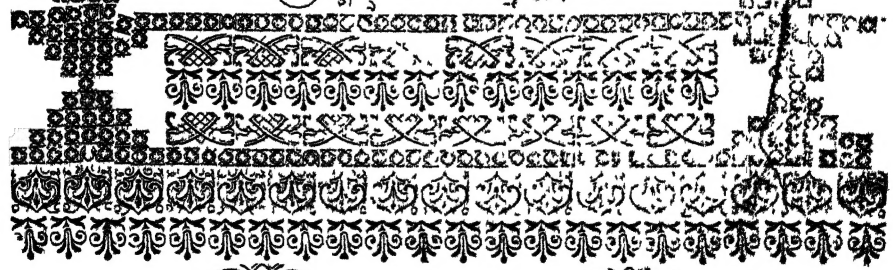
విద్యాచరంగిణాశ్చిస్త్వయమహాక్షుశాలాయాం

స్వ గాఢ, అపిభిస్సముద్రిత-విజయైతమామ్

ఇదానీ వేదానూల్యం సార్వసూప్యద్వయమ్

శ్రీ కృష్ణాయనమః

చముభారతపూర్వాంశశుద్ధాశుద్ధపత్రికా

౧

పుట ప జ్జి అశుద్ధం	శుద్ధం పుట ప జ్జి అశుద్ధం	శుద్ధం
3	౨౦ ముఖపత్రిక తమిళా	౨౦ ౧౮ సమధాన్ సమధాన్
	దినసమ్యక్ అధాన్	౨౦ మాంసం మాంసం
	౫ లేకి కింతు ముఖరం	33 ౧౮ శబ్దం శబ్దం
	కృతమితి లేఖనం నాన్	౨౫ శబ్దాత శబ్దాన్
	య్యమ్	3౮ 3 ద్ధదాన్ ద్ధదాన్
౪	౧౫ శబ్దా శబ్దా	౧౦ సభూవ బభూవ
౫	౨ శబ్దా శబ్దా	౨౨ తత్కర్వ తత్కర్వ
౬	౨౦ తస్యదం తేననిర్వ	౨౫ వాజి వాజి
	త్తమ్	౪౦ ౨౧ విశేష శేష
౭	౧౪ హస్తీ హస్తీ	౪3 ౮ నుతి మహి
	హస్తీ హస్తీ	౨౨ ఖ్యవమాత్యుత్పైతా
౮	3 నిషిధ్య నిషిధ్య	౪౪ ౧౬ మిధునం మిధునం
౧౦	౧౪ వృధా వృధా	౪౫ ౨౫ ఖండన ఖండన
	౨౨ సంరా సంరావనిరా	౪౬ ౧౮ నీవ నీవ
౧౨	౧౧ భ్రమోత్తరం భ్రమోత్తర	౨౨ త్రజెతి వ్రజెతి
౧3	౪ అన్యధా అన్యధా	౪౮ ౪ తావుభాపాండు కింద
	సుపప నుపప	మాఇతివిలిఖ్య క్రమో
౧౭	౨ జనావాం జనానాం	త్రనవివక్షితఇతిలేఖనం
	౧3 క్షీప్త క్షీప్త	చింత్యం తావుభాకిం
	౧౫ తీర్త్య తీర్త్య	దమపాణ్డూఇతిలేఖ్యం
౧౮	౪ వాచరం వాచరం	కిందమన్యభ్యహిత
౨౦	౧౧ వశీ వశీ	త్వాత్
	౧౪ యాం యాంకిల	౪౯ ౮ నిరసితుమి నిరసివ్య
	౨౨ నీర్షా నీర్షా	చ్చాన్
౨౨	౧౫ పథి పథి	౫౦ ౧ కర్తమిచ్చావిధాన్య
౨3	౨౪ శబ్దం శబ్దం	౫౨ ౧3 సహ్యతే సహ్యతే
౨౪	౧౮ యజ్ఞో యజ్ఞో	౨౨ జ్ఞానో జ్ఞానో
౨౫	౧౫ భ్యామసు భ్యామసు	౫౨ ౧౦ వత్తతే వత్తతే
౨౬	౨౦ తథా తథా	౨౧ దితిత్వేకే దిత్వేకే

పుటపక్షిఃశుద్ధం

శుద్ధంపుటపక్షిఃశుద్ధం

శుద్ధం

౧౫౮	౫ బ్రహ్మణా బ్రాహ్మణౌ	౧౯౮	౨౧ పుంసే	పుంసి
౧౫౯	౧౩ కృష్ణాం కృ		౨౨ దివ్య	దివ్యిత్వ
	జ్ఞాం	౧౯౯	౨౩ నా	నామ
౧౬౩	౫ నిదా నిదాన	౧౯౭	౨౪ మర	మవ
౧౬౪	౬ ఆంహసాం ఆంహసాం	౧౯౪	౬ హరిణస్తతా	హరి
౧౬౬	౨ చిద్దయా చిద్దయా	౧౬	౧౬ మిణి	మణి
౧౬౯	౨ సబలీ బలీ	౧౯౫	౨౪ సమ్మద్ది	సమ్మద్ది
౧౭౦	౧౬ శ్శఖర శ్శఖర	౧౯౬	౩ చన్ద్ర	చన్ద్ర
౧౭౨	౩ యమనీ యమినీ	౨౦౨	౧౦ శరప్యం	శరప్యం
౧౭౩	౧౪ ఏష ఏష	౨౦౩	౧౦ నూంకల్యా	మాంక
౧౭౪	౬ బంధనే బంధనేన			ల్యా
౧౭౭	౧౦ ర్థాదు ర్థాతు	౨౦౬	౧౨ స్తరస్య	స్తరస్య
౧౭౮	౯ మూర్ధాని మూర్ధాని	౨౦౮	౨౧ త్వప్యత్వి	త్వప్యత్వి
	౧౯ పత్వమ పత్వతు	౨౦౯	౯ యస్యతి	యస్యన
౧౭౯	౧౪ పద్ధన్నితి పద్ధన్నితి	౨౧౦	౧౦ తథో	తథో
౧౮౦	౪ స్థాణో కిమస్థా	౨౫	౨౫ చ్చౌప	చ్ఛౌప
	౫ కిమగ గణౌ		చ్ఛాస్తు	చ్ఛాస్తుం
	౬ అభినవ అభినవః	౨౧౧	౪ కిపదం	కిపదం
	౭ సుతాః సుతా	౧౪	౧౪ కన్యేయ్య	కన్యేయ్యః
౧౮౧	౨౫ ద్వివం ద్వివః	౨౧౨	౯ లప్యతే	లప్యతే
౧౮౩	౧౩ నీతాంత నితాంతి	౧౩	౧౩ నామ	నామ
౧౮౬	౧౭ పృథమం పృథమం	౨౫	౨౫ సాధన	సాధన
౧౮౭	౧ వజాతి వజాతి	౨౧౪	౫ భావః	ప్రసిద్ధిః
	౧౯ ధం మం	౨౫	౨౫ తి	తి
	౨౦ క్షుని క్షుని	౨౧౫	౨౪ ఏవ	ఇవ
	౨౧ మప్త క్షప్త	౨౧౬	౧౯ శబ్ద	శబ్ద
౧౮౮	౨ తెస్త తెస్తఅగ్రైకృత	౨౧౭	౧౫ సంధ్యా	సంధ్యా
	వంతః	౨౧౮	౪ విధయే	విధయే
౧౮౯	౧౩ వాభీ వాభి	౨౧౯	౫ చ్చౌపతి	చ్ఛౌపది

పుట | పక్షి | అశుద్ధం

శుద్ధం | పుట | పక్షి | అశుద్ధం

శుద్ధం

౨౨౯	౭ దిద్దిరా	దిద్దిరా	౨౬౧	౧౬ అర్థతాం అర్థతాం	
౨౩౦	౧౭ ముక్త	ముక్తం	౨౬౨	౧ వతీత్య వతీత్య	
౨౩౧	౨ పూజ్య	పూజ్య		౯ తిలొత్తయా తిలొత్త	
	౬ వస్త్రేవ	వస్త్రేవ			మా
	౪ పృతిగృ	పృతిగృ		౧౦ ముకెహాః ముకెహాః	
	౧౧ భవిష్టః	భవిష్టః		౧౧ భవేషో భవేషో	
౨౩౩	౧౭ లక్షణం	స్వరూపం		౨౧ హస్తే హస్తే	
	౨౫ వాహ	వివాహ	౨౬౩	౫ విధాన్ విధాన్	
౨౩౪	౧౨ జీమ్	జీమ్	౨౬౪	౧౧ మలంబ్య మలంబ్య	
౨౩౫	౬ ముఖే	సుఖే	౨౬౫	౨౦ లట్ లిట్	
౨౩౬	౬ సమిరా	సమరా	౨౬౬	౬ రాజన్వతీం రాజన్వతీం	
	౭ నిర్వర్త్య	నివర్త్య	౨౬౭	౧ కాగ కాచి	
	౧౬ సవచ్చన	సవచ్చన		౨౪ మన్నథేన మన్నథేన	
౨౩౭	౧౫ హస్తిసా	హస్తిసా	౨౬౮	౪ దిత్త్యధః రిత్త్యధః	
౨౩౮	౧౦ శిశ్యః	శిశిన్యః		౧౭ అన్యోన్యాలంకారః	
	౧౨ సగరం	సగరం		౨౫ భయమన్యోన్యభయ	
౨౩౯	౨౩ స్థానానా	స్థానానా	౨౬౯	౧౨ దధః దధః	
		దరా		౧౨ అంత అంత	
	౧౩ శాశ	శాశ	౨౭౦	౧౯ ఉలూచీ ఉలూచీ	
౨౪౦	౧౨ వృద్ధ	వృద్ధ	౨౭౧	౭ దేవదా దేవదా	
౨౪౧	౧౬ మహా	మహా	౨౭౨	౧ ప్రాపితాం ప్రాపితా	
౨౪౨	౧ ఇణానైః	ఇణానానాం			మాశ్రితాం
	౨ వాక్యాద్ధా	వాక్యా	౨౭౩	౧౪ వివిధాః వివిధాః	
	౧౧ నాం	ధాన్యపత్రి		౨౫ ఇప్రతీ ఇప్రతీ	
౨౪౩	౧౧ కుడుపః	కుడుపః	౨౭౪	౧౬ అగస్త్య అగస్త్య	
౨౪౪	౧౧ గ్రంథ	గ్రంథ		౬ జరిత జరిత	
౨౪౫	౧౧ విద్యుతైః	విద్యుతైః	౨౭౫	౧౧ హవ్యం హవ్యం	
౨౪౬	౧౧ వంశః	వంశః		౧౯ త్యదాదీతి త్యదాదీని	
	౧౩ పాపనః	పాపనః	౨౭౬	౩ వివిధః వివిధః	

౪౩౭	౧౫	లింతా	లింతా	౭	త్యాదినా	త్యాదినా
	౨౫	సమత్	సమత్			నాత్యలూ
౪౪౦	౧౦	గ్రంథా	గ్రంథా			విశిష్ట
౪౪౬	౨౫	కాయా	కేయా		తా	తాం
౪౪౭	౭	హూయ	హూయ	౪౭౧	౧౩	కద్దిద్య
		దయః	యశయస	౪౭౪	౧౧	శయకై
			దాషః	౪౭౭	౩	దంసతీ
	౫	తదస్తమ	తదస్తమ	౪౭౮	౧౨	మభీ
		యః	నదాషః	౪౮౨	౨౩	తథా
		నిముక్త	నిముక్తి	౪౮౫	౨౫	స్నేప
౪౪౯	౧	ముద్దిశ్య	ముద్దిశ్య	౪౮౮	౨	శబ్దా
౪౫౦	౧౨	మథా	మథా	౪౯౫	౨౩	ప్రకాశ
౪౫౨	౩	ప్రథానా	ప్రథానా	౫౦౩	౨౧	స్థయమా
౪౫౬	౧౪	హ్యన్య	హన్య	౫౦౭	౩	లిద్దరైః
	౨౫	పాండనే	పాండవే		౧౩	రుద్రయ
౪౫౮	౧౦	త్వరీభిః	త్వరీభిః		౨౪	స్థుచెతి
౪౬౦	౧౩	అకొకా	అశోకా	౫౦౮	౪	పించ
౪౬౧	౧౬	ప్రతీత్యాదిమాతామి			౧౪	ఘశోవా
		శ్యంలంచంత్యం		౫౦౯	౧౩	శ
౪౬౨	౧౭	స్తేష్వపి	స్తేష్వపి	౫౧౦	౫	యావత్
౪౬౪	౨౦	అదంతా	అదంతోత్త		౧౬	భావృత్తి
			విదా		౨౦	స్థూల
౪౬౫	౧౨	స్థితి	స్థితి	౫౧౧	౮	సంజంధి
౪౬౬	౯	ప్రీత్య	ప్రీత్య		౧౩	మనంగ
౪౬౯	౧	కృచి	కృజీ	౫౧౪	౧౨	రుహ్య
	౫	యస్య	యస్య		౧౪	త్యనం
	౧౧	జ్ఞాత	జ్ఞాత	౫౧౫	౧౦	దివం
౪౭౧	౨	దేవ్యాం	దేవ్యా	౫౧౯	౨	భావా
	౬	దేశ	దేశః		౫	గ్రంథిః

౧౨	కనావ్య	కనావ్య	౧౩	వసుభ్యః	నస్తుభ్యః
౫౨	౬	అధీత	౫౪౯	౧౯	రాష్ట్రేః రా
౧౩	మూ	మూ			ష్ట్రేః
౫౩	౭	అను	౫౫౦	౯	నూంధం స్కంధం
౫౪	౮	ఉర్వశి	౫౫౧	౧౦	పదానర్ప స్వరూపా
౫౫	౯	ప్రదేశః			ణత్యాద్య త్వైక్షేతి
	౧౦	క్షిప్రం	౫౫౨	౧౧	నంగతం యుక్తం
౫౬	౧౧	కృజతా		౧౨	జటాసురోధో ఇత్యా
౫౭	౧౨	వనం	౫౫౩	౧౩	కాలే అహని
౫౮	౧౩	నవ్యక్			నీత్యైత్యాదిపద్యానన్
౫౯	౧౪	చాచలి			యక్రమఃపవకారపా
౬౦	౧౫	క్షిప్రం			రశ్చచింత్యః
	౧౬	అస్యవత్తనస్య	౫౫౪	౧౬	తెనః తెన
	౧౭	లిపా	౫౫౫	౧౭	ఉపాజ్వ ఉపాన్వ
	౧౮	వక్షః	౫౫౬	౧౮	నాన్యేన నాన్యేన
	౧౯	శ్విభిమః	౫౫౭	౧౯	వీణయోవ వీణావాద
౬౧	౨౦	యథా			గాయతీ నశిల్పమ
	౨౧	ఉద్దితరోగాం			త్యధైరక్ స్వేత్యధే
	౨౨	గదా			శిల్పమితిరక్
	౨౩	యథా	౫౬౦	౨౦	తరక్ష తరిక్షు
	౨౪	ఉద్దితరోగాం	౫౬౧	౨౧	రవ రవ
౬౨	౨౫	సక్త్యక్షో	౫౬౨	౨౨	భావం భావం
౬౩	౨౬	భాషిత	౫౬౩	౨౩	పాశా పాశ
౬౪	౨౭	నయనయో	౫౬౪	౨౪	కర్తృణాం కర్తృణాం
	౨౮	యోః	౫౬౫	౨౫	పాక్ష పాక్ష
౬౫	౨౯	దధి	౫౬౬	౨౬	కూలస్థా కూలస్థా
౬౬	౩౦	తదా	౫౬౭	౨౭	పర పర
౬౭	౩౧	ప్రహంతి	౫౬౮	౨౮	ఉక్తా ఉక్తా

	శ్లోకం	పదం	అంశం	అంశం	పదం
	౧౩	పద		౧౪	పద
	౧౫	పద		౧౬	పద
౧౭	౧౮	౧౯	౨౦	౨౧	౨౨
౨౩	౨౪	౨౫	౨౬	౨౭	౨౮
౩౦	౩౧	౩౨	౩౩	౩౪	౩౫
౩౭	౩౮	౩౯	౪౦	౪౧	౪౨
౪౪	౪౫	౪౬	౪౭	౪౮	౪౯
౫౧	౫౨	౫౩	౫౪	౫౫	౫౬
౫౯	౬౦	౬౧	౬౨	౬౩	౬౪
౬౭	౬౮	౬౯	౭౦	౭౧	౭౨
౭౫	౭౬	౭౭	౭౮	౭౯	౮౦
౮౩	౮౪	౮౫	౮౬	౮౭	౮౮
౯౧	౯౨	౯౩	౯౪	౯౫	౯౬
౯౯	౧౦౦	౧౦౧	౧౦౨	౧౦౩	౧౦౪
౧౦౭	౧౦౮	౧౦౯	౧౧౦	౧౧౧	౧౧౨
౧౧౫	౧౧౬	౧౧౭	౧౧౮	౧౧౯	౧౨౦
౧౨౩	౧౨౪	౧౨౫	౧౨౬	౧౨౭	౧౨౮
౧౩౧	౧౩౨	౧౩౩	౧౩౪	౧౩౫	౧౩౬
౧౩౯	౧౪౦	౧౪౧	౧౪౨	౧౪౩	౧౪౪
౧౪౭	౧౪౮	౧౪౯	౧౫౦	౧౫౧	౧౫౨
౧౫౫	౧౫౬	౧౫౭	౧౫౮	౧౫౯	౧౬౦
౧౬౩	౧౬౪	౧౬౫	౧౬౬	౧౬౭	౧౬౮
౧౭౧	౧౭౨	౧౭౩	౧౭౪	౧౭౫	౧౭౬
౧౭౯	౧౮౦	౧౮౧	౧౮౨	౧౮౩	౧౮౪
౧౮౭	౧౮౮	౧౮౯	౧౯౦	౧౯౧	౧౯౨
౧౯౫	౧౯౬	౧౯౭	౧౯౮	౧౯౯	౨౦౦

శ్రీ హయగ్రీవామనమః

సర్వాఖ్య-చంద్రభారతప్రారమ్భః.

శుక్లాంబరధరంవిష్ణుంశశివణాంచతుర్భుజం । పృసన్నవదనంధ్యాయే
 త్వర్వవిఘ్నాపశాంతయే ॥ శారదాశారదాంభోజ వదనావద
 నాంబుజే । సర్వదాసర్వదాస్తాకం సన్నిధిసన్నిధికియాత్ ॥ * ॥
 మంగళశ్లోకః ॥ * ॥ భావాద్రాన్యోన్యాలాకనదానంగరససారసర్వ
 స్వమ్ । తెజఃపరంశివాఖ్యంచిరమవతాంతాంపురాణదాంపత్యం ॥ కా
 వ్యప్రకాశికాదిమలక్షణశాస్త్రాధిభావనాదారః । కురుతేలాన్యంచం
 పూభారతమధికురవిరామకవిః ॥ నిందతునందతువాసన్నసూయ రస
 సూయరత్నకింలేన । యత్సంతానసగమనాయైవేదంమమతుపాధేయం
 అమాషయశ్కావ్యమిదంచసింహః కశ్చిన్నిజాఖ్యానుగుణైః శ్వవా
 దైః ॥ సింహాన్యమశ్వాహిసునిమలానాం స్వర్కాద్యతాదూషణ
 మాతనోతి ॥ అపమూలమనన్వితమతిదురహంయుభిరత్రకల్పితాపా
 రా ॥ అపివిదుషోమోహయితుంవ్యాచఖ్యాబతసపండితమ్మనః ॥ తె
 చస్సుటీకరిష్యం తేతత్రతత్రమయాధునా । విదాంకుర్వంతుసుధియోవి
 నామత్సరముత్సుకాః ॥ * ॥

కల్యాణం(నా(వా)విధత్తాంకరటమదధునీలాలకల్లాలమాలా
 ఖలల్లాలంబకోలాహలముఖరిత దిక్చక్రవాళాంతరాళం
 ప్రొత్నంపెతండరత్నం సతతపరిచలత్కణతాళ ప్రరోహ
 ద్వాతాంకూరాజిహ్వాదరవివృతఫణశృంగభూషాభుజంగం॥
 —శ్రీమదంబాళ రామాచార్యకృతవ్యాఖ్యాప్రారమ్భః—

వందామశారవిందాక్షం బృందావనవిహారిణమ్ । నందాదిహృద
 యానంద మందారంయదునందనమ్ ॥ నతాశ్రీహయవదనంవిద్యానగ
 రాధినాథపాషాద్యః । భారతిచంపూటీకాంవిశినోత్సంబాళ రామార్యః

కు)॥*॥ లాలంబోబంధరశ్చసః ॥*॥ అభ్యంతరంతవంతరాశం చక్ర
వాళంతుమండలమితిచనర్వత్రక్రమేణామరః ॥ సతతంపరిచలచ్ఛాసం
తాడ్యేలెనీజ్యేతేషితితాశౌ- డలయోగభేదః కణాతాశౌవ్యజనేషవ
తాభ్యాం ప్రరోహతాంజాయమానానాం వాతాం హారాణాం మంద
మూతానాం ఆహతుం భోక్తృమిచ్ఛాప్రహీమా+ఆజ్ఞూర్వాద్ధ
రతేసన్నతాదప్రత్యయః ॥ని॥ అంకూరస్తవంకురస్తుభ్రావితి ద్వీరూ
పకోశః- తయాదరంఘోషత్, వివృతానివికాసితానిఫణానాం శృంగా
ణి అగ్రాణియైస్తాన్యశాఃఘామాఘజంగాః ఆభరణసపాః యన్యతథో
క్తః- ఘామాఘజంగాశ్చ తాదశ్యస్యశేషత్వవివక్షయా అప్య
ఘాసాదివత్ప్రసూతానాం, ప్రతన్నంపురాతనం॥ని॥ పురాణవృత్తనప్రతన్నపు
రాతనదిరంతినాశత్యమరః, వేతండుత్నంగజశ్చేష్టః విఘ్నరాజశ్చ
యాచత్ ॥ని॥ వేతండుఃకరటీఁజిత్తిఁత్రికాండశేషః, వః యష్టాకంక

కాన్తగతాచ్చ వణగణపద్మిస్తుప్తేన, కరటయోగండుయోర్యా
మధునీ-మవోదక ప్రవాహః॥ని॥ కాకెభగండుకరటావితితటినీహృది
నీసునీవామరః ॥ తస్యాం లోలాశ్చలాః లోలశ్చలనత్వస్థయోరిశ్య
మరః ॥ యాః కల్లోలమాలాః-మహాతరంగపజ్జయః, ॥ ని ॥ మహ
త్సూక్ష్మాలకల్లోలావిర్యమరః ॥ తాసు ఖలంతః-క్రీడంతః, యోరోలం
దాః-భ్రమరాః, రలయోభేదాల్లాంబావత్సపి లేమాంకోలాహతన-
శిలక లేన, ॥ ని ॥ కోలాహలశిలకలకలశ్చత్యమరః ॥ ముఖరితం- ప్రతిభ్య
నినానాస్తభరంగముఖవత్సంజాతమన్య+ముఖశబ్దాత్ ఖముఖకుంజేభ్యడ
పసంభ్రాసమితిమత్సధీయేరప్రత్యయే తిదస్య సంజాతం తారకాది
భ్యవతఃపితత్ ॥ దిశాంచక్రవాళంమండలం ॥ ని ॥ చక్రవాళంతుమం
డలమిశ్యమరః ॥ అంతరాళమభ్యంతరంచయన్యతల్ ॥ని॥ అభ్యంతరం
త్వంతరాళమిత్యమరః ॥ సతతం పరిచలంతౌ కణాతాశౌవ్యజనే త
యోః ప్రరోహతావతాంహారస్యాజహీర్షయాజిఘత్సయా +ఆజ్ఞూ

(కు)ల్యాణంశుభంవిధత్తాంకరొత్పిత్యాశీఃవిస్తూర్వాద్దధాతే రాశీరథే
 లోట్, విఘ్నరాజస్య ఆకరం వురుషత్వేపి, సర్వస్య గాత్రస్య శిరః పృ
 థానమితి। పౌధాన్యేన వ్యవదేశాభవంతీతచ న్యాయాభ్యాం తత్త్వేన
 నిదేశః, అత్ర లాలేత్యాచౌ వ్యంజనావృత్తైః వృత్త్యనపాసోనామ
 శబ్దాలంకారః, విఘ్నరాజాశ్రితానాం మధుపవ్యాళానామ పిక్రమేణ
 దిక్పక్రవ్యాపికోలాహలతత్కణతాళానిలక్ళతాహరవణనైసతదా
 శ్రితానాం సతామఖిలదిగావ్యపివిఖ్యాతిమత్త్వా న్యానపెక్షకాంక్షితా
 ఘా సిద్ధిమత్త్వాదికం క్షేముణికన్యాయసిద్ధమిత్యర్థాపత్త్యన్వలంకార
 ప్రతీతైః వస్తునాలంకారధ్వనిః। అత్రాదౌహాస్వస్యకకారస్య కల్యా
 ణమితి త్రిగురుకన్యమగణస్యచ ప్రయోగాత్ వణగణశుద్ధిరభ్యహి
 తతమః। తదుక్తం కవికంఠపాశే ॥ క్షౌ॥ అకచటతవయశాఅమృతావిషా
 ణిదీర్ఘాణీతి॥ మస్త్రైగుర్భూమిదైవత్యాదివ్యాసన్నరసదాయక ఇతిచ

(అం) రావతే హృథాతాస్సనిలప్రత్యయాదిత్యకారప్రత్యయః దరంవివృ
 తాని ఫణానాం శృంగాణి ప్రాంతాయైస్తేభూషాభూతాభుజంగాయస్యత
 త్ ప్రత్నంపురాణం + నశ్చపురాణే ప్రాదిత్యత్రచకారేణ ప్రశబ్దా
 త్ ప్రప్రత్యయః ॥ ని ॥ పురాణ ప్రతనప్రశ్నపురాతనచిరంతనా ఇత్య
 మరః ॥ ఏతేన దేవతాత్వంద్యౌత్యతే ॥ వేతండరత్నంగజశ్రేష్ఠః ॥ ని ॥
 రత్నంస్వజాతిశ్చైష్టేషీత్యమరః, రత్నంశ్చైష్టేషావపీతివిశ్వశ్చ ॥ వి
 నాయక ఇతియావత్, యద్యపి వెతుడరత్నశబ్దేన వినాయక ప్రతీతి
 ర్నజాయతే। తథాపి కణతాళప్రరోహదిత్యాదివిశేషణాద్దేవతాత్వ
 ద్యౌతక ప్రత్నశబ్దవిశేషణాచ్చ ఉచ్చస్థేగ్రహవంచకే॥ తారకధావం
 తవిధ్వంసీత్యాదౌ మహాశ్శబ్దేనైవ లక్షణయా తత్ప్రతీతిజ్ఞానతపివ।
 ఏతాదృశోవిఘ్నరాజః సః అస్తాకం కల్యాణం శుభం। అథవా కల్యా
 ణమక్షయం స్వణంవా ॥ ని ॥ కల్యాణమక్షయస్వణే కల్యాణంక
 సకపిచేతివిశ్వః ॥ విధత్తాంకరొతు, కచిత్తునా విధత్తామితిపాఠేర్ఘుడితి

(కు)నస్తుతస్తవత్రకల్యాణమితి భద్రవాచక పయోగాదవిచార్యైవ
సా || తదుక్తం || దేవతావాచకాశ్శబ్దాయేచభద్రాదివాచకాః | తే
సర్వేస్తేన నింద్యాస్సుయః లిపితోగణితోపివేతి || సగ్ధరావృత్తమే
తత్, మ్రబ్ధైర్యానాం త్రయేణత్రిమునియతియుతాసగ్ధరాకీర్తితే
యమితిలక్షణాత్, యత్తుగ్రంథసమాప్త్యర్థంవిఘ్నరాజప్రార్థనంకృ
తమిత్యర్థ ఇతి సృసింహః, తదేవాస్యవ్యాఖ్యానకరణకౌశలమపమా
నతి, వాచ్యేర్థేలక్ష్యార్థతా నూచకస్య ఇత్యర్థ ఇతి లెఖనస్యవ్యా
ఖ్యాతృసంప్రదాయవిదుద్దత్వాదితి || ...

అ || ఇష్టదేవతాప్రార్థనానంతరం కథాంప్రారభమాణః || సగ్ధ
రాకీర్తనశ్చేలర్తుచంద్రార్కౌదయనాణామమిత్యాదినా- పరిగణితా
నాం మహాకావ్యతాప్రసాదకానాం అష్టాదశానామభ్యుహితత్వేనచ
దిమంసగరనాణానంతావత్ప్రస్తాతి || ౩ || తుహినేతి || 'తుహినీకరణస్య

తుహినీకరణవంశస్థూలముక్తా ఫలానాంవిపులభుజవిరా

జద్విరలక్ష్మీవిధూమ్నామ్హాసితసురపురస్థురస్తిసాహ

స్తిసాఖ్యారిపుజనదురవాపారాజధానీకురూణామ్ || ౨

(అం)నిషేధప్రీతిర్జ్ఞాయత ఇతి వావిధత్తామితిపరిత్యాగవ్యవహారాంతరే
వాచకం అస్తాకంయుష్టాకంచ+త్యదాదీనామ్మిథస్సహాక్తాయత్పరంతద్భి
ష్టత ఇతి పరశేషేనాపైపిపూర్వశేషాపి దృశ్యత ఇతిభాష్యాద్యుష్టచ్చ
బ్ధిసాన్యైమి త్తకల్పన విభక్తైఃపూర్వం శేషే విభక్తునీతృత్వో పవ్యం
తస్యవాచకుర్థ్వంతిస్యవాయుష్టదస్తదోష్టద్వీచతుర్థే ద్వితీయాష్టయో
రితి చసాదేశఇత్యాహః || విపూర్వావధానోభిత్తావత్సర్వతఃపరితఃపరిత్యా
త్తనైవదం || ఆశిషిప్రాథమనైవాలాత్ || సగ్ధరావృత్తమ్ || మ్రబ్ధై
ర్యానాంత్రయేణత్రిమునియతియుతాసగ్ధరాకీర్తితేయమితిలక్షణాత్ ||

తుహినేతి || తుహినీకరణస్య చంద్రస్య వంశోన్మయవీచ వంశః పే
ణుః || ౨ || వంశోవేణాకులేవగే పృష్ఠస్యావయవేపిచేతివిశ్వః || ఏకస్తేష్ఠి

(కు)దంద్రస్యవంశవివలశఃవేణురితిశ్లిష్టయాపకం- తస్యస్తూలముక్తాఫ
లానామితి వరంపరితిరూపకం ||ని|| వంశోపేతావలవగేఽఇతివిశ్లేషః.
వేణుమూక్తికౌత్పితిః లాకప్రసిద్ధా । విపులయోఽదీర్ఘయోఽఘ
జయోః విరాజంత్యాః పీలత్క్యాః ఐమామాఅతిశయః యేషాంశేషాం
కురూతాంనామరాజ్ఞాం సుబంధినీ, హసితాఽచస్కృతాసురస్థ రగ్య
స్వగఽస్యశ్రీఃశోభాయయాసా, రివుజనేన పాంస్తుమశకాన్యమటవా
పాహస్తినేత్యాభ్యాయస్యాస్సా- రాజధానీప్రధానసగరి-స్తి ||ని|| ప్ర
దానసగరిరాజ్ఞాం రాజదానీతికధ్యతే ఇతిశబ్దాణ్ణవే || మాలినీచ్ఛర్త
నసమయయయతేయంమాలినీభోగిలాక్రైతి లక్షణాత్ ||౨||

(అ)వంశశబ్దస్యతింత్రేణ విద్యన్తానసహంసేతి వచోపకేంద్రాయ
స్యత్యాయకత్వంతస్య స్థూలముక్తాఫలానాంతజ్జన్యముక్తాఫలచక్రశాసా
మిత్యర్తఃవిపులయోర్భుజయోర్విరాజః పీలత్క్యైశ్శ్లోలత్క్యైఃపభూ
మా విశేషేణబహుత్వం యేషాంశేషాం+బహుత్వాచ్ఛ్చిభాషదిత్యాది
మనిది బహులో-బోధూచిబహురితిప్రశ్నయేకాంబోపే వ్యక్తితే
ర్భూఇత్యాదేశేవమూమేతిరూపం । యదాప్ విపూర్వామృగాతా
రిన్యేభ్యాసదృశ్యంతిఇతిమనిప్రత్యయేవాచోధ్యుగసురాణాంపూ
స్సురిపుం + ఋస్పరితినమాసాంతాప్రత్యయః || లింగస్య లో
కాశ్రయత్వాన్నపునఃలింగతా తస్య శీర్షస్థితాయయాసారిపు-నే
ర్మగవాపాలవాపుమసాధ్యకురూతాంకురూమశోత్పన్నానాంరాజ్ఞాం

హస్తి సామకుమాశాం పూర్వః కశ్చిత్సార్వభౌమఃతిస్సేదంహాస్తిం,
తదిత్యాభ్యాయస్యాస్సా || శ్లో || గౌత్యేతిదియేమహతి ప్రశస్తే బ
భూవహస్తి బహుమాన్యసత్త్వః । యస్మాత్కుంభాంతవహుముఖేమత
మాలపత్రాపచయవిలేనే || వసోష్వకసారామమరావతీంచ శ్రీచారు
తాధ్యామతివర్తమానమ్ । యదామరేశాభ్యధికేనయేనచక్రేపురంహ
స్తిసనామధేహి మిత్యభియుక్తౌక్తః ||

(కు)తామెవనవభిర్వసంతెలిలకాభిఃగచ్ఛేనచైకేనవిశిన్ద్వియస్యామితి॥
యస్యాంహం స్తిననగర్యాం ఉదగ్రాయాః ఉన్నతాయాఃస్థపమందిరా
ణాం రాజగృహాణాంచద్రశాలాయాః శిరోగృహస్యవాతాయనేగవా
క్షే ॥ని॥ చంద్రశాలాశిరోగృహం॥ వాతాయనంగవాక్షసా స్వదిత్యుభ
యత్రాప్యమరః-గల్గె-మనస్యవశాత్ అధీనత్వాత్ హేతూః ॥ని॥ వ
శఃప్రభుచ్చృహాయతైష్యాయత్రతప్రభుత్వయోరితి విశ్వః, వపుషి శ
రీరే మస్యాత్తకేపకమేణసక్తాలగ్నం దీపాగ్నిసంబంధినాథూ
మస్యచుషికాం మషీందృప్యైతేశేషః ముగ్ధాఃమూఢాఃజనాఃమోహాద
జ్ఞానాత్ శిశిరాశ్శిరోః చంద్రస్యవిదేపరంగః హరిః॥ అ స్తీతివదంతి

యస్యాముదగ్రస్థపమందిరచంద్రశాలావాతాయనేగ

తివశాద్వపుషి ప్రసక్తామ్ । దీపాగ్నీధూమచుషికాం

శిశిరాశ్శిరోః చంద్రస్యవిదేపరంగః హరిః॥ అ స్తీతివదంతి॥

(అ) + పరునాదిహ్యోణ్యఇతిణ్యప్రత్యయస్యతద్రాజస్య బహుషు తే
నేవాస్త్రియామితిలుక్ । హస్తినాభ్యా హస్తినాభిధాపురీ అస్తి + అ
సంఘమిలచ్, అద్యాపి తస్యాన్సత్వాద్వర్తమానలకారః ॥౨॥ యస్యా
మితి॥యస్యాంపురిఉదగ్రాణామున్నతానాం ॥ ని ॥ ఉద్భుప్రాంశూ
న్నతోదశ్రాత్యమరః॥స్థపమందిరాణాం రాజవేశస్థుంధినాం చం
ద్రశాలానాం శిరోగృహాణాం ॥ ని ॥ చంద్రశాలాశిరోగృహమిత్యమ
రః ॥ వాతాయనేగవాక్షే ॥ ని ॥ వాతాయనంగవాక్షాత్యమరః ॥ గ
తివశాత్ వపుషి వృసక్తాంసంబధాం దీపాగ్నిధూమచుషికాం దీపాగ్ని

నాత్రముగ్ధమోహశబ్దయోరన్యతరవైయధ్యక్షమాశంకనీయా । మో
హపదం విహయముగ్ధజనావదంతీల్యేతావదుక్తా । ముగ్ధానామపి కా
దాచిత్కబుద్ధివైశద్యదశానాత్తాదృశ సమయేదీపాగ్నిధూమచుషితివ
దేయః । జనామోహాద్వతంతీత్యుక్తావపి మోహాభావదశాయాం తక్తై
వవదేయరేవ । అతానాన్యతరవైయధ్యక్షః॥

(కు) అత్ర చంద్రస్య తాదృశమప్యసంబంధేపితత్సంబంధోక్తై రతిశయోక్తిః
తదనుప్రాణితశ్చ నాయంకురంగః కింతు తాదృశమప్యేవేతి కురంగ కరం
గత్వం నిషీధ్య మసీత్సారోపరూపోపహ్న హలంకారః- తయోరంగాంగి
భావేన సంకరః ॥ క్లౌ ॥ శుద్ధావహ్నుతిరన్యస్యారోపాధోఽ ధమ=ని
హ్నావ ఇతిలక్షణాత్ - వసంతతిలకావృత్తమ్ ॥ క్లౌ ॥ ఉక్తావసంతతిలకా
తథజాఙ్గోగ ఇతిలక్షణాత్ ॥ ౩ ॥

గీమైషి వృతి ॥ శీతకరకాంతైః చంద్రకాంతరత్నైః కృతం నిమి
తం ఉదరం మధ్యదేశః యాసుతాసు, యస్యాహస్తి నపుర్యాః గోపురస్య
గీమైషి శీతకరకాంతకృతోదరాసు యద్ధోపురాగ్నిమ
దరీమవథాగతస్య । విశ్రామ్యతోరవిహయస్య విలంబ
నేమచిహ్నంతదీయదినసంతతిదీఘభావః ॥ ౪ ॥

(అం) ధూమసంబంధినీం మషీం ముగ్ధజనా మూఢజనాః ॥ నిముగ్ధస్య
స్థరమూఢయోరితి విశ్వః ॥ శిశిరాంశుమింబే-చంద్రమండలై, కరంగ ఇ
తిమోహాత్ వైచిత్ర్యాదన్వదంతి, అత్రకేచిదవృషి చంద్రమింబే ఇత్యన
యోః పౌనరుక్త్యమితి వదుతి । నీరాతీరముపాగతాశ్రమణయోస్సీ
మిన్న స్ఫురన్నేత్రయోహ్నోలైలగ్నమిత్యాదావివాన్వయథేదాన్న
పౌనరుక్త్యం, అన్యేతు పౌనరుక్త్యపరిహారాయవంతమృతపుష్పాతి
తి వపుడితి విగృహ్య శిశిరాంశుమింబే ఇత్యస్య విశేషణం కుర్వంతి, వశజ్ఞ
హ్యమృతవాచిత్యం కోశాంతరైమృగ్యం ॥ ॥ ౩ ॥

గీమైషి వృతి ॥ శీతకరకాంతైశ్చంద్రకాంతమణిభిః కృతోదరాసు
కృతమధ్యభాగాసు యద్ధోపురాగ్నిమదరీమయస్యాః పురః గోపురా
ణాం పురద్వారాణాం అగ్నిమాసు అగ్నిభవాసు+అగ్నాదిపశ్చాద్ధిమ
జితః పవానేడిమచ్ఛదరీమ కందరాసు ॥ ౫ ॥ దరీతుకందరోవాస్త్రీ
త్యమరః ॥ పథా మాగేణ ఆగతస్య అతవవ విశ్రామ్యతః విశ్రామంకు
ర్వతః రవిహయస్య సూర్యాశ్వస్య విలంబనేమ విలంబనవిషయేవై

(కు)పురద్వాపిస్య అగ్నిమదరీమ ఊర్ధ్వద్వాపిరేమయః పంథాః ని
జనిగ్మమాగ్నేః తేన, గ్రీష్మేమ నిదాఘవాసరేమ ఆగతస్య అత
ఏవవిశ్వామృతిః విశ్రమంతుర్వతః రవిహయస్య సూర్యాశ్వస్య తస్య ఏ
కస్తేన వ సప్త తేన వ్యవహారః* ఏకోఅశ్వావహతి సప్తనామేతిశ్చ
తే! విలంబనెమ కాలక్షేపెమతదీయాయాః గ్రీష్మసంబంధిన్యాది
సంతతేః దివససమూహస్యదీర్ఘభావః దీర్ఘత్వంచిహ్నం జ్ఞాపకం
భవతి- అత్రనిదాఘదినదైర్ఘ్యస్య నైసగ్నికస్య సూర్యాశ్వకాలక్షే
పమౌతుకత్వోక్తేః, హేతూష్పేక్షావ్యంజకాప్రయోగాద్గమ్య - త
థాతాదృశదినదైర్ఘ్యేణ రవ్యశ్వవిశ్రమాసమానాదనుమానాలంకార
శ్చ- తయోరేకవాచకానుప్రవేశనంకరః ॥ కృతోదరీప్విత్యన్యే ॥౩॥
యత్రైతి ॥ యత్రహస్తినపుర్యాంఅంగనానాంవదనైవ యామవతీశే
న చంద్రేణహృష్యద్భ్యుద్యవద్భ్యుఃచంద్రాశ్చనాంచంద్రకాంతానాం
సౌధేభ్యః రాజగృహేభ్యః గళితః-నిగ్మళితః, సలిలప్రవాహః జలపూరః
బృందారకేంద్రసగర్యాః స్వగ్మస్య తత్రైత్యజనస్యేతియావత్-బృహ

యత్రాంగనావదనయామవతీశహృష్యచ్చంద్రాశ్చసౌధ
గళితస్సలిలప్రవాహః । బృందారకేంద్రసగరీబృహ
దుత్సవాయమద్వాకినీతిలభతేమహతీమభిఖ్యామ్ ॥ ౪ ॥

(అం)షయిక సప్తమీతదియాయాః గ్రీష్మ సంబంధిన్యాః+తస్యేదమిత్యదై
త్యదాదీనిచేతివృద్ధసంజ్ఞాయాం వృద్ధాచ్ఛత్రైతిభవ్యత్యయః ॥ దినసం
తతేరహగ్మణస్య దీర్ఘభావః ఆయాఘశ్చిహ్నంలక్షణం ॥ ౪ ॥...

యత్రైతి ॥ యత్రపురి అంగనానాం వదనైరేవ యామవతీశై
శ్చంద్రేహృష్యద్భ్యుః+హృషతుష్టావిత్వస్తాద్భత్యవ్రత్యయః చం
ద్రాశ్చనాం చంద్రకాంతానాం సౌధేభ్యః గళితఃప్రస్ఫుటః సలిలప్రవా
హః ఉదకప్రవాహః బృందారకేంద్రస్య దేవేంద్రస్య సగర్యా అమ
రావత్యాః బృహలక్షేవాయ ఉత్సవందాతుక్రియాథో పవదస్యేతి

తేజతస్సవాయసలిలకీర్ణాదిరూపాయేతితాదర్శైరదతుభీ- మందాకినీతి
 కాశగంగేతి మహతీం స్థామ్యామభిఖ్యాం నామలభతే || ని || ఆభి
 ఖ్యానామశోభయోరితివిశ్వః, అత్రమందాకిన్యాం మందాకినీత్వం
 నిషిధ్యతాదృశసలిలప్రవాహత్యారోపాదపహ్నానః|సచపదనయామ
 వతీశేతి రూపకానుప్రాణితఇతితయోరంగంగిభావేనసంకరః||౫|| దీ
 పైరితి || యత్రనగర్యాం యువానఃతత్యుః తరుణౌశ్చ+పుమాం
 స్త్రియైశ్చకశేషః- బాలానాం వృద్ధానాంచ రాత్రాప్రయోజనా
 భావాద్యువానఇత్యుక్తం, దీపైరి-విరాజమానైః, అగారమణిభిః
 గృహభుచితరత్నప్రభాభిః- దివసమివాచరంతీం దివసాయమానాం-
 నిస్తమస్కామితియావత్. నిశాంరాత్రింకృతాంతంజ్యోతిషసిద్ధాంత
 పృథిపాదకగ్రంథం విదురితి కాతాంతికైః జ్యోతిశ్శాస్త్రవిద్భిః+
 తదధితేజత్యధికారవేదిత్రధేః ఉక్తాదిత్వాట్టక్ || ని || సువర్ణా

దీపైరగారమణిభిర్దివసాయమానానిశ్చిన్వలేమన

నియత్రనిశాంయువానః| కారాన్తికైరఖలకాలనివేద

నాయఘంటామణైరభిహతస్వఘ(నా(ణా)రణేణ||౬||

చతుభీ- మందాకినీతి || ని || మందాకినీవియద్గంగేత్యమరః|| మహ
 తీమభిఖ్యాంనామ || ని || ఆభిఖ్యానామశోభయోరిత్యమరః || లభ
 తే ప్రాప్నోతి + డులభమ్ప్రాప్నోతి || ౫ ||

దీపైరితి || యత్రపురియువతయశ్చయువానశ్చయువానఃతరుణాః
 +పుమాన్ స్త్రియైశ్చకశేషః||దీపైరిప్రకాశమానైః+నమికంశిస్త్వ
 జనకమిహింసదీపారణిదీపైరపృథ్వయః || అగారమణిభిర్గృహస
 మ్పంధిమణిభిః మణిభిరేవనిర్మలైరగారైరితియావత్ దివసాయ
 మానాం అహరివాచరంతీం + ఆచారాథేః కతుః కన్యజ్ఞులూపశ్చే
 తిక్యజంతాచ్చునన్, నిశాం-రాత్రిం, కారాంతికైశ్శాకునికైః కృ
 తాంతేన సిద్ధాంతేన జవంతీత్యథే వేతనాదిభ్యోజవంతీతత్, || ని ||

హూతికమాహూతజ్ఞానికాతాంతికా అపీత్యమరః, అఖిలస్య అ
హారాత్ర రూపస్యకాలస్యనిచేదనాయ విజ్ఞాపనాయ- అభిహితస్య
ప్రమాణీకృతస్య- ఘంటామణేః కాంస్యయంత్రస్య, ఘనెనదీఘే
ణాతరవేణధ్వనినా నిశ్చిన్వతే- ఇదానీంరాత్రి రితి విశిష్టజానంతీత్య
థః- రాత్రావేవఘంటానినాదాదీనాం మహత్త్వేన హ్యయమాణ
త్వాదితిభావః- అత్ర గృహమణీనాం దివసకరణాసంబంధేపి తత్త్వం
బంధోక్తైరతిశయోక్తిః తదనుప్రాణితశ్చాయం ఘంటారవేణ రాత్ర్య
నుమానాదనుమానాలంకారణతి తయోరంగంగిభావేన సంకరః, య
త్తు అభిహితస్యేతి పారమృత్యాతాడితస్యేతి వ్యాఖ్యానం, యామద
తుష్టయద్యోతనాయ ఘంటామణౌతాడితే సతి తదానీంరాత్రి రితి
నిశ్చిన్వతఇతి సృసింహః, తన్న- తథాపి క్షతయామదతుష్టయద్యోత
క ఘంటామణి తాడనానాం రాత్రిసంబంధితా సందేహా బాధకా
భావేన పునదివసభృమస్య దుర్వారత్వాత్, ఏషుసిద్ధాంతినాం
ఘంటాధికారస్య ప్రసిద్ధివిరుద్ధత్వాత్ వృధాకరత్వాచ్చ, ప్రసిద్ధివిరు
ద్ధత్వాల్లీలాఖ్యదోషద్వయావత్తిశ్చేతి. || ౬ || — || వక్త్రమితి || యః

వక్త్రంవిలాసమణిదర్శనధార్యమాణం వామాహిమాం

శరయమిత్యవధార్యయస్యామ్ | ఆదర్శవిష్ణుపుతిరశ్చ

తద్వస్త్రపూర్వాతస్యేతితాదృశధియంవినివర్తయన్తి || ౭ ||

కార్యైతికశ్చాకునిక ఇత్యమరః || అఖిలకాలస్య ప్రాతన్యంగవాదికా
లస్య నిచేదనాయ, అభిహితస్య-తాడితస్య, ఘంటామణేః ఘంటారవే
ణ ఘణేత్యనుకరణధ్వనినా హేతునాహేతుత్వతీయా ఘనారవేణేతి
పారేతు ఘనేన, సాంద్రేణః || ౧ || ఆరమారాససంరావాఇత్యమరః ||
మనసి నిశ్చిన్వతే రత్యోత్కంత్వాదియం తాత్త్రితి నిశ్చయంకుర్వం
తీత్యథః + నిసూపరావచ్చినోలేలట్, ఇత్యావత్సరితభితిఇ
త్యాత్మనేపదమ్. || ౮ || — || వక్త్రమితి || యస్యాంపురి వామాస్సుం.

(కు)స్యాం నగర్యాంవామాః సుందర్యః, విలాసఃప్రకాశఃతద్యుక్తేనమ
ణిదర్పణేన ధార్యమాణం, ప్రతిబింబితయేతిభావః, వక్త్రనిజము
ఖంధృష్టైతిశేషః, అయంపురోవర్తీవిశేష్యాపేక్షిపుంస్తస్వినిదేశః
హిమాంశుః చంద్రఃఇత్యుక్తప్రకారేణ అవధార్యభృమిత్యేత్యర్థః-
తస్యహిమాంశోఃఆదర్శేదర్పణే బింబస్య ధృతిః ధారణం ఆదేశంఅ
మావాస్యావర్ణంతం భింబధృతిరితిచ ఆశృతపూర్వాఅదృష్టపూర్వా
చేతి ఆలౌచ్యేతిశేషః, ఉభయత్రగమ్యమానార్థత్వాదప్రయోగః
తత్ప్రయోగేపునః పౌనదుక్త్యమిత్యాలుంకారికాః, తాదృశీంధియంద
ర్పణమాగతాయం చంద్రఇత్యాకారక జ్ఞానంవినివర్తయంతి త్యజం
తినాయంచంద్రః కింతు నిజముఖ ప్రతిబిమ్బవేతి నిశ్చిన్వతఇతి
యావత్ - విశేషదేశసజన్యభృమోత్తరః ప్రత్యక్షాలంకారః ॥౨॥—

(అం)దర్యః॥ని॥ వామంసవ్యేప్రతిపేచద్రవిణేచాతిసుందరేయమే
ధరైహరేకామే విద్యావామాపిచస్త్రియామితివిశ్వః ॥ విలాసమ
ణిదర్పణేన విలాసముకురేణధార్యమాణం తత్రప్రతిబింబితమిత్యర్థః
వక్త్రనిజముఖం అయం పరిదృశ్యమానః హిమాంశురిత్యవధార్య ని
శ్చిత్య ఉద్దేశ్యప్రతినిదేశ్యయోరైక్యమాపాదయతస్సనామవర్ణా
యేణ తత్తల్లింగభాగిత్యయమితిపుల్లింగనిదేశః తస్య చంద్రస్య ఆద
ర్శబింబధృతిః ఆదర్శందర్శమభివ్యాప్య ॥ ని ॥ దగ్ధస్సూర్యేందునంగ
మిత్యవరః ॥ + ఆఙ్గర్యాదాభివిధోర్నిరత్యభివిధావప్యయాభావః!
ఆదర్శంబిమ్బధృతిః ఆదర్శబింబధృతిః సుపుంపేతిసమాసః ॥ ఆమా
వాస్యామభివ్యాప్య బింబధారణం ముకురే బింబధృతిరితితు స్ఫుటా
ర్థఃశృతాచసాదృష్టాచశృతదృష్టా+పూర్వకాలైకేతిసమాసః, పూర్వం
శృతదృష్టాశృతదృష్టపూర్వాసపుంపేతిసమాసఃనశృతదృష్టపూర్వా
ఆశృతదృష్టపూర్వానఙ్గితిసమాసః, నలోపానఙ్గితిసలూపఃఇతిశా
తోస్తాదృశధియం చంద్రఇతి బుద్ధిం వినివర్తయంతి త్యజంతీత్యర్థః

అలాపేతి || యత్ర సగర్వాం అలాపస్య భాషణస్య రాగవిస్తారికర
ణన్వరసందోహస్యసంగీతశాస్త్రప్రసిద్ధస్య వాయుకాలః తేనసమంత
తాలాలపవేత్సథః- పల్లవితాయాః కుసుమితాయాశ్చతీయావత్, అస్య
ధాసౌరభ్యాసుపపత్తైరితిభావః- అంకేఉత్సంగపీణాయాఃసౌరభ్యేణపా
తినాం ప్రవిశతాం మధుసానాం భృంగాణాం ఆరవేణసంకులస్య మి
త్ర స్వేత్కుభయత్ర విశేషణం తంత్రీణాంన్వరస్య తరుణీసాంస్వనస్య
గానాత్తక్తస్యచక్షయోఃసమితౌ సామ్యేనత్వామ్ || ౧ || సమితిన్సం
గరే సామ్యేసభాయామపీతివిశ్వః- తారతమ్యంన్యూనాధికత్వం చతు
రః నిపుణోపినజానాతి అత్ర అశిరవసంవలనమాధుర్యద్వయస్య తం
త్రీ తరుణీస్వనతారతమ్యజ్ఞాన హేతుత్వాదనేకపదార్థహేతుకంకా
వ్యలింగమ్ || క్లో || హేతోర్వాక్యపదార్థత్వే కావ్యలింగముదా

అలాపకాలనమపల్లవితాంకపీణాసౌరభ్యపాతిమధుసా
రవసంకులస్య | తస్త్రిన్వరస్యసమితౌతరుణీస్వనస్య
జానాతియత్ర చతురౌపి సతారతమ్యమ్ || ౨ ||

విసీత్యుపసగద్వయయక్తాద్వృత్తువర్తనైశ్చత్వస్తాణ్విజంతాల్లట || 2 ||
అలాపేతి || యత్ర పురి సమితౌ-సభాయాం || ౧ || సభాసమితి
సంసదశ్చత్వమరః || అలాపకాలేనమం పల్లవితాయాస్సంజాతపల్లవా
యాః || ౧ || స్యాదాభాషణమాలాపశ్చత్వమరః || అలాపాత్త్రగావవి
శేషః తేన స్థానవఃపల్లవితాభవంతీతిసంగీతశాస్త్రే ప్రసిద్ధం | అంకపీ
ణాయాఉత్సంగస్థితపీణాయాః || ౧ || ఉత్సంగచిహ్నయోరంకశ్చత్వమ
రః || సౌరభ్యపాతినాం సౌగంధ్యాదాగతానాం మధుసానాం-భ్రమ
రాణాం, ఆరవేణ సంకులస్య మిశ్రస్య తత్రాన్వనస్వనస్య || ౧ || తం
త్రీర్విణా గుణై తనోః | సిరాయామమృతాయాంచేతివిశ్వః || తరు
ణీస్వనస్య స్త్రీధ్వనైరపి || ౧ || ధ్వనిధావనరవన్వనాశ్చత్వమరః || చ
తురౌపి నిపుణోపి || ౧ || దక్షేతుచతురపెతలపటనసుస్థితానఉష్ణ

హృమితి లక్షణాత్ || ౮ ||— శాలీనతామితి || యస్యాంముగ్ధాశి
వనోధాః- ప్రణయేన ప్రేక్ష్యాయః ప్రకౌపితస్తాత్ సఖినాంసమా
జే సభాయాం తత్సమక్షమితికౌపస్య దుస్సహత్వాక్తిః- శాలీనతాం
అధాప్యన్- లజ్జాయచితమాదఃవమితియావత్ || ౧౧ || స్వాదధ్యమై
తుశాలీనఇత్యమరః, అవిగణయ్య అనాదృశ్య-పశ్చాత్కృతస్యపరాజ్ఞు
భక్తస్య నతుయాతస్యేత్యనేన త్యక్త్యాగమనాసహతయా ప్రేమాతిశ
యోధ్యస్యతే, కమితుః ప్రియస్యచాయాం ప్రతిబిమ్బం, ముకురః
దర్పణంతదివాచరంత్యాం ముకురాయితాయాంతద్వత్ విమ్బగ్రాహి
ణ్యామితియావత్ రత్నమయ్యాంభిత్రౌకుఢ్యేనమీక్ష్యక్షణం అనుతప

శాలీనతామవిగణయ్యసఖినమాజే పశ్చాత్కృతస్య కమితుః

ప్రణయప్రకౌపాత్ | ముగ్ధాసస్మిక్ష్యముకురాయితర

త్నభిత్రౌధాయాక్షణానుతపనం శమయన్తియస్యామ్ || ౯ ||

శ్చేత్యమరః || తారతమ్యంభేదంనజానాతి నవెత్తి + జ్ఞానవబోధనెల
ట్||జ్ఞాజనోజాఇతిజాదేశః|| ౮ ||— శాలీనతామితి || యస్యాంపురి
ముగ్ధాః-సవోధస్త్రియః శాలీనతాం అధృష్టతాఃశాలాప్రవేశమర్హతీ
త్యథే+శాలాశబ్దాత్తత్ప్రవేశలాక్షణికాచ్చాలీనకాపీనే అధృష్టాకాన్య
యోరితినిపాతనాత్థః || ౧౧ || స్వాదధ్యమైతుశాలీనఇత్యమరః || అవిగ
ణయ్య అసంఖ్యానానాలోచ్యేత్యథః + విపూర్వాదసంఖ్యానఇ
తిధాతోణ్యంతాత్సమానకర్తృకయోః పూర్వకాలఇతి క్వాప్రత్య
యేనమాసేనజ్ఞో పూర్వఇతిక్వాన్వల్యబాదేశేల్యపిలఘుపూర్వాదితిణెర
యాదేశః, సఖినాం సమాజే సంఘ + సఃపూర్వాదజెఘుజ్ఞో అజే
ద్యవ్యమిదోరితివీధావాభావః, || ౧౧ || పసూనాంసమజ్ఞాన్యేషాం స
మాబోధసధమణామిత్యమరః, ప్రణయప్రకౌపాత్ పెరిమకలహ
త్ || ౧౧ || ప్రణయాస్తవీమి, విస్తృత్యయాజ్ఞాపేరిమాణఇత్యమరః, ప
శ్చాత్కృతస్య పృష్టతఃకృతస్యకమితుఃస్త్రియస్య||౧౧|| కాముకః కమితా

సంపశ్చాత్తాపంశమయంతినివారయంతి- తత్రాభిముఖ్యేన దృశ్యమా
నశ్వాదితిభావః॥ అత్ర ప్రతివిమ్బదశానస్య వశ్చాత్తాపవారణహేతు
త్వాత్పదార్థహేతుకం కాన్యలింగం॥ ఏవంపశ్చాత్తాపస్య విషాదా
ఖ్యసంచారిభావస్యనివృత్తివణానాత్ భావశాంతిరలంకారః తయో
శ్చాంగంగిభావేన సంకరః తేనచ సవోధానాంపత్యః పరాజ్ఞుభల్వ
మాత్రా సహత్వప్రతీతే రలంకారేణవస్తుధ్వనిః ॥ ౯ ॥—॥ చిత్ర
మితి ॥ చిత్రమాశ్చర్యం దశాయితమిచ్చునాదిదశాయమణౌ+ణ్య
నాత్ దృశ్యేన్నస్తాదు ప్రత్యయః- అతఏవవిధినా విధాత్రాయ
స్యాం మధ్యంవిదేవ జనితస్య మహిశాజనస్యస్త్రీలోకస్య నితంబః
కటిపశ్చాద్భాగః జఘనంతత్పురోభాగః తెలదీయస్యతథోక్తమ్ ॥ ౧౧ ॥

చిత్రందిదశాయమణౌజనితస్యయస్యాం మధ్యంవిదే

వవిధినామహిశాజనస్య । అంగంనితమ్బజఘనాదియ

లోయతోధస్తుజ్జలచూద్యపరియాతితతోనుకూలమ్

నుక ఇత్యమరః, ఛాయాం ప్రతివిమ్బం ॥ ౧౧ ॥ ఛాయాసూర్యప్రి
యాకాంతిః ప్రతివిమ్బమనాతపఇత్యమరః, ముకురాయితాయాం
దపణనదాదరితాయాం + క్యజంతాత్క్రొజ్జట్ రత్నఖచితాయాం
భిత్తౌ పురోవర్తినాన్యమిత్యర్థః । ౧౧ ॥ భిత్తిస్త్రీకుడ్యమేహాక మి
త్యమరః ॥ క్షణానుతపనం క్షణమాత్రతాపం, శమయంతి + శముడ
వశమేణిజంతాల్లట్ అమంతత్వాత్త్వత్వంశౌమితాంహ్రాస్వఇతిహ్రాస్వః॥
నాయికాచముగ్ధాకలహంతరితా* కోపాత్కంతంపరాభూయవశ్చా
త్తాపసమన్వితాకలహంతరితానామకలావిద్భిః ప్రకీర్తితేతిలక్షణాత్
॥ ౯ ॥— చిత్రమితి ॥ యస్యాంపురిచిత్రమాశ్చర్యం ॥ ౧౧ ॥ విస్త
యోద్భుతమాశ్చర్యం చిత్రమిత్యమరః, దిదశాయమణౌదశాయిత
మిచ్చునా+దృశ్యేన్నస్తాదుప్రత్యనాశంసభిక్షుడిరతుప్రత్యయః సలో
కతి పక్షీప్రతిక్షేధః । విధినా బ్రహ్మణామధ్యంవిదేవ అవలగ్ననా

పశ్చాన్నితంబు స్త్రీకట్యః క్లి బెతుజఘనం పురణత్వమరః - అంగంత
ధః యతోయతః యత్రయత్రయాతిగచ్ఛతి తతః తత్రతత్రఉపరి
ఉద్ధ్వం వుచావాదీయస్యతథోక్తం తుంగమంగం ఉద్ధ్వకాయఃఅ
నుకూలం అధః కాయానుగుణంయాతి- విధివైభవాదితిభావః అత్ర
విధేరాశ్చర్యది దళయిషాయాః మధ్యంవినాకృతస్త్రీజనన హేతు
త్వాల్ పదార్థహేతుకం కావ్యలింగం - తదనుప్రాణితాచెయం
స్త్రీణామధ్యంవినాజననానంబంధేపి తత్సంబన్ధొక్తిరూపాతి శయో
క్తిః- తయోరంగంగిభావేన సంకరః, తేనచ తానాం లోకోత్తరసా
ందర్య ప్రతిలేఖజ్కారణ మస్తుధ్వనిః || ౧౦ || — ! పక్షేరుహణీతి||
యస్యాం పంకేరుహణీ కమలాని పరిఖాజా తానికర్త్యాణి ఆత్మభా

పంకేరుహాణిపరిభామవతీగ్యయస్యాం ప్రాకారభిత్తిమ

భితఃపరివెషయన్తి । అన్యస్త్రితీన్దిదధతామఽలజనా

నామాస్యనిజేశు మఖలాని కిలా తభానా ॥ ౧౧ ॥

మకమవయవంత్యక్తైవ + పృథగ్విదా నానాభిస్తృతీయాన్యతరసాన్
మితి తృతీయావికల్పద్వివృతీయాజనితస్యోత్పాదితస్య + జనీప్రామర్యా
వేషత్వస్యాజ్ఞజంతాత్కర్తృకైః ఇట్ నిష్ఠాయాం సేతీతిణిలావజనిజ్ఞా
షి క్షస్పితిమితాన్వర్ధన్యః । మహిళాజనస్య ॥ ౧॥ మహిళావనితా త
థేత్యమరః, నితంబజఘనై ఆదీయన్యతల్ ॥ ౧॥ షచ్చాన్నితమ్పస్త్రీక
ట్యాః క్లిబేతుజఘనంపుర ఇత్యమరః । అంగం ॥ ౧॥ అంగం ప్రతీకోవ
యవ ఇత్యమరః, యతాయతః యత్ర యత్ర సార్యవిభక్తికస్తసిః ఆ
ధః అధః ప్రదేశేయాతిగచ్ఛతి । తతః తత్ర తుంగమున్నతం కుచా
దికుచౌఆదీయన్య తదంగం అనుకూలం సదుపరియాతిఉపరిష్ఠాద్గచ్ఛతి
నిరాలమ్బనస్యోపరిష్ఠాదంగస్య పతనాదికంవినా ఆధాంగస్యనమనైన
మనమున్నమనేచాన్న మనమిత్యాదిమహద్విచిత్రమిత్యథః ॥ ఏతే
నస్త్రీనాం మధ్యస్యాతికాశ్యకంద్యోత్యతే ॥ ౧౦॥ — ॥ పంకేదుహఃకీతి ॥

సానిజసౌద్ధర్యేణ కరణేన, అన్తస్థితం ప్రాకారాంతర్వాసం, విదధ
తాంకుర్వతాం తత్ర వత్తమానానాం అబలాజనావాం-స్త్రీజనానాం
అఖలాన్యస్యాని ముఖానిజేతుం కిలతి సమ్భవనాయాం, పరిఖాంవ
లయాధూతజలదుగ్ధం అవతీర్యతీర్థాత్ ప్రాకారభిత్తిమభితః
సాలస్య సర్వప్రదేశేషు + అభితః పరితక్షత్వా దినాద్వితియా, పరి
వెష్టయన్తి వ్యాఘ్రవన్తి అత్ర వంకజకృతప్రాకారపరివేష్టనస్య అన్తః
స్థితాంగనావదనజయఘటకత్వాత్పైక్షణాత్ఫలాత్పైక్షా ॥౧౧॥—
యేతి ॥ యాపురీపురాపూర్వం కురదరాదిపస్య దుర్యోధనస్య అప
రాధేన నిజపుత్రీహరణసాం బబంధనాత్తేన సమేధితః ప్రవృద్ధః
క్రొధః యస్య తేన హలధరేణ బలరామేణకత్వానిజాయధేనహలేన

X॥యాఖలుపురాకురుధరాధిపాపరాధసమేధితక్రొ

ధేనహలధరేణనిజాయధేనహరాత్కషణశిక్షయాక్ష

ణానసముత్క్షీప్తదక్షిణక్షితిభాగాతదీయ ధువనభూష

ణాయమానాంభోగవతీమాత్తనావిజేతుం కిలభాగీరధ

పాథః పథేనావతీత్యకృతప్రస్థానేవాహ్యాపిపరిదృశ్యతే॥ ౧౨

యస్యాంపురి వంకరుహాణి తామరసాని + హలదంతాత్సప్తమ్యాస్సం
జ్ఞాయామిత్యలుక్, అంతస్థితమంతరవస్తానవిదధతాం కుర్వతామబలా
జనానాం ॥ ౧౧ ॥ (స్త్రీ)యోషిదబలాయోషేత్యమరః॥ అస్యాని-ముఖా
ని ॥ ౧౧ ॥ వక్త్రాసేవదనంతుండమిత్యమరః ॥ ఆత్మభాసా-నిజకాన్త్యా
జేతుంకిల ॥ కిలతివాతాన్యామలీకేచ॥పరిఖామ్ ॥ ౧౧ ॥ ఖయంతుష
రిభేత్యమరః ॥ అవతీర్య ప్రాకారభిత్తిమ్ ॥ ౧౧ ॥ ప్రాకారోవరణ
సానిజత్యమరః ॥ అభితః + అభితఃపరితక్షతిద్వితియాపరివెష్టయంతి
ఆవృణ్యంతి ణ్యన్తాల్లట్ ॥ ౧౧ ॥—॥ యాఖల్వితీ ॥ యాఖలు యా
పూఃఖల్వితినీషేధే వాక్యాలజ్కారైనిశ్చయేచ ॥ ౧౧ ॥ నిషేధవాక్య
లజ్కారజిజ్ఞాసానునయేఖల్విత్యమరః ॥ పురా ॥ ౧౧ ॥ స్యాత్ప్రబంధే

శరణానహరాత్ బలాత్, కషణాత్తికయా శిక్షయా సముత్క్షిప్తః
ఉద్భృతః దక్షిణఃక్షితేభూమేః భాగఃయస్యాః తథోక్తానతి, అతవన
తస్య బలరామస్య ఇదంతదీయంధువనం పాతాళలూకః - తస్యశేషా
వతారత్వాదితిభావః- తస్యభూషణమినాచరంతీం భూషణాయమానాం
భోగవతీంనామపురీం ఆత్తనానిజస్వయాపెణవిజేతుంకిల - జేతుమివే
త్యుత్పేక్షా || ౧ || వాతాసంభావ్యయోఃకిలత్ప్రమరః, భాగీరథ్యా
గంగాయాః ఉత్తరభాగ్భితాయాః పాథఃపథేన జలమౌగేణావతీప్య
శృతప్రస్తానాస్వీకృతప్రయాణేవేక్ష్యుత్పేక్షా- అద్యాపిపరదృశ్యతే
ఖలులోక్తైరితిశేషః - అత్రబలరామవరిభూతాయాః తదైతుమశక్తా
యాః తత్ప్రక్షజయోద్యోగకథనాత్ ప్రత్యసికాలజ్కారః || ౧౧ || ప్ర
త్యసీకం బలవతశ్శత్రోఃపక్షేవరాక్రమఇతిలక్షణాత్ - తస్యచలం
గాంగిభావన సజ్జీర్ణాభ్యాముత్పేక్షాభ్యాం సంసృష్టిః - తస్యా
శ్చవృత్త్యనుప్రాసేనైకవాచకాను ప్రవేశనంకరఇతి || ౧౨ || — ||

చిరాతీతైనికటాగామికెపురెత్ప్రమరః || కురుధరాధిపస్య-దుర్యోధన
స్య, అవరాధేనాగసా || ౧ || ఆగోపరాధోమంతుశ్చైత్ప్రమరః || స
మేధితః అభివృద్ధః + ఏధవృద్ధావిజృంభాత్ క్షణక్రోధః కోపాయ
న్యతేన || ౧ || కోపక్రోధామషరోషైత్ప్రమరః || హలధరేణ-బల
రామేణ, కత్తో+ధరతీతిధరఃపచాద్యచ్ హలస్యధరఇతికర్తృప్రస్థా
కృద్యోగాచషష్ఠీసమస్యతఇతిసమాసః హలంధరతీతివిగ్రహేతు క
ర్తృణ్యణిహలధారఇతిస్యాత్ నిజాయధేన-స్వామ్యధేన, హలేనేన్యర్థః
|| ౧ || స్వకేనత్యేనిజంతిప్రివృత్త్యమరః || హరాత్-బలాత్కారాత్,
|| ౧ || ప్రసభస్తుబలాత్కారోహరోధైత్ప్రమరః || క్షణేనక్షిప్తః-సన్నః, ద
క్షిణస్యాఃక్షితేర్భాగోయస్యాస్తథోక్తా, తదీయస్యబలరామసమృంధి
నః భువనస్య-పాతాళస్య, తస్యశేషావతారత్వాత్తద్భువనమితివ్యవదే
శః భూషాయమాణాం భూషణవదాచరంతీం + కృజన్తాచ్ఛానన్ || ౧ ||

ఉపేత్యతి || తాం ఉక్తవిశేషణవిశిష్టాంహం స్తినపురీం ఉదారః మహా విక్రమః యస్యత్యక్తః పాండుర్నామరాజాకురువంశ్యః ఉపేత్యప్రాప్య ప్రజానాంమనః ప్రశాసనాత్ ప్రకృష్ట పరిపాలనాద్ధైర్యః పల్లవయోగ రంజయన్నిత్యధః - యమునాసఖ్యః గంగాయాః సఖ్యః సదృశః తైః- రాజాహస్సఖభ్యష్టజతిటచ్, తద్వద్భవశైరియావత్, యశసఃకీర్తేః ప్రకాశేః లోకంనిజస్య నామ్నః పాండురితిశబ్దస్యవాచ్యతాం అర్థశ్చింతనం భావశ్యమితియావత్ నినా

ఉపేత్యతాంపాండురుదారవిక్రమః ప్రజామనఃపల్లవయన్ప్రకాశనాత్ | యశః ప్రకాశైర్యమునాసఖిసఖైర్నినాయలోకంనిజనామ వాచ్యతామ్ || ౧౩ ||

మిత్రానధికరణనిమిత్తమత్పదాన్యత్తిత్వరూపసమానపదత్వస్య సత్త్వాదట్టుపాప్వసీతితత్వం భోగవశీమ్ || ౧ || నదీగర్భ్యర్నాగానాంభోగవత్సదృశత్యధః || ఆత్మనావిజ్ఞేయం అభిభవితం భాగీరథ్యాః- గంగాయాః, పాథకపథేన ఉచకదూగేణ + ఋక్కురిత్యాడినాసమాసాం, తాప్రత్యయః || అవతీర్య కృతప్రస్తానేన కృతప్రయాణేవాద్యాపి అస్తిన్నహస్యపి || ౧ || అద్యాత్రాహ్నుధపూర్వేహీనస్యవః పరిదృశ్యతే-విలోచ్యతే, జనైరితిశేషః + దృశేకర్తృణిటచ్, భావకర్తృణోరిత్యాత్మనేపదం సార్వధాతుకేయగితియక్ || ౧౨ || — ఉపేత్యతామితి || తాం పూర్వోక్తాంపురీం కర్తు ఉదారవిక్రమః-మహాశక్తిః || ౧ || ఉదారోదాత్మమహతారిత్యమరః || విక్రమః కాంతిమాత్రేస్సాద్విక్రమశ్చక్రిసమ్పదీతివిశేషః || పాండుః-పాండునామ రాజాకితా ఉపేత్య-ప్రాప్య + ఉపపూర్వాదిథ్యాతాఃక్తోల్లపిహ, స్వస్యపితీతియక్, ప్రశాసనాత్ప్రకృష్టనిదేశాత్ || ౧ || నిదేశశ్చాసనంచతిదిత్యమరః | ప్రజామనః-జనవేతః || ౧ || ప్రజాస్యాత్సంతతాజనఇత్యమరః || పల్లవయోగ-పల్లవశబ్దాదగ్గఅద్యజంతాత్తత్క రోతీతిషిచి

యప్రాపితవాక్ + దుహదితావన్నయతిద్వికమకః । క్లేషసంకే
ణస్తప్తుణాలజ్కారః ॥ క్లౌ ॥ తద్గుణస్సగుణత్యాగాదనౌ తస్మాప్త
గుణాహృతిరితి లక్షణాత్ ॥ వంశస్థవృత్తం ॥ క్లౌ ॥ జతౌతువంశస్తముదీరి
తంజరావితిలక్షణాత్ ॥ ౧౩ ॥ — ॥ యమితి ॥ ఇతరేషామాశ్చర్యకా
రిశ్యాం తవసశ్చర్యాయాం అనుష్ఠానై అలంకరణః సమథః ॥ ని
కమక్షమోలంకరణణఇత్యమరః- పరాశరసుతః వ్యాసః నిఖిలానా
మశేషానాం అవన్యాంభువిదేశానాం విషయాణాం అవనాయపాల
నాథం, మనాక్ స్వల్పనిజజనన్యాః సత్యవత్సాని దేశేన పెరిణయా
అవనమ్రం నియోజితకార్యకరణాభిముఖం మనోయస్య తథోక్తస్సక
అత్రజననీనిదేశే మనాక్త్వాత్ అత్యంతాకరణీయేషి పృవృత్తైః మ

౧ ॥ యంపరాశరసుతః నిఖిలావశీదేశావనాయనిజజ

ననీనిదేశావనమ్రమనాః మనాగితరాశ్చర్యతవశ్చర్యా

లంకరణః సమానోదర్యస్య విచిత్ర వీర్యస్యకు

టుంబిన్యామమ్బులికాయాంసంపాదయామాస ॥ ౧౪ ॥

శతృ ప్రత్యయః, అభివర్ధయన్నిత్యర్థః! అఙ్కురయన్ పల్లవయన్నిత్యా
దయోగౌణప్రయోగాః యమునాసఖ్యా-గంగాయాస్సఖిభిర్మిత్రైః +
షష్ఠీసమాసద్వయం రాజాహస్సఖిభ్యఇత్యంత్యస్య టచ్, చింగవిశిష్ట
పరిభాషాయాఅనిత్యత్వాత్పూర్వస్యనయశః ప్రకాశైః-కీర్తివ్యాతైః
॥ ౧ ॥ యశఃకీర్తిస్సమాఖ్యాచ! ప్రకాశోద్వౌతతతపఃఇతిచామరః ॥ క
రణైలోకం భువనం కర్తా నిజనామవాచ్యతాం-నిజనామ్నఃపాండు
రితిష్టనామ్నఃవాద్యమభిధేయం శుక్లగుణవత్తత్త్వాంశ్చోక్త్యంనినాయ
ప్రాపితవాక్ + సీక్ష్ణప్రాపణేచిట్, అకథితంచేతి సూత్రే తథా
స్యాన్నీహృత్పవహమితి పరిగణనాద్వికర్తృకతా ॥ ౧౩ ॥ — యమి
తి ॥ పరాశరసుతోవ్యాసః నిఖిలానాం-సమస్తానాం, అవన్యాం-భూ
మ్యం, విద్యమానానాం దేశానాం-విషయాణాం ॥ ౧ ॥ సీమృజ్జనపదా

హత్యస్య మాతృభక్తిరితిసూచ్యతే, సమానోదర్యస్య సహజస్య ॥౧॥
సమానోదర్యసోదర్యేత్యమరః, విచిత్రపీఠ్యస్య శాస్త్రనవస్య రాజ్ఞః
కుటుమ్బిన్యాం భార్యాయాం అంబాలికాయాం యంపాఽడుంజనయా
మాసః, కీలేతి వార్తాయాం సపాండురితిస్థూర్వణ సంబంధః ॥౧౪॥—॥

చిత్రమితి ॥ చిత్రమాశ్చర్యకరం అస్యపాంషోఃచరిత్రం జగతితథే

చిత్రంచరిత్రంజగతీతితస్య నశ్లాఘయామాస సర

కుకోవా । సయత్స్వయంపాండురపి స్వకేనగుణై

నరక్తానకరోత్సమస్తాన్ ॥

॥ ౧౫ ॥

దేశవిషయాదిత్యమరః ॥ శాకపార్థివాదిత్యాన్తధ్యమపదలూపీనమాసః
అవనాయ రక్షణాయ నిజజన్యాస్సవమాతుర్నిదేశే అవనమ్మం మ
నాయస్యతథోక్తస్సన్ మనాగీషదితరేషామాశ్చర్యాయామద్భుతా
యాం యద్వా మనాగీతరస్యాం అధికాయాం ॥ ౧ ॥ విస్తయోద్భు
తమాశ్చర్యమిత్యమరః ॥ ఉత్తరత్రామిత్రపివీత్యుక్తతావత్త్రిలింగ
తా + అశ్చగ్యమనిత్యఇతిసుట్ తవశ్చర్యాయాం తవశ్చరణే ॥ ౧ ॥
చర్యాతీవర్యాపధిస్థితిరిత్యమరః ॥ అలంకర్తీణస్య-కర్తృక్షమస్య ॥ ౧ ॥
కర్తృక్షమాలంకర్తీణిత్యమరః ॥ సమానోదర్యస్యసహజస్యసమానే
ఉదరేతయిత్యత్యథే సమానోదరేతయిత ౬ హౌదాత్తఇతియత్ప్రత్య
యేవివక్షితే విభాషాదరఇతిసాదేశవికల్పః ॥ ౧ ॥ సమానోదర్యసోద
ర్యసగర్భ్యసహజాస్సమాఇత్యమరః ॥ విచిత్రపీఠ్యస్య-ఆశ్చర్యశౌర్య
స్య ॥ ౧ ॥ శౌర్యాణిధీమశుష్కపీఠ్యంచేత్యమరః ॥ విచిత్రపీఠ్య
స్య తన్నామ్నోరాజ్ఞః కుటుమ్బిన్యాం పత్నీవ్యమమ్బలికాయాంస
మ్బుదయామాస-ఉత్పాదయామాస, + సమ్పద్యతేణ్యన్తాల్లిట్, కా
స్పృత్యయాదిత్యామ్ ఆమఇతిలేలుక్ కృశ్చానుప్రయజ్యతఇత్యస్తే
రనుప్రయోగః అనుప్రయోగసామథ్యాదస్తేర్భూభావోన ॥౧౬॥
చిత్రమితి ॥ జగతి-లోకే,తస్యపాంషోశ్చరిత్రంచిత్రమితిసరకుకో

లూకేశలేమకోవానరః సశ్లాఘయామాస సస్తుతవాన్ - సర్వోపి శ్లాఘయామాసేవేత్యర్థః - యద్యస్తాత్ సరాజాస్వయంపాండుః ధవళో పితన్నామకౌపేతిచ - స్వకేనస్వయేన గుణేన ఛావశ్యేన ప్రకృతిరంజనాత్తకేనచ - సమస్తాన్ జనాన్ రక్షాన్ ఆరుణాన్ అనుక్తౌశ్చ అహిరోత్ - అత్ర శ్లేషాచ ప్రాణిశావిరోధాభాసః - తదనుప్రాణితస్తద్గుణఇతి శ్లేషవిరోధాభాససంకర తద్గుణయోగంగాంగిభావేనసంకరః ॥ ఉపజాతివృత్తం, ఇంద్రోచెద్వైవబ్రాహ్మి శ్రణాత్ ॥ లక్షణం తు ॥ శ్లో ॥ స్యాదింద్రవజ్రాయదితౌజశాగఇతి - ఉపేంద్రవజ్రాజరజాశ్చగౌగఇతిచ ॥ ౧౫ ॥ - అంతరితి ॥ అస్తః మధ్యభవన్ వతన్ మూనః కృష్ణమృగస్య సంబన్ధి అజినంపాపంతద్వధజన్యం తదేవఅంకః అంతభవంత్రామృష్టమృగాజినాజ్ఞైః సునిమన్లేష్వో డశదానకీలేః । ఖండైరముషేన్యంధురకారిధాత్రా

మృషామమధైరజనీతివాతాన్

॥౧౬॥

వానశ్లాఘయామాస । సర్వోపి శ్లాఘయామాసేవేత్యర్థః + శ్లాఘ్యకత్తనే. ఇన్ద్రాల్లిన్ ఇతిరత్పూర్వవత్ యద్యస్తాతాహితాత్ సరాజాస్వయం పాండురిపి - ఛవళోపి, స్వకేన-స్వయేన ॥ ౧౬ ॥ స్యాద్భూతామాత్మనిస్సంత్రిష్టావత్తియో సోప్రీయాధనఇత్యమరః ॥ అన్యయసంసనామ్నామిత్యకచ్ గుణేనకాన్తాదినా ॥ ౧౭ ॥ మా రావ్యింద్రవ్యాశ్రయేన త్వశుక్లస్థభ్యాదికేగుణఇత్యమరః ॥ సమస్తాన్ సర్వజనాన్ ఆహూతానకరోదితిచిత్త్రం అనురాగిణోకరోదితినిశ్చితార్థః ॥ ౧౮ ॥ క్రంస్యాత్కుంకుమేతామై ప్రాచీనే మత్సరే సృజి । అనురాగిణి నీల్యాదిరంజితే లూహితేన్యవదితి విశ్వః + డుష్మభక్ కరణైలజ్ ॥ ౧౯ ॥ - అంతభవనదితి ॥ ధాత్రాబ్రహ్మణాంతభవన్ అంతరివద్వమానంకృష్ణమృగస్యాజినం ॥ ౨౦ ॥ అజినంచమన్కృత్తి స్త్రీత్యమరః అంకశ్చిహ్నంయేహంతైః ఉష్ణగచ్ఛిహ్నయోరంకఇత్యమరః, సునిమన్లేరత్యంతస్వదైర్భరము

కళంకః యేషాం తైః ॥౧॥ అజినంపాపముద్యతఇతి త్రికాండశేషః. అ
జినం వధచమణోరితి మౌమశ్చ వధశబ్దస్తజ్జన్యపాపపరః సు
నిమగ్తైః అముష్యపాండోః సమ్మన్దిన్యః షోడశదానేభ్యః యా
కీర్తిణః తస్యాంభుండేః- ప్రత్యేకమైకైకశః ఆహత్యషోడశభిః కర
ణైః- ధాత్రాకర్త్రాఇందుశ్చన్ద్రః అకారినిమిత్తః+ కరోలైకర్తృణి
లుడే- అయంచన్ద్రః అభ్యేసముద్రాల్ అజనిజాత్యితివాతాప్రవా
దః, మౌషామిద్యైవ + జనేకతేరిలుడే, అత్రైందుర్నుసముద్రాజ్ఞా
తః- కింతుపాండోకీర్తిఖండభ్యితి చన్ద్రైసముద్రజన్యత్వం సిద్ధి
భ్యకీర్తిఖండజన్యత్వారోపాదవహ్నావభేదః - యత్త్వత్ప్రతిలాస్తీణా
కృష్ణాజినే సహదానకరణాదన్తభవదిత్యాదివిశేషణం. చన్ద్రైశ్చ
కాథమితిస్మసింహం, తత్తుచ్చం - కృష్ణాజినదానకీర్తేఃకృష్ణత్వపీత
హరితసువణాగారుత్తతాదిదానకీర్తిఖండానాం తత్తద్వణా తాప
త్రామహతీప్రకృతహానిస్సాద్దితి - పురాకిలపాండుమృగయాం గ
చ్ఛన్వనైక్రిడతాః మృగరూపయోమునిదంపత్యః పుమాంసం ని
ఘ్నన్వనభవమవిదతేతిభారతీకథాత్రానసంభేయా ॥ ౧౬ ॥ — ॥

ష్యరాజ్ఞః షోడశదానానాం కీర్తేఃతజ్జన్యయశసః ఖండైశ్చ తైః ॥
భిత్తంశకలఖండేత్యమరః- మేతౌత్పతీయా ఇందురకారికృతః ॥౧॥
ఇందుకిముడదాంధవ ఇత్యమరః| అయంచన్ద్రః అభ్యేసముద్రాల్

(చ) అంతభవదిత్యత్రాజినశబ్దస్య చమపర్యేనసవ్యాఖ్యానం పా
మాదికంచ ర్తణికీర్తిఖండేష్వనంతభావాల్ అతౌలాస్యోక్తయ
క్తమ్॥జగ్రాహేత్యాదిష్టోకేసముద్రకాంచీవేతిపరితాప్త వశబ్దస్యసా
దృశ్యాధికత్వైకోశంవిలిఖ్య సముద్రకాంచీమవేత్సధవణానంమం
దం | రమాం సముద్రకాంచీంచ శకుంతిశభోయభేత్యనేనైవేష్టసిద్ధేః
అనావశ్యక వశబ్దంపరితాప్త అవశ్యక చశబ్దపారల్యాగోనుచితి ॥ ౧౭ ॥
తీంమద్రకన్యకాంచేత్యత్రాపి చశబ్దస్యావశ్యకత్వావచ్చ.

అర

సవ్యాఖ్యేచముఖారతే, ప్రథమ స్తవకః

జగ్రాహేతి || కరైః రాజగ్రాహ్యాధినైః పరశ్రియాం శత్రుసంపదాం నిగ్రాహః నితరాస్త్వికారః తస్మిన్ పరః ఆసక్తః కరేణోగజస్యేవ చంక్రమః గమనం యస్యతథోక్తం మత్తగజమన్దగామీత్యర్థః, స పాండుఃకున్దీంవద్యకన్యకాం మూర్ధ్వింశ ఉభేశకుంతాశాం పక్షిణామీశః గరుడః రథోయన్యతథాక్తఃవిష్ణుః- రమాంలక్ష్మీం సముద్రకాంచీంభువందయథాతేఉభేఇవ- కరాగ్రేణజగ్రాహఉపయేమృత్యుర్థః +గృహ్లాంలైకతఃరిలిట్ - ఉపమాలక్ష్మీం- తస్యచ వృత్త్యనుప్రాజగ్రాహనిగ్రాహపరఃపరశ్రియాంకరైఃకరాగ్రేణ కరేణుచంక్రమః | కుంతీంశకుంతీశరథోయథారమాం

సముద్రకాంచీంశ సమద్రకన్యకామ్ || ౧౭ ||

జనికతుః ప్రకృతిరిత్యపాదానతావత్ప్రజ్ఞమీఅజనిజాతః+జనీప్రాదుభావేలుజ్, దీపజనేతి చిన్ జనీవధ్యాశ్చేతి వృద్ధిప్రతిపేధః చిణ్లోలుగితి తప్రత్యయస్యట్ ఇతీత్వంవాతావృత్తాంతః మృషామిథ్యా || ౧౮ ||—|| జగ్రాహేతి||పరశ్రియాంశత్రుసంపదాం||౧|| పరస్సృయదుత్తమానాప్తవైరియాతేమ కెనలే ఇతివిశ్వః కరెన్వదేయద్రవ్యవిషయే||ని|| బలిహస్తాంశవః కరాఇత్యమరః నిగ్రాహపగిబాధానక్తః+ఆక్రొశేవన్యోగ్రహఇతిఘ్నో కరేణుచంక్రమః క్రముపాదవిక్షేపే ఇత్యస్తాద్యజంతాన్నందిగ్రహీత్యచియజాచితేతిలుక్ గజగామీసపాండుఃశకుంతీశరథః గరుడవాహనోవిష్ణుః||ని||శకుంతిపక్షిశకుని శకుంతశకునద్విజా ఇత్యమరః రమాం యథాలక్ష్మీ మివయథాశబ్దస్య సాదృశ్యాథేకతావద్దధాసాదృశ్యఇతి నియమాదవ్యయిభావాభావః కుంతీంభోజపుత్రిం సముద్రకాంచీంవధూమిమివ ||ని|| వంప్రచేతసి జానీయాదివాధేతు తదవ్యయమితివిశ్వః మద్రకన్యకాంమూర్ధ్వింశ కరాగ్రేణ జగ్రాహ ఉపయేమే+గ్రహఉపాదానెలిట్ || ౧౯ ||—||

సేన సహ వీరవాచకానుప్రవేశ సంకరః ॥ ౧౭ ॥—॥ అథేతి ॥ అ
ధకుంతిమాద్రీపరిణయానంతరంక దాచనజాతుచిత్, అయంరాణామి
శ్వరః పాండుఃమృగయయాడిపలాంతమనురంజితంహృదయంయశ్చత
థోక్తస్సన్ ॥ ౧॥అచొటనంమృగవ్యంస్యాదాఖేటామృగయాస్త్రి
యామిత్యమరః-విశ్వంసమస్తవసుజాతరతిశేతజ్జతివిశ్వాతిశాయినీ తా
చ్చిలికోణినిః విజితః మాతరిశ్వావాయుః యేనతస్త్రి వేగేనేతిభావః
శశిసకీచుద్రస్యేవశ్చేతంలెజఃరొచిఃకాంతిశ్చస్య తస్త్రిఅశ్వేకృతఃఅ
ధిరోహః ఆరోహణం యేనతథోక్తస్సన్, పాశ్వయోః సవ్యదక్షిణ
యోః విధృతాఃగృహీతాః విశ్వకద్రుచః శువకాయైస్తేః అనేకానివా

౧॥ అథక దాచనమృగయోపలాంతహృదయో నరేశ్వ
రోయమశ్వేశశిశ్వేతలెజసివిశ్వాతిశాయినీ జవవిజితే
మాతరిశ్వనికృతాధిరోహః పాశ్వవిధృతవిశ్వకదు
భిః అనేకవాగుతామృపఃరణానరోదై రోదైరను
బ్రుతఃమృదుభద్రవినయాభ్యాం యదుమద్రతనయా
భ్యాశ్శను(వి)రుద్ధః సిద్ధగణగణనీయమహిమమతోహ
మవతోవజగామో మహతీమటపితటపీధికామ్॥౧౮॥

అథేతి ॥ అథానంతరం కదాచనకర్వచిత్సమయే మృగయోపలాంత
హృదయః ఆఖేటాసక్తమనాఅయంనరేశ్వరః, పాండుఃశశివచ్ఛేవతం
తే జాయస్యతస్త్రి విశ్వమతిశేతజ్జతి విశ్వాతిశాయీలోకొత్తరఃత
స్త్రి+సుప్యజాతావితీణినిః విజితః మాతరిశ్వాయేనతస్త్రి॥౧॥మాతరి
శ్వాసదాగతి రిత్యమరః, అతిజవన ఇత్యధః అశ్వేకృతాధిరోహః
సన్పాశ్వయోర్విధృతావిశ్వకద్రువోమృగయాకుశలశ్వానోయైస్తేః
॥ ౧ ॥ శ్వావిశ్వకదుర్మృగయాకుశలఇత్యమరః అనేకేషాంవాగురి
కాణాంజాలికానాం॥౧॥చోవాగురికజాలికావిత్యమరఃఉపకరణానాం
మృగపక్షిబంధనానాంఅనురోధోనువర్తనం యేషామైఃపాగురోపక

గురా మృగబంధనజాలం ఆదిర్యేషాంతాన్యవకరణాని మృగయా సా
ధనాని యేషాంతైః యోధైః అటవికైః అనుదుగతః పరివృతశ్చనః,
మృదుఃశుద్రో మంగళకరశ్చ వినయోయయోస్తాభ్యాం యదోమద్య
స్యచ తనయాభ్యాం కుంతిమాద్రీభ్యాం అనురుద్ధః అన్వితస్సక - సి
ద్ధానాం-యోగినాం గణైః గణనీయః మహిమా ప్రభావోస్యాస్తీతి
తద్వతః హిమవతోహిమగిరైః మహతీంవిస్తీణాం అటవీతటస్య పీ
ధికాం జగామో ప్రవిష్టవాక్, అత్ర గద్వేషప్రాయశఃపవం వృత్త్య
నుప్రాసాదయః (ఇతినెతిశంకితాఇతి)॥౧౮॥—॥ తత్రైతి ॥ తత్రహి

గ ॥ తత్ర సతావదతిక్షుల్లకవనమల్లికామతల్లికౌదెవ్లిత
ధమ్మిల్లః అవలగ్నదృఢలగ్నకచ్చ పుటవిచ్చురితచ్చురికః ని
షంగానుషంగమాంసలితతమాంసలలితః పరనిరాసః పరం
శరాననవరంకరేకుర్వాణః గీర్వాణచక్రవర్తిః సమవిక్ర
మఃకృమేణవివిధమృగచక్రవధంవిధాతుముపచక్రమే॥౧౯॥

కౌనురోద్ధరితిపారేవా గురాణాముపకరణానాంచేతిద్వంద్వః అథవా
కర్మధారయః ॥ని॥ వాగురామృగబంధనీత్యమరః యోదైభః ధైరను
దుగతః అనుగతః మృదుభః ద్రశ్యవినయోయయోస్తాభ్యాం యదుమ
ద్రయోస్తనయాభ్యాం కుంతిమాద్రీభ్యాం అనువిద్ధః యుక్తః సిద్ధా
నాందేవయోనివిశేషాణాంగణైస్సంఘైర్గణనీయస్తత్యః మహిమా
అస్యాస్తీతి తాదృశస్య+తదస్యాస్త్యస్తినితిమతుప్మాదుపధాయా ఇ
తివత్సం యద్యపి న కర్మధారయా న్నత్వధీయఇతినిషేధోఽస్తి తథా
పి కృష్ణశబ్దోనీలయాపవత్పరఇతి మనోరమాయాముక్తత్వాత్, కోక
ప్రీతి చకోరపారాపటుశ్చోతిష్ఠతీఇతి మురారిణాప్రాయక్తత్వాచ్చ
కన్యచిదనిత్యతా॥అథవాసిద్ధగణగణనీయః మహిమవాంశ్యైతి విశేషణ
సమాసోవాహిమవతోగిరేమహతీం అటవీతటపీధికాం పీధీశబ్దా
శ్చాన్వధికైకేకేణఇతి హ్రస్వః అవజగామో ప్రవివేశగాహతేర్విట

మశ్చేలా రణ్య తావదితివాక్యాలంకారః - అతిక్షుల్లకాభిః స్వల్ప
భిః మృదులాభిరితి యావత్ వనమల్లిమతల్లికాభిః ప్రశస్తారణ్యమ
ల్లికాలతాభిః ॥ ౧ ॥ మతల్లికామచర్చికేతి ప్రశస్తవాచకేష్వమరః,
ఉద్వేల్లితః ఉద్భవంబద్ధః ధమ్మిల్లః కచభారోయస్యసః ॥ ౧ ॥ ధమ్మ
ల్లస్సంయతాఃకచాఇత్యమరః! అవలగ్నేమధ్యదేశే దృఢంలగ్నై బద్ధేక
చ్ఛపుటే మధ్యబంధనపట్టాంతరే విచ్ఛురితాప్రవేశితాఘరికాస్వ
ల్పఖడ్గవిశేషాయోనతథోక్తః ॥ ౧ ॥ కచ్ఛౌజలప్రాయదేశమధ్యబంధ
నపట్టయోరితివిశ్వః నిషంగయోః తూణీరయోః అనుషంగణనంయోగ
నధారణీనేతి యావత్ మాంసలితతమాభ్యాం నితాంతపూరితాభ్యాం
అంసాభ్యాం భుజాగ్రాభ్యాం లలితః రమణీయః, గీర్వాణానాం దే
వానాం చక్రవర్తినా ఇంద్రేణనమః విక్రమః యస్యతథోక్తఃన
పాండుః పరేషాం శత్రూణాం నిరాసనైవరంప్రవణం శరాసనవరం
శ్రేష్ఠధనుః కరేకుర్వాణః దధానస్సక్ - క్రమేణవివిధానాం నా
నాజాతీయానాం మృగాణాంవధంహింసాంవిధాతుం కతుం ఉపచ

॥౧౨॥—॥ తత్యేతి ॥ తత్రవనె గీర్వాణానాం దేవానాంచక్రవర్తి
ఇంద్రః॥౧॥చక్రవర్తినాంసార్వభౌమఇత్యమరః తద్వద్విక్రమోయస్య
సఃఅతిక్షుల్లకాభిరత్యల్పాభిః॥౧॥స్త్రాకాల్పక్షుల్లకాఇత్యమరఃవనమల్లి
కామతల్లికాభిః ప్రశస్తకుటజకుసుమైః ॥౧॥ అక్షకుటజశ్శక్రౌవతస్
కోగిరిమల్లికేతి ॥౧॥ మతల్లికామచర్చికాప్రకాండముద్భుతల్లజౌ! ప్ర
శస్తవాచకాస్యమూనీతిచామరః +వనమల్లికాశబ్దాదుత్పన్నస్య ప్ర
త్యయస్య పుష్పమూలమ బహుళమితిలుపి లుపియక్తవదితి ప్ర
కృతివల్లింగవచశతాప్రశంసావచనేశ్చేతి నమాసః ఉద్వేల్లితఃపె
ష్టితఃధమ్మిల్లాయస్య॥౧॥ధమ్మిల్లస్సంయతాః కచాఇత్యమరః!అవలగ్నైమ
ధ్యే॥౧॥మధ్యమంచావలగ్నంచేత్యమరః దృఢంయథా తథాలగ్నైబద్ధేక
చ్ఛపుటే కటిబంధనపత్రప్రదేశే॥౧॥అభిముఖ్యేథకచ్ఛసాస్యదనూ

క్రమే ఆరబ్ధవాన్ ॥ ౧౯ ॥—॥ భూభుజఇతి ॥ మృగాణాం యుగా
ప॥ భూభుజౌస్యనవిధేవిచరంత్యోర్భజమద్ర సుత
యోద్భవశిశోభామ్ । జెతుకామమివసంస్వసమప్త్యా
(పౌ)దురాసపురితోమృగయాధమ్ ॥ ౨౦ ॥

పేతున్నకద్రుమే । నాకాంగేపరిధానస్య పశ్చాదంచలపల్లవే ఇతివి
శ్వః । విచ్ఛురితా ప్రవేశితాఘరికాయేనసః ॥ ౨౧ ॥ ఘరికాచాసిధేనుకేత్వ
ఘరణిషంగస్యేషధేః ॥ ౨౨ ॥ తూణోపాసంగతూణీరనిషంగాఇమధిద్వ
యోరిత్యమరః, అనుషంగేణ సంబంధేన మాంసలిత తమేనసంజాత
బలశత్రమేన+మాంసశబ్దాత్సిద్ధాదితా వల్లచి తస్మాత్తారకాదిత్వాదితచిత
స్థాన్ అతిశాయనతమబిష్టనావితితమవ ॥ ౨౩ ॥ బలవాన్ మాంసలోఽసలఇ
త్యమరః అంసేన భుజశిరసాలలితః హృద్యః ॥ ౨౪ ॥ స్కంధోభుజశిరంసో
స్త్రీశ్చయరః సతావత్ పాండవః పునఃపరేషాంశతూణాం నిరాసనేతి
తస్మాదే పరం శ్రేష్ఠం శరాసనపరంధనుశ్శ్రేష్ఠం ॥ ౨౫ ॥ పరోభీష్టదేవతాదే
ర్వరోజాఘాతృషిద్ధయోః । శ్రేష్ఠస్యనదితివిశ్వః కరేషుర్వాణః అధి
జ్యధనావసన్నిత్యథః క్రమేణపర్యాయేణ వివిధమృగచక్రాణా
మనేకపిదమృగనమూహానాం నిచక్రంగణైచక్రవాకేచక్రంస్తేనస్య
గధాంగయోరితివిశ్వః వధంనాశంవిధాతుం కణ్ఠుండపచక్రమేప్రా
రేధే+క్రముపాదవిత్తేపెలిట్ ప్రాపాభ్యాంసమధాభ్యామిత్యాత్తనే
షదమ్ ॥ ౨౬ ॥ భూభుజఇతి ॥ అస్యభూభుజఃపాంశోఽప్యవిధేసమీఢే విచరం

(చ) మాంసలితతమేత్యత్తసిద్ధాదితా వల్లచి మాంసంబలిష్టమిత్తుక్తిః
న్యాయా । తదస్యసంజాతమితి ఇతచ్చ శ్రవయాంతత్వ కల్పశమను
భిత్వ । అంసస్తేనబలిష్టత్వంవివక్షితమ్ । మాంసలమస్య సంజాత
మిత్యుక్తౌ తుతాదృగ్విస్తుఅంసస్య కేమపి ణాస్తీత్యథాన్వాసరస్యమ్ ।
అతః మాంసలఃకృతోమాంసలితఇతి తత్కరోతీతిన్యంతాతామణిక్త
క్షితి వ్యానముచితమ్ । ఏవమాద్యపద్యేముఖరితేత్యత్రాపిబోధ్యమ్ ॥

భంతురంగకులం అన్యభూమజః పాండోనవిధే-సమీపేవిదరంత్యః
భోజమద్రసుతయోః కుంతీమాద్ర్యః దృశిదక్షుషియాశాభావై
పుల్యనేల్యచాంచల్యకృత సౌదర్యం తాం సర్వేషాం సమప్త్యాచేత
సేన సర్వేషి సంభూయేత్యథః, జేతుంకామః యన్యతథోక్తమిషే
త్యుత్పేక్షా ప్రత్యేకంతాదృశస్య కామన్యగగనకుసుమప్రాయ
తావత్ * బహూనామప్యసారాణాం సమయోగః కాన్యసాధకఇతిన్యా
యాచ్యేతిభావః- పురతః అగ్రప్రాధురాన ఆవిభజ్యభూవ అత్రస
ర్వసమప్త్యాజేతుకామమివేత్యుత్పేక్షయా కుంతీమాద్రీ నయన సాం
దర్యం లోకోత్తరమితి ప్రతీతైరలంకారైః వస్తుధ్వనిః ॥ ౨౦ ॥

క్షోణీతి ॥ క్షోణీవతాపానాయకే అస్తిన్నాపాండో- మదకలం మదో
త్కటం కృష్ణసారం ప్రతికృష్ణమృగముద్దిశ్యేత్యథః, యత్తు మదేనక
ప॥ క్షోణీవతామదకలంప్రతికృష్ణసారం తూణీముఖేన
తితపాణినఖాంకురే స్థిక్ । ఏణీకులానితరచైర్యమునా
జలానాం వెణీమివాక్షివలనైర్విపినైవితేనుః ॥ ౨౧ ॥

త్యోర్భజమద్రసుతయోః కుంతీమాద్ర్యోదృశిదృష్టా విద్యమో
హం శోభాం కాంతిం సర్వసమప్త్యాసర్వవ్యాప్త్యా జేతుం కామోయ
న్యతదివేత్యుత్పేక్షా+తుంకామమనసోరసీతి మలోభః మృగయా
భంతురంగనమూహః॥౨౧॥ మృగేషురంగవాతాయుహరిణైతిసజాతీయైఃకు
లం యూధుతిరశ్చామితి చామరః పురతః అగ్రతః ॥౨౨॥ స్యాత్పురః
పురతోగ్రత ఇత్యమరఃప్రాధురాసప్రాధుర్బహువ+ఆసేతి విభక్తి
ప్రతిరూపకమన్యయమితి గణరత్నకారః, ఆసేతి బహువాధేణ్యతి
మనోరమాచ! అసభాతోస్తు లిటిఆధాధాతుకత్వాదస్తేర్భూరితి భూ
ధావస్సోత్ ॥ ౨౦॥—॥క్షోణీవతావతి॥అస్థిక్షోణీవతాపాండోమ
దకలంగర్వవ్యాప్తం ॥౨౨॥మదోరెతసికస్తూర్యాంగర్వహపేభదాన,
త్యోరితివిశ్వః! కలిఃకామధేనురితికవయఃకృష్ణసారం ప్రతిమృగవిశేషం

లం అవ్యక్తమధురమితి సృసింహః తల్ మదోత్కటామదకలఇతికో
 శానభిజ్ఞతావిలసితః తూణ్యాః ముఖే అగ్రేవతితాః లగ్నాః పాణేః హ
 స్తస్యసఖాః అంకురావయస్యత స్థితధోక్తైసతి బాణానాదాతుమి
 తిశేషః ఏణీకులానిమ్యగీబృందానితరళైః చకితచకితైః అక్షివలనైః క
 టాతైః వివిచే అరణ్యే యమునాజలానాం వెణీం ప్రవాహం వితేనుః వి
 స్తారయామాసురివేత్సు త్వేత్సా- చకితచకితం ప్రతిదిశమవాలాకయ
 స్మిత్త్యథః, అతినైల్యాత్కటాక్షాణం యామునజలపూరత్వాత్వేత్సా
 త్సా ॥ ౨౧ ॥—॥ కురంగేతి ॥ ఏషాం కురంగయూనాం సమానాభి
 న్నాజాతిః కురంగత్వం యస్యసజాతిః, ఏతజ్జాతీయఇతియావత్ + స
 మానస్యేతి సూత్రేయోగవిభాగాత్సమానశబ్దస్యసభావః కశ్చిన్న
 కురంగయూనాంకుదుతైస్తభీతింగురోః కులస్యామృత
 దీధితైర్నః । సజాతిరేషాంతనుతేకళంకమితీవరోషా
 దిమభిస్సపాండుః ॥

॥ ౨౨ ॥

ప్రతి॥ ౨॥ కృష్ణసారదుశ్యంకిప్విత్యమరఃశాభితిః పరితఇతి ద్వితీయా తూ
 ణీముఖే నిషంగవివరే పతితాః పాణేర్నఖాంకురాయస్య తస్థితైః సతి
 ఏణీనాం కురంగీణాం కులానిసమాహాతరళైశ్చంద్రై రక్షివలనై ర్నై
 త్రసంచారైః విచిత్రే అరణ్యేయమునాజలానాం యమునోదకానాం వే
 ణీం ప్రవాహం ॥ ౨॥ వేణీనదీవాచేకచోద్భయఇత్యమరః వితేనురివేత్సు
 త్వేత్సా + తనువిస్తారే లిక్తాతపకహల్లధ్యక్షైః త్వాభ్యాసలాపా ॥
 ౨౧ ॥—॥ కురంగయూనామితి ॥ నషాండుః రాజాకర్తా ఏషాం కురంగా
 ణాం సజాతిః సమానాజాతిర్యస్య తథోక్తః + సమానస్యేతియోగవిభా
 గాత్సాధమ్యమిత్యాదౌ సభావఇతి కాశికాయాముక్తత్వాత్సదృశా
 థాక సహశబ్దేనాస్వపదబహువ్రీహిరితి దీక్షితైరుక్తత్వాచ్చ సమాన
 న్య సహస్యవాసభావః సహస్యతువోపసంజనస్యేత్యనేన ఏవంచత
 జ్జాతీయః కురంగఇతియావత్ । నః అస్తాకం కులస్యవంశస్య గురోః

గః నః అస్తాకం సంబంధినః కులస్యగురౌః ఆమృతదీధితేః చంద్రస్య
 కళంకం తనుతే కరోతి ఇతి ఉక్తప్రకారాద్రోషాత్ కొపాదివెత్సు
 త్ప్రేక్షా, సపాండుః ఇమభిఃకురంగయూనాం తరుణమృగాణాం భీ
 తిః పథకృతాం కురుతేస్త చక్ర+లట్ స్తఇతి భూతాభేలట్ || ౨౨
 ప్రజనమితి || ప్రకృష్టోజవోవేగోయస్యతం గమనక్రియావిశేషణంవా
 హయమశ్వంగమయతేయావయతేనృపాయపాండవే తతస్తతః తత్రత
 త్రేతి సార్వవిభక్తికస్తసిః- పతితాః శలల్యఃశలాకికాఇవ శలలీశలాకి
 కాః శల్యమృగరొమాణి || ౨౩ || శ్వావిత్తుశల్యస్తల్లోమ్నిశలలీ శలలంశల
 మిత్యమరః- గహనేదురవగాహేపివనె- వరాహాణాంకులస్య యూధ
 న్యయాః వతఃసీఘవః- మాగదేశాస్తాసాం , గ్రహణైజ్ఞానై విష
 ప|| (సరయం)ప్రజవం)హయంగమయతేతతస్తతః పతి
 తానృపాయశలలీశలాకికాః । గహనెవనెపిపిఘనత్వ
 మాచరగ్రహణైవరాహకులవతఃసీఘవామ్ || ౨౩ ||

కూటస్థస్యామృతదీధితేశ్చంద్రస్య కళంకంఅంకంఅపవాదంవా|| ౨౪ ||
 శంకోంకాపవాదయోరిత్యమరఃతనుతే + తనువిస్తారెలట్ స్వరితేత్వా
 దుభయపదీ, ఇతి రోషాదివెతి హేతూత్ప్రేక్షా కురంగయూనాం త
 రుణకురంగాణాం కురంగశబ్దస్య జాతివాచిత్యాదువశబ్దస్య గుణవా
 చిత్యాద్గుణగుణినోమధ్యేగుణస్తే వ్యవహార్యనిపాతస్సాన్యోతథాపి బ
 హుళగ్రహణాత్క్వచిద్గుణినోపి, అధవాకురంగేమయవాసఇతినిష్ట
 మీసమాసావాఇమభిఃకరణైః|| ౨౫ || పత్రీరోపఇమద్వయోరిత్యమరఃభీ
 తి|| ౨౬ || భీతిభీస్సాధ్యసంభయమిత్యమరఃకురుతేస్తచకార+డుకృజ్క
 రణైఇతిధాతోలట్ స్తేఇతిలిడవవాదోలట్ || ౨౭ || ప్రజనమితి|| ప్ర
 జవంప్రకృష్టవేగంహయంఅశ్వం || ౨౮ || హయస్తేంధవసప్తయిత్యమరః
 గమయతే+ గమేణ్యంతాచ్ఛత్ప్రత్యయఃసృపాయపాండవేతతస్త
 తః తతత్ర+సార్వవిభక్తికస్తసిఃపతితాఃశలల్యశ్శల్యలూమానిశలాకి

౩౨

సవ్యాఖ్యేచముఖారతే, ప్రథమస్తబకః

యోహిశునత్వం సూచకత్వం ఆచరణ చక్రః+ఆజూర్వాచ్ఛరణైః క
 త్తేరిలజ్ - అత్రైహావరాహకులవత్సన్యః శలీమత్తాద్వితి శలీభిన్వి
 రాహమాగానుమానాదనుమానాలంకారః నృపాయేత్యత్ర క్రియా
 గ్రహణం కత్తేవ్యమితి సంప్రదానత్వం, మంజుభాషిణీవృత్తమ్॥శ్లో॥
 సజసాజగౌభవతిమంజుభాషిణీతిలక్షణాల్ ॥ ౨౩ ॥ —॥ వేశంలైతి ॥
 భూదాహారాః యస్యసపషపాండుః హయస్యధ్వనిమ హేమారవేష
 మత్సరిణాం ద్వేషిణాం అతపివసద్యః హేమారవశ్రవణక్షణవివ వేశ
 తానాంపల్వలానాం పంకవిహృతైః క్రీడాతః వినివృత్త్య, తాత్పర్యే
 త్యథాః+ జగుప్సావిరామేత్యాదినా అపాదానత్వం ప్రత్యుద్యతాం
 అభిముఖమాగచ్ఛతాం వనెవోత్తరతాంవరాహణాం, భువందారయ

వేశంతపంకవిహృతైర్వినివృత్త్యనద్యః ప్రత్యుద్యతాం

ధ్వనిమమత్సరిణాంహయస్య । భూదారపష వనవో

త్రవతామతానీమ్భదారిశబ్దమసహిద్ధురివాంతమేషామ్॥౨౪

కాశివేత్త్యపమితసమానః ॥ ౨౧ ॥ శ్వావిత్తుశల్యస్తల్లోమ్ని శలీశల
 అంశలమిత్యమరః గహనై అగ్రణ్య ॥ ౨౨ ॥ గహనంగహవరేడుగే
 విహినై కలితపితేతి విశ్వః, వనెపల్వలాద్యుదకైః వరాహ కులా
 నాం సూకరసమూహానాం వతేనీధువాం మార్గ భూమినాం
 ॥ ౨౩ ॥ వతేన్యైకపదీతిచైత్యమరః గ్రహణజ్ఞానే పిశునత్వంశూ
 చకత్వం ॥౨౪॥ పిశుసౌఖలసూచకావిత్త్యమరః ఆచరణ అథహాగహనై
 దుఃఖేవనైత్యథోవాగహవరేఇత్యథోపి వా పూర్వస్థిన్నథోపి
 శబ్దాదన్యోథోపిప్రతీయతే। యథాపతితజనాః జరపదేవరాహకుల
 వతేనీధువాంవరాహ ఇతిముద్రాకితసువణభండానాం గ్రామ్య
 వ్యవహారః తేషాంస్వీకారే। పిశునత్వమాచరంతి తద్వద్భుజవనైపీత్యపి
 శబ్దస్వారస్యం +ఆజూర్వాచ్ఛరగతిభక్షణయోరిత్యన్తల్లజ్ ॥౨౫॥—
 వేశంలైతి ॥ ఏషభూదారభూదాహారాః యస్యత్రధోక్తః పాదాంహ

తీతి భూదారః! భూదారఇతిశబ్దం సంజ్ఞాంతసహిష్ణుః అసహమాన ఇ
 వెత్యుత్ప్రేక్షా + అలంకృత్యాదినా ఇష్టుమ్, ఏషాం వనవరాహా
 ణాం అంతం నాశం అతానీల కృతపాక్ష + తనూతైః కతః రిలుజ్
 మానినః స్వసామ్యం నామమా ల్రేణాపి నసహంతే ఇతిభావః ఆత్రాస
 హనోత్ప్రేక్షాయాః భూదారశబ్దశ్చైవ తాపితత్వాత్ ద్వయోరంగం
 గిభాజేన సంకరః || ౨౪ ||—|| తూణామితి || అసౌపాండుః స్వ
 యంతరంగం అప్యంతస్యతః అన్యస్తీక్ దేశే తూర్త్యం ప్రధాన్యధావయిత్యా
 అగ్రే ముఖభాగే విశాలస్య దీర్ఘాస్యకరస్య శుండాయాః ఘనసేనచా
 లనేన దుర్విధత్వాద్దరిద్రత్వాత్, శుండాశూన్యత్వాద్దేహాంతియావత్
 || ౨౫ || నిస్వస్తుదుర్విధోదీనోదరిద్ర ఇత్యమరః-సత్యాపితః యథాధ్యక్ష
 జ్ఞాపితః ద్విరదభావస్య గజత్వస్య విపర్యయః వైపరీత్యం యోషాంతేషాం-

తూణాం ప్రధాన్యతురంగం స్వయమన్యతాసౌపాండుః కులం
 పరివవారలులాయయూనామ్ | అగ్రే విశాలకరఘనసదుర్విధ
 త్యాత్మత్వాపితద్విరదభావవిపర్యయాణామ్ || ౨౫ ||

యస్యధ్వనిమమత్సరిణాం ద్వేషిణాం అతఏవవేశంతపంకవిహృతైః పల్వ
 లకదామవిహారాత్, || ౨౬ || వేశంతేః పల్వలంచాల్పసర ఇత్యమరః స
 ద్యః వినివృత్తప్రత్యుద్యతాం అభిముఖమావతతాం హంకుర్యతాం వన
 షోత్రవతాం వనవరాహాణాం భూదారశబ్దం భూదారఇతిశబ్దః భూ
 వందారయతీతి భూదారః + తం అసహమానఇవ ఏషాం అంతం నాశం
 అతానీల్ తనువిస్తారెలుజ్ || ౨౪ ||—|| తూణామితి || అసౌపాం
 డుః అన్యతః అన్యస్తాత్ప్రదేశాత్ తురంగం తూణాం ప్రధాన్య + ప్ర
 పూర్వాధాపుగతిశుద్ధోరీత్యస్తాన్యైః తాల్పిష్ అగ్రపురతః విశాలస్య
 కరస్యపాణెశ్శుండాయాశ్చ ఘనసస్య + కంపస్య ధూర్జకంప నైన్యంతా
 ల్ల్యుట్ ధూర్జప్రీక్షోరితి సుగాగమః దుర్విధత్వాద్దుష్ప్రకారత్వాద్దు
 స్సాధత్వాదిత్యధఃసత్యాపితః యథాధాతాం ప్రాపితః + సత్యశబ్దాత్

లులాయయా నాంతరుణమహిషాణాం || ని || లులాయోమహిషోహా
హద్విషదిత్యమరః తేషాంకులంసమూహం పరివవారదురోధ, వృణో
తేకతతరిలిట్ || ౨౫ ||—|| ఆకణ్యేతి || అసహ్యో సోధుమశ
శ్యాః ప్రకృతివైరాదితిభావః- క్షితిపస్యహంహోః హయస్యఆరవా
శాకణ్య- కుపితాధీర్యేషాం తేవనమహిషాః విషాణంశృంగమితిజా
త్యేకవచనం, తిరఃతిర్యక్ వ్యాధూయంతికే సమీపేయేతరవఃతేషు
ఆమూలం శృంగాదిభాగపర్యంతం క్షణాన్నిచఘ్నుః, నిఖాతవంతః
+ నిపూర్వాత్ ఖనలేకతతరిలిట్, అథతన్నిఖాతం విషాణంపునః
వ్యాక్రష్టుముద్దతుం చిరాదపినశేషః సశక్తవంతః + శక్నోతేక
తరిలిట్* నైవాత్తసినమథవాక్రియతేమదాందైరిత్యాదిభా
వః| ప్రహషిణీవృత్తమ్ || క్షో || మ్నాక్ష్రాగస్త్రిదశయతిఃప్ర

ప || ఆకణ్యక్షితిపహయారవాససహ్యసామూల, కు
పితధియస్తిరోవిషాణమ్ | వ్యాధూయాంతి కతరుష

క్షణాన్నిచఘ్నుర్వాక్రష్టుంపునరథతద్చిరాన్నశేషః || ౨౬ ||
త్యాపహశేతిణిచ్ ఆపుగాగమశ్చద్విరదభావస్య గజత్సస్యవిపర్యయో
వ్యత్యాసోయేషాం వ్యత్యస్తద్విరదభావానామిత్యర్థః లులాయయా
నాంయువమహిషాణాం || ని || లులాయోమహిషోహాహద్విషదిత్యమరః-కు
లంసమూహంపరివవార+ వృణోవరణేలిట్ || ౨౫ ||—|| ఆకణ్యేతి || అస
హ్యో సోధుమశశ్యాః క్షితిపస్యహయారవా అశ్వధ్వజ్జీ ఆక
ణ్య నిశమ్యకుపితాధీర్యేషాంతే లులాయాః నిత్యవైరత్వాదితిభావః
విషాణం శృంగం తిరస్తిర్యక్ వ్యాధూయప్రకంప్య అంతికతరుష స
మీపవృక్షేషు ఆమూలంమూలమభివ్యాప్య + ఆక్ష్రాగ్యాభివిధ్యో
రిత్యవ్యయాభావఃక్షణాన్నిచఘ్నుః+హంతేలిట్ ప్రహృతవంతఃఅథ
ప్రహరణానంతరం తద్విషాణం చిరాదావ్యాక్రష్టుమాహతుంసశే
షః సశక్తః శక్నోతేలిట్ || ౨౬ ||—|| కురుతేతి || తతః అధం

హృషీణీయమితిలక్షణాత్ || ౨౬ ||—|| కురుతేతి || తతఃసోవనమా
హిషాః యూయంకులేయష్టద్వంశే కూటస్థేన ఆదిమేనకృతాంతవా
హనేన యమమహిషేణ సహౌసవాసంకురుతవిదధ్వం ఇతిఉక్తప్రకా
రేణ, అజ్ఞాప్యేవేతిశేషః- అతవినగమ్యోత్పైత్యా, మదేనధూతంకం
ఘీతం విషాణమండలస్యాగ్రం యస్యతస్త్రి, మహిషాణామోఘై స
మూహే, మండలాగ్రంకరవాళంనిదఖాన, మహిషానవధీదిత్యర్థః
వృత్తంవైశాళీయదెదదేపచ్చందసికమ్ || క్లౌ || షర్యంతేర్యోతతైవశే
షమాపచ్ఛందసికం సుధీభిరుక్తమితి లక్షణం, శేషంఉక్తాదన్యల్లక్షణం
తథావైతాళీయవదేవేత్యర్థః || ౨౭ ||—|| తదతి || అవనీపతేపాం

కురుతేతితస్సహౌసవాసం కులకూటస్థకృతాంతవా

హనెన | మదధూతవిషాణమండలాగ్రే మహిషాఘైని

చఖానమండలాగ్రమ్ || || ౨౭ ||

తరంగలన్యకూటస్థేసమూలభూతేన||ని|| కాలవ్యాపీనకూటస్థఇత్యమరః,
కృతాంతస్య యమస్య||ని||కృతాంతాయమసిద్ధాంతావిత్వమరఃవాహనె
నవాహనభూతేన మహిషేణసహౌవ అవిచ్ఛేదేనైవ వాసంస్థితింకురుత
యూయమితి శేషః + ఉంకృత్కరణలూట్, మధ్యమపురుష బహువచ
సం | ఇతిత్థేమదేన ధూతంవిషాణయోమండలస్యాగ్రం యేనతస్త్రి
మహిషాణామోఘైబృహదే||ని||స్తోమాఘునికరవ్రాతేత్యమరః, మండ
లాగ్రంభుక్తా ||ని|| కౌత్సేయకోమండలాగ్రఇత్యమరః నిజఘాననిపూ

(చ) ఆకణ్యేతి || కురుతేతిపద్యయోనిచఘ్నుః నిచఖానేతిలా
స్యోక్తపారమయక్తః | అత్య్ నిజఘ్నుః నిజఘానేతిపరిత్యాహం
తేలిండిత్యాది ప్రక్రియాప్రదశానమయక్తమ్ | వ్యాకృష్టమిత్యాది
నా తత్ప్రసూర్యం కీలనస్తేవ ప్రతీతే | నిజఘాన మండలాగ్రమిత్య
త్ర మండలాగ్రస్య హననేకమత్యాసంభవాత్ కీలనేకమత్యేనత
క్షణకనిపూర్వకఖనధాతుప్రయోగస్తేవయక్తత్యావచ్చ ||

దోః చంద్రహాసస్యఖడ్గస్య పతనం ప్రవేశకత్వై, చంద్రస్యహా
 సః చంద్రికాతత్పతనమితిచ-వనస్య అరణ్యస్యజలస్యద మధ్యేచర్య
 యాజీవనేనవోషితేషు వధికైసు, పుండరీకానాం-వ్యాఘ్రాణాం,
 శ్వేతాంబుజానాంచ నివహేషు సమూహేషు || 11 || వ్యాఘ్రేపిపుం
 డరీకోనాసితచ్చ త్రైసితాంబుజఇత్యమరః, మీలనంమృతంముకుళనంచ||
 || 12 || మృతిస్సంస్తానిమీలనమిత్యమరః, చకారెతియత్ తన్నచిత్రం
 సర్వస్య స్వాభావికం చెష్టితం న చిత్రాయేతిభావః అత్రి చంద్ర
 హాసవపుండరీకమీలన శబ్దవాచ్యానాం ఖడ్గారణ్యవ్యాఘ్ర మృతి
 నాం చంద్రికాజలకమలముకుళనానాం క్లేషభిత్రికాభేదాధ్యవసాయ
 మూలాతిశయోక్త్యా రాక్షోవ్యాఘ్రవధస్యాప్యకించిత్కరత్వేన లోకో
 త్తరమస్య శౌర్యమితి ప్రతితేరలంకారణవస్తుభవనిః|రహోద్ధశావృత్తం
 || 13 || రాన్నరావిహరధోద్ధశాలగావితి లక్షణాత్ || 14 ||—||

తన్నచిత్రమవసేవతేస్తతశ్చంద్రహాసపతనం చకార
 యత్ | వోషితేషువనమధ్యచర్యయా పుండరీకనివ
 హేషుమీలనమ్ ||... .. || 15 ||

ర్వాధ్యం తెలికత్ || 16 ||—||తన్నచిత్రమితి || అవసేవతేః పాఠోఽ
 చంద్రహాసస్యఖడ్గస్యపతనంపాతఃప్రహారఇతియావత్ || 17 || చంద్రహాసా
 సిరిష్టయఇత్యమరః అన్యత్రచంద్రహాసస్య చంద్రసంబంధి ప్రకా
 శస్య పతనం ప్రసరణం వనమధ్యే-అరణ్యమధ్యే,చర్యయావర్యటనేన||
 18||వ్రజ్యాటాట్యాపర్యటనంచ ర్యేత్యమరః,అన్యత్ర జలమధ్యేచర్యయా
 ప్రిత్యా || 19 || వనేసలిలకాననెఇత్యమరః వోషితేషు+పుష్పేణ్యకంతాత్
 క్షఃపుండరీకనివహేషువ్యాఘ్రసమూహేషు || 20 || వ్యాఘ్రేపిపుండరీకో
 నేత్యమరః|అన్యత్ర,సితాంభోజసమూహేషు|| 21 || పుండరీకంసితాంభోజ
 మిత్యమరః-మీలనంనాశం అన్యత్ర,సంకొచంచకారెతియత్ - తచ్చిత్ర
 త్రమాశ్చర్యం న || 22 ||—||

(చ)తదిశి || తతోనంఛరం | అవనీపతేః పాండోశ్చంద్రహాసపతనంఖ
 ధ్వపసారః || ని || చంద్రహాసోరావణాసావసి మోతేపిచక్వచిదితిశా
 శ్వతః || వనమధ్యచర్యయా అరణ్యమధ్యసంఘారణ పోషిలెమ పు
 ష్టింప్రాపిలెమ పుండరీకనివహేమ వ్యాఘ్రసమూహేమ మీలనం
 మృతించకారెతియత్ | తన్నచిత్రమిత్యేకోధః || కించ | అవనీప
 తేః పాండోః | చంద్రహాసపతనం | చంద్రికా ప్రసారః | పోషిలె
 మ వనమధ్యచర్యయేతి సమస్తంపదమ్ || పోషితాపుష్టింప్రాపితాఇ
 ముభిర్వాణైర్యావనమధ్యచర్యా సంచారస్తయాహేతునా | పుండ
 రీకనివహేయోర్నన్నధస్యమీలనంసంకోచంచకారెతియత్ | మృగయా
 శీలస్య తస్యచంద్రికా ప్రసారోమస్తశోద్ధీవకోపి తత్సంకోచమ్
 తనోదితియత్తదపిన చిత్రమిత్యన్యోధః || అపిచ || అవనీపతేః
 పాండోః చంద్రసదృశోయోహాసస్తస్యపతనం | కత్వ | వనమధ్య
 చర్యయా జలమధ్యస్థిత్యా పోషిలెమపుండరీకనివహేమ సితాంభో
 జషండేమ || ని || వ్యాఘ్రపిపుండరీకోనా సితచ్ఛత్రైసితాంబుజ ఇ
 త్యమరః || మీలనంముఖశనంచకారెతి యత్తదపినచిత్రమ్ || భావ
 ణ్యేతిశయాచ్చంద్రసదృశస్య తద్ధాసస్య చంద్రికార్యకారిత్యం నా
 ద్భుతమిత్యవరోధః || క్లో || యత్రాజ్ఞనావదనయామవతీశహృష్య
 ఛంద్రా శ్చసాధగళితస్సలిలప్రవాహ ఇత్యత్రయథాంగ నావదనే
 మచంద్రబుద్ధ్యాచంద్రా శ్చసాదేభ్యస్సలిలప్రవాహ పతనవణానం
 తథాత్రాపి తద్ధాసస్య పద్దనిమీలనహేతుత్వ వణాశమితిబోధ్యం
 తన్న చిత్రమిత్యనేనతహా కించిత్రమిత్యాకాంతాయామాహ || వ
 నీపశ్చంద్రః || క్లో || నవనీమాఘవసి వినోదహేతులిత్యభియక్తోక్తేః
 ఓషధీశోనిశావతి రితికోశాచ్చ | సనభవతీత్యవనీపస్పూర్యః || తస్య
 సంబుద్ధిః హేఅవనీప | హేనూర్య | లెతవ అస్తతః అస్తత్వేనతి || చ
 ద్ద్రహాసపతనం | చంద్రికా ప్రసారః | వనమధ్యచర్యయా జలమధ్య

(చ)స్త్రిత్యా పోషి తేమభుండరికనివహేమ సితాంభోజవండేమమీలనం,
ముకుతసం నదకారతియత్తద్భిత్తం । సూర్యా సమయానంతరం య
న్ద్రికాప్రసారేషనతి పద్ధనిమీలనా భావస్య విరుద్ధవాత్ । కించ!
హేలవనీప । హేచూర్య! తేతన్ నాస్తతిః అనస్తమితస్యనతిః । చన్ద్ర
హానపతనం చన్ద్రికాప్రసారః । వనమధ్యచర్యయా పోషితేషు! పుం
డరికనివహేమ । మీలనంచకారతియత్తదపి చిత్రమిత్యన్వోధః ।
శ్లో॥ చిత్రంచిత్రంజృమ్మి తేకృష్ణమేషై కంసంప్రాప్తాప్రాపలా,
ఫంసమృద్ధిః ॥ శ్లో॥ అభీష్టఘటకఃక్షితావతులదీప్తికోదండభాగితక్షమ
మిదంపునఃపరమమద్భుతంభూమహే । విధూతపరమాతికౌవిఘటి
తాతిచక్రస్సవ్యంసకుభజనకం ప్రభుశ్శకలయాం సథూవహృధా! ఇ
త్యాదిష్వివోక్తిమా శ్రేణోత్ర సిద్ధిరితిభోధ్యమ్ ॥ ౨౮॥

॥గహనమితి॥గహనమకణ్ఠంఅస్తాఃనిరస్తాఃశరారుణాంఘాతుకానాం
మృగాణాంహ్యాఘ్రాదీనాంవృజాఃసముహాయస్తిత్థోక్తంకృతవతా
ఫి,జవేన్ద్రయక్తోవాజీహయాయస్యతేనఅమునామనుజపెనపాండునాగి
రీశస్యహిమవతః దరిమశైరతత్తతి తథోక్తాః,మదశాలినఃహరయఃసిం
హాః మమృగిరే అన్విష్టాః + మృగేశకమణిలిల్, అత్ర దరిశయా
గహనమస్తశరారుణమృగవ్రజం కృతవతాప్యమునాజ
వవాజినా । మమృగిరేహరయోమదశాలినోమను
జపెన గిరిశదరిశయాః ॥ ॥౨౯॥

(అం) గహనమితి ॥ గహనంకాననంశరా రూణాంఘాతుకా
నాం ॥ని॥ శరారుణాతుకౌహింప్రత్యక్షమరః మృగాణాంవ్రజః
అస్తానిరస్తాయస్తిత్థోక్తమృగార్వతాపిజవః జవయ్యుక్తః ॥ని॥ప్రజప్తిజవనో
జవ ఇత్యమరః - వాజీఅశ్వశ్వరోవాయస్యతేన ॥ ని ॥ వాజినోశ్వే
షు పక్షిణఇత్యమరః, అమునామనుజపెన కత్రాగిరిశస్య పర్వత
శ్రేష్ఠస్యదరిమకండరాసు॥ని॥దరితుకండరోవాస్త్రీత్యమరః శయాస్సు

మమ్యగిరఇత్యుక్తాన్వహః అపస్తాద్భితాః క్వదితీనాఇతిశౌర్యోత్క
షః, ధృత్రజయవాజీవ జవవాజీతివివేకః తేన - గహనమివగహనం
కామాదిభిర్దుఃఖం అంతఃకరణంకృతవతాఅమునాపిమనోమం
త్రస్య యోగాత్తకస్య జపేన అభ్యాసేనదర్శనదహరాకాశేశయాః
హరయః అంశవఃసీలపీతాదయః మమ్యగిరఇత్యథాంతరప్రతీతైస్త
అభిధాయాః ప్రకృతాథమాత్రనియంత్రణాల్ లక్షణాయాఃప్ర
సక్త్యభావాల్ ధ్వనిరేవనాథాశ్లేషః, ద్వివిలంబితవృత్తమ్ | శ్లో ||
ద్వివిలంబితమాహ నభౌభరావతి లక్షణాల్ || ౨౯ ||—||

ప్రాః మదశాలినః గర్వశాలినః హరయస్సింహః || ౨౯ || హర్యక్షఃకేసరీ
హరిరిత్యమరః కమమమ్యగిరే అన్విష్టాః + మృగఅన్వేషణకర్త
ణిలిట్ హరిగిరిశమనుజపశబ్దభ్యః అన్యోప్యధోధ్వన్యైగహనంకలీ
లందెహం || ౩౦ || గహనంగహన్రేదుఃఖేవిపినెకలిలపిచేతిశ్వఃశరాశూ
ణాంమృగయంతైవిషయానితిమృగాఃఇంద్రియాణి+పచాదిత్వాదచత
దంతతాన్విఘ్నూపధగుణోపాతేషాం ప్రజఃఅధ్యాఇచ్చాప్రవృత్తిః || ౩౧ ||
గొష్ఠాధ్వనివహప్రజాఇత్యమరః, సోస్తానిరిస్తాయన్కితల్ కృతవతా
అమునాజవేవాజినాశైఘ్యేపక్షిబాణతుల్యేన మనసాకత్రాఅథవా
తద్వతాఅమునాజీవనైతివా మనుజపేన అష్టాక్షరాయదిమంత్రజపేన
కరణేనగిరిశదరిశయాఃగిరిశఈశ్వరః || ౩౨ || గిరిశోగిరిశోమృదఇత్యమరః, గి
రస్సరస్వత్యాఈశోవిరించిగిరాంపాచాంఈశఃపతిజ్ఞహస్పతిః || ౩౩ ||
ద్యుపిగిరఈశఃగిరామీశఇతిసమానద్యయేర్వోరుపధాయాఇతిదీఘేగీ
రిశఇతిస్యాల్ తథాపినంజ్ఞాపూర్వకవిధేరనిత్యత్వాన్నదీఘః | సప్తమీ
తత్పురుషావా || ౩౪ || గిరిశోవాక్పతౌరుద్యేగిరిశోద్వివతావపీతిపిశ్వకో

† ఇదమగమంజనం అనుపదమేవజ్యౌఘాషశ్రవణేన విజృమ్భ
మాణానాంగుహభోవినిష్క్రమ్యహంతుర్వతాంమృగంద్రాణాంభ
మప్రయక్తవిరీనత్వ వణానస్యానుచితత్వాల్ ||

విష్ణురేతి॥విష్ణురఘోషంధనుష్టంకారం అవకణ్యశ్చతావ్రతవీవశు
హాభ్యః వినిగతానాం హుంనామకశబ్దంకుర్వతాం తరుణానాంకేసరి
ణాం సింహానాం- యాపందతావిశాలతామృతిశ్చ కేషలంప్రాధాన్యే
న పృథమంపూర్వం ఆననైముఖవీవ ఆసీత్, తాంపంచతాం సకలైపి
దేవేభిశ్చైవదానివిశేషైః సహిండుర్విదధేచకార - సింహానవధీదిత్య
భిః, దధాతైః+ కతఃరిలిట్ ॥ ౧ ॥ సంఖ్యాభేదేవిశాలయై పంచ
తామరణేపిచేతివిశ్వః, అత్రశ్లేషభిత్తికయా ఏకస్యావీవపంచతా

విష్ణురఘోషమవకణ్యవినిగతానాం హుంకుర్వ

తాంతరుణకేసరిణాంగుహాభ్యః । యాకేషలంపృథమ

మాననవీవభల్లస్తాంపంచతాంనవిదధేసకలైపిదేవే॥

శ్లోక్తైస్సంజ్ఞాత్వాత్ హలదంతాత్సప్తమ్యాఇత్యలుక్ ఏషామేకశేషః
తైషాందరిమహృక్కుహాసు సర్వాంతర్యామిత్యేపి బృహస్పత్యాదీనా
మానందే తారతమ్యస్య విద్యమానతావత్ప్రధానతయా ఉపలక్షణత్వే
నగ్రహణం! శయాస్తైషామజ్ఞానలశాభావాత్తైషుసుప్తత్వం మదళాలి
నఃపరమానందవిశిష్టాః॥౧॥మదారేతసికస్తూర్యాంగర్వహక్షేభదాన
యోరితివిశ్వః హరయః నారాయణాః ఏకస్యాప్యాభేయస్య నారా
యణస్యఅధారబహుత్వేనారోపితబహుత్వాద్బహువచనోపపత్తిఃఅథ
వాహరినిష్ఠనిత్యకల్యాణగుణావామమృగీరేగవేషితాః ॥ ౨౯ ॥—॥

విస్ఫారేతి॥విస్ఫారఘోషంధనుర్వణిం॥౧॥ విస్ఫారోధనుషాంసావన
ఇత్యమరః విస్ఫారశబ్దేన ధనుర్వణౌవాచ్యేచునఘోషపదోపాదా
నాద్విశిష్టవాచకానాంపదానాంవృధగ్నివిశేషణవాచకపదనమభివ్యా
హారవిశేష్యమాత్రపరత్వమితినియమాత్సకేచకైర్ద్రావతపూర్ణరంద్రై
రిత్యాదావినవిస్ఫారశబ్దస్యధనుమాత్రపరతాలనకణ్యనిశమ్యగు
హాభ్యః॥౧॥ దేవభూతవిలేగుశాత్వమరఃవినిగతానాంహుంకుర్వతాం
హుంకారం కుర్వతాంతరుణకేసరిణాం యువసింహానాం యాపందతా

యాః అశేకా శ్రయకథనాదతిశయోక్త్యనుప్రాణితః పర్యాయాలం
కారభేదః ॥ ౩౦ ॥ — ॥ ఏవమితి ॥ ఏవముక్తప్రకారేణ ఆశ్రాంత
యానిరంతరయామృగ యయామృగయావ్యసనైస పరిశ్రాంతమధికశ్చ
మయుక్తృ, అతఏవ అపరిమితానాం స్వేదస్యభికరాణాంబిందూనాం
నికరైస్సమూహైః కోరికతం వ్యాప్తం + తారకాదిక్వాదిలేచ్, ఫాల
మూలనిటిలభాగః యస్యతథోక్తంతంపాండుం, తుహినగిరెః హిమ
వతిః దేశేభవాః దేశ్యాః + తత్రధవశ్శయిత్ నందనీయః శ్లాఘనీ
యః మందిమామాంద్యం యేషాంతై + పృథ్వాదిత్వాదిమనిచ్, మా
ససాఖ్యసరసియాన్యరవిందానికవలాని తేషాం ముకరందసౌరభస్యపా
రం అంతఃకృష్టనంతిః పౌరదృశ్యావసః మాతరిశ్వావసః వాయవః ఆశ్వా
నందిద్రువంనిరస్తశ్రమజలమితియావత్ - ఆతేనిరేకృతవంతః + త
నౌతైః కతఃరిలిచ్ - యత్తుతుహినగిరిదైశ్చైహిమవదాస్సిభిః ఆ
నందనీయః మందిమాయేషాంతఇతి నృసింహః - తత్తుతదబోధాత్,
పాండోరతుహినగిరిదేశ్యశ్వానైనతన్తాంద్యస్యనందనీయత్వానా పతైః

X॥ ఏవమశ్రాంతమృగయాపరిశ్రాంతమపరిమిత

స్వేదశీకరనికరకోరికతఫాలమూలమాతేనిరతమాశ్వా

నతుహినగిరిదేశ్యాః నందనీయమందిమానోమానస

సరారివిందముకరందసౌరభీపారదృశ్యానామాతరిశ్వావసః ॥ ౩౧

విస్తారవత్త్వం + పదివిస్తారవచనఇతి ధాతోస్సాన్విధాన్యంతాదెరచ్ ప్ర
థమంపూర్వంఆననఏవవదనఏవస్థితైతిశేషః తాంపంచతాంనాశం॥ని॥స్వా
త్పంచతాకాలధర్మ ఇత్యమరః సపాండుభల్లైః బాణైః కరణైశ్చతీ
యాసకలై దేశేపివిదధేచ కారతాహతవానిత్యధః + విపూర్వా
ద్ధాఙ్గోలిట్ ఇత్త్వాదాత్తనేపదం ॥ ౩౦ ॥ — ॥ ఏవమితి ॥ ఏవ
మేవంప్రకారేణ ఆశ్రాంతఃసతతం ॥ని॥ సతతానారతాశ్రాంతే
త్యమరః మృగయయాఆఘాతేన పరిశ్రాంతం విఘ్నంఆపరిమితైస్సేన్వి

విశేషణద్వయేన మాంద్యసౌభ్యయో రెవ ప్రతీత్యాశైత్యద్యోశ కవిశే
షణాభావప్రయక్త న్యూనపదత్వాఖ్య దోషావత్రేశ్వేతి వివేకః॥౩౦
॥తదితి ॥ తదనంతరంతస్థాత్ శ్ర మాపనోదాదసంతరం - పరంశత్రుం
తపతీతిపరాతపః † ద్విషత్పరయోస్తాపెరితి ఖశిఖత్వాన్తమ్ - ఆసా
పాండుః- శకుంతలానాంపక్షితాంరవైః నిరంతరాణిసాంధ్రాణిదిశామంత
రాణియస్త్రితస్థాత్ ॥౩॥ శకుంతపక్షిశకునేభ్యమరః, అఖిలానాంవృ
గాణాం శరణ్యాత్ నివాసజపనదానాదినారక్షకాత్ + తత్రసాధురి
తియత్ - అరణ్యాత్ హిమవద్యనాల్ డల్ ప్లవమానస్య ఉల్లుప్యధా

అనంతరమసౌపరం తపస్సమంతతశ్శకుంతరననిరంత
రదిగంతరాదఖిలమృగ (కుల) శరణ్యాదరణ్యాదుల్లప
వమానస్యకస్యచిదనుష్లవనమ్ (దీభూ)దితజవచమూ
రోశ్చమూరోస్సగణిమనుసరమాణఃతదీయతనూరుహ
చిత్రబిందునికరైవగగన ముత్పతద్భిఃఖురరజౌభిరను
మీయమానతురగగతిస్సుమారమతిపపాత ॥ ౩౨ ॥

దనికరైః కొరకితంసంజాతకౌఠికం ॥౩॥ కలికాకౌఠికః పుమానిత్యమో
రః+తదస్య సంజాతంతారకాదీభ్యఇతజతీతచ్చ శ్రీత్యయః ఫాలమూలం
యస్యతథోక్తం తం పాండుం తుహినగిరదేశేభవాదేశ్యాః+దిగా
దిత్వాద్యత్ సందసీయస్సంతాప్తవ్యఃమందిమామాంద్యం యేషాంలై+
వృథాద్విత్వాదిమనిచ్ మానససరసః అరవిందానాంకమలానాంసోర
భావః శౌగంధ్యస్య+సురభిశ్చద్భాత్వ్యౌత్వాన్జీమ్+ హలస్తద్ధితస్యేతియ
లోపః పారదృశ్యానః పారదృష్టారః + దృశేః క్వనిమితి క్వనిమ్ మా
తరిశ్యానః వాయవఃతంపాండుం ఆశ్యానంశీతాత్సంకుచితం ఆలైనిర
శక్తిరై ఆజుర్పూర్వాత్తనాతైవిః ట్ ॥ ౩౦ ॥ —॥అనంతరమితి ॥ అ
నంతరంపరాక్రతాపయతీతి పరంతపః †ద్విషత్పరయోస్తాపెరితిఖచ్
ఖచిహ్రస్వఇతిహ్రస్వః అరుద్విష్పదితిముహూతసాపాండుః సమంతతః

వతః అనుష్ఠవనైన అనుభావన శ్రమేణైత్యథః- మందీభూతౌ స్తంభి
 తౌజవచమ్యః సేచాయః ఊదూయస్యతస్య - కస్యచిత్ చమూరోః
 హరిణవిశేషస్య సరణిమాగః అనుసరమాణస్య - తస్యేమానిజడి
 యానియానితనూరుహణిలొమానితత్సంబంధినాం చిత్ర బిందూనాం
 శబలవణలొమసంస్థానవిశేషాణాంనికరైః పుంజ్జేరివస్థితైః గగనము
 త్పతద్భిః - ఖురాణాంశఫానాం సంబంధిభిః రజోభిః పర్వతీయదా
 తుధూళిభిః- అనుమీయమానాతురగన్య గతిగః మనం
 యస్యతథోక్తస్య - సుమారనుతివపాతతికాంతవా + అతిపూ
 ర్వాత్పతతైకతఃరిలిప్త || ౩౨ ||—|| తత్రైతి || తప్రిసుదూరతావ
 దితి వాక్యాలజ్కారై - కస్తింశ్చిత్ - లతాగుల్మస్య పరిసరేనమీషే
 తత్రతావత్ (కవచనల)కస్తింశ్చిల్లతాగుల్మపరిసరేనసర
 నాథఃపరిక (లి)ధితతరుణిమప్రధిమ (త)క ఛేబరంఅశి
 ధిలరతిసుఖసనాథంహరిణమిధునంనయనపథస్యాతిథీచకార ||

సమంతాత్ శకుంతరవనిరంతరాత్ పక్షిన్వననిరవకాశాత్ అఖిలా
 నామ్మగాణాం శరణ్యాద్రక్షకాల్ శరణశబ్దాచ్ఛాదిత్వాద్యః అ
 రణ్యాదుల్లవమానస్య ఉల్లేఖిత్యథావతః అనుష్ఠవనైన పశ్చాద్ధావనైన
 ముదితః జవోమేషాం తెచమ్యస్సేనాయాఊరవస్సక్తినియస్యతస్య || ౩౧ ||
 సక్తిక్తి బెప్రమానూరురిత్యమరః చమూరోహారిణస్యసరణిమాగః
 || ౩౨ || సరణిఃపద్ధతిఃపద్వేత్యమరః అనుసరమాణః తదీయానామ్మగసం
 బంధినాం + తస్యేదమిత్యథేత్యదాదీని చేతివృద్ధత్వాచ్చః తనూరు
 హణా రోమ్హం || ౩౩ || తనూరుహం రోమలోమేత్యమరః చిత్రబిం
 దూనాం నికరైవ సమూహైరివేక్ష్యవమాగగనముత్పతద్భిరారోహ
 ద్భిః ఖురాణాంరజోభిధూళిభిః అనుమీయమానాతురగన్య గతిర్య
 స్యసః జన్వేరితిశేషః సుదూరమతివపాతతిచకాంతవా || ౩౨ ||—|| తత్రై
 తి || తత్రవనెతావత్ కవచనకుత్రిచిత్ లతాగుల్మస్యపరిసరే సమీషే

సః సునాథః పాండుః పరికథితేన పరిదృశ్యమానేన తరుణీమాన్యావ
నేన ప్రధితం ప్రసిద్ధం కళేబరం శరీరం యస్య రహోక్తం లిఖితం సాం
ద్రేణుః తిసుఖేన సనాథం సుగతిం హరిశ్చవహరిణశ్చ యోమిధు
నం ద్వంద్వం నయనపథస్య నైత్రమాగ్నస్య అతిధీవకారవిషయా
కృతవాక్ హరిణవంద్యం దృష్టవానిత్యగః || ౩౩ || తిగ్నేనేతి || న
రాణామధివః పాండుః తస్మిన్ గౌరవానిమిధునే పుమాంసం మృగం
తిగ్నేన తీక్ష్ణైః బాణైః జఘాన హతవాక్, అసౌ బాణనిహతః వాతాయః
మృగః || ౩౪ || మృగేకురంగవాతాయ హరిణైశ్చ మరః జాతః ఆయుషః ఓ
వితకాలస్య అంతస్సమాప్త్యస్య తథోక్తస్సక్ - మహ్వాగ్నే కిందమనా
మధేయస్య ఆకారం స్వరూపం సహసా తత్క్షణమేవ ఆలంబిస్త్వి

|| ౩ || తిగ్నేన బాణైః జఘాన తస్మిన్ గౌరవానిమిధునే రాణామధివః పు

మాంసమ్ | వాతాయ రాకారమసౌమహమేవ జాతః

తాయురంతస్సహసాలంబ్య ||

|| ౩౪ ||

సననాథః పాండుః పరికథితేన తరుణీమాతాదుణ్యం యస్య తత్కళేబ
రం యస్య తత్ బహువ్రీహిగర్భ బహువ్రీహిః లిఖితం తిసుఖేన స
నాథం యుక్తం హరిణయోమిధునంద్వంద్వం || ౩౩ || స్త్రీపుంసామిధునం
ద్వంద్వమిత్యమరః నయనపథస్య నైత్రయోర్మాగ్నస్య + ఋక్షాఽర్బు
రితి వహసాంతో ప్రత్యయః అతిధీవకారః అనతినిరతినిస్సంపద్యతే తంక
రోతి + అతిధిశ్చ దధాతతద్భావవిషయాం కృత్వ స్తియోగే సంపద్య
కతేరివిరితి విప్రత్యయః అన్యాయత్వాత్ సవోలుక్ చ్చాచెతి పూర్వవ
దస్య దీఘః కరోతే లిఖత్ || ౩౩ || తిగ్నేనేతి | నరాణామధివః పాం
డుః కరాతిగ్నేన తీక్ష్ణైః || ౩౪ || తిగ్నేన తీక్ష్ణం కురంగదృష్టవిత్యమరః | బాణైః
కరణైః తస్మిన్ గౌరవాని ద్వంద్వం || ౩౪ || యుగంచయుగళం యుగమిత్య
మరః పుమాంసం పురుషహరిణం జఘాన హతవాక్ + హంతే లిఖత్
అసౌ వాతాయ హరిణః || ౩౪ || మృగేకురంగవాతాయ హరిణైశ్చ మరః

కృతవాక్ యత్తుజాతాదురంతమితి పారాంతరం తనూలకృదభివత
లాటానుప్రాసాలంకారభంగాదుపేక్ష్యమ్ || ౩౪ || — || తతఃకృతి || త
తఃఋష్యాకారస్వీకరణానంతరం - కింజమణితి నామధేయంయస్సస
ఋషిః కృపయాకారుశ్చాననుందంశూన్యంమనోయస్యతథోక్తస్స
సమ్యక్ దారితాయాః బాణవిపాటితాయాః తనూశరీరాల్ స్వంద
మానరూపిరంతరక్తయస్తిత్తేన - మహతాఅరుషావృణేన || ౩౫ || పృ
ణోస్త్రియామీ మహమరుతిత్వమగః - కల్పరవికల్పంప్రళయార్క
తుల్యం మహాః తేజోయస్య తథోక్తస్సౌ రుషాకోపేన తస్మిన్ మ
హిభృతిపాండోవర్వతేద అంభోజద్వళాం స్త్రీణాంనంభోగస్య
సురతస్య సమ్యగ్భోగస్య సుఖస్యచరంభేదకం నాశక్యం శాపం
సహస్రాక్షః దంభోళింవజ్జమివఉదస్రాక్షీల్ పాతితవాక్ + స్మ
జతేకతేరిలుక్ - యథామిధునీనూయక్కింజత్వయామరిణాహం
తథాత్వమపినిధవనాయవధూముపగచ్ఛత్ భువిష్యసీతిశశాపెత్సర్వః

గ|| తతఃకృతామందమనాకింధమనామధేయఃసం(దా

రి(ని)శతేనుస్యందమాన రుధిరణమహారుషాకల్పరవిక

ల్ప మహారుషాతస్తి గ్గహిభృతి సంభోగసంభేదకమం

భోజద్వళాందంబేళిమివసహస్రాక్షశ్శాపముదస్రాక్షీల్ || ౩౫

జాతఃఆయుషః జీవితకాలస్య || ౩౬ || ఆయుజీవితకాలానేత్యుభయః

అంతానాశోయస్య తథోక్తస్సౌ మహామేరాకారమాకృతిం సహ

సాఅలలమ్యేఅశిశ్రియల్ + అవిఅవసంగసంభలిట్ || ౩౪ || — || తతఃకృతి ||

తతఃమహాపిండూపధారణానంతరంకృపయాదయయా|| ౩౫|| కృపాదయా

నుకంపాస్యాదిత్యమరః మందుమూఢం|| ౩౬|| మూఢాలాప్తపటునిభాగాన్

మన్తాఇత్యమరః, మనోయస్యసకింధమనామధేయః కింధమాఖ్యోము

నిః సందానితయాసమ్యక్క్షంజితయా || ౩౬|| దానఖండనఇత్యస్తాత్క్రూరి

ట్ తనాశరీరణస్యద్దమానరూపిరంతరక్తయస్తిత్తేన మహతాగురుణా అర్ఘ

౩౫॥— తదన్వితీ ॥ తదనుతనంతరం - తాపనస్యకిందమస్య శాపన
విరచిః మనసితాపః యస్య తేనఘాపేనపాండునా - చత్వాంతంగా
నిహ స్త్యశ్వరథపాదాతమాపాణియస్యశ్చోక్తం - బలమిహస్వతంతంగా
ని సావ్యమౌత్యసుహృత్కౌశరాష్ట్రముగ్ధబలరూపాణియస్యశ్చో
క్తం- రాజ్యమపి వ్యసృజ్యత- ఉభయమపితత్యాజ్యేభ్యః + స్వజతేః
కమణిలజ్ - భోగమూలం రాజ్యం రాజ్యమూలంబలం భోగవృత్తి
బంధే తాధ్యం ప్రయోజనాధావాదితిభావః-అత్ర బలరాజ్యయోఃక
వలప్రకృతయోఃత్యాగరూపేకీక్రియాస్వయిత్వేనకేవలప్రకృతాన్వద
స్సుల్యయోగితాభేదః॥ శ్లో॥ వశ్యానామిహరేహంవాభిమేకస్య తుల్య
యోగితైలిలక్షణాత్ - ఏవముత్తరత్రాపి ప్రాయణాప్రాయమలం

తదనుతాపనశాపనవిరచితమనస్తాపేనతేనఘాపేనచ

తురంగంబలమివ సప్రాంగం రాజ్యమపి వ్యగ్మజ్యతే॥ ౩౬

షాన్వజ్ఞానహేతునా ॥ ని ॥ వ్యోహోస్త్రీయామిమహామరురిత్యమరః క
ల్పరవేః ప్రళయకాలహవ్యస్య ॥ ని ॥ సువతఃః ప్రళయఃకల్పఇత్యమ
రః, కల్పయారమహా వృత్తిసుకిందిమానః కల్పరవిఃకల్పరవికల్పేతి
ఈషఃసమాప్తాభిత్కల్పప్రత్యయః మహాయమామహాతాకోభేద ॥ ని ॥
రుక్మధౌస్త్రీయామితిమరః + అన్తహాళిఇతిమహాచ్ఛబ్దస్యాత్వం
తస్మిన్మహింబిధిఃతితస్మిన్ రాజ్యిఅంభోజానీపద్యశోయాసాంతా
సాం స్త్రీకాంగంభోగస్యరతే సుభేదకంవిఘాతకం శాపంమహి
భృతివర్షతేనహస్తాక్షుదంభోళిమశనిమిన ॥ ని ॥ దమ్యోభిరశనిద్యౌ
యోరిత్యమరః- ఉదస్తాక్షిమత్సనజ+స్వజమిసగ్ధలుక్స్వజేస్సిది
అనుదాత్రత్వాదిన్నిషేధేస్వజద్యశోరిత్యమాగమేవదత్రబేతివృద్ధాప్ర
శ్చేతిషత్వేషఃకస్మీతికత్వేషత్వే అస్తిచఇతీతిచరూపం ॥ ౩౫॥—
తదన్వితీ॥ తదనుతాపనస్య శాపనకత్యాగవిరచితమనస్తాపాయస్య
తేనధరణీపతినాపాండునాచత్వాద్యంగానిభిభాశ్వరథపదాతి రూపాణి

శారః || ౩౬ || — || అష్టేతి || అష్టాంతైరంతైః కణాదిభి ర్నయోగాః
తత్సాధ్యోయమనియమానసప్రాణాయామప్రత్యాహరధ్యానధారణ
సమాధయోయోగశాస్త్రప్రసిద్ధాః తానవతః అధ్యస్యతి - అస్యరా
జ్ఞః పాండోః మృదుకోమలకందమూలం మృష్టం పడ్రసాపేతం అ
న్నమాసీత్ - వసన్యగభః మధ్యచేశః కేళిసాధః అజనిజాతః జనైక
తేరిలుచ్ఛ - దర్భోపిసింహాసనతాంజగాపాప్రాప్తసింహాసనమధూచి
త్యభః - గాహతేక ర్తరిలుచ్ఛ - ములః శివసారసారణకింరాజ్యే నెతిజ
గుప్తయాతాపసత్వం స్వీకృతివానిత్యభః || ౩౭ || — || అహోఇతి ||

అష్టాంగయోగానవతాస్య రాజ్ఞోమృష్టాన్నమాసీన్న
దుకందమూలమ్ ! శిర్భోవనసానిజనికేళిసాధాదర్భో
పిసింహాసనతాంజగాపా || ౩౭ || X || అహోనరపతి తా
వసయోస్సమానరూపం ఫలమిదమాచరితమ్ || ౩౮ ||

అంగానియస్యతద్బలం సైన్యమివసప్రాంగం || ని || సావ్యమృత్యు
హృత్కృతరాష్ట్రదుగ్ధబలానిచ | రాజ్యాంగానీత్యమరః రాజ్యమ
పి వ్యస్యజ్యతతిత్యజ్యత + సృజైకమణిలచ్ఛ || ౩౯ || — || అష్టాంగ
తి || అష్టాంగాని యమనియమానసప్రాణాయామాదీన్యంగాని
యేషాంతాక్ యోగాక్ రాజయోగాదీః || ని || యోగస్సన్నహనౌ
పాయధ్యానసంగతియక్రిష్టిత్యమరః, అవతః అవలెత్సత్వప్రత్యయః
అస్యరాజ్ఞః పాండోః మృదు, కందాశ్చ మూలానిచ | జాతిరప్రాణి నామి
త్యైకవద్భావః మృష్టాన్నమాసీత్ + అనభువిలచ్ఛ అస్తిసిచఇతీత్ |
వసన్యగభః కుక్షిః || ని || కుక్షిః పూణాభః కాగభాః ఇత్యమరః కేళయే
* సాధః రాజసదనం || ని || సాధో స్త్రీ రాజసదనమిత్యమరః అజనిజాతః +
జనీప్రాదుర్భావే ర్తరిలుచ్ఛ దీపజనేతిదిణ్ - దర్భోపిసింహాసనతాం
సింహాసనభావం జగాపాప్రవిష్టః గాహతేలిట్ || ౪౦ || — || అహో

* వృకృతివికృతిభావాభావాదత్ర పవ్యసమానఉచితః ||

సరవతితాపనయోఃపాండుకిందమయోః ఫలంబాణశాప ప్రయోగజ
న్యం సమానరూపం అవిభిన్నాకృతీసత్ ఆచరితం ఆవిర్భూతం - భా
వైక్యః (౧) అహోఇత్యాశ్చ ర్చ్య ఇదముత్తరైకైకవాక్యం || ౩౧ || తథాహి ||
బాణేతి || తథాహి తాప్తభాపాండుకిందమాబాణప్రయోగేణ శాపప్ర
యోగేణచ తాభ్యాంకృత్యోమోత్రనవివక్షితః బాధితావపివిభిన్నదుఃఖకా
రణావపీత్యర్థః - యతః కారణాత్ సద్యఃతేక్షణేనతాదృశీంభ్య
మృగరూపత్యాగపూర్వకాంతపస్వితాం ముగధాచంకోచ్యత్వంచ || ౩౨ ||
తపస్వితాపసేహోచ్యతేతివిశ్వః ఉపజగతుః ప్రాప్తవంతౌ - అత
ఆశ్చర్యమితిపూర్వేణాన్వయః కాగణభదేపికారైశ్చకాన్యదాశ్చర్యమి
తిభావః - వాక్యార్థఃపేతుకంకావ్యలింగంవృత్తమానచ్ఛబ్ధధేదః ||

|| తథాహి || || ప || బాణశాపప్రయోగాభ్యాంబాధితౌతౌ

పుభావపి | తపస్వితాం మతిస్సద్యస్తాదృశీముపజగతుః || ౩౩ ||

ఇతి || సరవతితాపనయోః పాండుకిందమయోస్సమానరూపం ప్రశస్త
సమానంప్రశంసాయాం రూపవితినమానశబ్దాచూపవ రూపశబ్దేన బ
హువ్రీహకాతుజ్యోతిజానపదేశ్యాదినాసరూపమిచ్ఛేవస్యాత్ తతః
తుశ్చోతిరాదిపూర్వోత్తరసాహచర్యాగ్రాపశబ్దస్తేవ గ్రహణంనతు
ప్రత్యయస్య ఫలమాచరిత, అహోఆశ్చర్యం || ౩౪ || — || తథాహితి ||

ఆశ్చర్యంస్ఫుటమితి || బాణేతి || బాణశాపయోః ప్రయోగాభ్యాంబా
ధితౌతౌపుభావపిపాండుకిందమావపియతఃయస్తాత్కారణాత్ తాదృశీం
తాదృగ్విధాం + త్యదాదిష్వితదృశేకభిటిష్ఠాణభిజీవతినర్వనామ్న
ఇతి పూర్వపదస్యకారీంతాదేశఃతపస్వితాం తాపనతాం వాతాయు
రాకాంతమితి అష్టాంగయోగానితచ పూర్వంప్రకాంతతాదృశిభావః
అనుకంపాహతాంవా || తపస్వితాపసీచానుకంపాహేదతపస్వినీతివి
శ్వః ఉపజగతుః ప్రాప్తవతుః గమేలిత్ || ౩౫ || — ||

(౧) ఫలమిచ్ఛాదీభావేక్త ఇతి తమసత్ | సమానరూపఫలమితి సుపతం ||

౩౯॥—॥ క్రమాదితి ॥ కించేతిచాధాః - అవరోధవధూజనస్య అంతఃపురస్త్రీజనస్య అనురోధోనుసరణం సమీపగుణఃతస్యదాత్రైశస్త్రభద్రేలవిశ్రాంత్యే ॥౨॥ దాత్రంలవిత్తమిత్త్యమరః-సంఘోగఽహితఇతి యావత్ - గణరాత్రైరాత్రిసమూపేక్రమాదతిపతితై - అతిక్రాంతేసతీత్యుత్తరేణైకంవాక్యమ్ ॥౩॥ గణరాత్రంనిశాబహ్వ్యిత్త్యమరః ॥ ౪౦ ॥—అపాకరిష్యన్నితి ॥ జాతు-కదాచిత్, ఊపా ఉపాయచింతనై దక్షః సమధాః సపాండుఃనవిద్యతేఅపత్యం యస్యసోనవత్సః తస్యభావః తంతపుత్యత్వం అపాకరిష్యన్ నిరసితుమిచ్ఛన్ సత్ ఆత్మన ఇతి శేషః, భువనం మత్యలోకంచనవిద్యతేపత్యభావః యస్య గ॥క్రమాదతిపతితైచావరోధ వధూజనానురోధ గుణదాత్రైగణరాత్రై ॥౪౦॥ప॥ అపాకరిష్యన్నవపత్యభావమపత్యభావంభువనంకరిష్యన్ । ఉవాచ దేవీముచి తంసపాండురుపహ్వరేజాతుచియాహదక్షః ॥ ౪౧ ॥

క్రమాదితి॥అవరోధజనస్యఅంతఃపురజనస్య॥౨॥శుద్ధాస్తశ్చావరోధశ్చేత్యమరః॥అనురోధగుణస్యానుపతేనగుణస్య॥౩॥అనురోధోనుపతేనమిత్త్యమరః॥దాత్రైలవిత్తై॥౪॥దాత్రంలవిత్తమాబంధఇత్త్యమరః, గణరాత్రైబహ్వీమనిశాసు॥౫॥గణరాత్రంనిశాబహ్వ్యిత్త్యమరః క్రమాదతిపతితైతిక్రాంతేసతి ॥౬॥ అపాకరిష్యన్నితి॥నవిద్యతేఅపత్యంయస్యతస్యభావస్తం అపాకరిష్యన్ భువనంలోకం పత్పురభావః నవిద్యతేపత్యభావోయస్యతత్కరిష్యన్ ఊపాఅస్యాస్సమీపే కిమపివతే-తేతి తర్కేదక్షః సపాండుఃజాతుచితు-దాచిదుపహ్వరేరహః॥౭॥ ఉపహ్వరం సమీపేస్యా దేశంతేచాప్యపహ్వరమితివిశ్వే॥దేవీంకుంఠీ ॥౮॥ దేవీకృతాభిషేకాయామిత్త్యమరః, ఉచితంయోగ్యం నచఇతిశేషః ఉవాచ+వచ్చెల్లిట్ లిట్ట్యధ్యాసస్యేతి సంప్రసారణందుహ్యజితి పరిగణనస్యాధానిబ-ధనత్వాదకథితంచేతిద్వికమకతా ॥ ౪౧ ॥

తథోక్తం, కరిష్యే నపతికం కర్తుమిచ్ఛామి సన్నిత్యధః, ఉప
హ్వారి ఏకాంతే దేవీ కుంతిం ఉచితమువాచ, పుత్రసంపాదనాయదే
వ్యాసహ ఆలూచితవానిత్యధః ॥ ౪౧ ॥—అ ॥ సప్తభిః శ్లోకైరుక్తి
ప్రకారమేవాహ—పరిపాలయత ఇతి ॥ మహిం పరిపాలయతోపి
మే మమ తనూజదుగ్తైః పుత్రదారిద్యాద్ధేతాః, పరిపూర్తిః మ
నోరథపరిపూర్ణత్వం నాస్తి, హియస్తాత్కారణాత్ మనుష్యః ప్ర
జయా-సంతత్యా పూర్ణోహి, ఇతి ఉక్తాధికా అసౌ శ్రుతివర్ధనాం
వేదాక్షరాణాం పద్ధతిః-పక్షిః, ప్రజయాహి మనుష్యః పూర్ణః ఇ
త్యేపయాహ ప్రథతే-ప్రసిద్ధత్యేనవతతే, నిరవత్యస్య నిష్ఫలం స
ర్వమితి భావః, వాక్యాధికౌతుకం కావ్యలింగమ్ ॥ వృత్తం వైతాళీ
యమ్ ॥ శ్లో ॥ పక్షిషమేహేన మెకలాః తాశ్చ సమేస్యరోన్మిరంత
రాః । ననమాత్రపరాశ్రితాకలావైతాళీయేంతెరరౌగురురితిలక్షణాత్
॥ ౪౨ ॥—గాత్రమితి ॥ తత్ర భవతః పూజ్యస్య కుముదైకబంధో

పరిపాలయతోపి మే మహిం పరిపూర్ణైర్మతనూజదుగ్త
తైః । ప్రజయాహి మనుష్య ఇత్యసౌప్రథతేహి శ్రుతివర్ణా
పద్ధతిః ॥ ౪౨ ॥ ప ॥ గాత్రం న కేవలమశేషబుధోపలాభ్యం
గాత్రంచ తత్ర భవతః కుముదైకబంధోః । ఆపాండువతః

త ఇతి స్ఫుటమద్యమన్వేయస్తాత్ప్రజాం నలభసేయదువీరకన్యే ॥
పరిపాలయత ఇతి ॥ మహిం భూమిం పరిపాలయతోపి మే తనూజా
నాం పుత్రాణాం దుగ్తైః దారిద్యాత్ పరిపూర్తిః పర్యాప్తిర్న ॥
హియస్తాత్ ప్రజయాహి మనుష్య ఇతి ప్రజయాహి మనుష్యః పూర్ణ
ఇత్యానుపూర్వివిశిష్టాశ్రుతి వర్ధనాం వేదాక్షరాణాం పద్ధతిస్సరణి
ప్రథతేప్రసిద్ధా ॥ ౪౨ ॥—గాత్రమితి ॥ మాయదువీరకన్యే కుం
తియస్తాత్కారణాత్ ప్రజాసంతాపం ॥ నిప్రజాస్యాత్సతతౌజన ఇత్య
మరః । సతిధసే ధ ప్రాప్నోషిడులభుష్వాప్తౌలబ్ధౌ తదితి శేషః । త

శృంగ్రస్య సంబంధి అశేషైఃబుధైః దైవైరివదవద్భిశ్చ ఉపలాభ్యంశ్లా
ఘనీయం, ఏకత్రాస్వాద్యత్యేన అన్యత్రపావనత్యేననేతి భావః, గా
త్రంకెవలం-శరీరమేకమేవ, ఆసమంతాత్పాండుశ్వేతం వతేత ఇతి
సమన్యే, కింతు గోత్రంచ వంశోపి అపాండు - పాండురాజవర్యం
తం, వతేత ఇతి అద్యస్ఫుటంమన్యే, కుతపీతదతతమా || యస్తాదితి ||
యస్తాత్కారణాత్ ఛాయమవీరకన్యే కుంతి త్వం ప్రజాం - సంత
తిం, నలభసే-నప్రాప్నోసి, అత్ర చంద్రవంశస్య పాండురాజవ
ర్యంతిస్థితిరూపవాక్యాధికంప్రతి పుత్రాలాభరూపో త్రవవాక్యాధి
క్య మేతుత్వాత్ వాక్యాధికమేతుకంకావ్యలింగమ్ || ౪౩ || —న.
హీతి || విధిఃకర్తృశ్రౌతస్తారాత్మకం || ని || విధిర్విధానై దైవేషీత్యమ
రః || అసుతానామపుత్రాణాం ఫలం స్వర్గాదిరూపం అతీవ భృశం
సనన్యాలే సఘటయతి ఇతి ఏవంశృతావేదేసిద్ధైః ప్రసిద్ధైఃపా

సన్యాసీవవిధిరవ్యసూతానాంసన్యాశేఫలమితి శృతిసి

ద్ధైః | జీవతామమయథాహవసాధ్యోమీలతోపినత

ధావరలాకః||

|| ౪౪ ||

ప్రభవతః పూజ్యస్య కుముదానామేకబంధోముఖ్యబద్ధాశ్చంద్ర
స్య అశేషైః బుధైర్జ్ఞానిభిదేవైశ్చ ఉపలాభ్యంసప్రహణీయం ఉభ
యాన్నయిగాత్రంశరీరంకెవలంఅపాండురమంతాచ్ఛుభ్రంసన్నవతే
తేకింతుగాత్రమపికులమపి ||ని|| సంతతిగోత్రజననకులాన్యభిజనా
న్వయావిత్యమరః ||, అపాండుపాండుమభివ్యాప్య + ఆఙ్కర్యాదా
భివిధ్యోరిత్యవ్యయాభావవతేతే వృతువతేనెలట్ ఇతీత్యంస్ఫుటం
యథాతథాఅద్య అస్తిన్నహిమన్యేజ్ఞానేమనజ్ఞానెలట్ ||౪౩||—సన్యా
సీతి || అసుతానాంఅవిద్యమన పుత్రాణాంతీవ అత్యంతంవిధిరపి
యాగాదివిభానమపి సహికుతఇత్యుక్తేజాతపుత్రః కృష్ణకేశోగ్నినా
దధీలైతిజాతపుత్రస్త్యేనయాగాదివిధేరవశ్యకర్తృతాక్షేః||అయమ్యోమా

తాః జీవతోమమ పరలోకః శత్రుజనః ఆహవేనయ్యద్ధేన సాధ్యః
 ధాధవతితథా మీలతః మ్రియమాణస్యాపి మమపరలోకః స్వర్గాదిః
 శత్రుజనశ్చ, ఆహవేన జ్యోతిష్టోమాదియజ్ఞేన యద్ధేనచసాధ్యోనభ
 వతి(౧) జాతపుత్రఃకృష్ణకేశోగ్నినాదధీతేత్యాదినాసపుత్రస్త్రేవవై
 తానకమణ్యవ్యధికార శ్రవణాదితిభావః ॥ ౧ ॥ ఆహవస్సంగరేయ

దిక్రతాచపుత్రవతః పుత్రాదినామోచ్చారణంభవతి అన్యథాయజ్ఞశర్క
 ణా పుత్రాయోశ్యాహః కార్యోభవతిఅతీవనెత్యుక్తం కేవలనిషేధో
 నాస్తీతితాత్పర్యణవశద్ధః ప్రయుక్తః సహ్యైఫలమితి శ్రుతీనాం బ
 హుత్వాత్ కన్యాంచిచ్ఛుతౌఫలం బధ్యతేవిధినాఅపుత్రస్త్రేతితాత్ప
 ర్యవత్సానుపూర్వవత్తేఇతిశ్రుతాసిద్ధేనతివితాదృశ్యానుపూర్వస్తా
 భిరదృష్టేతిచేత్పున్నామోనరకాత్తాతా పుత్రీఇత్యభిధీయతఇతి స్మ
 త్యానాపుత్రస్యలోకోస్తీతి శ్రుత్యాపుత్రవతః పితృఋణవిమోచన
 స్యాక్తతావచ్ఛ అపుత్రేణయాగాదౌ కృతేపి తత్పలభూతస్వర్గాది
 ప్రతిబుద్ధోభవతీతి సహ్యతే ఫలమిత్యథానువాదోస్తు జీవతోమమ
 పరలోకః శత్రులోకః యథాఆహవసాధ్యః యద్ధసాధ్యః తథావర
 లోకః స్వర్గాలొకః మీలతాపి మృతస్యాపి అపిశబ్దాజ్జీవతోపీత్య

(౧)చ॥ అపుత్రస్యశత్రుజయనైరపేక్ష్యాజ్జీవద్దశాయాశత్రుజనాయ
 థాయద్ధసాధ్యోనభవతి । తథామీలద్దశాయామపి స్వర్గాదిపుణ్య
 లాకోనుష్ఠితవావసాధ్యోనభవతి । అపుత్రస్యగతిర్నాస్తీత్యుక్తః । ఏ
 వమథావణానే వాక్యద్వయస్త్రైకరూప్యం అపిశబ్దసావ్యవహారిక
 దితిత్యేక ॥—॥ జీవతఃప్రాణతోమమ పరలోకశత్రుసంఘఃయథా
 ఆహవసాధ్యః యద్ధసాధ్యః అభూదితిశేషః ॥ మీలతామృతస్యమమ
 పరలోకఃస్వర్గాదిః ఆహవసాధ్యః యాగప్రాప్యోనాపి పథవిష్య
 తీతిసంభావయామీత్యర్థః । అపిశబ్దస్సంభావనాయామిని॥ఆహవస్సం
 గరేయజ్ఞాదివిషయః శంకాసంభావనాస్వమీత్యమరణ ఇత్యవతః॥

జ్ఞానస్వనేపీతివిశ్వః ॥ అత్రాపి వాక్యాధా సౌతుకం కావ్యవింగం ॥
 సాగతావృత్తమ్ ॥ క్షౌ ॥ సాగతైతిరసభాగుదుయగ్మమితిలక్షణాల్ ॥
 ౪౪ ॥ — అహమితి ॥ సౌఅర్భక తవ అభీష్టతాయాః ప్రియః పదే
 స్థానై అహంకిం ఉత అంబామాతాకిం, త్వత్ప్రియపాత్రం అహంవా
 మాతావెత్యధాః, ఇతి ఉక్తప్రకారయా మాతుః ధురితిగ్రా తాతస్య
 పృచ్ఛయా ప్రశ్నైన, ప్రలోభ్యతే అనేనైతి ప్రలోభన కరగతైస్ఫలా
 దినాతుల్యంతతారతమ్యానుగుణం యథాతథేత్యధాః ప్రవదంతత్వమే
 వాభీష్టతాపదం మాత్రైవత్యన్యతరద్భావమాణం అర్భకం శిశుం ము
 దా హామేణ హానకం సకా భుణ్యభాక్ భాగ్యవాన్పురుషః మూర్ధ్ని
 జిఘ్రితి అభాగ్యానాం పుత్ర మూర్ధాః పూర్ణస్య అతిదుర్లభత్వా
 అహంకిమంబాకిమభీష్టతాపదైవైతిమాతు ధురితాత

ప్రచ్ఛయా । ప్రలోభ్యతుల్యమితిపారేతు ప్రలోభ్యం ప్రకర్షణ
 కం ముదాహరణజిఘ్రితిమూర్ధ్ని భుణ్యభాక్ ॥ ౪౫ ॥

ధాః సతథాఅహవేద యద్దేనహవేన యజ్ఞేనవా ॥ ౫ ॥ అహంస్సంగ
 రేయాగైతివిశ్వః । సాధ్యో నైత్యధాః చీవతాయజ్ఞకరణమీలతాశ్చర్ల
 సాధ్యోభవతీత్యధాః తస్మాన్మదౌహోకావపి నస్తైతిధావః ॥ ౪౪ ॥
 అహంకిమితి ॥ తవఅభీష్టతాయాః పదేస్థానేఅహంకిం ఉత అంబాత్వ
 జ్ఞనసికిం ఇతిత్థం మాతుజ్ఞానన్యాః ధురితిగ్రాతాతస్యజనకస్య పృచ్ఛయా
 ॥ ౫ ॥ ప్రశ్నోనుయోగః పృచ్ఛాచేత్యమరః ప్రలోభేనాకాంతయా తు
 ల్యం యథాతథాప్రవదంతంభావమాణం అభాకం శిశుం పుణ్యంభజతి
 పుణ్యభాక్ + భజోన్విరితిన్విజనః ముదాప్రీత్యా హానకం సకా మూర్ధ్ని
 మస్తకే + జిఘ్రితిపూర్ణంధోపాదానేలట్పాపూర్ణాః శితిజిహ్వాదేశః

(౧) చ । ప్రలోభ్యతుల్యమితిపారేతు ప్రలోభ్యం ప్రకర్షణ
 లాభార్హంవస్తు, తస్యతుల్యమనుకూలమిత్యాదిసమూహమ్ । ప్రలోభ్య
 వస్తువ్రణయప్రసారితోవిభాతిజాలగ్రధితాంగుళికరః ఇతి శాకుంతలే

దితిభావః ॥ వంశస్తవృత్తమ్ ॥ ౪౪ ॥—నింద్యత ఇతి ॥ నిగతం అవ
త్యమేవ ధనంయస్యసాపుత్రః పుమాన్ తప్తైః లుప్తపిండోదకక్రి
యతియా దుఃఖితైః పితృభిఃపూర్వైః అవకశీనిష్పలః పాదపః వృ
క్షః అతిశ్రాంతైరధ్వనీనైః పథికైరివనింద్యతే + నిందకైఃకమణిల
ట్, ఏషవా అన్యతోయః పుత్రీతిశ్రుతైః అపుత్రస్య పితృముణాపా
కగణాయోగాదితిభావః, యగ్నవిపులానామానుష్టుభంవృత్తమ్ ॥ శ్లో ॥
యస్యాంలస్సప్తమోయగ్నాసాయగ్నవిపులామతేతిలక్షణం ॥ అస్యచవ
క్త్రవిశేషత్వాత్ వక్త్రీనాద్యాన్నసౌస్యాతామభ్యేర్వోనుష్టుభిఖ్యా
తమితీతరత్రతల్లక్షణంబోధ్యం ॥ ౪౬ ॥—కదేతి ॥ సరవాహనేనకు
బేరేణ సన్నిభః తుల్యః అహం తాతేతిశబ్దస్య జనకవాచకస్య కల్ప
భూమిరుహం కల్పవృక్షాణామివ అధీ-భవితుం వాద్యీభవితుం అర్థీ
యాచకోభవితుంచ కదాపి నాహామి నోచితః, ధనాధ్యక్షస్యయా
జ్ఞామాఇవ అపుత్రస్య తాతేతి వ్యవహారస్యాప్యయోగాదిత్యధః,

నింద్యతేపితృభిస్తప్తైర్నిరపత్యధనఃపుమాన్|అధ్వనీనైరతిశ్రాంతైః

తైరవకశీనపాదపః ॥ ౪౬ ॥ కదాపితాతతల్లస్యకల్పభూమిరుహా

మివ । నాథీభవితుమర్హామిసరవాహనసన్నిభః ॥ ౪౭ ॥

॥ ౪౪ ॥ — ॥ నింద్యత ఇతి ॥ తప్తైఃసంతప్తైఃఉదకాధిత్వాదితిభా
వః పితృభిః కత్యభిః నిగతమవత్యరూపంధనం యస్యసపుమాన్
పురుషః అతిశ్రాంతైరత్యంతఖన్నైరధ్వనీనైరధ్వగైః + అధ్వనోయ
త్థావితిభిః ఆత్మాధావసౌఖేఇతి ప్రకృతిభావః అవకశీవంధ్యః ॥ని॥ వం
శ్యాఫలావకశీచెత్యమరః పాదపః వృక్షఇవ నింద్యతే గహ్యతే
+ అతికృత్యాంకమణిలట్ ॥ ౪౬ ॥—॥ కదాపీతి||సరవాహనస
న్నిభః సరవాహనసకుబేరేశవనవా(౧)సన్నిభస్సద్భవఃఅహంకల్ప
భూమిరుహామివకల్పవృక్షాణామివతాతేతిశబ్దస్య అధీయాచకః అ

(౧). ఇతి భయ్యోగాదిసుఖానుభవాభావాన్పుత్రప్రాయశ్చితిభావః

యత్తు అపు త్ర సస్య సప్తగాభావన త త్ర త్య కల్పవృక్షప్రాధానా
దులభేతి, యదపి కు బేరవద్విద్యమానమే శ్వర్యం పుత్రాభావాన్ని
ష్ఫలమితి నృసింహః తమభయమప్యనాదరణీయం, నరవాహనసన్ని
భృతి సాదృశ్యోపయోగినో విశేషణస్య వైయధ్యాపకత్వైః, ఉత్తఃక్లో
కెన పౌనరుక్త్యాపత్యేచ్ఛేతి || ౪౭ || — కిమితి || భోగః-స్యోక్చందనవన
తాద్యనుభవః, వైభవం-విశ్వర్యం, యశః-దానపాలనక్షాత్రజన్యా కీ
తిః, క్షితిర్భూః రాజ్యమీతీయావత్, జీవితం ప్రాణధారణం ఏతా
న్యాద్యానియేషాంతైరదైః శాపస్య కిందమదత్తస్య అతిరెకః అతి
శయః సవీర దవపావకః-దావాగ్నిః, తస్మిన్ శతైతత్తతీతచ్ఛాయినః, తా
చ్ఛీలికోణినిః, మే మమ కింకార్యమితి శేషః, తాదృగ్విధస్య మేతాప

కింభోగవైభవయశఃక్షితిజీవితాద్యైరంభోరుహక్షినియ

మైరనమై స్తవమైవ । శాపాతిరేకదవపావకశాయి

నోమేతాపాపనోదవిధయేతనయంబ్రసూప్య || ౪౮ ||

ధావాంశ్చభవితుంనాహామి యథాకు బేరః నిధీనాంస్సవశత్వాత్క
ల్పస్యూతాణాంయావకోసభవతి ఏవమహమపి పుత్రాభావాత్తాతశబ్ద
వాన్నభవామీతిభావః + అర్హపూజాయాంలక్ || ౪౭ || — || కిమితి ||
భోగస్సుఖంవైభవంవిభుత్వంబుశః కీర్తిః క్షితిర్భూమిః జీవితమను
ధారణంఏతాన్యేవ ఆద్యాని యేషాంతైస్సువణారత్నకౌశసుహృదా
దిభిశ్చకిం ప్రయోజనమ్ । తస్మాదితిశేషః, మేలంభోరుహక్షి అం
భోరుహేణవలక్షిణీయస్యాత్తతి బహువ్రీహా + బహువ్రీహా సర్వస్య
క్లోరితిషచ్ షిత్వాన్వీష్ త్వమేవ సవిద్యతే అఘాయేషుతైః + నభో
స్యధానామితి సమాసః నియమైర్వ్యతైః || ౫ || నియమోవ్రీతమస్త్రీ
తచ్ఛోపవాసాదిపుణ్యకమిత్యమరః, శాపస్యాతిరేకవీరదవపావకస్త
స్మిన్ శతైతత్తతీతచ్ఛాయీ + సుప్యజాతావిశిణినిః తస్య మేతాపస్యాపనో
దోఽధారణంతస్యవిధయేవిధానాయ || ౫ || విధిర్విధానేదైవేపీత్యమరః ||

స్య అపనోదవిధయే-నిరాసాయ, హేఅమ్బోరుహాక్షి త్వమేవ అనే
 ఘోః భక్త్య నుజ్ఞాతత్వేన నిహోఽపైః నియమైః తనయం ప్రసూప్స్వ
 జనయేః+ నూలైః ప్రాథనాయాంలాట్, పుత్రసంపాదకభోగ
 స్య శాపేనాపేతత్వాదివిభావః || ౪౮ ||—ఇతీతి || ఇతి ఉక్తప్రకా
 రేణ అసంకోచం-నిలజ్జంయథాతథా శోచతః దుఃఖాయమానస్య ప
 శ్చురగ్రధువి సమగ్రేణ మహతా మందాక్షేణ లజ్జయారమణీయాః
 మనోజ్ఞాః మందాః పరిమితాః అక్షరాణి మన్యజన తైర్యంత్రితం
 సంఘటితం ఇదం వక్ష్యమాణంవచనం పృథాకుంత్యపి కథయామాస
 ఉక్తవతి + కథయతేతి-ఆహవ్యత్యయేఅస్తేరను ప్రయోగః || ౪౯ ||
 పురేతి || పురాఖలు హేరాజన్ || ని || నిషేధవాక్యాలంకారానున

౫ || ఇత్యసంకోచతక్కోచతః పశ్చురగ్రధువిసమగ్ర

మందాక్షరమణీయమమందాక్షర మణీయంత్రితమి

దంవచనంపృథాపికథయామాస || ౪౯ || రాజన్పురా

ఖలు పితామమపితామహసమానస్య నిశాంతమధిపస

తనయంపుత్రంప్రసూప్స్వ + మాక్షప్రాణిప్రసవేలోట్ ప్రాథనా
 యాంసవాభ్యాంవామా || ౪౮ ||—|| ఇతీతి || ఇతి ఉక్తం అసంకోచతస్సం
 కోచ-విశేషశోచతఃపశ్చుఃప్రియశ్చా గ్రధువిపురిప్రదేశేనమగ్రేణ
 మందాక్షేణహియా || ని || మందాక్షంహిప్రప్రాప్రీడత్యమరః, రమణీ
 యంరమ్యంతమందేరవలైస్సుతైర్వాక్షరైరేవమణీభిః యంత్రితం
 ద్రోతంమణిశబ్దఈకారాంతాపికవిభిః ప్రయోక్తః || ని || రత్నంమణిర్ద
 యోరశ్శబ్దాతాముక్తాదికేపిత్యమరః, స్త్రియాంకృదికారాదితీష్ఠ
 ఇదంవక్ష్యమాణంవచనంపృథాపికుంత్యపి కథయామాస + కథవాక్యప్ర
 బద్ధేణిజంతాత్కాన్యత్యయాదిత్యామలమఇతిలేలుకోకృష్ణానుప్ర
 యజ్యతేఇత్యస్తేరను ప్రయోగః అను ప్రయోగసామన్యోదస్తేర్హు
 భావాన || ౪౯ ||—|| రాజన్నితి || హేరాజన్ పురాఖలుపూర్వం అత్ర

యామంత్రణైఖల్విత్సమరః ॥ పురా కన్యాత్వదశాయాం మమపితా
కుంతిభోజః నిశాంతమధివసతః స్వగృహేవతమానస్య + ఉపాన్వ
ధ్యాజ్ఞసంభితకమత్వం, పితామహేన-బ్రహ్మణా, సమానస్య తపసా
కృష్ణచాంద్రాయణౌదినా కృశాంతనులఽలౌవ తావహతాపి తపః
కృశసాన్యేత్వథః, దిశాం-ప్రాచ్యాదీనాం, తతాసమూహేనిశాంత
రవేర్బాలసూర్యస్య, కాంతీనాం భృశమంతరంగాణాం ఆప్తానాం త
త్తుల్యనామిత్యథః, అంగరుచాల-దేహ ప్రభాణాం, తరంగవరంప
రాం తరళయతుః ప్రసారకస్య అశాంతంకుర్ధంమనోయస్య తస్య
మనోదుర్వాససఃఉపాంతే-సన్నిధౌ, పరిచరణాయ, శుశ్రూషణాయతి
నుశాసితం- పాలితం, శ్రేష్ఠం-బాల్యమేవ, రాజ్యం యయాతాంతథో

తఃకృశాంతనులతాంతపసా వహతాపిదిశాంతతిమ ని
శాంతరవికాంత భృశాంతరంగాంగరుచాలతరంగ ప
రంపరాంతరళయతురశాంత మసామనే రుపాంతప
రిచరణాయ మామనుశాసిత శ్రేష్ఠవరాజ్యమపినియో
జ్యమకరోత్ ॥

॥౫౦॥

భటుశబ్దోవాక్యాలంకారే ॥ని॥ నిషేధవాక్యాలజ్కారజ్ఞాసానునయే
ఖల్విత్సమరః, మమపితాపితామహేనబ్రహ్మణానమానస్యనదృశస్య ॥
ని॥ సమోనాస్పత్నమైకేసురీత్సమరః నీశాన్తంగృహే అధివసతః+ఉ
పాన్వధ్యాజ్ఞసంభిత్యాధారస్యకమత్వంతపసావేతాత్మతీయాకృశాం
తనుర్లతేవేత్సవమితనమానః తాం వహతాపి బిభ్రతాపిదిశాంతతిమ
సమూహేమ నిశాంతస్య ప్రభాతస్య సంబద్ధినామ్ ॥ ని ॥నిశాంతం
నదనాషసోరితివిశ్వః రవికాంతానాం సూర్యకాన్తమణీనాం భృశా
నామంతరంగాంగరుచాలమంతస్థితకాంతీనారంగాణామూర్తీణాం పరంప
రాంతరళయతుః అతితీక్ష్ణతైజసఇతిభావః + తరళశబ్దాత్తత్కరోతీతి
ఋష్టాత్తత్ అశాన్తంకోపయుక్తం మనోయస్యతస్యమునేద్ధుర్వాస

క్తుం బాల్యాత్పరిచరణాశక్తామపీత్యథః, మాం నియోజ్యాం పరిచారి
కామకరోత్, మహతాం సేవాయాదులభత్యాదవిచార్య కలవయ
శ్శీలాదికమవశ్యం తేషాం సేవసీయత్వాదితిభావః || ౫౦ ||—తత ఇతి ||
తతః సమయేషు-స్నానాద్యవసరేషు, నియోగాః జలానయనాద్యా
జ్ఞాప్యాః, లబ్ధుః-ప్రాప్తుః, మహాంతం యత్నం జుషత ఇతి తథోక్త
యా మయా ఆరామవల్లిః-పుష్పలతాః, విహాయ తస్య మహాషేః
దుర్వాససః భూరెవనల్లిః తాం ప్రతిపాల్య-నిరీక్ష్య(౧)తద్ధే-స్థితః+
తిష్ఠతేర్భావేలిట్, బాల్యాచితపుష్పావచయంవిహాయ తన్నియోగా
నుదపాదయమీత్యథః, యత్తు నియోగాదితి పంచమ్యంతపారభ్యమే
తా నియోగాదనుజ్ఞావాక్యాదితినృసింహః, తత్తుచ్ఛం, లబ్ధుమితితుము
న్నతస్య కర్తాకాంక్షయా సాకాంక్షత్వదోషోపత్తైః || ౫౧ ||—

ప|| తతో నియోగాంతస్సమయేషులబ్ధుం మయా మహాయ

త్నజుషామహాషేః! ఆరామవల్లీరపహాయతస్యభూ

పల్లిమేవ ప్రతిపాల్యతద్ధే ||

|| ౫౧ ||

సః ఉపాంతేనమీపేపరిచరణాయ పరిచర్యామైమాం శనుశాసితంశ్చి
తం శైశవంశిశుత్వమేవ || ౫౧ || శిశుత్వం శైశవంబాల్యమిత్వమరః రాజ్యం
యయాతామపి బాలామపీతిభావః నియోజ్యాకింకరీమకరోత్ || ౫౧ || ని
యోజ్యాకింకరప్రేషన్మభిష్యపరిచారకాశత్వమరః, + కరోతేలః
|| ౫౦ ||—|| తత ఇతి || తతః అనంతరం సమయేషు కాలేషు మహాషే
ర్నిదేశాః శాసనాని || ౫౧ || నిదేశశ్శాసనంచతదిత్వమరః లబ్ధుంప్రా
ప్తుం మహాంతం యత్నం జుషత ఇతిజుట్ తయా + జుషతేక్సిప్ మయా ఆ
రామస్యావవనస్య || ౫౧ || ఆరామస్సాన్యదువవనంకృత్రిమంవనమేవయది
త్వమరః, వల్లీర్లతాః || ౫౧ || వల్లీకువ్రతతిలః తేత్వమరః అపహాయత్వక్త్యా
తస్యమునేః భూర్నిల్లిరివేత్పువమాతాంప్రతిపాల్యసంరక్ష్యతద్ధేస్థితం

(౧) చ || భూసంజ్ఞయాశ్చ దాకేమాజ్ఞావయోదితి తిత్త్రేవాక్షినిక్షిప్స

యథేతి || మమఅంగమేవాంగకంశరీరంసేవసయత్నాత్ మునిసేవాను
 కులవ్యాపారాత్ జన్మయస్యతేన నిదాఘతాయెన-శ్రమజలేన య
 థా యథానిషిక్తం అభిషిక్తం తథాతథామహాన్వికాసః వృద్ధిర్యస్యా
 సా మమ భక్తిరేవల్లరీ పుష్పలతా, తాపసస్య దుర్వాససః అం
 తికె-సన్నిధౌ-అవధత ప్రవృద్ధాథూత్ (౧)రూపకాలజ్ఞా-రః || ౫౨
 తపస్వివ ఇతి || తపసాకృశస్య తపస్వినో దుర్వాససః సరూపతాం-
 సారూప్యం, ఆప్తుమివేత్సుత్యేత్తా, ఆశ్రయద్భిః-సేవమానేః, దయ
 నీయం-కారుణ్యస్పదం, రూపం ఆకృతి ర్వేషాః, కృశీభూతైరితి

యథాయథాసేవనయత్నజన్తసానిదాఘతాయెననిషి

క్తమంగకమ్ | తథాతథావధతతతాపసాంతి కేమహవి

కాసామమభక్తివల్లరీ || ౫౨ || తపస్వినస్తస్యతపఃకృశ

స్యసరూపతామాపుమివాశ్రయద్భిః | దినెదినేమేద

యనీయరూపైరంగే రశేషైరితికార్ష్యమాప || ౫౩ ||

+ ఘోరతిన్మత్రాభావలిప్త || ౫౦ ||—|| యథాయథేతి || సేవనసేవా
 విషయేయత్నాజ్జన్మయస్యతే ననిదాఘతాయెనస్వేదాదకేనమమాంగ
 కంయథాయథానిషిక్తంసమున్నం+సింహలేః క్రిఃఅనుదాత్తత్వాద్భిఃసే
 ధః ఉపనగాత్సునోతీతిషత్వం తథాతథాతాపసస్యాంతికెసమీపే భ
 క్తిరేవ వల్లరీమంజరీ. || ౫౧ || వల్లరీమంజరీస్త్రియామిత్యమరః మయా
 రప్యంస కాదిత్వాశ్శమాసః ఉపమితసమాసస్తుసామాన్యాప్రయోగఇ
 త్యుక్తత్వాన్నభవతి మహావికాసానతీలవధత + వృధువృద్ధౌలక్ష్ ||
 ౫౨||—తపస్విన ఇతి || తపసాకృశస్య తస్యతపస్వినః సరూపతాంష
 మాసరూపతాం + జ్యోతిజ్జనపదేశ్యాదినా సమాసస్యసః ఆప్తుం
 ప్రాప్తుమివేత్సుత్యేత్తాఆశ్రయద్భిః (౧)వక్ష్యమాణంకాశ్యమితి

(౧)చ||భక్తాలతాత్వరూపణాత్తాపససోపవస్తుత్వం వ్యజ్యతే

(౧)చ||సర్వాత్తనాతమేవసేవమానైరిత్యర్థఃఉచితః.

యావత్, అశేషైరంగైరవయ్యైంతికార్థ్యం ఆపే(ప్రా)ప్తం + ఆ
 ప్నో తెర్భావేలిట్ || ౫౩ ||—ఆపాదనెనేతి || తాఫసేంద్రో దుర్వా
 సాః సమిధామిధనానాం అభిషేకస్య వారాంజలానాం అభ్యర్చ
 నాసుమనసాం దేవపూజాకుసుమానామపి త్రయాణామాపాదనెన-
 సంపాదనెనహేతునా, అమితామనేకా(౧)శిష్యజనతాం-శిష్యభావం
 మయ్యేవవితన్వక్-విస్తారయక్సక్, ఏకయైవ శిష్యత్రయకృత్యస
 మ్పాదనాదితిభావః, అంతే-సమీపే, మనసీతియావత్, వసంతంవర్త
 మానమపి శిష్యషఃపీతచ కొపం అపాచకార-దూరికృతవాక్, ప్ర
 సన్నోభూదిత్యర్థః || ౫౩ || ఛాత్రాంతేవాసినా శిష్యైత్యమరః ||

ఆపాదనెనసమిధామభిషేకవారా మభ్యర్చనాసుమ

నసామపితావసేంద్రః । మయ్యేవశిష్యజనతామమ

తాంవితన్వన్నలైసంతమపికోపమపాచకారః || ౫౪ ||

భావః దమనీయానితనుకంపనీయానిరూపాణిసాందర్భాణియేషాంలైశ్చ
 || ౫౩ || రూపంస్వభావేసాందర్యతీవిశ్వః అశేషైరంగైరవయ్యైంతికా
 శ్యం + కృతశబ్దాద్భావేష్యే ఆపే(ప్రా)ప్తం + ఆప్లవ్యాప్తౌక
 ఘాణిభిట్ || ౫౩ ||—ఆపాదనెనేతి || సమిధామిధానాం అభిషేకసం
 బంధినాం వారాముదకానాం అభ్యర్చనాయా ఆరాధనాయాన్సంబం
 ధినీనాం సుమనసాం పుష్పాణామపి ఆపాదనెనప్రతిపాదనెన తా
 భ్యసేంద్రః మయ్యేవశిష్యజనతాయాశ్శిష్యజనసమూహస్య + గ్రామ
 జనబంధుభ్యస్తత్త్రి తల్పత్తయః । మమతాంప్రీతిం శిష్యసమూహే
 యావతీప్రీతిస్తావతీవకస్యామేవేత్యర్థః వితన్వక్ కుర్వక్ అంతేవ
 గంభీరశిష్యం || ౫౪ || ఛాత్రాంతేవాసినాశిష్యైత్యమరః । అంతేసమీపే
 వసంతమపినిరంతరమవినాభూతమపీత్యర్థః కోపవక్త్రోధం అపాచకా

(౧) దః సమిధావోమమతా । మమేతివిధక్తిప్రతిరూపకమన్వయం

మదీయమిత్యథై । తస్మాద్భావేలిశ్యైత్యర్థః ||

౫౪ || — తతః కిమతతహ — ఏకామితి || సతపోధనైంద్రః - ధుర్వా
సాః, తత్ర గృహం రామే ఏకాంసమాంశస్సరం || ని || హాయనా (స్త్రీ)
శరత్సమాశ్రిత్యమరః || వసన్ కదాచిత్ పార్శ్వగతాం-నికటస్థి
తాం, ఏకాం పరిజనరహితాం మాం సమీక్ష్య, సమాధేయోగస్య వృ
త్త్యా అభ్యాసేన సహ మానముద్రావాచం యమత్వవ్రతం సమాప
య్యామాన-అవసితవాక్, ద్వయమపి త్యక్త్యా మామువాచేత్సర్వః || ౫౫

ఏకాంసమాంతత్రస్సనన్కదాచిదేకాంసమాంపార్శ్వ

గతామవేక్ష్య | సమాధివృత్త్యా సహ మానముద్రాం

సమాపయామానతపోధనైంద్రః

|| ౫౫ ||

తమారీషకేతత్యాజైత్యధః + కరోఽర్థిన్ || ౫౪ || — ఏకాం,
సమామితి || సప్రసిద్ధః తప్తః ధనంయోషాంతే తపోధనాఋషయః తే
ఘామింద్రః ఇవేంద్రశ్చైష్టః తత్రమత్పితృగృహే ఏకాంసమాంశక్ స్థి-
నంవత్సరే || ని || నంవత్సరం వస్సరోహ్తో హాయనా (స్త్రీ) శరత్సమా శ్రిత్యమ,
రః + కాలాధ్వరారత్యంతసంయోగఇత్యాధారేద్వితీయావసన్కదా
చిత్సమయేపాశ్వగతాం పాశ్వవర్తిన్ + ద్వితీయాశ్రిత్యాది నా
గ్రహానః ఏకామద్వితీయాం మామవేక్ష్యదృష్ట్యా + అవపూర్వాదీక్ష
తేర్థిన్ సమాధేశ్చిత్తవృత్తినిరౌధస్య వృత్త్యావ్రతనేన సహమాన,
ముద్రాంసమాపయామాన + సంపూర్వాదాపేక్ష్యాంతార్థిన్ || ౫౫ ||
(౧) హాయనా (స్త్రీ) శరత్సమాశ్రిత నిత్యబహువచనాంతతయోక్తే ధత్తే
కవచనాంతప్రయోగః కథమితిచేత్ | ఉద్యతే || సమాంసమాంవిజాయతే
ఇతిసూత్రకారాద్యుక్తేః లాజాక్షతానూనాం బహుత్వంచేతి చకారే
తైకవచనాంతతాప్యస్తీత్యుక్తేశ్చ నిత్యబహువచనాంతానాం క్వచిదేక
వచనాంతత్వమపీతిబౌధ్యమ్ | అతవవ మేమాన్మామాప్సరసంప్రా
హిణాత్ | ఏకాప్సరః ప్రార్థితయోర్వివాదః ఇత్యాది భోజతాజకా
శిదాసాదిప్రయోగాస్సంగదృశంతే |

వత్సేఇతి ॥ హేవత్సేపురి, కుంతి భవత్యాః సేవాసంప్రదాయేన
శుశ్రూషావిధినా సంప్రతివాసీం భృశం ప్రసీదామి-ప్రసన్నా
స్మి, ఇత్యుక్తప్రకారేన వ్యాహృత్య-ఉక్తాః, అనుకంపితంకృపాన్వి
తంచేతః మనోయన్యతదోక్తస్సమునిదుర్వాసాః మహ్యం అత్యర్థం
శ్శశం అభీప్సితస్య-కామికార్థస్య ఆపాదనే సంఘటనే పరతంత్రం
ఆయత్తం, సమర్థమితియావత్, కమపి అనిర్వాచ్యం నతు మం
త్రంప్రకాశయేతి మంత్రచామాప్రకాశనస్మరణాత్, మంత్ర
ముపాదిక్షత్-ఉపదిష్టవాన్ + దిశతేఃకర్తరిలుజ్జ్ ॥ ౫౬ ॥

గృ॥ వత్సేభవత్సేవాసమ్ప్రదాయేన సంప్రతిభృశం
ప్రసీదామితివ్యాహృత్యసమునిరనుకంపితచేతాఃమ
హ్యమత్యర్థమభీప్సితాద్దసమధాపన పరతంత్రక
మపి మంత్రముపాదిక్షత్ ॥ ॥ ౫౬ ॥

వత్సేఇతి ॥ హేవత్సేభవత్యాస్సేవాయాస్సంప్రదాయేన + యద్యపి
భక్తసారితివాతఃకేన ర్భుసోరేవ ఘంవద్భావభవతీశబ్దసాన్యక్తః
తదాపి భాష్య సంవనామ్నోవృత్తిమాత్రే ఘంవద్భావమాశ్రిత్య
ఏకతద్ధితేచేతిమాత్రస్య పూర్వోక్తవాతీకస్యచాకించిత్కరత్వోక్తః
ఘంవద్భావః సంప్రతిభృశంకేవలంప్రసీదామిప్రసన్నాస్మి+ష
భ్యవశరణాత్ప్రవసాదనేమ లబ్ ఉత్తమపురుషైకవచసం పాశ్రాద్ధతి
శ్శితీదాదేశః ఇతివ్యాహృత్య ఉక్తావలనుకంప్రచందయాయుతం +
సమికిమ్మిస్త్యజసేతిరక్చేతోయస్యసమునిర్లహ్యం అభీప్సితస్యాథా
న్యప్రయోజనస్య సమర్థావనేపరతంత్రం పరాధీనమ్ ॥ ౫౭ ॥ పరత
ంత్రావపరాధీనఇత్యమరః + సంపూర్వస్యాథాయతేస్సాన్వర్థాణ్యంతా
ద్దేగుమజ్జేదికధాదిత్వాత్పుకిల్కుటి నిలోపః కమపి మంత్రముపా
దిక్షత్ ఉపదిష్టవాన్ + దిశతేఃకర్తరిలుజ్జ్ శలభగువధాదితి జ్ఞాఃకన్యః

అపీతి || కృధాంకోపానాం, ఆవనలైర్నివాసధూతాదపిఅముష్టాద్ధు
రావససః వగధూతస్యమంత్రస్య లాభేనతి, గురుత్వమాచార్యత్వం
మత్వా-జ్ఞాత్వా, కృద్ధస్యగురత్వాన్తరగాత్, కృద్ధేపి శుశ్రూషాతిశ
యేన ప్రసాదనంపాదనాత్, ఆత్మని గురుత్వం శ్రేష్ఠ్యంవా మత్వా
మే మమ ఆపుషప్వత్యాం పుషప్రహితాయామపి అరక్షావత్యామ
పీతిచ దశాయామపస్తాయాం బాల్యేచ, అతఏవ విరోధాభాసాలంకా
రిః, ఆమోదభారః-పరిమళాతిశయః, సంతోషాతిశయశ్చ(౧)అధికం ఆ
విరాసీత్ || ౧ || ఆమోదోగంధహర్షయోరితివిశ్వః || ౫౭ ||— అ
ధునేతి || అధునా-ఇదానీం, శతమఖః ఇంద్రః, ముఖం ఆదిర్యాసాం
తాసుఅఖిలాసునిఖిలాసులెఖానాం-దేవానాంలెఖాసుపక్షైమయేయే

ప || అపి కృధామావసతేరముష్టాన్తత్వాగురుత్వంవర
మంత్రలాభే | ఆపుషప్వత్యామపి మేదశాయామమో
దభారోధికమావిరాసీత్ || ౫౭ || ౫ || అధునాతస్యప్ర
భావేనశతమఖముఖాసునిఖిలాసు లెఖలైఖాసుయేయే

౫౭||—||అపీతి || కృధాంకోపానాం || ౧ || దుక్కుధౌ స్త్రియామీత్యే
మరిః ఆవనలైరపి స్థానాదపి అముష్టాన్తనైర్వరస్య శ్రేష్ఠస్య ఆధవా
వరరూపస్య మంత్రస్య || ౧ || వరోభీష్టదేవతాదైర్వరోజామాతృషిక్త
యోః || శ్రేష్ఠైవ్యవదితివిశ్వః లాభేనతిప్రాప్తాసత్వాం గురుత్వం గౌర
వంమత్వా అపుషప్వత్యామపి అనాతావనత్యామపి ఆకుసుమపత్యా
మపి || ౧ || పుషప్వంవిశాసేకుసుమేస్త్రీణాంరజసిచస్త్రుతమితివిశ్వః |
మే దశాయామపస్తాయాం ఆమోదభారః గంధాతిశయః హర్షాతి
శయశ్చ || ౧ || ఆమోదోగంధహర్షయోరితివిశ్వః || అధికమావిరా
సీత్ (ప్రాదుర్బధూవ + అసభువిలజ్ అస్తిచఇతీత్ | ౫౭ ||—
అధునేతి || అధునా తస్యమంత్రస్యప్రభావేన మహిమ్నా శతంవ

(౧)చ||సూర్యనన్నిఖానాన్తస్త్ర్యభావోప్రత్యక్షీకృతఇతి గూఢమ్:

పరాధ్యాః గుణవత్తరాః తేవక్ష్యమాణా ఇంద్రాయః తస్య ము
 న్యుపదిష్టమం తస్య ప్రభావేన సామధ్యేన రహసికృతం కారితం
 సాన్నిధ్యం సమీపస్థితి ర్యేషాం లెతి ఖాత్వాః ధ్యానమాత్ర కృతసాన్నిధ్యా
 ఇతిపారాంతరం, వికసంతీ అనుకంపాయేషాం తేతథోక్తాశ్చ సంతః స్వ
 స్య ప్రత్యేకమాత్మనః అనుగుణః ఆనురూపః, గుణానాం శౌర్యధై
 ర్యాదీనాం గణస్య సమూహస్య విభవస్సమృద్ధి ర్యేషాంతా నాత్మభవాః
 పుత్రాః మయి సమ్పాదయిష్యంతి-జనయిష్యంతి || ౪౮ || — ఇ
 తీతి || ఇతి ఉక్త ప్రకారేణ కృపయా ఆయతం సాంద్ర్యచేతః యస్య త
 స్య మునీనాం నైకైర్నాయకస్య దుర్వాససః అనుగ్రహం వరమంత్ర

పరాధ్యాస్తే తేరహసి ధ్యానమాత్రసాధ్యసాన్నిధ్యాః
 స్వసాన్వనురూపగుణవిభవా నాత్మభవాన్తయిషికసదయ
 కంహస్సమ్పాదయిష్యంతి || ౪౮ || వ || ఇతి నృపాయకృపా
 యతచేతసాయదుసుతామని నేః పరమగ్రహమ్ | అదశశ
 వగణపీడమహర్షి తేరభిదధైరతిసంగమనం వినా || ౪౯

ఖాయస్య సగృహ్యః ముఖం ప్రారంభోయాసాంతాసు || ౫౦ || ముఖం
 నిస్సరణవక్త్రే ప్రారంభోపాయయోరపీతి విశ్వః || లేఖానాం దేవా
 నాం లేఖాసు రాజమధ్య || ౫౧ || లేఖాలేఖ్యసు రేలేఖా లిపిరాజక
 యోమః లెతి విశ్వః || యేయే పరాధ్యాన్ శ్చేష్టా దేవా ఇత్యర్థః తే
 రహసి-వికాంతే ధ్యానమేవ ధ్యానమాత్రం వయూరవ్యంస కాదిత్యా
 దస్వపదవిగ్రహస్సమాసః లేనకృతం సాన్నిధ్యం యేషాం లేనంతఃస్వస్య
 స్వస్య అనురూపః గుణానాం విభవ ఆద్యోపలబ్ధిస్థానం యేషాంతాః ||
 ౫౨ || ఆద్యోపలబ్ధయేస్థానే విభవో నిర్వృతాధనే ఇతి విశ్వః || ఆత్మభ
 వాః తనయాః వితసంతీ అనుకంపా దయా యేషాంతాదృశాస్సంతః
 మయి సంపాదయిష్యంతి + సంప్రారాత్పద్యతేన్యేంతాల్లల్లభ్యమే
 దేతి భవిష్యతిల్లట్, స్యతాసీ ఇతి స్యః || ౫౩ || — ఇతీతి || ఇతీత్యం య

దానరూపం ప్రసాదం యదుసుతా కుంతీన్మపాయ-పాండవే, అహ
ర్వతేస్సూర్యస్యసమ్ప్రదానవిద్యతే దశసవృణానాం-దంతక్షతానాం,
పీడా-దుఃఖయస్త్రితత్ చౌర్యరతత్వాదితిభావః, రతేః సురతస్య
సంగమనం ప్రాప్తావణంవినా, అభిదధే కథయామాస, తదితరత్సర్వ
మువాచైత్యధః, తస్య లోకత్రయనింద్యత్వాదితిభావః, కుంతీమం
త్రపరీక్షణాయ సూర్యమాహూయ బాల్యే తేనాపభుక్తైతిభారతకథా
త్రానుసంధేయా || ద్రుతవిలంబితంవృత్తమ్ || ౫౯ ||— ఇతితి || ఇ
తి ఉక్తప్రకారం వచనమయీం వాగూపేం సుధామమృతం కి
రంతీం సింహంతీం యదున్మపతేస్తనయాం కుంతీం ప్రశంసమానఃశ్లా
ఘమానః పౌరవాణాంవః పాండవః ప్రకృతస్య మహోత్సవస్య వ
రమంత్రలాభరూపస్య యత్పారమంతః పుత్రసంపాదనరూపః త

ఇతివచనమయీం సుధాంకిరంతీం యదున్మపతేస్తన

యాంప్రశంసమానః! పతిరనుషనుతేస్తపౌరవాణాం

వృకృతమహోత్సవపారదర్శనాయ||౬౦||తదనంతరమ్||

దుసుతా కుంతీ కృపయా ఆయతం దీఘంచేతాయస్య తస్మైన్మపా
య పాండవేఅహంపత్యున్సూర్యస్య+అహరాదీనాంపత్వాదిమవేతి
వికల్పేనరెభః పతిస్సమాసవివేక్షిసుసంజ్ఞా, దశనైదకంత్వైహేతుభి
ర్యోవృణః + తృతీయాతత్త్వతేతిసమాసః సవీవపీడానవిద్యతేయస్త్రి
తత్ నఇహోస్త్యథానామితిసమాసః దక్షక్రతౌ ప్రమథగజైస్సూ
ర్యస్య దంతాభగ్నాఇతి పురాణకథామనుసంధాయ కవఃకౌటిల్యం
రతిసంగమశం రతిసంగతింవినా మునీనాం నెతురీశ్వరస్య || ౬౧ || అధి
భూర్నాయకౌనేతైత్యమరః || అనుగ్రహం ప్రసాదం అభిదధేజగా
ద + దధాతేలిఁట్ ఇత్త్వాదాత్త నెపదమ్ || ౫౯ ||—ఇతితి || ఇతి
ఏవంప్రకారేణ వచనమయీం వచనరూపం + మయిదేవతయోరితి
మయిట్ టిత్వాన్జిప్ సుధామమృతం కిరంతీం విక్షిపంతీయదున్మప

స్య దశానాయ అనుమనుఁస్త వుత్రానుత్పాదయ దేవేభ్యఇత్యను
జ్ఞాతవానిత్యథః ॥ పుష్పి తాగ్రావృత్తమ్ ॥ అయుజనయగరెఫతా
యకారోయజచనజాజరగాశ్చపుష్పితాగ్రేతి లక్షణాత్ ॥ ౬౦ ॥ —
తదనంతరమిత్తుత్త రేణసంబధ్యతే ॥ ధర్మాదితి ॥ తదనంతరం పాండ్య
నుమత్యనంతరం అనఘా భర్తానుజ్ఞానాన్నిదోషా కుంతి మునేర్వి
ద్యయా తదుపదిష్టమంత్రప్రభావేనేత్యథః, ధర్మాత్ యమాత్ యు
ధిష్ఠిరం ధర్మరాజం ప్రాప జనయామానేత్యథః, పవనతః వా
యోః ద్విపాంశత్యూణాం భీమం భయంకరం భీమం ప్రాప, జిహ్వోరి
ద్వ్యాత్ అతీవదృష్టుం అత్యంతధీగు జిష్టుమజ్ఞానం ప్రాప ॥ ౬౧ ॥ జిష్టు
రింద్రోజన్వైత్ర ఇతివిశ్వః ॥ అన్యాసాద్విఠీయా మాద్యపితయా
ధర్మాత్ప్రాపయధిష్ఠిరంపవనతాభీమంచభీమంద్విపాం
జిహ్వోజిష్టుమతీవదృష్టుమనఘాకుంతిమునేర్విద్యయా
అన్యాసాపితయైవతత్త్రిసులంరూపాన్పదంగీష్పతేస్స

చ్ఛాశ్రింసహ దేవమప్యజనయన్నాసత్యయోరంతికాత్ ॥ ౬౧ ॥

తేస్తనయాం కుంతిం ప్రశంసమానస్తువత్ పౌరవాణాం పూరుసం
బంధినాంజనానాం + తస్యేదమిత్యణ జనపదశబ్దాత్ క్షత్రియాదితి
ప్రకరణే పూర్వోరణ్వక్తవ్యఇత్యణితు తద్దాజస్యేతిబహుత్యైలుక్ స్యా
త్ పతిః సావమీ పాండుః ప్రకృతస్య ప్రస్తుతస్యమహత ఉత్సవస్య
పుత్రోత్సవస్య పారదర్శనాయ పారంద్రిష్టుమిత్యథః, అనుమనుశే
స్త సమృత్తిచకారతిభావః + మనుఅవబోధనే స్తయోగాద్భూతైల
త్ ॥ ౬౦ ॥ —ధర్మాదితి ॥ అనఘా అపాపా కుంతి మునేర్విద్యయా
మున్యపదిష్టమంత్రేణ ధర్మాత్ యమాత్ ॥ ౬౧ ॥ ధర్మఃపుణ్యయ
మేన్యామఇతివిశ్వః ॥ యధిష్ఠిరం యధిష్ఠిరాఖ్యం + హలడంతాదితి
సత్తమ్యాతిలుక్ గవియుధిభ్యాంస్థిరఇతిషత్వం ప్రాప+అహ్ని లైలికా
త్ పవనతః వాయోః ఆద్యాదిత్వాత్ సార్వవిభక్తిక స్తసిః ద్విపాంశ

కుంతువదిష్టమునివిద్యయైవ తత్ర తస్మిన్నైవకాలే కాకాక్షిన్యాయైవ
 ఏవకారస్యాత్రా పిసంబంధః, నాసత్యయోరశ్వినోః ॥ ౧ ॥ నాసత్యా
 వశ్వినౌదస్యావిత్యమరః ॥ అంతికాల్ సమీపాల్ తత్సంగత్యాదితి
 యావత్, రూపస్య సౌందర్యస్య ఆస్పదం స్థానం సకులం, గీష్మతః
 బృహస్పతేః సచ్చాత్రంతుల్యం బుద్ధ్యేతిశేషః, సహదేవమపి అజ
 నయత్, యత్తు మునేః కుంతీమంత్ర చతుష్టయంతభే, తత్రమంత్రత్ర
 యేణ స్వయం పుత్రత్రయంప్రాప, మాద్రీచ తదుపదిష్టేన చతుర్ద
 న పుత్రత్వయంప్రాపెతిన్మసింహః, తద్దుష్పాండిత్యవిజృంభితమే
 వ మహాభారతవిరుద్ధత్వాత్, మునేర్విద్యయా ఓయైవేతి మూలాసంగ
 తేః వరరూపస్య మంత్రస్యేతి స్వరభనవిరొధాచ్చ, కించచాల్యే ఏ
 కేన కణోఽత్యాదనాత్ప్రకృతన్యూనతాయాదుర్వావతావలైశ్చేతి ॥ శా
 దూఽలవిక్రీడితంవృతమ్ ॥ సూర్యాక్షేప్రమఽసజ్జాస్తాస్సగురవ
 త్పూణాం భీమం భయంకరం భీమంభీమసేనమ్ ॥ ౧ ॥ భీమోఽబువేతిసేవ
 మ్భూఘోరేచాపివ్యోదరేఇతివిశ్వః ॥ పూర్వక్రియయైవాన్వయస్స
 ర్వత్ర ॥ జిహ్వాంధ్రాత్ అతీవ జిహ్వుం జయశీలం + క్లాజిస్తశ్చగున్మః
 ధృష్టుమితిపాతే ధృష్టుం ప్రగల్భం త్రసిద్ధధిభృషీక్షిపెఃకున్మః ॥ ౧ ॥
 ధృష్టేధృష్టుర్వియాతశ్చేత్యమరః ॥ జిహ్వుమజానం ॥ ౧ ॥ జిహ్వుశ్చక్రేధ
 నంజయే ॥ జిత్వరచేతివిశ్వః ॥ పూర్వవత్ అన్యా ఇతరా సాపిమా
 ద్యపి తద్విద్యయైవ రూపాస్పదం సౌందర్యాస్పదం ॥ ౧ ॥ రూపం
 న్వభావేసౌందర్యఇతివిశ్వః ॥ + ఆస్పదం ప్రతిష్ఠాయామితిసుత్ గీ
 ష్మతేర్బృహస్పతేః అహరాదిత్వాదేఘాభావపక్షే విసంగస్య ఇణ
 స్వఇతిషః సచ్చాత్రం సమీచీనశివ్యం ॥ ౧ ॥ చాత్రాంతేవాసినౌ
 శిష్యేఇత్యమరః ॥ సన్తహదితినమాసః సహదేవమపి నాసత్యయోర
 శ్వినోః ॥ ౧ ॥ నాసత్యావశ్వినౌదస్యావిత్యమరః ॥ అంతికాల్ సమీ
 పాల్ అజనయత్ + జనెన్యోంతాల్లజ్జే జనీజ్ఞాసితిమిత్యాద్ధృన్వః ॥

శ్వానూలవిక్రీడితమితిలక్షణాత్ || ౬౦ || — తదన్వితీ || తదను యు
ధిష్ఠిరాదిజన్మానంతరం వానవస్య ఇంద్రస్య నందనే హవఃణైవిషయే
నందనవనైవ సుభృతాః నియత్రాః సంపాదితాశ్చ, పటుగీతిరవేమ
నాహరగానేన సహితానాం ప్రమదానామప్సరసాంతశ్చయః పశ్య
యః యేషాంతే పటుగీతినదృశర్షుంకారసహిత ప్రకృష్టమదభృంగా
శ్చ, సుమనసః దేవాః పుష్పాణిద, యధోచితం స్వస్వాహాం కృ
మేణ దివి స్వగౌతు నృత్యవిధిం నాట్యమాచరన్ కృతవంతః భువి
తు నివతనమాచరన్ || ౬౧ || సుమనామాలతీపుష్పపండితేషు సురేషి
చేతివిశ్వః || స్త్రీయస్సుమనసఃపుష్పమితిపుష్పవాచిత్యై స్త్రీలింగ
తా, అత్ర కేవలప్రకృతాస్పదః శ్లేషాలంకారః పాతకృమానుసరణే
యథాసంఖ్యాలంకారశ్చద్వయోస్సంస్కృతిః || ౬౨ || —

తదనువానవనందనసుభృతాస్సపటుగీతిరవప్రమదాశ్చయః | సు

మనస్సుయదోచితమాచరన్నివతనంభువిభృత్తవిధిందివి || ౬౨

౬౦ || — తదన్వితీ || తదను పశ్చాత్ వానవస్యనందనేన వనేనసం
భృతాః సమ్యగ్భృతాః అప్యత్ర వానవనందనేన పుత్రోత్పత్త్యా సం
భృతాః సంభ్రమవంతః గీతేశః గానధ్వనిః పటునాటేనసహవతం
తఇతి సపటుగీతిరవాః ప్రమదాఉత్కృష్టమదాఅశయోభృంగాయా
సుతాః || ౬౧ || పట్వదభ్రమరాశయఇత్యవరః || అన్యత్ర సపటుగీ
తిరవాః ప్రమదానామప్సరసామాళయఃపశ్యయోయేమతే || ౬౨ || పీ
థ్యాళిరావళిపజ్జీరిత్యవరః || సుమనసః పుష్పాణి దేవాశ్చ || ౬౩ ||
స్త్రీయస్సుమనసోపుష్పం | సుపర్వాణస్సుమనసఇతిచామరః || ఉ
చితమనతికృమ్యయధోచితం యథాయోగ్యం + పదార్థాఃపతివృత్తై
ర్యథార్థైస్సావ్యయం విభక్తిత్యాదినావ్యయాభావః భువి నివతనం
దివి ఆకాశే పృథ్విధిం నతానకరణం ఆచరన్ పుష్పాణి భువిషేతు
మేవా దివిసంతరిత్యథః + చరతేలక్ష || ౬౩ ||

జన్తోత్సవఇతి॥ ఏషాం యధిష్ఠి రాదీనాం మహాజన్తోత్సవః జలమత్య
చ్ఛమావహాకూర్వంత్యి అన్యేషామసామాన్యం తసా ధారణీమనస్య
సామాన్యం కుంభభూవోగస్తస్య విద్యాం సోదయేన జలనిమగ్న
కరణాత్తికాం పీల్వాం లజ్జామనయత్ గమయామాస, అనన్యసాధా
రణ్యభంగాదితిభావః + నయతే దుహాతి తావద్ద్వికమకత్వమ్ ॥ ౬౪ ॥
స్వస్మేతి ॥ యజ్ఞనాం యాగవతాం పావకాః త్రేతాగ్నయః స్వస్య
సఖ్యః వాయోః చక్రగతిం వతులగమనం స్వయమపి ఆశ్రితా ఇవే
త్యుత్పైతౌ, జవాల్ వేగాల్ ప్రదక్షిణజ్వాలాః అపనవ్యశిఖాస్సతి
తః జజ్వలుః జ్వలంతిస్త + జ్వలతేకతే రిలిట్ ॥ ౬౪ ॥—

జన్తోత్సవోమహానెషాం జలమత్యచ్ఛమావహాకూర్వ

ద్యామనస్యసామాన్యం పీల్వాం కుంభభూవోనయత్ ॥

॥ ౬౩ ॥ స్వస్య చక్రగతిం సఖ్యస్వయమప్యాశ్రి

తా ఇవ । జవాత్ప్రదక్షిణజ్వాలాజజ్వలుర్యజ్ఞపావకాః

జన్తోత్సవఇతి॥ ఏషాం శిశూనాం మహానుత్పత్తే జన్తోత్సవః జలమత్య
చ్ఛంతినిర్మలం ఆవహాప్రాపయే కుంభాద్భవతీతి కుంభభూవోగస్తస్య
స్య అన్యేషాం సామాన్యనభవతీ త్రేతాదృశీం విద్యాం ప్రససాదోదయా
దుభాకుంభయోనేర్తహా జనఇతి కాళిదాసాక్తాం సోదయే జలస్వచ్ఛక
రణవిద్యాం పీల్వాం త్రపాం అనయత్ ప్రాపయామాస + నయ
తేలక్ష్ అకధితం చెతి ద్వికర్తృకత్వమ్ ॥ ౬౩ ॥—స్వస్మేతి ॥ స్వస్యా
త్మనః ॥ ౬ ॥ స్వాజ్ఞాతావాత్తనిస్సంతిష్ఠాత్తియే స్వాస్త్రియాంధనే
ఇత్యమరః ॥ సఖ్యమిత్యస్య ॥ ని ॥ అథమిత్యం సఖాసుహృత్ ఇత్య
మరః ॥ వాయోరిత్యథా చక్రవద్గతిం చక్రవద్భ్రమణం స్వయమప్యా
శ్రితా ఇవేత్యుత్పైతౌ యజ్ఞనాం పావకా గాహవత్యాహవసీయ
దక్షిణాగ్నయః ॥ ని ॥ యజ్ఞాతువిధి నెష్టవానిత్యమరః ॥ పదక్షిణా
జ్వాలాయేషాం తే సంతః జవాల్ వెగాల్ జజ్వలుః + జ్వలంతి ॥

సవానామోదము భారతే-ప్రథమస్తకం

సామోదముతి || సామోదము - గోసనగంధశ్చ, సమీరంవా - యభిషస్య
పుత్రస్య సంధా - త్య త్వత్త్వా సంభృతంజాతమాశౌచం అస్తీతి త
ద్వాక్ తస్యభావస్తత్తా తయాశౌతునా సంస్పర్శే పరేషాం స్పర్శ
నెవిషయే సంకుచక్ లజ్జమానఇవేత్సుత్ప్రేక్షా, మందలశనైః అనవా
వాతిస్త + వాతేకకతలలిట్ || ౬౫ || — కన్యకాత్వైతి || ఏషా
కుంతీ కన్యకాత్వే అనూభత్వదశాయామపి మయివిషయే కామకీ అ
భూత్, ఇతి ఉక్తప్రకారస్య పృతాస్తసేతిశేషః, స్మరన్నివేత్సు
త్ప్రేక్షా, అహస్కరస్సూర్యః కుంత్యాః ప్రసూతిదివసం వ్రకర్షై
ణ అదిద్యుతత్ వ్రకాశయామాన, రివిరపి ప్రకృష్టప్రకాశోధూ
దిత్యధః + ఇంతాల్ ద్యుతేలుజే, ణిశీద్యుస్సుభ్యఃకతలరి చజీతి
చజ్, చజీతిద్విత్వే, ద్యుతిస్వాప్యోస్సం ప్రపారణమిత్యభ్యాసస్యసం

|| ౬౪ || సామోదోభీమసంభూతిసంభృతాశౌచవత్త

యా ! సంకుచన్నివసంస్పర్శే సమీరంమందమావవా ||

కన్యకాత్వేపిమయ్యేషాకామకీతిస్తరన్నివ ! పగసూ

తిదివసంకుంత్యాఃప్రాదిద్యుతదహస్కరః || ౬౬ ||

|| ౬౪ || — సామోదముతి || భీమస్య సంభూత్యా ఉత్పత్త్యా సం
భృతం ప్రాప్తమాశౌచం తద్వత్తాభావస్తయా సంస్పర్శే జనస్పర్శే
సంకుచన్నివేత్సుత్ప్రేక్షా సమీరంవాయుః మందమావవా + వాగతి
గంధనయోలిట్, ఇదమపి లక్షణమితిభావః || ౬౫ || — కన్యకైతి ||
ఏషా కుంతీ కన్యకాత్వేపి కన్యావస్థాయామపి మయి కామకీసంభా
గచ్ఛావతి + జానపదేత్యాదినాకామకశబ్దాన్తై ధునెచ్ఛాయాం జీ
ష్, ఇతిస్తరన్నివేత్సుత్ప్రేక్షా అహస్కరః సూర్యః కుంత్యాః వ్ర
సూతిదివసం వ్రనవదివసం ప్రాదిద్యుతత్ + ద్యుతదీప్తౌ ఇంతాల్లు
జేశీతిశ్లేశ్చజేచజీతిద్విత్వం ద్యుతిస్వాప్యోరిత్యభ్యాసస్యసంపగిసార
ణమ్ || ౬౬ || —

ప్రసారణమ్ ॥ ౬౬ ॥—పుష్పాదితి । ఏషా కుంతీ పుష్పాల్ ఋత్యోః కుసుమాచ్చ ప్రాక్ పూర్వమేవ పుత్రం కణం సుషువే జనయామాన్ ఇతి మత్స్యతిశేషః అతఏవ గమ్యోత్పైక్షా, పృథాయాః వసే కుంత్యాః వాసారణ్య, పీరుధః లతాః ప్రసూనాత్పాక్ పుష్పాత్పితైః పూర్వమేవ పుష్పపుష్పభాగవితేచఫలగ్రహాయః ఫలధారిణ్యో ఆసక్, ఫలానామగ్రతః పుష్పంధ్యత్వా జాయమానత్వాదితి భావః । ౧ ॥ స్యాదగ్రజః పుష్పమాతావం, స్యాదవంధ్యః ఫలేగ్రహిరిత్యుభయత్రాప్యమరః ॥ జన్మాత్సవఇత్యాదిభిః పంచభిక్ష్యైకైజ్వలనిర్మలీభవనాదివస్తునా తేషాం లోకోత్తరమాహత్త్యప్రతీతేర్వస్తునా వస్తుభ్యనిః ॥ ౬౭ ॥—తదన్వీతి ॥ తదను గుణగణైశ్చంద్రతారాబలాది

పుష్పాత్పాగవసుషువే పుత్రిమేషైతి పీరుధః । ఫల

గ్రహాయ ఏవాసన్ప్రసూనాత్పాక్ పృథావనే ॥ ౬౮ ॥

X ॥ తదను గుణగణైరభంగురశుభం యతా వికాస

పుష్పాదితి ॥ ఏషా కుంతీ పుష్పాల్ రజసః ॥ ౧ ॥ స్యాదగ్రజః పుష్పమాతావమిత్యుభయరః ॥ అన్యారాదితి పంచమీ ప్రాకూర్వం పుత్రం తనయం కణమితి యావత్ సుషువే జనయామాన్ + మాడే ప్రాణిప్రసవేలిట్ ఇతి వేత్యోః పీరుధః ॥ ౧ ॥ లతాప్రతానినీవీరదిత్యుభయరః ॥ పృథాయాః కుంత్యా వసే ప్రసూనాల్ కుసుమాల్ ॥ ౧ ॥ ప్రసూనం కుసుమం సుమమిత్యుభయరః ॥ ప్రాకూర్వభాగ ఫలేగ్రహాయ ఏవ అవంధ్యా ఏవ ॥ ౧ ॥ స్యాదవంధ్యః ఫలేగ్రహిరిత్యుభయరః ॥ ఫల గ్రహిరాత్తంభరిశ్చేతి నిపాతితః ఆసక్ + అసభువిలజ్ యథా కుంతీ ఆతావం దినా ప్రసూతవతీ ఏవం లతా అపి పుష్పం వినా ఫలవత్ప్రతిభావః అథవా లతానాం కేవలపుష్పాణి ఫలావరిపుష్పాణి చభవంతి అత్రేతు పూర్వం ఫలం తదుత్తరం పుష్పం జాతం సతు కేవలపుష్పం జాతమీతి ॥ ౬౯ ॥— తదన్వీతి ॥ తదను గుణానాం ల

భిః అభంగురాయాః అక్షీణాయాః శుభంయుతాయాః శుభయోగస్య
వికాససమయో వృద్ధిజనక కాలాభిన్నే సమయే లగ్నవిశేషే ఇత్యుత్త
రేశాన్వయః, ఘటాసీలఘటఇత్యాదివద్విదేయకోటావధికావగాహ
తాయాం సమేవరుక్తక్రమితిసాంప్రదాయకాః(౧) || ౧౧ || శుభంయుస్తు
శుభాన్వితిఇత్యమరిః || ౬౮ || — ప్రజెతి || అసౌ ప్రజాధిపః పాం
డుః తెజస్విమతేషు పంచసుసుతేషు తిన్ద్రధ్యుత్యుత్యధః, ఉన్నతే మ
హతి యుద్ధిష్ఠిరే పంచతపాః పంచాగ్నిమధ్యేతవస్వీ ప్రభాకరేనూ
ర్యుతవ నూర్యుత్య అగ్నినాం పంచసంఖ్యాపూర్వకత్వే స్తరణాదితిభా
వః, విలోచనద్వయం ప్రథమం ప్రపాతయామానప్రవేశితవాన్ !
జ్యేష్ఠస్తేన పుత్రాణామభ్యుహితత్వాదితిభావః || ౬౯ || —

మయేనమయే || ౬౮ || ప || ప్రజాధిపాసౌప్రథమంయుధి

ష్ఠిరేనుతేషు తెజస్విమతేషు పంచసు | ప్రభాకరేపంచ

తపాఇవొన్నతేప్రపాతయామానవిలోచనద్వయమ్ || ౬౯ ||

గ్నాదిగుణానాం గణైరభంగురాయా అన్యూనాయా + భంజహాన
మౌహుఃజతిఘురద్రుప్త్యయః చజ్ఞః ఘ్నిష్ణ్యుతొరితికుత్వం శుభం
యుతాయాశ్శుభాన్వితతాయాః + శుభమితిమాంత్రాన్వయాదహ శుభ
మోఽన్యసితిమత్వథేయోయన్ || ౧౧ || శుభంయుస్తు శుభాన్వితఇత్యమరిః ||
వికాసః పశ్యతొన్యతస్మిన్వికాసమయే + తత్ప్రకృతవచనేమయశ్చ
తిమయోనమయేకాలేఉపరితనకియాన్వయాన్సప్తమీ || ౬౮ || —
ప్రజాధిపఇతి || అసౌప్రజాధిపః పాండుః తెజస్విమ కాంతిమత్స అ
స్తాయేతివినిః పంచసుతేషు సుతేషుమధ్యే యుద్ధిష్ఠిరే పంచతపాంసి
యన్య అథవా సంచసుమధ్యే తపోయస్యేతి వ్యధికరణబహువ్రీహిః
ఉన్నతే ప్రభాకరేఇవ ప్రథమం పూర్వం విలోచనద్వయం నేత్ర

(౧)చ || అస్మాక్తన్యాయానవతారాద్వికాసమయేఇతిశరిత్యాప్యప్ర
కాశనచ రెఇత్యుత్తరవాణం యుక్తమితిభాతి ||

తపస్వినీనామితి॥ తపసుధేంద్రపుత్రాః యుధిష్ఠిరాదయః వనే తపస్వి
నీనాం ఋషిపత్నీనాం స్తనపాయినః స్తన్యరసంపిబంతస్సంతః, దర
మీషత్ క్వణత్సు శబ్దాయమానెషు కీచకెషు వేణువిశేషేషుదత్తా ఆ
సక్తాకణాణామైషాంలె తథోక్తాశ్చసంతః ॥ ౧ ॥ వేణవః కీచకాస్తేస్య
ర్యేన్వనంత్యనిలోద్ధతాఇత్యమరః ॥ దినాంలె సాయంకాల వల్కేషు
వలలాలెషు ॥ ౧ ॥ ఎల్కంవల్కలమస్త్రీయామిత్యమరః ॥ నిద్రాసు
ఖమన్వభూవన్ అనుభూతవంతః, వనే దాత్రిస్తన్యతద్ధానదోలానా
మసంభవాదితిభావః ॥ ౭౦ ॥ — త్సుదితి ॥ కుంతీశిశూనాం క్షుత్పిడ
యా బుభుక్షాదుఃఖేనహేతునా స్తనరసేషషయై కలహంశమయితుం

తపస్వినీనాం స్తనపాయినస్తే దరక్వణత్కిచకదత్తక
ణాః । వనే దినాంలె వసుధేంద్రపుత్రావల్కేషుని
ద్రాసుఖమన్వభూవన్ ॥ ౭౦ ॥ క్షుత్పిడయాస్తనరసే
కలహంశిశూనాంకుంతీతదాశమయితుం కుదకుంభయ

యగ్ధం పృవాతయామాన పృథమం యుధిష్ఠిరం దదర్శ యథావంచా
గ్నిమద్యై తపస్య చతన్యమ దిక్షు చతుష్వగ్నిషు స్థిలెషునూ
ర్యమేవ వశ్యతి తథేతిభావః ॥ ౬౯ ॥ — తపస్వినీనామితి ॥ తపస్వి
నీనామృషిపత్నీనాం + ఋషేభ్యఇతిజీప్ స్తనం పిబంతీతి స్తనపాయి
నః + సుప్యజాతావితి పిబలేణినిః, ఆలోయగితియక్, లె వసుధేం
ద్రస్య పాండోః పుత్రాః వనే అరణ్యే దినాంలె సాయంసమయోద
రం అల్పంయథాతథా అథవా దరైరంధ్రైః క్వణత్సు న్వనత్సు ॥ ౧ ॥
దరస్సాధ్వసగతయోః । కందరేతుదరిమాహరిషదర్ధైశ్చివిశ్వః ॥ కి
చకెషు ॥ ౧ ॥ వేణవః కీచకాస్తేస్యర్యేన్వనంత్యనిలోద్ధతాఇత్యమరః
దత్తాఃకణాణామైస్తే సంతః వల్కేషు శణవస్త్రేషు నిద్రాయాఃసుఖమ
న్వభూవన్నుబభూవుః, + భవతేలుజ్ భువోపుగితిపుక్ ॥ ౭౦ ॥
క్షుత్పిడయేతి ॥ క్షుధిః బుభుక్షాయాః ॥ ౧ ॥ అశనాయోబుభుక్షా

బారయితుం తదా కుచౌ కుంభావివ తయోర్యుక్తే ఏకం కుచకుంభం
యుధిష్ఠిరధనంజయయోశ్చభాగం ఏకం సమీకణసుతస్య భీమస్యచభా
గం సంవిభేజె విభాగమకరోత్ + సంవిపూర్వాద్భజజేకతఃరి లి
ట్(౧)భీమస్య బహుశిత్వాదితిభావః || ౭౦ ||—నిశాచరైరితి || మా
రుతస్యాపత్యంమారుతిర్భీమరః+అతఃకృత్తిభిః, బాల్యవీవ నిశాచరైస్స
మం రాక్షసేస్సహ, నియోద్ధుం బాహుయుద్ధంకతుః, కాతుకీ కు
తూహలవానివెత్యుప్రేక్షా, ఉత్తా నేహేధ్వముఖే శయననిహాయాం
తదవసరైశ్చియాపిత్ || ౭౧ || స్యాన్నిద్రాశయనంసావపిత్యమరః ||

గ్న | ఏకంయుధిష్ఠిరధనంజయయోశ్చభాగమేకంసమీ

కణసుతస్యచసంవిభేజే || ౭౦ || నిశాచరైస్సమంబాల్యే

నియోద్ధుమినకామకీ | ఉత్తానశయనేముష్టిముదగ్గాం

క్షుదిత్యమరః || పీడయా బాధయా స్తనయోరసే స్తస్యవిషయే శిశూ
నాం కలహంయుద్ధం శమయితుం తదా తస్మిన్కాలే కుంతి కుచౌకు
మ్భావివ తయోర్యుక్తే ద్వంద్వే అలి స్తస్యవత్తావ్యాతనాధంకుంభా
వమ్యం ఏకం కుచకుమ్భం యుధిష్ఠిరధనంజయయోర్భాగమేకం సమీ
రణసుతస్య భీమస్యచభాగం సంవిభేజె సమ్యగ్విభాగంకృతవతీ +భ
జసేవాయాం లిట్, స్వరితైర్తావదాత్త నేపదం త్కూఫలభజత్రపశ్చే
త్యైత్వాభ్యాసలాపౌ || ౭౦ ||—నిశాచరైరితి || బాల్యే శైశవేపి||౭||
శిశుత్వం శైశవం బాల్యమిత్యమరః || నిశాచరైస్సమం రాక్షసేస్సహ
నియోద్ధుం బాహుభ్యాంయోద్ధుం || ౭౧ || నియుద్ధంబాహుయుద్ధంసా
దిత్యమరః || కాతుకీవ మారుతిర్భీమః ఉత్తానశయన || ౭౧ || ఉత్తానం
స్వాదగ భీరశయానప్రాప్తఫేపిచేతివిశ్వః || ఉదగ్గాం ఉద్ధతామ్ || ౭౨ ||
ఉద్భ్రాంతాంశూన్నతోదగ్గాదిత్యమరః || ముష్టింబధౌ ఉత్తానశయశి

(౧) తపస్తేపెతివత్ భాగం సంవిభేజె ఇత్యైత్వాపి భజధాతాః
క్రియాసామాన్యధాక తస్యబోధ్యమ్.

ఉదగ్రామున్నతాంముష్టిం ముకుళితాంగుళికరవిన్యాసచధౌధృతవాన్

॥ ౭౨ ॥ — తత ఇతి ॥ తతః క్రమేణ కతిపయేషు కేషుచిద్ధినేషు గతే

మసత్స్విత్సుత్తరేణైకవాక్యమ్ ॥ ౭౩ ॥ — పద్భిరితి ॥ ఏతే బాలాః

యుఃస్థిరాదయః ఆత్తనాంపితుఃపాండోయోషితిభార్యాయాం - మా

తృప్తానీయామితియావత్ - భూమాపద్భిః పాదైఃస్పర్శనంస్పర్శం

పరిహరంత ఇవేత్సుత్ప్రేక్షా - కరౌసరోజేకమలేషవతౌ సహాయా

యేషాంలైజానుభిఃచంక్రమంగమనం చమదకుర్వతచమత్క్రతవం

తః జానుచారంచక్రరిశ్యధః - స్యాగతావృత్తమ్ ॥ ౭౪ ॥ — ఆదాయే

తి ॥ ఆశ్రమాణామంతేసమీపే జానుభ్యాంకృతః చంక్రమఃయేనతం

అతిమాంసలంబహుబలమ్ ॥ ౭౫ ॥ బలవాన్తాంసలంసలఇత్యమరః - భీ

మారుతిర్దధౌ ॥ ౭౬ ॥ X ॥ తతఃక్రమేణ గతేషుకతి

పయేషుదినసేషు ॥ ౭౭ ॥ ప ॥ పద్భిరాత్మపీత్యయోషితి

భూమా స్పర్శనంపరిహరంత ఇవైతే జానుభిఃకరసరో

సహాయైశ్చంక్రమంచమదకుర్వతబాలాః ॥ ౭౮ ॥ ఆ

దాయ భీమమతిమాంసలముత్తమాంగేప్యాఘ్రాయజా

నుకృతచంక్రమమాశ్రమాంతే । బాహులైవషహనా

శూనాం ముష్టిబంధః స్వభావః + దధాలైలిట్, అతఃపాణలఇత్వో

త్వమ్ ॥ ౭౨ ॥ ౭౩ ॥ — పద్భిరితి ॥ ఆత్తనాం పితుః పాండోర్యోషిణిస్త్రీ

యాం భూమా మాతృతుల్యాయామితిభావః పద్భిః పాదైః + పద్దన్ని

తిపాదస్య పదాదేశః, స్పర్శనం స్పర్శం పరిహరంత ఇవ త్యజంత ఇవ

ఏతే బాలాః కరాః సరోజానీవ తానిసహాయా యేషాంలైజానుభిః

చంక్రమం గమనం చమదకుర్వత చమత్కారేణాకాముః + చమది

త్యవ్యయేకరోతేలః ॥ ౭౪ ॥ — ఆదాయేతి ॥ ఆశ్రమాణామంతేస

మీపే జానుభిః కృతశ్చక్రమోయైనతం అతిమాంసలమత్యంతబల

వంతమ్ ॥ ౭౫ ॥ బలవాన్తాంసలంసలఇత్యమరః ॥ భీమమాదాయ

మహాదాయగృహీత్వా ఉత్తమాంగేశరసి - ఆహూయాపితాపసీనాం
మునిపత్నీనాంబాహులతాధుజలజైవ(౧)సహనాల్ ధారణాల్ విరరామ
విశ్రాంతాభూదిత్యర్థః + విపూర్వాద్రమతైకతరలిట్ తాపసీనాంశశ్వ
ల్ పునఃపునఃకౌతూహలం తద్వహనకౌతుకంతు - కదాచననవిరరా
మ అతిరమణీయత్వాపితిభావః- అత్ర పూర్వవాక్యార్థైవహన విరమ
ణస్య అతిమాంసలతాహేతుకత్వాత్పదార్థహేతుకంకావ్యలింగం॥౭౫
వృద్ధతిః సవనభూభీమః క్షేత్రవేదాత్యవృద్ధసర్వవిరేణతాపసేనపు
రః అగ్రేప్రసారితం వెణుదండం అవలంబ్య - భావినంభవిష్యంతం
గదాయాఃపరిగ్రహంస్వీకారంభావయన్- అభ్యసన్నివేత్యుత్ప్రేక్షా

ద్విరరామ శశ్వత్కౌతూహలం నతుకదాచనతాపసీ
నామ్ ॥ ౭౫ ॥ వృద్ధతాపసపురఃప్రసారితం వెణుదండ
మవలంబ్యక్షేపే । భావయన్నివగదాపరిగ్రహం భా
వినం పవనభూశ్చచారణః ॥ ౭౬ ॥

ఉత్తమాంగేశరస్యాహూయాపి అపిస్సముచ్చయేతాపసీనాంబాహులతై
వ నైవ సహనాద్భీషసహనాల్ శశ్వదభీష్టం విరరామ కౌతూహలం
వౌఘమాత్సుక్యంతు కదాచన కదాపి నవిరరామ + రమక్రీడా
యాంలిట్, వ్యాజ్ఞురిభ్యోరమృతిపరస్తే పదమ్ ॥ ౭౫ ॥—వృద్ధతిః
వృద్ధైః స్థవిరైః॥ని॥ప్రవయాస్తవిరౌవృద్ధత్యమరః॥తాపసేఃపురౌగ్ర
ప్రసారితం వెణుదండమవలంబ్యశిష్య ప్రగృహ్యేత్యర్థః, సవన
భూర్భీమః భావినం భవిష్యంతం గదాయాః పరిగ్రహం క్షేత్రవేదావ
యన్నభిసయన్నివ చచార + చరగతిభక్షణయోలిట్ ॥ ౭౬ ॥ —

(౧) దాహ్యప్రయత్నైశ్చితిభావోస్త్రీయామప్రత్యయే టాపి దా
హాతిరూపమ్ । అతవ ద్వాపరాద్యయోః భుజదాహా ఇత్యమర
స్త్రీత్యాకాపితిదావ్యాఖ్యానైస్త్రీత్వేదాహేత్యాకారానైత్యక్తం.

చచారఅగచ్ఛత్ + చరతేఃకర్తరిలిట్ || 21 || —|| మునిసుతైరితి || అ
మీయుధిస్థిరాదయః మునీనాంసుతైర్బాలైః అవిశేషంతారతవ్యరా
హిత్యం జపంతఇతితథోక్తాః శ్రుత్వాస్మంతః - సహసుశ్లేశవ కళిము
బాల్యాదిత క్రీడాసు- వనెమదకలాఃమదోత్కటాః- కలభాఃగజా
బకాఞ్చ- ధూళిభిఃపాంసుభిః కళెబరంశరీరం మలినతాంమాభిన్యంము
హుః అనయంతప్రాప్తవంతః - పాంసుక్రీడయేతిభావః- నయత్ద్దు
హాదిత్యాద్దిష్టకర్తకఃఉపమాలంకారః || 22 || — || తత్రైతి || ఆశ్రమ
భూమిః మృదవఃపాంసవఃసూక్ష్మరదాంసియేషుతేషు తత్రతత్ప్రదే
శేష- పాండోఃపుత్రాణాం పాదతలానాం అధః ప్రదేశానాం
విన్యసనేన క్షేపణేన హేతునాస్ఫుటాః రేఖాఃరేఖాకారాః యేషాం

మునిసుతైరవిశేషజహీననే ముహూరమీ నవశైశవకళి
మ | మలినతామనయంత కళెబరం మదకలాఃకలభాఞ్చ
వధూళిభిః || 22 || తత్రతత్ర మృదుపాంసుమపాం
డోఃపుత్రపాదతలవిన్యసనేన | ఛత్రకతుకలజైఃస్ఫు
టరేఖైశ్చిత్రవత్సభవదాశ్రమభూమిః || || 23 ||

మునిసుతైరితి || వనె మునిసుతైః ఋషిపుత్రైరివిశేషజవః విశేషర
హితాః(౧)అమీపాండుపుత్రాఃమదకలాఃమదోద్గితాఃకలభాఃగజా
ఞ్చ || 22 || త్రింశద్వర్షాస్తుకలభఇత్యమరః || నవశైశవకేలిమ మూత
సబాల్యక్రీడాసు ధూళిభిః పాంసుభిః కళెబరంశరీరం ముహూరభీష్టం
మలినతాం మాభిన్యం అనయంత + నయతేలక్షణద్విష్టకర్తకత్వమ్|| 22 ||
తత్రతత్రైతి || తత్ర తత్రవదేశే మృదుమ పాంసుమ ధూళిమ
పాండోః పుత్రాణాం పాదతలానాం విన్యసనేనాపకణేన స్ఫుటా
వ్యక్తా రేఖాయేషాంతైః ఛత్రైఃకతుభిఃకలజైశ్చ మహాపురుషలక్షణ
భూతఛత్రాదిరేఖాభిరితిభావః, ఆశ్రమాణాంభూమిఃచిత్రవత్సాతే

త్రైధర్మకేకులశైః చిత్రవతిలలేశ్వవతివాభవదితి గమ్యాత్ప్రేక్షా
 న్యంకాప్రయోగాత్ || ౭౮ || — రీతితి || తెదాలాః లీలాయుక్తంస్తి
 తం యేమతైః (౧) సృక్ష్విణోహస్తప్రాంతమోద్యగాత్ గళద్భిః బృహద్భిః
 స్థూలైః లాలాజాలానాం పృషతైః బిండుభిః || ౭౯ || సృణీకాస్యందినీలా
 తా- పృషంతిబిండుపృషతాఇత్యుభయత్రాప్యమరః - ధృతానిత్యక్తాని
 ఉల్లేఖనం ఉత్తైజనం రంధ్రం సూత్రం దతానియాసాంతాః - మాక్తికానాం
 మాలాః హృదివక్షసిదశురివేతి గమ్యాత్ప్రేక్షా || ౮౦ || — అత్యంతేతి
 అత్యంతదాల్యాద్యైః అమృతవదాచరంతీభిరమృతాయితాభిః - తదవ

లీలాస్తి త్రైస్యక్ష్మీయగాదళద్భిర్లాలాజలానాం లలితైః పృ
 షద్భిః బాలాదధుసైహృదిమాక్తికానాం మాలాభుతాల్లే
 ఖనరంధ్రసూత్రాః || ౮౧ || అత్యంతదాల్యాదమృతాయితా
 భిరన్యాయమర్థైకిభిరాహ్వయత్సు సభీమసేనాజ

ఖ్యవతీ అభవత్ + భవలెలజ్ || ౮౨ || — రీలాస్తితైరితి || తెదా
 లాః లీలయా మాలయాస్తితైరిషద్ధసనైః || ౮౩ || మాలాలీలత్యమి || సా
 త్ప్రాసస్సమనాక్స్తితమితిదామరః || మేతుభిః సృక్ష్విణోద్యగాద్య
 గ్గాత్ || ౮౪ || ప్రాంతావస్తస్యసృక్ష్విణోఇత్యమరః || గళద్భిః సోవద్భి
 లాలాజలానాం || ౮౫ || సృణీకాస్యందినీలా ఇత్యమరః || లలితైః ర
 మ్యైః పృషద్భిర్బిండుభిః || ౮౬ || పృషంతిబిండుపృషతాఇత్యమరః ||
 హృది హృదయే ఉల్లేఖనాని లైజనానిరంధ్రాణి సూత్రాణి చ భుతాని ఉ
 స్సప్తాని యాసాంతా మాక్తికానాం మాలాః స్రజః || ౮౭ || మాల్యం
 మాలాస్రజౌ మూర్ధ్నైః ఇత్యమరః || దధుః + దధాతే లెట్ (౨) || ౮౮ || అ
 త్యంతదాల్యాదితి || పాండోః సూనుషవత్యంతదాల్యాచైశ్చ వాదమృ

(౧) రీలాస్తితైరితి లాలాబిండు గళనైమేతుః | లాస్యకృతాబిండువి
 శేషణ త్వేనయోజనం భావానవబోధనిబంధనమ్.

(౨) చ, ఏతేనైషామేతద్వ్యతిరిక్తామాక్తికహారానాసన్నితివ్యజ్ఞతే

జ్ఞభూరాభిరితియావత్, అహో కిభిః - యధి-భీమ- అజ-ఇత్యా
దిభిరధ-భావైః (౧) పాఠంపుణ్యేషు అహో వ్యమాహ్వయత్సుస త్సుసః
ప్రసిద్ధాభీమసేనః - అధ-ముక్త-నామయస్యతథోక్తాపి పూణ-
సంపూణ-ముక్తం నామయస్యతథోక్తః - అజనిఅభూత్ - వినాపిప్ర
త్యయంపూర్వాత్తరపదయోలో-హోవాచ్యఇతిసేనపదస్యలూపేన త
స్య సర్వాధ-హోధక త్వాదితిభావః || ౨౦ || — తదానీమితి || తదా

నిపాండునూనుష వ్యర్థోక్తనామాపిచపూణ-నామా || ౨౦ ||

X || తదానీమముమమ్బులికానూనురవిలంబితం స

తాయితాభిరమృతివదాచరంతీభిః + కతుః క్యజ్జలూపశ్చేతిక్యజం
తాత్ర-ఇత్, అధోక్తిభిరధ-వదనేః అపాటవాదితిభావః | అహో
స్యం + పరస్పరకర్తృత్వతీహారేసర్వనామ్నోదేవ్యాఞ్చ ఇత్యన్యశబ్ద
స్యన్విత్వం సమాసవచ్చబహులమిత్యత్ర బహులగ్రహణాదన్యపర
యోర్నసమాసవత్త్వం | అసమాసవద్భావే పూర్వపదస్థస్య సుపస్పర్శ
క్తవ్యఇత్యమస్మిః + ససజయీరితిరుత్వేఅతారోరిత్యుత్సృజ్యతే ఏజ
ఇతిపరయాపేద యం ఆహ్వయత్సుసత్సు సభీమసేనః అర్థముక్త
నామయస్యతథాభూతాపి పూణ-నామయస్యతాదృశః భీమఇతి
నామ్నసత్త్వాదితిభావః, అజని జాతః + జనేకత-రిలుజ్ దీపజ
నెతిదిత్ జనివహ్యోరితివృద్ధిపెధః || ౨౦ || — తదానీమితి || తదా

(౧) చ || అత్యనమాంశవాదిత్యాభివాన్మనపుంసకత్వమ్ | కింతు

అధాశ్చతా ఉక్తయశ్చేతి స్త్రీలింగస కర్తృధారయః | భిత్తంశకల
ఖండేవాపుంస్యర్థోధ-ంసమేంశకే ఇత్యత్రఅమరవ్యాఖ్యా కృతాసు
భూతిచంద్రేణవాపుంసీత్యస్య కాళాక్షిన్యాదే నాభయత్రా వ్యనన్వ
యం కృత్వా అధాశాటిఅధ-వస్త్ర-అధఃకంబళః ఇత్యదాహృ
తమ్ | అతివీచకలామివాభామకరొరథామ్నః | దృష్టేధయాథావ
తేత్యాదయః నిగమాంతదేశిక కేశవదేవజ్ఞాదిప్రయోగాన్సంగచ్ఛంతే

౮౦

సవ్యాఖ్యేచముఖారతై, ప్రథమస్తబకః

సేఁఅంబాలికాయాసూనుః పుత్రః అయంపాండుః సంక్రందనఃఇంద్ర
 ఇవ- పంచానాంనందనానాం పుత్రాణామాగమసంపదా లాభైశ్చ
 ర్శ్మణ- పంచానాంనందనైవనే అగమానాంవృక్షాణాం పారిజాతాదీ
 నాం సంపదైతచ అమితంపచామనల్పం + మితనఖైచేపిపదఃఖణ్, అ
 పచేఃఖణి- అరుష్విషదిత్వాదినాముమ్-ముదమానందంబభారధృతవా
 విధతేఃకతేరిలట్- యత్తుఅమితంఅధికంపచాంబభారపక్షంబభార
 ప్రాప్తవానిత్యఫణితిన్మసింహః- తిత్తస్యనాలంకారోనశబ్దస్య వృ
 క్షియాత్రవివిఖ్యతృతిహితం వ్యాకరణమాఘ్యం విశదయతి- యతః
 పచేరేకాచక్రత్వాదామః - కృష్ణానుప్రయజ్యతేలిటిత్యత్ర అనుప్ర
 యోగేభృజశ్చప్రసక్త్యభావాదితి ||౮౦||—|| పుత్రేష్వితి || క్రమా
 ల్పాషి తేషుతేషుపుత్రేషు పంచసువిహరత్సునత్సుక్రీడత్సునత్సు - వి

జ్క్రందనఇవ పంచనందనాగమసంపదా తయా
 ముదమమితంపచాం బభార || ౮౦ || పుత్రేషుతేషు
 క్రమపాషి తేషు విలొకయన్త్యా విహరత్సుకున్త్యాః ।

అప్యాయయామాసతురంతరంగఁప్రాప్యపిమాదీత

సీం తస్మిన్కాలే అయమంబాలికాసూనుః పాండుః సంక్రందనఃఇంద్ర
 ఇవ అవిలమ్బితం శీఘ్రం పంచానాం నందనానాం సూనూనామాగ
 మః ప్రాప్తిరేవసంపత్ తయా అన్యత్ర పంచానాం నందనస్య నం
 దనాభ్యననస్య అగమానాం మందారాదినృక్షాణాం || ౮౧ || పంచై
 తేదేవతరవఇత్యమరః || పలాశిదుగ్ధిమాగమాఇతిచ సంపదా సంప
 త్త్యాఅమితంపచామక్షుద్రామధికామితియావత్ || ౮౧ || కదర్యేక్ష్మప
 ణక్షుద్రాకింపచానమితంపచాఇత్యమరః + మితనఖైచేపిపదఃఖణ్, అ
 రుద్ధిషదితిముమ్ ముదం పీఠిం + దుభృజ్ధారణాపాషణయోలిట్
 || ౮౦ ||—|| పుత్రేష్వితి || క్రమేణ పాషి తేషు + పుష్కలైశ్శ్మణం
 తాత్త్వః తేషుపుత్రేషు విహరత్సు విలొకయన్త్యాః కుంత్యా అంత

లోకయంత్యాఃతాః పశ్యంత్యాః కుంత్యాః, అంతరంగంమనః - మా
ద్యోస్సపత్యాస్తనయా నకులసహదేవో యమత్వం అంతకత్వం
యగ్జాతత్వంచ ప్రాప్యోపి ఆప్యాయమామానతుఃఆనందయేతాం
అత్రాంతకత్వేపి సంతోషజనకత్వమిజ్యేతోవిరోధః, సపత్నీపుత్ర
త్వేపి తదిత్యవరః యగ్జత్వేన సోపదిష్టవిద్యాదావీరా న్నపుత్ర
త్వేనచ జననాదవిరోధఇతి శ్లేషప్రతిభాత్తాపితావిరోధాభాసోలం
కారః ॥ ౮౨ ॥—తైరితి ॥ తైర్యధిష్ఠిరాదిభిః ఋషిపుత్రైఃస్సహ
దృఢీకృతాసు త్రిచతురాదిమేళననదాధ్యం ప్రాపితాసువనలతా
సు ఆదరాత్పరిచితస్య ఆరబ్ధస్య దోలావిధేః దోలాయంతస్య ప
ర్యామలబ్ధం క్రమప్రాప్తం పవమానసూనోభీమస్యఆరోహణం
అవసానభూమిః సమాప్తిస్థానం దుగ్రత అసకృదభూత్, అతిమాన
లతయా భీమస్య వనలతాబహుశస్త్రుటితాబహుపురిత్యధః ॥ ౮౩ ॥

నయామత్వమ్ ॥౮౨॥ తైరాదరాద్వనలతాసుదృ

ఢీకృతాసుదోలావిధేఃపరిచితస్యసహషీపుత్రైః ।

పర్యామ లబ్ధమసకృత్పవమానసూనోరారోహణం

రంగంమనః మాద్రీతనయా +భగవాదిత్యాదతత్త్వేత్రిప్రియాం తద్యా
జాకారస్య నలుక్ యమత్వందండధరత్వంప్రాప్యోపితి విరోధః య
గ్జజత్వమితి పరిహారః ॥ ౮౧ ॥ యమోదండధరేధ్యాంక్షేసంయమేయ
గ్జజేపిచెతివిశ్లేః|ఆప్యాయమామానతుః వర్తయామానతుః+స్థాయీ
ఓప్యాయావృద్ధౌ ణ్యన్తాల్లిట్, కాస్మ్యైశ్చయాదిత్యామ్॥౮౨॥తైరితి॥
త్రైకుమారైరాదరాద్దేతాద్భుఢీకృతాసు వనలతాసు ఋషిపుత్రై
స్సహ పరిచితస్యాభ్యస్తస్య పర్యాయేణానుక్రమేణలబ్ధం ॥౮౩॥పరిహ
టితనుక్రమః । పర్యామశ్చైత్యమరః ॥ పవమానసూనోరారోహణం
దుగ్రతం శిఖ్యం అసకృదవసానభూమిర్నాశస్తానమభూత్ + భవతే
అర్హత్, ఆరోహణోత్తరకాలవీవ లతాభగ్నాఇత్యధః ॥౮౩॥—

భీమేనేతి ॥ అన్యైసగభ్యాసోసిదరాః యుధిష్ఠిరనకులనహదేవాః భీ
మేన దంతయుగళే విధృతం స్తంభితం అద్రినిభం వర్షతతుల్యం అ
శ్శున్నతమితియావత్, వనేభవంవన్యం ఇభంగజం యమారుహుః
ఆరూఢవంతః॥తంవన్యేభం మానీవిజయోజనః స్వయమాత్మనేవలీల
యా అనాయాసేన శుండాం ప్ర గృహ్య రదపధేన దంతయోగేణ
ఆరురోహ, మానినామన్యోపశీవిత్వాన్నకించిద్ద్విడాకరమితిభావః
అత్ర మానస్య స్వయం ప్ర గృహ్యరోహణంప్రతి హేతుత్వాత్ప
దాథహేతుకంకావ్యలింగమ్ ॥ ౨౪ ॥—తదన్వితీ ॥ తదనువిధివద్య
థాశాస్త్రం ఉపనీతానాం ఉపనయనసంస్కృతానాం క్రమేణ మధు

దుర్జితమధూదవసానభూమిః ॥ ౨౩ ॥ భీమేన దంత
యుగళేవిధృతంయమన్యైవన్యేభమారుహురద్రనిభం
సగర్భాః । శుండాంప్రగృహ్యవిజయః స్వయమేవ
మానీతంలీలయారదపథేనసమారుహ ॥ ౨౪ ॥

౫ ॥ తదను విధివదుపనీతానాం క్రమేణమధురైః
భీమేనేతి ॥ భీమేనదంతయోర్యుగళేయగ్నే విధృతేనతి అద్రిణాసద్య
శం అద్రినిభంయంవన్యేభం అన్యైసగభ్యాభ్రాతరః సమానేగర్భభవ
ఇత్యథేసమానస్య భండనీతి నభావవిధేశ్చాందసత్వేపి సమానస్యే
తియోగవిభాగాల్లోకేపి క్వచిత్ప్రవృత్తైః సపక్షఇత్యాదావప సమా
నస్య సభావః । సగర్భఃనయూధసనుతాద్యదితిభవాథేయత్ సగ
ర్భఃనయూధేతి నిదేశాద్వాసమానస్య నభావః ॥ ౨౫ ॥ సమానోద
ర్యసోదర్య సగర్భఃసహజస్సమాఇత్యమరః,అరుదుహుః +రుహేలి
టమానీవిజయః అజేనస్తుస్వయమేవ శుండాంహస్తం ప్రగృహ్య
తం పూర్వోక్తంగజం లీలయారదయోఃపథారదపథేనముక్కురితినమా
సాంతః సమారురోహ ॥ ౨౪ ॥— తదన్వితీ ॥ తదనువిధివత్ విధ్య
క్తప్రకారేణ ఉపనీతానాం గర్భైకాదశే జన్తేకాదశేనా ఉపన

రేణ సుమనోహరేణ వయసా యోవనేనవిధృతం పూర్ణంవపుర్యే
షాంతేషాం శిరసా వినయస్య గౌరవం పుష్టంతీతితథోక్తానాం సక
లాసు చతుష్షష్టికలాసువిద్యాసు కౌశలం నైపుణ్యమున్నీలయతాంప్ర
కటయతాం తేషాం యుధష్టిరాదీనాం యశాంసి విద్యా వినయవివే
కాదిజన్యాః కీర్తయః వలభేదనమదావళస్య విరావతస్య ధామ్నోః
రశ్మైః నివాసస్యచ క్షీరాభ్యైః ఆకాశగంగాయావా యుగళం ద్వయ
మపి యుగపదేకదా ఉల్లంఘయామాసుః అతిచక్రముః ॥ ౧ ॥ ధా

యసాశిరసాచ విధృతవపుషాం వినయగౌరవపుషాంస

కలాసుకలాసు కౌశలమన్నీలయతాం తేషాంయశాం

సి వలభేదనమదావళస్య ధామ్నోర్యుగళమపియుగప

యవతాం క్రమేణ మధురేణరమ్యేణ ॥౧॥ నావ్దు ప్రియాతుమధు
రావిత్యమరః, వయసాతారుణ్యేన వయశ్శబ్దస్యబాల్యాదిసాధారణ్య
పి వయస్థస్తరుణోయువేత్యత్రతారుణ్యవాచకత్వాదత్రాపి తదైవ॥
౧॥ వయఃపక్షిణిబాల్యాదౌ వయోయావనమాత్రక ఇతివిశ్వశ్చ । శిర
సాచమూర్ధ్నాచవిధృతాని వపూషియేషాం తేషాంవినయస్య గౌర
వంపుష్టంతీతి తేషాంపుష్టతేఃక్విప్ క్రమేణైశ్యుక్తత్వాద్వయసావి
ధృతవపుషాం శిరసావినయగౌరవపుషామిత్యర్థఃసకలాసునమస్తాసు
కలాసుచతుష్షష్టికలాసుకౌశలంకౌశల్యం + కుశలశబ్దస్య యవాదౌ
బ్రాహ్మణాదౌచపారాదణ్ వ్యభౌడన్తీలయతాం ప్రకాశయతాం తే
షాంపాండుపుత్రాణాం యశాంసికీర్తయః వలభేదన స్వేంద్రస్య మ
దావళస్యగజన్యైరావతస్య ధామ్నోగృహకాంత్యాః॥౧॥గృహదే
హాత్పిట్టప్రభావాధామాసీత్యమరః, యుగళంయుగమపి యుగపదేక
దాఉల్లంఘయామాసుః + లఘైర్ణ్యంతాల్లిట్ కీర్తయస్సవకాం
త్యాతస్యశుక్లకాంతింవాప్త్యాతద్గృహం దిశశ్చాతిచక్రమురిత్యర్థః॥

౩౩

సవ్యాఖ్యేచమ్ముభారతే-పృథమ స్తబకః.

మరశ్చినివాసయోరితివిశ్వః || ౧౫ || —నవేతి || మునీనాం తతిః స
 మూహాః నవస్యతరుణిమ్నుః యావనస్య లక్ష్మ్యో సగపదానందనీయం
 మనోహరం కురువృషభస్య పాండోః సుతానాం శరీరం నెత్రయోః
 పాత్రం విషయంకుర్వతీ పశ్యంతీసతీతియానల్, త్రిలోక్యాః భువన
 త్రయస్య మోహనాయ నః ప్రసిద్ధఃకామః మన్తభాపి సవస్య విశి
 ఖః బాణఇన పంచధా పంచప్రకారః అధూత్కిం, కిమితివిభక్తే
 ఇత్యుక్తప్రకారం మేనె తర్కయామాస ఉత్ప్రేక్షా || ౧౬ || — ||
 అథేతి || అథ అనంతరం కదాచిత్ శస్త్రైశ్చిత్కాలే అఖిలానాం షా
 మల్లుఘయామాసుః || ౧౫ || ప || నవతరుణిమ్నల్

క్షీనందనీయంశరీరం కురువృషభసుతానాం కుర్వతీనే
 త్రిపాత్రమ్ । మునితతిరితిమేనేమోహనాయ త్రిలో
 క్యాంసవవిశిఖిఇవకామఃసాపికించధాభూత్ || ౧౬ ||

X || అథకదాచిదిఖిలహరిదగతరనిరంతరవలమానమల

౧౫||—నవేతి || కురువృషభస్య కురుశ్రేష్ఠస్య||ని||స్వరుత్తరపదేవ్యా
 ఘ్రువుంగవన్భభకుంజరాః| సింహశామాలనాగాధ్యాః పు.సిశ్రే
 ష్ఠాధగోచరాఇత్యమరః| సుతానాం నవస్య నూతనస్యతరుణిమ్ను
 స్రారుణ్యస్యపృథావ్దిత్యాదిమనిచ్ లక్ష్మ్యో-సంపత్త్యా||ని||సంపత్తిశ్చే
 శ్చ లక్ష్మీశ్చేత్యమరః । నందనీయం శరీరందేహం నెత్రయోః పాత్రం
 భాజనం ||ని|| పాత్రంతుభాజనయోగ్యేపాత్రంతీరద్వయాంతరే ఇతివి
 శ్వః । కుర్వతీపశ్యంతీతియానల్ మునీనాంతతిః సందోహాః త్రిలోక్యా
 స్త్రయ్యాణాం లోకానాంసమాహరస్య + తద్దితాదేతిసమానః అ
 కారాంతాక్షరపదోద్విగుప్త్రీయామితి స్త్రీత్వం ద్విగూరితిక్షీప్మో
 హనాయమోహంకతుం సవవిశిఖిఇవస్వీయబాణఇవసకామోపి పం
 చధాపంచవిధః + సంఖ్యాయావిధాథేధాఇతి ధాపృత్యయః అభూ
 త్కింఇతిమేనె+మనుఅవబోధనెలిట్ అతపికనాబ్ధ్యఇత్యేత్వాభ్యా
 న్న లోపౌ || ౧౬ || —అథకదాచిదితి || అథానంతరం కదాచిత్కాలే

రితాం దిశాం అంతరేషు మధ్యభాగేషు నిరంతరం సాంద్ర్యయాత
థా నలమానైః వ్యాప్తువద్భిః మలయపవనైః క్షిణవాయుభిః కంపి
తైశ్చమ్మతైశ్చామ్పేయకుసుమైః సమ్పదితస్య సౌరభస్యసమ్పదా
సమ్పద్భ్యా అనుకమ్పితః పరివళితఇత్యర్థః, నిలిమ్బునాం దేవా
నాం పద్మాః ఆకాశవీధిర్వేషు తే తాదృశనిలిమ్పవథాః + ఋక్సూరి
త్యాదిసాప్రత్యయిః, కేసరకుసుమానాం వకుళపుష్పాణాం కెసర
శిఖరేషు కింజల్కాగ్రేషు భాసురాభిర్భూళిభిః పుష్పరజాభిః ధూ
సరాః మలినాః దశదిశోయేషు తే తథోక్తాః మనసిజస్య మన్తధన్యవి
జయేవిషయే సహకారః సాహ్యకరణం తస్మిన్ చతురాణాం సమ్మదా
నాం సహకారాణాం చూతవిశేషాణాం యేవల్లవతల్లజాః శ్రేష్ఠంల్ల
వాః || ౧ || ప్రకాండముద్భుతల్లజావితప్రశస్తవాచకేష్వమరః|| తె

యపవమానకంపితచంపకసంపాదితసౌరభసంపదనుక

మ్పితనిఖలనిలిమ్పవథాః కెసరకుసుమకేసరశిఖరభాసు

రభూళీభూసరదశదిశః మనసిజవిజయసహకారచతురస్ర

అఖిలేషు హరిదంతరేషు దిక్చక్రేషు || ౧ || ఆకాశ్చహరితశ్చతాః||
అంతరమవకాశావధిపరిధానాం తథైవభేదతాదభ్యేత్ | ఛిద్రాత్త్రియ
వినాబహిరవసరమధ్యంతరాత్తనిచేతిచామరః| నిరంతరేణానవకాశేన్
ఆస్కందితేన గత్యావలమానేస్సంచరద్భిః మలయస్యపవమానైః కం
పితైశ్చంపకైశ్చంపకకుసుమైః + పుష్పమూలేషు బహుళమితి ల్ల
వ్ సంపాదితయా సౌరభస్య సౌరభస్య స, పదానుకమ్పితః చలి
తః అథవానుకంపాశ్చాత్కారకాదిత్పదిత్ నిలిం నిలింపానాం దే
వానాం(౧)పంథాఆకాశంయైస్తే కెసరకుసుమానాంచూతవిశేషా
ణామ్ || ౧ || చాంపయః కేసరీనాగ కెసరః కాంచనాశ్వయజ్ఞశ్శ్రవ
రః కేసరాణాం కింజల్కానాం శిఖరేషు అగ్రేషు భాసురాభిర్భూ
ళిభిః పరాగైః ధూసరితాః ఈషత్పాండూరితాః || ౧ || ఈషత్పాండూసు

(౧) ౧ || నిలిమ్బస్యగిణోదేవాఇతివిదగ్ధచూడామణిః ||

పాం పరితశ్చర్వణై న భక్షణేన గర్వామమాణానాం దృప్యతాంకలకం
తయూనాం తరుణకొకిలానాం కంచేస కుహూరవేణైత్యథః, ఉక్తః
వధికసందోహస్య పాంధసమూహస్య జీవితసందేహః ఏతే జీవంతివా
నవేతిసంశయః యేషుతేతథోక్తాః, వనదేవతానాంవదనే ముఖే తిలక
వదాచరంతీభి స్తీలకాయమానాభిః తిలకావృక్షవిశేషాః తదావశ్యాః
కలికాభిః కుట్టలైః పలితం భావుకాః ధవళాయమానాఇత్యథః, న
భోవిభాగాలకాశ ప్ర దేశాః యేషుతేతథోక్తాః మదనపవ హుతభు
గ్నిస్తస్య అంగారైరలాతైః సదృశాని కమలాని రక్తాబ్జాని తాన్యేవ
శృంగారణః సూక్ష్మముఖపాత్ర విశేషాః ॥ ౧ ॥ భృంగారుకనకాలు

హకారపల్లవతల్లజపరిచర్వణగర్వామమాణ కలకంత

యువకరౌక్తవధికజనసందోహజీవితసందేహఃవనదే

వతావదనతిలకాయమానతిలకావళీకలికాపలితంభావు

కనభోవిభాగాఃమదనహుతభుగ్ంగారసదృశకమలభృ

భూనరఇత్యమరః, దిశాయైస్తేమనసిజన్య మస్తథస్య విజయే సహకా
రే సహాయత్వేచతురాణాం డక్షాణాం సహకారాణాం మామ్రాణాం
వల్లవతల్లజానాం ప్రశస్తపల్లవానాం ప్రశంసావచనే శ్చేతినమాసః
॥ ౧ ॥ మతల్లికానుచర్చికాప్రకాండముద్భవతల్లజౌ । ప్రశస్తవాచకాన్య
మాసీత్యమరః, పరిచర్వణై నభక్షణేన గర్వామమాణానాం + గర్వ
ధాతౌస్సాన్విధాన్యం తాదాత్మనైపదినశ్శాసచ్ కలకంతయూనాం
పికశ్రేష్ఠానాం ॥ ౧ ॥ యవాస్యాత్తరుణై శ్రేష్ఠే నిసర్గబలశాలినీతి వి
శ్వః । కండైర్లలైః ఉక్తావధికానాం పంథానంగచ్ఛతాం జనానాం
పథష్ఠన్నితిష్ఠౌ ప్రత్యయః సందోహస్య సమూహస్య జీవితసందే
హః పాంధసందేహయేషుతే వనదేవతానాం వదనానాముఖానాం
తిలకాయమానానాం తిలకవదాచరంతీనాం + ఉపమానాదాచార
ఇతికృజంతాచ్ఛాసచ్ తిలకావళీనాం తిలకవృక్షవక్షానాం ॥ ౧ ॥ తిల

కెత్తమరః || భృంగా రెతిచపర్యతేయశబ్దః యో మధురసః మ
కరండః తస్యసంగన పానేనైత్యధః, ఆరచితః జనితః మదఃయేషాం
తేషాం భృంగాణాం ఆరవవిభవేన ర్భుజాగనమృద్ధ్యా హేతునాతు
జ్ఞః అధికః అరహితానాం అవియక్తానాం మిథునానాం (స్త్రీ)పుం
సానాం శృంగారరసః సమ్భోగసుఖంయేషాలైతధోక్తాః, వసస్తస్య
ఋతూదుదయః ఆవిభావః యేషాలైచతేవాసరాః దినాని సీమంతిని
భిః (స్త్రీ)భిస్సహ రతేస్సురతస్యసమ్పత్తిం ఉదంతం వృత్తాంతమపి దు
రంతం దుఃఖావసానకంవిచింత్య ఆలూచ్య మునిశాపాదితిభావః, కహ
సి వసంతం వాస నికవైభవావలూకనాశక్యైతిభావః, తన్మృతం పాం
డుంసమున్తిషన్త్యాః వాసనికాయాః మాధవీకుసుమస్య మిషేణవ్యా

క్టారమదుర్ధరసంగారచితమదభృంగారవ విభవశుం

గారహితమిథునశృంగారరసాః సమున్తిషన్త్యాసంతి

కామిషేణసీమంతినిరతేదుదంతందురంతం విచింత్య ర

కంచిత్రకేప్రాహుర్లలామేతిలకాలకే | రోగాశ్వద్యుమభేదేచ క్లోమ్ని
సావర్చలేపితేతివిశ్వః- కలికాభిః కోరైః అవలితాఃపలితాభవంతః
పలితంభావుకాః తస్మాదశ్శాత్రుజంతాల్ + కతే రిభువఃఖిష్ణుఃకుకభావి
తిఖుకఃప్రత్యయః అచౌష్ణోతీతి వృద్ధావావాదేశః ఆరుద్ధిషడితి
పూర్వపదస్య ముమ్సభసావిభాగాయేషాలై మదనస్తేవ హుతభుజో
గ్నై రంగాతేన సదృశానాం కమలానామేవ భృంగారాణాంసువర్ణ
కలశానాం ||ని|| భృంగారకనకాలుకెత్తమరః- మధురస్యస్వాదోర్మ
ధురసస్య మకరందరసస్య ||ని|| మధుమ ద్యేవుషమరసేక్షోద్యోపీత్యమ
రః | సంగేతసంబంధేన ఆరచితః మదాయేషాలైషాంభృంగాణాం
భృమరాణాం ఆరవస్యధ్వనెర్విభవేన సమృద్ధ్యాతుంగంయథాతథా
అరహితోత్పక్తః మిథునానాం(స్త్రీ)పుంసానాంశృంగారాభ్యోరసాయో
మలైసమున్తిషంత్యః వికసంత్యావాసంత్యామాధవ్యాః పుష్పమూ

జేనహస న్తఃపరిహసంపర్వస్తవవేక్ష్యత్యేహ, ఆరణ్యమజ్ఞఃచిహ్నం
యస్యాంతస్యాం ధరణ్యాం భువి కమపి అనిర్వాచ్యం వికాసం పృథా
శం మద్దంమద్దం శనైశ్శనైరాపాదయామాసుః చక్రః, ఉపమోత్ప్రే
క్షారూపకానుప్రాసానానినస్సప్తిః ॥ ౮౭ ॥—కింశుక స్వేతి ॥ శు
కస్యవదనే చుత్తార్చరుచిరత్వం సౌందర్యం కిమితిహత్సాయాం- శుకస్య
వ్యాసపుత్రస్య హృదయే వశిత్వం జిద్వియిత్యమపికిం సభవశ్శేవ
త్యధః, మదవలూకనే పలాయతపివేతిహఃషః, ఇతి ఉక్తప్రకారేన
మధుపాళిః భృంగపక్షిః కి శుకస్య పలాశవృక్షస్య కుసుమేషునద
స్తీ ఝుంహన్వతీసతీ శంసజిస్త జ్ఞాపయామాసేవేక్ష్యత్యేహ, శుకః ప్రా
టికుటిలారుణాని పలాశముకుళానిమునీనామపిమోహనాన్యాసన్నిత్య

హసి వసంతంసృపంతిమీవహస తోవసంతోదయవా
సరాః ముదంమందమగత్యాంకణధరణ్యాం కమపివి
కాసమపాదయామాసుః ॥ ౮౭ ॥

ప ॥ కింశుకస్యవదనేచుచిరత్వం కి శుకస్యహృదయేపి
వశిత్వమ్ । కి శుకస్యకుసుమైషునదంతిశంసజిస్త మ

లేమ బహుళమితిలుప్ । మిషేణవ్యాజేన సీమంతినీనాం రతేస్సురత
స్య దురంతం ఉదంతం వృత్తాంతం । విచింత్యాలోచ్య రహస్యేకాం
తేవనంతం తంస్యసం పాంచరా హసంతత్యవస్థితాః వసంతోదయస్య
పాసరాదివసాః ॥౯॥ వాతుక్లిబేనివసవా సరావిత్యమరః అరణ్యాంగ
ణస్యవనాజిరన్యధరణ్యాం భూమ్యామందమందం శనైశ్శనైః కమ
పి అనిర్వచనీయం వికాసమపాదయామాసుః + పద్యత్యేక్ష్యాంతాల్లి
ట్ ॥౮౭॥—కింశుక స్వేతి ॥ శుకస్యశుకాఖ్య పక్షిణఃపదనేముఖేరు
చిరత్వం సౌందర్యంకిం । శుకస్య వ్యాసపుత్రస్య హృదయేపి వశిత్వం
జిద్వియనిగృహశాలిత్వంకిం । ఇతివత్తమివకింశుకస్య పలాశస్య ॥౯॥
పలాశేకింశుకఃఫణాఇత్యమరః, కుసుమేషుపుష్పేషా నదంతీ ధ్వనం

ధణః, స్వాగతావృత్తమ్ ॥ ౨౨ ॥—కురవక ఇతి ॥ పవనెన వాయునా
 ఈరితాః కమ్పితాః పాదపాః వృక్షాః యస్మిన్ స్తస్మిన్ నృపస్య వనే
 పాండురాజాశ్రమారణ్యే కురవకే కుసుమే జాల్యైకవచనం, రవాన్
 రుంకారాన్ కేళీః ఇచ్ఛావిహారాంశ్చ విభ్రీతిభృతః షట్పదాఃభృ
 క్లాః సుధయా అమృతేన సమాఘాతాః యన్యశధోక్తం, అతఏవ
 మధురం మధు మకరందం పవుః పిబంతిస్త, అతఏవ అవార్యం నిరం
 కుశం స్తయమపి మదంచ అవాపుః ప్రప్తవంతః అత్ర స్తయావా
 ప్రౌ కురవక మధుపానవాక్యాథేషేతుకస్య కార్యలింగస్య యమకే
 ననైవైకవాచకాను ప్రవేశసజ్జరః ॥ దృశ్యవిలంబితంవృత్తమ్ ॥
 ౨౯ ॥—అథేతి ॥ అథ వసంతప్రాదుర్భావానంతరం పటీరగిరెశ్వం

ధుపాలిరితీవ ॥ ౩౦ ॥ కురవకరనకేళిభృతస్సుధా స

మధురం మధురం మధుషట్పదాః । పపురవాపురవార్య

మపిస్తయం నృపవనెపవనేరితపాదపే ॥ ౩౧ ॥

౧ ॥ అథాస్మిన్నమునాతపోవనకుటీరపరిసరే పటీరగిరి

తీ+ఆచ్ఛీనద్యోరితి సమ్మధుపానాంభృంగాణామాళిః పంక్తిః శంసతి
 స్త + శంసుస్తుతౌలట్ స్తే ఇతి భూతైలట్ ॥ ౩౨ ॥—కురువక ఇతి ॥
 పవనెన వాయునా ఈరితాః కంపితాః పాదపాయస్మిన్ నృపస్య పాం
 డౌర్వనైరవకేళిం విభ్రీతి తథాఘాతాః షట్పదాభృంగాః కుర
 వకే కురవకావయవకుసుమే ॥ ౩౩ ॥ తత్ర శోణైకురవక ఇత్యమరః । పు
 ష్పమూలేషు బహుళమితి లుప్ । సుధాయాసనిమాధూర్యస్య తత్ + ఋ
 కూరద్భూరితి సమాసాంతోప్రత్యయః మధురం స్వాదు ॥ ౩౪ ॥ స్వాదుప్రి
 యాతు మధురా విత్యమరః ॥ మధుమకరందం పవుః పాపానే లిట్ । అవా
 ర్యం అవారణీయం స్తయమపి గర్వమపి అవాపుః ప్రాపుః ఆప్ +
 తైలట్ ॥ ౩౫ ॥—తస్మిన్నతి ॥ తస్మిన్ తపోవనస్య సంబంధినః కుటీ
 రస్య ప్రాప్సకాలాయాః పరిసరే నమిషే + హ్రస్వాధే కుటీశమిశుండా

౯౦

సవ్యాఖ్యేచముభారతే, ప్రథమ స్తబకః

దనాచలస్య బంధునా తదీయసౌరభభరితైరేత్యథాః, అమనా గంధవ
హస్తనంధయేన బాలమారులైస అస్తి తవావసస్య పాండ్వాశ్రమస్య
వరిసరే సమీపే సన్నిధిం సస్సాన్నిధ్యం నీయమానః ప్రాప్యమాణః
మమ రజసః పరాగస్య పరిగ్రహః సబంధః తపస్యంతం నిగృహీతే
ద్రియం తపః రావణమపి కంపురుషం అంతమనసిపరితాపస్య న
మ్మదా సమృద్ధ్యా సలిమేప్పిల్ సమటయెల్, ఇత్యుక్తమథ మేకం
అథాంతరమపి అన్యమథంచ అలిగి రాభృంగారవవ్యాజేత్యథాః

బంధునా గంధవహస్తనంధయేనసన్నిధిం నీయమానా

మద్రజః పరిగ్రహస్తపస్యంతమపి మనస్యంతఃకిం

పరితాపసమ్మదా సలిమేప్పిదిత్యథాంతంమవ్యభిగి

భ్యోరతిరిః క్వచిత్సావధికాః ప్రత్యయాః ప్రకృతితొలింగవచనా
న్యతివతంతతి పుస్తం పటిరగిరైః మలయపర్వతస్య బస్య
స్వజనేన॥ని॥ బస్వస్వస్వజనాస్య మాః ఇత్యమరః॥ అమనా గంధవహస్తనం
ధయేన వాయుశిశునా కర్తృధారయః + నాసికాస్తనయోధ్ధాః ధేటారితి
ఖశ్ శిత్వాదాదేచ ఇత్యాత్వంన అరుష్విషదితిముమ్॥ని॥ ప్రసపాస్తుస్తనం
ధయత్వమరః । ముదమాయతేనేతిభావః సన్నిధిం సమీపం నీయ
మానః ప్రాప్యమాణః సయతేః ప్రభానకర్తృణివాచ్యేక్తః మమరజ
సాం పరాగాణాం ॥ ని ॥ రజస్సాన్యదాతవేగుణైః । రజఃపరాగరే
ణాత్వితివిశ్వః పరిగ్రహాదానం అంతస్తపస్యంతం తపశ్చరంతమపి
కంజనమితి శేషః మనసిపరితాపస్య సంపదాకభిన్మద్ధ్యానలింపిల్
సర్వంలింపిదేవ లివ ఉపదేహలిజ్ శేముచాదీనామితినుష్టే ఇతి ఇ
త్థం అథాంతరమపి అన్యమథంచ ఇకపౌధివాదిత్యాదస్వపద
విగ్రహస్సమానః అన్యథాప్రకారస్తుమద్యేజాయత ఇతి మద్రజః స
త్తమ్యాంజనేడే ఇతిడః మాదీత్యథాః పరిగ్రహః పత్ని ॥ని॥ పత్ని
పరిజనావాసమాభిశాపః పరిగ్రహః ఇత్యమరః ఇతరత్పూర్వవల్ అ

బోధయన్త్యాం సూచయన్త్యామివస్థితాయాం వనవాసన్త్యాం మాధవీ
కుసుమే జాత్యేకవచనమ్, సమున్మితన్త్యాం వికసన్త్యాంనన్త్యాం అ
యంక్షితిపతిః పాండుః క్షణాదేవ ఇక్షుధన్వనః మన్తధన్య లక్ష్మితాం
బాణవిషయత్వం అధ్యరుక్షత్ ప్రాప్తవాన్ + రుహోకతఃకరిలుజ్, అ
థాంతరంతు నీయమానఇత్యంతముభయత్ర సమం, అంతః అంతమో
తుః మద్రాజ్జాతః మద్రజః పరిగ్రహః భార్యా || ౧౧ || పత్నీపరిజనా
దానమూలశాపఃపరిగ్రహఇత్యమరః || తం తపస్వంతం పాండుమహి
కం సురతసుఖంప్రతి తద్మద్వైశేనేతియావత్ || ౧౨ || నూర్ధ్వంసుఖే
పుకమిత్యమరశేషః || పరితాపసమ్మదా నలిశ్చేదితియోజ్యం మద్ర
భాపరిగ్రహఇతి పాతస్తు ప్రామాదికః, ఉభయాథానుకూల్యాభావా
దితి || ౯౦ ||—పరిహృత్యైతి || యత్ యస్తాత్కారణాత్ కామఃమ
న్తథః తనుం పాండోశ్శరీరంపరిహృత్య విహయి చిత్తై బాణంముమో

రా బోధయన్త్యామివ వనవాసన్త్యాం సమున్మిత
న్త్యామయం క్షితిపతిః క్షణాదేవక్షణమాత్రాదేవ ఇక్షుర్ద
తామధ్యరుక్షత్ || ౯౦ || ప || పరిహృత్య తనుం
చిత్తైబాణంకామోముమోచయత్ | అంతరేవాతిరక్తా

భీనాం భీమరాణాం గిరావనవాసన్త్యాం బోధయన్త్యామివస్థితా
యాం అయంక్షితిపతిః పాండుః క్షణాదేవక్షణమాత్రాదేవ ఇక్షుర్ద
నుర్యన్యతస్య + ధనుషశ్చైతి సమాసాంతానజ్ మన్తధన్య లక్ష్మి
తాంశరవ్యతాం || ౧౧ || లక్షంలక్ష్మంశరవ్యచేత్యమరః | అధ్యరుక్షత్ శర
వ్యమభూదిత్యధః + రుహబీజజన్తనిప్రాదుభావేచలుజ్ శలఇగుస
ధాదితికన్యః లశక్వతద్దితఇతికలహోపహోధఃషణ్కోకస్పిఇగ్గ్రితిషక
షయోగక్షః || ౯౦ ||—పరిహృత్యైతి || యద్యస్తాత్కారణాత్ కామో
మన్తథః తనుంశరీరం పరిహృత్యత్యక్తాచిత్తైమనసిబాణం ముమోచత.
త్తస్తాత్కారణాత్ నృపః పాండుః అంతరేవ ఏవకారాద్బాహ్యన్య

చ ప్రయుక్తవాక్ + ముచేకతలలిట్, తత్తస్మాత్ సృపః పాం
 డుః బహిష్కరీరే అవృణః క్షతరహితస్సక్ అంతరేవ అంతశ్చిత్తపవతి
 తిరక్తః భృశహోణితః అత్యనురాగాన్వితశ్చాభూత్ || శ్లోషమూలాతిశ
 యోక్తిః కావ్యలింగబ్జీవితేతినజ్జరః || ౯౦ || — కమితి || అధు
 నా కేళిదేశం క్రీడాస్థానం కం ఉపయామి గచ్ఛామి ఇతి చింతయ
 న్నితిశేషః, అసౌపాండుః మద్యాస్వాసకం తయాసహ కరణ్వా గ
 జస్త్రియా సాకం కరణ్విగజజ్జవ || ౯౧ || కరణ్విరిభ్యాన్స్త్రినేభజ
 త్యమరః || కంకళైః వృక్షవిశేషస్య సంవలనేన మెళనేన కల్పితా కృ
 తా చిత్రా చ శోభాయస్యతం కురవకదూః కురవకవృక్షః సవీవలతా
 ని కుంజలతాగృహం తం ప్రతిగూఢయథాతథా యయా అగచ్ఛత్

భూదవ్రాస్తద్బహిర్నృపః || ౯౦ || కంకళిదేశము

పయామ్యధునేతితావత్కంకళిసంవలనకల్పితచిత్రశో

భవ । మద్యాకరణ్విరివసాకమశ్వాకరణ్వా గూ

వచ్ఛేదః ఆతిరక్తః ఆతిశయహోణితవాక్ అత్యంతానురాగీచ || ౯౧ || రక్తం
 స్యాతుగంతుమేతామ్రే ప్రాచీనామలకేసృజః । అనురాగిణి నీల్యాది
 రంజితే లూహితేన్యవదితివిశ్వః అథూల్ బహిరవృణోభూత్ || ౯౦ ||
 కంకళిదేశమితి || అసౌపాండుః అధునాకం, కళైః క్రీడాయాదేశం
 క్రీడామోగ్యః కఇతిభావః + వతమానసామీప్యే వర్తమానవద్యేతి
 యాతేభ్యోవిష్యతి లట్ ఇతిత్థంకంకళీనామహోకానాం సంవలనేనమి
 శ్శజ్జన కల్పితాచిత్రా అద్భుతాశోభాకాంతిర్వస్తిక్ తంకురవకదూ
 గాలతాలాంచనికుంజంమద్యాస్వాసకంమద్యాస్వాసహ + సహాయక్తై
 ప్రిధానఇతి తృతీయాకరణ్విగజకరణ్వికరణ్విసాకమివ || ౯౧ || కరణ్వి
 రిభ్యాన్ స్త్రినేభేఇత్యమరః । గూఢయథాతథా + గుహాసంవరణ
 ఇత్యస్తాత్క్రయస్య విభాషేతిన్నపైథే హోధఇతిథత్వై ఋషస్తథోరి
 తిథత్వైష్ట్యైష్ట్యథలూపేదధ్విలోపఇతి దీప్యః యయాయాతేలిట్ ||

+ యోతేలిటిభాతారితిద్విత్వే అభ్యాసహస్తే ఆతఃపాణ్యత్వాత్వై-
ఆతాలాపఇటితిలాపే నిష్పన్నేయిక్రియా॥ ౯౨ ॥—శాపమితి॥
అగ్రిజాతేః బ్రాహ్మణస్య కిం దహస్యసమ్బుధినం మృత్యుప్రదం శా-
పం పూర్వోక్తరూపంచ స్వరాజ్ఞాతంస్తరజం పత్యుః పాండోః తా-
పంచ సమీక్ష్య ద్వయమపి దుర్నివారమిత్యాలోచ్యేత్వథః- తదా
సురతేదూరేతరస్త్రిక్ సన్నిహితేసత్యపి ఏకాంతసంగతత్వాదితిభాసః.
దేవ్యాఃమాద్యాః హృదయందోలాయమానమనంతచింతాకాంతం ఆ-
సీదధూల్ ॥ ౯౩ ॥—చాటుప్రయోగఇతి ॥ చాటూనాం ప్రియవా-
క్యానాం ప్రయోగే భాషణై చతురః నిపుణః అతఏవ సపాండూఃప్ర-
సూనతల్పై కుసుమశయ్యాయాం ప్రతివేశితాయాః శాయితాయాః

ధంయయాకురవకదుగ్ధలతానికుంజమ్ ॥ ౯౨ ॥ శాపం
చమృత్యుప్రదమగ్రిజాతేస్తాపంచపత్యుస్త్రురజనిరీ-
క్ష్య । దూరేతరస్త్రిక్ సురతేపి దేవ్యా దోలాయమా-
నంహృదయంతదాసీత్ ॥ ౯౩ ॥ చాటుప్రయోగేచ
తురస్సపాండుః ప్రసూనతల్పై ప్రతివేశితాయాః ।

౯౨—శాపమితి॥పత్యుఃప్రియస్యమృత్యోర్ధరణస్యప్రదం॥ని॥అంతో-
నాశోద్వయోమృత్యురీత్యమరః । + కృద్యోగాచ షష్ఠీసమన్యత
ఇతి సమానః అగ్రిజాతేబ్రాహ్మణస్య శాపంతథాస్వరాజ్ఞాయతిఇతిత
థాభూతం పంచమ్యామజాతావితి జనేడః పత్యుఃప్రియస్యతాపం
చసమీక్ష్య దృష్ట్వాదూరాచితరస్త్రిక్ నికపేసురతేపితదాత స్త్రిక్ కాలా
+ సర్వైకాన్యకిం యత్తదఃకాలేదాఇతి దాప్రత్యయః దేవ్యామా-
ద్యాఃహృదయం దోలాయమానం దాలెవాచరితంఆసీత్ అసభువిల-
క్షే అస్తినిచఇతిత్ ॥౯౩॥— చాటుప్రయోగఇతి ॥ చాటూనాంప్రి-
యవదనానాంని॥ చటుచాటుప్రియంవాక్యమితిపామచంద్రఃప్రయో-
గేచతురఃదక్షస్సపాండుఃప్రసూనతల్పైకుసుమశయ్యాయాం॥ని॥తల్పం

౯౪ నవ్యాఖ్యచముఖభారతైశ్ర ధమస్తబకః.

తస్యా చాహ్యస్సంబంధి స్తరరాజధాన్యాః మస్తథమహానగరస్య
తౌమం ప్యాకారం తౌమం దుకూలం ॥ ౧ ॥ తౌమందుకూలై ప్యా
కారఇతివిశ్నః ॥ కరః అమౌఘజమివ తస్య దళేన అగ్రేణ విభేద శిథి
లయామాస ॥ ౯౪ ॥ — తత్రేతి ॥ తత్ర ప్రసూనతల్పై తౌ రాజ్ఞీ
చ రాజాచరాజానౌ తౌచతౌదమ్పతీచ మాద్రీ పాండూ మునేఃకిం,
ధమస్యసంబంధినశ్శాపస్యపిరిక్షితుమిచ్ఛాపరీచిక్షిషాతయేవేత్యుక్త్యై
తౌ + పరిపూర్వాదీక్షితైస్సన్నతాదవృత్త్యయః అభంగురేణాతిదృఢ
స ఆలింగనమంగళేన పరిరమ్భసుఖేన తరంగితయోః ప్రవృద్ధయోఃకు,

తౌమంవిభేదస్తరరాజధానీ తౌమంకరాంభోజదళే
నతస్యాః ॥ ౯౪ ॥ X ॥ తత్రేతౌరాజదమ్పతీమునిశౌ

పబలపరీచిక్షిషయేన ముహుర్దుహురభంగురాలింగన,

శయ్యాట్టదారెష్విత్వమరః వినివేశితాయాఞ్చపవేశితాయాస్తస్యామా
చాహ్యస్సంబంధి స్తరరాజధాన్యామస్తఫవత్తనస్య తౌమమట్టం ॥ ౧ ॥
స్యాదట్టఃతౌమమస్త్రియామిత్యమరఃతౌమందుకూలంతౌమందుకూ
లంస్యాదేష్విత్వమరః । కరాంభోజదళేన విభేదహస్తేననీపి.ముమో,
చేత్వధః + భిదిర్విదారణైలిట్ ॥ ౯౪ ॥ — తత్రేతి ॥ తత్రతస్మా
నమయే (౧) + సప్తమాన్త్రలితి త్రల్ ప్యాగ్నిశత్రుతి విభక్తిశాస్త్ర్య
దాదీనామః తౌపూర్వోక్తౌరాజ్ఞీచరాజాచరాజానౌపుమాన్ (స్త్రి)
యైశ్చకశేషః జాయాచపతిశ్చ దంపతీ + జాయాయాదంభావోజం
భావశ్చనిపాత్యతఇతిదంభావః రాజానౌచతౌదంపతీచేతికర్తృధారయః
మునిశౌపస్యసంబంధినౌబలస్యసామర్థ్యస్య॥ ౧ ॥ స్థౌల్యసామర్థ్యస్తే,
నేయమబలం నాకాకసీణోరీత్యమరః పరిచీచిషయేవపరిచేతు మిచ్ఛ
యేన+పరిపూర్వాద్విసౌలైస్సన్నతాదవృత్త్యయాదిత్యకారప్రత్య

(౧)చ॥ తత్రేత్యస్య కాలాధాకత్వంచినైమ్ । కాలేదాప్రత్య
యవిధానాత్ ॥

చకుష్టయోః సమ్మలై న పూజానఘమజలైః నిమిత్తమదనస్య
 యావరాజ్యాభిషేకః యస్మింస్తదోక్తం- అధరితః తుచ్చీకృతః మధు
 రసస్య మధురిమా మాధుర్యం యేనతేన అధరేణవిచ్చేనేవ విడమ్మి
 తం అనుకృతం అమృతచరకుటుమ్మినాం దేవానాం జీవనం అమృతం
 యస్మింస్తదోక్తం-అతిజటేసాతిజేగన పమ్మల్లమానాల్ శిథిలాయమా
 నాల్ ధమ్మిల్లాల్సంయతకచభారాద్విగళద్భిర్వకుళముకులైః అశోకపు
 ష్పైః పునరుక్తం ద్విగుణీకృతం పుష్పతిలపంయస్మింస్తదోక్తం- అ
 మంగళతరంగితకుచకుమ్భసమ్మృతఘోషజలనిమిత్త
 తమదనయావరాజ్యాభిషేకం అధరితమధురసమధురి
 మాధరవిమ్బ చుమ్మనాడమ్మరవిడమ్మితామ్మరచర
 కుటుమ్మిజీవనం అతిజవపంపుల్లమాన ధమ్మిల్లవిగళ
 డవిరళవకుళముకుళైః పునరుక్తపుష్పతలపం అవగణి

యః ముహూర్ముహూః పునఃపునః అభంగురమనశ్వరం + చంజభాన
 మిదోఘరజితకర్తృకతేరిఘురచ్ ఆలింగనమేవ మంగళంశుభా తెన
 తరంగితేనసంజాతతరంగేణ కుచోకుంభావివతాభ్యాం సమ్మిక్ భృతే
 నఘమజలైః స్వేదోదకైః నిమిత్తఉత్పాదితః మదనస్య యావరా
 జ్యాభిషేకః యేనతంఅధరితః ధిక్కృతః మధురసస్య త్రోద్రరసస్య
 మధురిమామాధుర్యంయేనతస్య అధరః వింబం వింబఫలమివ తస్య
 చుంబనస్య ఆడంబరేణ సమారంభేణ + ఆడంబరస్సమారంభే గజగ
 జితతూర్వయోరితి విశ్వః । విడంబితంసమీకృతం అంబరచరాణాం
 దేవానాం కుటుంబస్యజీవనమమృతం యేనతంఅతిజవేన అతివగేన
 పంపుల్లమానై ర్వికసద్భిః + ఫలవిశరణఇత్యస్తాద్యజంతాచ్ఛానచ్ఛ
 రసలూశ్చేత్యభ్యాసస్య సుక్తత్పరస్యాతతత్సృత్యేవంధమ్మిల్లాల్సంయతక
 చేభ్యః ॥౧॥ ధమ్మిల్లస్సంయతాః కచాఇత్యమరః । విగళద్భిః క్షరద్భిః
 అమిరలైః వకుళముకులైః అశోకకుట్టలైః ॥౧॥ వకుళోవంజలూశోకః

వగణితంతుచ్ఛీకృతం వీణాయాఃగుణఃస్వణితంతితీగదః యైస్తేర్కణితైః
రతికూజితైః మన్యణితం నివిణితం అతిచిరం మునిశాపప్రభృత్యైతత్క్ష
ణపర్యంతం ప్రముషితం విస్తృతం అనమశరస్య పంచదాణస్య సమ
రు యద్ధం సురతమితియావత్ - ఉన్తిలయామాసతుః అనుబధూవతు
రిత్యధః || ౯౫ || ఆయుషఇతి || పాథిః పాఠః ఆయుషః ఆ
యుర్నామకస్యరాజ్ఞః జీవితకాలస్యచసంతతిం వంశం సమూహంచ
ద్విరాం పుత్రసమ్పత్త్యా విస్తృతాం ఆవహానాభిభవతి సన్నిత్యర్థః
ఆయుషః జీవితకాలస్య సంతతేస్సమూహస్య రతేరివ అంతం సమా
ప్తిమాజగామ ప్రాప్తవాన్ - రత్యంతసమకాలం తస్య జీవితాంతా

తపీణాగుణకృణితమణితమన్యణితం అతిచిరప్రముషీ

తమసమశరసమరమున్తిలయామాసతుః || ౯౫ ||

వ || ఆయుషస్సంతతిఃపాథిఃపాఠఃపాఠఃపాఠఃపాఠఃపాఠఃపాఠఃపాఠఃపాఠఃపాఠః

ఆయుషస్సంతతేరివ సమకాలం తస్య జీవితాంతం || ౯౬ ||

కుట్టలొముకుళొన్ద్రియామితివామరః | పునరుక్తంద్విగుణితం పుష్ప
తల్పం కుసుమశయ్యాన్ స్థితం అవిగణితం వీణాయాగుణానాంతం
త్రీణాంకృణితంధ్వనితంయేన తేన మణితేనరతికూజితేన మన్యణం స్ని
గ్ధకృతం మన్యణితం || ౯౬ || చిక్రణామన్యణాన్ స్నిగ్ధమిత్యమరః | అతిచి
రాత్ప్రముషితం అత్యంతకాలలుప్తం అనమశరస్యమన్తధస్య సమర
సమయం యద్ధకాలం శవధమాదరణంవా || ౯౭ || సమయాశ్శపథాచార
కాలసిద్ధాంతసంవిద ఇత్యమరః | ఉన్తిలయామాసతుః వికానయా
మాసతుః మీలతేన్యంతాల్లిట్ || ౯౮ || —ఆయుషఇతి || ఆయుషఃఆ
యు రాఖ్యక్షత్రియస్య దీక్షాన్సంతతింఅన్వయం || ౯౯ || సంతతిఃపక్షి
విస్తారగోత్రేమకవిభిః స్మృతేత్యుభయత్రాపివిశ్వః | ఆవహాన్నపి
పౌరవః పాండుః + పూరొరణ్యక్తవ్యఇత్యన్ ఆయుషః జీవితకాల
స్య || ౧౦౦ || ఆయుజీవితకాలానైత్యమరః | సంతతేస్సమూహస్య అంతం

భూదిత్యథః- శ్లేషానుప్రాణితోవిరోధాభాసోలంకారః ॥ ౯౬ ॥—

నృపస్యేతి ॥ దూరీకృతః నిరాసితః పాశస్య సంసారబద్ధస్య సంగమః సమ్మంధోయోనతం ఓకంయమం ఇన్ద్రియనిగ్రహరూపం యోగవిశేషం విహాయత్యక్వా- లతాగృహే వధూం మూదీముపెయషస్సంగతస్య నృపస్య పాండోః అజస్రం సర్వదా ఊరీకృతః పాశస్య ఆయుధవిశేషస్య సంగమోయోనతథోక్తః- పాశాయుధధారి అపరోన్యాయమః అంతకః సన్నిదధే సన్నిహితాభూత్- అత్రైష్టాధోఽద్యమాదనిష్టావాప్తిరూపోవిషమాలజ్కారభేదః ॥ వంశస్తవృత్తమ్ ॥ ౯౭ ॥—
అలింగనైతి ॥ సర్వవీచకురవః సర్వేపికారవాః సర్వోపి కురవకవత్స

నృపస్యదూరీకృతపాశసంగమం యమంవిహాయైకము

పేయ్యోవధూమ్ । అజస్రమూరీకృతపాశసంగమో

యమోఽపరస్సన్నిదధేలతాగృహే ॥ ౯౭ ॥ అలింగనై

నాశం ॥ సీ ॥ అంతఃకాంతాంతికనాశే స్వరూపేతిమనోహరై ఇతివిశ్వః ॥ రతేస్సురతస్యాంతంపారమివ ఆరురోహరుషేలిట్ । రతిసమాప్త్యవసానైవాంసృమాప్తిరితిభావః ॥ ౯౬ ॥ — నృపస్యేతి ॥ దూరీకృతఃపాశస్య మనుజబంధనస్యమోహస్యసంగమోయోనతం॥ని॥ పాశకచాంతేనంఘ్రాతేకాంతే శోభనాత్తకః । ఛాత్రాద్యంతేచ సింహాధఃపాశకవత్ప్రేక్ష్యదిబంధనేఇతివిశ్వఃఏకంయమంయుగజంశకులసహదేవావితియావత్(౧)॥ని॥యమోదండధరేభ్యాంక్షైన్యమేయగజేపిచ । శరీరసాధనాపేక్షేనిత్యైకర్తృణీచాచ్యతే ఇతివిశ్వః అథవాశరీరసాధనం నిత్యకర్తృవావిహాయత్యక్వా వధూంజాయాం శుభూజాయాంసుషాస్త్రీచేత్యమరః, ఉపెయషఃప్రాప్తస్య + ఉపెయివాననాశ్వాననూచానశ్చైతి నిపాతితః నృపస్య అజస్రంనిరంతరం ఊరీకృతః అంగీకృతః పాశస్య సంగమోయోనతథోక్తఃఅపరోన్యాయమః దండధరిః లతాగృహే- లతామండపే సన్నిదధే సన్నిహితాభూత్ దధాలైలిట్ ॥ ౯౭ ॥— అలింగనైతి ॥ భువిభూమాసర్వేకురవఃకు

(౧)యమశబ్దస్యకులసహదేవార్థకధనమయ్యుక్తమ్ । అప్రకృతత్వాత్

శ్చ- ఘృవి హరిణక్షణానాం (స్త్రీ)ణామలింగనేన ఆమోదస్య సంతోషస్య పరిమళస్యచ గౌరవం అతిశయం విభ్రతీతి తథోక్తాః అభవన్నితి శేషః- అన్యత్ర గౌరవేణభృతః పూణఃభవతీత్యధః, తేషాం కురూణాం తస్య కురవకవృక్షసామాన్యస్య మధ్యంభజతీతి తథోక్తోపి | సపాండుః రాజాశ్వేతపుష్పః కురవకవృక్షశ్చ, మద్యరాజతనయాం మాద్రీమాలింగ్య తదాలింగనేనేత్యర్థః, తథా అవధితాదృశం మరణం కథన్నివృత్త్యాశ్చ ర్యే ప్రపదే ప్రాప్తవాన్- కురవక స్తరుణ్యాలింగనేన పుష్పస్య తీతి ప్రసిద్ధిః- అత్రాపి విరుద్ధకార్యోత్పత్తిరూపోవిషమప్రభేదః- ఆధాన్తరప్రతీతేర్వస్తుధ్వనిరేవాభిధాయాః ప్రకరణేన నియన్త్రణాల్లక్షణాయాశ్చ బీజాధావాదితి || ౯౮ || — నిద్రయేతి || సామద్యరాజతనయా నిద్రయా కిల తిసమ్భవనాయాం- నిద్రయేవ స్థితయా మృతే

సకురవో హరిణక్షణానామామోదగౌరవభృతో భువిసర్వవీచ తన్నధ్యభాగపితథాసకథన్నపాండురాలింగ్య మద్యతనయామవధిం ప్రపదే || ౯౮ || నిద్రయా కిలనిమీలితం మృతేర్దుద్యయా నిజముదీక్ష్యవల్లభమ్ | ఉద్యవాకరముదస్య విహ్వలా మద్యరాజతనయా రురోద సా || ౯౯ ||

కువంశోత్పన్నాః సర్వస్సమస్తః కురవః కురవాభ్యావృక్షశ్చ హరిణవదీక్షణానియాసాంతాసాం (స్త్రీ)ణాం హరిణశబ్దో హరిణనేత్రసద్భృశ గౌణః ఆలింగనేన ఆమోదస్య సంతోషస్య సౌరభస్యచ గౌరవం విభ్రతీతి భృతః భృజాః క్షిప్ అన్యత్ర క్కః కురవవృక్షా (స్త్రీ)ణామలింగనేన పుష్పితాభవంతీతి ప్రాంచః తేషాం కురూణాం కురవాణాంచ మధ్యభాగపితభజ్జీణ్యః సపాండుః మద్యతనయాం మాద్రీమాలింగ్య అవధిం సీమానం కాలం వా || ౧౦ || అవధి స్తవసానేన్యాత్మీన్నికాలే చ లేపి చెతి విశ్వః కథంను ప్రపదే పద్యతే లి ౯౯ || ౯౮ || — నిద్రయేతి || నిద్రయా కిల నిద్రయేవ || ౧౦ || వార్తాసంభావ్యయోః కిలేత్యమరః మృతేర్ధరణస్య

మౌరణ్య ముద్రయా నిమిలితం ముకుళితాక్షం నిజంవల్లభం పాడు
ముదీక్ష్యవిహ్వలాసంభాస్తచిత్రానతీకరముదన్యహస్తముద్భృత్య ఉద్ర
వా ఉచ్చైశ్శబ్దాయమానాసతీ రుదౌద ॥ రథోద్ధతాపృత్తమ్ ॥ ౯౯ ॥
తదితి ॥ తత్ మాదీరొదనం నిశమ్య శుశ్రూషా కుమారైర్యుధిష్ఠిరాది
భిస్సయం ఏత్యాత్య తాదృశం మృతం పతిముదీక్ష్య రుదత్యాః భో
జపుంగవభువః కస్త్యాః అశ్రునిపాతైర్వాషపవక్షేః ధూరపిన్వయం
బాషపం నెత్రజలమూషాణాంచ అమంచత ముక్తపతీ, రాజభాష్యా
త్యాదితిభావః, తప్తాయాం భువివక్షే ధూమాకృతిరూషా భవతీతి త
త్త్వం + ముచేశకతరలజ్జే ॥ నిబాషపం నెత్రజలౌష్ణణోరితివిశ్వః ॥
శ్లేషమూలాతిశయోక్తిః ॥ సాగతావృత్తమ్ ॥ ౧౦౦ ॥ — మాద్యోతి ॥
తయా స్వసంగమేన మృత్యుదాయిన్యా అనుమృతయా అగ్నింప్ర

తన్నిశమ్యనమమెత్యకుమారైస్తాదృశంపతిముదీక్ష్యరు
దత్యాః । భోజపుంగవభువశ్రునిపాతైర్భూరపిన్వ
యమమంచతబాషపమ్ ॥ ౧౦౦ ॥ మాద్యాతతాను

ముద్రయాదృశోద్భృష్టోర్నిమిలితా నిజంవల్లభంప్రియం ఉదీక్ష్యవి
హ్వలావ్యాకులానా మద్రరాజతనయామాదీకరంహస్తంఉదన్య ఉత్తి
వ్య ఉద్రవా ఉన్నతధ్వనిస్సతీరుదౌదవిలలాప+రుదిర్ అశ్రువిమోచనే
లిట్ ॥ ౯౯ ॥ — తన్నిశమ్యేతి ॥ తప్తాదనం నిశమ్య శుశ్రూషా కుమారై
పుత్రైస్సమంవత్యతాదృశం తాదృశంపతిం ఉదీక్ష్యరుదత్యాః రుదం
త్యాత్యపపారః అవణౌత్పరత్యాభావాన్నమోప్రాప్తేః భోజ
పుజ్వభువఃకుంత్యాః అశ్రుణాంబాషాణాం నిపాతైర్వాతాభిరూభాః
భూమిఃస్వయమపిదాషపం ॥ ని॥ బాషపం నెత్రజలౌష్ణణోరితి విశ్వః ।
అమంచతముమోచేవ+ముచ్యమోక్షణలజ్జే శేమబాదీనామితినుమస్వ
రితేత్యావాత్తనేపదంవ్యంజకాప్రయోగాశ్చమ్యాత్ప్రేక్షా ॥ ౧౦౦ ॥ —
మాద్యోతి ॥ తతః అనుగతయా అనుగమనం కృతవత్యామాద్యాశ్చ

విష్టయైత్యథః, మాద్ర్యామహితస్య సంతృప్తస్య రాజ్ఞః సకలాసు
కియాసు ఔధ్వోదైహికీషు తనయైర్వధిష్ఠిరాదిభిః నిర్వృతితాసు
అనుష్ఠితాసు సతిషు తౌ జాయాపతిమాద్రీ పాంథూ ప్రకాశముజ్జ్వ
లం మరణభ్యేతిభావాదితిభావః- సురలోత్సవం సంభోగందేవత్విప్రా
ప్తిరూపముత్సవంచ భూయః పునరపి సుమనసాం దేవానాం పురత
స్త అగ్రతపివేత్యథః, అన్వభూతామనుభూతవంతౌ || ౧ || సురతం మై
థునేపిస్యాద్దైవత్యేసురతాస్త్రియామితివిశ్వః || ౧౦౧ || — తదన్వీతి ||
తదను పాంథునంచరానన్తరం నవ్యేన నూతనైవ వైధవ్యేనభర్తృ
రాహిల్యేన బహువ్య వ్యధా దుఃఖానియస్యాః తస్యాః పృథాయాః

మృతయామహితస్య రాజ్ఞో నిర్వృతితాసు తనయైర్ని
లకిరియాసు । ధూయోపితౌ సుమనసాం పురతః ప్ర
కాశం జాయాపతితు సురతోత్సవమన్వభూతాం || ౧౦౧ ||

X || తదనునవ్యవైధవ్యబహువిధవ్యధాయాః పృథాయాః

పురతోనిర్తర్యాదపిత్మకోకవిద్యామణదైవ్యసోధర్య

వినాపితయోగంతృతీయేతి సహధేతృతీయామహితస్య పూజ్యస్య
రాజ్ఞః పాంథోతనయైః పుత్రైః కిధమాదిభిః నిఖిలాసుకియాసు ఔ
ధ్వోదైహికకమసు నిర్వృతితాసు సమాపితాసు సతిషు తౌ జాయాప
తితుపాండుమాద్ర్యాతుభూయోపి పునరపి సుమనసాం దేవానాం పు
రతః అగ్రతః । ప్రకాశం సురతస్య ఉత్సవమితివిరోధః సురాకాం
భావస్సురతాదేవత్వం శ్లేవోత్సవస్తమితి పరిహారః అన్వభూతాం దేవ
భూయంగతావిత్యథః భవతేలున్దే || ౧౦౦ || — తదన్వీతి || తదను న
వ్యేననూతనైవ వైధవ్యేన బహువిధానానాపకారావ్యధాపీతా య
స్యాస్త్రస్థాః పృథాయాః కుంత్యాః పురతః నిర్తర్యాదేన నిస్సీమేన పి
తుజ్జనకస్య కోకనతిబాత్యమాణం దైవం యమంతైః సోదర్యజనైః
భ్యాక్తుజన్తైః - సమానేష్య రక్షయ్య కన్యభేదవిభావోదరేతి సమా

కుస్తాన్యోపురతఃఅగ్రే నిర్తర్యాదెనఅపారణ పితృశోకేన విహర్యమా
ణంభిద్యమానంధైర్యంయస్యతేన సోదర్యజనెనభ్రాతృలోకనపరివార్య
మాణాయ హృది మనసి విదితంజ్ఞాతం నిఖిలానాం ధర్మాణాం ఆప
త్కాలికానాం జాతు సమూహో యేన తస్మై ధర్మాత్ యమాత్
జాతాయుషిస్థి రాయ మహత్సాంధుష్పారాయామపి వివత్త్వాం ఆ
పది వైయాత్యేన ధైర్యేణ భవితవ్యం ధీరోభవేదిత్యధికః ॥ ని ॥ ధృ
ష్టేశృష్టుర్వియాతసాన్విదిత్యమరః ॥ ఇత్సుకప్రకారం రాజ్ఞాం నయ

జనపరివార్యమాణాయహృది విదితనిఖిలధర్మజాతాయ
ధర్మజాతాయ మహత్సామపివివత్త్వాంసత్సాంవైయా
త్యేనభవితవ్యమితిరాజనయనిగమాంకు (శం)రం)ప్ర
కాశ్య కాశ్యపాదయోదయోషేతాశ్యతశ్యంగమునిపుం
గవాః తుంగమణిసాధశ్యంగం కులకృమాగతం కురున

శస్య నః సోదరాద్యఇతి యప్రత్యయః పరివార్యమాణాయహృది
మనసివిదితాని నిఖిలాని సకలాని ధర్మాణాం పుణ్యనామాచారాణాం
వా॥ని॥ధర్మాఃపుణ్యయమన్యాయస్వభావాచారసోమపాఇత్యమరః జా
తానిసమూహాయేనతస్మై ॥ని॥ జాతంజాత్యోనుజన్తస్వితీవిశ్వఃధర్మజా
తాయుషిస్థి రాయమహత్సాంవివత్త్వాంమహావిపదిసత్సామపివైయా
త్యేనధాప్యేనప్రాగల్భేన ॥ని॥ ధృష్టేశృష్టుర్వియాతశ్చైత్యమరఃభవి
తవ్యంభావేతవ్యప్రత్యయఃఇతీత్యంరాజ్ఞాంనయనిగమఃనీతిశాస్త్రం ॥ని॥
మణిక్వధఃపురంవెదో నిగమాఇత్యమరఃతదేవాంకుశంస్పృశంప్రకాశ్య
కాశలెన్యాంతాల్క్వోల్బప్దయయాకృపయాఉపెతాయక్తాఃకాశ్య
పఆదిర్యేషాంతేతతశ్యంగస్యతతశ్యంగాభ్యుపర్వతస్యసంబద్ధినఃమునిపుం
షామునిశ్రేష్ఠాఃతత్రవాస్తవ్యా ఇతిభాషాతుంగమున్నతమణిసాధా
నాంశ్యంగంనిఖరంయస్థితత్ ॥ని॥ క్రీడాంబుయంత్రేశ్యంగోప్రీవర్వతా
గ్నిపృథుత్వయోరితిమెదినీ కులక్రమోనంశపరిపాట్వా ॥ని॥ క్రమశ్చ

నిగమస్య సీతశాస్త్రస్య అంకురం అథవబోధంప్రకాశ్య ఉపదిశ్య కా
శ్యపరిదిర్యేమాంతధాక్రాః శతశృంగనామపర్వతే యేముఖ్యాః ముని
పూగవాః ఋషిశ్రేష్ఠాఃతే దయయా ఉపేతాస్సంతః తుంగాని మ
ణిమయసౌధానాం శృంగాణి యస్తిక్తతథోక్తం- కులకృమేణవంశాను
పూర్వాన్య ఆగతం ప్రాప్తం కురునగరం హస్తినపురం ఏతాన్యధిష్ఠి
రాదీక్ష అవతారయామాసుః ప్రాప్తయామాసుః + తరలైఖ్యంత
స్య గతిబుద్ధిత్యాదిదినాద్వికమకత్వమ్ || ౧౦౨ ||—మందమితి || త
త్ర హస్తినపురే సప్రసిద్ధః కౌరవః ధృతరాష్ట్రః సదసః ఆస్థానమం
డపాల్ మందంమందం శేనైశ్శనైః ఉపేత్యాగత్య అంధత్వాదానంద
పారవశ్యాద్వైతిభావః, మమ పాండోఃపుత్రాః అంకురాశ్చవ తే క్వ
కుతేతి వదన్నితి శేషః, పెమ్మా పురః ప్రసారితౌకరాయేనతథోక్త

గరమేతావనతారయామాసుః || ౧౦౨ || ప || మన్దం

మన్దముపేత్యతత్ర సద(సా)యో మత్పాండుపుత్రం

కురాః క్వతిపేమపురః ప్రసారితకరఃకుర్వక్షదృఢా

లింగనమ్ | స్వర్గంస్వర్గమిమాన్నిజాఙ్కగమితా

క్తౌపరీపాట్యామితివిశ్వః ఆగతంప్రాప్తంకురునగరం-హస్తినపురం
ఏతాక్షధర్తాదీనవతారయామాసుః ప్రాప్తయామాసుః అవపూర్వా
త్సౌప్తననతరణయోరిత్యస్తాన్త్యంతాల్లిట్ గత్యుపసంజనత్వాన్యధిబుద్ధీ
తిద్వికర్తృకత్వమ్ || ౧౦౨ ||—మన్దంమన్దమితి || తత్రనగరే సదసన్
భాయాః మన్దంమన్దం శనైశ్శనైరుపేత్యఆగత్యఅంధత్వాదితిభావఃమ
మపాండోః పుత్రానవఅంకురాఅభినవోద్భిదః|| ౧౧||అంకురౌభినవౌ
ద్భిదీత్యమరః క్వకుత్ర+కిమోచితిసప్తమ్యంతాత్కిమః+తత్ప్రత్యయః
శ్వాతీతికాన్వదేశః సుతీత్యధ్యాహరః అధ్యాహృతాస్తిక్రియాయా ఆ
ధారత్వాదధికరణేనప్రమిశ్చతిపెమ్మా|| ౧౧|| పెమ్మానాస్త్రియతాహదక
మిత్యమరఃపురః ప్రసారితౌకరాయేనతథోక్తః దృఢాలిక్లనం గా

స్వే దృఢంయథాతథా ఆలింగనంకుర్వంశ్చగౌతమీ అథ ఆలింగనానంత
రం నిజమజ్జుంగమితా ప్రాపితానిచూన్యశిష్టిరాదీన్ సృష్టంసమ
ర్థం సృష్టావసృష్టావ అదరాత్పానః పుహ్యక్తిః అభీక్ష్యేణములి
ద్విర్భావః-భ్రాతుఃపాండుమిత్యర్థః+అధీగణేత్యాదినాకమణిషష్ఠీ,
స్తరణన్తా ఏకసంబంధిజ్ఞానస్యావరసంబంధిస్తారకత్వాదితి భావః,
చ్యుతద్భిధానాయమాజ్ఞైర్నయనాంబుభిర్వామైః శౌకంపాండు
సంబంధినం నదీమాతావధేయతీయస్యతథోక్తం- నదీమాతృకం విద
ధే చకార || శామాలవిక్రీడితంవృతమ్ || ౧౦౩ ||—పాండవేషి
తి || దృశా అంధః అత్థైకాణః సఃధృతరాష్ట్రః పాండవేషు యాదృఢ
తాలింగదాఢ్యంపరిణాహ డోధావధస్త్రిగ్విస్తారః ప్రియః వ

భ్రాతుఃస్తరన్తానామౌతద్భిర్నయనాంబుభి స్సవిద
ధే(లా)కాంకంనదీమాతృకమ్ || ౧౦౩ || పాండవేషు

దృఢతాపరిణాహప్రాయరూపబలనమ్పదియత్తామ్ ।

ధాలింగనంకుర్వంసఃకారవః ధృతరాష్ట్రఃవిజంసీయం అచండత్సగం
గమితా ప్రాపితాగమేణ్యంతాత్క్రీణ్యంతేకర్తుశ్చకమ
ణఇతికర్తృధూతక ర్తవోవాచ్యతాఇమాధర్మాదీన్సృష్టంసృష్టం
సృష్టావసృష్టావ అభీక్ష్యేణముల్పేతిణముల్ గుణనిత్యవీప్సయోరి
తిద్విత్వం భ్రాతుస్తరణ భ్రాతరంస్తరన్నిత్యభావః అధీగణంకమ
శాంక ర్తణిషష్ఠీఅతవశ్చాతద్భిః క్షరద్భిః నయనాంబుభిరేత్యాద
కైలాకం నదీమాతాయస్య తం నదీమాతృకంనద్యృతశ్చేతికమ్॥ని॥దె
శోనద్యంబువృష్ట్యంబుసంపన్నప్రీహిపాలితః । ౧॥ స్యాన్నదీమాతృ
కోదేవ మాతృకశ్చయథాక్రమమిత్యమరః విదధేచకార వధాతేర్లి
ట్ || ౧౦౩||—పాండవేషితి || దృశాదృష్ట్యాఅంధః+యేనాంగవికార
ఇతి తృతీయాధృతరాష్ట్రః పాండవేషు ధర్మాదిషుదృఢతాయాదా
ఢ్యస్య పరిణాహస్యవిశాలతాయాః || ౧॥ పరిణాహోవిశాలతేత్వ

యః రూపం ఆకృతిః తనుశ్శరీరం చ తేషాం సమృదః సన్మృద్ధేః ఇయ
త్రామిదమైతావదితి పరిమాణవిశేషం స్పర్శనం పాండవస్పర్శం విదధ
తా పుర్వతా పాణినా స్వహస్తేనేవ పరిమమా మానంకృతృవాన్ +
మాతైకతరీరిన్ - అత్రాంధత్వస్య పాణికరణకమాననిధానరణ
పేతుతాస్వత్పదార్థపేతుకం కావ్యలింగమ్ || సాన్విగతావృత్తమ్ ||
౧౦౪ || — దత్తైతి || అంబికానూనుః ధృతరాష్ట్రః అహస్యహని
త్యహం దినేదినే యచ్చదస్సు పాండవానామిష్టం కాంక్షితంభవతి త
త్తద్దత్తావై తేభ్యఇతిభావః - స్వేషాం నీవీయానాం ఆత్మజానాంశతేపి -

స్పర్శసంవిదధతైవదృశాంధపాణినా పరిమమా ధృత
రాష్ట్రః || ౧౦౪ || దత్తాన్తతత్తత్ప్రత్యహంయద్యదిష్టం
యావత్స్వేషామాత్మజానాంశతేపి | పాండోఃపుత్రే

షన్విమ్బికానూనురే లైషెవకైకస్త్రిన్ప్రేమతావద్భూ

మరిఃప్రాయస్యభూమ్నః(౧)ని||ప్రాయోభూమ్నఃతగమనత్త్యమ
రిఃరూపస్యసౌందర్యస్య స్వభావస్యవా||ని||రూపంస్వభావేసౌందర్య
ఇతి విశ్వః బలస్యసామధ్యోఽస్య ||ని||ష్టాల్యసామధ్యోఽస్యేన్యేషు బలం
నాకాకసీరిణోరిత్యమరి, ఏతదంతోద్భవంద్వయః ఏలేషాంసంపదస్సంప
త్తైః ఇయత్రాం ఇదంపరిమాణతాం ఇదంపరిమాణమస్యేన్యోధేఇదం
శబ్దాద్యతుపి కిమిదంభ్యాంవౌఘఇతిఘాదేశే ఇదంకిమోరిన్క్రిఇతిఈ
శాదేశేయస్యేతి లాపేత్యయదితి రూపంకర్తృస్పర్శనం విదధతాపాణి
నేవ హస్తేనైవపరిమమా పరిమితవా మామానేలిట్ 1౧౦౪|| —||

దత్తైతి || అమ్బికానూనుః ధృతరాష్ట్రః ప్రత్యహం అహస్యహని
+ వీష్పాయామవ్యయిభావః అనశ్చేతిటచ్ఛాష్టభోరేవేతిటా

(౧) చ || ప్రాయస్యభూమ్నఃత్యాదినసమ్యక్ || ప్రాయస్య
వయస ఇత్యచితం | ప్రాయోవయసిబాహుశ్చేతుల్యానశసమృత్య
స్వీతి వైజయంతీ ||

పుత్రశలైః యావత్ప్రేమ అస్తి తావత్ప్రేమపాఞ్డోః పుత్రేమపకైక
స్తిక్ యధిష్ఠిరాదౌ బబంధ ఘటితవాక్ భ్రాతృవాత్సల్యాదితి భా
వః ॥ శాలినీచృత్తమ్ ॥ శాలిన్యక్తామౌతగౌగౌభిలోక్తేరితి లక్షణా
త్ ॥ ౧౦౫ ॥—ఏవమితి ॥ వత్సభావేపి బాల్యేపి భక్తిమత్సు స్వస్తి
న్నితిభావః- లేమ పాండవేమ ఏవము క్తవిధానిజస్యపితుః ధృతరా
ష్ట్రస్యవత్సలతాంప్రేమ దృష్ట్యాజ్ఞాత్వా దుర్మనాయమానః ఖద్యక్
అతఏవసుయోధనః దుర్యోధనః మత్సరేణ అన్యశుభద్వేషేణవేతునా
॥ ౧ ॥ మత్సరొన్యశుభద్వేషేతద్వత్కృపణయోరపీతివిశ్వః ॥ రాధే
యః కణః పృథానః ముఖ్యః యేషాం కణశశనియశ్శాసనానాం

ధ ॥ ౧౦౫ ॥ X ॥ ఏవంవత్సభావేపి భక్తిమత్సుతేమ

నిజపితృవత్సలతామసకృత్ సమీక్ష్య మత్సరేణ దు

ర్మనాయచా(సహృదయో)నా)హృదయాలవాలే సు

యోధనౌరాధేయపృథానదుర్బౌధ(క)న)మేధోత్సే

షః నావ్యయాభావాదిత్యమ్ యద్యద్వస్తు ఇష్టంఇచ్ఛావిషయః తత్తద్ద
త్వాసావత్తజానాం స్వపుత్రాశాం శలైః యావత్ప్రేమపాఞ్డోఃపు
త్రేమ సు లేమమధ్యేపికైక స్తికసర్వనామత్వాద్వివత్స-సమాసవద్భా
వశ్చతావత్ప్రేమ॥ని॥ప్రేమానా ప్రియతాహదంప్రేమసేహఇత్య
మరః|బబంధబద్నా తైలి-ట్ ॥౧౦౫॥ఏవమితి॥ఏవంవత్సభావేపిబాల్యేపి
॥ని॥వత్సస్త్రైకపుత్రాదితషేవత్సృతువక్షసీతివిశ్వఃభక్తిమత్సుతేమ
పాండవేమ నిజపితురాత్తజనకస్య ధృతరాష్ట్రస్య॥ని॥స్వకేనిత్యనిజం
త్రిషీవ్యమరః । వత్సలతాం వాత్సల్యం+నత్సాంసాభ్యామితి మత్స్య
ధేయౌలచ్+తన్యభావస్తవితలావితితల్ అనకృదభీక్ష్ణంఅభీక్ష్ణమస
కృత్సమాశ్శయమరః సమీక్ష్య మత్సరేణ ద్వేషే॥ని॥మత్సరొన్యశుభ
ద్వేషే తద్వత్కృపణయో స్త్రిషీవ్యమరః । దుర్మనాయమానః వి
మనాఇవాచరక్ కతుః కన్యజులోపశ్చేతికన్యజులౌపౌసుయోధనౌ-

దుష్టంబోధనం ప్రేరణం యస్యాస్తాదృశీమేధా స్వబుద్ధి రేవ (౧) ఉ
 త్సేనసవిధధరణీరుహః ఉన్నతాంతికవృక్షః తమధిరూఢాః తస్మిన్వైల్లి
 తామిత్యథః- అకుతోనిరోదాం నిరంకుశాం విరోధః పాండవేషువై
 రు సవీవ విషవీరుక్ నత్యనాభిలతా తాం హృదయమేవ ఆలవాలం
 పృష్ఠమూలవర్తులసేతుః తస్మిన్ వీధాంచ క్రే వధాయామాస- అత్య
 పాండవేషు భృతరాష్ట్రప్రేమదర్శనస్య దుర్యోధనభేదం ప్రతి తస్య
 మిత్యరంప్రతి తస్య విషవీరుద్వధః ప్రతిచ పౌతుత్వాదః గాంగీ
 భావన-కీదాం సమస్తవస్తుసతిః సావయవరూపకమ్ || ౧౦౬ || —||

తీవ్రేతి || తీవ్రః దారుణః ఉచయః అవిర్భావః యేషాంతానవినయాత్
 ధనవిధధరణీరుహమధిరూఢా మహారోధాం విరో
 ధవిషవీరుధమేధాంచ క్రే || ౧౦౬ || ప || తీవ్రోజయాన
 వినయాదధతాం క్రమేణ దుర్యోధనాద్య సుహృ

దుర్యోధనః హృదయేపీవాలవాలై నిస్సాదాలవాలమాలమిత్యమరః
 రాధేయః కణః ప్రవానాముఖ్యా యేషాంతేషాం దుబోధకా
 నాం మేధాయాబుద్ధైః || ౧౧ || ధీదాః కణావతీమేధేత్యమరః | ఉత్సేధ
 ఉచ్చ్రయోయస్య || ౧౧ || నగాద్యారోహణచ్ఛాయ ఉత్సేధకోచ్చయ
 శ్చ స ఇత్యమరః సవిధధరణీరుహం సమీపవృక్షం || ౧౧ || స దేశాభ్యాశనవిధే
 త్యమరః అధిరూఢాం నాస్తికుతోరోధోనిరోధాయస్యాస్తాం శాకపా
 థివాదిశ్వాత్సమాసః విరోధమేవవిషవీరుధం విషలతాం || ౧౧ || లతాప్రతా
 ని నీవీరుదిత్యమరః ఏధాంచ క్రే వధాయతి స్త + వీధవృద్ధౌ ఇజా దేశ్యగు
 రుమతోనృచ్ఛ ఇత్యామ ఇతరత్పార్వమేవోక్తమ్ కణాదీనాం దౌర్త్యం
 త్రాంతిశయేన మనసివైరం విస్తారయామా సేత్యథః || ౧౦౬ || తీవ్రేతి || తీవ్రః ఉ
 దయఆవిభావో యేషాంతాన్ అవినయాత్ దుర్మయాత్ క్రమేణ ద
 ధతాం దురహంకృతీనాం దురహంకారితాం దుర్యోధన ఆదిః ప్రథమో

(౧) చ || ఉత్సేధశబ్దో శాకాద్యజన్యతీభావః ||

దష్టచెష్టితాని దధతాం కుర్వతామిర్వగః, దురహంకృతీనాం నిస్స
 లాహాశ్చారాణాం దుర్యోధనః ఆదిర్యేషాం లేషాం అసుహృదాంశ
 త్రాణాం సంబాధిని పట్టాభిషేకమభిలష్యతి కామయమానే ఫాల
 దేశే లలాటే కుట్టాకభావే ముష్టికుట్టనే కర్తృణి కుతుకం కాతూహ
 లం భీమః కురుతేస్త్వ ॥౧॥ కుట్టాకఃపాణికుట్టకః ఇతిశబ్దాణామే ॥(౧)
 భీమోనమృష్యతీతి దుర్యోధనాఽయో యావరాజ్యాయనిరాశాచభూ
 పురిత్యథః ॥ ౧౦౭ ॥—పంచధేతి ॥ సప్రసిద్ధఃపవనాత్తజః భీమవి
 న పంచధా పంచప్రకారం ప్రవహంతీనాం కారవాణాం దుర్యోధ
 నాదీనాం క్రోధావన సింధవః నద్యః తాసాం క్రమాత్ ప్రా యోనస
 దామరహంకృతీనామ్ । పట్టాభిషేకమభిలష్యతిఫాల
 లదేశే కుట్టాకభావకుతుకంకురుతే స్త్వభీమః ॥ ౧౦౭ ॥

ప॥ పంచధాప్రవహంతీనాంపవనాత్తజపచనః । కా

యేషాం లేషాం అసుహృదాంశత్రాణాం+సుహృద్భూత్వా దౌ మిత్రా
 మిత్రయోరితినిపాతితః తతోనశ్శోసమాసః పట్టాభిషేకంరాజ్యాభిషే
 కం అభిలష్యతీచ్ఛతిఫాలదేశే నిటలప్రదేశే కుట్టాకభావస్య ఛేదక
 భావస్య +కుట్టచ్ఛేదసౌజల్యభిక్ష కుట్టయంటులృఞ్మోకన్నితి మోకన్న్య
 త్యయః కుతుకంకతూహలం ॥౧॥ కుతుకంచకుతుహలమిత్యమరః ॥
 కురుతేస్త్వచ కారలట్ స్తేఇతి భూలెలట్ ॥౧౦౭॥—పంచధేతి ॥ పంచ
 ధాపంచప్రకారేణ+సంఖ్యాయావిదారైధాఇతి ధాప్రత్యయః ప్రవ
 హంతీనాం క్రమాత్ కారవాణాం దుర్యోధనాదీనాం క్రోధానా
 మేవసింధూనాం నదీనాం॥౧॥ దేశేనదవిశేషేష్టే సింధుర్నాసరితిస్త్రి
 యామిత్యమరః । సపవనాత్తజపచనం గమభూస్సంగమస్తాన మమూ

(౧) చ ॥ ద్వైవిధ్యేనిధేహి హృదయే హృదిపపాపః కింవా కిదా
 చిదపి కేనచిదన్వభావి । సారంగ సంహృతివిధావిభకుంభ కూట కు
 ట్టాకపాణి కులిశస్య హరేః ప్రమాదః । ఇతిమహాకవిప్రయోగశ్చ॥

౧౦౮

సవ్యాఖ్యచమ్పూభారతే-ప్రథమస్తబకః

జ్ఞమధూమేళనదేశః అధూత్యుధిష్ఠిరాదీనాఽభీమబలవ్యపాశ్రయః
త్వాత్తద్విషయకౌధానామపిభీమవపశ్యవసానమధూదిత్యర్థః॥౧౦౮॥

ఇతి త్రిసదాశివపదారవిందవందనకన్దళితానందసాంద్రస్య
కురవికులచంద్రస్య రామకపీఠస్యకృతౌ చమ్పూభారతవ్యాఖ్యానే
లాస్యాభిఖ్యానే ప్రథమస్తబకః.

రవక్రోధసింధూనాం క్రమాత్సంగమధూరధూత్॥౧౦౯॥

ఇత్యనంతభట్టర్యకృతౌ శ్రీమతిచంపుభారతే

ప్రథమస్తబకః.

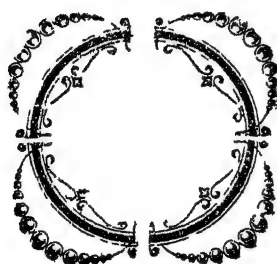

త్యధాతనేకాసాం సదీనామేకత్రసంగమోధవతితథాకౌరవాణాంపం

చశతకౌధాపకస్త్రిభీమేసంగతాఇతినర్వంశుభంభవతైలుః॥౧౧౦॥

ఇతి శ్రీమదమ్బుళరామసూరివిగచితాయాం చమ్పూభారతౌ

జ్ఞేయస్యాం ప్రథమస్తబకః.

త్రుహయ గ్రీ వాయనమః

చమ్బుభారతే సవ్యాఖ్యానే ద్వితీయస్తబకప్రారम्భః

అవతరణికా ॥ తీవ్రోదయానవినయానిత్యత్రాస్తూర్వస్తబకమర్చ్యధా
వాద్యవినయానాం సామాన్యతః ప్రకాంతతావత్తాన్విశేషతాస్త్వికా
ప్రపంచయతి ॥ ఏకదేతి ॥ ఏకదా కదాచిత్ - తుశబ్దోవాక్యాలంకా
రే- తేనర్వరాజకుమారాః ధాతరాష్ట్రాః పాండవాశ్చ సుపర్వ
ణాం దేవానాం సరితోగంగాయాః సలిలమవిహృత్య జలక్రీడాకృ
త్వా సముత్తీర్ణాః సీరంప్రాప్తాస్సతః అనీచీభిరున్నతాభిః ఖచీ
భిస్తరంగైః ఉత్కూలితేషు తీరంప్రాపితేషు ఘోరానాం డిండిరా
ణాం కూటేషు రాశిషిష్టస్థితైర్విత్కృతైర్బాహు- పటగృహాణాం వా
కుటుంబకైర్వృతైర్వరతః సర్వత్ర గృహీతాః మనోహరాశ్చ అం

X ॥ ఏకదాతుతేనర్వరాజకుమారాః సరితస్సలిలేషు విహృ

త్యసముత్తీర్ణాః ఖచీభిః ఖచీభిరున్నతాభిః సరితస్సలిలేషు

కుటుంబకైర్వృతైర్వరతః సర్వత్ర గృహీతాః మనోహరాశ్చ అం

ఏకదాత్వతి ॥ ఏకదాతుఏకస్త్వికా కాలతేనర్వేపి కారవపాం

డవాః సుపర్వణాందేవానాం సరితోగంగాయాస్సలిలేషు దేవకేషు వి

హృత్యక్రీడితాస్సముత్తీర్ణాః అనీచీభిః ఖచీభిః ॥ ౧ ॥ కృష్ణీ చఖర్వ

ప్రాసాదస్సర్వరిత్యమరః + సమీక్షిత్య త్ర బాహులకాన్నిపూర్వాది

బాణాదికశ్చిత్ టిత్వాన్వీప్వచిభిస్తరంగైః ॥ ౧ ॥ భక్తస్తరంగణ్డర్శిరా

స్త్రియాం పిదిరిత్యమరః + కృదికారాదితిజీమ్ ఉత్కూలితేషు కూ

లంప్రాపితేషు ఘోరకూటేషు ఘోరరాశిషిష్టస్థితైర్విత్కృతైర్బాహుః

మాయానిశ్చలయంతేషు కైతవాన్మతరాశిషు । అయోఘసేజ్జలశృం

గేసీరాంగ కూటమస్త్రియామితచామరః । పటగృహవాతేషు పట

స్థప్రదేశేషు పరిగృహీతాస్సీవకృతాః మనోహరాః రమ్యాః ॥

ఋరాణి వస్త్రాణి పటీరాశ్చందనలేపాః హారాః మణిసరాః అభ్యవహారాః
భోజనానిచ యైస్తథోక్త్యాసంతః-కుశలానాం శిక్షాభ్యాసాభ్యాసంవిపు
ణానాం కుశీలవాః గాయకాః ॥ ౧ ॥ గాయకాస్తుకుశీలవాఇత్యమః
తేషాం కులన బృంచేన కుశీలవదాలకతిపారాంతరం, పరిశీలితానాం
తాడితానాం విదిత్రాణాంచ వాదిత్రాణాంచతుర్విధవాద్యానాంపీ
ణావేణుమృదంగతాళానాం కలశీనాం, ఘటవాద్యానాం చరవైమల
భురశబ్దేర్విరశీకృతం పరవశీకృతంమనోయేషాంతథోక్త్యాశ్చసంతఃసు
ఖంయథాతథాఅసామాసుః అనతః ॥ ౨ ॥ + దయాయాసశ్చేత్రికతఃరిలి
ట్యామస్తాదానతేఽస్తిరనుప్రయోగః ॥ ౧ ॥—రహసీతి॥స,సుయో
ధనాదిక్రొధపాత్యం భీమః తాదృశైః మనోజ్ఞైర్రిత్యధః-గుసుమా

రాంబరపటీరహారాభ్యవహారాః కుమారాఃకుశలకు
శీలవదాలకకులపరిశీలిత విదిత్యవాదిత్రకలశీరవవివ
శీకృతమనసస్సుఖమాసామాసుః ॥౧॥ ౨॥ రహసినళిన
తత్పరత్వపర్యంకకల్పే దినవిరతిసమీరైస్సేవ్యమాన

ఋరాణి వస్త్రాణిపటీరాశ్చందనలేపాః హారాః ముక్తాకళ్యాదయః అ
భ్యవహారాః భక్షణానిచఅంబరాద్యభ్యవహారాంతోద్వంద్వఃఅనంతరం
త్రిపద బహుప్రీహిః కుమారాఃకుశలానాం కుశీలవదాలకానాంగాయ
క కుమారాణాంకులన సమూహేనశీలితైరభ్యస్తేః విదిత్యైః వాదిత్రా
ణాంవాద్యానాం ॥౧॥చతుర్విధమిదంవాద్యం వాదిత్రాంతోద్యనా
మక మిత్యమరః । కలశీనాం ఘటానాం ॥౧॥ పిరరస్థాల్పఖాకుండల
లశస్తుత్రిప్విత్వమరః జాతితాన్వీష్టరవైభవనిభిఃవివశీకృతానిమనాం
పియేషాంతే సంతః సుఖంయథాతథా అసామాసురుపవివిశుః+అనడి
వవేశనెలిట్ దయాయాసశ్చేత్వామ్ ॥౧॥—రహసీతి ॥ రహసీతికాన్తే
రత్నపర్యంకకల్పే రత్నమంచసదృశే ॥౧॥శయనంమంచపర్యంకపర్యం
కాః ఖట్వీయాసమా ఇత్యమరః- నళినతల్పేకమలశయ్యాయాం దినవి

నాం గంధపూరైః పరిమళపరమ్మ రాభిః కరణైః లలనతాయోః శ్రవస్య (౧)
అధికలయథాతథాహానింక్షతి చ ద్యునిఖండయంతీతిహానిదాః ద్రవ్యః సమైశ్వా
యస్యాంతస్యాం, తటభువిగంగాతీరేదినవిరతిసమీరైః సాయంతనవా
యుభిః సేవ్యమానస్సౌ - తహసిరత్నవర్జ్యం క కల్పమణిమంచు
ల్యై + సాదృశ్యైః లబ్ధప్రత్యయః - నశితల్యేపద్ధత్యాయాం నిద
ద్రాసుప్రవా + నిద్రాతేజకతేరిలిట్ - మాల్నివృత్తమ్ || ౨ ||
అథేతి || అథస్వాపానంతరంతిథాధూతస్య సుఖసుప్తస్య తన్మోభీమస్య
జిఘాంసయాహం మిచ్చయా కురునరేంద్రనంబనెన దుర్యోధనేన

స్సభీమః | తటభువికుసుమానాంశాద్భూతై గంధపూ
రైరధికమలసతాయా హానిదద్రానిదద్రా || ౨ || గ || అ

ధనిశీధేతథాధూతస్య తన్మజిఘాంసయా కురునరేంద్ర

రతేస్సాయంతాలస్య సమీరైర్వాయుభిః సేవ్యమానః + కమణిశాన
చ్ సభీమః తాద్భూతై గంధపూరై గంధప్రవాహైః లలనతాయాహం
ద్యస్య || ౧ || మందే కుతుండపరిమృజ ఆలస్యశ్శీతకోలినాన్మృత్యుశ్చమరః
హానిదాద్రవోవృత్తాయస్యాంతస్యాం || ౧ || పలాశిమృదుమాగమాఇత్య
మరః - తటభువంతీరభూమా అధికక్రియావిశేషణత్వాత్ - ద్భూతి
యానిదద్రా నిద్రాతిస్త + ద్రాకుత్సాయాంగతేరిలిట్ అతః బలభక్త్యై
త్వమ్ || ౨ || అథేతి || అథానంతరం నిశీధేధరాత్రే తథాధూతస్య
నిద్రాలోస్తన్మోభీమస్యజిఘాంసయాహం మిచ్చయా కురునరేంద్రస్య
ధృతరాష్ట్రస్య నందనేన దుర్యోధనేన చాదితైః పెరివైర్నరైర్దైర్వి
షవైర్దైర్వి || ౧ || నరేంద్రోవాతికే రాజ్ఞః షవైర్ద్యేచకథ్యతే ఇతి విశ్వేషః
పెత్త్యాగత్యయగపదకదైవ || ౧ || తదాత్ దానీయగపదక దేవమరః -

(౧) చ | అలనతాయా ఇత్యరభ్యహానిదా ఇత్యంతాపజ్జైర్నప్రచ్ఛా |
హానింద్యంతి ఖండయంతీతి లేఖనాదలసతాస్థా పకత్వ ప్రతీతి రూపవిదు
ద్ధాథబౌధకత్వాత్ | కిం చ హానిందదంతి లేఖనమేవ యక్తమితి ధాతి ||

చూదితైః పిరితైః సరంద్రోర్విషవైద్యైః ॥ ౧ ॥ సరంద్రోర్విషవై
ద్యైవీతివిశ్వః, నిభృతం గూఢాయధాయథా - ఉపేత్యనియంత్రణపె
టకేమ సర్వబంధనమ జూషాసుర్ముడితి శీఘ్రసముద్ధాతితేమ వి
వృతేమ సత్త్విత్వత్తిరైకకవాక్యమ్ ॥౩॥—॥ సుతఇతి ॥ శ్వసనా
వాయుః అశనమన్నందేషాం లైషామింద్రాస్సర్పశ్శైష్టాః సుతే వా
యుపుత్రై భీమేపితుర్వామోస్సంబంధీయసాన్వదిమాఅన్నమాభుగ్యం
తస్య యస్సంప్రదాయః - పాగంపర్యేణసంక్రమణం తస్యశోభ
యితుంపరిక్షితుమిచ్ఛాశుశుత్సాతయేవేత్స్య శ్చైవై- కాగణగూఢస్య
కార్యేసంక్రమణ పరిక్షణేచ్ఛయేవేతియావత్, సమీరసూనుంభీమంస
మ్యగుపేత్యజిహ్వనాం బహిః ప్రసారా బహుశః అధికంవిలెనుః
చక్కుః, ఉపజాతివృత్తమ్ ॥౪॥ —

నందనేనచూదితైర్నరంద్రే గ్రుహేత్యయుగపదేవర్పు
డితినిభృతంసముద్ధాటిలైమనియంత్రణపెటకేమ॥౩
ప॥సులైపిత్యసాన్వదిమసంప్రదాయ శుశుత్సయేవశ్వ
సనాశనేంద్రాః । సమీరసూనుంసముపేత్యజిహ్వ బ
హిః ప్రసారాన్బహుశోవిలెనుః ॥౪॥

యుపితినిభృతం కేవలశీఘ్రం॥౧॥ సాగ్ధ్య డిత్వంజసాహ్చయైత్యమరి-
నియంత్రణపెటకేమబంధనమ జూషాసుఉద్ధాటితేమవిఘటితేమస
త్సు ॥౩॥—సుతేఇతి॥ సుతేపుత్రై పితుజనకస్యసాన్వదిమ్న సాన్వది
త్వస్య + పృథాన్వదిత్వాదిమనిచ్ఛేరితిటిలావఃసంప్రదాయస్యబుధు
త్సయేవబాధ్యమిచ్ఛయేవ బుధ్యతేసన్నంతాదప్రత్యయాదిత్యకా
రంప్రత్యయః । శుశుత్సయేతి పారేశుధేస్సన్నంతావప్రత్యయః॥శ్వసనః
అశనం యేషాంలైషాంఇంద్రాశ్శైష్టాఃసమీరసూనుంవాయుపుత్రం
భీమంసముపేత్యప్రాప్యజిహ్వనాంరసనానాంబహిః ప్రసారా బ
హిః ప్రసరణానిబహుశఃబహుప్రకారేణవిలెనుఃనువిస్తారేతి॥౪

॥ సుప్తస్యేతి ॥ సుయోధనస్య భృత్యైముక్తాః ప్రయోజితాః
 వాతాశనాస్సరావశ్య - సకలావనదేవతాశ్చ సుప్తస్య
 తస్యభీమస్య - తుశబ్ధః క్రమాధఃకః వపుషిశరీరేఽయుషిచ, ఆ
 శియోః దంష్ట్రాయాః శుభప్రాధానాయాశ్చ ద్వయం విలెనుః ప్ర
 త్యేకం నివేశయామాసురిత్యథః ॥ ౧ ॥ ఆశీష్కభాశంసాహిదం
 ప్త్యయోరిత్యమరః - తత్ర ఆశీద్వయస్య మధ్యే పూర్వాప్రథ
 మానర్పదంష్ట్రా- పీఠ్యం మారణసామన్యం నపుపోష సరిక్షితవతి- కిం
 తుచరమాద్వితీయావనదేవతాశుభప్రాధానైవ పీఠ్యంచరజీవిత్య కర
 గాత్తకం పుపోష ఖలజనవిసన్నాత్సతౌదేవా ఏవరక్షంతితిభావః వ
 సంతతిలకావృత్తమ్ ॥ ౫ ॥ - మరైతి ॥ ధుజంగమాస్సర్పాః పూర్వా
 క్తాః మారుతస్యాపత్యం పుమాన్మారుతిః భీమః తస్యనపుషిశరీరే-మ

సుప్తస్య తస్యతు సుయోధనభృత్యముక్తా వాతాశనాశ్చ
 సకలావనదేవతాశ్చ ఆశీద్వయం వపుషిచాయుషిచ
 ప్రతేనుః పూర్వానతత్ర చంద్రమేవపుపోషపీఠ్యమ్ ॥ ౫ ॥
 మర్తద తదశనాధుజంగమా మారుతైవపుషిసుప్తిధూ

॥ సుప్తస్యేతి ॥ సుయోధనస్య భృత్యైముక్తాః వాతాశ
 నాశ్చ సకలానిఖిలాః వనదేవతాశ్చ సుప్తస్య నిద్రాణస్య తస్యభీమ
 స్య వపుషిశరీరేచ ఆయుషిచజీవితకాలేచ ఆశియోః దంష్ట్రాహితాశంస
 యోద్వయం ॥ ౧ ॥ ఆశీరుక్తాహితాశంసాపవనాశనదంష్ట్రయోరితివిశ్వః
 క్రమేణ విలెనుః తత్ర తయోమధ్యే పూర్వాపిదంష్ట్రాపీఠ్యం శక్తిం
 నపుపోషచరమైవ హితాశంసేవ పీఠ్యం పుపోషపుష్కలైలిట్ ॥ ౫ ॥
 మమేతి ॥ మారుతైభిః మస్య వపుషిశరీరే మర్తసు మర్తస్తానేషు
 దత్తాదశనాదంతాయైస్తే ధుజంగమా స్సర్పాః + గమశ్చేతి ఖిచ్ ముమ్
 ॥ ౧ ॥ ధుజంగోహిర్భుజంగమఇత్యమరః - సుప్తిరెవధూరుట్ కెతకీన్య
 త్తస్తస్య ॥ ౧ ॥ కేతకీసుప్తిధూరుట్సద్గతి కథయంతి । అథవా

మృసు ఆయుస్తానేమ దత్తాః నిహితాః దశనాః దంష్ట్రాః యైస్తథ
 క్తాన్సంతః - బహిర్భూమేరూర్ధ్వం వినిగతాః ముష్టినామాతు
 యోగ్యామేయాతనుర్యాసాంతాః సుప్తిభూరుహాః శయనవృక్షన్
 మూలికాః మూలానీవవిరెజరె - ఉత్పైక్షా - రధోర్ధతాన్యత్తమ్॥౬
 అన్యేద్యురితి ॥ ముద్గామూఢాధీబుద్ధిర్యన్యతథోక్తః- సః దుర్యోధనః
 నాత్మాత్పర్షదంశనేష్యమృతస్య విషదాపనేన పునస్తద్వింతనాదితిభా
 వః- సిద్ధిగ్ధవససుహృదివకపటమిత్రమితియావత్ అన్యేద్యుఃపరస్త్రి
 దినేపునఃసర్పదంశనేపీత్యధః- అజవంతప్రాణాన్ ధారయంతంసి
 ద్రియాఅరుణైనయనెరాజవేకమలేశవయస్యతం ॥౧॥ ఓసప్రసూనరా
 జవేతి వద్దపర్యాయేష్వమరః, సజగ్దికేళికాయాంసహభోజనక్రిడా
 యాం ఆరాళికైస్సూదైః ॥౧॥ ఆరాళికాఅంధసికాశ్చతి పాచకపర్యా

రుహః॥ముష్టిమేయతనవావిరెజరెమూలికాశ్చనబహి
 ర్వినిర్గతాః॥౬॥౧॥ అపరేద్యురపిపునరాజవంతంసిద్రా
 రుణనయనరాజవంతంసముగ్ధసేసిద్ధిగ్ధవసజగ్దికేళికా
 యామారాళిక(కర)దాపితకబళనిచోళితకరాళగఠ
 విహ్వలంప్రహ్వలంబి(త)శిరసంఽజ్జభిఃపరిణాహ్యవరి

సుప్తిభువినిద్యాస్తానే రోహంతీతిరుహః కిప్ ముష్టిమేయతనవఃము
 ష్టిగ్రాహ్యశరీరాః బహిర్వినిగతాః మూలికాశ్చన విరెజరె + రాజ్య
 దీప్తోలిప్త ఫణాంచనప్తానామిత్వేత్వాభ్యాసలాపౌ ॥౬॥—అపరే
 ద్యురితి ॥ అపరేద్యురపరస్త్రి దివసేపి పునరాజవంతం నిద్రయారు
 ణైనయనరాజవయస్యతం తంభీమంముగ్ధధీమూఢబుద్ధిః॥౧॥ముగ్ధసు
 వ్దరమూఢయోరితివిశ్వః ॥సదుర్యోధనః సిద్ధిగ్ధోవయస్యశ్చన॥౧॥సిద్ధిగ్ధోవ
 యస్య ససవయాశ్చత్యమరః సగ్దికేళికాయాం సహభోజనలీలాయాం
 ఘృష్ణఅదనైక్తితితుత్యేతిషధావః ఘృసిభసాహాలిచేక్ష్యవధాలాపః
 ర్ములాంఝలీతి నలూపః రుషస్తథోరితి ధత్వం ర్ములాంజశ్ ర్ముశీతి

యేష ఏమరః, దాపిలైః కబలైఃగ్రాసేర్నుచాళితైః అంతఃపిఠైఃక
రాళైః భీషణేనగరళేనవిషేణ - తద్భక్షణేనేతియావత్ - విహ్వలం
విభ్రాంతం - ప్రహ్వలంబితశిరః యన్యతథోక్తం - అసుహృదాం
శత్రూణాం హృదయేవక్షసిహులం తద్వద్భుజనకమిత్యర్థః- తం భీ
మంపరిణాహినీభిః ఆయతాభిః రజ్జుభిః పరిణాహ్యబంధయిత్యా, శూ
లైరాయుధవిశేషైఃకీలితైః-అథోబంధితేనిజఃరసరితోగంగాయాః అంత
ర్జలజలమధ్యేవిసజాయమానపాతితవాన్ - భృత్యైర్రితి శేషః ॥ ౭ ॥

తేషామితి ॥ తదానీంలైషాం ధృతరాష్ట్రజానాం దుర్యోధనాదీనాం
ణాహినీభిరసుహృదాం హృదయహులం హులకీలితేనిజఃర

సరిదంతజాలై విసజాయమాన ॥ ౭ ॥ తేషాంతదానీంధృ

జత్త ఏంజత్తే ఏకతః ప్యేనపదాంతైస్తానివద్భావాభావఃసహద్భిఃసద్భిః
సహస్యసత్తిసః ॥౧॥సద్భిఃప్రీతసహభోజనమిత్యమరః। ఆరాళికానాం
నూదానాం కరైహస్తైదాహితస్య కబళేనగ్రాసేన నిచాళితేన
చ్ఛాదితేన కరాళేన భీషణేన ॥౧॥కరాళంభీషణేనవదితివిశ్వఃగరళే
నవిషేవిహ్వలంవివశం॥౧॥విక్లబ్విహ్వలస్సాన్యత్తువివశోరిష్టదుష్ట
ధీరిత్యమరః ॥ ప్రహ్వంనమ్రంలంబితభః పతత్ శిరోయస్యతంతసు
హృదాంశత్రూణాం హృదయస్య హులంమృత్యురంగంవా ॥౧॥ శూ
లంప్రహరణమృత్యో కేతనైరంగయోగయోః శూలాదుష్టవధాథాన్
యకీలకేవణ్యయోషితీతివిశ్వః తమితి పూర్వేణాన్వయః పరిణాహినీభి
ర్విశాలాభిః రజ్జుభిః పాలైఃపరిణాహ్యబంధయిత్యాభృత్యైర్రితి శేషః
శూలైః వధాథాకకీలన కీలితైబద్ధే ॥౧॥ బద్ధకీలితసంయతా విశ్వమ
రః నిజఃరసరితః గంగాయాః అంతజాలై జలమధ్యేవిసజాయమాన
త్యాజయమాన+త్యజవిసగ్గేణ్యంతాల్లిట్ ॥౭॥—॥ తేషామితి॥తదా
నీంతస్త్రికాలే+తదోదాచ॥దానీంచెతిదానీంప్రత్యయః తేషాంధృత
రాష్ట్రజానాం దుర్యోధనాదీనాం దివిషదాం దేవానాంతటిన్యక

దివిషత్తటినాన్యః గంగాయాః తీరతపే, నీరజలచక్ర పీఠం మరుత్సతం
 భీమం మారయితుం- క్రమాత్ సారాః- దృఢాః గుణాః సూదాః ఏక
 త్రతన్యత్ర రజ్జవశ్య - సాధనతాంకరణత్వమవాపుః ప్రాప్తవంతః-
 శారణాన్యభూషన్నిత్యధః, సూదేస్తీరేవిప్రదాప్య నీరజ్జభి
 బంధయిత్వా పాతితత్వాదితిభావః ॥౧॥ గుణోప్రధానేరూపాదౌ
 మార్వాన్యసూదేవ్యకోదరఇతి విశ్వః- సారాః శ్రేష్ఠాః గుణాః శౌ
 ర్యదైర్యాదయః తుమారయితుం సాధనతామవాపుః - తస్యతాదృగ్గు
 ణరాహిత్యే తస్మిన్నేష ధార్తరాష్ట్రాణాం తథాచైరాప్యసక్తరితిభా
 వః- అత్రాథేగ్గుణానాం దోషీకరణాలైశ్చాలంకారః * లేశస్సన్య
 థ్తోషగుణయోగుణమోషత్వ కల్పనమితిలక్షణాత్- పూర్వత్యచసూ
 దరజ్ఞాన్యః శ్లేషభిత్రికాభేదాధ్యచసాయమూలాతిశయోక్తిః- ద్వయోర
 ప్యేకవాచకానుప్రవేశస్సంకరః అభిన్నపదమోఽధ్యనానాలంకారః
 తత్త్వం తల్లక్షణంప్రపంచోమదీయమకరంచర్మ ర్యాంద్యస్తవ్యః-సారాః
 విషదాః ॥౧॥సారస్తుగరదేదృఢఇతివిశ్వఇత్యపి కేచిత్ ఉపజాతివృత్తం

తరాష్ట్రహనాంతీరేదనీరేదివిషత్తటినాన్యః మరుత్సతం

మారయితుంప్రపీఠంసారాగుణాస్సాధనతామవాపుః॥౨

జ్ఞాయాః॥౧॥తటినహాదినిష్ఠనీత్యమరః। తీరేనాధనిరేడదకచక్ర
 పీఠంమరుత్సతం భీమమారయితుం నాశయితుం + మృజ్ప్రాణత్యా
 గే హేతువృన్యంతాత్తము అరిణాంభావ ఆరంభేన సహవత్కస్త
 ఇతి సారాః గుణాః సూదాః సారాఃదృఢాః గుణాఃజ్జవశ్య॥౧॥ మా
 ర్విసూదవ్యకోదరతంతావృత్తింద్రియేషు రూపాదౌ ॥ సత్వాదౌ
 సంధ్యాదౌ శౌర్యాదావప్రధానకచగుణాః ఇత్యమరశేషః।సారాబ
 లెమజ్జిచ స్థిరాంశేన్యాయ్యచ నీరేఘనేచ సారమ్ । వరేణ్యవత్సా
 రముధాహరంతీతివిశ్వశ్చసాధనతాఃకరణత్వం అవాపుః అన్యదోషి
 ధ్వన్యతేమారయితుం మన్తధంకతుం + తత్కర్తౌతి తదాచప్తే ఇతి

॥౮॥—తతఃపాతనానంతరం ధృతిః ధైర్యమస్యాస్తీతి ధృతి
మాన్ - సప్రభంజనధూర్వాయుపుత్రః పాతాళధువితస్య భీమస్యా
గమనేన కౌతుకం కుతూహలమస్యాస్తీతి కౌతుకినావాసుకినాసర్ప
రాజీన- సమ్మానితః అమృతకలశప్రవానాదినా బహుమానితస్సకామ

X ॥ తతఃపాతాళధువితదాగమనకౌతుకినా వాసుకి

నా సమ్మానితస్సగృతిమానితస్తతోష్టాసుదిశాసు తడ

సుగుణపరిగణనదినగణమత్యయశంకిభిరితరై రపత్రై స్త

స్సహవిచిత్ర్య వత్సరిపుభర్తృనభీమకవ్వవానిషిదసీతి వి

చ అమృతనిమేషణైవ సుందరంకర్తుమిత్యర్థః అథవామరుతందేవం
కర్తుం తద్వద్దీర్ఘాయషంకర్తుం అత్రాపి పూర్వచ్ఛేచ్ఛ ఇష్టవద్భావా
ట్టిలోపంవృద్ధిః వృద్ధాకర్తవ్యాం అచఃపరస్తిన్నితిస్తానివద్భావా
నతత్రాచపివాదేశస్యస్తానివద్భావాల్ అయంనకేవలాత్మాత్మస్తానికః
అథవామరుత్సృతం మారయితుం మరుతం వాయుమాఖ్యాతు మిగ్గిర్దో
వా అత్తావైపుత్రనామాసీతి శ్రుతిః సారాః న్యాయాః గుణశ్శే
ర్వాదయః ॥౧॥ సూదాదేదనికాగుణాః మార్వాద్యవ్యాప్తయేన తప్త
శుక్లసంధ్యాది కెగుణఇతి చామరః సాధనతామేతుతామవాపుః ఆహ్వా
లైలిట్ (౧) ॥౮॥—తతఃపాతనంతరం పాతాళధువిపాతాళప్ర
దేశే ॥౧॥ భూఃపృథివ్యాంస్తానమాత్ర ఇతివిశ్వః తస్యభీమస్యాగమనే
నకౌతుకినా కుతూహలవత్వావాసుకినావాసుకిస్తుసర్పరాజఇత్యమరః
మానితః పూజితః+మానపూజాయాఇత్యసాల్ కః ధృతిమాన్ ధైర్యవాన్ |

(౧) చ ॥ ప్రవీరిత్వ మేవ మాణోద్యమశాతురితి బోధ్యమ్ | పు
నరాగమనపర్యంతం మరణసంభావనయైవము కిః | యద్వామా ఆప
యి యమితిచ్ఛేదః | ఆజూర్వాప్తిహింసాయామితి ధాతోన్యాయదే
స్తుమునిగుణాయాదేశౌ ఆరయితుం నాశయితుం సాశనశాం మావా
పుః నాపునన్విత్యర్థః | నాయంమాన్ | న ఇహకోమాశబ్దః ॥

త్యయన్వమరణం శంకంతేమన్యస్తఇతశంకిభిఃఇతరైర్ద్యుద్ధిష్టిరాదిభిః
అపత్యైః పుత్రైస్సహఅష్టాసుదిశాసుదిక్షు-అపంచైవహలంతానామి
త్యనుశాసనాదాకారాంతర్వ-తాసామష్టదిశామనుగుణమంచితంపరిగ
ణనమష్టత్వసఖ్యామన్యతందినానాంగణంతష్టాదినానీత్యథః-ఇతస్త
తావిదిత్యఅన్విష్య-పౌతిఖదేపౌవత్సపౌరిపూణాంభర్తస్సతర్జనపౌ
భీమపౌతిసర్వత్రయోజ్యం- క్షకుత్రవానిషీదసి తిస్థసీతి ఉక్తైర్వతిశే
షః- విషీదంత్యాః శోచంత్యాఃకుంత్యాఃనవమంనవసంఖ్యమపి(౧)వా
షీదంత్యాఃకుంత్యాఃనవమమపివాసర మనవమమేవ

సంజనయౌప్రభంజనభూరమృతాంజనైరివ దృశౌరం
సభీమఃఇతస్తతః అష్టాసు+అష్టనఆవిభక్తావిత్యాత్వం దిశాసుకాష్టా
సు అపంచైవ హలంతానాం యథావాదానిశాదిశా ఇతిటూబంతః
తాసాందిశామనుగుణా పరిగణనాయస్య తందినగణం దివససమూపౌ
అత్యంతసంయోగేద్వితీయా||అత్యయంనాశంశంకంతఇత్యత్యయశంకిభిః
ఇతరైరపత్యైః పుత్రైస్సహవిదిత్యమృగయితాన్వరిపూర్ణ భత్సయతి
తి రిపుభత్సనః సంద్యాదిత్వాల్ల్యఃపౌరిపుభత్సనభీమకవ్వా నిషీ
దసితివృత్తిఇతివిషీదంత్యాః విపణ్ణాయాః+నదేశ్యత్ప్ర త్యయఃసీదాదె
శః సదిరప్రతేరితి ష్యత్వం కుంత్యాః నవమంనవానాం పూరణం తస్య
పూరణేడట్ ఇతిడట్నాంతాదసంఖ్యాదేమృడితిమదాగమెనలోపి
చరూపం వాసరిమపిదివసమపి అనవమమేవ నవమభిన్నమితి విరొ
ధఃఅకుత్సితమేవేతిపరిహారః||ని||నికృష్టప్రతికృష్టార్వరేఫయాప్యావమా

(౧) చ || నవమంనవసంఖ్యమపి అనవమం నవసంఖ్యారహిత
మితిలెఖనంప్రమాదికమ్ । నవశబ్దాల్ తస్యపూరణేడడితి డటినాం
తాదసంఖ్యాదేమృడితిమదాగమెచ నవమమితిరూపం । నవసంఖ్యా
పూర్ణమిత్యథో లభ్యతే । అతానవమం నవసంఖ్యపూరకమపి అ
నవమంతస్థిన్నమితిలెఖనంయక్షమ్||

సరందినం - అనవమనవసంఖ్యారహితం అవమహ్మనః సభవతీతిత
 ధోక్తంచ - కుర్వత్ సత్ అతపీవవిరోధాభాసః- అమృతమయైరంజ
 నైరివదృశౌ మాతుర్నేత్రైరంజయామాస ఆనందయామాస - తయా
 దృష్టోధూదిత్యథః ||౯||—ఆగతస్యేతి || ఆగతస్యపాతాళాదితిశే
 షః - తస్యభీమస్య సంబంధి- మదావళానామయతస్య - దశసహ
 స్రమదగజానామిత్యథః- బలంయత్తస్యావహానాం సంపాదకానాం
 పృథాకుపరిషదాసర్పసమాజేన ఉపదాపితానాముపాయనీకృతానాం
 దశకలశానాం, తత్పరిమితానామిత్యథః - పీయూషాణామమృతా
 నాం నిషేవణైన పానేనవిశేషితాతిశయితః పరిపాషావృద్ధిః యస్య
 తథోక్తంగా త్రంశరీరం కత్వ - సవిత్క్రొజనన్యాఃఘజాంతరఇవ వ
 జయామాస || ౯ ||౧||ఆగతస్యతస్యమదావళాయత

బలావహానాం పృథాకుపరిషదుపదాపిత దశకలశ పీ
 యూషాణాం నిషేవణైన విశేషితపరిపాషంగాత్రం
 సవిత్క్రొజనన్యాఃఘజాంతరఇవ సోదరకౌరవహృదయేపి మోద

ధమాఇత్యమరః సంజనయన్ముత్పాదయత్ ప్రభంజనధూర్భీమః అ
 మృతాంజనైరివ దృశౌరంజయామాస+రంజగాగేఙ్గంతాల్లిట్ అంజ
 యామాసేతి పారస్పరమీచీనః అమృతాంజనైరిత్యుక్తత్వాత్ అంజావ్య
 క్తిమత్త్వకాంతిగతిమ ||౯||—ఆగతస్యేతి || ఆగతస్యభీమస్య మదా
 వళానాం గజానాం అన్యేభ్యో పిదృశ్యతఇతి మత్వథేయోవలచప్ర
 త్యయః వలెఇతిదీఘః అయతస్య దశసహస్రమాతంగానాం య
 ద్బలంతస్యావహానాం సామధ్యకారిణాంపృథాకూనాం సర్పాణాం
 ||౧|| సర్పఃపృథాకుర్భుజగఇత్యమరః!పరిషదాసభయా||౧||సమజ్ఞాపరి
 ధదోష్టిత్యమరః | ఉపదాపితానాం దశకలశానాం సంబంధినాం పీ
 యూషాణాం అమృతానాం ||౧|| పీయూషమమృతంసుధేత్యమరః |
 నిషేవణైనపానేన విశేషితః పరిపాషః పుష్టిర్యస్యతత్ గాత్రంశరీరం

క్షసీవ సోదరాశాంచ యధిష్ఠిరాదీనాం కౌంవాణాం దుర్యోధనాదీ
నాంచ సృదయేమనిస్సపి - క్రమాంతాదనంపత్ సంతాపసమృద్ధిః
విషాదనంపత్ - దుఃఖసమృద్ధిస్థ తేనమమతుః నమితస్తస్మ - కుంతి
తమాలోక్యానిలింగ యధిష్ఠిరాదయోజహమాః - దుర్యోధనాదయ
శ్చితిమరిత్యథః ||౧౦||—తదనంతరమిత్సత్రరేణాన్వేతి || కాష్ఠా
మితి || తదనంతరం - ప్రజ్ఞాబుద్ధిరేవద్భక్ నయసంయత్యసః అంధఃకృ
శరాష్ట్రః తాన్యధిష్ఠిరాదీన్ దుర్యోధనాదీంశ్చ కాముకకౌశలస్య
ధనుర్విద్యా నైపుణ్యస్య పరాంకాష్ఠాం నిరవధికోత్కృషణంతరం
యి యం పాపయితుం తేషాంయధిష్ఠిరాదీనాం దుర్యోధనాదీనాంచయ
శః కీర్తికంపరాం ఉత్కృషణభిన్నాః కాష్ఠాః దశాపిచిశః ఆరొపయి
తుమపి || ౧ || కాష్ఠోక్తృషేన్ద్రేణౌదిశీత్యమరః, విష్ణుపద్యాః గజ్ఞా
యాః తినూజంభీష్కం వ్యజ్ఞాపయత్ విజ్ఞాపితవాన్, యత్తుపరాః అ
న్యాః కాష్ఠాః పరరాష్ట్రాగ్రీత్యథః ఇతి నృసింహః - తన్న తత్కిరై
విషాదసంపదౌనమమతుః || తదనంతరమ్ || ౧౦ || ప ||

కాష్ఠాంపరాంకాముకకౌశలస్య కాష్ఠాః పరాస్తాన

పితద్యశౌపి | ప్రజ్ఞాదృగారోపయితుంప్రవృత్త్యాన్య

సవిత్త్యాః మాతుర్భుజాంతరేదాహు మద్యేషవసోదర్యకౌరవాణాం
ధమాదిదుర్యోధనాదీనాం హృదయేదితైపి ద్వంద్వగభాష్ట్రేత
త్పురుషః మోదవిషాదయోగపాపభేదయోస్సంపదౌ పురస్కృ
త్సమాసః సమమతుః సపర్యాప్తేమామానెలిత్ || ౧౦ ||— తదనంతరమి
తి || స్పష్టమేన || కాష్ఠామితి | ప్రజ్ఞైవదృగ్యస్యసఃకృతరాష్ట్రః కా
ముకకస్య ధనుషః కౌశలస్య కౌశల్యస్యకుశలశబ్దస్య యవాదాబ్రా
హ్మణౌదౌచ పారాదణోష్యశౌపరాం ఉత్తమాం కాష్ఠాం ఉత్కర్షం ||
౧ || పరస్పాన్యదుత్తమానాప్రచైరిమారెమకేవలై || పరమవ్యయమి
చ్ఛంతీతి విశ్వః కాష్ఠోక్తృషేన్ద్రేణౌదిశీత్యమరః | పరాః ఇతరాః కా

౧౬ సహ్యాభ్యేచముద్ధారతే-ద్వితీయస్తవకః ౧౨

స్స ఏరాష్ట్రవ్యవసాపసత్త్వా పత్త్వాపతత్పృథవీత్వ దోషప్రసం
గాల్-అత్రా నేకక్రియాయాగపద్యాత్సముచ్చయాలజ్ఞాః॥
గుణక్రియాయాగపద్యం సముచ్చయఇతిలక్షణాల్ । ఇంద్రవజ్రావృ
త్తం ॥ లక్షణంతాక్రమ్ ॥౧౧॥—స ఇతి ॥ కృత్యవిదాఃకతాన్యనిపు
ణానామ గ్రణీః శ్రేష్ఠః సభీష్టోపి అపరేణద్వితీయేన శరదభావిశే
షేబాణవ జన్తయన్యతేనన్మందేనెవస్థితే నేత్యుత్పేక్షా, కృపస్య
బాణజన్తవ్యం మహాభారతే ప్రసిద్ధం - బహీష్టకృపాయన్యతేనకృపే
ణ నామధనురాచార్యేణ పౌత్రాణాం నృపపుత్రాణాం పూర్వో
క్తానాంగణం నిరవద్యస్యానింద్యస్యపీరాణాంయశసః ఇమే హిరాజ
తీతీతేః నిషద్యాం ఆపణీభూతామ్ ॥౧॥ ఆపణస్తునిషద్యాయామి

జ్ఞాపయద్విష్టువదీతనూజమ్ ॥ ౧౧ ॥ గ ॥ సోపి కృ
త్యవిదామగ్రణీరవరేణవ శరజన్తనాకృపేణ బహు
కృపేణ నిరవద్యపీరయశోనిషద్యాంచాపవిద్యా మా
పాద్యాపితాం పునరుక్తయతుందిశిదిశితైత్య గుణం
పౌత్రగణం మహతాధనవివహేన సహవివిధధను

స్సాదిశః॥౧॥ పరుదూరాన్యముఖేష్విత్వమరఃతానపితేహంయశోపి కీ
ర్తిమపిక్రమేణాన్వయః ఆరౌపయతుం+రుపేణ్యంతాత్తుమౌరు
హః పోన్యతరస్యామితిపఃప్రవృత్తన్యవిష్టువద్యాగంగాయాస్తనూ
జం భీష్టం వ్యజ్ఞాపయత్ ఇన్యాంతాల్లజ్జే ॥౧౧॥—సోపీతి ॥ కృత్యవి
దాం కార్యజ్ఞానామధ్యే అగ్రణీశ్రేష్ఠః సోపిభీష్టోపిఅపరేణఇతిరే
ణ శరజన్తనైవ షణ్ముఖేనెవ బహీష్టకృపాయన్యతేన+స్త్రియాఃపుంవది
తి పుంశద్భావః కృపేణకృపాచార్యేణనిరవద్యస్యఅకుత్సితస్య ॥౧॥కు
పూయకుత్సితావద్యత్వమరః పీరయశసః నిషద్యాం॥౧॥ఆపణస్తునిష
ద్యాయామిత్యమరః । చాపవిద్యాం ధనుర్విద్యామాపాద్యాపి సం
పాద్యాపి+ఇన్యాంతాత్ క్రౌన్వప్తాంవిద్యాంపునరుక్తయతుం ద్విగుణీ

లో || ౧౧ || దేశేనదవిశేషేష్టాసింధుర్నాసరితి స్త్రియామిత్యమరః-తా
దృశం ఉక్తవిధం సిద్ధయోస్తుహృదోభావం స్నేహమవలూక్య -
చిత్రపూరస్య ఆశ్చర్యంసప్రవాహస్య జతరేమధ్యే నిమజ్జనం సమాచ
రత్ చక్రే అత్యాశ్చర్యాన్వితాభూదిత్యధః - అత్ర సముద్రభీష్ట
యోరగస్త్యవ్యాణయోశ్చ శ్లేషభిత్తికాభేదాధ్యవసాయ మూలాతిశ
యోక్తుజ్జీవితేన నిసగవిరుద్ధయోసముద్రాగస్త్యయోః స్నేహావ
లోకనాత్మకవిభావనాలజ్ఞానర భేదేన పౌరాణం చిత్రపూరినిమజ్జ
నసమధానాత్మకం కావ్యలింగమంగంగిభావేన సంకీర్ణమితీయో
క్తిశ్చవిభావనాసంకీర్ణా|| అతిశయోక్తివిభావనాసంకరస్య విభావనా
కావ్యలింగ సంకరస్యచద్వయోఃపునరంగంగిభావేనసంకరశ్లేతి సూ
క్ష్మదృశాకలనీయమ్- రథోద్ధతావృత్తమ్ || ౧౩ || — కుమారాగతి || గు
ణినశ్శౌర్యాదిగుణవంతః తెపూర్వోక్తాః కుమారాయుధిష్ఠిరాదయః
కుంభయోనేత్ర్యాణసానుగ్రహాత్ప్రసాదాత్ - కోదండసారస్యధ
మర్విద్యానైపుణ్యస్య కోటిముత్కషణం కోదండసారస్య శ్రేష్ఠచాప
రనికరన్నమాదరచ్చిత్రపూరజరరెనిమజ్జనమ్ || ౧౩ || ౧౪ ||

కుమారాస్తూణమాదుక్షన్కుంభయోనే రనుగ్రహ

దృశేః కర్షోక్తిన్వాసనర్వనామ్న ఇత్యాత్వం కెవలం || ౧౧ || నిర్ణేతేకే
కేవలక్షిబం త్రిలింగంత్వైకకృత్స్వయోరితి || దేశేనదవిశేషేష్టా
సింధుర్నాసరితి స్త్రియామితీచామరః, స్నేహాభావంప్రేమనత్తాం
|| ౧౧ || భావనత్తాస్వభావాభిప్రాయచేష్టాత్తజన్మస్విత్యమరః! అవలూక్య
పౌరాణం నికరః సమూహః తత్రితస్థితా విషయో చిత్రమాశ్చర్య
మేవ పూరః ప్రవాహస్తస్య జతరే ఉదరేనిమజ్జనం సమాచరత్ +
చరగతిభక్షణయోలక్ || ౧౩ || — కుమారాగతి || గుణినః గుణవంతః
తేకుమారాః గుణావనాన్వితా || ౧౧ || మారావ్యంద్రవాణశ్రయేనత్వశ్చ
క్షసంధ్యాదికగుణిత్యమరఃకోదండసారస్యధనుశ్శ్రేష్ఠస్య || ౧ || ధనుశ్చ

స్య కోటిం అగ్నిదేశం, గుహాశ్శింజన్యఇవతూణాంనత్వరమారుక్షాన్
 ప్రాప్తవంతః + దుహౌరాజ్ఞూర్వాతూతాత్రిలుక్ష్ ॥౧॥స్యాత్క్రో
 టిరశ్రౌచాపాగ్ని సంఖ్యాభేదప్రకర్షయోరితి విశ్వః - శ్లిష్టవిశేష
 శైయముపమా, ఆతపీవగుణినః మార్వీవతిఇతి ధనుష్యపియోజ్యమ్ ॥
 ౧౪॥—కూలేతి ॥ కదాచిత్ సన్నతుంజలానాం మధ్యేచిరంకృతావస
 తిరవస్తానం యేనతస్య*శిష్యుభోజీ చిరస్నాయిత్యాగమాదితిభావః-
 కుంభయోనేవోణస్య సంబంధినౌ స్ఫుటంకమలస్యేవరుక్ కాంతి
 ర్యయోస్తాపాదా, ఆదాపగ్ధమం నిషీడ్య ప్రణమ్య పీడయిత్యాచరిం
 తేవసత్త్వం సమీపస్థితించ విభోల్ సింధుభువాభీష్టేణ నదీదేశేనచవర్ధ
 మానః ఆతపీవకూలస్తస్యతీరవతమానస్య కురుసుతసదసః యుద్ధిష్ఠి
 రాదీనాం సమాజంతసుకుర్వన్విడంబయత్ + సంబంధసామాన్యే
 త్ ॥ కోటింకోదండసారస్యగుణినస్తేగుణాఇవ ॥౧౪ ॥

కూలస్తస్యానుకుర్వత్ కురుసుతసదసఃకుంభయోనేక
 దాచిత్సన్నతుంమధ్యేజలానాంచరకృతవసతే స్పింధు
 భూవధమానః । ఆదాపాదానిషీడ్యస్ఫుటకమలరు

పేధన్వశరాసనకోదండకాముకం॥సారోబలేష్ఠితాంశేచన్యాయ్యైక్ష్ణి
 బంవరెత్రిప్పీతిచామరః,కోటిముత్కర్షణధనురగ్రంచ॥౧॥స్యాత్క్రో
 టిరశ్రౌచాపాగ్ని సంఖ్యాభేదప్రకర్షయోరితివిశ్వః, తూణాంన
 త్వరం ఆరుక్షా ఆరుదుహుః దుహౌలుజిక్ష్నః ॥౧౪॥—కూలస్తస్యేతి॥
 కూలస్తస్య తీరస్తస్య॥౧॥కూలంరొధశ్చతీరంచెత్వమరః, కురుకులస్యకు
 రువంశస్యసదనస్సభాయాః॥౧॥స్త్రీనపుంసకయోస్సదఇత్యమరః+కర్ష
 ణస్సంబంధసామాన్యేవష్టికర్తృకమణాః కృతీతి పష్టితున । నలూ
 కేతి నిచెధాల్ అనుకుర్వత్ సమీకుర్వత్ ॥౧॥ పశ్చాత్పాద్యశ్యయో
 రన్విత్యమః+అనుపరాభ్యాం కృషిఇతి పరస్తేష్టపదం సింధు భువిప
 దీ ప్రదేశే ॥౧॥ భూఃపృథివ్యాంస్థానమాత్రేఇతివిశ్వః, అన్యత్రసింధు

షష్ఠీ, కశ్చిద్గ్రాహః మకరఃస్వయమపి విశేషణజయోయస్తాత్తస్యతి
స్త్రాగమస్య ధనుర్వేదస్యాంతం పారంవిజయస్యాజ్ఞానస్య సంబంధి
నాతిస్త్రాగమేన బాణప్రాప్త్యాంతంనాశందజగ్రహప్రాప్తవాన్
కదాచిద్దోణస్యస్నాతుంకృతగంగావతరణస్యదరణగ్రహణకుర్వీత్
కశ్చనమకరోజ్జనైన బాణేననిహతఇతి పౌరాణికీకథాత్రామసద్ధే
యా, స్తద్గ్రహవృత్తమ్ ||౧౫||—తతః || తతః అనంతరం సర్వే
షాంధనుధరాణాముత్తరాః ఉదీచ్యాఅపి శ్రేష్ఠాశ్చేతిచ- శరాసనె

చౌవిధృదంలెవసత్త్వం గ్రాహోజగ్రహకశ్చిత్స్వయం

మపివిజయాస్త్రాగమాంతంమహాంతమ్ ||౧౫|| X తత

స్తేసర్వోత్తరాఅపి శరాసనేమ దక్షిణాః గురుదక్షి

భువాభీష్టేణధరామానః ఏధమానఃఅంతెనాశేవసన్నంతెవసీ+భవిష్య
తి గమ్యాదయఇతీనిః తస్యభానం భిన్నపదం అన్యత్ర అంతెసమీపే
వసిత్వఃశిష్యత్వం||ని||అంతఃకాంతంతికేనాశేన్వరూపేతిమనోహర
ఇతి విశ్వః ఏకపదం + హలదంతాదితి సప్తమ్యాఅలుక్ కశ్చిద్గ్రా
హః||ని||గ్రాహోమహారఇత్యమరః,కదాచిత్సమయేస్నాతుంజలానాంమ
ధ్యే + మహావిభాషయా వ్యయాభావతత్పురుషౌ న చిరఃకృతావసతి
ర్యేన తస్యకుంభయోనెద్రోణస్య స్ఫుటయోర్వికసితయోః కమల
యోరుక్కాంతిరీవ రుగ్యయోస్తాపాదౌ ఆదౌ ప్రథమంనిషీడ్య పరి
గృహ్యస్వయమపి మహాంతం గురుంవిజయస్యాజ్ఞానస్యాస్త్రస్య ప్ర
హరణస్య ||ని|| ఆయుధంతుప్రహరణం శస్త్రమస్త్రమథాస్త్రీయా
మిత్యమరః, బాణస్యేతిభావః ఆగమేన ప్రాప్త్యాంతంనాశం అ
న్యత్రవిజయస్య జయసాధనస్య ||ని|| విజయస్తుజయేపాధాఇతి విశ్వః
అస్త్రాగమస్యఆయుధశాస్త్రస్య ||ని|| ఆగమశ్శాస్త్రాయాలెఇతి వి
శ్వః అంతంపారంజగ్రహగ్రహేలిట్ శ్లేషమూలాఅర్థిఉపమా ||
౧౫||—తతస్తత్త్వతి || తతస్తదనంతరంలెస ర్వేషుఉత్తరాఅపిఉదీచ్యాఅ

మ, చాపనైపుణ్యేమ విపయెదక్షిణాః దాక్షిణాత్యాః సరళాశ్చ అతపః
 వ విరోధాభాసః || ౧ || ఉపర్యదీచ్యశ్రేష్ఠేష్వపున్తరగత్యమరః || ౧ ||
 త్రిష్వవాకస్సరళౌ రామ పరచ్ఛందానువర్తిమ | దక్షిణఇతివిశ్వః, మ
 హ్యంద్రహృతః మమహ్రహంబాత్య ప్రతిజ్ఞాతాథక రాజ్యాప్య
 థానరూపం కుర్వతః+కుగధద్రుహేత్యాదినా సంప్రదానత్వం - అ
 తపవయధియద్దెబలాగ్ధహీతస్య సజీవమానీతస్యదుగపదస్య రాజ్ఞఃస
 మర్పణమెన గురుదక్షిణాం కురుతేతి- గురుణావ్రాజేన చోదితా ఆ
 జ్ఞాపితాస్సంతః అథ కయాప్యనిర్వాచ్యయా అహంపూర్వకయా అ
 హంపూర్వమహంపూర్వమితిజ్ఞానేన || ౧ || అహంపూర్వమహంపూర్వ
 మిత్యహంపూర్వకాక్రియేత్యమరః - విమలైషుశత్రుషు విషయేకృతావ
 జ్ఞానచిత్త తిరస్కారాసేనాయ స్త్రితత్ యజ్ఞసేనస్య ద్విపదసేదం

ణాం కురుతమహ్యం ద్రుహ్యతౌదుగపదస్యయధిబలా
 గ్ధహీతస్య సమర్పణమితి గురుణాచోదితాస్స ర్వేపిక
 యాప్యహంపూర్వకయా విమలైషు కృతావజ్ఞసేనం
 యాజ్ఞసేనం పురంనిరుధ్యచిరమయధ్యస్త || ౧౬ || ప ||

ఫీతివిరోధః శ్రేష్ఠా అపీతివరహః || ౧ || ఉపర్యదీచ్యశ్రేష్ఠేష్వపున్తర
 స్సాస్యదిత్యమరః, శరాసేషు ధనుష్షు దక్షిణాః దాక్షిణాత్యాఃకుశలాశ్చ
 మహ్యంద్రహృతఃఅవకుర్వతః+ కుగధద్రుహేత్యాదినా సంప్రదానత్వం - అ
 మితిసంప్రదానసంజ్ఞాయధియద్దెబలాత్ ప్రసభంగ్యహీతస్యదుగపద
 స్య సమర్పణం సమర్పణరూపం గురుదక్షిణాం కురుతఇతిత్థం గురు
 ణావ్రాజేన చోదితాః పేరితాస్స ర్వేపి అహంపూర్వకయా అహం
 పూర్వమహం పూర్వమిత్యహం పూర్వకాక్రియాఇత్యమరః, 'విమలై
 షు కృతాఅవజ్ఞా అవమాననం యయాసా || ౧ || కిథావమాననావజ్ఞావ
 సాశనమనూక్షణమిత్యమరః, సేనాయ స్త్రితత్ యాజ్ఞసేనస్య ద్వి
 పదస్యపురంనగరంనిరుధ్యచిరమయధ్యంతయుధసంప్రహరేలజ్ || ౧౬ ||

యాజ్ఞ సేనం పురంప త్తనం నిరుధ్యచిరమయధ్యంత యద్దవకుర్వత్ ॥
 ౧౬॥—కృత్యతి ॥ సః జలమధ్యగ్రాహమారక త్వేన ప్రసిద్ధః సవ్య
 సాచీ-అజానః గురవేద్యుహ్యతీతి దోహణః తస్య దుగ్రహదన్యజీ
 వగ్రాహేజవతపీవ గ్రహణేవిషయే సుబలదుహితుగాంధార్యాః పు
 త్రాణాం దుర్యోధనాదీనాం అవశ్యాం పత్రా పూర్వపక్షీభవం
 త్యాం సత్యాం అసమథాయాం సత్యాం - దుగ్రహదేనవరాఘాతా
 యామితియావత్ - ఇతల్లే దుగ్రహదన్య బాణవిశేషైః ధనుషినిజచాపై
 కృత్యైచ్చిన్నే సతి బాహూయః భుజస్య అంచలె అగ్రక రెత్తియావత్ -
 పరిచలంతీ కంపనానాఖడ్గః వల్లీవస్తేవ సహాయః యన్యతథోక్తస్య -
 దివిన్వగేబుధైః దేవైః భువిబుధైః పండితైశ్చ ॥ ౧ ॥ జ్ఞాతృచాంద్రి
 సురాబుధాత్తి విశ్వః- శ్లాఘితః సంస్తుతః సిద్ధాంతః కృతకార్యః అ
 భూత్ అత్రజీవన్యచిత్ప్రతిబింబస్య గ్రాహే విమ్బభూతచిదభిన్న
 త్వేన జ్ఞానేవిషయే సౌఖ్యలేయశతే పూర్వపక్షీభవతినతి- దేహాత్మవా
 దినిసతి అజానః ఇహముత్త్రచబుదైః బ్రహ్మవిద్విశ్లాఘితః అభినంది
 తః సిద్ధాంతః అద్వితీయబ్రహ్మభావాత్తకః అభూత్ ఇ త్యర్థాంతరం
 తుద్ధనిరేవ న శ్లేషః- అభిధాయాః పృథ్వీతేనయంత్రణాదిత్యా దెరుక్త

కృత్యైభల్లార్థనుషిసగురు దోహణస్తస్యజీవగ్రాహే
 బాహుంచలపరిచలత్ఫలవల్లీవస్తేవసహాయః పుత్రావశ్యాంసు
 బలదుహితుః పూర్వపక్షీభవంత్యాంసిద్ధాంతాభూద్దివి

కృత్యైభల్లరితి ॥ ఇతల్లే బాణవిశేషైః ధనుషీకృత్యైచ్చిన్నే సతి గుర
 వేద్యుహ్యతీతి గురుదోహే + సువ్యజాతావితిణిసః తస్య దుగ్రహదన్య
 జీవన గ్రాహేబాహుంచలెబాహుశీఖరే పరిచలంతీఖడ్గవల్లీవ ఖడ్గల
 త్వేన సహాయాన్యసః దివిన్వగే భువిభూమావిబుదేదేవైః పం
 డితైశ్చ ॥ ౧ ॥ విబుధః పండితే దేవ ఇతివిశ్వః, శ్లాఘితః స్తుతస్సవ్యసా
 చీ అజానః సుబలదుహితుగాంధార్యాః పుత్రావశ్యాం పుత్రీవ

త్వానితి - మందాక్యాతావృత్తమ్ || ౧౧౦ || మందాక్యాతాజలధిషడ్
 హ్నోమ్మానతాతాద్భూయచేదితి లక్షణాత్ || ౧౧౧ || — పాథమేతి || తద
 నుద్యుపదగ్రహణానంతరం లెఖమాః పాథమజ్ఞానమేవ పుర
 తాః నిధాయగురోద్రోణస్య సన్నిధౌ నిజశిరఃభక్తిభిర్వ్యనమ
 యక్ - పశ్యేమురిత్యథాః, పాషడఃద్యుపదస్తుపరిఘాత్యా తిరస్కా
 రేణ యాలజ్ఞాతయానిజశిరః వ్యనమయత్ అవనతనిదసాభూదిత్య
 భాః + సమతేణ్యంతాత్కరణం - అత్యురుకుమారాణాం ద్య
 పదస్యచ ప్రకృతానామేవ శిరోసమనధమేణౌపమ్యస్య గమ్య
 త్వాత్కేవలప్రకృతాన్పదస్తుల్యయోగితాభేదః - రథోద్ధతావృత్తమ్ ||
 ౧౧౨ || — అథోఽతి || అథోఽనంతరం గురుద్రోణః అధిజ్యమారోపిత
 గుణంధన్వచాపః యస్య తేన - పురుహూతస్యేంద్రస్య సూనునా అ

భువిబుధైశ్శాస్తితస్సవ్యసాచీ || ౧౧౩ || ప|| పాథమేవపుర
 తానిధాయ లెఖారవాస్తదనుసన్నిధౌగురోః | భక్తి
 భిర్వ్యనమయన్నిజశిరఃపాషడస్తుపరిఘాతిలజ్జయా
 || ౧౧౪ || ప|| అథోగురుర్నితమధిజ్యధన్వనాపురఃప్రదేశం

క్రౌన్చం పూర్వపక్షీభవంత్యాం సత్వాన్సిద్ధాంతః రాధ్ధాంతః అభూ
 త్ భవతేలుఁజ్ || ౧౧౫ || — పాథమేవేతి || తదనుతదనంతరం లెఖా
 రవాః పాథమేవ అజ్ఞానమేవపురతఃపురస్తాత్ నిధాయగురోద్రోణ
 ణస్య సన్నిధౌభక్తిభిర్నిజం స్వీయం శిరఃమూర్ధానంవ్యనమయక్ +
 ణమప్రహ్వత్వై శబ్దేణ్యంతాల్లజ్ అమంతత్వాన్తిత్వం తామితామి
 తి ప్రాసవః పాషతస్తుద్యుపదస్తుపరిఘాత్యా పరాభవేన యాలజ్ఞా
 తయా నిజశిరోవ్యనమయత్ || ౧౧౬ || — అథోగురురితి || అథోఽనం
 తరం || ౧౧౭ || మంగళానంతరారంభ ప్రశ్నకాత్సేర్వకాష్వభోఅధైత్యమ
 రః, గురుద్రోణః అధిగతాజ్యాయస్యతత్ + అధిజ్యంప్రాదిభ్యోదా
 తుజస్యేతి సమాసః అధిజ్యంధనుర్వస్యతేనధనుషశ్చైత్యనజ్ పురు

జఁనెనపురిః ప్ర దేశంనీతం ప్రాపితం - తరంగి తెచకితచకితే అక్షిణీ
 యస్యతథా క్రమే, విద్విషం శత్రుం తం ద్రుపదం అవేక్ష్య- గభీరం
 గూఢాఘోనచః వక్ష్యమాణంన స్థితంయథాతథావదతి స్త - వంశస్తవ్య
 త్రమ్ ॥౧౯॥ — అయేషతి ॥ అయేక్షత్రియస త్తమవిపరీతలక్షణయాక్షత్రి
 యాథమేత్యర్థః-పు రాధను ర్వేషాభ్యానకాల- మహాత్తరమతిశయపూ
 జ్యంఽగ్నిదేశ్యమగ్నికల్పం + ఈషదసమాప్తాకల్పబ్దేశ్యదేశీయరక్షతి
 దేశ్యప్రత్యయః-అగ్నివేశ్యంనామముని అస్త్రస్యధనుర్విద్యాయాః
 పరిశ్రమాయ అభ్యాసంకతుమితి, క్రియాథేత్యాదినా సంప్రదా
 సత్వం, ప్ర శ్రయోణ సహవిసయేనసాకం ॥ని॥ సాకంసత్రా సమంస
 హేత్యమరః, శుశ్రూషమాణస్సేవాంకుర్వత్, త్వం, మత్కృతే మద
 భం మమేత్యర్థః, పితరనంతరం లోకాంతరగతేపితరి మమమత్స

పురుహూతనూననాతరంగిశాక్షంతమవేక్ష్యవిద్విషం

వచోగభీరంవదతి స్తన స్థితః ॥౧౯॥గ॥ అయేక్షత్రియ

సత్తమపురామహాత్తరమగ్నిదేశ్యమగ్నివేశ్యం ముని

మస్త్రపరిశ్రమాయ ప్ర శ్రయోణ సహశుశ్రూషమాణ

స్తవంమత్కృతేపితరనంతరం మమాధిరాజ్యపదస్య

హూతస్య ఇంద్రస్య నూననా అజఁనెన పురిః ప్ర దేశంఅగ్రతఃపరీ
 దేశంనీతం తరంగి తె అక్షిణీయస్యతం + బహువీరహాసక్త్యన్వోరితిషచ
 తంవిద్విషం శత్రుందురపదమితి యావత్ అవేక్ష్యస స్థిస్సక్ ఈష
 ద్దసితసహితస న్క గభీరంవచః వదతి స్త ఉవాచ + వదన్యక్తా
 యాంవాచిలత్ ॥ ౧౯ ॥ — అయేషతి ॥ అయేక్షత్రియ సత్తమ
 క్షత్రియశ్రేష్ఠ ॥ ని ॥ శ్రేయాక్ శ్రేష్ఠః పుష్కలస్యాత్సత్రమశ్చాతి
 శోభనై ఇత్యమరః పురాపూర్వం మహాత్తరం అతిశయేన మహా
 మహాత్తరః + ద్వివచనవిభజ్యోవపదెతరవీయసనానితి తరప్ అగ్నిదే
 శ్యం అగ్నినదృశం + ఈషదసమాప్తానితి దేశ్యప్రత్యయఃకల్పదాదీ

మృంధినః అధిరాజ్యపదస్య పృథమలపూర్వతనం అథాంతథారా
జ్యమితియావత్ - అధీతీపూర్వబాగంచ వాచ్యవాచకయోరభేదా
భ్యవసాయేన మానసస్య భామిత్యేథః ||౧|| పుంస్యాధిమాన్సీవ్యభే
త్వమంః, ఇవ తేలున్యంబితీర్వదత్వా పరంద్వితీయమథాంతం అథారా
జ్యమితిపరంబనంరాజ్యనితచ అహమనుభవిష్యామితి -యద్యస్తుయ
భాయోనప్రకారేణప్రజ్యస్థితోః, ప్రతిజ్ఞామకరోఃతత్ ప్రతిజ్ఞా
తంపస్త, విజ్ఞంభక్ ఇతికత్ప్రకారేణ అతఏవక్షుంధిప్రాయేణ క్షు
ంకత్వేనవిప్రియవచనైః - ప్రధీయసే మానసేన్వధాన్ వితీణావ
తాదత్తనతా, కించ, మహాణావస్సముద్రో పరిధానమహోవస్త్రం తద
స్యాతి ప్రతిపద్యతీం, సముద్రపవ్యంతామితియావత్ వసుమతీంధూమి
మనునవత్కాథవత్కాత్వయా, సను హేదురపదతిథాప్రతిజ్ఞానరూపం ని
ర్వృత్తితం ఆవరితంఖలు, ఖలుశబ్దః కాకా, అదలైవ్వికించిదపి మ
హ్యమనుభూతిం త్వయైవసర్వమిత్త్యేథః, అత్రాత్మకైమానసస్య

ప్రథమమథాంతభవతేవితిర్యతేః పరమథాంతమహమ

నుభవిష్యామితియద్యథా ప్రత్యశ్శణోస్తతధానిర్య

తితంఖలుధిగిష్టప్రమితిక్షుర ప్రవరప్రాయేణవిప్రి

నాం సాదృశ్యాథేకత్వమాలజ్కారికైరుక్తం అగ్నివేశ్యం అగ్నివే
శ్యనామానం మునిం ఋషీంఅస్త్రపరిశ్రమాయ అస్త్రవిద్యాభ్యాసా
యప్రశ్నయేణవినయేనసహశుశ్రూషమాణస్సహపరిచర్యాశ్చర్వక
త్వంమత్క్రమేమహ్యమిత్త్యేథఃపితృర్జనకస్యానంతరంమమఅధిరాజ్య
పదస్య+అధికౌరాజాఅధిరాజః తస్యభావఅధిరాజ్యంతస్యపదస్యసా
మ్రాజ్యస్థానస్యఅధిరాజ్యశిబ్దస్యచ||౧||పదంవ్యసితత్రాణస్థానలక్ష్యం
ఘ్రివస్తుష్విత్వమరః, పృథమంపూర్వం అథాంతభవతేతుభ్యం వితీర్యత
తః అనంతరం పరమవశిష్టమథాంతమహమనుభవిష్యామితి యత్ యథాస
మశ్శణుథాఃఅంగీకురుషె స్త+నమోగమృచ్చిభ్యామితి సూత్రేతి

భారూపోత్కటానిష్ఠావాప్తిసత్త్వేషి శ్లేషమహిమ్నూఅథరాజ్యరూ
 పేష్టావాప్తివణనాత్మమాలంకారదేదః | సచ || ౧౧ || ఎనానిష్ఠుచ త
 త్సిద్ధిర్వదథంకతురుద్యమ ఇతి తల్లక్షణే, అనిష్టమతిరేణేష్టావా
 ప్రావేవ తేనభావ్యమితివాచ్యం, వ్యాజస్తుతివిధయాప్రా థమికస్తుతి
 రూపవాచ్యకత్యాయాం సమాలుకారస్య దుర్వాంభత్వాత్, ఏవ స్తు
 త్యానిందాభివ్యక్తికత్యాయాం మానసవ్యభాసావానిష్టావాప్తి వ్యతి,
 తెరినిష్టస్యావ్యవాప్తిశ్చ తదిష్టాఫలసముద్యమాదితి లక్షితోవిషమప్ర
 యసచ నేన ప్రధీయసీంమనసివ్యధాంమమనితీణా

వతామహాణావరశనావతీం వసుమతిం స్వయమెవా

శుద్ధశిభ్యశ్చేతి వక్తవ్యమితివాతీకారాత్తనెవద-(౧)రద్వాకమణ
 కాదేవ ప్రతిపూర్వాత్తుప్రత్యశృణోరిత్యేవతత్త్వాత్తినై వచానశాస
 నాధావాల్ తిదాయశ్యథేత్యేనపారఃయదితి కమైః ఇతత్ప్రతిశ్చుతం
 విప్రంధిగితి||ని||ధిజ్ఞీభాత్సరనిందయోరిత్యమరః,+ధిగువర్వాదిగుత్తి
 మద్వితియా మ్రేడితాంతేష్వితిద్వితియా ' త్సురప్ర వరస్య ఆయధ
 శ్రేష్ఠస్య ప్రాయోజనదృశేన విప్రియకచేనేన ప్రధీయసీం అతిబృ
 హతీం ||ని|| విశంకటంపృథుబృహదిత్యమరః+పృథుశబ్దాచీయసునితే
 రితిటిలాపె రియుక్తాహలాదేరితి రాజేశచరూపం మమమనసివ్య
 ధాంబాధాం వితీణావతాద త్రవతా మహానణావనివంశనాకాచీ ||ని||

(స్త్రీ)రట్వాంమేఖలాకాచీన ప్రకీలనాతథాఇతి మరః, ఇతి తి సుమ
 తింస్వయమెవానుభవతాధనతాత్వయాత సాప త్తజ్ఞానీ సుని రి ి ఖ
 లుభవాత్క్షత్రియశ్రేష్ఠఃయదవోచ త్తదికరోన్తయా , జ్ఞా సుని

(౧) చ || అత్యయద్యథేతినపారః క్షితు యత్సమశ్శిఖువా సు
 పారః | యదిత్యవ్యయస్యచ యేవప్రకారేణేత్యథాఇత్యభిప్రేక్ష్య
 అన్యథాయథేత్యనేనైవప్రకారాథలాభేసిద్ధేయదిత్యస్యకమత్వేన్దై
 షాన్వయోవక్తవ్యస్సాన్వదిత్యకమకతావసిద్ధిః ||

భేదశ్చ, ద్వయోశ్చస్తుత్యానింధాభిన్యక్తిరూపవ్యాజస్తుతిప్రభేదేన స
 హోకవాచకాసుప్రవేశస్సంకరఇతి సూక్ష్మద్వైతాకలనీయం || ౧౯ || —
 ఆవాలేతి || యద్యస్తాదాదాలవృద్ధా చాలప్రభృతివృద్ధి పర్యంతం సమ
 స్తాఃజనాఃద్యోర్యక్షస్యపదఃమూలస్తాసమాలవాలమితి యావత్ || ౨౦ ||
 దుర్దుర్మాగమాఇత్యమరః - జరైరుదక్రేమూఃకైశ్చ - లడయోరభే
 దాత్ సక్తంసంగతమైవాహుః వదంతిస్త - తస్మాత్కారణాత్పీవకృ
 తా తాదృశీమృపదెత్యాకారికాఆఖ్యానామయేతస్మిన్ త్వయిమిత్ర
 న్య సఖ్యః ఘమేతియావత్, సూర్యస్యచతేజః కథంకెనప్రకారేణ
 పథ్యైతథంగం నగచ్ఛేత్, మరామృతశ్చ, కింతుగచ్ఛేదవేష్య
 థాః, జడసంగతేషునాస్తి మిత్రావకాశఇతిభావః, అత్రదుర్మపదా
 నుభవతాననుభవతా || ౨౦ || ప | ఆవాలవృద్ధ-జలసక్త

మేవజనాస్సమస్తాదుర్మపదంయదాహుః | తస్మాత్త్వ
 యిస్వీకృతతాదృశాభ్యేకథంనుభవ్యేతనమిత్రతేజః ||

ఆధిరాజ్యస్యాధికాంతిం || ౨౧ || పుంస్యాధిమాన్సీవ్యధేత్యమరః, మ
 మదత్వాత్వంరాజ్యమనుభవసీతిస్తుతివ్యాజేన నింధాప్రతిలేవ్యాజసు
 తిః || ౨౧ || — ఆవాలవృద్ధమితి || సమస్తాః సకలాజనా ఆవాలేతలవా
 లవృద్ధం అభివృద్ధం || ౨౧ || స్వాదాలవాలమావాలమిత్యమరః ద్యో
 వ్యక్షస్య పదఃమూలం జలెడదకెనక్తమేవ సబద్ధమేవయద్యస్తాదా
 హుః వదంతి + బ్రూహ్మవ్యక్తాయాం వాచిబ్రువః పంచానామాదిత్య
 హోబ్రువఇతి ణలాదయ ఆహదేశశ్చ కించ జనాః బాలవృద్ధాభ్యః అ
 భివ్యాప్యవబయోరైక్యాత్ + అజ్ఞరాగ్నిదాభిభిఃస్వరిత్సవ్యయిభావః
 దుర్మపదం-దుర్మపదరాజంజడేషుజడజనేషునక్తంలడయోరైక్యాత్ యద్య
 స్తాత్ ఆహుఃతస్మాత్కారణాత్ స్వీకృతతాదృశీమృపదఇతిఆఖ్యానో
 నతస్మిన్ త్వయిమిత్రన్య సుహృదః || ౨౧ || మిత్రంసుహృదిమిత్రా
 కేఇతివిశ్వః, తేజఃప్రభావదీప్తౌఽచ్యుతమరః, మిత్రన్య- సూర్యస్య

భ్యా స్వీకరణస్య మి త్ర తేజోభంగ మౌతుత్వాక్రేః పదార్థజేతు
కం కావ్యలింగం, నూర్వసుహృదో శ్శైవభిత్తికాబేదాధ్యవసాయ మూ
లాతిశయో శ్రీనంకీణమ్ ॥౨౧॥—ఇతి వ్రక్తప్రకారేణ వ్యాఙ్మయ
చనేన గూఢనిందావాక్యేన కరిణేన భాగవస్య పరశురామస్య శం
తేన సతాశిష్యేణ ద్రోణేనకర్తా, పౌరవాణాం యుష్మిరాదీనాం శం
తేనమీపే ప్రధర్మిణః భర్తృణాం కృత్యవిరాంకతావ్యేమ నిపు
ణానాంకరుదః శ్శైవః అతపవపాషణదః ద్రివదః తేనసాధ౯ద్రోణే,
న సాకం అధరాజ్యస్య పరివధానమాత్రం పరిపాలనమేన, నతు
సఖ్యమిత్యధః, (౧) అంగీకృత్య ॥౩౦॥ సర్వనాశేసముత్పన్నై అధ౯త్య
జతిపండితః, ఇతిన్యాయాదితిభావః, కృతనివతః, ప్రత్యాగతస్సక

౨౧॥౧॥ ఇతి వ్యాజస్తుతివచనేన పౌరవాంతే భాగ

వాంతే వసతా ప్రధర్మిణః పాషణదస్తేన సార్థమర్థ

రాజ్య పరివధానంపంచక్షిక్యత్య కృత్యవిదాం

తేజఃకథం న భజ్యేతను భజ్యేతైవేత్యధః + భంజౌఆమదానైకర్ష
కతరీలిడైకమవతక్రమణైతికమవద్భావాద్యగా త్తనేపదౌ ॥౨౧॥
ఇతీతి ॥ ఇతీత్రం వ్యాజస్తుతేవ్యాజమాపస్తులైర్వచనేన వాచాపౌర
వాణా మంతేసమీపే భాగవస్య పరశురామస్యాంతేవసతా శి
ష్యేణ ద్రోణేనప్రధర్మితోభిధూతః కృత్యవిదాంకార్యజ్ఞానా మ
ధ్యేకకుద శ్శైవః ॥౩౦॥ ప్రాధాన్యేరాజవిష్ణౌ చ
శ్రీయామిత్యమరః, అతపవపాషణః

అధరాజ్యస్య రాజ్యాధాన్య పరిపాలన

మంగీకృత్య + డౌర్వాదిద్విడాచశ్చేతి గతినంజ్ఞాకుగతీతి సమాసః
సమాసేనకూర్వఇతికౌవ్విల్వ తుంభజంభరిపుసంభవా కలశేద్ర స

(౧) చ ॥ ఇదంచించిత్వం భారతేసఖ్యస్యావ్యంగీకారౌక్తేస్తద్విరో

ధాతే । అతపవమూలేమాత్రశిబ్దపారౌప్యధికః ॥

తాపసిష్ఠౌ జంభరిపుసంభవం అజునంకుంభసంభవం ద్రోణః, ఉ
 భావపి క్రమేణ ఉపయమంవివాహః ॥ ౧ ॥ వినాహోపయమాసమా
 విత్యమరః, యమస్యసమీపంచ ప్రవతయితుం ప్రాపయితుంసామ
 శ్చంద్రః ఉమయాహ్వత్యాసహితః సోమశివశ్చ తయోరివకాంతిః
 కోపశ్చక్రమాత్, ఆస్యేముఖేయయోస్తా ॥ ౧ ॥ సామోలతావిశేషేస్యా
 చ్చశౌకేశంక రెపిచేతివత్సః, చంద్రకాంత్యాననాం రుద్రవత్కృష్ట
 ముఖంచెత్యథః, సోమకైపాంచాలైరంతికే ఉత్సంగఉపాస్యో ఉప
 లాలనీయావితవ, ఘట్టించ పుత్రంచ పుత్రోఽహోపదీ ధృష్టస్య
 మ్నా, భాగీరథ్యాః వనెతరారణ్యే అవసథం స్థానంయస్యతస్య ॥ ౧ ॥
 స్థానావసథమాస్తుచేతీ గృహపర్యామెవ్వనురః, యాజస్యనామముని
 రాజస్యయాజనైన యాగకారయితృత్వయాపేణ అనుగృహేణప్రసాదే
 న పరిభగ్రాహ ఉత్పాదితవానిత్యథః, యత్తుకుంభజంభరిపుసంభవా
 వితి పాతాంతరం, యచ్చనాతదీలైస్ససంహవ్యాఖ్యానం, తదుభ
 కకుడస్తాజమ్భరిపుసంభవాశ్రుభావవృషయమే ప్రవ
 తయితుం కృతనివతేనసోమకాంతికోపాస్యపు
 త్రో భాగీరథీననావసథస్య యాజస్య మునిరాజస్య
 ముత్పన్నౌ తాద్రోణాజునౌ ఉభావపి ఉపయమేయమస్య సమీ
 పే + సామీప్యేష్యయాభావః తృతీయాసప్తమ్యోబహుళమితి బ
 హుళగృహణౌదమోధానః ఉపయమేవివాహేచ ॥ ౧ ॥ తథాపరిణయో
 ద్వాహోపయమాః పాణిపీడనమిత్యమరః, నిష్వతయితుం నితరాం
 ప్రవతయితుం క్రమేణద్రోణం యమసమీపంచ ప్రాపయితుం అర్జు
 నస్య పరిణయం కతుమిత్యథః కృతసిద్ధితేనః కృతప్రతిష్ఠాగృ
 భాగీరథ్యాః గంగాయావసంతవసథంస్థానంయస్యతస్యయాజస్యయాజ
 నామ్నః మునిరాజస్య మునిశ్చేష్టస్య + రాజాహస్సభ్యశ్చితి టచ్
 యాజనరూపేణానుగృహేణ సోమకైరంతికైసమీపే ఉపాస్యసామ

యమవ్యశుద్ధం, వివాహ హృదయక చంద్రకాంతాననతస్యద్యౌవ
ద్యాంయమసమీప్రావకరుచ్యరౌద్రాన్యత్వస్యధృష్టదుష్పేచక్ర
మెణాన్వయాత్తకయథాన్ఖ్యాలుకారధంగాపలైః, పుమాన్ప్రియై
త్యైకశేషశాస్త్రేణ, పుత్రీనపుత్రశ్చ పుత్రావిత్యేవవ్యాఖ్యయిత
యా సోమకైరంతి కేడపాస్యావిత్యథాంతరాప్రసక్త్యావత్త్యాచసామ
కొపకాంత్యాస్యావితీపారకల్పనాయోగాచ్చతి॥౨౬॥తాతదతి॥తా
తాధృతరాష్ట్రోపి తవోభిలబ్ధంచక్షురివస్థితమిత్యత్యైకా, శం
శ్రామాదిగుణసంపత్త్యావరమపేమాస్పదమిత్యథః - జాన్యంధస్య
భాగ్యాతిదాచిదుత్పన్నైచక్షుష్యతగతానురాగాదితిభావః, ధర్మ
స్యయమస్య తనయంయుధిష్ఠిరం దమన్య ప్రధమపురుషాథన్య
తనయం మూతన్ధమమివస్థితమిత్యపి, ఆత్మావై పుత్రీనామాసీతి
శుక్లైరతిభావః, తపనీయపీరమారోప్య కనకపీఠే ఉపవేశ్యేత్యథః,
ఆవజ్జలైరాంగమితైః కలశేషవారిభిః పుణ్యైర్యమంత్రాపూతైశ్చజ

యాజనానుగ్రహేణ పరిజగ్రాహ ॥౨౭॥ప॥ తాతో

పిధమన్తనయం తపనీయపీరమారోప్యచక్షురివ లబ్ధ

మముంతివోభిః । ఆవజ్జలైః కలశవారిభిరభ్యషింధ

స్య చంద్రన్యడమయాసహవతత ఇతి సోమోరుద్రస్తస్యచ+సరూ
పాణా మిత్యైశ్శేషః కాంతిశ్చకోపశ్చ కాంతికౌపా సామయోకా
న్తికోపా ఆస్వేయయాస్తాపుత్రౌదుహితృసుతో + భౌతృపుత్రౌ
స్వస్మదుహితృభ్యామిత్యైక శేషః చంద్రకాంతిముఖం కన్యాం రుద్రకో
పముఖం పుత్రందపరిజగ్రాహ గ్రహుడపాదానేలిన్ ॥ ౨౭ ॥—॥

తాతోపితి ॥ తాతోపి ధృతరాష్ట్రోపి ధమన్తనయం యుధిష్ఠిరం త
పనీయపీరం సువర్ణాననం ॥ని॥ తపనీయంశాతకుంభం ఇత్వమరిః,
సింహాసనమిత్యథః ఆరొప్యతవోభిః లబ్ధంప్రాప్తంచక్షురైత్ర
మివస్థితంఅముంధమన్రాజు ఆవజ్జలైరానీలైః కలశానాం వారిభి

త్రైభ్యసీచత్, వట్టాభిషేకంకృతవాన్ + ఉపసగాదిత్యనుష్ఠ
త్రాప్రాప్తితాడప్యవాయెపీతిషత్వం పౌరాశ్చ ఆనందచిరాత్కాంక్షి
తార్దలాభజనితేనయానిదాష్పసలిలానితైరవసీంతిద్భార్యాంభూమిం అ
భ్యషి చక్, భతుఃపట్టాభిషేకేధార్యా అపితస్యావిత్వాదితిభా
వః, పౌరాస్తదానందురితివరమాభః, వ్యంజకాప్రయోగాద్గ
మ్యాప్యేక్షా, ఎసంతతిలకాన్పుత్రమ్ || ౨౩||—ఆభిభ్రతఇతి||ధరణిం
భూమిమంగదేన కయూరేణ సహనిర్విశేషతారతమ్యంహితంయథా
యథా, ఆభిభ్రతః హేలయాభుజేనవహతఇతి ప్రభావోత్కృషః
వాసవసన్నిభస్య ఇంద్రతుల్యస్య అన్యయధిష్ఠిరస్య నయేనప్రప్తాంశ
గృహణ రూపేణాదితాభిః ఆజితాభిరప్యభః నానామణినకరూ
ప్యాది రూపాగాం ధనానామాయతిభిః లాభైః సమస్తంవస్త్యం గృ
హమపి |ని|| నిశాంతవస్త్యసదనైత్యమరః, కౌరవాణాం దుర్యోధనా

హసందదాష్పసలిలేనసీంచపౌరాః || ౨౩||వ|| ఆభి

భ్రతౌధరణిమంగదనిర్విశేషం నానాఫనాయతిభిరన్య

నయోదితాభిః | వస్త్యంసమస్తమపివాసవ సన్నిభ

స్య కోశేదభూవతుకైస్సహకారవాణామ్ || ౨౪ ||

గంగాది సరిదంబుభిః అభ్యసీంచత్ అభిషిషేచ + పిచక్షగ
జాలక్ శేముచాదీనామితినుమప్రాప్తితాదితిషత్వం పౌరాః పురేభ
వాః జనాః తత్రభవత్సత్వే ఆనందబాష్పసలితైరవసీంచామిం అ
భ్యసీంచక్ విభక్తివిపరీణామః || ౨౩||—ఆభిభ్రతఇతి || ధరణిం భూ
మిం అంగదేన కయూరేణ నిర్విశేషమవిశేషం ఆభిభ్రతః వాసవేన
ఇంద్రేణసన్నిభస్య సదృశస్య అన్యయధిష్ఠిరస్య నయేనరాజనీత్యాడ
దితాభిః ఉత్పన్నాభిర్నానాధనానాం అనెకవనూనాం ఆయతిభిస్స
క్రమైః ||ని|| ఆయతిన్సంగమేదైఃస్యైః ప్రభావాగామికాలయోరితివి
శ్వః, సమస్తంవస్త్యమపి నిశాంతవస్త్య సదనైత్యమరః, కౌరవా

దీనాంకుతుక్తేః కుతూహలైస్సహకౌశీబభూవ ధనభవనీబభూవముకు
 శీబభూవేతిచ, యుధిష్ఠిరస్యతాదృక్సమ్మేద్ధ్యా దుర్యోధనాదయోఽభి
 ద్యం తెత్యథః ॥౧॥ కొఱోస్త్రీకుట్టలేఖద్ధ పిధానె ధనవై శనీతిః శ్వః
 మహతామభ్యుదయైఖలానాఽభేదస్యోత్సగికతావదితిభావః, అత్రధన
 గృహముకుళయోక్తైఃపభిత్తికాభేవాధ్యవసాయమూలాతిశయోక్తి సఽకి
 ణస్సహా క్తిరలంకారః ॥శ్లో॥ సహా క్తిస్సహభావశ్చేద్భాసతేజ స
 రంజనఞ్చితి లక్షణాత్ ॥౨౪॥—పారఞ్చితి ॥ అథరాజాభృతరాష్ట్రః ప్రి
 తః భక్తిప్రజారంజన ధనాజ్ఞానాదిభిస్సంతప్తోపి, పారేసింధుసము
 ద్రితటపర్యంతం ప్రధితం ప్రసిద్ధం, కించ- అహన్యహనిప్రత్యహం
 వధామానంతం పాథక్స్య యుధిష్ఠిరస్యాభ్యుదయమైశ్వర్యంసోధుం
 త్షంతుంఅపటౌరశక్తస్య, తదసహీష్టౌరిత్యథః, సావత్తజస్య దుర్యో
 వ ॥ పారేసింధుప్రధితమథతం ప్రత్యహంవధామా
 నం సోధుంపాథాభ్యుదయమపటౌ సావత్తజస్యా
 నురోధాత్ । ప్రితరాజాప్యసజ తనుజపేమమా

కౌం దుర్యోధనాదీనాం కుతుక్తైస్సహకుతూహలైస్సార్థఃకౌశీబభూ
 వ ॥౧॥ కొఱోస్త్రీకుట్టలేఖద్ధ పిధానెథాఽభుదివ్యయోరిత్యమరిః, +
 అభూతద్భావేద్విః అన్యచ్ఛావితిత్వం చ్ఛావితిదీఘః కృష్ణోలిత్ వ
 నంచ కౌరవాణాంకుతకం కుట్టలీబభూవ సమకుచల్తస్యగృహంసర్వ
 మప్యర్థపూర్ణంబభూవేతి తాత్పర్యమ్ ॥౨౪॥—పారేసింధిత్తి ॥ అథా
 సంతరం రాజాభృతరాష్ట్రః ప్రితాపిసంతుప్తోపి పారేసింధుసము
 ద్రిస్యపారే + పారేమధ్యేషష్టావే త్యవ్యయాభావః పారశబ్దస్తేన్వి
 దంతత్వం నిపాతనాల్ ప్రధితంఖ్యాతం ॥౧॥ సగతీతెప్రధితఖ్యాతేత్య
 మరిః, ప్రత్యహం అహన్యహనివీప్సాయా మవ్యయాభావః అనశ్చేతి
 టచ్ అహ్నఘౌరవేతి టిలావః తంపాథాభ్యుదయం ధమః
 రాజాభ్యుదయంసోధుం అపటౌరదక్షస్య॥౧॥ దక్షేతుచతురపేశలపట

ధనస్యానురోధాదనుసరణాత్ తద్దుబోధానువృత్తైరితియావత్, అనుజతనుజేయధిష్ఠిరేయత్ప్రేమతస్య మాగౌప్రయాతుంగంతుంమాతురంబికాయాః దోషాత్సురతసమయోవ్యాసరూపావలూకన జగుప్సాకృతనేత్రమీలనరూపాత్ | బహిః నేత్రయోరివేత్సృథః, అంతర్తనస్యపి అంధస్య భావం అంధత్వమగాత్ ప్రాప్తవాన్ తత్తాదృశం ప్రేమతత్యాజేత్సృథః, పురాకిలనత్వవత్యాజ్ఞయా అమ్మికాపుత్రా త్వాదనాయవ్యాసేన సాధనంసంగతా తద్రూపదర్శన జనితజగుప్సాభయకృతలోచనమీలనాత్ జాత్యంధంజనయామాస ధృతరాష్ట్రమితి భారతకథాత్రానుసంధేయా, మందాక్రాంతావృత్తమ్ || ౨౫ || — || తదన్వతి || తదనుప్రేమత్యాగానంతరం, సౌబలీగాంధారిజాయాయస్య సౌబలీజానిః + జాయాయానిజీతినిజ్ఞే, అసౌ ధృతరాష్ట్రః బలీయసామహతాఅమర్షణద్వేషేణైత్సృథః, ధర్మితః ఆక్రాంతస్సన్; సహ

గౌప్రయాతుం మాతువోషాదివబహిః రగాఢం

తరస్యంధభావమ్ || ౨౫ || X || తదనుసౌబలీజానిరసౌబలీ

యసామర్షణధర్మితస్సహజవినయంధర్మతనయమా

వ ఇత్యమరః, స్వస్యాత్తజస్య దుర్యోధనస్యానురోధాదనువర్తనాత్ అనుజతనయానాం పాండవానాం ప్రేమమాగౌప్సేహవత్తనప్రయాతుం గంతుంమాతుజనన్యాః దోషాల్ నెత్రేనిమీల్యాభిగమన దోషాల్ బహిరివ అంతరస్యంధభావమాంధ్యమగాత్ ప్రాప్తవత్జ్ఞానశూన్యధూదిత్సృథః + ఇన్లతౌలుజ్ఞే ఇన్లగౌటజీతిగాదేశః గాతిస్తేతినిచౌలుక్ || ౨౫ || — || తదన్వతి || తదనుసుబలస్యావత్సం స్త్రీసౌబలీ + అతఇన్ల ఇన్లమనుష్యజాతేరితి జీష్ససాజాయాయస్యసౌబలీజానిః + జాయాయానిజీతినిజ్ఞాదేశః లాపోవ్యౌరితి యలోపః అసౌ ధృతరాష్ట్రః బలీయసావత్సం తం బలవతాఅమర్షణకోపేన ధర్మితః ఆభిభూతస్సన్భావజః ఉత్పత్తిసిద్ధిఃవినయోయన్యతా ధర్మత

జః సావధావికః వినయః యస్యతంధమ౯తనయమాహూయకృతాఅవ
హిత్థాఆకారగోపనంయెనతథోక్తశ్చసన్ స్వకైతవ పరిజ్ఞానభయేనెతి
భావః-ఇత్థంవత్సమానప్రకారేణగిరంవాచముత్థాపయామాసఉత్సా
ధితవాన్, ఉవాచేత్యథః || ౧౬ ||—వల్సేతి || హేవత్సయధిష్ఠితత్వం
సంప్రతిఅద్యవారణావతంనామపురం అనుజైస్సహభీమాదిభిస్సమము
పేత్స, వారణస్యగజసేవ్యానసంముఖంయస్యతస్యవిఘ్నేశస్య, యో
గురుఃపితాసదాశివః తస్యఉత్సవంస్తేత్వికపాక్షికాదికం విషదాంవా
రణాయనిపెవ్య, తత్రవారణావతేవాస్తవ్యస్య నివాసినః పౌరజనస్య
భవ్యయాకుశలాన్వితయాగిరాస్తాతుం యోగ్యః స్తవ్యస్స- నిరవధిఅ

హూయకృతావహిత్తాగిరమిత్తముత్థాపయామాస || ౧౬

వత్ససంప్రతివారణావతంపురముపెత్సవాఽణాననగు

రోదుత్సవంవారణాయవిషదాంనిపెవ్యసహనుజైస్తత్ర

వాస్తవ్యాగిరాపౌరజనభువాస్తవ్యనిరవధిసుఖాః (౬)

యం యధిష్ఠిరం ఆహూయకృతా అవహిత్తా ఆకారగుప్తిర్యేన తథో
క్తస్సన్ || ౧౬ || అవహిత్తాకారగుప్తిరిత్యమరః, ఇత్థంగిరంవాచ ముత్థాప
యామాచ, ఉవాచేత్యథః + యోగినివృత్తాణ్యంతాల్లిట్ ఆమ్ఉద
ద్ధాస్తమోభివ్రితి పూర్వసవణః || ౧౬ ||—వల్సేతి || హేవత్స స
ంప్రతిదానీం వారణావతం వారణావతీనామకంసాన్వద్ధేన్ పురముపె
త్స (ప్ర) వ్యవిపదామాపదాం వారణాయ వారణాననస్య వినాయక
స్య గురోఃపితురీశ్వరస్య || ౧౬ || గురూగీష్వతిపిత్రాద్యా విత్సమరః,
ఉత్సవంనిపెవ్య తత్రపురివాస్తవ్యఃవసన్ వనే స్తవ్యతూతకరిణిచ్ఛేతిక
తకరితవ్యత్ప్రత్యయః పౌరజనభువా పౌరజనాత్పన్నయాగిరావా
చాస్తవ్యః స్తోతుంయోగ్యః + అహేకృత్యత్వచశ్చేతియత్ప్రత్యయః
(౧) నిరవధిమర్యాదారహితాంవసుధాం భూమిం సుఖాల్ నిరవధి,

(౧) స్తవ్యఇతిదింత్యమ్ । ఏతిసుఇతికృపాయతాదాధాల్ ||

వధిరహితం సుఖంయస్యాస్తాం- వసుధాంధూమిమనుశాధిపాలయ- ఇ
త్యువాచెతి పూర్వేణాన్వయః || ౨౭ || — తస్యేతి || ధర్మస్యయమస్య
సూనుర్యధిష్ఠిరః || ౨౮ || సూనుఃపుత్రేనుజేరవావితివిశ్వః - తస్యకృతావ
హితస్య తాతస్యపితుః ధృతిరాష్ట్రస్య ఆశయ ఉష్టాభిప్రాయం
హృదివిదగ్జానన్నపి, అనుక్రమవ్యూహతివండితాజనఇతిన్యాయాది
తిభావః, అవిలంబ్యకార్యాకార్యాలాచనే కాలక్షేపమకృతాన్విత
ధావారణావతీంగచ్ఛామిఇత్సక్తప్రకారావాచం, అగృహ్లాత్ జగ్గృ
హ, ఉవాచేతియావత్, నన్విదమయ క్తంగురొరవ్యవలిప్తస్యకార్య
కార్యమజానతః ఉత్పథం ప్రతిపన్నస్యకార్యంభవతిశాసనమితి న్య
యాదిత్యతాహ || తదితి || పూర్వోక్తురువంశ్యస్యరాజ్ఞః కులంతత్తా
దృశేమ అతిదుఃఖకరత్వేన దుభారేషు గురౌః పితృశ్శాసనంజ్ఞాత
త్పాలనేషు తత్కరణేషు విషయే, గుణానాంవినియవివేకాదీనాం గ
ణేన కులంకషం పరిపూర్ణంబలు, సామాన్యేనవిశేష సమర్థన
మాప్రోథాంతరన్యాసః, పూర్వరామపుత్రః పితృర్యయాభజన్

(మ)నుశాధివసుధామితి || ౨౭ || తస్యాశయంహృదివిద
న్నపిధర్మసూనుస్తాతస్యవాచమవిలంబ్యతథేత్యగృహ్లా
త్ || తత్తాదృశేషుగురుశాసనపాలనేషుకులంకషంగుణ

సుఖాదితివా అనుశాధిశ్చయ + శాసుఅనుశిష్టాలోట్ శాహావితి,
శాదేశః తస్యాభీయత్వేనాసిద్ధత్వాద్దుర్బుధ్యి ఇతిపాధిః || ౨౮ || —
తస్యేతి || తస్య తాతస్య ధృతిరాష్ట్రస్య హృదిహృదయేస్థితమితిశేషః
ఆశయమభిప్రాయంవిదన్నపి జానన్నపివాచా లిదీయంవచనం అవ
లంబ్యాశ్శిత్య తథేతి అగృహ్లాత్ స్వీచక్ర + గ్రహఉషాదానేలజ్ హి
యస్తాత్కరణాత్ పూర్వోక్తులం సంతతిః తత్తాదృశేషు తాదృగ్విధే
షు సదృశాంతరహితేష్విత్సర్థః గురుశాసనస్య పిత్రాజ్ఞాయాఃపా
లనేషు రక్షణేషు గుణానాంసత్త్వాది గుణానాం గణేన సమూహేన

ధాంపరిగృహ్య జుగుప్సితాం దశసహస్రనత్సరాణాం నవ్వితారణ్యం త
 వస్తేదత్తవానితి భారతకథా, వచంతిలకావృత్తమ్ || ౨౦ ||—ధర్మై
 ధర్మభూర్వధిష్ఠిరః తస్యధృతరాష్ట్రస్య గిరాతత్పురం వాంతావతం
 ప్రతిఅనుజ్ఞే సాకం జీవః అంతఃకరణప్రతిబిమ్బచైతన్యం కర్మణః
 ప్రారబ్ధస్య చోదనయాపేరణయా ఇంద్రియైశ్చక్షు ధాదిభిన్నహ
 అస్యం కాయందేహంతరమివయయాప్రాప్తవాన్, ఉపమాఖంకారః,
 లైన హస్తిన పురత్యాగోదేహత్యాగవదతి దుఃఖాయాధూనితిప్రతితే
 రలంకారేణ వస్తుధ్వనిః యుగ్మవిపులావృత్తిమ్ || ౨౧ ||—సవినయమ్మి
 తి || అథ వాఙ్మోవత ప్రాప్త్యనంతరం తత్ర వాఙ్మోవలైపాధాన్తి
 అశేషైర్వస్తుభిర్భౌగైస్త్రిపూణాం, అతవవఘహీయః రమణీయం కిం
 చ, శత్రోః దుర్యోధనస్యసచివవరేణ మంత్రీముఖ్యేన పురోచనేన
 నామ్నా మైశ్చేన సవినయంయథాతథా దశితంవిజ్ఞాపితం భిక్షుగ్మ
 గణైశ్శులంహిస్తూరీః || ౨౨ || ధర్మభూరనుజ్ఞేసాన్
 కం తద్గిరాతత్పురంయయా | కర్మచోధనయాజీ
 వః కాయమన్యమివేంద్రియైః || ౨౩ || సవినయమ
 ధదశితంమహీయస్సచివవరేణ పురోచనేనశత్రోః |

కూలంతిరం కషటితి కూలంకషం + సర్వకూలాభ్యకరీషెమకషఇతిఖ్యో
 అరుద్విషదితిముమ్ || ౨౪ ||—ధర్మభూరితి || ధర్మభూర్వధిష్ఠిరః త
 స్యధృతరాష్ట్రస్య గిరావాచాఅనుజ్ఞే సాధకం తత్పురంవారణావతం
 జీవకర్తవ్యః స్వకృతకర్మణశ్చోదనయాపేరణయా ఇంద్రియైర్జ్ఞా
 నేంద్రియైస్సహఅస్య ఇతరంకాయం దేహమివ యయాజ్ఞామయా
 ప్రావణే ప్రావణంగతిఃలిప్త || ౨౫ ||—సవినయమ్మితి || అథానంత
 రం తత్రపురోశత్రోర్దుర్యోధనస్య సచివవరేణ, మంత్రీశ్చైతేన పు
 రోచనేన పురోచనాఖ్యేన స వినయం వినయేనసహితం యథాతథా
 దర్శితం మహీయశ్శ్చేష్టం మహచ్ఛద్ధాదీయసునిటిలోపః అశేషైర్వ

ఘం, లాక్షాగృహం- నూత్నంనవలజగత్ లాకాంతరమివ అభజతః
విభుః, ఉపమాలంకారః, అత్రశత్రాస్సచివరేణేత్య క్తావత్తదృహ
స్య వాసాయోగ్యత్వంధ్వస్యతే, పుష్పితాగ్రావృత్తమ్ || ౩౦ || — తత్రై
తి || తెషాథాః, విదురభృత్యస్య తత్రైషిత ఖనకస్య భాషితైర్వా
జైః దుర్యోధనోజఘ్నగృహవాహమ్యస్తానారంభ ప్రీత్యాదిభిః త
త్ప్రతస్త్రి జతుధామ్నిలాక్షాగృహే సౌబలేయానాం దుర్యోధనాదీ
నాంయచ్ఛతం తస్యమన్యుఃక్రోధః సవపహేతుర్యస్యతేన, సౌబల
యః దుర్యోధనవీనశతమన్యరింద్రః హేతుర్యస్యతేనేతిచ || ౩౧ || శతమ
న్యదీవనవృత్తిర్యమరః, ధనంజయస్యవశ్చైరజ్ఞానస్యచ ప్రాప
ణేనపూరణేనపరాంసంఖ్యాభిన్నాంపంచతాంమరణమపి మేనిరెతరి
తవంతః || ౩౨ || ధనంజయోజ్ఞానేనహ్నా, స్యాత్పంచతాకాలధర్మఇతి

జతుగృహభుభజంతతత్రైపాథాః జగదీవనూత్నమ్
శేషవస్తుపూర్ణమ్ | ౩౩ || తత్రై విదురభృత్యధా
షితై సౌబలేయశతమన్యహేతునా | పంచతామపి
పరాంధనంజయప్రాపణేనజతుధామ్నిమేనిరె | ౩౪ ||

స్తుభిః పూర్ణంజతునః గృహంలాక్షావత్ || ౩౫ || రాక్షాలాక్షాజతుక్లిషే
ఇత్యమరః, నూత్నంజగదీవపాథాః పాండవా అభజతః + భజసే,
వాయాంలక్ష్మీ న్యరితైర్వాదాత్తనైపదమ్ || ౩౬ || — తత్రైతి || త
త్రై పురితేపాండవాః సౌబలేయానాం దుర్యోధనాదీనాం శతస్యమ
న్యుః క్రోధఃహేతుః కారణ్యయస్యతేన || ౩౭ || మన్యుర్దేవేన్యేక్రతౌఘ
ధిఇత్యమరః, శతమన్యరింద్రః హేతుర్యస్యేత్యపి ధనంజయస్యాజ్ఞా
నస్యాగ్నేశ్చ ప్రాపణేన జతుధామ్నిలాక్షాగృహే పరాం అన్యాం
పంచతామపి పంచసంఖ్యానత్రాం కాలధర్మమపి || ౩౮ || స్యాత్పంచ
తాకాలధర్మ ఇత్యమరః, విదురస్య భృత్యానాం కింకరణాంభాషితై
ర్వచవైమేనిరే ఘనజ్ఞానే లిప్త అతవకహల్లస్య ఇత్యేత్యాద్యాన,

‘జిశావమరా, రభోద్ధతావృత్తమ్ || ౩౧ ||—శిశమయిమరితి || నిభృతః
ప్రచ్ఛన్నః సచాసౌశరాదుఘాతకః ఇతి విశేషశ్చిత్వ వివక్షయాన
మానః, ద్విషాం మంత్రీసపురోచనః నిగూఢః దుర్విజ్ఞేయః భావోభి
ప్రాయోయేషాంతాః అప్రకాశితవిదురభృత్యభాషితానిత్యధః,
ఇమాః పార్థాః అనలెనాగ్నినా ఆవృతైదగ్దైనికేతేజతుగృహేశమం
క్షయం ప్రాప్తయితుమిచ్ఛుః శిశమయిమరితీసః దినేదినేవృత్తిదినమే
ధయితుం వధాయతుమితి విరోధః, వహ్నిరేంద్రనికతమిత్యవిరోధః
‘అతఏవ విరోధాభాసాలంకారః, అవసరం సమయం చహనయోగ్యం
ప్రతిక్షతైస్తనిర్దిక్షితవాః పుష్పితాగ్రావృత్తమ్ || ౩౨ || జాత్వీతి || జా
తుకదాచిత్ భృత్యభావస్య పరిచారకత్వస్య మిషాదావ్యహత్ అమీ

శిశమయిమరితీద్విషాం సమం త్రీనిభృత శరాదురిమా

న్నిగూఢభావాః | అవసరమసలావృతై నికతైవృతి

దినమేధయితుం ప్రతిక్షతేస్త || ౩౨ || X || జాతు

చిదవలైస్సహ భృత్యభావ మిషాదమీషామావిషభ

లాపా || ౩౧ ||—శిశమయిమరితి || నిభృతం శరాదుఘాతాంకః || ౩౨ || శ
రాదుఘాతాకోహంస్ర ఇత్యమరః, ద్విషాం శత్రూణాం మంత్రీసచి
వః సఃపురోచనః నిగూఢభావాత్ అత్యంతగుప్తః ఇమాః శిశమయి
మరితీశమయితుమిచ్ఛురపి + శమేణ్యంతాత్సనిసనాశం సేత్యుః స
లోకేతి షష్ఠీనిషేధః అనలేన వసునా ఆవృతైనికేతేగృహే ప్రతిదినం
దినేదినేవృత్తియామవ్యయాభావః ఏధయితుం వధాయతుం గూఢ
భావస్తు అనలేన అగ్నినా ఆవృతైవరివృతై || ౩౨ || అనలౌవసుభేదేగ్నా
వనలౌవసుపాకయోరితి విశ్వః || నికతే ఏధయితుం ఏథానీ ఏథాంసివా
కతుం + తత్కరోతి తదాచష్టఇతిణిచ్ఛ | నావిష్టవద్భావాట్టిలోపః ప్ర
తిక్షతేస్త ఈక్షతేలట్ || ౩౨ || — జాతుచిదితి || జాతుచిత్ క
దాచిదవలైస్సహవంచభిరితి శిషః అమీషాం పాండవానాం భృ

మాం పాథానాం ఆమిషేషు భోగ్యేషు ఫలెషు రసాలాదిషు ఆమి
షేషుమాంసేషు ఫలేష్వితివా ॥౧॥ ఆమిషంపలలేక్ష్మీసంత్రిమస్యాద్భో
గ్యవస్తునీతివిశ్వః, విషంనెతుం ప్రా పయితుమిచ్ఛంత్యాః నినీషంత్యాః
నిషాదయోషితః దుర్యోధనప్రేషితాయాః కిరాత్యాః, అపత్యైస్త
త్పుత్రైః పంచభిస్సహతస్య నిభృతశరాహః పురోచనస్య నిద్రా
యామపిద్రాసుమాణం దీఘతప్వదీఘనిద్రాసంబ్ధంమరణమితియా
వత్, చాతుంకామోయస్యతేన, జననాః కుంత్యాః సోదరజనస్యయు
ధిష్ఠిరాదేశ్య నీచెతరదనల్పం సంవేశసుఖం నిద్రాసౌఖ్యం యస్మిన్
స్తాద్యశోమణిమయోమంచఇన ఆచరంతీ మణిమంచాయమానాభుజశి
ఖరయోస్సీమాప్రదేశోయస్యతేన, నీచెతరసంవేశసుఖచాతురితివా

లేమ విషంనినీషంత్యా నిషాదయోషిత ఇవతస్య పు
రోచనస్య నిద్రాయామపిద్రాసుమాణం చాతుకామే
న తత్రసద్దని క్షణదాయామాశుశుక్షణి, క్షణాన్ని
క్షిప్య జననీ సోదరజననీ చెతరసంవేశ సుఖమణిమం
చాయమానభుజశిఖరసీమేన భీమేనవిదురస్య కింకర కృత

త్యభావస్య భృత్యత్వస్యమిషాత్ వ్యాజాల్ ఆమిషఫలెషు మాంసభి
లేమ విషం గరళం నినీషంత్యాః సేతుమిచ్ఛంత్యాః నిషాదయోషితఇవ
నిషాదప్రియాఇవ తస్య పురోచనస్యనిద్రా యామపి ద్రాసుమాణం
దైఘ్యేణ+దీఘేశద్ధాదిమనిది ప్రియస్థితైత్యాదినా దీఘశబ్దస్య
చాక్షుషదేశః చాతుంకామోయస్యతేన+తుంకామమనసోరితిమలా
వః తత్రసద్దని జతుగృహే క్షణదాయాం రాత్రౌ ఆశుశుక్షణిమగ్నిం
క్షణాత్ నిక్షిప్యనిజానాంజననీసోదరజనానామాత్మభ్రాతృణాంనీచెత
రస్య అనల్పస్యసంవేశస్యాసనస్యశయనస్యవా॥౧॥సంవేశశ్శయనచాస
నేపిచేతివిశ్వః ॥ మణిమంచాయమానా మణిపగ్ధంక వచాచరంతీభుజ
యోస్సీమాయస్యతేన భీమేన విదురస్య కింకరైభృత్యైః కృతంతం

వ్యాఖ్యేయం || ౩॥ సుఖమేతాసుఖాసుఖమితివిశ్వః, భీమేనతత్రోత్తి
 సత్తునిజతుగృహేఅశుశుక్షణిం అగ్నింనిక్షిప్య || ౩॥ శిఖావానాశుశుక్ష
 ణిరిత్యమరః, క్షణాదగ్నినిక్షేపకాలవవ, అన్యథాస్వేషామప్యగ్నాన్
 తంకావత్తైరితిభావః- క్షణదాయాంరాత్రౌ విదురస్యకింకరేణభృత్యే
 న కృతంలింగం నిగతమనచిహ్నం యస్యాస్తయాసురంగయావిలేన ని
 జన్తే నిగతంగమెభావేలిట్, అగ్నిదోగరదశ్చేత్యాదినా వహ్ని
 విషదాతృపురోచనకిరాత్యోరాతతాయిత్య స్మరణాత్ || ౩॥ ఆతతా
 యినమాయాంతం హన్యాదేవావిచారయన్నితి స్మరణాచ్చ తద్వధో
 భీమస్యనానుచిత్యతి ధ్యేయమ్ || ౩౩ || — పార్థతి || కృశానారగ్నేః స
 ప్రాపిశిఖాః పార్థద్విజ్ఞాం కిరాతీతత్పుత్రపురోచనాసాం వీకమేక
 మేకైకంవిగ్రహంశరీరం విభజ్య విభాగుంకృతాస్వీకృత్య ఆహ్వాద్య
 చేత్యథః, తృప్తాస్సత్యః స్వశిరసః ఆత్మాగ్రభాగస్య పగ్రకషేణకం
 పైః సమీరపుత్రంభీమం శక్లాఘిరెక్లాఘునందకురీతేత్యుత్పైక్తౌ
 వ్యంజకాప్రయోగాద్దయ్య శ్లాఘుతేక ర్తరిలిట్, ఉపజాతివృత్తమ్ || ౩౪
 ప్రవశ్యతామితి || ప్రభాతేప్రాతఃపశ్యతాం అగ్నిహరాతి-

లింగయా సురంగయానిజన్తే || ౩౩ || ప || పార్థద్వి

షాంవిగ్రహమేకమేకం విభజ్యనప్రాపిశిఖాః కృశా

నాః | స్వీకృత్యతృప్తాస్స వీశిరః ప్రకంపైశ్శక్లాఘిరె

తత్రసమీరపుత్రమ్ || ౩౪ || ప్రవశ్యతాం పౌరన్య

గం చిహ్నంయస్యాస్తయా సురంగయా అంతగుప్తమాగేణ నిజన్
 తే + గృహగతాభావేలిట్ || ౩౩ || — పార్థద్విషామితి || కృశానా
 రగ్నైస్సప్తశిఖాఅపి పార్థద్విషాంపాండవవిరోధినాం వీకమేకం పి
 ప్సాయాం ద్వైర్భావవిగ్రహంశరీరం విభజ్య స్వీకృత్య తృప్తాస్సత్యః
 తత్రజతుగృహే స్వాస్థాం శిరసః శిఖరన్య + సర్వనామ్నో వృత్తి
 మాత్రే పుంవద్భావః || ప్రకంపైశ్శక్లాఘునైస్సమీరపుత్రం భీమం శ
 క్లాఘిరెక్లాఘుతేలిట్ || ౩౪ || — || ప్రవశ్యతామితి || ప్రభా

యామితిలభ్యతే, అతఏవసంక్రమాదాగతం సాంక్యామికం రోగమో
 త్త్యామయాదిమిషస్థితమ్, ఆధినామనోవ్యధయాయస్తాపః తం ఆభిభృ
 తాం పౌరన్యతాం అశ్రుభిరెవ, తత్రజతుగృహేఅగ్నిసంబంధినాః
 హరాత్క్రియాయాః బలాద్దాహస్యశాంతిః నిర్వాపణం ఆపాదికృ
 తా + పద్యతేకర్తణిలుక్, తాదృగ్ధర్తణీలానాం కిమిదమకస్తికమాప
 తితంబలైతి పౌరానుషురిత్యధః, ఉపజాతివృత్తమ్ ॥ ౩౫ ॥ — తత్రై
 తి ॥ అధలాక్షాగృహ చాహాసంతరం నిజానామాత్మీయానాంచారా
 తాం వాచావాక్యేన, దగ్ధాస్సహమాత్రాపాండవా జ్ఞేత్వాదినా త
 త్రాలయేజతుగృహే, ఏతాన్పార్థాన్ దగ్ధాతనుశ్శరీరమేషాం త
 ధోక్తాన్ నిశ్చిత్వ, సుయోధనాద్యాః తదాసీం సభాయాం దుఃఖస్య
 అపదేశేన వ్యాజేనసమ్మోదదాషష్టం ససృజుః ముముచుః, అద్యజాః
 తం నిష్క్రంటక మస్తత్సామ్రాజ్యమితి ముముదిరే ఇథః, యత్తుద
 గ్ధతనూనెతాన్ పురోచనాదీన్ పార్థాన్ నిశ్చిత్వతల్లైవనజ్ఞాత్వైత్తర్థ

తాం ప్రభాతే సాంక్యామికం రోగమివా(ధి)భి తా

పమ్ । ఆభిభృతామశ్రుభిరెవశాంతిరాపాదితత్యాగ్ని

హరాత్క్రియాయాః ॥ ౩౫ ॥ తత్రాలయేదగ్ధతనూ

నథైతాన్నశ్చిత్వపార్థాన్ నిజచారవాచా । దుఃఖాప

దేశేన సుయోధనాద్యాస్సమ్మోదదాషష్టం ససృజుస్స

తే ప్రాతః ప్రవశ్యతామీక్షమాణానాం సాంక్యామికం సంక్రమో

ప్రాప్తం రోగమివ అపస్తారాదిరోగమివ అభితాపం సంతాపమాభి

భృతాం పౌరన్యతాం అశ్రుభిరెవ ఖామ్యైరెవతత్రజతుగృహే అగ్ని

హరాత్క్రియాయాః దహనబలాత్కారస్య శాంతిశ్శమః ఆపాది + ప

ద్యతేకర్తణిలుక్ చిహ్నావకమణోరిణిచిణ్ చిణ్ లుగితిలుక్ ॥ ౩౫ ॥

తత్రైతి ॥ అథాసంతరం నిజానాంచారాతాం వాచాఏతాన్ పార్థాన్

పాండవాన్ తత్రాలయేజతుగృహే దగ్ధాతనుర్యేషాం తాదృశాన్ని

ఇతి తన్న, పురోచనాదీనాం పశ్యతాంభావనైతచ్ఛబ్దేన తత్ప
రామర్నాయోగాత్, అన్యథా ఉత్తరగద్యేపితానవతార్యత్యత
త్పరామర్శః కిన్నసాదితి, ఇంద్రనజ్యోవృత్తమ్ ||౩౬||— తావదితి ||
తావత్సురంగానిగమనమకాలమేవనః గంధవహస్యవామోహును
ర్భిమోపి అంధతమసేన గాఢతమసా ||ని|| ధావంతేగాఢేంధతమసమి
త్యమరః, బంధురంసాంద్రం, సక్ష్మో రూర్షః జవాద్వేగాత్ సము
ద్భిలేనమరుతావాయునా ఉత్పాటితానామున్తూలితానాం తరూణాంవి
టపేమ శౌఖాసుయాః ఘనతయః కులాయాః తాసాంవిఘటనైన నాశే
న సముద్భ్రాంతానా మాకాశముత్పత్తితానాం శకుంతానాంపక్షిణాం
కలెనబద్ధః నిధావనః కొలాహలరవః యస్మిన్తంత్రాధావనమరణ్య మా
గం విలంఘ్యతి క్రమ్య కస్యచిత్కాననే కాసారస్యసంసస్తిరే త

భాయా||౩౭|| గ||తావత్సాపి గంధవహసూనురంధతమ

స(బంధురం)సగుంధరం)సక్ష్మజవసముత్పత్తితమరుదుత్పాటిత

తరువిటవపసతివిఘటనసముద్భ్రాంతశకుంతకులబద్ధని

ధావనమధావనంవిలంఘ్యకస్యచిత్కాననకాసారతీతత

శ్చిత్త్య సుయోధనాద్యా దుర్యోధనాదయస్సభాయాం దుఃఖస్యాపదే
శేనవ్యాజేన ||ని|| వ్యాజోపదేశోలక్ష్యంచేత్యమరః, అనందబాష్పం
సస్పృజః స్పృజంతిస్త్ర + స్పృజవిసగే లిక్ ||౩౮||— తావదితి || తావత్సః
గంధవహసూనుః భీమోపి అంధతమసస్య గాఢతమసః ||ని|| ధావం
తేగాఢేంధమసమిత్యమరః + అవసమంధేభ్యస్తమసశత్యచ, ధురంధ
రంధురీణం స్థోరూర్షోజవేనవేగేన సముద్భిలేన మరుతా ఉత్పాటి
తేమ తరూణాం విటపేమ వసతీనాం విఘటనైన వియోగేన సము
ద్భ్రాంతేన శకుంతానాం కలెనబద్ధః నిధావనాయస్మిన్ తం అధావ
నం విలంఘ్యకస్యచిత్ కాశనకాసారస్యవనసరసః తీరతరోరోధోవృ
క్షస్యాధిపరిసరం సమిపేవిధక్త్యథేవ్యయాభావః ఏతాన్ జనన్యా

రోఃఅధిపరిసరం సమీపేవితాన్ కుంత్యాదీనవతార్య ఉపవేశ్యతదీయే
కుంత్యాదిసంబంధిని పరిరక్షణైదుష్టసత్వేభ్యస్త్రాణే విచక్షణః కుశల
స్సన్ క్షణలవతస్థేస్థితవాన్, జాగరూకఙ్గిపాతస్తవ్యమప్రాసభంగాదు
పెక్ష్యః యత్తుతావత్ దుర్యోధనాద్యానందసమయశ్చితి-తన్న, దుర్యో
ధనాద్యానందస్య భీమగమనారణ్యస్థిత్యైచ్చక కాలికత్వస్యాసంభా
వ్యతయా సందభవవిరోధాత్, యదపితృవభీమనిగ్గమనానంతర
మితి వ్యాఖ్యాంతరంతదసిన, భీమనిగ్గమనానంతరం భీమోవతిష్ఠఇ
తి సందభవవిరోధాత్ || ౩౭ ||—తత్రైతి || తత్ర తరుమూలజటితః
విద్యుతఇవాధాయస్యాస్సా(౧)జతుగృహేసుహితేన అనఘ్నవస్తుకః
ళనత్ప్రప్తేన అతపివ హృతవహేన అగ్నినా, వనమౌగేతమసాంచూష
ణాయపానాయ ధ్వంసనాయచోదితా పెర్వితాశిఖాజ్వాలవస్థితా కాపిత

రోఃఅధిపరిసరమేతానవతార్యతదీయ పరిరక్షణ విచక్ష

ణః క్షణమవతస్థే || ౩౭ || ప || తత్ర కాపితరుణీతటిదా

భాతం యయాజతుగృహేసుహితేన | చూషణాయ

దీనవతార్య అపరోవ్యత దీయేరక్షణైజాగరూకః క్షణంక్షణమాత్రం ఆ
త్యస్తసంయోగేద్వితీయా అవతస్థే + స్థాగతినివృత్తౌ లిప్త సమవప్ర
విభ్యస్థ ఇత్యాత్మనేపదమ్ || ౩౭ ||— తత్రైతి || తత్ర తరువదిగరె త
టితః విద్యుతః || ౧ || తటితేనాదామనీవిద్యుదిత్యమరః ఆభవ ఆధాయ
స్యాస్సా కాపితరుణీస్త్రీజతుగృహే లాక్షానద్దని సుహితేన శ్మృతేన
హృతవహేన అగ్నినా వనమౌగేతమసాం అంభకా రాణాం చూషణా
య అపసారణాయచోదితా పెర్వితాశిఖావహేతివ || ౧ || అర్చిపాఠే

(౧)చ|| రాక్షసానాంస్వభావతానైల్వస్థి మాయావితయాశ్చంచనా
యతటిదాభత్వంకాల్పనికమితిజ్ఞేయంతటితాసప్రళితటితాభేత్యస్వపద
విగ్రహకోపియజ్యతేఆధా ప్రభౌవమాభిఖ్యాప్రకాశస్సన్నిభోనిభః
గ్నికాశాద్యాశ్చసామూహ్యాన్మమెస్యశ్శబ్దతఃపరేఙ్గతిమేదినికోశాత్

సహ్యాభ్యేచముఖారతే-ద్వితీయ స్తబకః.

౧౪౯

ఋణితంభీమం యయాప్రాప్త, అత్రజతుగృహసుఖపదార్థః పేతక
కాన్యభింగోజ్జీవితాఽగ్నిశిఖాత్వోత్ప్రేక్షేతయోరంగాంగిభావనసం
కరస్య తటిదాభేత్సవమయా సంస్కప్తిః, సాన్విగతావృత్తమ్ || ౩౨ ||
అధరతి || అస్యాఃభీమం ప్రతిఆగతాయాః పురోవర్తిన్యాః శిఖాన్య
దృశః వదనేముఖాధరస్య ఓష్ఠస్య ఊర్ధ్వస్యద ద్వయోః విభజ్యతే
అనయేతివిభాగారైవైవరేఖాకా, ఆధరశబ్దసన్నియోగాదుపరితనాప్లవి
తాస్తశబ్దోవర్తతే అధఃస్యచద్విత్వాత్ ద్వివచనమితి ఓష్ఠాధరాత్ద్వి
త్యత్ర వివృతమితి, సాఅస్తివానవా ఇతి ఉక్తప్రకారంసంశయం, త
స్యభీమస్య హృదిపరిమాప్టుం కిలనివారయితుమివెత్సుత్ప్రేక్షా-సా
తరుహీమానమత్యజత్, ఉవాచెత్యధఃః అత్ర ఋణానత్యాగే తాదృశసం
శయవారణ ఫలకత్వాత్ప్రేక్షయా తన్మఖకాంతినైగనిగ్యం తథాదృ
ష్టిప్రతిరోధకమితివస్తుప్రతితెరలంకారేణ వస్తుధ్వనిః, ఔపచ్ఛందసి
కమ్ || ౩౯ || అ || తమ క్రిప్రకారమూహ || ఏతామితి || నరభుజాంఘ్రన్ము

తమసాంవనమాగ్నేచోదితాహృతవశ్శేనశిఖేవ || ౩౨ ||

అధరోష్ఠవిభాగరేఖాకాసుదృశోస్యావదనస్త్రివానవా

ఇతిసాహృదితస్యసంశయం పరిష్కాప్టుం కిలమానమ

త్యజత్ || ౩౯ || ఏతాం ప్రకాస్తిభుజయావపరాజ్యస్థే.

శిఖాస్త్రియామిత్యమరః, తం భీమంయయాప్రాప్తయాతేలిట్
౩౨ ||—అధరతి || అస్యాస్సదృశః స్త్రియాఃవదనేముఖాధరశ్చఓష్ఠ
శ్చఅధరోష్ఠంప్రాణ్యంగతావదేకవద్యావః తస్యవిభాగస్య విభజన
స్య రేఖాకాలపిలేఖా + అల్పఇతికఃకేణఇతి హ్రస్వప్రత్యయస్తా
దితీత్వం అస్తివావిద్యతేవా నవానవిద్యతేవాఇతి తస్యభీమస్య హృది
సంశయం పరిమాప్టుం కిల మోచయితుమివ సాస్త్రిమానం అత్యజ
త్ అముదత్ ఉవాచెత్యధఃః త్యజహంనాలజ్ || ౩౯ ||—ఏతామితి ||

యః, హిడిమ్భః తుల్యంసమానం అభిధానపదం నామధేయపదం హి

పాపశనానాం రక్షణాంబుషభః శ్రేష్ఠః అతఏవజనానాం వధేహింసా
యాం విషయేతంతకేన సమయమేనసహ, అధాంశతుల్యభాగం
భజతి తథోక్తః, హిడింబానామరాక్షసః- స్వయమేకః అసహాయ
స్సన్నైవ భుజయాబాహుబలేనేత్యథః, ఏతాం వనరాజ్యసీమాం
ప్రశాస్తీరిక్షతి - ఏతద్వనస్యరాజేత్యథః యోహిడిమ్భః తుల్యం అ
భిన్నం అభిధానపదం సజ్జాశబ్దః యస్యాస్తయామయాస్వస్థమా
తస్యాహంభగినీత్యథః- సః హిడిమ్భఇతి సంబంధః - పసంతతిలకా
వృత్తమ్ ॥౩॥ —వీలెతి ॥ ఇహాయమతుల్యహిడిమ్భననే పీతశంకరగ
ల్లభయం యథాతథాతిష్ఠతః తేతవ కరుదుర్ధ్వోఽదృశం- ఇతి ఉక్తమ్

మామెకస్సవ్యంనరధుజామృషభో హిడిమ్బః । అ

ధాన్య భాగ్యనవధే సమమంత కేన తుల్యాభిధానపద

యాస్వస్మా న్మయామః ॥ ౪౦ ॥ వీతశక్మమిహ తే

దృష్టిపతః కీదృశం కకుదమిత్యయంమమ । చిత్తరంగ

డిమ్మిబి యస్యాస్తయాశుయా స్వస్మయాన్ సఖతి శేషః జనానాం,
వధేనంహార విషయైతత క్షేన నమంయమేన, సహ అధాకంశం భజతీ,
త్వధాకం శభాక్ భజోజ్జ్విః నరభుజాం పురుషాదినాం + భుజపాల,
నాభ్యవహారయోక్తిప్ బుషభః శ్రేస్తః హిమ్బః హిడిమ్బసురఃస్వ,
యం వీకః అద్వితీయః వీలైంపరికృత్యమానాం వనమేవరాజ్యం తస్య
సీమాం || ౧ || సీమసీమేస్త్రియాముచే ఇత్యమరః, భుజయాబాహునా
ప్రశాస్తి+శాసుఅనుశీమేలట్ || ౪౦ || — వీతశంకమితి. || ఇహ అస్తిక్
కాననే అద్యరాత్రౌ వీతాశంకాయస్తి కమణితద్యధాభవతితథా
తిష్ఠతఃసతః తెతవ కకుదంధైర్యంకీడ్వశం || ౧ || ప్రాధాన్యే రాజచి
హ్నైచ వృషాగేకువాస్త్రియామిక్యమరః, ఇతి అయంచిత్రమాశ్చ,
ర్యమేవ లానకః సతకః మమ చిత్రమేవ రంగభూస్మత్తస్థానం త
స్యాం సృత్తస్య సతకస్య కాశలీం నైపుణ్యం + కుశలశబ్దాత్త్వ

కాగః అయంచిత్రమాశ్చగ్యమెవలానకః న ర్తకః మేమమచిత్తమెవ
రంగభూర్నాట్యదేశః తిస్యాం నృతకాశలీం నాట్యనైపుణ్యం ఉత్త
రంగయతివధాయతి- అత్యాశ్చర్యమత్రత్వదవస్థానమిత్థ్యథః- రథో
ద్ధృతావృత్తమ్ || ౪౧ || — రుధిరమితి || కించరుధిరం యుష్టదృక్రంపా
తుం కామః యన్యతథోక్తేన తేన హిడిమ్బేనవఃయుష్టా- హంతుం
ఈరితాప్రేరితాతహం- తేనవసంబంధీన్యా రూపస్యసౌందర్యస్యసం
పదా నమృద్ధ్యాహేతునా అధరంభవదోష్ట మాధుర్యం పాతుకామా
తస్తిఇదంతితాప్యాశ్చర్యం- యద్యుష్టాహంతుమాగతాయా మమవి
స్తృత్యసర్వంత్యమ్యావసంపదాత్వయిరాగోదయఇత్యథః, అత్రవి
రుద్ధాత్కార్యసంపత్తిరూపావిభావనాభేదః - రియగ్నవిపులావృత్తం ||
౪౨|| — అద్యేతి || కించ అసోహిడిమ్బః శౌధీరతేనవసవిధంసమీపం
పృతితద్యతపతేదాగచ్ఛేత్ అతఃహృద్యం మనోజ్ఞంఅతఏవ ఉచితం

భువిన్యత్రకాశలీముత్తరంగయతిచిత్రలానకః || ౪౧ ||

రుధిరంపాతుకామేన తేనవోహంతుమిరితా | అధరం

పాతుకామాహమస్తితేరూపసంపదా || ౪౨ || అద్య

తేనవిధమావతేదసాహృద్యమేతదుచితంవదశ్శృణు |

మారణంరిపుమతన్వతామునామారణంకురుమహాన్బలే

ఇంతాత్విత్వాన్దీప్తిహలస్తద్ధితస్యేతి యలోపః ఉత్తరంగయతి అభివృ
థాయతి + ఉత్పూర్వాత్తరంగశబ్దాత్తత్కారోపితిణిచిలత్ || ౪౧|| —

రుధిరమితి || రుధిరంశోణితం పాతుంకామోయన్యతేనతేన హిడిమ్బే
నవః యుష్టాహంతుం ఈరితాప్రేరితా అహంతేతేవరూపసంపదా

సౌందర్యసమృద్ధ్యా అధరంపాతుకామాతస్తి+అసభువిలత్ || ౪౨|| —

అద్యేతి || అసోహిడిమ్బః అద్యాస్తిసమయే తేనవిధం సమీపంఅ

వతేత్ అగచ్ఛేత్ - సంభావనాయాం లిజ్ హృద్యం హృదయస్యపి

యం + హృదయస్యపియథితయత్ హృదయస్య హృల్లఖతిహృదా

ఏతద్వత్సమాణంవచఃశృణు, మమేతిశేషః రిపుమ-శత్రుమ విషయే
 మారణం వధంతస్వతాకుర్వతా అమనాహిడిమ్మేన సహరణంయుద్ధం
 మాకురు- యతస్సహిడిమ్మః బలెనమహా సర్వోత్తరః- అత్రబలాధి
 క్తేన రణోకరణసమధానాద్వాక్యాధాపాతుకం కావ్యలింగం, రహా
 భూతాపృథ్వి ॥౪౩॥—ఉపయామేతి ॥ కించ, జేధీరత్వం కృపయాద
 యయామేమమ ఉపయామవిధౌ వివాహాకమణివిషయైత్వరస్వప్రస
 ణోభవ, యతఃమారస్య మస్తథస్య శత్రోశ్చ ॥౫॥ మారౌమస్తథశా
 త్రవావితివిశ్వః- తస్యశరాః బాణాః శరారవః ఘాతుకాః అథమద్వి
 ఖాహానంతరందివిస్వగేవా భువివాదిక్షుకాంక్షితాసువాఽంశాసావే
 కైన త్వాముపనీయతం దేశంప్రాప్యరమయేక్రీడయామి- స్వస్య
 ననః ॥ ౪౩ ॥ ఉపయామవిధౌత్వరస్వమెకృపయామా

రశరాశ్చరారవః । దివివాభువివాధిక్షుపారమయే

దేశః ఉచితయోగ్యం ఏతద్వచశృణు + ప్రాధానేలాట్ శ్రవః
 శృచెతిశ్చః శృత్యా దేశశ్చరిపుమ శత్రుమ మారణంనాశం ॥౫॥మార
 ణం ప్రవిఘాతనమిత్వమరః, తన్వతాఅమునారాక్షసేన రణం యుద్ధం
 మాకురునాయంమాడ్ కింతు నిషేధాధాకోమాశబ్దః అన్యథాలు
 జన్యత్, హియస్తాత్ సః హిడిమ్మః బలెనశక్త్యా ॥౫॥ద్రవిణంతరస్వ
 హోబలశౌర్యాణీత్వమరః, మహా అధికః ॥ ౪౩॥—ఉపయామేతి
 కృపయాదయయామే ఉపయామవిధౌ వివాహవిధానె ॥౫॥ తథాపరీ
 ణయోద్వాహోపయామాః పాణిపీడనమిత్వమరః, త్వరస్వజీత్వరా
 సంభ్రమేలాట్, కులైశ్చక్రైరాహ మారస్యమస్తథస్య శరాబాణా
 శ్చరారవః ఘాతుకాః దివికాశేవా భువిఘామావా అథదిక్షువాకృ
 త్స్విదిక్షువా ॥౫॥మంగళానంతరారంభప్రశ్నకాత్సైన్యేషన్వభోఅ
 భేత్వమరః, అసత్త్వాధాక తేపి(౧)అథన్నపయాంబభూవేతివశ్చత్వా

(౧) చ॥ఇదంచకోగ్రధఃలింగయోషామితివిగ్రహాలభనంచచింత్యం॥

కామచారితావదితిభావః- జ్ఞానాచ్చందసికమ్ || ౪౪ ||—ఇతితి || ఇతి ఉక్తప్రకారేణ భాషమాణాంవదంతింభీమమితిశేషః - ఏనాం హిడింబాం క్రోధస్య లింగైశ్చిహ్నైః అక్షైఃస్ఫులింగైరగ్నికణైః-తత్సామైరీక్షణైరితియావత్ దధాదహన్నివస్థితఇత్యుత్పేక్షా - తృన్నంతత్వాత్ నలోకేత్యాదినా పప్తిప్రతిపేధః- అభీక్ష్యంముహుఃస్ఫుటైః పకటైః ఘటితయోరన్యోనయం సంఘృష్టయోః భుజయోరాస్ఫృటైరాస్ఫాలనశబ్దేః వాచాటితాః ముఖరితాః ఆశాఃయేనతథోక్తః-బభ్రుకపిలవణంకైశ్యం కేశబృందం విభ్రాణః పహాఃరజనిచరపతిఃహిడిమ్భః హేదుర్బుధే మూఢఇహమదీయేవనేవనసి- మృత్యోర్వక్రైణ అధంజగ్ధః భక్షితః త్వంకఃతిష్ఠ- పునఃఇతఃపరం కష్టమత్యయాసిగచ్ఛ

తావముపసీయరంహసా || ౪౪ || ఇత్యేనాంభాషమా

ణాంరజనిచరపతిఃక్రోధలింగైస్ఫులింగై దఽ (ధైవ)

ద్ధే)వాత్క్రోరభీక్ష్యం స్ఫుటఘటితభుజాస్ఫటవాచా

టితాశః | విభ్రాణోబభ్రుకైశ్యంత్వమిహవనసికో

మృత్యువక్త్రాధంజగ్ధౌదుర్బుధైతిష్ఠయాసికష్టపునరితిగ

ధంకత్వం తావంరంహసావేగేన ||౧||రంహస్తరసీతురయన్స్యదఇత్యమ

రః, ఉపసీయప్రాపయ్యిరమయే+రమక్రీడాయాం ణ్యంతాల్లట్ ||౪౪

ఇతితి || ఇతీతంభాషమాణాం ఏనాంరజనిచరాణాం రాక్షసానాం పతి

హిడిమ్భఃక్రోధః లింగం చిహ్నంయేషాంలైః అక్షైఃస్ఫులింగై ర

గ్నికణైః దధైవ అభీక్ష్యంతసకృత్ స్ఫుటయథాతథాఘటితేనభుజ

యోరాస్ఫృటేనతాడనేనవాచాటితాఃవాచాలాః కృతాఃవాక్చక్షుహా

లజాటచౌబహుభాషీణీతిఆటచ్ తత్కరోతీతిఃజంతాల్ క్తః తాతశాయ

స్యసః బభ్రుపింగళం ||౧|| బభ్రునకులపింగళావిత్యమరః, క్తేశ్యంక

శసమూహం+కేశాశ్వాభ్యాంయశ్చౌవన్యతరస్యామితియశ్చౌత్యయః

విభ్రాణఃహేదుర్బుధే ఇహవనెత్వంమృత్యోర్వక్రైణౌధంజగ్ధఃఅర్థగ

సి ఇతి ఉక్తప్రకారయాగిరావాచామేదురఃముఖరస్సక్ (ప్రాదురా
 సీదావిభవభూవ స్రగ్ధరావృత్తం- స్సుటంయధాతథా ఘటితిస్యసుల్లి
 వ్రస్యరణఇతి శేషఇతి- తన్న- పదాంతరసాపేక్షత్వే ససమాసానుపప
 త్త్యాచ్యుతసంస్కృతిదోషావతైః వ్యాఖ్యానంప్రదాయ విరుద్ధత్వా
 చేతి || ౪౫ ||—తస్మిన్నితి || తాదృక్షాణితాదృశాని దుర్బుద్ధైశ్చ
 దీని పరుషాణిన్యురాణి అక్షరాణివచనాని యస్యతస్మిన్ తస్మాత్ త
 స్మిన్సగ్ధసిహిడిమ్మేనేదిచైరన్నిహితైః - అనిలస్యాత్తనంభవోభీమః
 అపమృత్యుః అకాలికమృత్యురివ ఉదస్థాల్ ఉత్తిష్టవాన్ యుద్ధాయన
 న్నద్దోభూదిత్యథః- అత్రనాస్తిలం కీర్తియేదితి పరుషవచసామమ
 గళత్వ స్రవణాత్- తత్కీర్తననహిషిష్మన్య మంతార్తకామగళ
 స్పృరణాయ భీమ అపమృత్యుపమత్యలంకారేణవస్తుప్రసంగః || ౪౬ ||
 వృక్షైశ్చైతి || ఏతాభీమహిడిమ్బా వృక్షేణవృక్షం పరస్పరేణ అన్యో

రామేదురఃప్రాదురాసీత్ || ౪౫ || ప || తస్మిన్సగ్ధ

సిహేదిమై తాదృక్షపరుషాక్షరే | అపమృత్యురివాద

స్థాదనిలస్యా త్తనంభవః || ౪౬ || వృక్షైశ్చవృక్షంగిరితా

శితస్స || ౧ || అభ్యవహృతాన్నజగైత్యమరః + అదదాతాఃక్లేఅదోజ
 ద్విల్వప్తికితీతి జద్భ్యావౌఃవనసికఃతిస్త్రీన్సఖురర్యాసిఇతిగిరావాచామే
 దురః || ౧ || సాంద్రస్మిగ్ధస్తుమెదురఇత్యమరః, ప్రాదురాసీత్ || ౪౫ ||—
 తస్మిన్నితి || తాదృక్షాణితాదృశాని+త్యదాదిషిష్మితిదృశేక్షప్రత్యయే
 దృక్షేచేత్యాత్వం పరుషాణిన్యురాణి అక్షరాణియస్యతస్మిన్ రక్షసినే
 దిష్టేఅంతికతమేసతి || ౧ || నేదిష్టమంతికతమమిత్యమరః + అంతికదా
 థయోర్నెదసాధావితినేదాదేశః అనిలస్యవాయోః ఆత్తనంభవః భీ
 మః అపమృత్యురివ ఉదస్థాల్ ఉదతిష్ఠల్ తిష్ఠలైలుజ్ గాతిస్థేతిసిచా
 లుక్ || ౪౬ ||—వృక్షైశ్చైతి || ఏతాభీమ హిడిమ్బా వృక్షేణ ద్విమేణవృ
 క్షం గిరిశాశ్చైతసగిరిద్వం హస్తేనపాణినా హస్తం వదసావచిత్వ పర

స్వేన ప్రతిరుధ్య నివార్యతి పదవ్యయమగ్రాపియోజ్యం - గిరితాగి
ర్ద్రిగిం హస్తేనహస్తంవచసావచశ్చ - ఏవం సమంతుల్యంఘోరందా
రుణంసమీకంయద్దు ఆదధాలై అకురుతాందధాతేలిఁట్ - ఉపజాతి
సృత్తమ్ || ౪౭ || — స్వసురితి || భీమః స్వయంవజ్రస్యఅశనెస్సఖ్యా
లదృపదతి సారయేత్యథః - ముష్ట్యామష్టిఘాతేనైవనతావ్యయభేదే
థః - స్వసుభాగిన్యాః హిడిమ్బయాః సమక్షంప్రత్యక్షే ఏనంహి
డింబం బిడౌహః ఇంద్రానలంవలాసురమివ యమరాజధాన్యాం కుటు
మ్బిచు వాస్తవ్యేచు ముగ్ధిగురుతైస్త అవధీచిత్యథః - ఉపమాలం
కారః - ఉపేంద్రవజ్రావృత్తమ్ || ౪౮ || — తదన్వితీ || తదనుహిడిం

గిరిద్రిగింహస్తేనహస్తంవచసావచశ్చ | పరస్పరేణప

తిరుధ్యఘోం సమీకమేతౌసమమాదధాతే || ౪౯ ||

స్వసుస్సమక్షంస్వయమేవముష్ట్యావలంబిడౌజాఇవ వ

జ్రస్సఖ్యా | హిడిమ్బయేనంయమరాజధానీకుటుమ్బి

చుఖ్యం కురుతైస్తభీమః || ౫౦ || X || తదనుతిమిర

స్పరణ అన్యోన్యేన + కమఃవృత్తిహారే సత్వినామ్నో ద్వేవాచ్యే స
మాసవచ్చబహుళమితిబహుళ ఏవనాత్పరశబ్దస్యాసమాసవద్భావేపూ
ర్వపదస్తస్యసంవస్తుకస్కాదిత్వాద్విసజన్వీయస్యసః ప్రతిరుధ్య నిరు
ధ్యఘోంభయానంసమంతుల్యంసమీకంయద్ధంఆదధాతేదధాతేలిఁ
ట్ || ౪౭ || — స్వసురితి || భీమస్వయమేవ స్వసుభాగిన్యతిస్యేతిశే
షః సమక్షం అన్వక్షం + ప్రతిపర సమనుభోక్తృకత్వచ వజ్రస్య
సఖ్యామిత్రభూలయా ముష్ట్యాబిడౌహాఇంద్రాః బలంబలాసుర మి
వ ఏనంహిడిమ్బం యమస్యరాజధాన్యాః కుటుంబిచు ముఖ్యం కుటు
లైస్త చకార+లక్ష్మే ఇతి భూలైలట్ || ౪౮ || — తదన్వితీ || తదనుతిమిర
స్య తమసః కడమ్పినేన సమూహేనైవ హిడిమ్బేన నిర్దుక్తాత్వకాద
భార్గుఖాల్ ప్రత్యాపాదివ తస్మాద్వన ల్ సంద్యయేవస రాగయా ష

బవధానంతరం తిమిరస్యకదంబేన సమూహేనైవ హిడిమ్పన రాక్ష
 సేననిముక్తాత్ - ఉభాభ్యామపితృక్తాదితృథః- ఏవమగ్రేపి అహ
 ర్తుభాక్తౌతః కాలాదివతస్థాదనాద్విడింబారణ్యాత్ రాగేణ రక్తకా
 న్త్యా అనురాగేణచసహితయా సంధ్యయేవతయాకమలపాలికయాహి
 డింబయాసహనిష్క్రమ్యనిగత్య - తపనస్యసూర్యస్య భానవః కిర
 ణాఇవతేరాజసూనవః పాండవాఃశాలిహోత్రస్య నామమునేస్సరసి
 తతీరఇతృథః- వీతిహోత్రస్య అగ్నేరివభాఃకాంతిర్వస్యతం భగవం
 తం వ్యాసంమునిమానేవ్య- తస్యవ్యాసస్య నిదేశాదాజ్ఞాయాః-కతిది
 ద్దినానితత్ర శాలిహోత్రమునిసరస్తీరే అతివాహయాంచకుః గమయా
 మాసుః- అత్ర నిమోచనక్రియయావసప్రాతః కాలయోనిగమ
 న క్రియయాపాండవరవికిరణానాంచ ధర్మేశ్వనప్రస్తుతా ప్రస్తు
 తాస్పదం దీపకద్వయం - తథాహిడింబతమః కదంబయోగ్గమ్యమాన
 కద్వమెనైవహిడిమ్పన నిముక్తాత్తస్థాదహర్తుభాది
 వవనాశ్సంధ్యయేవసరాగయా తయాకమలపాలిక
 యాసహతపనభానవఇవ రాజసూనవస్తే నిష్క్రమ్య
 శాలిహోత్రమునేస్స(ర)ద) సివీతిహోత్రభాసంవ్యా
 సంభగవంతమానేవ్యత త్ర తన్ని దేశాదహనికానిదిదతి

లోహితయా సానురాగయాచ ||౧|| రాగోనురక్తామాత్సర్యేశ్వశాదా
 లోహితాదిమ ఇతివిశ్వః, తయాకమలపాలికయా సహకమలపాలికే
 తి తస్యానామకమలానాంవజ్జ్యేతిచ ||౧|| పాళికాణాలతాగ్రేశౌ
 వజ్జ్యేవంశప్రభేదయోరితివిశ్వః । తపనస్యసూర్యస్య భానవః కిర
 ణాఇవతేరాజసూనవః నిష్క్రమ్యశాలిహోత్రమునైః శాలిహోత్ర
 ఇతి కశ్యపమునిస్తస్య నదసిసభాయాం వీతిహోత్రస్యాగ్నే ర్వీతిహో
 త్రోధనంజయ ఇత్యమరః, భాఇవభాయస్యతం వ్యాసంభగవంతం ష
 ణ్ణువైశ్వర్యసంపన్నం*విశ్వర్యస్య సమగ్రస్య పితృస్యయశస్కీయః।

నైల్యేనహింజిబాసంధ్యయోశ్చైవభిత్రికాభేదాధ్యవసితరాగేణచ సా
భర్తృయమపమాద్యయం - చతుర్ణామేషాం పితృహోతృభాసమిత్యుప
మయాసంస్మృప్తిః ॥ ౪౯ ॥—పుత్రమితి ॥ తత్రతదాశృమేఅనంగేన మన్తధేనాతురానక్తంచరీ
అనంగాతురాకామపీడితానక్తంచరీహింజిబా- పవనభువాభీమేననహ
సంగాత్- సంభాగాద్దైత్యాః సర్వగుణైః శౌర్యదైర్యాదిభిః మ
నోజవనతాంపితృత్యుత్సవం ప్రాప్తం భీమతుల్యమితియావత్ ॥౫॥ అ
థమనోజవనః పితృసన్నిభఇత్యమరః - ఘటాత్కచం నామ పుత్రం
ప్రాసూతజనయామాస-సఃఘటాత్కచస్తుభోపితరః వఃయష్టాకం
కమసుకార్యసమయేషు స్తృతవీవస్తృతిమాత్రసన్నిహితవవేత్సర్థః
హరేరింద్రస్యశక్తేః సామర్థ్యస్యాపిఇంద్రదత్తకణ్ణముక్తకక్తాయు
ధస్యాపీతిచ-స్యంసనాంచ్యుతింఘర్యాం-ఇతిక్షక్తప్రకారేణపితౄణా

వాహయాంచక్రుః ॥ ౪౯ ॥ ప ॥ పుత్రంతత్రఘటా

త్కచంపవనభూసంగానసంగాతురాప్రాప్తం సర్వ

గుణైఃమనోజవనతాం ప్రాసూతనక్తంచరీ । య

ర్యాంవస్తస్మృతవీవక్తరీసుహరే శ్వకేరపిసంసనామి

'జ్ఞానవైరాగ్యయోనైశ్చవషణ్ణాంభగఇతీరణైతి ప్రాచీనైరుక్తత్వాత్
ఆసేవ్యతత్ర తస్మిన్ ప్రదేశే తన్నిదేశాత్ తచ్చాసనాత్, కానిదిద
హనిదినాని అతివాహయాంచక్రుః+వహలేణ్యంతాన్నిట్ ॥౪౯॥—॥

పుత్రమితి ॥ తత్రతదాశృమేఅనంగేన మన్తధేనాతురానక్తంచరీ
రాక్షసీ + చరెష్టఇతిటః టిత్యాన్వీప్ పవనభువః భీమస్య సంగాత్
సంయోగాత్ సర్వగుణైఃశౌర్యాదిభిః మనోజవనతాం పితృసాదృ
శ్యం॥౫॥ అవాచిమూకోథమనోజవనఃపితృసన్నిభఇత్యమరఃప్రాప్తం
ఘటాత్కచంఘటాత్కచనామాసం పుత్రంతనయం ప్రాసూత+
మాజ్ ప్రాణిగభావిమోచనేలజ్జవఃయష్టాకంకర్తసుకార్యేషు స్తృ
తవీవచ్యుతివీవహరేరింద్రస్య శక్తే రపిపరాక్రమస్యాయుధవిశేషస్యా

యధిష్ఠిరాదీకప్రత్యక్తాయహింబయామాత్రాయక్తిస్సక్తాయ
 ధాభిలషితంస్తేవరంయథాతథాన్యాయానిగఽతివాక్-శామిం అద్వి
 డితంవృత్తమ్॥౫౦॥తతిఇతి॥ తిలేనుటాత్కచనిగఽమనఃనరంనెఫ
 వైవనైః అశనైః కిందసూలాదిభిఃధన్యస్త్వాఘ్నః తేహంబిహి-
 ధారితాధృతావసుధాయాంఘవిసుధాశనాః దేవాఃబ్రహ్మణోఽతియా
 వత్ తేషామాకృతిర్వేషఃయైస్తథాస్తాస్సంహి- బకస్యనామాఽన్య
 బలెన భృత్యామాత్యాదినా ఆకాంతాం బకవక్షికులాక్రాంతామితిప
 తతపిప్రావృషంవషణ్ముమివృత్తాం వనమగ్రపి అహస్యహని ప)
 త్వహం వధమానః బలినాబకాదురదేయేన యహ్నోకః సయస్యాం
 తాం- వధమానవైరోచనికాకాంచ పాతాళధువ వాతాల్లామి
 శ్చ పాతాళేనాగపాతై బులైర్బద్ధశ్వాదిన్యస్యత్రైహాప- సూర్యతన

త్యక్తావసిర్వాధాభిలషితం యక్తస్తయా సన్య
 యా ॥ ౫౦ ॥ గ ॥ తతస్సేవనాశనైర్దనః ధారిం
 సుధాసుధాశనాకృతయః ప్రావృషమివబకబలాకా
 న్తాం పాతాళజగతిమిన ప్రత్యహంవర్తమాన ఇతికా

పీవా ॥ని॥ శక్తిర్బలప్రభావారౌ శ కిప్రహంకారంలిం గనిర్విశ్వా
 న్రింననాం అధః పాలనాంపర్యాం+కరోలైర్విలిప్తైర్విహ్నికా
 ణ్కావ సఖుటాత్కచః తేమామాత్రాయక్తిస్సక్తాయ ధాభిలషితం
 యథేచ్ఛం నిర్భయానిగఽతి యాలిలాయ ॥౫౦॥—పస్తేతి ॥ త
 తః తే హంబవావన్వేరవనఃవైదిగామిత్యాద్యల్ అన్యైః కఽదమూ
 వైః ధన్యః పుణ్యవఃతః ।ని॥ సుకృతిపుణ్యవాన్ధన్యధన్యమరః, +ధ
 నగణంబజ్ఞేతియల్ ధారితాఃధృతాః సప్యత్తపేపహద్ధాః ప్రా
 కృతైర్దేవజీవ్యతఇతి తిజధాన్యావివక్షాగ్రవాసన్యకనైరితి బహు
 వీహిః మునిభిః పయోజకకర్తృభిరితివా ॥ ససుధాసుధాశనానాం
 ధ్యాన్తానాం ఆకృతియైస్తేస్తావృషమివవషణ్ముమివబకా

యాయాః యమునాయాః అనుకూలంతీరే ప్రతిష్ఠాస్థితిర్వస్యాకీతాం
కఃకోఽచితిపాలనామితిచ అంగరాజ్యసీమాం అంగాఖ్యందేశమివ-ప
కచక్రాంతస్థి జ్ఞాం ఏకందక్రం రథాంగయస్యాస్తామితిచ - రవిర
ధస్య సూర్యరధస్య సంబంధినీం అక్షభురంచక్రావలంబతి ర్యగ్నాదు
విశేషమివ- పురింకృమాల్ కతిపయ ప్రయాణైరాకృమ్యప్రాప్యక
స్యచిద్ధృహమేధినః గృహస్థస్య గృహమధ్యమేధ్యసుఖయథాతథా
అధ్యవాత్సుః వసంతి స్త + వస లైః కర్తరిలుక్ - సస్యాధవాత్సుక
ఇతిసస్యతర్వం - అత్ర బకబలాక్రాంతామిత్యాదౌ శబ్దమాతృసాధ
మ్యాఽచ్చైషచతుష్టయ సంస్మప్తిః ' ॥ స్తో ॥ ప్రకృతా ప్రకృతోభయ
కామంగరాజ్యసీమామివ సూర్యతనయానుకూలప్రతి

స్థాంరవిరధాక్షభుర మిచైక వక్రాంపురిం కృమాదాకృ

మ్యకస్యచిద్ధృహమేధినోగృహమధ్యమేధ్యసుఖమధ్య

నాం పక్షివిశేషాణాం + కుర్కౌక్రంచోధబకః కిహ్విత్యమరః,
బలేనసంఘనాక్రాంతాం అన్యత్రబకస్యబకాసురస్యబలససామధ్యై
నాక్రాంతాం పాతాగజగతీమివ పాతాళలోకమివ ప్రత్యహంప్రతిది
నం వధిమానః బలవైరోచనైశ్శోకాయస్యాం అన్యత్రబలేః రా
క్షసోపహరస్య శోకాయస్యాంతాం అంగరాజ్యస్య అంగాఖ్యరాష్ట్ర
స్య సీమాంమర్యాదామివ సూర్యతనయస్య కణాస్యానుకూలా ప్రతి
స్థాస్థితిర్వస్యాస్తాం అన్యత్ర సూర్యతనయానూః కాళింద్యాఅనుకూ
లం తీరేవిభక్తృధేవ్యయాభావః ప్రతిష్ఠాయస్యాస్తాం రవిరధస్య
సూర్యస్యందనస్య అక్షసంబంధినీంభురమివ ॥ ౧ ॥ అక్షఃకషేణుషేచ
కౌశకటస్యవహరయోరితివిశ్వః, ధూస్త్రీక్షీజేయానముఖమిత్యమరః,
ఋశుర్పరితి సమాసాంతస్తు న అనక్షఇతి నిషేధాల్ ఏకంచక్రం య
స్యాస్తాం రధస్తేకలచక్రమితి ప్రాచీనవ్యవహారాల్ అన్యత్ర ఏకచ
క్రతినామైవతాదృశీంపురింకృమాదాకృమ్య కస్యచిద్ధృహమేధినఃగృ

గతము క్తం చెచ్చబ్బమాత్రసాధమ్యం । శ్లేషోయశ్చిష్టత్వం సర్వశ్రా
 ద్యద్వయేనాంత్యైతలక్షణాల్ ॥ ౫౦ ॥—భిక్షామితి ॥ అథఏకచక్ర
 పురప్రవేశానంతరం తత్ర ఏకచక్రాయాం భిక్షాంతటద్భిః భైక్షా
 న్నమాజయద్భిరిశ్యథాః- పృథాకుమారైః పార్థేః అన్నరాశేః ఆ
 జితాదితి శేషః- అథాంసమాంశం యథాతథావిభజ్యపృథగర్పితం అ
 న్నరాశిం ఆకంతంకరపర్యంతం అభ్యవహరన్ భుజానఃపరతః
 వాయోపుత్రఃభీమః అఖిలైః ప్రతీకైరవయవైః పునరుక్తః ద్విగుణి
 తః పోషః మాంసలత్సయస్యతథోక్తౌబధూవ అతిమాంసలభూది
 త్యథాః - పసంతితిలకావృత్తమ్ ॥ ౫౧ ॥—తత్రేతి ॥ ఏతేపాండ
 వాః తత్రతత్రగోష్ఠీమద్విజైఃబ్రాహ్మణైః పృథాభువాం పాండవా
 వాత్సుః ॥ ౫౦ ॥ ప ॥ భిక్షామటద్భిరథతత్ర పృథాకు
 మారైరర్థంవిభజ్యపృథగర్పితమన్నరాశేః । ఆకరమ్
 భ్యవహరన్నఖిలైఃప్రతీకైఃపుత్రోబధూవమరుతఃపున
 రుక్తపోషః ॥ ౫౧ ॥ తత్రతత్రద్విజైరైశ్చప్రానాశంపృథా
 హస్థస్య గృహమధ్యమేత్యప్రాప్యసుఖం యథాతథాఅధ్యవాత్సుః+
 వసనివాసేలుజ్ఞే సిదిఅనుదాత్రత్వాదిణ్మపేధేవదవ్యభివృద్ధాసస్సీతి
 తాదేశః సిజభ్యస్తేతి ఋజున్ ॥ ౫౦ ॥—భిక్షామితి ॥ తత్ర పురి
 భిక్షాంతటద్భిః నలొకేతి షష్ఠీనిపేధః పృథాయాఃకుంత్యాః రుమా
 రైః ధర్మాదిభిః పృథక్ పృత్యైకంభీమంవినేతి శేషః అథాంవిభజ్య
 అర్పితంఅన్నస్యరాశింసాంజ్ఞాతంవిశిష్టంఇతరేషామర్థమర్థంచఆకరం
 కంతమభివాప్య ఆజ్ఞర్యాదాభివిధ్యోరిత్యన్యాయాభావః అభ్యవ
 హరన్అదకమరుతః పుత్రఃభీమః అఖిలైస్సమస్తైః ప్రతీకైరవయ
 వైరంగంప్రతీకోవయవఇత్యమరః, పునరుక్తఃద్విగుణః పోషఃపుష్టిర్య
 స్యసంబధూవ ॥ ౫౧ ॥— తత్రతత్రేతి ॥ ఏతేపాండవాః తత్రతత్రత
 స్థితౌ తస్థితౌ ప్రదేశే పృథాభువాంపాండవానాంనాశంద్విజైర్బ్రా

నాంనాశం దాహజన్యంపుష్టాః కింనష్టాఃత్యనుయక్తాస్సంతః వయ
మత్రఏకచక్రాయామేవతేషాం సంస్థితిం నాశంసమ్యక్ స్థితించఱి
ద్దః జానీమః ఇతిఉక్తప్రకారమూచుః - అత్రైవవత్తమానానాం
కథమస్తాకంనాశవాలేతిచధావః - యగ్నిపులావృత్తమ్ || ౫౩ ||—
యత్రేణేతి || కేనాపి అవిజ్ఞాతనామగోత్రేణయత్రేణ హిడింబాహత
ఇతిద్విజేమమిధః అన్యోన్యం బుర్రవాణేమ కథయత్సుసత్సు - సమా
నైవేక స్థిగ్గర్భభవాన్సగర్భాః సహజాయుధిస్థిరాదయః సమీర
సూనాః భీమస్యముఖంవీక్ష్య ఆకూతః అభిప్రాయఃగర్భేయస్య త
థోక్తం హసితంహాసంచక్రుః - నేత్రేజానంతిత్వయానహతత్వతి సాచి
ప్రాయం హసంతిస్తేత్యధః - ఉపజాతివృత్తమ్ || ౫౪ ||— ఏకదే

భువామ్ | ఇత్యుచుర్వయమత్రైవవిద్యస్తేషాంతుసం

స్థితిమ్ || ౫౩ || యత్రేణకేనాపిహతోహిడిమ్బ ఇతి

బుర్రవాణేమమిధోద్విజేమ | ఆకూతగర్భంహసితంస

గర్భాశ్చక్రముఖంవీక్ష్యసమీరసూనాః || ౫౪ ||

౫ || ఏకదాసాయమంతగృహేనిరవగ్రహం నిష్పత

ప్రాణైఃపుష్టాఅనుయక్తాస్సంతః అకథితంచేతి ద్వికమేకత్వం అప్ర

ధానెదుసాదీనామితి అప్రధానకమేణివాచ్యేక్తః వయంత్రైవ అ

స్థిగ్గ్రామే ఏవతేషాం పాండవానాంతు సంస్థితిం నాశంసంపూ

ర్వకస్థాధాతోర్నాశార్థకతాగూఢార్థస్తు సమ్యక్స్థితింవసంతింవి

ద్దఃజానీమః ఇతిఉంఘః + వచవరిధాషణైలిట్ వచిన్వపీతిలిట్యభ్యా

సస్యేతిచ సంప్రసారణద్యయం || ౫౩ ||—యత్రేణేతి || కేనాపియ

త్రేణ దేవజాతివిశేషేణ హిడిమ్బః హతఃఇతిద్విజేమమిధః అన్యో

న్యం బుర్రవాణేమవదత్సు సత్సుసగర్భాఃసోదర్యాః సమీరసూనా

ర్భీమస్య ముఖంవీక్ష్య ఆకూతమభిప్రాయోగర్భేయస్యతద్దసితం చ

క్రుః + డుక్మృతోకరణైలిట్ || ౫౪ ||— ఏకదేతి || ఏకదాఏక స్థిగ్

తి॥ ఏకదాకదాచిత్ - సాయందినాంతే అంతగృహేగృహభ్యంతరే
నిరవగ్రహానిషప్రతిబంధనిష్పతద్భిస్సృవద్భిః॥ని॥వృష్టిర్వషణ్తద్వి
ఘాతేవగ్రాహవగ్రహాసమావిత్స్యమరః-బాష్టేవితరంగితం సి క్తంఉత్త
మాంగం శిరఃస్యతథోక్తం- అపత్యోపుత్య ఉస్సింగభువిఠారుదేశే
పత్యుః పురోధాయఅగ్రైకృత్వా- యాతుధానస్యబకస్య అపరాధాల్
ప్రతికూలాచరణయాపాల్ యద్భయంతేనమందితంమందరవం క్రింది
తంరోదనం ఉత్పజంతీఠుర్వతీం- నిశ్శబ్దంరుదతీమిత్యధః అన్యథా
నగరమాత్రస్తేవక్షయాపత్రైతిథావః- విప్రస్యనిజావాసదాతుఃఆ
యతాక్షీం పత్నింఉపస్యత్య సన్నిధింప్రాప్య - కుంతీపదస్యదుః
ఖస్యనిదానం ముఖ్యకారణంఅప్రాక్షీల్ పప్రచ్ఛ+ప్రచ్ఛతేకర్తు

ద్భిర్బాష్టేవస్తరంగితో త్రమాంగముత్సంగభువిపత్య
రపత్యం పురోధాయ యాతుధానాపరాధభయాను
రోధేనమందితం కన్దితముత్పజంతీంకుంతీసముపస్య
త్యవిషాదనిదానం విప్రాయతాక్షీమప్రాక్షీల్ ॥౫౫॥

కాలే + సర్వైకాన్యైతికాలేవాప్రత్యయః సాయంసాయం సమయే
అంతగృహేగృహమధ్యనిరవగ్రహం అనావృష్టిరహితం యథాతథా
॥ని॥ వృష్టిర్వషణ్తద్విఘాతే వగ్రాహవగ్రహాసమావిత్స్యమరః, ని
ష్పతద్భిః బాష్టేవితరంగితం సంజాతతరంగంఉత్తమాంగం శి
రఃస్య తదపత్యం పుత్యంపత్యుభేతురుత్సంగభువిఅంకప్రదేశే
పురోధాయపుగస్కృత్యయాతుధానస్యబకస్యఅపరాధేభయానురోధే
సభీత్యనవతేనమందితం అల్పంక్రిందితంరుదితం ॥ని॥ క్రిందితం రు
దితంరుప్రమిత్యమరి, ఉత్పజంతీ త్యజంతీం విప్రాయతాక్షీం బా
హుఃస్త్రియం విషాదనిదానం చింతాకారణం అప్రాక్షీల్ + ప్ర
చ్ఛజ్ఞేప్సయాంబుజీ చైస్సిచటనుదాత్తత్వాదిన్నిషేధే వ్రశేచ్ఛితిషత్వేవ
దవ్రజేతివృద్ధావధోః కస్సీతికత్వే ఆచేశప్రత్యయయోచితి షల్వక

లుక్ || ౫౫ || — సేతి || సావిప్రపత్న్యపి కృపాభుతయా దయాశీలత
యా హృదిమనసిలగ్నావ్యాప్పుష్కా గదఃరోగః శోకాత్తక్యస్యాస్తాం
మహంతోన్యసంతాపాత్ ఖద్యంతే ఇతిభావః తాం కుంతింప్ర
తిగల్గదానిదుఃఖతరశాని అక్షరాణివచనానియస్తి స్తద్యథాతథాఅచచ
క్షేణవాచ - దుఃఖనిదామితి శేషః చక్షతేకతఃరిలిట్ || ౫౬ || — సాధ
యేయమితి || ధర్మః పితృబుణాపాకరణమూషః సంకృహ్యతేనేనే
తిధర్మసంగ్రహం- పుత్రసాధయేయం సంపాదయేయం ఇతిహే
తో మిధునంస్త్రిపురుషౌ పరస్పరంసందధాతిసంగచ్ఛతే. పృజయా
పితృభ్య ఏషవా అన్యణాయః పుత్రీతిశ్శులేః - పృజాయైగృహమేధి
నామితి స్తుతేశ్చ - మహతామపత్వార్తమేవదారసంగ్రహఇతి భావః
సాపితాం కృపాభుతయా హృదిలగ్నాం గద్గదాక్షర
మేషమాచచక్షే || ౫౬ || ప|| సాధయేయమితిధర్తసంగ్ర

హం సందధాతిమిధునాపరస్పరమ్ | ఆధయేపరమనెకజ

షయోగేక్షే అస్తిచిత్తతీతిరూపమ్ || ౫౫ || — సాపీతి || సాపివిప్ర
పత్న్యపి + కృపాంలాతి ఆదదాతీత్యధే మృగయాదిత్వాత్కృప్ర
త్యయే కృపాభురితిరూపం తస్యాభావస్తయా హృదిహృదయేపద్దన్ని
తి హృదాదేశః లగ్నాగదోరోగోయస్యాస్తాం || ౫౬ || రోగవాదిగ
దామయాఇత్యమరః, గద్గదాని అక్షరాణి వణానియస్యాంతాం గి
రంవాచం ఆచచక్షే + చక్షిజ్ వ్యక్తాయాం వాలిచిత్ దుహ్యజితి పరి
గణనన్యాధానిబంధనత్వాద్వికర్మకత్వం వాలిటీతిఖ్యాజాదేశాభా
వః || ౫౬ || — సాధయేయమితి || మిధునంస్త్రిపురుషౌ ధర్మస్య
పుణ్యస్య || ౫౭ || స్యాద్ధర్మమస్త్రియాంపుణ్య శ్రేయసీతిత్యమరః, సంగ్ర
హం సాధయేయం పుత్రదాన్వరేతి శేషః + సాధేణ్యంతాల్లిక్ ఇతి
త్తం పరస్పరం అన్యోన్యంసందధాతి సంఘటతే అనెకానిజన్తాని య
యో ప్రయోరావయో రాధయేమనోన్యధాయైపుంస్యాధి మా శసీన్య

అనేకానిజన్మాని పూర్వాణియయో స్తయోరితి బహుతరపాపసంచయో
 వ్యోతనాయెదం విశేషణం - ఆవయోఃకంపత్యోస్తుపరం కేవలం ఆధ
 యేమనోవ్యధాధం - పాపంతత్పలం దుఃఖం సంగృహ్యతే అనేనెతి
 పాపసంగ్రహఃఅల్పయఃపుత్రఃఅజనిజాతః-అత్రపుత్రాత్తకథమా
 య యతమాసయోఃఅల్పయః పుత్రాత్తకపాపావాప్తివణనాద్విష
 మప్రభేదః-ఋధోద్ధృతావృత్తమ్॥౫౭॥అయితి॥అయిమోసహింహసాం
 పాపానాంమమెతి శేషః-పరిపాకందుఃఖాత్తనాపరిణామంకింబ్రహ్మి
 కథంవత్సామి అనిర్వాచ్యంమద్దుఃఖమిత్యధః- తదేవవిశదయతి ॥అ
 తీతి ॥ అతిభీషణః ఆత్యంతదారుణః బకఇతి బకసంజ్ఞః క్షపాచరౌ
 రాక్షసః స్వసుర్భగిన్యాః యమునాయాః ఆదరాత్సవ్యయం సాక్షాదా
 గతోయమివేత్యుత్ప్రేక్షా॥యమునాయాఃవనాంతం తీరాఽన్యంఅపల
 మ్భ్య ఆక్రమ్య వతేతే ॥ మంజుభాషిణీవృత్తమ్ ॥ ౫౮ ॥ — మా
 భూదితి ॥ నః అస్తాకం సర్వేషాం యుగపత్ ఏకకాలే నాశో మా
 న్మనోరావయోరజనిపాపసంగ్రహః ॥౫౭॥ అయికిం
 బ్రహ్మిపరిపాకమంహసామతిభీషణోబకఇతి క్షపాచ
 రః । స్వసురాదరాత్సవ్యయమివాగతోయమోయము
 నాననాంతమపలమ్భ్యవతేతే ॥ ౫౮ ॥మాభూన్నా
 భేత్యమరః, పరంకేవలం పాపసంగ్రహః అజనిజన్మై+జనీప్రాదుభాణ
 వేలుజ్జీ దీపజనెతిచిణ్జనీసన్ధ్యరితివృద్ధిప్రతిషేధః ॥ ౫౭॥ — అయి
 తి ॥ అయికుంతి ॥ని॥ఉంపృశ్నెనుమనయేత్వయాత్యమరః,అంహసాం
 పాపానాం ॥ని॥ అంహకోదురితదుష్కృతమిత్యమరః, అస్తాకమితి శే
 షః పరిపాకంకింబ్రహ్మివదామి అతిభీషణః అత్యంతదారుణః బక
 ఇతి బకాభిధః క్షపాచరః రాక్షసః స్వసుభగిన్యాః కాశింథ్యాఆద
 రాల్ స్వయమాగతః యమివ యమునాయాః కాశిన్ధ్యా వనాంతం
 వనసమీపమపలమ్భ్య ఆశ్రిత్యవతేతే + వృతువతేనెలట్ ॥౫౮॥
 మాభూదితి ॥ నః అస్తాకం యుగపత్ ఏకదైవ నాశోమాభూత్ +

భూత్ - ఇతి హేతోః భీరుభిః భయశీలైః అతవీవ పూర్వైః పురా
తనైః పౌరైః ఏతత్పతనవాసిభిః జాతు కదాచిత్ అవసరం ప్రా
ధానావకాశం లభ్యా అనకృత్ బహువారం ప్రాధానాభిః ప్రకృ
ప్తం నిణీతం ఏకైకస్తిన్నహని ఏకమేకం పుమాంసం తుంగమత్య
న్నతం పర్వతకల్పమితియావత్ - అన్నస్య రాశిం ఏతదుభయరూపం
బలిం నిత్యం దినెదినె తస్మై బకాయ ఇహ ఏతత్పతనై జనః వితర
తి దదాతి - నిత్యం తస్మై ఇత్యేవపారః - కృత్వా తస్మై ఇతి పాశ
స్తవసన్వయత్వాదుపేక్ష్యః || మందాక్రాంతావృత్తమ్ || ౫౯ || —||
తాదృశఇతి || తాదృశః ఉక్తబలిప్రదానాత్మకః అతవీవ ప్రళయ
కాలఇవ కరొరః ప్రాణిహంసకత్వాద్దారుణః వాసరః దినం పరితు

హోయగపదితినాభీరుభిజాతుపౌరైః పూర్వైర్ల

భ్యావసరమనకృత్ప్రాధానాభిః ప్రకృప్తమ్ | ఏకైక
స్తిన్నహనివితరత్యేకమేకంపుమాంసం(నిత్యం)కృత్వా)

తస్మై బలిమిహజనస్తుంగమన్నస్యరాశిమ్ || ౫౯ ||

తాదృశఃప్రళయకాలః కరొర వాసరస్సతుషమామయ

మాజీలుజీతిలుడ్ ఇతి భీరుభిః కాతరైః || ౫ || ఆధీరకాతరత్యస్తు
భీరుభీరుకభీలుకాఇత్యమరః || పూర్వైః ప్రాచీనేజాతుచిత్కదా
చిదవసరం నమయంలభ్యా అనకృదభీష్టం ప్రాధానాభిః ప్రకృప్తం
బలిమిత్యస్య విశేషణం ఇహ అస్మిన్మామే జనః ఏకైకస్తిక్ ఏకం
బహువీవదితి బహువీహివద్భావాత్సుబ్లుక్, అతిదిష్టబహువీహేర్న
బహువీహావితి నిషేధోన అహని దినే తుంగముచ్ఛ్రితం అన్నస్య
రాశిమపి కృత్వా ఏకమేకం + వీప్సయాంద్విర్భావః ఉభయత్రా
పి | పుమాంసం పురుషం బలిం తస్మై వితరతిదదాతి + త్యాగ్లవన
తరణయోఃలట్ || ౫౯ || —తాదృశఇతి || తాదృశః తాదృగివధః ప్ర
ళయకాలఇవ కరొరః కరినః సవాసరస్తు పరితుష్టాత్ సంతాప్తాత్

ప్రాల్ బ్రాహ్మణాద్యబలిం దదాతీతి ప్రియవాక్యశ్రవణేనసంతుష్టాల్
 జకాహ్రాక్షసాల్ పారితోషికం ప్రియవారాహారదేయద్రవ్యం యజ్ఞ
 తనుః గృహీతుమిచ్ఛురివ మమాలయమామేః నివాసస్యద్వారి దాన్
 తదేశే అద్యశ్వః ప్రాతరితి వతఃమానసామిప్యేవతఃమానవన్నిదై
 శః తిష్ఠతి- తత్తద్భూవాదానుపూర్వాద్యశ్వః ప్రితః బలిరస్తాభిదై
 యశ్చత్యథః ॥ సాన్వగతావృత్తమ్ ॥ ౬౦ ॥—బాలానితి ॥ అయం న
 రాశనా బకః బాలాన్ యూషజవేత్యథః- ప్రవయసః శృద్ధానపి
 భుంజీతచేత్ భక్షయేద్యధి సః శృద్ధభక్షణమేవ పుణ్యానాం పాకో
 హి ఫలంఖలు తస్మాత్ప్రమపి నాస్తీత్యతతహ ॥ బాలేనేతి ॥ తస్య బక
 స్య బలియవిషయే బాలసభావ్యం భవితవ్యం ఇతి ఉక్తప్రకారావ్య
 వస్థా ప్రాచీననిష్కర్షణః పునః కంఠే కృకచస్య కరవత్ప్రస్థాభావీం
 భంగీం కలయతి యోజయతి, ఆవయోదణమృత్యోర్విదృష్ట్యాన్తరుణః

భూమేః । ద్వారితిప్రతిభకాత్పరితుష్టాత్పారితోషిక

మివాద్యజిఘ్నుత్ముః ॥ ౬౦ ॥ బాలానివప్రవయసాపి న

రాశనాయం భుంజీత చైన్ద్రమనవీవహి పుణ్యపాకః ।

జకాల్ పారితోషికం సంతోషకర్తృదేయం ద్రవ్యం పారితోషికం
 పరిసోషఃప్రయోజనం ప్రయోజకమస్యేత్యర్థేప్రయోజనమితిరక్షే ।
 అద్య జిఘ్నుత్ముః గృహీతుమిచ్ఛురివ + గృహేష్వన్నంతామప్రత్యయః
 రుదవిదేతి ససఃక్రిత్వాన్తర్గృహీత్యేతిసంప్రసారణం సనిగృహగుహాశ్చేత్తి
 త్నీషేధఃమమ ఆలయభూమేద్వారి దాన్రేతిప్రతిసన్నిహితఇతిభా
 వః + ప్రాగతినివృత్తౌలబ్ పాహ్నాద్ధైతిప్రాదేశః ॥ ౬౦ ॥—బాలా
 నివేతి ॥ అయంనరాశనః రాక్షసః బాలానివ మూణవకానివ ॥ని॥ బా
 లస్తుస్యాన్తాణవకఇత్యమరః ॥ ప్రవయసాపి శృద్ధానపి భుంజీతచేత్ ॥
 + భుజీలబ్ భుజోనవసఇతితట్, సవీవ మమ పుణ్యపాకోహి బాలే
 షభావ్యం బాలైశ్చైవావశ్యంభవితవ్యం + ఓరావశ్యకఇతిన్యేత్ ఇతి త

పుత్రపీవాయం తద్బల్యథం దేయఇతి మహద్భుజమితిభావః || వస
స్తశిలకాన్యత్తమ్ || ౬౧ ||—సంతానెతి || సంతానస్య ఆస్తవ్యంశస్య
మూలం అవిచ్ఛేదకారణం ఇదం పురోవర్తి అపత్యపుత్రః ఏకమే
వాస్తే వతలే తద్దానాద్వంశోచ్ఛేదఇతిభావః, నను కదాచిత్క్రో
పయా బకః పునః పుత్రం దదాత్సిత్వితలహ || సంవర్తేతి || సరా
క్షసేంద్రశ్చ బకస్తు సంవర్తకాలస్య ప్ర శయకాలస్య సహజః సద్భ
శఇత్యర్థః- తథాద ప్రాణిహింసా విహారాణాంకుతః కృపేతిభావక
నను కాలాంతరభావసీమావదం విచిన్త్య కిమద్యైవ వాచసీత్యాహ ||
సమ్భూయితఇతి || మహత్యా దుఃఖదుఃఖయా క్షపయా ఏకయైవరా
త్యా సమయః బలిప్రదానావసరః సమ్భూయతే సమప్రప్యతే
ప్రభాతాయాం రజన్యామేవ బలిదేయఇత్యర్థః- ఆతోనకాలాన్త

బాలనభావ్యమితితద్బలిమవ్యవస్తా కంరేపునఃకలయ

తిక్రకచస్యధాటీమ్ || ౬౧ || సస్తానమూలమిదమేకమ

పత్యమాస్తేసంవర్తకాలసహజశ్చసరాక్షసేంద్రః | స

మ్భూయతేచసమ(యక్తి)యఃక్షపయామహత్యాసంతి

స్యరాక్షసస్య బలిమవ్యవస్తా పునఃకంరే గతే క్రకచస్య కరపత్యస్య
|| ౬౧ || క్రకచో(స్త్రీ)కరపత్యమిత్వమరః || ధాటీం రీతింకలయతైకరౌ
తి + కలగతౌసంఖ్యానైచస్వాథాణిజంతాల్లట్ || ౬౧ ||—సంతా
నెతి || సంతానస్య వంశస్య మూలం కారణం ఇదమవశ్యం ఏకమద్వి
తీయమాస్తే సరాక్షసేంద్రః బకః సంవర్తకాలస్య ప్రశయకాలయ
మస్య సహజః భ్రాతా || యమస్యాపి కదాచిద్దయాస్యాదితి సర్వథా
తదభావద్యోతనాథంసంవర్తపదంమహత్యా గుర్వాస్య సమయక్తిప
యా కాలక్షేపేణ || ౬౧ || క్షిపాయాంక్షేపణంగీణిరిత్యమరః || సం
భూయతే + భావేలట్, నమయఃక్షపయేతిపారేతు మహత్యా క్షప
యా రాత్యా సమయః కాలః సమ్భూయతే ఆనభూయతే + క

౧౬౮ సహ్యాఖ్యే చముఖారణే-ద్వితీయస్తబకః.

రీణావిపక్షితిభావః- ఇయముక్తామే మదీయావిపత్తిః హేసఖ కథం కే
 న్నవకారణ సంతీర్థ తామతిక్రమ్యతాం + తరతేకమణి ప్రా
 వృత్తకాలెలాట్ ॥ ౬౨ ॥—ఇతి ॥ ఇతి ఉక్తప్రకారణ ఉదీర్ఘ ఉ
 క్త్యా సరభసమతివేగం అవగాహనం నిమజ్జనం యస్యతథోక్తే నహృ
 దయేన మనసా సముత్కూలితస్తటం ప్రాపితః శోకపీవరనః జలం
 తస్యపూరం ప్రవాహమివస్థితం నయనయోస్సలిలం విశృంఖలం ని
 వృత్తిబద్ధం యథాతథా ఫలయన్తే ప్రసారయన్తే తస్యే బాహ్య
 రూపలైర్విహేసఖ తే తుభ్యం మమ తనయేషు ద్వితీయోపి సమరే
 షద్వితీయః అసదృశః సుతః భీమః దీయతే మయేతిశేషః సభీమవ
 వ తస్యబకస్య ప్రాణ్యలేజీవ్యతేనేతిప్రాణనం యదశనం అన్నం

ర్యతాంకథమియం సఖమేవిపత్తిః ॥ ౬౨ ॥ ౧ ॥ ఇత్యదీర్ఘ

సరభసావగాహనహృదయసముత్కూలితశోక (సర)

రస)పూరమివనయనసలిలంవిశృంఖలంఖలయన్తేతస్యే

తనయేషుద్వితీయః సమరేషద్వితీయస్సుతస్సఖ తే

ర్మణిలట్ హేసఖ మే ఇయంవిపత్తిః కథం సంతీర్థతాం మయేతిశే
 షః + త్యాప్లవనతరణయోః కమణిలాటి యకి ఋతఇద్ధాతారితి
 త్వహావిచేతిదీర్ఘః ॥ ౬౨ ॥—ఇతి ॥ ఇతిఉ ఉదీర్ఘ ఉక్త్యా సర
 భనం నవేగం ॥ ౬ ॥ రభసావేగహవయోరితివిశ్వః ॥ అవగాహనెన
 పృవేశేన హృదయేనకర్తా- సముత్కూలితస్య సమ్యక్కూలంప్రాపి
 తస్య శోకసరసః పూరం ప్రవాహమివ నయనయోస్సలిలం బాష్పంవి
 శృంఖలం నిరగతం ఫలయన్తే తస్యే విప్రస్త్రియే సా సరదేవ
 మహిషీ కుంతి హేసఖ తనయేషాత్తజేమ ద్వితీయః ద్వయోః పూర
 ణః + ద్వైస్తీయఇతితీయప్రత్యయః సమరేషుయుద్ధేషు అద్వితీయః అ
 సహాయః తే తుభ్యం దీయతే + దుదాక్షదానకమణిలట్, సపవ
 తస్యబకస్య ప్రీణనంచ పౌణానాం గాశశ్చ తయోస్తృప్తిహత్యోఃబ

తద్విషయే బలీభవిష్యతి-అహరీభవిష్యతి, తత్ప్రాణానాం నాశనై వి
షయే నబలీ బలవాన్ భవిష్యతీతిచ అతామాఘైషీః సత్రాసేః + వి
భేదైకతరైరుజ్జీ, ఇతి ఉక్తప్రకారేణ సానరదేవస్య పాండోపత్ని
కుంతీ ప్రత్యశ్శాపీత్ ప్రతిజ్ఞామకరోత్ - + ప్రతిపూర్వాత్ శృ
ణోతైకతరైరుజ్జీ - విరోధాభానన్లైషయోస్సంస్పృష్టిః || ౬౩ ||—||
అనయోరితి || అథ కుంతీ ప్రతిజ్ఞానంతరం అనయోఃదమ్పత్యోః బ్రా
హ్మణీబ్రాహ్మణయోః అశ్శుశేతోః బాష్పకారణస్య శుచః కుశిన్య
పదే స్థానై మనసీతియావత్, శుచఇతి రాహ్నోర్నిరభిత్సాదివదభదే
షష్ఠీ- తథాచశుగభిన్నేపదేశద్వైత్తిచ- ఆనందస్యాతిరేకః సంతాపా
తిశయః ఆదేశః అతిధిరవవ్యాకరణశాస్త్రప్రసిద్ధశబ్దాంతరమివేతిచ-
తస్మిన్నేవక్షణే తత్క్షణమధూత్ - వ్యాకరణే యుష్మదాదిపదేఆదేశవి
ధయాత్వమాదిపదమివ శుక్లదందూరీకృత్యతనందాతిరేకపదమధూ

దీయతే సఏవ (తత్ప్రాణనప్రణాశయోః)తత్ప్రాణచా
శనే) బలీభవిష్యతిమాఘైషీరితి సానరదేవమహిషీప్ర
త్యశ్శాపీత్ || ౬౩ || ప || అనయోరథదమ్పత్యోర
శ్శుశేతోశ్శుచఃపదే । ఆనందస్యాతిరేకభూతాదేశ

లీభవిష్యతి బలిశబ్దాదధూతతత్త్వావేద్యః, చావచైతిదీఘః అస్యత్య
బలీ బలవాన్ బలిశబ్దాదతత్త్వనిరనాదితీనిః భవతైల్పాట్ మాఘైషీః +
ఇభీభయేమాజి లుజీతిలుజ్జీసిచివృద్ధిరివృద్ధిః ఇతీత్థంప్రత్యశ్శాపీత్ -
ప్రతిజ్ఞై + శ్శుశేవణేలుజ్జీ వృద్ధిః పూర్వవత్ || ౬౩ ||—అనయోరి
తి || అథానంతరం అనయోర్దంపత్యోరశ్శుశేతోః బాష్పస్యశేతోఃకార
ణస్యశుచఃకోకస్య||ని||మన్యకౌకౌతుశుక్ (స్త్రి)యామిత్యమరః ||పదే-
స్థానై ఆనందస్య హృషస్య అతిరేకోతిశయః ఆదేశఇవ యథాశా
స్త్రే స్థాన్యపహరేణ ఆదేశఃతిష్ఠతి ఏవం శౌకమపహృత్యతనందస్యా
తిరేకః అధూత్ + భవశేలుజ్జీ || ౬౪ ||—తమిషమితి || రహసి

చిత్త్యధః- ఉపమాంజ్ఞారః ॥౬౪॥—తమితి ॥ వాయుసుతః తమి
మంఘూర్వోక్తం ఉదంతంవారాంప్రతి - రహసిప్రసూవాజనన్యగవి
తః కధితన్వ- బలావలెసాత్ శౌర్యగర్వాద్దేహిః ఒక మసురం మన
సానలిలహనస్పృష్టవాన్ సగణయామానేతి యావత్ కింఁతు అనసా
శకః సేనధారితం సంభరితం అన్న రాశిమేవ మనసా రాత్ర్యాం లిలేహ
అస్వాదితవాన్ - శ్వఃపూర్ణాహారోమమభవేదితి సర్వామపి రజనీం
ధ్యాయన్నతిష్ఠదిత్యధః + లిఖేఃకర్తారలిప్ - ఉపజాతివృక్షమ్ ॥
౬౫॥—అపరేమ్యురితి ॥ అపరేమ్యురపర స్థితిదినే- నిఖిలజనానామా
నందకరే- దృష్టిరోఢితిమిరవాణాదితిభావః అఖిలజననయనానందక
రఇతి క్వచిత్సారః భగవతి దినకరే సూర్యేపీత్యపినాభీమస్య బహు
సూందనం సముచ్చయతే- మందహానాం నామరాక్షసానాం పటం

ఇవతల్క్షణమ్ ॥ ౬౪ ॥తమిమంప్రసూవారహస్యదం

తంగదితౌవాయుసుతోబలావలెసాత్ మనసానఒకం

లిలేహరాత్ర్యామనసాధారితమన్న రాశిమేవ ॥౬౫॥

X ॥ అపరేమ్యురఖిలజనానందకరే భగవతి దినకరే

ఏకాంతే ప్రసూవామాతౌ కర్త్ర్యా ॥ ౬౬ ॥ జనయితీ ప్రసూరాశ్చే
మరః ॥ సూతఇతిసూః + సత్సాన్నిచిక్విప్, ప్రకృష్టావసాసూశ్చే
తిశాకపార్థివాదిత్యావస్థమాసః-ప్రశబ్దస్యసూధాతుంప్రేతుప్రసంగత్వా
భావాదేరసేకాచఇతియన్న ॥ యద్యపిప్రకృష్టంసూతిఇతివివక్షాయా
మపి సత్సాన్నిచిక్విభువత్తేన తథాచ యణాన్గదతః స్థితస్య గతి
శ్చింతినియా ॥ రాత్రౌ ఇమం ఉదంతం వృత్తాంతం గదితః ఉక్తః + X
దవ్యక్తాయాంచాది కర్తృణిక్తః పరిగణనస్యాద్ధనిబంధనత్వాదకధితః, షె
తిద్వికర్తకత్వం వాయుసుతః భువః బలస్యశౌర్యస్య అవలేపాల్ X
ర్వాల్ ॥ ౬౬ ॥ అవలెపస్తుగర్వస్యాల్లేపనైఘాషణాపిచెతివిశేషః ॥ మ
నసా ఒకం అసురం సలిలహ + లిహాఅస్వాదనాలిత్ -మనసినచకారే

జ్ఞాందమితివాపారః అవస్కాందతుంనాశయతుం (౧) ఉదయగిరిశిఖ
రమధియాథే ప్రాప్తైసతీత్యుత్తరేశాన్వయః మందేహా గామరాక్ష
సాః సంద్యాసుసూర్యం క్షణంసిరుప్యనశ్యంతీతి శ్మశ్రితిసిద్ధ్యం ॥ ౬౬ ॥
సజతి ॥ సః భీమసేనః దధకలశీవాం దధికుంభానాం కులం దృందమ
శ్మశ్రితే వ్యావృత్తితి వృత్తితై - శకంధాద్విత్వాత్పరియాపే - పిష్ప
ల్యాదిత్వాత్ జీషీచకులశీవ జ్యేష్ఠాంతాంభరీతిభః (౨) తాదృశః అన్న

మందేహా కులమవస్కాందతుముదయగిరిశిఖర మధి

రాథే ॥ ౬౬ ॥ సశకటమధిరుహ్యభీమసేనాదధకల

శీకులశీభరాన్నరాశిమ్ । బకభవనవసంపివేశశాభాన

త్యర్చి, కింతు అనసా శకటేన ధారితః ఇన్తాత్ కః అన్నరాశిమేవ
మనసా తిలహ ॥ ౬౫ ॥ — అపరేష్యతి ॥ అపరేష్యః అపరస్తిన్న
హని + నద్యః పయత్పరాన్వేషమవతి అపరశబ్దాదహన్వేష్యస్య
త్యయః అఖిలజనానాం ఆన ఒకరే సంతాపకరే + కృత్తోహేతు
తాచ్ఛీల్యానులోమ్యేష్యేతిటః భగవతి విశ్వరూపమున్నె దినకరే మ
న్దేహానాగ మందేహాభిధానయాశుభానానాం కులం అవస్కాందతుం
కోషయితుం ఉదయగిరిశిఖరమగ్రం ఆధిరూఢేనతి ॥ ౬౬ ॥ — సశ
కటమితి ॥ సభీమసేనః దధ్మః కలశీనాంఘటానాం ॥ కలశస్సుత్రిమ

(౧) చ॥ అవస్కాందః ప్రాప్తిశ్చసౌ పికశ్చనిగద్యతే ఇతిహలాయ
భిరత్యోచ్చలాదాక్రమణమవస్కాందనమితిశ్చేమదప్పయదీక్షితాః ॥

(౨) కులంబృందమశ్మశ్రితే ఇత్యారభ్యతాం ధీభరీతిభః ఇత్యో
తాపజ్యేః క్లిష్టా । కలశీకులేన ఘటసమూహేన శీభరీతిమోన్న
రాశిర్యస్తిన్నిత్యథః ఉచితః । ధీభరీత్పరమ్యయోరిత్యోః । అతిప
వయాదవాభ్యుదయ త్వతీయసగతున్మోక్షకవ్యాఖ్యానేశిశిరశీకరశి
భరితాంబరైరిత్యత్రశీభకన్ధినెత్యేదాత్తాతాదాకలకటపృత్యయేశి
భరశబ్దః శీభరితం స్పారికృతం రమణీయాకృతం వేత్త్యపప్యదీక్షితాః ।
కించకులశీంభిభరీత్యేత్యర్థేకరణ్యణికులశీభారణిస్సాన్ ॥

స్వరాశిర్యస్తింస్తథోక్తం - దధికలశీకులపీవరాన్నరాశిమితి పార
స్తుసుగమః- శకటమధిరుహ్య అంతకవీరస్య యమస్యయారాజధానీ
సంయమనీతస్యాః శాఖానగరం ఉపపత్తనమివస్థితం || ౧ || యన్తూలన
గరాత్పురం- తచ్చాఖానగరమిత్యమరః- బకస్యభవనం యస్మిన్తద్వ
నంవిశేషప్రాస- ఉత్పత్తి- ఛృష్టితాగ్రావృత్తిమ్ || ౬౭ ||— కం
కాలైతి || కంకాలానాం శరీరశల్పానాం ఉచ్చయేనసమూహేన కల్పి
తః అంతకచమ్యః యమస్యసేనాయాః శాటీకుటీవిభ్రమఃపటగృహ
విలాసః యస్తింస్తథోక్తే || ౧ || స్యాచ్చరీరాష్ఠికంకాలఇత్యమరః-
కుర్ధప్య కుపితస్య తదౌపవాహ్యస్య యమవాహనస్య మహిషస్య
శ్వాసాఇవ ఉగ్రాఃదారుశాః చక్రానిలాః ఆవతేవామయః | యస్తిం

గరమివాంతకవీరరాజధాన్యాః || ౬౭ || కంకాలా

చ్చయకల్పితాంతకచమూశాటీకుటీవిభ్రమేతత్త్ర కుర్ధ

తదౌపవాహ్యమహిషశ్వాసాగ్రచక్రానిలై | గృధ్ర

ద్వయోః | ఘటఇత్యమరః || కులెనసమూహేనశీఘరః మధుఃసావ్యధ్యః
అన్నరాశిర్యస్మిన్తతం శీఘరశబ్దోమధుపరతయానిపాతితః శకటం అ
నః అధిరుహ్య అంతకవీరస్య యమస్య రాజధాన్యాః శాఖానగరమి
వ || ౧ || అన్యత్తు యన్తూలనగరాత్పురంతచ్చాఖానగరమిత్యమరః||
స్థితం బకస్య బకాసురస్య భవనం గృహభూతం వనం వివేశ + విశ
ప్రవేశనేటిత్ || ౬౮ ||—కంకాలేతి||కంకాలానాంశరీరాష్ఠ్ఠాం || ౧ ||
స్యాచ్చరీరాష్ఠికంకాలఇత్యమరః || ఉచ్చయేన ఉత్పేధేన|| ౧ || నగా
ద్యారోహఉచ్చాయఉత్పేధకౌచ్చయశ్చసఇత్యమరః || కల్పితః
అంతకస్య యమస్య చమ్యసేనాయాశ్శాటీకుట్యాః పటమందీరస్య
విభ్రమోయస్మిన్ తస్మిన్ కుర్ధప్య తదౌపవాహ్యస్య మహిషస్యశ్వా
సవమగ్రః చక్రానిలః చక్రాకారవాయుర్యస్మిన్ తస్మిన్ గృధ్రాణాం
భావంతాణాం వాయుశానాం || ౧ || భావంతాత్త్ర ఘోషపరభృదిత్యమ

స్తథోక్తే- గృధ్రధావంతాణాంకంక కాకానాం సృగాలానాంశివానాం
 చ ఘోషైః ఘోరీభ్యనిభిః- వికసన్ వధన్మానః రక్షసః బకస్య అ
 పదానాని స్రాణిసాంసా త్తకకర్మాణితత్సంబంధీస్తవఃస్త్రిస్తథో
 క్తే- తాదృగ్దృవినివ్యాజితద్విరుదస్తుతిరవముఖరితఇత్యధః - తత్రబకవ
 నేశకటస్థస్సన్నేవభుంజానః అన్నరాశింక్షభయ- సభీమః మహాత్
 బకహృదయభేదకం క్షేప్తశితంసింహనాదంచకైః; అత్రబలిభక్షణక్షేప్త
 శితాభ్యాం భీమస్యతృణీకృత బకబలావలేపప్రతీతైర్వస్తునా వస్తుధ్వ
 నిః - శామాఽలవిక్రీడితమ్ || ౬౨ || — సోపీతి || సోపీ తదిదంభీమ
 సింహనాదం నిశమ్య శృతాన్- బలినాన్నైన బలవతైతచ పురుషవిశే
 షేణ మహాపురుషేణభీమేనచ- ద్వాభ్యామందితేన విలంబితేన శక
 టస్యాగమేన హేతునా ప్రథమం సింహనాదశ్రవణాత్పూర్వమేవకృ
 తః ఉన్మేషః ఉత్పత్తిర్యస్యతంరోషం క్రోధంద్విగుణయన్ పునరుక్త
 ధావంతసృగాలఘోషవికసద్రక్షోపదానస్తవే భుం
 జానశ్శకటస్థవీపసతదాచక్రమహాక్షేప్తశితమ్ || ౬౩ ||
 గ|| సోపీతదిదంనిశమ్య బలిపురుషవిశేషభార మందితశ
 కటాగమేన ప్రథమమేవకృతోన్మేషంరోషంద్విగుణ
 రః || సృగాలానాం క్రోష్టానాం || ని || సృగాలవంచకక్రోష్టుఘోషా
 రవఘోషవాఇత్యమరః || ఘోషేణవిలనన్ రక్షసః బకస్య అపదానస్య
 వృత్తకర్తృణః || ని || అపదానంకర్తృవృత్తమిత్యమరః || స్తవఃస్తుతిర్య
 స్తీకతస్తిక తత్రవనే సభీమః శకటస్థవీప అనన్ధితవీప సుపిష్ఠఇతి
 కః భుంజానస్సన్ మహాక్షేప్తశితం అతిశయసింహనాదం అన్నహతఇ
 త్యాకారః చక్రే డుకృష్కరణైలిట్ || ౬౪ || — సోపీతి || సోపీ బ
 క్షోపీ తత్ క్షేప్తశితం నిశమ్య శృతాన్ బలైః పురుషవిశేషస్యచ భారే
 ణహేతునా మందితేన శకటస్యాగమేన ప్రథమమేన పూర్వమేవకృ
 తోన్మేషం కృతోదయం రోషం ద్విగుణయన్ గిరైః కందరమేవమం

యుత్సృజ్య గిరైః కందరింగుహాస్తేషు మందిరితస్యముఖాత్ దావ్యరాతో
 నగరభనంసవెగంయథాతథా నిగత్యబహిరాగత్యైత్సుత్ర రేణౌస్వయః
 ||౬౯||—ఏవమితి || న్యక్తాభిః స్ఫుటాభిః ఉరసి రక్తరేఖాభిః రుద్ర
 తేషధారాభిః కృతానివిరువానిజయహస్తనియస్సాస్త్రశోక్తా(౧)తా
 భృశీజగతోపూతుకత్వేన నభేదయా ప్రశస్తిః శ్లాఘాసాయస్యైర్భో
 క్తః- క్రోశతాంవేదనయా రుదతాం మత్త్యానాం బలీభూతానాం అం
 గభాదేతవయవభక్షణైర్వరణైః పేషపరితృప్తలతాః సృష్టితోరొష్ట
 ప్రాంతయోః లగ్నైః అస్థిదండావివస్తూలచేతవిశేషైః త్వవివక్షయాన
 మాసః- దుష్టైర్దండవిశేషా- దధానః యాతుధానః బకః-ముం బా
 హుం అవిగణయన్ అవిచారయన్ ఏవముక్తవ్యకారం అత్రేవయివిష

యన్ గిరికందరమందిరముఖాత్సరభనం నిగత్య ||౬౯||

||౬౯|| ఏవంకొవాషరాధోత్తముమవిగణయన్ బాహు

మత్రేతి ఘృష్యన్ వ్యక్తోరొరక్తరేఖాకృత పేరుద జగ

ద్భూతుకత్వ ప్రశస్తిః | క్రోశన్త్యానాంగభాదత్వం

ణపరిచలన్ సృష్టిం గ్నైః అస్థిదండస్తూలదం ప్రైదధానః ప

భిరం తస్య ముఖాత్సరభనం సచెగం నిగత్య + నిరూప్య కాగ్గమైః
 క్తోవల్యపివాగమైత్యనునాసికలోపే హ్రస్వస్య పిరీతితాక్ ||౬౯||

ఏవమితి || అత్రేవనై ఆషుం బాహుం మద్భుజం అవిగణయన్ కోవా

షవం అషరాధోతి + రాధసాధన సిద్ధాలన్ ఇశ్యోనప్రకారేణ

ఘృష్యన్ న్యక్తాభిః ఉరసి రక్తరేఖాభ్యోణితరేఖాభిః కృతా విరు

ధరూపా జగతాం పూతుకత్వస్య ప్రశస్తిః ప్రసిద్ధిస్యతి థాధూతః

క్రోశతాం రుదతాం మత్త్యానాం మనుజానామంగానామనయనా

నాం భాదేభక్షణైర్వరణైః త్వరయా పరిచలన్ సృష్టితోరొష్టప్రా

(౧) చ || సపత్నీ విజయ భార్య తిహ్నం పేరుద మస్త్రీయా మిత్త్యమరశేషః

యోకోవాతపరాధ్నోతిఅపరాధంకరోతి, ఇతిఘృప్యైః ఘోషఃకుంభం
 త్సృజననసుతమభిభీమస్యాభిముఖంప్రా, ద్రవత్ ఛావతి స్తస్థరా
 ౭౦॥నిజేతి ॥ తా ఉభాభీమబకా నిజాభ్యంభుజయోర్భుగభీభ్యం ని
 యంత్రణాభిః బంధనైః, నియమితః నిరుద్దయత్నైఃసృతాదృశప
 రస్పరమన్యోన్యంయయో స్తతోక్తానంతా- పరస్పరంచాహుభ్యాంబం
 ధనేధృతయత్నావిత్యర్థః- నిలింపానాం దేవానాంపక్షైః నిగళితే
 ఆశ్చర్యేణ శృంఖలితేనయనైస్త్రిస్తథోక్తం- దేవైరాశ్చర్యాత్పరి
 హృతవిషయాంతరమాలోక్య మానమిత్యర్థః- నియద్దశిల్పంచాహు
 యద్ధకమృ, నిపుణంయథాతథా నివహతాంకృతవేతా, నిర్వా
 ర్వాద్యహతేః కతలరిలజ్జే, పుష్పితాగ్రాన్యత్రమ్ ॥౭౧॥—పుత్రస్యే

వనసుతమభిప్రా ద్రవరాతుదానః ॥ ౭౦ ॥ ప॥ ని

జభుజయుగళీనియంత్రణాభిర్నియమితయత్నపరస్ప

రావుభాతా నిగళితనయనఃనిలింపపక్షైర్నిరవహ

తాంనిపుణనియద్దశిల్పమ్ ॥౭౧॥ పుత్రస్యవాయో

ప్రయోః ॥ ని ॥ ప్రాస్తావోష్టస్యస్పృష్టిశీఘ్రత్యమరః॥ అగ్రైర్నిరస్తికలజ్జే

రుపమితనమానః స్థూల పీనరే ఉంఛ్యేదధానః యాతుధానఃబకాసు

రః ॥ ని ॥ యాతుధానఃపుణ్యజనిత్యమరః ॥ పవనభువం భీమం అ

భిప్రాద్రవత్ అభిముఖంప్రదుద్రావ + దుగ్రతాలజ్జే ॥ ౭౦॥—

నిజేతి॥ నిజాయాస్త్రిన్వయాయాభుజయుగళ్యౌ బాహుద్వంద్వస్యనియం

త్రణాభిర్బంధనేర్నియమితః + నిరుద్దయత్నైఃసృతాదృశపర

మ్పరావతి పాతేతు నియమితాయత్నపరమ్పరాయాభ్యాం తావతి

బాధ్యం పరస్పరా అన్యోన్యాయాభ్యాతా తావుభా భీమబకా

నిలిమ్నానాం దేవానాం పక్షైః నిగళితాని సంజాతనిగళాని సమూ

ని యస్తిక కర్తృణితద్యధాభవతితథానియద్దస్యబాహుయుద్వస్యనిగళి

తానినిశ్చలీకృతానినయనానియస్త్రిన్వితీలిపిశేషణంవాళిల్పంకియాశ్చ

తి || తతఃవాయోః పుత్రస్యభీమస్య ఘజయోః దౌలః లిత్యందగ్ధః,
 తత్రవనే అరణ్యజలవ చిగంచరంతం సత్వానిఘంజానాబకం రాక్ష
 సంపక్షివిశేషంచ రాక్షసస్త్రీణాం నేత్రాణ్యవలభ్యాణిమేఘాః, తే
 మాంవషః తోయోవిలాసః వృష్ట్యాత్మకః తస్యయోగ్యాం ఉచితాం-
 కామపిదశాం దురవస్థాం నిన్యేగమయామాస-భీమబాహుబలసంబకౌ
 మమారెత్యథః సయతైదుహాదిత్యాద్విద్వికమకత్వం - నేత్రాశ్శువ
 షఃత్వితిపారోనేత్రపదవైయథ్యాపత్యైదుపక్ష్యః-ఉపజాతినృత్మ
 || ౭౨ || — తమితి || మారుతసూనుః భీమః తంనిహంతంబకం తచ్చవమి
 తియావల్ - నిశీథేఅథరాత్రే పురసీమ్నినగరదావరే వికృష్టపాత
 యిత్యైత్యథః- తత్తణాత్కణపస్య శవస్యమశనేనస్పశనేనయో
 ర్భుజదౌలః లిత్యంబకం వనతత్ర చిరంచరంతిమ్ | ని
 న్యేదశాం కామపి రాక్షసస్త్రీనేత్రా(ంబు)భ(వషః
 తుంవిలాసయోగ్యామ్ || ౭౩ || తంవికృష్టపూసీ
 మ్నినిశీథతత్తణాత్కణపమశనదోషమ్ | మాప్సుః
 శలం నిరవహతాం + వహప్రావణైలజ్జే || ౭౪ || — పుత్రస్యేతి ||
 వాయోః పుత్రస్య భీమస్య ఘజయోర్బాహ్వాదౌలః లిత్యందగ్ధ
 రాత్వం తత్రవనే అరణ్య ఉదకేవాచిరం చరంతం బకం అశురం ప
 క్షిణంచ రాక్షసస్త్రీణాం రక్షోయవతీనాం నేత్రాంబూనాం వషా
 ణ్ణతి ఋతుః వషః తుః ఆధుణాణ్ణతిగుణై ఉరణ్యపరీక్షింపరత్వం త
 స్య యోవిలాసస్తస్యయోగ్యాం కామపిదశాం అవస్థానిన్యే + నిఘ్నో
 ప్రావణైలజ్జే, అకథితంచేతిద్వికమకత్వం భీమో బకం జఘానేతిభా
 వః || ౭౫ || — తమితి || మారుతసూనుః భీమః తంబకం నిశీథే అర్ధ
 రాత్రే పురస్యసీమ్ని మర్యాదాయాం వికృష్ట ఆకృష్ట తత్క్షణా
 ల్ కుణపమర్శనస్య శవస్పర్శస్య దోషం మాప్సుః కామశవపరిహర్తు
 మిచ్ఛురివ మాతుజననాన్యః అఘ్నిం పాదం ఉపసేవితం అంకమి

దోషః తం మాప్తుం తా శయితుం కామోయస్య లభోక్త ఇవేత్యుత్పై
 త్కా, తుంహామమనసోఽపీతిమకారలోపః, మాతఃకుంత్యాః ఆఘ్రించర
 ణం ఉపసేవితుమాగాత్ ఆగతవాక్ - సమాతుద్దేవతం పరమిత్తర
 ణాత్తదంఘ్రిసేవాయాస్స కలవోషనివాక తావదితి భావః - స్యాగతా
 వృత్తమ్ || ౭౩ || — ఆలోక్యేతి || అశేషైః పౌరైః ఆహ్వానముఖే ప్రాతః
 ఏతత్ పురసీమ్ని నికృష్టం యాతునో బాన్యశవమాలోక్య - ఆశ్చర్యస్య
 రసస్య యః పూగః ప్రవాహః తస్య పరితామేళనైః సంగమైః ఫేనిలా
 భిః ఫేనవతీభిః - ఏకస్తిజలజలాంతరస్య మేళనే మిధస్సంఘర్షణేన
 ఫేనోదమాదిదముక్తమితి ధ్యేయ - ఆనందసాగరస్య తరంగాణాం పరం
 పరాభిః చేతః పౌగమనః పరవశీక్రియతే స్త - అత్యాశ్చర్యోయం బకవ

కామ ఇవ మారుతః సూను మా రురంఘ్రి ముపసేవితు

మాగాత్ || ౭౩ || ప || ఆలోక్యయాతుం శవమేతదశే

షపౌరైరహ్వానముఖే పరవశీక్రియతే స్త చేతః | ఆశ్చ

ర్యపూరపరిమేళన ఫేనిలాభిరానందసాగర తరంగవరం

తిపారే ఉత్సంగమిత్యర్థః || ని || ఉత్సంగచిహ్నయోరంక ఇత్యమరః
 శవం స్పృశతాం అగ్నో హస్తతాపనైః ఘృతప్రాశనైః దేవతాదగ్ధ
 నేనచ విశుద్ధిరిత్తస్మృతిమాక్తతావన్నమామిః పరచేవ తేతి మాతృపాదసే
 వయా తద్దోషశాంతిరితి భావః అగాత్ ప్రాప్తః + ఇన్ద్రాల్పచ్ఛా
 జ్జూర్వాదిణః ఇన్ద్రాల్పజీర్ణాదేశః గాతిస్తేతి సిహ్నం || ౭౩ ||
 ఆలోక్యేతి || అహ్వాదిదన్యముఖే ప్రాతః ఏతత్ యాతునః రక్ష
 నః శవం కుణవం ఆలోక్య దృష్ట్వా అశేషైః సమస్తైః పౌరైః పురేభ
 వైజ్ఞానైః + తత్ప్రభవ ఇత్యేకత్వభిః ఆశ్చర్యపూరన్య అద్భుతప్రవా
 హాన్య పరిమేళనైః సంసర్గేణ ఫేనిలాభిః ఫేనవతీభిః + ఫేనాదిలచ్చే
 తి ఇలచ్ఛ లజ్జావలచితు ఫేనలాభిరితి పారః ఆనందసాగరస్య ప్రమో
 దాబ్జైః తరంగాణాం పరం పరాభిః కరణైః చేతః మనఃకర్త పరవశీ

ధోనెన కృతఇత్యాశ్చ ర్శ్మణ పౌరాననందురిత్యథః- వసంతతిలకా

వృత్తమ్ ॥ ౭౪ ॥ — భవనమితి ॥ తత్రపురితదాప్రాతఃమహాజనః (౧)

ప్రముదితస్స- గృహమెధినః భీమావాసగృహస్థస్య భవనంగృహం

ఏత్య- ప్రవణీకృతానమీకృతః మూఢాశిః యేనతస్త్రికవవనజేభీమే

విషయే- అక్షతైస్సమమాశిషం ప్రయుయజేడదీరితవా + పృథ్వా

ర్వాద్యజైః కతలీ - ఉపకృతస్య ప్రతుష్టకారావశ్యకత్వాదితి

భావః- దుగ్రతవిలంబితవృత్తమ్ ॥ ౭౫ ॥ — నిశీతి ॥ జాతుకదాచిత్ప

వరాభిః ॥ ౭౬ ॥ ప ॥ భవనమేత్యతదా గృహమెధి

నః పవనజేప్రవణీకృతమూఢాని । ప్రియుయజేసమ

మాశిషమక్షతైః ప్రముదితః పురితత్రమహాజనః ॥ ౭౭ ॥

నిశితాతునికేతవేదికాయానికపెసనిప్రిసుఖనిషెవ్యపా

క్రియతేస్త + అధూతతద్భావవివక్షాయాం కృభ్యస్తియోగే సంపద్య

కతలీతిచివ్విః అన్యచ్ఛాప్తిత్వం చ్ఛాప్తిదీఘః చ్ఛ్వింతత్యాదవ్య

యత్వం దుక్యక్తరణేకమణిలట్ సార్వభాతుకయగితి యక్ రిజ్ఞ

య్యజ్ఞీవ్తిరిష్ ॥ ౭౮ ॥ — భవనమితి ॥ తదా తస్త్రిసమయే తత్ర

పురి ప్రముదితః సంతుష్టః మహాజనః పూజ్యజనః + సన్నహత్పరమేతి

సమాసః ఆన్నహతఇత్యాత్వం గృహమెధినః గృహస్థస్య భవనంగృ

హం ఏత్యుపగత్య ఆజ్ఞుర్వాదిణః క్తావప్రత్యయేనమాసేనజ్ఞాప్య

ఇతి క్త్వైవ్యప్ పత్యమకోరసిద్ధఇతిఏకాదేశస్యా సిద్ధత్యాద్ద్యస్వస్య

పిత్తితితుక్ ప్రవణీకృతమూఢాని వినమీకృతశిరసి పవనజేభీమే అ

క్షతైస్సమం ఆశిషం ప్రియుయజే + యజర్మోగేలీప్రపాభ్యాం

యజేరయజ్ఞపాతేష్విత్వాత్తనేపదమ్ ॥ ౭౯ ॥ — నిశీతి ॥ జాతుక

(౧) మహాశ్చాసౌజనశ్చైతికమధారయః జాన్యైకవచనం । తేనచజన

సంఘఇతిలభ్యతే । జనాలాకసమూహాపీతికోశ్వానశబ్దస్త్రైవసమూ

హపరత్వేనమహతాంజనఇతినిగ్రహేఆన్నహతఇత్యాత్వంసన్యాత్ ॥

ధికః కళ్ళనపాఢా నిశిరాత్రానికేతస్య పాండవావాసగృహస్య-వేది
కాయాః ప్రాంగణవేదికాయాః నికటేచమీపేసు ప్రిసుఖం నిద్రాసౌ
ఖ్యం నిషేవ్య ప్రాప్య అపరిరాత్రే ఆరుహోదయవేశాయాం జాగరూ
కః ప్రబుద్ధస్త్వ- ప్రసంగాత్ కథాప్రస్తావాత్ - పాథా-న్న
తిఈదృశీపక్ష్యమాచప్యకారాంగిరువాచం పృబభాషేఉక్తవాణ్
పచ్చండసికంవృతమ్ ॥౭౬॥—పాంచాలికామితి ॥ ఆద్యన్మపా.యూ
నాంతరుణాం మనోరథేషు కామేష్వన సాధేషుహమ్మేకామ ర
త్నమయీం పాంచాలికాం కృత్రిమపుత్రికాం పాంచాలికాంద్రావ
దీమ్ ॥౭౭॥ పాంచాలికాపుత్రికాస్యాద్యస్త్రదంతాదిభిఃకృతైర్వమరః-మ
మేయంభవత్ మమేయంభవేదితిహృదికృత్వా మనసినిశ్చిత్వైత్యథః

ద్రాక్ష!పథికోపరాత్రిహగమాకఃపృబభాషేగిరమీదృ

శింపృసంగూత్ ॥౭౮॥పాంచాలికాయవమనోరథ(ర

త్నసాధ)సాధరత్న)పాంచాలికాంహృదిమమేతిమమే

దాచిత్ నిశి రాత్రా పద్మతినిశాయానిశ్ నికేతస్య గృహస్య వేది
కాయాః పరిష్కృతహూమేః ॥ ౭౭ ॥ వేదిఃపరిష్కృతాధూమిరిత్యమ
రః ॥ స్వాధేకః నికటే సమీపే సుప్తిసుఖం నిద్రాసుఖం నిషేవ్య
అపరిస్తా రాత్రేరపరిరాత్రే + పూర్వాపరాధరోత్తరచేకదేశేనైకా
ధికరణఇతిసమాసః అహస్సర్వైకదేశసంఖ్యాతిపుణ్యాచ్చరాత్రేరితి
సమాసాంతోచ జాగరూకః పథికఃపాంధః + పథప్రన్నితిప్తప్రసం
గాత్ ప్రసక్తఃసౌతౌ పంచమీ పాథాణ్ పాండవాన్ ఈదృశీం
టిడ్ఢాణితిజీవ్ గిరం వాచం ప్రబభాషే ఉవాచ + భాషవ్యక్తా
యాంవాచిలిట్ అకథితంచేతిద్వికర్తృకతా ॥ ౭౮ ॥—పాంచాలికామి
తి ॥ యూనాం తరుణానాం మనోరథీవ రత్నసాధస్తస్య పాంచాలి
కాం వస్త్రపుత్రికాం ॥ ౭౯ ॥ పాంచాలికాభవేద్యస్త్రపుత్రికాగీతభేద
యోరితివిశ్వః ॥ పాంచాలికాంద్రావదీంమమేతిమమేతిహృదిస్వాంతే

జూః ద్రౌపద్యాః ఉత్సవకారస్వయం వరోత్సవమయే - వత్సలా
 ల్ దుహితృప్రేమవతః తస్మాత్ లక్ష్మ్యతైస్సాప్స్యతే - సార్వతా
 వృత్తమ్ ॥ ౭౨ ॥ — సహిత ॥ కించ ॥ తత్ర ద్రౌపదీస్వయంవరోత్స
 వేహియస్తాత్కారం ల్ అపాధఃతాన్యథాత్వంనభవత్ పార్థిజ్ఞా
 నౌనభవత్యిపాదః తస్యభావస్తత్రాజానభేదౌనభవేదితిచ - తతిః
 కారణాత్ విజయః గమనమిర్యథః - ఉపసగేణభాత్వధోబలా
 భవ్యత్ర నీమృత్యుశాసనాచితిభావసిద్ధిసాఫల్యఉపైష్యతిలప్స్య
 తే - విజయోజానః సిద్ధిద్రౌపదీలాభమాం ఉపైష్యతి, స్ఫుటం
 నూనమితిద దధిశ్చతహవసమ్మదాన్నరాశిలాభాల్ మత్స్యయంత్ర
 భేదనద్వారాద్రౌపదీలాభాచ్యైత్యభయత్రభావః - మౌమహాజనః
 ఉత్కృష్టలెజశ్శాలనః వాయుస్తాకం మహాత్ముఖంయుగపదేకదైవసా
 హిత్యేసేతిచఅస్తు, తతస్తాత్ కారణాత్ దురతఃసత్వరం ఆగచ్ఛత,
 దత్సినకాలే ॥ ౭౩ ॥ ప ॥ సహితత్రభవేదసాధఃతా విజ

యసిద్ధిముపైష్యతిస్ఫుటమ్ । యగవతుస్సఖమస్తు

మౌమహాద్భుతమాగచ్ఛతలస్తహజనః ॥ ౭౪ ॥ ప ॥

తేఇతి పారే లబ్ధుమిచ్ఛతి + వతఃమానసామీప్యేలట్ । ధాతౌఃక,
 మౌమహానకత్వకాదితినక్ సన్యజోరితిద్విత్వం సనిమీమేతిఇన్
 అత్రలాపాభ్యాసస్యేత్యభ్యాసలాపః పూర్వవత్సనఇత్యాత్త నేపదమ్ ॥
 ౭౫ ॥ — సహిత తత్ర తస్మిన్విషయే అపాధఃరా అపగతాధాత్వం
 అజానాభావవత్త్వంచ సహ విజయః జయః అజానః సిద్ధి కార్య
 నిష్పత్తి ॥ ౧ ॥ సిద్ధిర్నిష్పత్తియోగయోరితివిశ్వః ॥ ఉపైష్యతిప్రా
 ప్స్యతి + ఇణ్ణతౌల్పట్, స్యఃసార్వధాతుకెతిగుణః ఏత్యేధతూర్భిన్వి
 తివృద్ధిః భువనిశ్చయఃవాయుస్తాకం మహత్ అధికంసుఖంయుగపదే,
 కచాఅస్తు + అసభువిలాట్ తత్ తస్మాత్కారణాత్ మౌమహాజ
 నః మహాదీప్తయః ॥ ౧ ॥ ఓజోదీప్తౌబలేస్తోతఇత్యమరః ॥ భువం శే

వైకాళీయమ్ || ౭౯ ||— ఇతీతి || ఇతి ఉక్తప్రకారాముపశ్యంతిం వ్యంజనయాభావ్యధనసూచనీ, అజ్ఞానద్వారాద్రాపదీలాభేన సర్వేషాం సౌఖ్యలాభవ్యంజకామితీయావత్, అతఏవసుధయా అమృతేననిమిత్తామివస్థితాం ద్విజాతేః ద్రాహ్మణస్యతాం వాదం హృదికృత్వాఅంగీకృత్యేత్యధః- తెపాండవాః పథియాగైర్భూసురసంఘస్యబ్రాహ్మణబృందస్య మధ్యంభజంతి ప్రాప్నువంతీతిభాజస్సంతః - పాంచాలస్యదురపదస్యపురం ప్రతివృత్తిరేవిజగ్దుః, ఔపచ్ఛందసికిమ్ || ౮౦ ||
 తేపీతి || తెపాండవాఅపి అనేకైదిదేనైః నీతాతతిక్రాంతాః జనపదాఞ్ఞాందేశానాం వనానామరణ్యానాంచ సీమానః భాగాఃయైస్తథోక్తా
 ఇతివాదముపశ్యంతిద్విజాతేర్హృదికృత్వాసుధయేవని
 మిత్తాంతామ్ | పథిభూసురసంఘమధ్యభాజః ప్రతి
 పాంచాలపురంప్రతిరేతి || ౮౦ || X || తెపి పునరనే
 కదినీత జనపదవనసీమానః పథిక్మతౌదయేనభగవ
 తా పరాశరదాయాదేన జతుసదనపరిచ్య వనెనవా

ఘృం ఆగచ్ఛత + గమగతౌలోట్ ఇమగమీతిచ్ఛః || ౭౯ ||—
 ఇతీతి || ఇతీతం సుధయా అమృతేన నిమిత్తామివస్థితాం ద్విజాతేః ద్రాహ్మణస్య తాంవాదం ఉపశ్యంతిం శుభసూచికాం హృది హృదయే కృత్వా పథి మాగైర్భూసురాణాం విప్రాణాం యూధస్య సమూహస్య మధ్యంభజంతీతిమధ్యభాజః + భజోఽఽఽ, తె పాండవాః పాంచాలపురం ప్రతి ప్రతిరే ప్రస్థితాః + హైగతినివృత్తౌలిట్, సమవప్రవిభ్యస్తఇత్యాత్మనేపదమ్ || ౮౦ ||— తెపీతి || తెపిపునఃపాండవాస్తు అనేకైదిదేనైర్నితాఃజనపదానాం(౧)దేశానాంవనానాంచసీమానాయైస్తే పథి మాగైర్భూసురకృత్మతౌదయేన కృతావిభావేనభగవతా *ఉత్ప

(౧)జనానాంపదుంజనపదః | నాడ్యవజనోపవదానివృత్తాంగవదాన్వీతిలింగానుశాసనైః నాకీన్ద్రాఃఅపాంగఃఇత్యత్రైవాత్యేపుంస్తవ్ మేన

స్మృతః పథిమాగ్మధ్యే, పునరపి కృతః ఉదయః సాక్షాత్కారః యో
 నతేన - శాలిహోత్రాశ్శిమే పూర్వం దత్తదశేన త్వాత్పురీక్ష్యక్తం
 భగవతా త్రైకాల్యచెదినా పరాశరస్యమునేః దాయాదేన పుత్రేణ
 వ్యాసేన ॥ ౧ ॥ దాయాదౌ సుతదాంధవావిశ్యమరః - వఃయష్టాకజతు
 గృహోద్దహ్యమానాల్ పరిచ్ఛవనేన నిరుపద్యంబిగామనేన - పృష్ఠతో
 దుగ్రపదపితౄతదపత్యస్య పౌషతస్య నవఃనూతనః ఘృతావపునరస్థితి
 కృతతుల్యఇతియావత్ - హషణః సమున్తిషతి జాయతే ఇతి ఉక్తవ్రకార
 యాగిరాతనుగృహీతాస్మృతః సాక్షాత్ మూర్తిభూయప్రరోహ
 తానిగచ్ఛతాఘజయోః ప్రతాపవవాసలః అగ్నిః తేనేవస్థితైః ఫ
 లునకరవేల్లితేన మహతా అలాతస్య కంధృతకాష్లాగ్రాంగారస్య తేజ
 నవోనవోహషణః పౌషతస్య సమున్తిషతిగిరాను
 గృహీతాః సాక్షాత్ప్రరోహతా ఘజప్రతాపానలేనేన
 ఫల్గున కరవేల్లితేన మహతాలాతరేజసా సితాః
 తీసీమంతితం తమసయాపదవ్యాత్రివిష్టపతేటిసిం (స

తించవిసాశంచభూతానామాగతింగతిమ్ । వేత్తివిద్యామవిద్యాచన
 వాచ్యోభగవానిత్యుక్తధర్మవతా పరాశరదాయాదేన పరాశరపుత్రే
 ణ ॥ ౧ ॥ దాయాదౌ సుతదాంధవావిశ్యమరః ॥ వ్యాసేన వఃయష్టా
 కం జతు సదనాల్లాక్షాగృహోల్ పరిచ్ఛవనేన నిగమేన పౌషత
 స్య దుగ్రపదస్య నవోనవఃనూతననూతనః హషణః ప్రమోదః సమున్తి
 షతి వికసతి ఇతి గిరావాచా అనుగృహీతాస్మృతః సాక్షాత్ప్రరోహ
 తానిగచ్ఛతాఘజయోః ప్రతాపానలేనేన ఫల్గునస్యాజ్ఞానస్య
 కరేణ హస్తేన వెల్లితేన ఆకంపితేన ॥ ౧ ॥ వెల్లితప్రేక్షితాఘాతచ
 లితాకంపితాఘతేన త్యమరః ॥ మహతా అలాతస్య తేజసా దీప్తా ॥ ౧ ॥
 తేజః ప్రభావేదీప్తా చైత్యమరః । సీమంతితం ద్విధాకృతం సంతమసం
 విష్వక్తమః యస్యాం తయా + అవసమధేభ్యస్తమగత్సీచ్ ॥ ౧ ॥

సా- నితాంతసీమృతితం పాశ్వయోర్ద్విదానిస్సారితం సంతమసం
అన్వకారః యస్యాంతయా- పదవ్యా దనమాకేణత్రివిష్టపన్య స్వర్గ
స్యతటిసీంనదీగంగాం సమయాతస్యాస్సమిసమిత్యభిః + అభిఃపరి
తఇత్యాదివాగ్వితియా-ప్రావిక్షా + విశిలైకతేరిలుచే || ౧౮ || తత్త్రిభు
లుగంగాయామిత్త్యత్త రేణాన్వయః || ఇందీవరాదితి || ఇందీవరాల్ నీలా
త్పలాల్ - రాతౌలితై వలత్త్యాస్సి సేరితిభావః-తం గేతరం గేవ్రతిత
రంగం అనుప్రవిష్టైః క్రమేవసంక్రాంతైః లద్విమహీతుర్లద్ధాః
బింబైఃప్రతిబింబైరివస్థితైః తరుణీచాంకదంబైః సమూహైస్సమం- తై
స్సహేత్యభావః- పయసిగంగాజరేంద్రా చిత్రరథోనామగుంధర్వః-
పాథాన్విలాక్యపపితిః కుగర్దస్య స్త్రీభిస్సహైకాంతస్థితౌపరేషా
మాగమనస్య లజ్జాఃరత్నైవ క్రోధోత్పాదకత్వాదితిభావః- అతవనప్ర
భనంకతుఃమిచ్చుః చికింఘాస్సక్ రుద్రాధనరుద్ధవా- అత్రపాథాన్
వలాకనస్య ప్రభనెచ్ఛాం ప్రతితస్యాశ్చతస్మిరోధం ప్రతిశేతు
త్వాత్పదాథాహేతుకం తాన్యమిగద్వయమంగాగిభావేన సక్తిర్ణం
మయా) ప్రావిక్షా || ౧౯ || తత్త్రిభులు || ౨౦ || ఇందీవ

రాత్ప్రతితిరంగమనుప్రవిష్టైర్విమైర్వి రివాద్విమహీ
తుస్తరుణీకదంబైః | క్రిడంత్యమంపయసిచిత్రరథోవి

విష్వక్సంతమసమిత్యమరః || కేశవేశాభావకసీమంతశబ్దాత్తత్కరోరితి
న్యంతాల్ క్తః పదవ్యా మాకేణ త్రివిష్టపన్య స్వగన్య తటిసీంన
దీం గంగామిత్యభావః ప్రావిక్షా ప్ర వివిఘః + విశప్ర వేశనే లు
చే శలఇగుపథాదితిక్యః || ౨౦ || — ఇందీవరాదితి || ఇందీవరాల్ నీ
లాత్పలాల్ ప్రతితరంగం + వీప్సార్థేవ్యయిభావః, అనుప్రవిష్టైః అబ్ధి
దుహీతుః లత్త్యాః బింబైరివ ప్రతిబింబైరివ || ౨౧ || బింబుఫలేబింబి
కాయాం ప్రతిబింబైరివండలెఇతివిశ్వః || తరుణీచాంకదంబైః సమూ
హైః || ౨౨ || కదంబమాహుస్సితాథేనీపెసి నికురుంబ కెఇతివిశ్వః ||

౨౪ సన్యాశ్రేణిచమ్ముభారతే-ద్వితీయ స్కంధః ౧౨౫

వసంతతిలకావృత్తమ్ || ౨౨ || — అస్త్రమితి || ధనంజయోజానః స
మరేచిత్రరథేనసహయద్వై. ఆత్మనాసమంతుల్యం నామ ధనంజయశ్చ
త్యాఖ్యానస్యతాదృశం దైవతమగ్నిః స్యతవాగ్నైయమస్త్రం సమ్య
క్ ప్రయజ్య తత్ర గంగాతటే అగ్రస్వస్యపురః వతేత ఇతి తథోక్తం
తస్య చిత్రరథస్య రథంజాతుమాలయస్యలాక్షాగృహస్య సహాయం నన్య
తేన సదృశమిత్యర్థః - ఆతనోల్ కృతవాన్ ఆగ్నేయాస్త్రేణ తద్ర
ధంధగ్ధవానిత్యర్థః || ౨౩ || ధనంజయోజానైవహ్నివితివిశ్వాః - రథోద్ధ
తావృత్తమ్ || ౨౩ || — గంధర్వాణామితి || గర్వంజుషత ఇతి గర్వజుషః
అహంకారాన్వితస్య, గంధర్వాణాం పత్యుః చిత్రరథస్య సురసింధోః

లాక్ష్మపార్ధాన్యరోధకుపితః ప్రధనంచీమః || ౨౪ ||

అస్త్రమాత్మనమనామ దైవతం సంప్రయజ్య సమరేధ

నేజయః | తత్ర తస్య రథమగ్రవతినం జాతుమాల

యసహాయమాతనోల్ || ౨౩ || గంధర్వాణాం పత్యుః

గర్వజుషస్సారస్తేంధవేత స్థిత్ | పాథసింధం గర్విశిరో

సమంసహవయసిజలేక్రిడన్ చిత్రరథః పార్థాన్ విలాక్ష్మకుపితః అతపి
జప్రధనం యద్ధం చీమః కతుమిచ్ఛుస్య రురోధ+ రుధిర్ ఆవర
ణైలిట్ || ౨౪ || — అస్త్రమితి || ధనంజయః అజానః ఆత్మనాసమం
తుల్యం నామయస్యత దైవతం యస్యతల్ బహువీహి గర్భో బహు
వీహిః అస్త్రం ఆగ్నేయాస్త్రం సమరే యద్ధే సంప్రయజ్య తత్ర గం
గాతరే అగ్రవతినం పురోవతినం తస్య చిత్రరథస్య రథం జతునా
వికారః జాతుషః + త్రేపుజతునోష్టుగితి అణ్, ముగాగమశ్చ తస్యాలయ
స్య గృహస్య సహాయం ఆతనోల్ + తమవిస్తారేలజ్ దహాపేత్యర్థః
|| ౨౩ || — గంధర్వాణామితి || గర్వజుషః గర్వయుజః గంధర్వాణాం

పత్యుశ్చిత్రరథస్య సురసింధోరిదం సారస్తేంధవం తస్యేదమిత్యణ్ హృ
ద్భగసింధవంతే పూర్వపదస్య చేతుభయపదవృద్ధిః తాదృశే తస్థిన్

గంగాయాస్సబంధిని సౌరస్తేధవేత స్తిన్నాధసిజలేభంగస్తరంగః శిశీ
 రఃశితలః అఘాత్ - రోధసితాదృశతపైభంగః పరాజయస్తు తాపమో
 తుః సంతాపజనకః అఘాత్ - అత్ర తరంగపరాజయయోః క్లేషభిత్తి
 కాభేదాధ్యవసాయమూలాతిశయోక్త్యా అనుప్రాణితోవిరోధాభాన
 ఇతి తయోరంగంగిభావేనసంకరః - గీత్యా ర్యావృత్తమ్ || క్షౌ || ఆర్యా
 ప్రధమదళోక్త్యంతరీక్షాధమపి లక్షణం భవేదుభయోః | దశయోఃకృత
 యతికాభాంతాంగీతిం గీతవాన్భజంగేశఇతిలక్షణాత్ || ౧౪ || సఖ్య
 స్నేహితి || నపదితదానీం కుశిలవానాంగాయకానామింద్రః చిత్రరథః -
 సఖ్యస్యపాండవైస్సహమైత్ర్యాలాభాత్ ప్రహృష్యంత్యుత్సవ్యం
 త్సక్ - ప్రథమమాదౌకురునందనానాం పాండవానాంసాంస్వం సస్వకీ
 యాంవిశేషేణితిం పురోహితానుగామిత్యాదిరూపాం ప్రాదర్శయ
 త్ బోధితవాక్ - రాజాగచ్ఛేత్ప్రయాణేతుపురస్కృత్య పురోహిత
 మిత్యాదిస్తరణాదితిభావః - పశ్చాదనంతరంతు అమీషాం పాథానాం
 రమ్యాంపదవీం మాగ్నంవ ప్రాదర్శయత్ దశేయామాన-ఉ

రోధసిభంగస్తుతాపమోతురభూత్ || ౧౪ || ప || స

ఖ్యస్యలాభాత్సవదిప్రహృష్యన్కుశీల వేంద్రః కురు
 నందనానామ్ | ప్రాదర్శయత్సాంప్రథమంవిసి

పాధసి ఉదకే భంగస్తరంగః శిశిరశ్శీతలః రోధసి కూలే భంగస్తు
 పరాజయస్తు || ౧౫ || భంగస్తరంగేర్భుదేతథాజయవివ ర్యయే ఇతి
 విశ్వః || తాపస్య హేతుః కారణమభూత్ + భూసత్తాయాంబుజ్ || ౧౪ ||
 సఖ్యస్నేహితి || కుశిలవానాం గాయకానాం ఇంద్రశ్శ్రేష్ఠశ్చిత్రరథః కు
 రునందనానాం పాండుపుత్రాణాం సఖ్యస్య మైత్ర్యాం + సఖ్యర్యఙ్
 తిథావాధేయః లాభాత్ ప్రాప్తేః సపది తత్కాలే ప్రహృష్యన్
 సంత్యుత్సవ్యం ప్రథమం పూర్వం అమీషాం పాండవానాం సాంప్రదీ
 యాం విసితిం వినయం ప్రాదర్శయత్ పశ్చాత్ రమ్యాంపదవీం

మోపి అధ్వనిమాగ్గేగమనెవిషయే. తంధౌమ్యం తథాపురుస్కుర్య
తైస్త నమ్మానితవంతశ్చేతి || ౮౭ ||—ధౌమ్యస్యేతి || సుధామధురి
ష్ఠః అమృతమాధుర్యస్య ధౌరేయాభిః ధురంధరాభిః ధౌమ్యస్యసం
బంధినీభిః తతూర్ధ్వమానాబిరితి యావత్ - స్వయంవరకథాభిఃహృ
పద్యాఇతిభావః - దుర్జయపురస్యసరణిమాగ్గేగః ద్వేవాతీణివాద్విత్రా
ణిపదానీవ - ద్విత్యేపదపరిమితమాగ్గేగవాభవత్ - ఆర్యావృ
త్తం || శ్లో || లక్ష్మై తత్సప్తగణాగోపేతాభవతి నేహవిషమేజః | షష్ఠో
యంనలఘూవాప్రథమేధేనియతమార్యాయాః | షష్ఠేద్వితీయలా
న్లైవరకముఖలాచ్చనయతిపదనియమః | చరమైర్దైవంచమకతస్మాది
హభవతిషష్ఠోలఇతి లక్షణాత్ || ౮౮ ||—భూదేవేష్వీతి || అతినిబి
డేషు అత్యంతసాంద్రేషు భూదేవేషు బ్రాహ్మణేషు మధ్యభాజాంవం

శ్రయవశంవదాః || ౮౭ || ధౌమ్యస్యసుధామధురిమ
ధౌరేయాభిన్స్వయంవరకథాభిః | దుర్జయపురస్రణి
రేషాంద్విత్యాద్యభవత్పదానీవ || ౮౮ || భూదేవేష్వ

గ్గేగస్య గమనె తంధౌమ్యంపురస్కుర్యతైస్త విభక్తినిపరిణామః || ౮౭ ||
ధౌమ్యస్యేతి || ధౌమ్యస్యసంబంధినీభిః సుధాయాఅమృతస్యమధురి
ష్ఠః మాధుర్యస్య + పృథ్వాదిశాన్వదిమనిచ్ | ధౌరేయాభిఃధూర్వహః
భిః + ధురీయడ్ఢకావిత్తిథక్ టిడ్ఢాణశితిజీప్, స్వయంవరస్యకథాభి
దేమయంతీం దుమత్యాది స్వయంవరవృత్తాన్తకథనేరిత్యర్థః + దుర్
పదస్యపూర్వపదపురం ఋక్పూరితిసమాసాంతః లింగస్య భోకా
శ్రయత్యాత్ క్లిబత్వం తస్యసరణిః మాగ్గేగః ద్వేవాతీణివాద్విత్రా
ణి+సంఖ్యయావ్యయానన్నెతినమాసఃబహువ్రీహౌ సంఖ్యయోడజితిథ
చ్ పదానీవ పాదన్యాసాఇన సత్కథాశ్రవణేన గమనాయాసోనఋ
ణ్ణితిభావః | అభవత్ + భూసత్తాయాంలక్ష్ || ౮౮ ||— భూదేవే
ష్వీతి || అతినిబిడేషు భూదేవేషు బ్రాహ్మణేషు మధ్యభాజాంమధ్యం

చానామసి- పృథాకుంతితత్సతానాం యుగప్తిరాదీనాం పురిఃప్రదేశే
దుగ్రహదపురం- యుగపదేకదైవపుస్ఫిరస్ఫురితమభూత్ - తెదుగ్రహ
పురందద్భశురిత్యథః - వక్త్రాబ్జేతేషాముఖవద్దక్షిణమక్షిణయనం
చ- యుగపత్ సరభసం పుస్పిరస్పందతేస్త-అత్రదుగ్రహదపురద్యగ్వి
షయాభవనాక్షిచలనయోర్యోగపద్యాత్సముచ్చయాలంకారః - గుణ
క్రియాయాగపద్యం సముచ్చయఇతిలక్షణాత్ - ప్రహషిణీవృత్తమ్,
౮౯॥—కుమారికాయాఇతి ॥ కురూద్యహః పాండవాః తత్రపుర
దుగ్రహదస్యభూపతేః కుమారికాయాః ద్రౌపద్యాః కుచయోః ఉపమా
ద్రవ్యం సద్భూపదాథః ఘటమితియావత్ కుతూహలాత్ ప్రథమం

తినిబిడేమమధ్యభాజం పంచానామసి యుగపత్స్ప

థాసుతానామ్ । పుస్ఫిరదుగ్రహదపురంపురిః ప్రదేశే

వక్త్రాబ్జేసరభసమక్షిదక్షిణంచ ॥౮౯॥ కుమారికాయా

దుగ్రహదస్యభూపతేఃకుచౌపమాద్రవ్యమివాభివీక్షితుమ్

గతానాం పంచానామసి పృథాయాఃకుంత్యాః సుతానాం పురిఃప్రదేశే
శే అగ్రతఃప్రదేశే దుగ్రహదపురం సమాసఃపూర్వవత్ యుగపత్ ఏక
దా పుస్పిరచకాశే + స్ఫురస్ఫురణేలిట్, దక్షిణంనవ్యేతరల్ అక్షిచ
ఉభయత్ర జాతావేకవచనం-యుగపదేకదా పుస్పిర చచాల పుంసాం
దక్షిణాక్షిచలనం దక్షిణభుజచలనంచ, శుభసూచకమితిభావః(౧)॥౮౯॥,
కుమారికాయాఇతి ॥ దుగ్రహదస్య దుగ్రహద్యాభ్యస్య భూపతేఃరాజ్ఞః కు
మారికాయాః పుత్ర్యాః కుచయోరుపమాయాసాన్దృశ్యస్యద్రవ్యం ఘ
టమితియావత్ అభివీక్షితుమివ తత్రపురే దుగ్రహదపురే కురూద్యహః

(౧) తదుక్తంనిమిత్తనిదానే । స్పందాన్తూర్ధిచ్ఛత్రోలాభంఫాలే
వట్టంశుభంభువి । ఇష్టప్రాప్తిః దృశ్యకూర్మాధ్వమషాంగోహనిమాదిశే
త్ । వామభాగస్తునారీణాం శ్రేష్ఠః పుంసాంతదక్షిణః । దానేదేవ్యా
ద్విష్ణుజాయాంస్పందలంకరణేపిచ ఇతి ॥

ద్రావదీదశానాత్పర్వమేవ అభివృద్ధిమివేష్యత్యైతా- కులాబ,
 స్యకుంభకారస్య గేహంసమావిశక్ పరివిశంతి స్త-సంసప్తవృత్తమ్॥౯౦
 తామితి ॥ అథపాండవప్రవేశానుతరం స్థారంమస్తథమయం అతపన
 అద్భుతంయగోదయం సృష్ట్యానిభావమిశ్యథః - ఆవహంతః కు
 ర్వంతఇనస్తితాఇత్యుత్పైత్యైతా- సర్వేవ్యతికందర్పశా-దర్పశాలినఇశ్య
 థః - సస్తేనాఃభూపాఃదక్షిణంభుజముదస్యఉద్భృత్య-నిబద్ధానివిరు
 తానిజయవిహ్నశబ్దాఃయస్తింస్తత్ పద్యంశ్లోకం-జాల్యైకపచనంతగే
 శరస్థిరుష్పరద్భిః పటుభిః స్తవనసమదైః వందినాంవైతాళికానాం
 బృందైస్తతాః స్తూయమానాస్సంతఃశతశఃతాంమృపదపురీమాగవక్ష-

కురూద్యహస్తతపురెషతూహలాశులాలగేహం

ప్రథమంసమావిశక్ ॥ ౯౦ ॥ వ ॥ తామాగమన్నథ

పురింశతశస్సస్తేనాః స్థారంయగోదయమివాద్భుత

శూనిహంతః । భూపాస్తూతాభుజముదస్య పరద్భిర

షాండవాః, ప్రథమం పూర్వం కుతూహలాత్ కుతుకాత్ కులాలస్య,
 కుంభకారస్య గేహే సద్ధని + కర్షణాధికరణత్వవివక్షయాసప్తమీ,
 సమావిశక్-తస్యః కర్షణత్వవివక్షాయాంతు ద్వితీయా సమావిశక్
 ప్రావిశక్ + విశద్యవేళనెలడే ॥ ౯౦ ॥—తామితి ॥ అథానంతరం,
 శతశః శతంశతం + సంఖ్యైకపచనాద్భవీప్సాయామితిశన్ సమేతాః
 భిత్తితాః అద్భుతమాశ్చర్యం స్థారం స్థరసంబంధినం తస్యేదమిత్యేత్,
 యగస్యఉదయం కృతాద్యవ్యతమస్త్యేనయగసంజ్ఞా॥ని॥యానాద్యంగే
 యుగః పుంసే యుగం యుక్తైకృతాదిష్వమరొక్తైః । అయంతుస్తరయ,
 గోదయఇత్యాశ్చర్యం ఆవహంతఇవ భూపాః రాజానః అగ్రే భుజం
 భాహుం ఉదస్య ఉత్తిప్య నిబద్ధం సంబద్ధంవిరుదం(౧)యస్తిత్ తత్ ప
 థ్యం పతద్భిః పటునిదైః వందినాం, స్తుతిపారకానాం వృందైస్స

(౧) నసత్సవిజయభూతిచిహ్నంవిరుదమస్త్రీయా మిశ్యక్తమ్ ॥

అగతవంఛః- వసంతతిలకావృతమ్ ॥౯౦॥—ద్యావాభూమీశతి ॥ నీ
రః హలంపాణాయస్య తిథోక్తస్సపీఠః బలరామః యమానాం యా
దవానాం యద్బలంచతురంగం తస్యరజసాం శ్రేణిభిః పక్షిభిః-ద్యా
వాభూమీంతరిక్షం భూమించ నిరుంధన్నాచ్ఛాదయత్ సకస్య
స్త్రివిధయేనగురుణాశ్రేష్ఠేణ శౌరిణాకృష్టేన అనీప్వయమానః అనుగ
మ్యమానశ్చసన్, వేగాదాగాల్ దుగ్ధపురమితీశేషః, యేనబలరా
మేణ ద్విషతాం అవమతయేతిరస్కారాయసమ్యక్సేవ్యమానెఉదతే

గ్రహద్యం నిబద్ధబిరుదంపటువందిబ్బుదైః ॥ ౯౦ ॥

ద్యావాభూమీనిరుంధన్యదుబలరజసాం శ్రేణిభిస్సీర
పాణి ర్వేగాదాగాన్సీరస్సవినయ గురుణా శౌరి
ణానీప్వయమానః । ఆహరశ్చాయథంచద్విషదవమత

యేయేనసంసేవ్యమానెతే ద్వేహాలాహలత్వం రణభువి

మూనైఃస్తుతాస్సంతః తాంపూర్వోక్తాంపురిం ఆగమత్ + గమగ
తౌ లుక్, పుషాదిమ్యశాద్యదితీతిశ్చైరజ్ఞే ॥ ౯౦ ॥ — ద్యావాభూ
మీశతి ॥ యమానాం యాదవానాం యమశబ్దస్య తదవత్సేలక్షణా బ
లస్య సేవ్యస్య రజసాం భూమీనాం శ్రేణిభిః పక్షిభిః ద్యావాభూ
మీ దివం భూమించ + దివో ద్యావాశతి ద్యావాదేశ, నిరుంధన్య
నయశ్చాసౌగురుశ్చైతికమధారయః॥౧॥గురుర్ని యేకాదిక రేఖితాదౌ
సురమంతిణి । దుర్భరాలఘునాంప్రోక్తోగురుమహతివాచ్యవదితి వి
శ్వః ॥ శౌరిణా కృష్టేన అనీప్వయమానః పశ్చాదనుగమ్యమానః పీఠః
ససీరపాణిర్బలరామః వేగాజ్జవాదాగాల్ యేనబలరామేణద్విషతాం
శత్రూణాం అవమతయే అవమానాయ సంసేవ్యమానె ఆహరః ఆయు
థంచ తే ద్వే ఆహరాయుధే రణభువి యద్ధనూమ్యం నామతః నా
ధేయాల్ హాలాహలత్వం హాలాహలయోర్భావం ద్వంద్వంతే హృ
యమాణత్వప్రత్యయస్య ఉభయత్రాన్వయః హాలాత్వం హలత్వంశత

ణకరేణచ గృహ్యమాణైతేవ్రసిద్ధైః ఆహారః హాలాచలయథం హలం
చద్వైఅపి రణభువిహాలాహలత్వం నామతః సంజ్ఞాతః కృత్యతః కర్త
ణోపేచ ఉభయధాపివహతః హాలామద్యంహలం సీరః తయోర్బా
హోహాలాహలత్వం కాలకూటత్వం తత్రసంజ్ఞాపత్యై వంచవణాత్త
కసంజ్ఞాత్వం, చెప్తాపత్యేకాలకూటవన్తారకత్విమితి వివేకః ॥ని॥ సు
రాహలిప్రియాహాలా కృషకోలాంగలంహలం । కాలకూటోహాలాహ
లఇతిచనర్వత్రామరః, హాలాహాలాహలహలఇతిచ పారః, సగ్ధరా
వృత్తమ్ ॥ ౯౨ ॥—విభ్రాణఇతి ॥ మణిభిః దీప్రాణిఉజ్జ్వలని
కుండలానివిభతీతేభరం, అతపవ అతిలేమ అంగెమకరచరణాదిమ
అంగాఖ్యజనపదేమచ పృఖ్యతం పృసిద్ధమ్ ॥ని॥ అంగంగాత్రాంతి
కోపాయ ప్రతీకేష్వప్రధానకే । అంగో దేశవిశేషేన్యాదిః విశ్వఃఅతి

వహతోనామతఃకృత్యతశ్చ ॥ ౯౨ ॥ విభ్రాణోమ

ణిదీప్రకుండలభరం కణత్రయంపార్శ్వయోరగేచా

హారః హాలత్వం ॥ ని ॥ సురాహలిప్రియాహాలత్వమరః ॥ ఆయథం
హలత్వం ॥ ని ॥ కృషికొలాంగలంహలమిత్యమరః ॥ కృత్యతశ్చ కా
ర్యతశ్చ హాలాహలస్య భావంహాలాహలత్వం విషభావం॥ని॥ కాలకూట
హాలాహాలాఇత్యమరః ॥ ప్రజ్ఞాదితావదణ తస్యభావస్తవితలావితి త్వ
ప్రత్యయః, వహతః ప్రాప్నువతః + వహప్రాపణైలట్, సఅగా
దితిపూ ర్వైకాన్వయః(౧) ॥౯౨॥—విభ్రాణఇతి॥ మణిభిదీప్రయోః
దీప్తయోః సమికం పీతిరః కుండలయోధారం పచాద్యజంతేన కృద్యో
గాచష్ఠీసమస్యతఇతిసమాసఃఉపపదసమాసేతుక మ్మణ్యణిత్యణాన్వి
తో నీఖిలమ సమస్తేమ అంగెమ అవయవేమ అంగదేశేమచ అతిమ
నోజ్ఞాకాంతిర్యన్యతత్ త్రయోఽవయవాఅన్యత్రయం + సంఖ్యాయా

(౧) హాలంపీత్వాహలంగృహీత్వారణరంగమరత రెచ్చేదయం । త

జుభయశువ్యరీణాం కాలకూటప్రయోగకృత్యం కుర్యాదితిభావః॥

మహాజ్ఞానరూపసౌందర్యం యస్యతత్ కణానాం శ్రుత్యైః రాధే
 యశ్యచత్రయం, పార్శ్వయోః సవ్యదక్షిణయోః అగ్రచవిభాగాః
 పృథ్విద్యౌః సప్తసౌమ్యతాః అనుబంధాయైః ప్రతిబింబతు
 లైర్విరిత్యథః సవత్సానవదశకసంఖ్యాకైః సవఅధికాయేషాం తైశ్చ తి
 నుజైః సవాధికసవతిసంఖ్యాకైర్దేశ్యాసనాదిభి ర్విత్త్యథః, పరివృ
 త్తాః ప్రాంతాశ్చతుః పార్శ్వాయస్యతథోక్తస్సక్, సేనాసు అను
 యాత్రికిం యేదుండుభయః భేద్యః తేషాం నాదైః భాంకారైః తు
 దిలంపూర్ణానభః ఆకాశాయస్యతథోక్తస్సక్ ఆసీదత్ ఆగతవాన్
 అత్రాపిదుగ్ధవపురీమితి శేషః, శాదూలవిక్రీడితం వృత్తమ్ ॥౯౩॥
 తదన్వితీ ॥ తదనురాజలా కాగమనానంతరం, పరితః కీర్ణైః రలంకృ

తిమహాజ్ఞరూపమఖిలైష్వంగేషు దుర్యోధనః । సేనా
 దుండుభిచాదతుం దిలనభాన్సప్తసౌమ్యనుబంధాయైరా
 సీదత్సనవాధికైః పరివృతప్రాంతా సవత్సానుజైః ॥౯౩॥
 తదనుపరితః కీర్ణైః పుష్పైస్తరంగితసౌరభం మణిమయ

అవయవేతయవితితయప్, ద్విత్విభాన్ తయసౌమ్యజ్వేత్వయజాదేశః,
 కణానాం శ్రుత్యైః రాధేయస్యచ త్రయం పార్శ్వయోః పక్షభాగ
 యోరగ్రచ పురతశ్చ క్రమాదితి శేషః విభాగాః దధానః సేనాయాః
 దుండుభేదైర్యా నాదైః ధ్వనినా తుందిలపూరితం + తుండుశబ్దాత్
 + తుందాదిభ్యోలచ్చేతి లచ్ ॥ ౯౩ ॥ తుందిలస్తుందిభస్తుందిబృహత్కృషి
 చుండిలశత్రుమరః ॥ సభోయస్యసఃస్వస్యతత్తనః అనుబంధాయైః పృ
 త్తిబింబనదాచరితైః + క్యజంతాల్ కః సవభ్యోధికైర్నవత్తా ॥ ౯౩ ॥
 వింశత్యాద్యస్సడైకలైస్సర్వాస్సంఖ్యయోరిత్యమరః ॥ అను
 జైః పరివృతప్రాంతః సదుర్యోధనః ఆసీదత్ ప్రాప్తః + పదవిశ
 రణగత్యవసాద సేమలక్ష్ పాశూర్ధైతి సీదాదేశః ॥ ౯౩ ॥—తదన్వితీ॥
 తదను తదన్వితరం పరితః సర్వత్ర + పర్యభిభాన్చేతి తనః । కీర్ణైః

తైః పుష్పైః తరంగితం వర్ణితం సౌరభం యస్య తత్, మణిమయేషు మహత్సుచమంచెషు ఆసనేష్వరూఢాః అధిష్ఠితాః అవనీంద్రాణాం రాజ్ఞాం పరంపరాః పశ్చిమాయస్మిన్ స్తత్, అగురుభిః జనితైర్ధూపైః పరిమళధూపైః ఆలిహ్యమానాని స్పృశ్యమానాని వితానాని డల్లోచాః యస్మిన్ స్తత్, స్వనితాశ్శబ్దాయమానాః పటహవాద్యవిశేషాః యస్మిన్ స్తత్ స్వయంవరమండపం ప్రాపుః ప్రాప్తాః హరిః క్షణేన తత్ || శ్లో || రసయగహయైస్సామాస్లాగోయదాకధితాహరిరితి లక్షణాత్ || ౧౪ || — జాగ్రదితి || తతః జాగ్రతానిత్యప్రకాశేన సోమకానాం పాంచాలానాం కీర్తిరెవ సోమశ్చన్ద్రః | లెననిమిషత్సు సర్వదా ముకుళీభవత్సు పద్మేషు అవకాశస్య నివస్తుమాన్పదస్య, అత్యయేన అప

మహామంచారూఢావనీంద్రపరంపరమ్ | అగురుజని

తైర్ధూపై రాలిహ్యమానవితానకం స్వనితపటహం

ప్రాపుః పాథాన్ స్వయంవరమండపమ్ || ౧౪ || జాగ్ర

త్సామకకీర్తిసోమనిమిషత్పద్మావకాశాత్యయప్రా

విక్షిప్తైః కుసుమైః తరంగితం సంజాతతరంగం సౌరభం పరిమళో యస్మిన్ తం మణిమయేషు మణివికారేషు + మయద్వేషితయోరితి మయట్ మహత్సు మంచెషు ఆరూఢా అవనీంద్రాణాం పరమృరాయస్మిన్ తం అగురుభిః కృష్ణాగురుభిజ్జనితైరుత్పాదితైర్ధూపైః ఆలిహ్యమానాని ఆస్వాద్యమానాని వితానాని డల్లోచాయస్మిన్ తం || ౧ || అస్త్రీనిశానముల్లాచిత్యమరః || శేషాద్విభాషేతి కప్ స్వనితాః ధ్వనితాః పటహవాద్యైః స్వయంవరస్య మండపం || ౧ || మండపోస్త్రీజనాశ్చయశ్చిత్యమరః || పాథాః పాండవాః తస్యేవమిత్యే అపత్యేతుధక్ స్యాత్ ప్రాపుః + ఆప్తవ్యాప్తౌ లిప్త్ || ౧౪ || — జాగ్రదితి || జాగ్రతా జాగరూపేణ సోమకానాం కీర్త్యైవ సామేన చుహ్నేణ నిమిషత్సు సంకుచత్సు పద్మేషు కమలేషు అవకాశాత్యయా

శ్రీమేనప్రాప్తః యః ఇందీవరే నీలోత్పలనిత్యవాసః సేనఘటితాయో
జితాశ్యామప్రభానీలకాంతిర్యసాః తథాక్రాంతిః లక్ష్మీరవస్థితేతి త
ద్భూతోద్ధాపితోత్పైతా- పాశ్చాలస్య సుతాద్రావదీపురః అగ్రవ
శ్యతాం రాజ్ఞాంబుద్ధిమివ- శిబికామాందోళికాందేవ అప్యగ్నిరుహ్య
త్యథః- పరిజనైస్సాధణం సఖిభిస్సహరంగస్తలీం స్వయంవరమండ
వంప్రావిశత్- అద్యాగచ్ఛతిద్రావదీతి సర్వేషురాజసుతగ్ధతాం
తః కరణైషుసమాగచ్ఛదిత్యథః- శామూలవిక్రీడితంవృత్తమ్ ౧౯౫॥
ద్రావదీతి ॥ తక్షణం ద్రావదీప్రవేశక్షణైరంగవతటాకే సరసి-
ద్రావద్యాముఖస్తేవశశినః ద్యుతేస్సూపదేవ కాముదీచంద్రికాత

ప్రైందీమనిత్యవాసఘటితశ్యామప్రభాః క్రిరిన । పా
శ్చాలస్యసుతాతతఃపరిజనైస్సాధణం పురః వశ్యతాం
రాజ్ఞాంబుద్ధిమివాధిరుహ్యశిబికాంరంగస్తలీం ప్రావిశ
త్ ॥ ౧౯౫ ॥ ద్రావదీముఖశశిమృతినంపత్కాముదీమ
హతిరంగతటాకే । పక్షచక్రయగళంనృపతినాం త

దశవకాశాత్ ప్రాప్తేన ఇందీవరేషు నీలోత్పలేషు నిత్యవాసేనాన
వరతస్థిత్యాః ఘటితా శ్యామానీలా ప్రభా యస్యాస్సా శీరివ లక్ష్మీరవ
స్థితా తస్యాః కృష్ణవణతాద్వితిభావః ॥ పాంచాలస్య వంచాలానాం
రాజ్ఞః+క్షత్రియసమానశబ్దాజ్జనవదాత్రస్య దాజన్యపత్యవదిత్యశ్చ సు
తా పుత్రీ ద్రావద్యపి తతః అనంతరం పరిజనైస్సాధణం పురః అగ్ర
వశ్యతాంరాజ్ఞాం సృషాణాం బుద్ధిమివ శిబికాం ॥ ౧౯ ॥ శిబికాయాప్య
యానంస్యాదిత్యమరః ॥ అధిరుహ్య ఆరుహ్య రంగస్తలీం । నృత్తమల్ల
యద్ధన్వయంవరాదిధూవిశేషస్య రంగమితిసంజ్ఞా, ప్రావిశత్ ప్రవివే
శ + విశప్రవేశనేలక్ష్ ॥ ౧౯౫॥—ద్రావదీతి ॥ ద్రావద్యాః ముఖంల
వనమేవశశీ చంద్రః తస్యద్యుతినంపత్ కాంతిసమ్మద్ధిరేవ కాముదీచం
ద్రికా తయా మహతి అధికే రంగమేవతటాక స్థస్థితా ॥ ౧౯॥ పద్మాకరస్త

యామహతిమనోజ్ఞేనతి - నృపతీనాంపక్షణీవీవ చక్రా - కోకదంఽత్తి
తయోర్యగళంధ్వంద్వం, భవలూరంవిజఘటేవియ క్తమాసీత్ - అ
త్యాదరాద్రాజానోవిష్పాగ్యలోచనేతామద్రాక్షురిత్యథః - చద్వి
కాయాంచక్రవాకావియుజ్యంతఇతి ప్రసిద్ధిః - సమస్తవస్తువర్తిసా
వయవయావకం- సాగతావృత్తమ్ || ౯౬ ||—తామితి || నదసిస్వ
యంవరమండపే మహీసురాణాంమధ్యేస్థిప్యేతిశేషః. తాంప్రపదీం
పశ్యతః తస్యవాసవనం దనస్య అజానస్య సంబంధిని - వామేతరే
దక్షిణైమహతిప్రతాపెనన్తా ఘృభుజే స్ఫురణంస్పందిః సపదితతాం
లేప్రకటిభవితుమిచ్ఛాఃప్రకటిబుభూషాః + భవతేస్సన్నంతాదు
ప్రత్యయః అన్యచ్ఛావితి పూర్వపదాకారస్యేత్వం - అంతర్బలస్య
ఉద్వలనం కిలఙ్కాధ్వముత్థితిర్నివేత్యత్యైత్వా- బధూన || ౯౭ || దక్షి

త్క్షణంవిజఘటేబహుమూరమ్||౯౬ || తాంపశ్యతస్య

దసితస్యమహీసురాణాంవామేతరేమహతివా సవనం

దనస్య | అంతర్బలస్యసపదిభక్రటిబుభూషా రుద్వల్ల

టాకోస్త్రీకాసారస్పరసీసరఇత్యమరః || నృపతీనాం తాజ్ఞాం పక్షాణ్యే
వచక్రాశ్చక్రవాకాః || ౯౬ || కోకశ్చక్రశ్చక్రశాకఇత్యమరః || ధర్వత్రయ
మూరవ్యంనకాడితాత్సమాసః || లేషాం యగళం ద్వంద్వం ఏకవచ
నం ప్రత్యేకాభిప్రాయేణ తత్క్షణం + కాలాధ్వనారత్యంతసంయోగేద్వి
తీయా బహుమూరంవిజఘటేవియ క్తం + ఘటచేష్టాయాః బ్రిహరాత్యా
చక్రవాకానాం వియోగాదితిభావః || ౯౬ ||—తామితి || మహీసు
రాణాం విప్రాణాం సదసి సభాయాం తాంప్రపక్షిం పశ్యతః వా
సవనందనస్య అజానస్య వామః ఇతరాయస్యేతిబహువ్రీహిః త్వన
జానతాత్సర్వనామసంజ్ఞానిషెధః యద్యపిషంచమితత్పురుషాయుక్తః
తథావ్యత్ర బహువ్రీహిః అన్యథా వామేరస్మిన్నితి స్యాత్ మహతి
క్షణే బాహా సపది దాక్ || ౯౭ || ద్రాక్షంక్షుసపదిదురిత్యమరః|| ౯౭ ||

కౌక్షిపరిస్పందోదక్షిణస్సభుజస్యచ ॥ హృదయస్సప్రసాదశ్చ సద్యః
స్సంసిద్ధిసూచకా ఇతి శాకునాః ॥ వహీసురాణాం సదస్థితావతావ
శ్యత ఇతి వాయోజగ - వసంతలిలకావృత్తమ్ ॥ ౯౭ ॥ — తావదితి ॥
తావత్ తవాసాక్షాత్ మూర్తీభూయసరభస ముపేత్య ఆదేహ్యం వ
క్ష్యమాణీత్యావత్తుం మనోయస్యసః తుంకామమనసోరపీతి మకార
లోపః - ప్రద్యుమ్నః యుద్ధధివస్థితః ధృష్టద్యుమ్నః ద్విపదస్యపు

శంకిలభుజైస్సురణంబధూవ(౧) ॥ ౯౭ ॥ గ ॥ తావత్సర,

భసముపేత్యసాక్షాదాదేహ్యమనః ప్రద్యుమ్న ఇవ

ధృష్టద్యుమ్నస్సాయితైస్సాకం సకాశముపసీతం స్య

కటిబుధూయోః చప్యంతాత్పరస్యభవతైస్సన్నంతాత్సనాశం ఘేత్యః (౨)
అంతబలస్య అంతశ్శైర్భస్య ఉద్వల్గంకిల ఉత్క్లవనమివ స్ఫురణం
చలనం బధూవ + భవతైర్విత్ ॥ ౯౭ ॥ — తావదితి ॥ తావత్ సర,
భసం సవేగం సహవణంవా ॥ ౧ ॥ రభసోవెగహామయోరితివిశ్వః
ఉపేత్యాగత్య సాక్షాత్ప్రీత్యక్షం ఆదేహ్యం శాసితం మనోయస్యసః
+ తుంకామమనసోరపీతి మలోపః ॥ ప్రద్యుమ్న ఇవ కామఇవ ॥ ౧ ॥ ప్ర
ద్యుమ్నో మనకేతన ఇత్యమరః ॥ ధృష్టద్యుమ్నః కావదీభాతా (౩) సా

(౧) దక్షిణ భుజ స్ఫురణ సాధ్యలి గసఫలత త్వాద్వైపదీపరిరంభనూచ
కం నిమిత్తమధూదిత్యాకూతం । తథాచ శాకుంతల కాళిదాసు —
శాంతవిదమాశ్రమపదంస్ఫురితచబాహుఃకుతఃఫలమిహాస్య । అథవా
భవితవ్యానాం ఛావరాణీభవతిస్వత్య ॥ ఇతి ॥ తథాచ ఉక్తాశ్చ
ఆర్యక్షేమీశ్వరః ॥ స్పందతేవామనయనంబాహుస్ఫురితదక్షిణః । వ్య
సనాభ్యుదయాప్రాప్తావిదకభయతీవమే ॥ ఇతి ॥ (౨) తృణయాదిమ
భాషితపుంస్కమిత్యాదినా పుల్లింగవమ్రావం (౩) ధృష్టంజనైశ్చితంధ్యు
మ్నం బలంయస్యసః । ద్యుమ్నంబలేథే ఇత్యమరకేషః ॥ ధృష్టద్యు
మ్న ఇతిపారేధృష్టంప్రగల్భంధ్యుమ్నంబలం యస్యేత్యగ్రణః ॥

త్రః సాయకైః బాణైస్సాకం సకాశం సమీపం ఉపసీతం ప్రాప్తితం
 అతఏవస్వయంవరం దృష్టుమిచ్ఛయాదిదృక్షయా ప్రత్యాసన్నం సా
 న్నిహితం సుపరివారం పరిజనసహితం పన్నగపతిం శేషమివస్థితంచా
 పంపురస్కృత్య అగ్రనిధాయ- కన్యాయాః ద్రౌపద్యాః అవలోక
 నేన ధన్యా కృతార్థా రాజన్యాన్రాజ్ఞః ఏవం వక్ష్యమాణిత్వా
 అవాదీత్ ఉక్తవాణ్ వదెకతః రిలుజ్ - ఉత్పేక్షాద్వయసంస్పృష్టిః॥
 ౯౨॥—అ॥ ఉక్తిప్రకారమాహ ॥ బాణైసేతి ॥ హేన్మపాః యఃయు
 ష్తాకమన్యతమఃకోవాసంప్రతిఅద్యదివి ఆకాశైస్థితం ఏతల్లక్ష్యంయు

యంవరదిదృక్షయానపరివారం ప్రత్యాసన్నమివప
 ఘ్నగపతిం చాపం పురస్కృత్య కన్యావలోకన ధ
 న్యాన్రాజన్యానైవమవాదీత్ ॥ ౯౨ ॥ ప ॥ బాణేన
 సంప్రతివృషాదివిలక్ష్యమేతత్తచ్ఛాయవద్భువి నిపాత

యకైస్సమం బాణైస్సహ సకాశం సమీపముపసీతంప్రాప్తితం స్వయం
 వరస్యదిదృక్షయా దర్శనైచ్ఛయా + దృశేస్సన్నంతాదప్రత్యయాదిత్య
 కారప్రత్యయః ప్రత్యాసన్నం సమీపమాగతం సుపరివారం సుపరివారసహి
 తం తేనసహేతితుల్యయోగఇతిసమాసః వోపసజ్జనసేతి సహస్య
 షః పన్నగపతిమివ వాసుకిమివ ॥ ౯౧ ॥ వాసుకిస్తు సర్పరాజఇత్యమ
 షః ॥ చాపం ధనుః పురస్కృత్య పురోసదాయ+పురోవ్యయమితిగతి
 పంజ్ఞాకుగతిప్రాదయఇతిసమాసః సమాసేనఇహాపూర్వఇతిక్రొవల్యప్ న
 మస్తురసోరితి సత్త్వం కన్యాయా అవలోకనేన దర్శనేనైవ ధన్యా
 ధనం లభ్యమాన్ ధనగణం లభ్యేతియత్ రాజన్యా ఏవం వక్ష్యమాణ
 ప్రకారేణావాదీత్ అవోచత్ + వదవ్యక్తాయాంవాచి రుజ్ వదప్ర
 జేతివృద్ధిః ॥ ౯౨ ॥—బాణైసేతి ॥ హేన్మపాః హేరాజానః దివిఆకా
 శే విద్యమానమిత్యధ్యహారః ఏతల్లక్ష్యం శరవ్యం॥ ౯౧ ॥ లక్షంలక్ష్యం
 శరవ్యం చక్షుషరః ॥ తస్యచ్ఛాయ తచ్ఛాయం విశామసేనానుధా

త్యైవ్యితీయ- తస్యలక్ష్మీవ్యసృ ఛాయామివతచ్ఛాయవత్ తదనాతవమితే
 త్యైవ్యితీయ + విభాషానేనేత్యాదిస క్లిబతా ॥ ౧ ॥ ఛాయాసూర్యప్రియా
 కాన్తిః ప్రతిబిమ్బమనాతపఞ్జ్యవరః-బాణాన భువి నిపాతయితుం ప
 టుంసమధః- నవీవన్యవఃస్వస్యసారం ప్రదర్శ్య ప్రకటికృత్య- ఇ
 మాం ఏతచ్ఛాయపసంబంధినీమూర్ధ్వం శింజినీమివ ఇమాంపురోవతినీం
 మమస్వసారం భగినీం ద్రావదీం దక్షిణాపాణౌకుర్యాత్ వివహేత్-
 స్వీకుర్యాదిత్యధః- నవీవన్యపఞ్జ్యపియోజ్యం- వీర్యశుక్లేయం సకు
 లవయశ్శిలాదిశుక్లేతిభావః అత్ర ద్రౌపదీశింజిన్యోః ప్రకృతయోః
 పాణిగ్రహణధమేణౌపమ్యస్య గమ్యత్వాత్తుల్యయోగితాభేదః య
 త్తుతచ్ఛాయవద్భువిలక్ష్యచ్ఛాయావత్త్వామేవ భువీతివాన్విఖ్యాయ అ
 న్యత్రపాతయితుం స ర్వేషిసమథాః భూపాఇతి నృసింహః-తన్న-రవి
 గత్యనుసారిణ్యైలక్ష్యచ్ఛాయాయాః భగ్నలక్ష్యపాతస్యచదవయో
 యితుంపటుర్యః । మూర్ధ్వమిమామివనదక్షిణవపాణౌ

కుర్యాత్స్వసారమభిదర్శ్యమమస్వసారమ్ ॥ ౧౯౯ ॥

చ్ఛాయైతినపుంసకత్వం తచ్ఛాయమన్యమస్తీతితచ్ఛాయవతీ తత్ప్రతి
 బింబవతీత్యర్థః తస్యాంభువిభూమాపుంవద్భావఃపీత్యైవ్యితీయనానాబా
 ణాననిపాతయితుంయంపటుఃదక్షింసరాజాస్వసారంస్వబలం॥౧॥ సారో
 బలేస్థిరాంశైశ్చత్యవరః॥ అభిదర్శ్యప్రదర్శ్య+దృశేణ్యంతాల్ క్త్వా
 ల్యప్ ఇమాం పురోవతినీం మూర్ధ్వమివ శింజినీమివ ॥ ౧ ॥ మూర్ధ్వ
 జ్యశింజినీగుణఇత్యవరః ॥ మమస్వసారం భగినీం దక్షిణా అవసవ్యే
 పూర్వాదిభ్యోనవభ్యోవేతి స్తీన్నాదేశవికల్పః । పాణౌ హస్తేవీవకు
 ర్యాత్ అథవా పాణౌ కుర్యాదేవ సంశయోనాస్తీతిభావః + దుకృ
 ణ్కోకరణావిధిలిప్తే కరోతేస్తీపితనాదికృష్ణ్యిణ్రితుప్రత్యయేసాన్వయా
 తుకాధాధాతుకయోరితిగుణా యాసుటి ఇతిలోపేసలోప అతడ
 త్సార్వభౌమక భృత్యుకా రయేచేతిప్రత్యయోకారలోపేనభకర్షురామి

రెకది క్షస్య కదావ్యసంభవాత్ భారతవిరద్ధత్వాద్వ తత్ర అథి
జ్యధనుస్సంహితవాణేన లక్ష్యభేదనమాత్రస్యైవ శుక్లతయా శృవ
ణాదితి || ౯౯ || — ఇత్థమితి || ఇత్థంఉక్తప్రకారేణ ప్రగల్భంసప్రా
ధ్నియథాతథా ఉదితాఃభృష్టదుష్మేనోక్తాఃతాఃమహిపతీనాం పజ్జు
యః రభసేన వేగేనహషేణవా || ౧ || రభసావేగహషేణయోరితివిశ్వః
పీరాదుత్థాయచాపముససృత్య సన్నిధాయకరేపిక్యత్వా - చాపమితి
యోజ్యం ఆదాయోత్సర్జయః- కృతఃయత్నః ధనురావౌపణవ్యాపారో
యేనతమాత్మానం నిజశరీరమేన- పీడామార్తలనైషః ప్రాప్తీతవ
త్త్యః మూర్ఖీలశేషతాంతు ఆతిఃరథనుష్కృతింనానైషః నయతేకర్త
రిలుక్ - దుశ్చిత్వాద్వికృతమకత్వమ్ || ౧ || ఆతిఃపీడాధనుష్కృ
త్యోరిత్యమరః- అత్రఆతిప్రావణస్య శరీరమూర్ఖ్యోరుభయత్ర
ప్రాప్తౌశరీరమాత్రే నియమనాత్పరిసంఖ్యాలంకారః - పీడాధను
ష్కృత్యోర్లెషభిత్తికాభేదాధ్యసనాయమూలాతిశయోక్త్యనుప్రా

ఇత్థంప్రగల్భముదితారభసేనపీరాదుత్థాయచాప ముప

సృత్యకరేపిక్యత్వా । అత్తానమేవకృతయత్నవనైషః

రాతిః మూర్ఖీలతాంనతుమహిపతి పజ్జుయస్తాః ||

తీ దీక్షాభావేచరూపం || ౯౯ || — ఇత్థమితి || ఇత్థం పూర్వోక్త
ప్రకారేణ ప్రగల్భంయథాతథా క్రియావిశేషణత్వాత్కమత్వంక
మేణి ద్వితీయా ఉదితాఉక్తాః వదేః క్తః వచిస్వపి యజాదీనామితిస
మృసారణం తాఃప్రసిద్ధాః మహిపతీనాం రాజ్ఞాం పజ్జుయః శ్రే
ణ్యః రభసేన వేగేన పీరాల్ అసనాల్ ఉత్థాయ ఉపసృత్య సమీప
మాగత్య చాపంధనుః కరేహస్తేక్యత్వా కృతాయత్నయోసతం అత్తా
నమేవ స్వమేవ ఆతిః పీడాం అనైషః ప్రావయామూసుః కదా
చన మూర్ఖీలతాం జ్వాలతాంతు ఉపమితసమాసః ఆతిఃధనుఃకోటి
|| ౧ || ఆతిఃపీడాధనుఃకౌట్యోరిత్యమరః । నానైషః + ణీష్వా

తీ- నవ్యాభ్యుదయముభారతే-ద్వితీయ స్కంధః ౨౦౧

ఋతః ఇతి ద్వయోరంగంగిభావేన సంకరః - తస్యచధనురారోపణయా
 పేష్టాథా సముద్యమోచ్చరీరపీడావాప్తివణానాత్తకవిషమ ప్రభేద
 స్య చైకవాచకానుప్రవేశసంకరః- తస్యచధనురారోపణసామగ్గీస
 త్త్వేపి తదనుత్పత్తికథనాత్తికాయావిశేషోక్త్యా పునరైకవాచకాను
 ప్రవేశసంకరః ఇతి సూక్ష్మదృగ్భిరాకలనీయం- వసంతతిలకావృత్తమ్ ॥

౧౦౦ ॥—దృష్టేతి ॥ అధనిలింపపతేః ఇంద్రస్యకుమారోజ్జనః- ఇ
 దంధనురారోపణాశక్తంరాజకంరాజబృందం సంసదీసభాయాం దృ
 ష్టావ - ద్విజసంఘస్య మధ్యాన్నిగత్యధనుస్సమీపమాగత్యేత్యదః
 కరేణ్యతేచాపెతరోపితజ్యేతరు నమధత్తసంఘటితవాణా భూపేషు
 గూరారోపణమాత్రేప్యశక్తేషు లజ్జాంసమధత్త - వసుధేంద్రపుత్రాన్
 ద్రాపద్యాంభూరీకుతుకం కుతూహలంచసమధత్తత్రాజానస్యేకే
 నశరసంధానవ్యాపారేణలజ్జాకౌతుకద్వయాత్తకవస్తవ్వింతరసంధానవ
 ణానాద్విశేషాలంకారభేదః ॥ శ్లో ॥ కించిదారంభతాశక్యవస్తవ్వింత

దృష్టావధరాజకమిదంద్విజసంఘమధ్యాన్నిగత్యసం
 నదినిలింపపతేఃకుమారః!చాపేశరంకరధృతేసమధత్త
 లజ్జాంభూపేషుభూరికుతుకంవసుధేంద్రపుత్రాన్ ॥

పణెలుడే సివివృద్ధిరితివృద్ధిఃసిజభ్యస్తేతి ర్భజాన్ ॥ ౧౦౦ ॥—దృష్టే
 తి॥ అథానంతరం నిలింపానాం దేవానాం+నౌలింపెరావచ్యతిశః!
 శేషుచాదీనామితిముమ్! పశ్యురింద్రస్య+పతిస్సమాసవీచేతిసంజ్ఞా
 కుమారః అజానన్సంసది సభాయాం ఇదంపురొవతిరాజకం రాజ
 సమూహం + గోత్రాక్షిప్తేతిపుష్కో యువారిత్యకాదేశఃస్తద్దిశ
 తిటిలాపః దృష్టావద్విజానాం విపాణాం సంఘస్య సమూహస్య మ
 ధ్యాత్ నిగత్య నిష్క్రమ్య కరధృతే చాపే ధనుషిశరం నమధత్త
 సంధానంకృతవాణా+దుధాక్షధారణపోషణయోఃలజ్జే భూపేషురా
 జసులజ్జాంసమధత్తపురుషేంద్రపుత్రాన్ ద్రాపద్యాంభూరికుతుకం

౧౦౨ సవ్యాఖ్యేచముఖారతే ద్వితీయస్తబకః.

చక్రతిశ్చసఖతిలక్షణాత్ || ౧౦౧ ||—వీరేశతి || తేన వీరేశాజ్ఞానై
నకర్తావిశిఖేన బాణానకరణేన విలూనంఛిన్నం మూలంఆదిర్యస్యతే
త్ - చక్రవద్భ్రమణభిమణేనఉపలక్షితం పతయాభుపతత్ || ౧ || పత
యాభుస్తుపాతుకఇత్యమరః - అతవనశరవ్యం లక్ష్యయంత్రం తదా
అస్తిక్ సమాజస్య రాజద్విజస్సుఘస్య వలయేమండలే - అయమజ్జన
వీవదోష్టాక్ సఫలభుజబలశాలీ - ఇతి ఉక్తప్రకారేణ ఆహితాఘటి
తా అభినయస్యఉక్తాధాభివ్యంజకాత్తకచెష్టాయాఃలీలావిలాసః యే
నతథోక్తమివేత్సుత్యై ష్టా-ఆబధాసేరరాజ - భాసతైకతకరిలిట్
౧౦౨||—నిష్పతదితి || తదానీం సురాణాంకరయోః అంజలీనాంసం

౧౦౧ || ప || వీరేశతేనవిశిఖేనవిలూనములం చక్ర

భ్రమణేపతయాభుతదాశరవ్యమ్ | అస్తింత్రమాజవల

యేత్వయమేవదోష్టానిత్యాహితాభినయలీలమివా బ

ధాసే || ౧౦౨ || ప || నిష్పతత్సురకరాంజలిపుంజా

కుతుకం కుతూహలం సమధత్త || ౧౦౧ ||—వీరేశతి||వీరేశతేనాజ్ఞా
నై నకర్తా విశిఖేనకరణేన విలూనం చ్ఛిన్నం మూలంయస్యతే చ
క్రభ్రమణ చక్రవద్భ్రమణేన పతయాభుపతత్ + పత్యైకంతాల్స్పృ
హిగృహీతిఆభువాయామంలెతిజ్ఞాయాదేశః శరవ్యం లక్ష్యం తదా
తస్మిక్ కాలే అస్తిక్ సమాజస్సంఘః వలయఇవకంకణఇవ + సంపూ
ర్వాదజేఘ్నా అజైర్వ్యఘజావారితివీధావాభావః || ౧ || పశూరాం
సమజౌన్యేషా సమాజఇత్యమరః || వలయఃకంతరౌగన్యాద్వలయఃకం
కణేపిచెతివిశ్వః || తస్మిన్నపి అయమేవాజ్జనవీవ దోష్టావస్యస్తైతి
దోష్టాక్ బాహుశాలీ+తదస్యాస్యస్తి నితి ప్రశంసాయాం మతుప్ ఇ
తి ఆహితా కృతా + దధాతైక్తదదాతేహిరితిహిరితిఅభినయస్యవ్యం
జకస్య || ౧ || వ్యంజకాభినయాచమావిత్యమరః ; లీలావిలాసాయేశ
తదివ ఆబధాసే చకాశే + భాస్మదీప్తలిట్ || ౧౦౨||—నిష్పతదితి||

పుటాత్తకవిన్యాసానాం పుంజాత్సమూహాత్ ॥ ౧ ॥ తాయతావంజ
లిః పుమానిత్యమరః - తౌకరావిన్యసః - కురువీరమభిరః అజుః
స్యై సర్వపాశ్వేషు + అభిరఃపరితఇత్యాదిసాద్వితీయా - నిష్పతత్
పుష్పవషణంవిక్రమలత్త్యైః మందహాసః పిరోయంచహసుభావ ఇ
త్యానందకృతాదరహాసః ఇతిఉక్తాత్తికాంబుద్ధిం భ్రాంతింసకలస్యప
శ్యతౌజనస్య చెతసిమనసి నందధేనుబయామాన - భ్రాంతిమదలంకా
రః - సావగతావృత్తమ్ ॥ ౧౦౩ ॥ — పాంచాతతి ॥ పాండోస్తనూ
జంపరితః అజుఃసస్య సర్వభాగేషుపి పూర్వవద్ద్వివితీయా - పాంచా
లపుత్రాప్రద్రౌపద్యాప్రహితాః పెరితాః కటాక్షాః నెత్కౌతదగ్న
షాని ఇహ అజుఃనేనూంగల్యస్వయంవరణభయోగ్యామాలా అవతరే

త్పుష్పవషణమభిరఃకురువీరమ్ । మందహాసఇతివిక్ర
మలత్త్యైస్సందధేనకలచేతసిబుద్ధిమ్ ॥ ౧౦౩ ॥ పాం
చాలపుత్రీ ప్రహితాఃకటాక్షాఃపాండోస్తనూజం పరి
తౌవవల్లుః । మాంగల్యమాలావతరేదిహేతి మాధ్వలి

సురాణాం దేవానాం కరాణాంహస్తానాం అంజబీనాం ॥ ౧ ॥ పాణి
ర్నికుబ్జఃప్రసృతిస్తాయతావంజలిఃపుమానిత్యమరః ॥ పుంజాత్ సమూ
హాత్ కురువీరంఅజుఃసంఅభిరః+అభిరఃపరితఇతిద్వివితీయా నిష్పతత్
పరిపతత్ పుష్ప వర్షంకుసుమవృష్టిఃవిక్రమస్యఅతిశక్తైః ॥ ౧ ॥ విక్రమ
ప్రవృత్తిశక్తితైత్యమరః ॥ లత్త్యైస్సంపదః ॥ ౧ ॥ సంపత్తిశ్శిశ్పలక్షిశ్చే
త్యమరః ॥ మందహాసఇతిస్త్రితమితిసకలానాం నిఖలానాం చేతసి మ
నసి బుద్ధిం నందధే చక్రే+ దధాశేలిః ॥ ౧౦౩ ॥ — పాంచాల
పుత్రీ ॥ పాంచాలపుత్ర్యా ద్రౌపద్యా ప్రహితాః పెరితాః హిగ
తావిత్యస్తాత్ కుంకటాక్షాః పాండోస్తనూజం అజుఃసం పరితః సర్వ
తః పూర్వవద్ద్వివితీయాశహస్తికా అజుఃనే మాంగల్యమాలా వరణమా
ఖా అవతరేత్ ఆగచ్ఛేత్ + త్నాన్లవనతరణయోః+సంధావనాయాం

దాగచ్చత్ ఇతిహేతోః పూర్వమేవోపయాతాః ఆగతాఃమాధ్వీతి
హః భృంగాఇతేత్యుత్పేక్షా- వవల్లుః పరివపుః- ఇంద్రవజ్రావృత్తం
॥౧౦౪॥ —జననేతి ॥ తయాహృవద్యాజననాంతరేపూర్వజన్తని నా
శాయసీనామని ॥ నేత్రవారిభిః పత్యలాభకౌకన జాతైః స్పష్టాని
ఉత్పాదితానియానిత్రిపథాయాం గంగాయాం హేమపయోజానికనకక
మలానితైగుణభితా సంఘటితేవస్థితా- చంపకానాంచాంపెయకుసు
మానాం మాలికావలవైరిభువః అజ్ఞానస్యకరే అధికంతరం+ విభక్త్య
ధావ్యయాధావః వరణైవతిత్వేన స్వీకరిణనిమిత్తం +నిమిత్తాత్కర్త
యోగఇతి నష్టసి - విలెనేనిక్షిప్తా- తనోతేకమణిలిట్ - పురాజ
న్తనికీలేయం నాశాయసీనమాఖ్యావత్సథాంతపస్యంతీశుష్టేన మహా
దేవేన చాదితాదేవేంద్రాహ్వనాయగంగాతటంప్రాప్య తదాగమ
నేవిలంబాదురీధ- తద్బాష్పాణిగంగాయాం హేమతామరసాన్య
భూవన్నితిధారతకథాత్రానుసంధేయా - యద్యపివరణమాలాయా
శ్చంపకకుసుమకల్పితత్వేన కటాక్షాణాంభావిత దపేక్షాహేతుక మ
భుకరత్వాత్పేక్షా- పూర్వశ్లోకోక్తావిరుధ్యతే - చంపకానాం మధు

హఃపూర్వమివోపయాతాః ॥ ౧౦౪ ॥ ప॥ జననాంతర

నేత్రవారిస్పృష్టత్రిపథాహేమపయోజగుమ్భితేన । వ

లిజ్, ఇతిధియేతిధావః పూర్వం ప్రథమం ఉపయాతాః మాధ్వీలిహ
ఇవ భ్రమరాఇవవవల్లుఃసంచేరుః వల్ల లెలిట్ ॥ ౧౦౪॥ —జననాంత
రేతి ॥ అన్యజ్ఞననం జననాంతరంమయూరవ్యంసకాదిత్వాత్సమాసః
తస్మిన్పూర్వజన్తనినేత్రవారిభిర్వాపైఎస్సృష్టైరుత్పాదితైఃత్రయః
పంథానోయస్యాసానిత్రిపథా గంగా ఋక్పూర్తి సమాసాంతోప
త్యయఃటాప్ తస్యాహేమపయోజైఃకనకకమలైః గుంభితేవ గృథితేవ
స్థితా చంపకమాలికా ॥ ౧॥ భండిలోప్యథచామేయశ్చమ్పకోహేమ
పుష్పకఇత్యుతః ॥ బలవైరిభువః అజ్ఞానస్య వరణైవృత్తౌ అధికంతరం

క్షరమారక త్వేన ప్రసిద్ధౌ తథాపి తదానీంతదభావేనపుష్పమాబాన్వ
 ష తదవతరణస్య పూర్వంమధుక రాణా మాశాజననెబాధకాభావాన్న
 క్షతిరితి క వేరాకూతమితిధ్యేయమ్ || ౧౦౫ || — తదన్వీతి || తదనువ
 రణానంతరం మహావీరాణామగ్రేసరః ప్రథమఃసోజానఃసమగ్రేస్సక.
 లేఃగుణైః సాండర్యాదిభిః లఖండశింజిన్యాచ శేఖరితాఽఘాషితాం
 సమ్యగగ్రయోః కొట్యగుణైః శేఖరితామిత్యవ్యవృత్తయోజ్యంసర
 పతిసుతాం ద్రౌపదీమివ శరాసనంధనుః లతేవతాముద్వహావిభ్ర.
 త్ వివహన్నితచ - రాజ్ఞాంబలం శౌగంధతురంగంవాఅనజ్ఞాయతిర
 స్కృత్య- క్షణేనసభాయాః స్వయంవరమండపస్య అంగణాన్నిశ్చ
 క్రామ నిగతవాన్- అత్ర మహావీరాగ్రేసరత్వస్య విశేషణత్యా.

లవైరిభువస్తయాధికఃరం వరణచమ్పకమాలికా వితె

నె || ౧౦౫ || ౫ || తదనునమహావీరాగ్రే సరస్సమగ్ర

గుణశేఖరితాంసరపతి సుతామివశరాసనలతా ముద్వ

హాన్ రాజ్ఞాంబలమనజ్ఞాయసభాంగణాక్షణేన నిశ్చ

కంతే + విభక్త్యర్థేవ్యయాభావః || తయాద్రౌపద్యాకత్రాన్యవి

తేనే + తనోతేకమణిలిట్ || ౧౦౫ || — తదన్వీతి || మహావీరా

ణామగ్రేసరః శ్రేష్ఠః+పురంగ్రతాగ్రామ నతేరితిటచ్ ఏదంతత్వంని

పాతనాత్ సః అజానః సమగ్రరనూనైః గుణైశ్శేఖరితాఽఘాషి

తాం || ౧ || శిఖాసావ్వీడశేఖరావిత్యమరః || తస్మాత్తాంబాదిత్వాదిత

చ్ నరపతేదుర్వపదస్య సుతాం ద్రౌపదీమివ సమగ్రేణపూర్ణానగు

ణేన మార్వాన్యశేఖరితాం || ౧||మార్వాన్యం ద్రౌపద్యాశ్రయే సత్వశక్లస

ద్వాదికే గుణవిత్యమరః || శరాసనలతాం ధనులతాం ఉద్వహాన్ప

రిణయన్ అన్యత్రఉత్కర్షణవహాన్ రాజ్ఞాంబలంస్తేస్యం సామర్థ్యం

వా || ౧ || ధౌల్యసామర్థ్యస్తేస్యేమబలమిత్యమరః || అనజ్ఞాయఅన

మిత్యసభాంగణాత్ క్షణేన క్షణమాత్రేణ నిశ్చక్రామ నిరగాత్

రాజ బహునాదరంప్రతిపాతం తత్ప్రదాధామేతుకం కావ్యలింగ
 మలంకారః || ౧౦౬ || — తదాత్వ్యతి || తదాత్వ్యనిగమనకాలవన
 || ౧ || తత్కాలస్తుతదాత్వంస్యాదిత్యమరిః - ఖల్వతి వాక్యాలంకారే,
 ఖలః దుజ్జనోయం దుగ్రవదః అఖలానస్తా అతిస్తయేనాతిగర్వణవి
 స్తర అగణయ్యసకయ్యస్తే కస్తే చిద్భూతకులశీలనామదేయాదే
 త్యధః- విప్రాయద్విజవాజయేత్యధః- తేన ద్విజత్వంవాతస్య
 కోజానీతతిభావః- దుహితరంపుత్రీం ప్రాయచ్చత్ దత్తవాక్ - ఇ
 తిహేతోః దుగ్రవదుగ్రవదాయదోహమున్నిద్రయతః ప్రకటితర్వతః
 అతఃసజన్యాయయద్దాయ అభిముఖా ఉద్యుక్తా || ౧ || యద్ద
 మాయోధనంజన్యమిత్వమరిః- కతిచనరాజన్యాక్ రాజ్ఞః ప్రతిసుల

కామ||౧౦౬|| తదాత్వ్యవఖలఖలాయమఖలానస్తాన
 తిస్తయేనాతిగర్వణవిస్తర అగణయ్యసకయ్యస్తే చిద్భూతకులశీలనామదేయాదే
 ప్రాయచ్చదిద్భూతకులశీలనామదేయాదే
 యతః కతిచనరాజన్యాక్ జన్యాభిముఖా ప్రతిసు
 లభోస్తే పెణరోపెణశరభసభుజోన్నీతైరుపవీతైః కం

క్షముపాదవిషేషే || ౧౦౬ || — తదాత్వ్యతి || తదాత్వ్యవ త
 తాలవన ఖలః పిశునః అయం దుగ్రవదః అఖలానస్తా అ
 స్తా నః అతిస్తయేనాతిగర్వణవిస్తర అగణయ్యసకయ్యస్తే చిద్భూతకులశీలనామదేయాదే
 హ్మణాయ దుహితరం పుత్రీం ప్రాయచ్చత్ అదదాత్ + దాన్ దా
 నేలజ్ పాహ్మణాయచ్చదేశః ఇతి దుగ్రవదేహ్యందుగ్రవదాయదో
 హం అవకారం ఉన్నిద్రయతః ఉన్నీలయతః జన్యస్యయద్ధస్య అభి
 ముఖా || ౧ || యద్దమాయోధనంజన్యమిత్వమరిః కతిచనరాజన్యాక్
 రాజ్ఞః ప్రతి అభితఃపరితతిద్వితీయా సులభః ఉన్నేషఉధయోయస్య
 తేన రోపెణకోభేన సరభనం సవెగంభూజాభ్యాదాహుభ్యాం ఉన్నీ
 తైః ఉత్తిష్టేఃఉపవీతై ర్భజ్జనూతైః కలంకళంకవేష్టవలయాకృత్య

భః ఉన్మేషః ఉత్పత్తిర్యస్య తేనరోపేణ - స్వీయమేతేఖిలానిరు ధ తి
తిక్రో ధేన సరభసం సవెగం ధుజాదున్నీప్తైః ఊర్ధ్వమాక్ష్మ్యైః-ఉ
పవీతైర్యజ్ఞనూత్రైః కంఠమావేప్యై - నమదే తు'టసభయాదితి
భావః- మమయప్తేహాస్తదండస్య అయంపుగన్ధి'రాజాలక్ష్యం భే
ద్యః- మమవిష్టరస్య పీఠస్య ఆయంలక్ష్యంఇతి ఉక్తప్రకారేణ వచ
నెనైవఉపలక్ష్మితాజాతేద్రాహ్మ్యాస్య సంబధిచాపలంఛపలచెష్టితం
కుర్వాణా ధరణీగీర్వాణాన్బాహ్మణా భవతాంపునరాశీః జయా
శంసావాక్యమేవ జయానాంరాశీకరణాయరాశ్యాత్తనా సమ్పాదనా
య సంపద్యథాకకరోతియోగాల్ + చాపివికారస్యదీఘః - అలం
పర్యాప్తాసతుదాహుబలమిత్యథః- వాగ్విశ్వా రాద్విజాతయఇతి స్త

రమావేప్త్యమమాయంయప్తేమహాయంవిష్టరస్య ల
క్ష్యమితివచనెనైవజాతిచాపలంకుర్వాణా ధరణీగీ
ర్వాణాభవతాంపునరాశీ రేవమమజ్ఞురాశీకరణా
యాలమితిసస్థితం నివర్తయన్నమత్యపతికుమారో
యధిసమారోపితచనురునిరగళనిర్గళి తేనశరనికరే

అయంరాజా మమ యప్తేదండస్య అయంరాజా మమ విష్టరస్య ద
ర్భాసనస్య లక్ష్యం శరవ్యం ఇతి ఇత్థం వచనేనైవ వాచైవ నతు క్రి
యయైతిభావః అతఏవ భవధూతినా దృష్టం మ్యేతద్వాఽపీగ్యంజ్విజా
నామిత్సుక్తంవాగ్విశ్వా రాద్విజాతయఇతిధారలెచ||జాలెశ్చాపలంచా
పల్యం+యవాదిత్యాద్యజాత్యభిమానమిత్యథఃకుర్వాణాకుగ్వతః
ధరణీగీర్వాణాబ్రాహ్మణాభవతాంపునరాయుష్మాకంశురశీరేవమమ
జయరాశీకరణాయకరోతాచ్యవంతమవ్యయంఅలంపర్యాప్తాఇతిసస్థితం
యథాతథా నివర్తయన్నివారయన్అమత్యపతికుమారఃఅర్హస్య
ధి యద్ధే సమారోపితస్యతస్యధనుషః స్వయంవరధనుషః గుణేనమా
రావ్య నిరగళం నిర్నిరౌధం నిగళిలైన నిస్సృతేన శరనికరేణ తే

రశాపితభావః ఇతి ఉక్త్యైతి శేషః- స స్థితం యథాతథానివర్తయన్ జా
తించావలాపితభావః - అమత్యపతేరిద్ద్రస్య తుమారోజనః సమ్య
గ్గోపితాత్ కోటిసీతాత్ ధనుషోగుణాత్ నిర్గళం నిర్మిరోధం
'యథాతథానిగళితేన ప్రసరతాశరాణాం నికరణ యధియద్ధేతే
షాం ద్రుపదాయదుగ్రహ్యతాం పరేషాం శత్రుజ్ఞాం దిశిదిశి ప్రతిదిశం
కాందిశికతాం చ మాత్పులాయనం అధిక మత్యంతం దిదేశదచా సర్వ
రాజానః పలాయాం బహుపురిత్యథః ॥ ౧౦౭ ॥—తావదితి ॥ తావ
త్ తదానీం అన్యపలాయమానస్య రాజసంఘస్య జంఘాలతాం పలా
యనజవమ్ ॥ ౧౧ ॥ జంఘాలాతిజవస్తుల్యావిత్యమరః- అనుకుర్వద్భిరివస్థి
తైః రథస్య అర్వద్భిః అశ్వైః అణోజానాం జలజానాం బంధోనూ

౩ తెషాం పరేషామధి(కాం)కం) దిశిదిశి కాందిశికతాం

దిదేశ ॥ ౧౦౭ ॥ X ॥ తావదస్య రాజసంఘస్య జంఘాలతామ

మకుర్వద్భిరివరథార్వద్భిరపరాణవాభ్యణమవతీర్ష

వతితూణమణో జబంధౌ లేననిహితాదీప్తిమవ(ర

ఇ)బామి) వతాం దయితామనురంజయన్నయమపి

జ్ఞాం రాజ్ఞాం దిశిదిశిపిస్సయాం ద్విర్భానః అధికాం కాందిశికతాం భయ
దుగ్రతతాం ॥ ౧౧ ॥ కాందిశికోభయదుగ్రతత్యమరః ॥ దిదేశ దచా +
దిశఅతినజనే, అతినజనదానం చిత్ ॥ ౧౦౭ ॥—తావదితి ॥ తా
వత్ అన్యరాజసంఘస్య రాజసమూహస్య ॥ ౧౧ ॥ సంఘసాధోతు
జంతుభిరిత్యమరః ॥ జంఘాలతాం అతిజవత్వం ప్రాణిస్తాదాతౌలజ
తిలచ్ తతోభావత్యప్రత్యయః ॥ ౧౧ ॥ జంఘాలాతిజవస్తుల్యైః ఇత్యమ
రః ॥ అనుకుర్వద్భిరివస్థితైః రథస్య స్వందనస్య అర్వద్భిరశ్వైః + అ
ర్వణస్త్రసావనశఇతిత్యత్వం అణసి ఉడకె ॥ ౧౧ ॥ అంభోణస్తాయ
పానీయేత్యమరః ॥ జాయంత్యత్యణోజాని కమలాని స ప్రమ్యాం జ
నేశతిడః తెషాం బంధో నూర్యే ॥ ౧౧ ॥ బంధుర్భృతిరిదాంభజే

ర్యే - అపరాణవస్య వశ్చిమాభ్యేరభ్యణం సమీపంతూణం స
 త్వరం యథాతథా అవతీణవతిప్రాప్తవతీసతి- తేనాణోజబంధు
 నాసీహితాంనిక్షిప్తాం అపరాంతినిహితైతరాదీప్తి ప్రభామివస్తి
 తాంతాందయితాప్రాపదీమనురంజయన్ అనురాగిణీరక్తవర్ణాచ
 కుర్వన్ - అయమపత్యపినాఅగ్ని సముచ్చయిధనంజయః అజనః అ
 గ్నిశ్చ - తాం కులాలనంబంధీమేవ వాసధువమాససాద ప్రాప్త
 వాన్ - సూర్యస్యకిరణానాం రాత్రావగ్నిప్రవేశసమాగమసిద్ధం- ఉ
 త్పైక్షాద్వయ్య ధనంజయశబ్ద శ్లేషమూలాతిశయోక్తేశ్చ అంగాంగభా
 వేన నుకరః || ౧౦౮ || — స్వేదాంబుభిరితి || చాపపాణాయస్యత
 త్థోక్తః- నృ అజనఃతయాప్రాపవ్యాసహనిఃపిలజైఃలబాహౌత్తైః
 స్వేదాంబుభిః సవిత్రీం మాతరంకుంతి పదయోరాదీర్ణచకాన్విక్తా
 ధనంజయస్తామేవవాసధువమాససాద || ౧౦౮ || ప ||

స్వేదాంబుభిరితి || పదయోస్సవిత్రీమాదీర్ణచ
 కారసతయాసహచాపపాణిః | మోదాంబుభిర్నయ
 నజైస్తమియంచమాశౌవిస్తేగచేతసికులాలవహుసమా

జితివిశ్వః || అపరాణవస్య వశ్చిమసముద్రస్య అభ్యణం సమీపం,
 తూణంశీఘ్రం అవతీణవతిసతి అవతరతిసతి తేనసూర్యణనిహితాం
 నిక్షిప్తాం దీప్తిం అవరః అన్యః ధనంజయఇవ అగ్నిరివ తాందయితాం
 ప్రియాం హ్రోవదీం అనురంజయన్ అయమపి ధనంజయః అజనో
 పితామేవపూర్వోక్తామేవవాసధుసంనివాసఘామింకులాలగ్రహమితి
 యావత్ ఆససాద ప్రాప్తపషడ్ధవిశరణగత్తవసాదనెఘలిట్ || ౧౦౮ || స్వే
 దాంబుభిరితి || చాపపాణాయస్యచాపపాణిఃప్రహరణోధేభ్యఃపర
 నిస్తానస్తమ్యువితిస్తమ్యుఃపరనిపాతఃసంజనః తయాసహ హ్రోవ
 ద్యాసమంపిటిలజైఃపాలజాతైస్సేవేదాంబుభిః ఘర్కదక్తైస్సవిత్రీజ
 నసీంపదయోఃపదయోరధికంజేనస్తమీఆదీర్ణచకార్క్లేషయామాస

మకరోత్ మాతుఃప్రణనామెత్యథః- ఇయంచకుంత్యపివిస్తేరంవిస్తే
యాన్వితంచేతః యస్మిత్ స్థితకులాలవధూనాం సమాజేసంఘేనయన
జైః మోదాంబుభిరానందబాష్పైఃలమజానంమాశౌశిరసిఆద్ర్యీదకా
ర, తద్భిరకజిఘ్రిదిత్యథః ॥ ౧౦౯ ॥—కువలయేతి ॥ కువలయేఉత్ప
లేషవృశౌనేత్రేయాసాంతాః స్త్రియఃకుచైః కుంభం కుంభశబ్దార్థం
ఘటంగజశిర్శ్చద్వయమపి జిగుః జితవత్యః + జయతేఃకతఃరిలిట్-
సన్ లిటాజ-రితికుత్వః- ఇతి ఉత్పక్రకారేభాషితే వచనె కింవదం
త్యామితియావల్- కరివలన్యగజై దృశ్య శిరఃమూర్ధాంతశపవకమన్
ద్వితీయాంతకుంభవదవాద్యం - నత్వస్తదీయోఘటఇత్యేవచిరంజన్త
ప్రభృతితతోక్షణవర్తంతం - ప్రహృష్టంసంతుష్టం మనఃయన్యతథో
క్తః; కులాలపతిః - తుంగావృధులోన్నతో ద్రుపదమహితుః ద్రావ

జై ॥ ౧౦౯ ॥ ప ॥ కువలయదృశఃకుమ్భంజిగుఃకుచై

రితిభాషితే కరివరశిరఃకమేత్యేవ ప్రహృష్టమనా

శ్చిరమ్ । ద్రుపదమహితుర్ధృష్టావృణ్ణోకులాలపతిః

ఇయంచకుంతిత కులాలవధూనాం కుంభకారస్త్రీణాం సమాజేసంఘే
విస్తేర చేతసి విస్థితమనసిత నయనజేర్చిత్రజాలైర్మోదాంబుభిన్న
మదాశుభిమాశౌ శిరసి కర్తవ్యా రా తన్నిష్ఠక్రియాధారత్వాదు
భయతాప్రసాదకరణసంజ్ఞా ఆద్రీచకార ఆద్రీఇతిచవ్యంతిమవ్య
యం + కరోతేలిట్ ॥ ౧౦౯ ॥—కువలయేతి ॥ కువలయానీవదృ
శోయాసాంతాస్త్రీయః కుచైఃస్తనైః కరణైః కుంభం కుంభశబ్దవా
చ్యం జిగుః న్యూనీచక్రః + జితభిభవేలిట్; సన్నితోజ్జేరితికుత్వం
ఇతిఇత్తంభాషితైర్వచనేకుంభోఘటైభమూర్ధాంతశపవకరోక్తః
కుంభశబ్దస్యభయార్థక త్వేపికరివరన్యగజ శ్రేష్ఠన్యశిరఃమూర్ధాంతప
వ కమన్ఘటః ఇతి ఇత్తం చిరం ప్రహృష్టం మనోమన్య తథాధూ
తః కులాలపతిః కుమ్భకారస్యామి ద్రుపదమహితుః ద్రావద్యాస్తు

ద్యాః కుచౌద్భ్రష్టాన్విజమా స్త్రియంఘటమపి ఏవమపకపానకూల
వ్యాపారాఘాః కిణ్వాత్పథానన్వయిద్విరీయంత కంభపదవాచ్యత్వే
నైత్యథః- నిశ్చిత్తనితాంతమలజ్జతలజ్జతవాః- కుచలయద్భ్రష్టః కుభం
జిగ్యుఃకుచైరితి కింపదంత్యా, కుచూర్భసుపెభనూదాశావతి కో
శాత్కుంభమితేద్విరీయంతపదస్య గజకుంభవృత్తిస్త్రియం తదన్వితాపక
షానుకూలవ్యాపారాశ్రయత్వం సాధ్యసస్య జిథాశోశ్చార్థః ఇ
త్యాత్తియ ఘటేఅభిమాన కృతాహాషోఽవిచారితగమనీయ్యేయతః
ప్రీయధ్యపాతి ద్రౌపదీచయోర్నిజఘటాపుష్పస్మత్త్వేన దృశ్యమా
నత్వాదిమమపి తాః జిగురెవేనిశ్చిత్తజ్జతవానిన్యథాః - మానినా
మాత్తనంబ ఆత్తియస్యాపి పరాజయోలజ్జాకరవసేతథాపః క్రాంతీకు
చసాంద్యం తౌ ద్వానప్యతిశేతత్వతి పరిమాధః - ఆత్మద్రావీకుచా
వలొకనపేతుకఘటజయసశ్చయస్య విశేషణగత్యాకులాలజ్జాహేతు
త్వాత్పదార్థహేతుకిం కాస్యలింగవ్యయమంగాగభావేన సుకీర్ణం
హరిణస్తుతావృత్తమ్ ॥ ౧౦౦ ॥—అన్యేద్యురీతి ॥ అన్యేద్యురీతికా
దినెపాంచాలః దురీపదః వ్యాసస్యమునెరుక్త్యావాక్యేనపురామరాశే
శ్శివస్యవిదితః । వరఃప్రపద్యాఃనాడాయనీజ సనిపచపతి లాభాత్త

కుచౌనిజమపిఘటానిశ్చిలైమనితాన్తమలజ్జత॥౧౦౦

॥ప॥అన్యేద్యుగృహముపనీయపూజితాన్తాన్వీసా

క్రూవిదితవరఃపురామరాశిః । పంచాక్షితిపతిసన్ద

గౌ ఉన్నతౌ కుచౌస్తనౌ దృష్టాన్విజమ స్త్రియం ఘటం కలశమపి
ఏవం కుష్భశబ్దవాచ్యత్వేన కర్తృత్తి నిశ్చిత్త నితాన్తం భృశం అలజ్జత
అపాత్రపతటలస్థీప్రీడనెలజ్ ॥ ౧౦౦ ॥—అన్యేద్యురీతి ॥ అన్యేద్యు
రన్యస్త్రిన్నహని పాశ్చాలః దురీపదః వ్యాసస్య ఉక్త్యా వచనెన పు
రాం త్రిపురస్య అరాతేశ్వతోగ్రీవరస్య విదితవరః జ్ఞాతప్రసాదః
॥ ౧౧ ॥ వరోభీష్ట దేవతాదేవరోహమాత్మసిద్ధయోరితివిధ్యః ॥ ఆత్మ

కః యేనసతథోక్తస్సక- పంచాపిక్షితివతినందనాన్ పాండవాన్ ని
శిరాత్యాగృహంప్రత్యవసీయప్రాపయిత్వా - సుతాయాః ద్రావ
ద్యాః పరిణీతయేవివాహాయ అనుమేనేఅంగీకృతవాన్ + క్రియాగ్ర
హణాత్స్సంప్రదానత్వం, ఇయంజన్తాంతరే నాడాయనీభత్యేథం
తపస్తప్రాతుపైన సదాశివేన వరంవరయేత్యక్తా-పతింమేదేహీతిపం
చకృత్వానియతివశేనోక్తవతి- పంచపతీన్ లభసేవీతితదుక్తాసీత్ కజ
న్తనితావతః పతీన్లభతేఇతివ్యాసోక్తిప్రకారః -తదుక్తంబాలభారతే
అలంచరిత్వావ్రతవర్దితోహంపతిత్వయాసమ్మృతిపంచకృత్విః । తద
న్యజన్తన్యవదాతవృత్తాత్స్విలప్స్సితేపంచపతీన్ప్రతీతాన్ ॥ ఇతి ॥
॥౧౦౧॥—తత ఇతి । తతఃపరమీదృశ్యకౌత్సవశ్రవణాత్పరమానస్తమ
ఉత్సవస్య శ్రవణాద్దేతాః పరమం అన్యదుల్భత్యైవనసర్వోత్కృష్ట
మానందమనుభవంతీభిః । క్షౌ ॥ నాగ్నిస్తప్రప్యతికాష్టానాం నాపగా
నామహోదధిః । నాంతకస్సర్వభూతానాం నపుంసాంనామలోచనా
ఇతి స్తరణాదప్రత్యవాయబహుపతిలాభస్య స్త్రీణామానందకరత్వా
నాంతుస్తాయాః పాంచాలానిశిపరిణీతియేనుమేనే ॥

౧౦౧॥౧॥ తతఃపరమీదృశ్యకౌత్సవశ్రవణాత్పరమానస్తమ
నుభవంతీభిరంతః పురికాభిః పరివృతాంతాఃసఖిజనాః
మండనమండపి కా ముపనీయప్రసాదయితుషారభంత

వీవ గృహముపనీయ ప్రాపయ్య పూజితాన్తాన్ పశ్చాపిక్షితివ
తినస్తనాన్ పాండుపుత్రాన్ నిశి సుతాయాః పరిణీతయే వివాహ
య అనుమేనే అనుజానాతిస్త + మనజ్ఞానేలిట్ ॥ ౧౦౧ ॥—తత ఇ
తి ॥ తతఃపరం తదనస్తరం ఈదృశస్తేవీతాదృశస్య ఉత్సవస్యశ్రవణా
త్ పరమానందం ఉత్కృష్టసంతోషం అనుభవంతీభిః + శృష్టినోరితి
నుమ్! అస్తగిపురికాభిఃఅస్తగిపురంస్త్రీగృహంతదాసామస్తీత్యథే+
అత ఇనిరనావితితక్, ఫరివృతాంతం ద్రావద్, సఖిజనాః అఖిజనాః
మండనమండపి కాంప్రసాదనమండనం॥ని॥ ఘండవోస్త్రీజనాశ్రయ ఇ

దితిభావః, అంతఃపురికాభిరంతఃపురస్త్రిభిః పరివృతాం ద్రౌపదీం-
సఖిజనాః మండనమండసి కామలంకారశాలా ఉపనీయప్రసాదయతు
మలంకతుం ఆరభంత- ఉపచక్రమిరే || ౧౦౨ || —||౧|| అథ దశభి
క్లౌక్ష్మైః సదలంకరణం వణయతి || ద్రౌపద్యా ఇతి || సఖికాచిత్స
రిచారికా - ద్రౌపద్యాః పంచానాం పత్నీ లైవ విషయే - లిఖితాత్మ
లిఖితాక్షరవిన్యాసంద్రష్టుముత్సుకేవ ౧, ౧ || ఇష్టార్ద్రౌద్య క్షుత్తుక ఇ
త్యమరః- సీమంతకేమధ్యే రేఖాయాం శిల్పస్య అలంకరణస్య వ్యా
జైన శిరఃజాత కేశావ్యభజల్ - విభాజయాయాస - అత్ర కేశమధ్య
రేఖాకరణస్య పంచపత్నీత్వ బోధక ధాత్యుచితదశానఫలత్వ సంభా
వనాత్పలూత్పేక్షా- సీమంతశిల్పవ్యాజే నైత్యపహ్నుతిగర్భా || ౧౦౩ ||
మృగతి || తనావ్యః ద్రౌపద్యాః మృగమదన కస్తూర్యాత్తిల
కం ముఖనైవశశిరాచంద్రేణకర్రా - మహాసా తేజసాకరణైవ బలా

౧౦౨ || ప || ద్రౌపద్యాః పంచపత్నీ లైవ సమ్యుచిపి

మివోత్సుకా | సీమంతశిల్పవ్యాజేన శిరోజాన్వయభ

జత్సఖి || ౧౦౩ || ప || మృగమదతిలకం రాజతనావ్య

త్యమరః || నావ్యైః కవచిత్సాన్వర్ధికాః ప్రత్యయాః ప్రకృతిత్ లిజ్జవచనా
న్యతివర్తత ఇతి స్త్రీలింగతా ఉపనీయ ప్రాప్తయ్యప్రసాదయతుం అలం
కతుం ప్రారభంత + రథరాభస్యే లజ్జే రథరశబ్ధితో రిత్సుక్తేర్న
శుమ్ || ౧౦౨ || — ద్రౌపద్యా ఇతి || ద్రౌపద్యాః పంచానాం పత్నీ
లైవ జాయాత్వే లిపిం బ్రహ్మలిపిం || ౧ || లిఖితాక్షరవిన్యాసే లిఖితా
చిరుభే స్త్రీయాచిత్త్యమరః || ద్రష్టుం పీక్షితం ఉత్సుకేన లిఖితా హేతు
త్వేనాత్పేక్షాసఖిజనీ సీమంతస్య కేశవేశస్య సీమంతః కేశవేశే ఇతి శకం
ధావదిగణపాతాత్పరూపం శిల్పస్య క్రియం కాశలస్య వ్యాజేన శిరో
జాత కేశావ్యభజల్ ద్విధావిబభాజ + భజసేవాయాం లజ్జే || ౧౦౩ || —
మృగమదతి || తనావ్యః ద్రౌపద్యాః మృగమదన కస్తూర్యాత్తి
లకం విశేషకః || ౧ || తమాలవత్త్రిలకచిత్రకాశి విశేషకమిత్యమరః ||

..౧౦౪ సన్యాశ్శ్లోచముఖారణై-ద్వితీయస్తవకః.

గాఢ్యాతాయాః ఆసీయబందీకృతాయాఇత్యధః- ఓకు రాణాం కేశా
నాంమిషంవ్యాజంజుషత ఇతితథోక్తాయాః - అంధకారస్తమవివబంధీ,
బంధనగృహేనిదుద్ధాగనా - తన్యాస్సంబద్ధిఅపరాధస్య, శాంలైన్యని
రాసాయనమితంసతిం ప్రాపితంఅపత్యంపుత్ర్యివరాజ అపరాధి
నః క్షమాపకాయపుత్రాదికంజేతారం ప్రణామమంతీతిభావఃఉత్ప్రే,
క్షాలజ్కారః, పుష్పితాగ్రావృత్తమ్ || ౧౦౪ ||—అధీతి|| సరపతే
దుఃహితుః ద్రావద్యాఃఅధినాసికాశిఖరంనాసాగ్రే + విభక్త్యర్థే
వ్యయ్యాభావః- ఆకలితంసంఘటితం నవఃమాక్రికంకర్త్య- ముఖమెవ
ముఖంసంపద్ధులస్యమధ్యేచరన్త్యాస్తిరేనైవహంసికయాహం స(స్త్రి),
యోజనితం అండుంకోశఇవ శుశుభేరరాజ + శోభతేః కతరలివి అ

ముఖశశినామహసాబలాహృతాయాః | చికురమిషజ

యోపరాధశాంలైన్య సమితమవత్యమివాన్ధకారబం

ద్యాః || ౧౦౪. || ప || అధినాసికాశిఖరమాకలితం న,

వమాక్రికం సరపతేదుఃహితుః | శుశుభేముఖామ్ము

ముఖశశినా ముఖచంద్రేణకర్తామయూరవ్యంస కాదిత్వాత్సమాసః
పరిణామాలంకారః || మహాసా కాన్త్యా కరణేన కర్తృకరణయోరితి.

తృతీయా బలాత్. బలాగ్రాదాహృతాయాః చికురః కుంతలఇతి

మిషం వ్యాజంజుషతఇతిజాబ్తసాన్యో + జుష్పీప్రీతిసేవనయోఃక్రిప్ ||

అంధకారబంద్యాః తిమిరరూపకారాస్త్రస్త్రియాః అపరాధస్య శాం

లైన్య సమితం అపత్యం అకమివ రరాజేష్యత్ప్రేక్షా పరిణామద్య

యేనాంగంగిభావేనసజ్కరః || రాజ్యదీప్తోలిట్ || ౧౦౪ || —అధి

నాసికేతి || సరపతేః ద్రావదస్య దుహితుః పుత్ర్యాః అధినాసికాశి

ఖరం నాసాగ్రే + విభక్త్యర్థేవ్యయ్యాభావః, ఆకలితం కృతం నవం

మాక్రికం ముక్తాఫలం ముఖాంబురుహస్య ముఖకమోస్య మధ్యేచర

తీతి మస్యచరాస్తితమైవహంసికా తయాజనితం ఉత్పాదితం అండు

అత్రాపిధావశ్యగుణనిమిత్తాస్వయాపాప్యైక్షానావనోజ్జీవితా సేతి
తయోరుగాంగిధావన సుకరః, ప్రమితాక్షరావృత్తమ్ ॥ ౧౧౫ ॥ ప్ర
మితాక్షరాసజసస్తేరుదిలేతిలక్షణాత్ ॥ ౧౧౫ ॥—సుతరామితి ॥ సు
తనాః ద్రోపద్యాః మాక్తికరత్నానాం కణఃపత్రైకణికావ్యకణికా
భూషణకర్తృణః- ఆననస్య ద్రావదీముఖస్యేషేదోఃచంద్రస్యసేవాం
పరిచేతుం అభ్యసేతుం - సమీపభాజౌ పరివేషస్య శిశూవాలకావిన -
జనానాం మోచంహషణం సుతరాంజనాదధాతే కురుతః స్త + ఆజూ
ర్వాద్దవాతేకత-రిలిప్ - అత్రాపివతుకలత్వ ధావశ్యగుణనిమి
త్తామాక్తికణఃసత్రయోః పరివేషశిశుత్వాప్యైక్షా - ఔపచ్ఛంద
సికమ్ ॥ ౧౧౬ ॥—కణఃసూషణమేవ ప్రకారాంతరేణోత్పైక్షలే
॥ తాటంకేభితి ॥ తరళాశ్చలస్తః మణీనాం ప్రభాతరంగాః కాన్తిపరః

రుహమధ్యవరస్తితహంసికాజనితమండమివ ॥ ౧౧౫ ॥

ప ॥ సుతరాంజనమోదమాదధాతేసుతనార్తాక్షిరత్న

కణఃపత్రై । పరిచేతుమివాసనెందు సేవాంపరివేషస్య

శిశూసమీపభాజౌ ॥ ౧౧౬ ॥ ప ॥ తాటంకేతరళవణి

ప్రభాతరంగతన్వజ్యముఖమభితస్తదావ్యభాతామ్ ।

మివ కొశభవ ॥ ౧౧ ॥ పేశిక్కినోదిక్షానైడ్మమిత్వమరః ॥ శుశుభేద

కాసే + శుభశుభకోభాయాంలిప్ ॥ ౧౧౫ ॥—సుతరామితి ॥ సు

తనాద్రోపద్యా మాక్తికానాం ముక్తానాం రత్నానాం పద్మరా

గాదీనాంచ కణః పత్రై తాటంకే ఆననోదోముఖచంద్రస్యసేవాం

పరిచేతుం సమీపభాజౌ నికటంప్రాప్తౌ పరివేషస్య పరిధేః ॥ ౧౧ ॥ పరి

వేషస్తపరిధిరిత్యమరః ॥ శిశూశర బాలావిన సుతరాంజనానాంమో

దం పీఠిం ఆదధాతే కుర్వాతే + డుధాన్ ధారణవోషణయోః లి

ప్ ॥ ౧౧౬ ॥—ఏవమేవాభరణం ప్రకారాంతరేణ వణయతి ॥

తాటంకేభితి ॥ తన్వంగాః ద్రోపద్యాః + లఃకాత్కేభ్యభిజీ

తాటకం కణాపత్రే ॥ ౧ ॥ కణాకాకణాపత్రంచ
తాటకం కణాపత్రమితి తిశాండశేషః - పృథక్ స్పృటం మూర్త
త్వం శరీరం ఉపేత్య లద్ధా - బాగరూకప్రకాశమానే - నయనే విపా
రా బాణవిశేషా విసృయోరైవ - చరమే ద్వేవణైరకారా విసతిదాత
నన్వంగాః ద్రావద్యాః - ముఖమభితిః ముఖస్య పాశ్వీక్ష్యద్వయైర్వర్త
వ్యభాతాం రేజతుః + భాతైకతకరిలజ్ - నయనవిపారయో రంత్యేవ
ణై ఇత్యత్ర వాచ్యవాచకయోభేదాభిమానాన్నావాచ్యవచనత్వ
చోషః - బహుదేశలిపిషు రహస్య మధ్యవిందుకత్వ వతులత్వద
శనాత్తత్వేన తాటకయోరుత్పేక్షా + ప్రహషిణీ ॥ ౧౧౭ ॥ -

మూతత్వప్రకటముపేత్య బాగరూకేవణాద్వేన

నయనవిపారయోరివాంత్యే ॥ ౧౧౭ ॥ ప ॥

ప్ర, తరళాః మణిప్రభానాం రత్నకాంతీనాం తరంగాయయోస్తేతో
టకే కణాపత్రే నయనవిపారయోః నయనే నెత్యే విపారావిస బా
ణావివేత్యపమితసమాసః తయోః అత్యే జఘన్యే ॥ ౧ ॥ అథాస్త్రీ
యాం । అంతోజఘన్యం చరమమంత్యపాశ్చాత్యపిచ్ఛమా ఇత్య
మరః ॥ ద్వేవణైశ్చ రకారావిష ॥ ౧ ॥ సుతౌవణాంతువాక్షరేణైవ
మరః ॥ ముఖం అభితిః ఉభయతిః పృథ్విభాన్యంచేతితిసిః అభితిః పరిత
జ్జతిద్వితీయా తదా తస్మిన్కాలే వ్యభాతాం + భాదీపౌలజ్ ॥ ౧౧౭ ॥

(౧)ద ॥ విపారశబ్దస్య బాణాథకత్వం తత్ర తిత్రికవిరేవవ్యతి
॥ ప ॥ శరాన్నిపారానపి పారదృశ్యేన ఇతి । విపారవషణం విససజ్
ఘోరమితి । అన్యత్రాపుక్తమ్ ॥ ౧ ॥ జిత్వాన రావ్యణ్యం తాన్యతి
విషమగుహగుల్మయగాణి మాగాత్వాప్రప్తం మాం పక్కణాంతం
భతభషకతతిబుక్తకైధికకరౌతి । లజ్జాలేహంతుమేనాం మదక
రటిఘటాకం తపీరివిపారక్రీడాధారయధారాః ఖలు మమనఖరాః కిం
కరౌమిక్వయామి । ఇతి ॥

౨౮ సవ్యాఖ్యేదముఖారతే-ద్వితీయస్తవకః ౨౧౭

సఖ్యాఇతి ॥ సఖ్యాః కస్యాశ్చిత్ యఃకరః- అంజనవిధౌద్రావద్యా
 సేత్రియోఃకజ్జలాలంకరణే- అపాంగభాగం సేత్రాంతపర్యంతంసకృ
 దేకవారమేవ- నతు ద్విత్రివారమిత్సంధః- గంతాంప్రాపుంతపటుర
 శక్తస్స- నయనయోరతిదైర్ఘ్యదితిభావః, శ్రమంభదమానశేప్రా
 త్తవాక్ + అశ్నోతేకతేరిలిట్, సఃకరః రేఖావధేః సేత్రాంతసీ
 మాయాః(౧) అనవగాహితయాదుజ్ఞేయైస్స పాతునాపూర్వంప్రథ
 మం అక్తంకజ్జలి ప్రమేవ, దృశఃసయనస్య అంగంఏకదేశం పునః పు
 నరాలలంబేజగృహే- అత్రనయనయోస్తాద్భుద్దైర్ఘ్యం సంచః ధేపి
 సంబంధోక్త్యతిశయోక్త్యజ్ఞేయోయం పునఃపునరిక్తాంజనభ్యాంతి మద

సఖ్యాఃకరోంజనవిధౌసకృదేవ గంతుమపాంగభాగ

మపటుస్సమమాసశేయః| రేఖావధేరనవగా (హి)మి)

తయాద్యగజ్జంపూర్వాక్తమేవసపునఃపునరాలలమ్పే॥

సఖ్యాఇతి ॥ సఖ్యాః యఃకరః అంజనవిధౌ అంజనకరణే సకృదేవ
 ఏకవారమేవ అపాంగభాగం అపాంగభాగమభివ్యాప్య + ఆజ్ఞుర్యా
 దాభివిధ్యోరిత్యన్వయాభావః॥ గంతుం అపటుః అక్షమస్సశ్రమం
 ఆనశే ప్రౌఢ + అసూవ్యాప్రొలిట్; అశ్నోతేశ్చేతి నుట్, సకరః రే
 ఖాయా అవధేః కర్తణీషష్ఠీ అనవగామితయా అజ్ఞాతృతయా ఖంజన
 దృశఇతి వ్యవహారాదక్తానక్తయోరైక " సూగ్మం

ప్రథమం అక్తం అంజైక్తః అనిదితామితనలౌవః మన్యవిభాషే
 తిన్నమధః దృగంగమేవదృగవయవమేవపునఃపునఃఅలలమ్పేశిశ్చాయ

(౧) ఏవమథేవగ్త నే పూర్వాత్క్తచక్షుర్దైర్ఘ్యంజనే ఏ
 వపర్యసనానాత్పిశరుక్త్యం । కింతు రేఖావధేరంజనరేఖాంతస్యేత్య
 ద్దౌవణానీయః । ఏనం సత్యక్రావకభేదాభావనూచనానైర్ల్యతిశ
 యఃప్రతిపాద్యతేఇతినపౌనరుక్త్యమితిబొధ్యమ్ ॥

అంక ౨ సవ్యాఖ్యేచముభారతే-ద్వితీయ స్తబకః.

లంకారభిద్యయోరంగంగిభావేన సంకరః || ౧౧౨ || — సకలమితి ||
 సఖికాచిత్ తనన్వంగాః ద్రావద్యాః సకలమపివపుఃమధ్యాతిరక్తాఖిల
 గాత్రం- సవదిద్యుతం విభూష్యఅలంకృత్యస్వయం విపులవిశాలేఈ
 ష్మణేఅంబుజేఇవ యస్యాస్తధోక్తాపి, మధ్యదేశంద్రావద్యాః మధ్య
 భాగంచిరతరం అతిచిరేణాపి అనవేక్ష్య, క రణధృతాకాంచనకాంచీ
 మేఖలాయయా తథోక్తాస త్యేవతస్థా, చిరతరంతస్థావితివాయోజనా,
 అత్యమధ్యస్య అనవలూకనా సంబంధపి సంబంధోక్తేరతిశయోక్తిః
 వచిశాలనెతరూపసామగ్గీస త్వేవ్యవలూకన కార్యానుత్పత్తై ర్విశే
 షాక్తిశ్చ, ద్వయోరేకవాచకానుప్రవేశ సంకరః, తదుజ్జీవితాచేయం
 సఖ్యాః కాంచీమనలంకృత్య తూష్టింస్థిత్య సంబంధోక్తి రూపాతిశ
 యోక్తిరితిద్వయోరంగంగిభావేన సంకరః, మధ్యయష్టిమితి పారాం
 తర మనవలూకనాప్రసక్త్యాసందర్భవిరోధావత్తైరుపేక్ష్యం, పుష్పి
 తాగ్రావృత్తిమ్ || ౧౧౧ || — కాంచీతి || అవస్థీంద్రసుతా ద్రావదీ,

ని||సకలమపివపుర్విభూష్యతనాన్వీసన్నాదిసఖి విపులే

క్షణామ్బుజాపి | చిరతరమనవేక్ష్యమధ్యయష్టింకరధృ

త కాంచనకాంచీరేవతస్థా || ౧౧౨ || వ || కాంచీక

+ లబిఅవస్రంసనెవిత్, ఇదిత్వాన్నమ్ || ౧౧౩ || — సకలమితి ||

సఖి వయస్యా తనాన్వీః ద్రావద్యాః సకలమపి సమస్తమపి వపు
 శ్శరీరం సవది ద్యుతం || ౧౧ || ద్రాక్షంక్షుసవది ద్యుతమిత్యమరః ||

విభూష్య భూషయిత్వా విపులై ఈక్షణే నెత్రే అంబుజేఇవ యస్యా
 స్సాపి మధ్యం యష్టిరివ తాం చిరతరం అనవేక్ష్యాదృష్ట్యా అత్యంత
 శోక్త్యాదితిభావః క రేణ ధృతా కాంచనస్య సువర్ణస్య కాంచీ మే
 ఖలా || ౧౧ || స్త్రీకట్యాంమేఖలా కాంచీత్యమరః || యయాసాగోష్ఠి

యోరితిహాస్యః తథాధూలైవ తస్థా తిష్ఠతిస్త + స్థాగతివివృత్తౌ లి
 ట్ ఆతిహేణలఇత్యేత్వమ్ || ౧౧౪ || — కాంచీతి || కాంచీతి కలాపః

కాంచీకలాప మేఖలాధూపజ్ఞయేమణయః లెమబిమ్బితాపృథిఫలితా
 పాశ్వేమయోషితాం కాశేయవక్త్రైః పట్టవస్త్రచూలాయస్యాస్త
 ధోక్తాసతి ॥ని॥ కాశేయక్రిమికోశోద్భమితి వస్త్రభేదేష్వమః, అ
 ధిగోష్ఠిమ్యాతసభాయాం ఆవిభవవిషయే, కించ ఇదానీం కట్యాం
 నితంబే నిమగ్నలీనం వానశ్శతంచస్త్రశతం, శతశద్దోఽనైకత్వపరః
 జనానాందృశాంసూచయంతీహోధయంతీవభాసే, ఉల్పేక్షాలంకా
 రః ॥౧౨౦॥—ఆతుకేతి॥అహంలాక్షాధామజతుగృహంపురావారణా
 వతనివానసమయే; అస్యాః ద్రావద్యాః దుగ్రతంభావిమభవిష్యత్సవల్ల
 భేషు పతిమపాండవేషు విషయేఆతుకేన కదాచిదత్యనయం దద్ధాభ
 వేమేతిశంకయా, పీడాదుశిఖంబదదా అకరవం, దదాతేకతర

లాపమణిబిమ్బితపాశ్వేమయోషితౌక్తేయవక్త్రైరవ
 నీంద్రసుతాబభాసే । ఆవిభవవిషయదధిగోష్ఠికటినీమ
 గ్నంవానశ్శతంజనదృశామివ సూచయంతీ ॥ ౧౨౦ ॥

ప॥ ఆతుకపీడామదదాంపురాహ మస్యాదుగ్రతం భా

భూషణం ॥ని॥ కలాపోభూషణైబహేఇత్యమరః । తస్యమణిమ బి
 మ్బితాపార్శ్వయోర్యోషితాం స్త్రీణాం కాశేయానాం వస్త్రాణాం ॥
 ని ॥ కాశేయక్రిమికోశోద్భమిత్వమరః॥పక్షిర్భస్యాస్సానీంద్రసు
 తా ద్రావదీ అధిగోష్ఠి సభాయాం విభక్త్యభేద్యయాభావః, ఆవి
 ర్భవిషయే ఉత్పత్త్యమానం కట్యాంశోక్త్యాని॥ని॥ కటానాశ్శోణిఫ
 లకంకటిశోణికికకుద్భత్యమరః ॥ నిమగ్నమంతర్భూతం వానసాం
 శతం శతమిత్వపలక్షణమనైకమాం జనదృశాం లాకనైత్రాణాం ద
 ర్శయంతీవ బభాసే, చిదీపే + భాస్మదీప్తౌలిప్ ॥ ౧౨౦ ॥—ఆతు
 కేతి ॥ అహం పురాపూర్వం ॥ ని ॥ స్యాత్ప్రబంధేచిరాత్తీతేనికటాగా
 మికేపురైత్యమరః ॥ అస్యాః భావిమ భవిష్యత్సవల్లభేషు ప్రియేషు
 దుగ్రతం శీఘ్రం ఆతుకేన తాపేష ॥ ని ॥ రుక్తాపశ్చక్రాస్వాతక్షుల్ల

అక్ష ॥ ౧ ॥ రుక్మాపశంకాసావతంకఇత్యమరః - ఏవము క్తప్రకారం వి
చింత్యస్తృత్వా, భయేనేవతదాద్రావద్యా అలంకరణసమయే, లాక్ష
యా అలక్తకేనకృతం భావతేజవీవ గృహమితిశ్లిష్టరూపకం ॥౧॥ ధా
మస్యాద్భుహతైఃసారితివిశ్వః, తన్వాన్యః ద్రావద్యాః పాదేపపాత
ప్రణనామేత్యధః రూపకానుప్రాణితేయముత్పేక్షా, ఇంద్రజిహ్వా
వృత్తమ్ ॥ ౧౨ ॥ — తస్యాఇతి ॥ సకలాసుసఖిమ తస్యాః ద్రావ
ద్యాః తత్తత్ చికురాద్యంగంవివాహవేషేః పరిణయోచితతత్తదలం
కారైః, వేగాత్ దుగ్రతం విమాపితవతిమచటిమ, కుచయోశ్శిల్పక
తీర్ణఅలంకారిణీసఖివైవ కాలస్వక్షిపాం' అలంకరణేన విలంబంసమ
హంతఇత్యసహనాః యేన్యద్ధాః పురోహితాః దీప్తుధశిత్యద్యోత
నాయవృద్ధత్వవిశేషణం, 'తేషాంకోపస్యసు హూతకాలాతిక్రమశం
కాజనితస్యాసాత్రమధవత్, అత్రద్రావదీతత్తదృక్కుచాలంకార కృత

విమపల్లభామ । ఏవంవిచింత్యేవభయేనపాదేలాక్షాకృ
తంధామపషాతతన్వాన్యః ॥ ౧౨ ॥ ప ॥ తస్యాస్సఖి
మసకలాస్వపితత్తదంగంవెగాద్విభూషితవతిమవివా
హేషైః । కాలక్షిప్తాసహనవృద్ధపురోహికానాంకో ప

త్యమరః ॥ పీఠాం బాధాం అదదాం ఆయచ్ఛమ్ + దుదాక్షో దా
నేలజ్, ఏవ విచిన్త్యేన అత్రాచ్యేన భాక్షయా జతునా కృతం
ధామ తేజః గృహంచ ॥ ౧ ॥ గృహదేహత్విబ్బుభావా ధామా
సిత్యమరః ॥ భయాత్ భీతేః శాతౌ పంచమీ తన్వాన్యః (స్త్రియాః
పాదే పపాత + షత్తగతౌలిప్ ॥ ౧౨ ॥ — తస్యాఇతి ॥ తస్యాః
ద్రావద్యాః సకలాసు సమస్తాస్వపి సఖిమవయస్యాసుతత్తదజ్ఞం త
త్తదవయవం వివాహస్య వివాహసమ్మన్దిభిః వేషేరాకల్పైః వెగా
జ్జవాద్విభూషితవతిమ సతిమ కుచయోస్తనయోశ్శిల్పచ్య మకరికాప
త్యశిల్పస్య కత్తిర్ సఖి కాలక్షిపాయాః కాలక్షేపస్య కర్తుకము

బిలంబస్య విశేషణగత్యాపురోహితకావశేతుత్వాత్ పదార్థమే
తుకం కావ్యలింగం తాదృశవిలంబానంబంధేపి సంబంధోక్తిరూపాతి
శయోక్త్యజ్ఞేవితమితి, తయోరుగాభిధావన సజరః, పసన్తలకా
వృత్తమ్ || ౧౨౨ || — ఏవమితి || ఏవముక్తప్రకారేణ అలంకృతా
మేనాం ద్రావధీమాలోక్యేన న్వయమాత్మనాపి సంధ్యాయాః అరుణి
మాసాంధ్యారణవణావసలాక్షాకృత్యం యావకాలంకరణం విరచితం
యస్యాస్తథోక్తా, అంజనస్థిలకశ్చవృక్షవిశేషా తావేవాంజనం కజ్జ
లంతిలకఇతిచ శ్లిష్టరూపకం, తాభ్యాంరంజితౌ అలంకృతౌముఖస్యతి
గ్రస్తేవవదనస్య భాగానేత్రలలాటచేతౌయస్యాస్తథోక్తాప్రతీచీం
దిశంపరిణేతుముద్వేధమివ, భగవతిభాసాంలెజసాంనిధౌ స్థానెనూ
ర్యే ఉపగతవతిప్రాప్తవతిసతీత్యుత్తరేణాన్వయః, తామూలోక్యవ
భాసాంనిధౌన్వయమపి తాదృశేంప్రతీచీంపరిణేతు మివాప్రగతవతితి
వాయోజనా, అత్రీరూపకద్వయోజ్ఞేవితపరిణయోఽప్రేక్షాయాఃశ్చ

న్యసాత్రామభవతుగచశిల్పకరీ || ౧౨౨ || X || ఏవమలం

కృతామేనామవలోక్యనన్వయమపిసంధ్యారణిమసం

పాదితలాక్షాకృత్యామంజనతిలక మంజుళముఖభాగాం

పరిణేతుమివ పృతీచీందిశముపగతవతిభగవతి భాసాం

ణోరితిషష్ఠీ, అసహనానాం ఆక్షమితేం || ని || సహిష్టుస్సహసంక్ష
స్తాతితిక్షుఃక్షమితాక్షమిత్యమరః || వృద్ధానాం భురోహితానాంకో
వస్య పాత్రం భాజనం అభవత్ + భూసక్తాయం || ౧౨౩ ||

ఏవమితి || ఏవం పూర్వోక్తప్రకారేణ అలంకృతాంప్రసాధితాం
నీనాం, ద్రావధీం అవలోక్య న్వయమపి సంధ్యామా అనుబంధా స
ద్ధ్యారాగేణ సమృదితం లాక్షాకృత్యం యావకావ్యం యస్యాసాం
అంజనవీవ అంజనాఖ్యగజవీవ తిలకస్తేసమంజులః మనోజ్ఞః ముఖభా
గః అగ్రభాగోయస్యాస్తాం అన్యత్రాంజనతిలకాభ్యాం మజలము

పద్యాలాక నోత్పేత్రితాసాపేక్షతాద్వయోరంగాంగిభావనసంకరః
 ||౧౨౩||—తస్యామితి || తస్యాంచాప్రద్యలకరణదినససంబద్ధిన్యాం
 క్షపాయాం రాత్రావేవ, నిజస్య ఆత్మీయస్య కులస్యవంశస్యఉత్తం
 పానాం శిరోభూషణాయమానానామిత్యధికః, పాథానాంసంబద్ధా
 నాం ఉత్సవానాం వివాహోత్సవాం, సాక్షాన్నిష్పత్రిబద్ధం ఆలోచనా
 య, అవలొకితుమివేతుప్రేక్షా + తుమథాచచ్చ భావవచనా
 దితి చతుర్థీ, హిమాశితాః రుచయోయన్యతస్త్రిచంద్రై, ద్యా
 మాకాశం నవదిమృతం విశతినతి ఏతేకుమారాః పాథాః అలంకా
 రేణ వైషాహికేన సహితాస్సంకారాస్సంతః, శుభంయాశుభయోగ
 యుక్తే || ౧౨ || శుభంయస్తుశుభాన్వితఇత్యమరః, మరకతఖచిత్రైః హరిన్ద్ర

నిధౌ || ౧౨౩ || ప || తస్యామేవక్షపాయాంనవదినిజ

కులః త్రంనపాథోత్సవానా మాలోకాయేషసాక్షా

ద్వితీతిహిమరుచౌద్యాంశుభంయాముహూర్తే | సా

పానైరభ్యుక్షన్మరకతఖచిత్రైర్వదిమే తేకుమారాస్స

ఖభాగాం రమ్యనక్తప్రదేశాం ప్రతీచీందిశం వారుణదిశం పరిణ్ణా
 తుమివ వివోధుమివ భగవతి త్రిమతిభాసాంనిధౌనూర్యేఉవగతవతి
 నతి ప్రాప్తవతిసతి అస్తంగలెఇతిభావః || ౧౨౩ ||—తస్యామేవ
 తి || తస్యామేవక్షపాయాం రాత్రామేవ సపది తస్త్రిక్షణే || ౧౨ ||
 నుద్యస్సపదితత్క్షణేఇత్యమరః || నిజకులస్య ఆత్మకులస్య ఉత్తంసా
 నాం శేఖరాణాం || ౧౨ || పుంస్య త్తంసావతంసాద్వౌకర్ణపూరేపి
 శేఖరైఇత్యమరః || పాథానాం పాండనసమ్పత్తిం ఉత్సవానాం
 కర్మణిష్ఠీ సాక్షాత్ ప్రత్యక్షం ఆలోకాయ దర్శనాతౌవ హిమ
 రుచౌచంద్రై ద్యాం ఆకాశం విశతినతి శుభంయాశుభాన్వితే ము
 హూర్తే అగ్నే సాలజ్కారాః అలజ్కారసహితాః ఏతేకుమారాః
 పాండవాః పురోధోభిః పురోహితైః సరభసం నవగం నిహితైర్ని

ణీబద్ధైః సోపానైః పురోధోభిః పురోహితైః నిక్షిప్తేస్సంవిధానైః
సమిత్కు శాదివైవాహికౌవకరణైః సమగ్రాం సలహాణాం, వేదిం
వైవాహికీం అధ్యరుక్షా ఆరురుహుః, అధిపూర్వాదుగ్రహేః కర్తారీలు
జ్ఞే, స్రగ్ధరావృత్తమ్ || ౧౨౪ || — తత్రైతి || తత్రవివాహవేద్యాం
ముహూర్తస్య వివాహాలగ్నస్యగుణేషుచంద్రతారాబలాదిష్యవదీపే
షు ద్వయేష్యవీత్యధాం, ఏవమగ్రేపి ఓజాయమానేషు ఓజాభ్రీశుభ
యోగవదాచరతుస్సృకాశమానేషుచసత్సం + ఏకత్ర్యంబమానాదాచా
రణితీకృజ్ఞే, అకృత్సార్వధాతుకయోరితి దీఘః + అన్యత్రఓజశ్శ్చ
బ్ధః తద్వత్పరః కతుఃకృజ్ఞే సలాపశ్చేత్సుసమానాదాచారాథా
కృజ్ఞే ఓజసోఽస్సరసోనిత్యమితిసకారలాపశ్చ, ఓజాభ్యయోగోజ్ఞా
తిషేప్రసిద్ధః, మంత్రవిదాం వైవాహికమంత్రకోవిదానాం పురోహి

లంకారాః పురోధస్సరభస నిహితైస్సంవిధానై స్స

మగ్రామ్ || ౧౨౪ || X || తత్ర ముహూర్తగుణే

ష్యవసమంతాదోజాయమానేషు దీపేషు మంత్రవి

క్షిప్తేస్సమ్భరైస్సమ్యగ్విధానైస్సమగ్రాంపూర్ణాం వేదిం మరకతై
గార్జుతత్రతరలైః || ౧ || గార్జుతత్రమరకతమిత్యమరః || ఖచిత్రైః
ప్రత్యుప్తైః సోపానైః || ౧ || ఆరోహణంస్యాత్సోపానమిత్యమరః
కరణైతృతీయా, అధ్యరుక్షా ఆరురుహుః + రుహవీజజన్మనిప్రాదు
ర్భావేచలుజ్ఞే, శలఞ్గువసధాదితికన్తి హోఃఃషఢాఃకస్సీతికఃషత్సంకష
యోగైః || ౧౨౪ || — తత్రతత్త్వికసమయే ముహూర్తానాం లగ్న
ఘటికానాం గుణేష్యవ దీపేషు ఓజాయమానేషుసత్సుదీప్యమానేషు
సత్సం + ఓజశ్శ్చబ్ధాద్వృత్తివిషయే తద్వతి వత్తమాత్కాత్కతుఃకృజ్ఞ
లాపశ్చేతికృజ్ఞులోపే ఓజసోఽస్సరసోనిత్యమితరేపాం విభాషయే
తి నిత్యస్సలాపః మంత్రవిదాం మంత్రవేత్తృణాం + సత్సాద్విషే
తికిష్ట, వదనేష్యవ ముఖేష్యవ వాద్యేషు ఘనతతాదిమశబ్దాయమా

తా నాం వదనేషువక్త్రేష్విసః; వాద్యేషుసునతతసుషి రాశద్ధభే దేనచతు
ర్విధేషు శబ్దాయమానేషు శబ్దంపికత్యవతా-ర్తక ముచ్చారణేనఅన్య
తప్రస్థానా శ్చ కవాదనై కుర్వత్సునత్సు+శబ్దవై రెత్త్యాదినా కర్మాత్య
భే-కన్యజ్ఞే స్యత్యయ', కమనీయోమనాహరైమణిభిఃకోటికైస్స
జాతీకైర్లైః+తారకాదిత్వాదితత్-కనకభూషణైఃకటకాంగ
హదిభిః అవికృతమప్రాప్తిత రూపాంతరంసహజం నాన్విభావికం రా
మణీయకం సౌందర్యంయస్యాస్తాం, అవ్యాజసుందరత్వాన్నభూషణైః
కాగ్యమితిధానః, కన్యకాంశౌర్యదీ మమీషాంపాండవానాం సకాశే
సన్నిధౌ కులపాలికాః కులస్త్రియః నివేశయామాసుః ప్రవేశితవత్సః
అత్యముహూర్తగుణానాం దీపానాంచ శ్లేషభిత్తికా భేదాధ్యవసితే
శాజాయమానత్వేన పాద్యానాం ఋత్యవిద్యదనానాంచ శబ్దాయమా
నత్వేన చాపమ్యన్య గమ్యత్వాత్కైవల పశ్యతాస్పదస్య తుల్యయో
గితాద్యయస్య సంస్పృష్టిః ॥ ౧౨౫ ॥—పూతైతి ॥ కుశాంకూరైభిః

దాంవదనేష్వివశద్ధాయ మానేషు వాద్యేషుకులపాలి
కాః కమనీయవణినికాయకోరకైఃకనకభూషణైః
కృతసహజరామణీయకా-కన్యకామమీషాంసకాశేన
వేశయామాసుః ॥ ౧౨౫ ॥ ప ॥ పూతపాశ్వేకుశాం

నైషుశబ్దంకుర్వత్సునత్సు+శబ్దవైరకలచౌతిక్యషి(౧) పాశ్వేషణత్వాత్త
నైపదవిధానాచ్చానచ ॥ కులపాలికాః కులస్త్రియః ॥ ౧౨ ॥ కులస్త్రికు
లపాలికత్యవరః ॥ కమనీయైః రత్నైః కోటికైః + తారకాదిత్వా
దితత్ కనకభూషణైస్సువణభూషాభిః అవికృతం సహజం స్వభా
వసిద్ధం రామణీయకం సౌందర్యం యస్యాస్తాం కన్యకాం అమీషాం
పాండవానాం సకాశే సమీపే నివేశయామాసుఃఉపవేశయామాసుః
+ విశప్రవేశనేన్యంతాల్లిఖ ॥ ౧౨౫ ॥—పూతపాశ్వేవైతి ॥ కుశాం

(౧) ఇదంచంత్యం। శబ్దవైరెత్త్యాదినాకన్యజ్ఞేనసకన్యషభావాత్

వైః పరి సరణద ర్భ్యః పూతాః పరిశుద్ధాః పాశ్వాత్పత్యతావరః యస్య
తస్మిన్, మణిభిఃకుట్టిమేని బద్ధఘమావేద్యామితియావత్ తస్యధౌ
మ్యస్య పాండవపురోహితస్య పురస్తాదగ్రే ప్రతిబింబః ధౌమ్యప్రతి
చ్ఛాయేవ అనలః వైవాహికాగ్నిః ప్రాజ్వలత్ ప్రజ్జ్వాలపురోహి
తోదభానస్మరి స్త్రీయ వేద్యామగ్నింప్రతిష్ఠాపితవానిత్యర్థః ఉత్ప్రే
క్షాలంకారః శ్లోకవృత్తమ్, పంచమంలఘుస ర్వేషు స ప్రమంద్విచతు
ర్థయోః । పశుంగురువిజానీయాదేతన్ష్లోకస్యలక్షణమితి లక్షణాత్
అస్త్యేవయ్య గునిపులావ క్రమితి నామాంతరమితి జ్ఞేయమ్॥౧౨౬॥—
ధర్మానితి॥ పాపాథాఃయూయం అనయాద్రావచ్ఛాసహధర్మా
శ్చౌతస్తాతాన్కప్రజాః పుత్రాంశ్చబహుయథాతథాసంచినుతసంపా
దయతి + చినో తెర్విధ్యర్థేలోట్ ఇతి ఉక్తప్రకారేణబ్రువాణః వదం
త్సైక మృషద రాజఇవ అనలోగ్నరపి సచసచేత్యర్థః, శామ్యంతి

కూరైః పురస్తాన్తణికుట్టిమే । ప్రాజ్వలత్తస్యధౌమ్య

స్య ప్రతిబిమ్బఇవానలః ॥ ౧౨౬ ॥ ప ॥ ధర్మాసృ

జాశ్చబహుసంచినుతానయేతి శామ్యత్సమిచ్ఛట చ

టాకృతిభిచ్ఛృవాణః । తామాత్తజాంద్రృషదరా

కూరైఃదర్భాంకురైః+మందివాశిమధిచతిచంక్యంకిభ్యఃఉరజిత్సృరవిఅం
కురఃఖజై రాదిత్యాదంకూరోపిపూతాపార్శ్వాయస్యతస్మిన్పురస్తా
త్ ప్రాచ్యాంమణీరాంకుటిమేనిబద్ధఘమాఅనలఃవివాహాగ్నిఃతస్యధౌ
మ్యస్యపురోహితస్యప్రతిబిమ్బఇవప్రాజ్వలత్ +జ్వలదీప్తోలజ్జే॥౧౨౬॥
ధర్మానితి॥అనయానవౌధయావధాన్ధర్మాన్గృహస్తోత్రానౌపాసనవై
శ్వదేవయజ్ఞాదీన్ప్రజాశ్చసంతీర్చిబహుఅధికం సంచినుతసంగృహ్ని
త+చిన్ చయనైవిధోలోట్;ఇతిశామ్యంతినాంసమిధాం చటచటాకృ
తిభిః చటల్ చటదితిశబ్దైః +అన్యకానుకరణాద్వ్యజవరాధాదనితౌ
డాజితిడావ్,డిత్యసామర్థ్యాదభిసాపిఁపెర్లోపః(౧)డాచిబహుళం

(౧) డాచోజాదిసాద్విదేవన భత్వసిద్ధిఃతావ్విలోపఇతివక్తవ్యం

నాం దహ్యమానానాం సమిధాం పాలాశాదీనాం సంబంధిభిః చటచ
టాకృతిభిః చటచటశ్చైదేతద్వాప్యజేనేత్యధః, ధర్తాప్రజాశ్చ
బహునచినుతానయేతి బుర్రవాణస్క, ఉన్నతాశిఖాజ్వలైవఅగ్రక
రస్తేన, ఉన్నతాశ్చేప్రాశిఖాకాంతిః రాజముద్రాంగుళీయకం వాయ
న్య తథోక్తైన అగ్రకరేణైతిచ తేభ్యః పాండవేభ్యః తామాత్తజాం
హ్రోపదీ తన్యావహ్నిపుత్పన్నతావదితిభావః ప్రాదాల్ దత్తవా
నివేత్యల్పేత్తా + ఉదాల్లైకతేరిలుజ్జే, అత్రాత్తజాదానైన పృ
కృతియోరెవాగ్నిద్రుపదయో రౌపమ్యస్య గమ్యతావత్తుల్యయోగి
తాయాః అగ్నేదానౌతేత్పేత్తాయాశ్చైకవాచకానుప్రవేశస్సంక
రః, ఉత్పేత్తాయాస్తు అపహ్నవరూపకాభ్యాముజ్జీవితత్వాత్తాభ్యా
మంగాంగిభావేన సంకరః- వసంతతిలకా || ౧౨౭ ||—అథేతి || అథ
పాణిగ్రహణానంతరం పృథాసుతాః ధర్తాదయః వధ్వాహ్రోపద్యాస
హితాః వధూసఖాస్సంతః జతునానిమితః జాతుషః + తృపుజతు

జఇవాసలోపి ప్రాదాదిహ్నిన్నలశిఖాగ్రకరణై

భ్యః || ౧౨౭ || ప || అథజాతుషాలయసమర్పణాత్ప్ర

తంపరిహోషమస్యవపుయోభివీక్షితుమ్ | స్పృహయాశ

ద్వైభవతఇతిద్విత్యంనిత్యమామ్రేడితేడాచీతిపూర్వోత్తరవిణయోఃపర
రూపం బుర్రవాణః వచన్ అనలోపిఅగ్నిరపిదుగ్రపదరాజఇవేత్యపమా
తామాత్తజాం పుత్రీం స్వస్తిన్ జాతత్వాదితిభావః ఉన్నతేనశిఖాగ్రే
జైవ కరణ హస్తేన పరిణామః లెభ్యః పాండవేభ్యః ప్రాదాల్
అయచ్ఛదివేత్యల్పేత్తా + ఉదాల్లైకతేరిలుజ్జే ఉపమాపరిణామో
త్పేత్తాణామంగాంగిభావేనసంకరః || ౧౨౭||—అథేతి||అథానంత
రం జతునానికారఃజాతుషఃతృపుజతునోష్ఠగితిఅన్వృత్యయష్టుగాగ
మశ్చ తాదృశస్వాలయస్య సమర్పణాల్ దానాల్ కృతం అస్యాగ్నే
ర్వపుషః శరీరస్య పరిహోషం పుష్టిం అభివీక్షితుంద్రష్టుం స్పృహయా

నోష్ఠగితినిర్వృత్తా థౌణ్మగాగమా॥ని॥జతుత్రపుభ్యానిర్వృత్తంజా
తుషంత్రాపుషంత్రీప్వీమః(౧)సచాసావాలయోగృహంతస్యసమ
ర్పితాత్ భక్షణాథంప్రచానాత్ - కృతజనితమన్యాః పశుపః
శరీరస్యవరిహం మాంసలత్వమభినిక్షిటం స్పృహయాపహంకిరేతి
సంభవనాయాం- కౌతుకిని ఇహేత్యుష్ప్రేహ- తివాక్రమాత్ జ్యే
ష్ఠానుక్రమేణ అగ్నింపరిచక్రిముః పక్షిణాంపర్యః - మంజుభాషిణీ
వృత్రమ్ ॥ ౧౨౨ ॥ —కరినశ్చైతి ॥ సౌరుషసేవచా- హృదీ - కు
చకిం కుట్టల ముచశం కరిన్యం కరిన్యసంపదాకాన్యసంపదాన్యాయోఽ
ఎవపభుః గర్వాన్యాయః కరిన్యైః వాన్యసంపదాన్యసంపదాన్యాయోఽ
జవవెత్వానాం । కర్వాన్యసంపదాన్యసంపదాన్యాయోఽ
వేత్వాన్యసంపదాన్యసంపదాన్యాయోఽ
ఎ కలవృధానుతాః క్రిమాన్యసంపదాన్యాయోఽ

వధూశఖాః ॥ ౧౨౩ ॥ కరిన్యసంపదాన్యాయోఽ

చకుట్టలస్యకురుషేపధూః । క్రిమాన్యసంపదాన్యాయోఽ

శవకిల కాంక్షామతిజన స్పృహిగృహిపీతీస్పృహేన్యాయోఽ
చ అయామంతేతిశరయాదేశః, పృథానుతాః పాన్యవాః తిదా వి
వాహనమయేవధాన్యసఖాయః వధూశఖాన్యసంపదాన్యాయోఽ
తిటచ్ కన్యాసహితాఇత్యథః, హుతివహం అగ్నిం పరిచక్రిముః
పక్షిణీపర్యః + క్రిమాన్యసంపదాన్యాయోఽ
కుచః కుట్టలఇవ తస్య కరిన్యత్వం కారిన్యమేవ న- చలోతయా అవత
వస్య గర్వస్య భరాత్ హేత్యాకృతః నిజయోవిజయో యయాసా
నాకురుషీరవధూః పతినాంభగ్నాన్యసంపదాన్యాయోఽ
ఘ్రింశ్చన్యసంపదాన్యాయోఽ శిరసి ఆతిప్రేమమితియంత్రేణనిదధేనిక్షిప్తవతి
౧)నిర్వృత్తార్థైతిజతుత్రపుభ్యానిర్వృత్తంజాతుషమిత్యమరపాశ్చన
సమ్యక్ వికారాద్ధైవిధానాజ్జతుత్రపుకా రేపజాతుషమి జ్యేపాశ్చ

౨౨౮ సన్యాశ్శేచముభారతే-ద్వితీయ స్తబకః.

ఋగ్వ శిరిసిఉపరినిదధేనిహితవతీ- వైవాహికంకర్త సప్తపద్యాభ్యుమక
 రోదిత్యధః ప్రమితాక్షరావృత్తమ్ ||౧౨౯||— కన్యయేతి || కన్య
 యాద్రాపద్యా అభ్యుపహృతాః అభిసమీపేహోమవిషయాఃకృతాః
 విధయేలాజహోమాభ్య వైవాహికకర్మాణేలాజాః - పంచానాంవల్ల
 భానాం కరాగ్రేర్విమదాత్ పాణిగ్రహణసమయే వీడనాద్ధృతాః
 బాహురెవవంశోవేణుః తస్మాద్గళితాః ముక్తాఃక్షాకికానీవేష్యుత్ప్రే
 తౌ, కందళతిప్రజ్వలతి అనలస్య వైవాహికాశ్నః రోచిషీ జ్వాలా
 యాం పేతుః అత్ర విధిలాజానాం ధావశ్యాదిగుణ నిమిత్తకోఽప్రే
 తౌయా బాహువంశేతిరూపకానుప్రాణితత్వాత్ ద్వయోరంగం
 భావేన సంకరః, అభ్యుపహృతాః అతిపారాంతరముక్తార్థస్య లాక్షణిక
 తావపత్తైరుపేక్ష్యమ్; సావగతా || ౧౩౦ ||—విధీతి || విధయేవధూక
 త్కృతవైవాహిక కర్మకరణార్థం చోదనాను ప్రేరణానువిషయే,
 మణిమయీమదీపయప్తి కానుపరితఃస్ఫుగంత్యాఃప్రతిఫలన్యాఃప్రతికృ

ధృతంపదమత్తనశ్చిరసిసానిదధే || ౧౨౯ || కన్యయా

భ్యుప(హ)హృతావిధిలాజాఃకందళత్వనలరోచిషీపె

తుః | పంచవల్లభకరాగ్రవిమదాద్బాహువంశగళి

తాఇవముక్తాః||౧౩౦||విధిచోదనానుమణిదీపయప్తికా

+ దుధాఇహారణసోషణయోలిత్ || ౧౨౯ ||—కన్యకేతి|| కన్య

కయా అభ్యుపహృతాః దత్తాః విధిలాజాః విధానలాజాః పంచానాంవ

ల్లభానాం కరాగ్రేర్హస్తాగ్రేర్విమదాత్పీడనాత్ బాహురెవవంశః

బాహువంశః తస్మాత్ భుజవేగోగళితాః ముక్తాఇవముక్తాఫలా

నీవకందళత్వంకురతి + అచారకింబంతాత్కర్తారకింప్, అనలస్యాశ్నః

రోచిషీపెతుః + పత్తగతాలిప్, అతిపకేష్యేత్వాభ్యాసలూపౌ ||౧౩౦||

విధీతి || విధేకౌపదనాను ప్రేరణాను మణిదీపయప్తికాయాం దీప

స్తమేషుస్ఫుగన్త్యాఃఇందిరాయాలత్యాఃప్రతికృతైః ప్రతిమాయాః సు

తేః ద్రావణీపరిబిమ్బస్య సుభువో ద్రావద్యాశ్చ ఉభయోర్వివే
చన విధౌ ఇయద్రావదీఇయం తత్ప్రతికృతిరితి పాథః క్యేన జ్ఞానపీ
వపురోధనః ధౌమ్యస్యస్థలనా ప్రమాదో బహువ, మంత్రోవైవా
హిక కమాంఁగంతంత్రంతదనుష్ఠాసం తయోస్తుస్థలనంనబభూవ, అత్ర
ద్రావతీతత్ప్రతికృత్యుభయవివేచనే మంత్రతంత్రద్వయేచ ప్రసక్త
స్య ప్రమాదస్యపూర్వస్థిన్నైవ నియమనాత్మరిసంఖ్యాలుంకారః య
త్తుస్ఫురదిద్దిరాప్రతికృతేరితి పారాంతరం యచ్చ వామణిమయావ్యం
దీపయష్టికాయాం దీపస్తమ్భోపరి స్ఫురుంతాః ఇందిరాప్రతికృ
తేః లక్ష్మీప్రతిమాయాః పూజార్థం నిక్షిప్తాయాఇతి నృసింహవ్యా
ఖ్యానం, తదుభయమవ్యశుద్ధంజగత్పూజ్యాయాః లక్ష్మీప్రతిమాయాఃపీ
రికాయామేవ స్థావ్యతయా దీపస్తమ్భోపరివిన్యాసస్య ప్రసిద్ధివిరుద్ధ
త్వాత్తన్నామకదోషాపత్తైః ఉక్తార్థస్యమహతాంప్రీడాపహత్వా
దశ్లిలదోషాపత్తైశ్చ, (౧) కల్యాణమితిమంగళశ్లోకేనైతత్కావ్యకర్తా

(పరిత)స్సుర(దిందిరాప్ర(త్ప్ర)తికృతేశ్చసుభువః! ఉభ

యోర్వివేచనవిధౌపురోధనఃస్థలసంబభూవ నతుమంత్రతం

భువశ్చ ద్రావద్యాశ్చ ఉభయోర్వివేచనవిధౌ వివేకరణే పురోధ
నః పురోహితస్యస్థలనం స్థలితంబభూవ మంత్రతంత్రయోస్తుస్థలనంన

(౧) వస్తుతస్తు స్ఫురదిందిరాప్రతికృతేశ్చైతి హ్రీనహారే వైవా
హికకమాణి వేదికాసమిపేపీరేపూజార్థం నిక్షిప్తాయాలక్ష్మీప్రతిమా
యాః మణిమయదీపయష్టౌ ప్రతిఫలనసంభవాన్న కాపిహానిః; తేనచ
ద్రావద్యా ఇందిరాసాదృశ్యప్రతీలెరుషఁస్తేవ ప్రతీతిః; శైవ
త్వేన లక్ష్మ్యం పూజ్యతాజ్ఞానాభావేపి తత్సాందర్యస్య లోకోత్తర
త్వే నిర్వివాదత్వేన తదుపమయా సాందర్యాతిశయప్రతీతేక్షతత్వా
న్నాయందోషః, కించ రఘుమంశసప్తమసగే సాన్నిధ్యయోగాతిగ
లతత్రశచ్యాఇతి తృతీయశ్లోకవ్యాఖ్యానే, శచీసన్నిధౌ యే విఘ్నము

శ్చైవతయాఃపుత్యభిజ్ఞానాత్కథంచితీర్పరస్థితాయాస్తస్యా ఇతి వక్తవ్య
త్యైవ శౌరీస్యతిమాయా ఏవతథాత్వావశ్యకత్వాచ్చైవనాం తత్రా
దేవపేషి పుకృతాయాః ద్రౌపద్యాః ప్రకమాప్రసక్త్యాసతత్త్వక
మాఖ్యదోషావత్రైశ్చైతిసుధీభిర్విధాపనీయం, మంజుధాపిణీవృత్తమ్
॥ ౧౩౧ ॥ — బాహుప్రతాపఇతి ॥ అవన్దిగ్రన్థ పాఠాః పు

త్రాయఃస్థిరాదయః, బాహుప్రతాపఇవ హన్యవాపేఅగ్నౌఉభ
యస్తిన్నపి సాక్షిణిసతి, ద్వయసాక్షికృత్యైతి యావత్ - సామంతరా
జానాం శత్రుగ్రహపాణాంధరణిః రాజ్యస్వేవ యాజ్ఞసేన్యాః ద్రౌప
ద్యాః కలంపాణింబలించక్రమశః జ్యేష్ఠానుక్రమేణ కాంత్యాసమం

త్రయోః ॥ ౧౩౧ ॥ బాహుప్రతాపఇవసాక్షిణి హన్య

షాపేసామంతరాజధరణైరివయాజ్ఞసేన్యాః । కాం

బధూవః ॥ భవతేలిట్ ॥ ౧౩౧ ॥ — బాహు ప్రతాపఇతి ॥ బాహో
ద్భజయోః ప్రతాపేఇవ హన్యవాపే అగ్నౌ సాక్షిణిసతి సామంత
రాజానాం శత్రుగ్రహపానాం ధరణైరివ భూమేరివ యాజ్ఞసేన్యాః ద్రౌ
పద్యాః కలం హస్తం రాజదేయద్రవ్యంచ కాంత్యాసమంసదృశం
పజనయంతి తేత్విదిరాత్ప్రలీయంతేఇతి ప్రవాదః, ఏవాపే శచీపూజ
నం నారదీయసహితాయాముక్త *సమూజ్యప్రాధేయత్వాంతాశివీ
దేవీంగుణాశ్రయామ్ । ఇతితథాచప్రయోగరత్నాకరేతత్రాదాతాపా
త్రస్థసితతండులపుండేశచీమావాహ్య పోడకోపచారైః పూజయేత్ -
తాంచ కస్తేవంప్రాధేయైత్ *దేవేంద్రాణిసమస్తుభ్యం దేవేంద్రపి
యభామినీవివాహంభాగ్యమారోగ్యంపుత్రలాభంచదేహిమే ॥ ఇతి॥
చారిత్రవర్ధనసుమతివిజయయోర్వ్యాఖ్యానైవ ॥ ఇంద్రాణ్యోసాన్
న్నిధ్యాత్వోత్సాహంవినా పాణిగ్రహణసిద్ధిర్భవతీతి, ఇత్యాదినావివా
హే శచీపూజాయాపవ విధానాధారీపూజావల్లక్షీపూజాయాఅపిమాం
గలికత్వాత్స్వస్థముపపన్నమైవ ॥

వాంఛాసమకాలమేవ గృహీత్వా- హర్షణయావృద్ధిః తాంసంతా
షసమ్మద్దిమితియావత్ - అభజ్ఞప్రాప్తః ఆత్మబాహుప్రతాప హస్య
వాహయోస్సాక్షిత్వకరణైవ సామలధిగణీయాన్మసేనోన్యః శ్లేషభితికా
భేదాధ్యవసితకరగ్రహణైవ చౌపమ్యస్య గమ్యత్వాత్తల్యయోగితా
ద్యయస్యాంగాంగిభావేన సంకరః-ఏవం తాదృశగ్రహణస్య విశేషణగ
త్యాసంతాషసమ్మద్దిప్రాప్తిహేతుత్వాత్పదార్థహేతుకం కాన్య
లింగం - ద్వయోశ్చసంస్మృతిః - వసంతితిలకావృత్తమ్ || ౧౩౨||—||
పాంచాలేతి || పూజకః పూజకర్తా - పూజ్యపూజాహుః తదేదా
భావంపూజకత్వం పూజ్యత్వంచ పుష్యత్రమాఽతిశయేన పోషయే
న్తా - ఏకఃపూజయత్ అపరఃపూజ్యమానఇతి యావత్ - సప్రసిద్ధః
పాంచాలరాజౌద్యుపదశ్చ స పాండవః ధర్మరాజశ్చతాద్వయా
తక్తేఃవివాహకాలదేయద్యవ్యైకరణైః ఆధ్యంభవిష్ణుత్వంధనికత్వం ఆ

హసమంక్రమశవినకరంగృహీత్వాహర్షణయావృద్ధిమభ

జన్తననీంద్రపుత్రాః || ౧౩౨ || పాంచాలరాజశ్చస

పాండవశ్చపుష్యత్రమాపూజకపూజ్యభావౌ | ఆధ్యం
యథాతథాక్రమశవినశ్చేష్ఠక్రమేణైవగృహీత్వాస్వీకృత్య అసనీ, ద్రపు
తాః పాండుపుత్రాః హర్షణ ముదావృద్ధిం అభజ్ఞప్రాప్తః
+ భజసేవాయాంలజ్జ, విమ్బప్రతిబిమ్బభావాపన్నపూర్ణాపమా
లజ్కారః || ౧౩౨ ||—పాంచాలరాజఇతి | పూజకపూజ్యభావౌపూ
జాకర్తృత్వపూజాహుత్వే పుష్యత్రమాఽతిశయేన పుష్యన్తౌ +
అతిశాయనైతమబితితమప్ పాంచాలరాజః ద్యుపదః సపాండవశ్చ ధ
ర్మరాజశ్చ ఉభావితీశేషః యాతక్తైః స్త్రేవీః వివాహేద్యైః ధనైః
|| ౩ || సోష్ణాతావాత్సనిన్వంతిష్మాత్తీయే సోప్రీయాంధనై ఇత్య
మరః || అనాధ్య ఆఘోభవతిత్యాధ్యంభవిష్ణుః+ఆధ్యసుభగేత్యనువర్త
మానేకతరీభువఇతిభిమున్; అరుద్విషదితిముమ్ తస్యభావః ధనిక

కేచనత్వం దూరిద్యం చ ద్వే జః కిమణితే ధనికత్వదారిద్ర్యే తౌ
 పూజకపూజ్యభావావివవ్యత్సన్యతాం విపరీతచక్రతుః + వ్యతిపూ
 ర్వాత్సత్వేకతేరిలజ్, పృథమందుపదః కన్యాయాత కదానా
 భ్యాం పూజకోఽకించనశ్చ అభూత్ - తదుభయ ప్రతిగ్రహభ్యాంయ
 ధిష్ఠిరః పూజ్యఅభ్యంభవిష్టుశ్చాభూత్ - పశ్చాచ్ఛవ్యశురన్యగ్గురుత్వ
 స్మరణాదకించనస్వేన పృతిగ్గుహీతృత్వాచ్ఛ దురసదఃపూజ్యోభూత్ -
 ధనిక స్త్రీన దానసమధాత్వాజ్ఞామాతృత్వాచ్ఛ యధిష్ఠిరఃపూజకో
 భూదితి సముదాయార్థః + ఆభ్యంభవిష్టుత్వమిత్యత్ర - కతేరిభువః
 ఖిష్టున్ ఖుకభావిత్వాఢ్యోపవదాద్భువః ఖిష్టువిఖిత్వాత్ అరుద్విషది
 త్యాదినాముమ్ - తన్యభావస్తవతలావితిత్వ పృత్యయేచరూపం - అనా
 ఢ్యఅభ్యోభవతితిఆభ్యంభవిష్టుః - నాస్తికించన యస్యేత్యకించన ఇత్య
 భయత్రవిగ్రహః, అత్రమృపదయధిష్ఠిరయోః ధనికత్వదారిద్ర్యయో
 శ్చ వ్యత్యాసీకరణే నౌపమ్యస్య గమ్యత్వాల్లెవలప్రకృతాన్పదస్తు
 ల్యయోగితాభేదః అత్రవ్యత్సన్యతాంతావివయాతక్తేస్తేష్యైవపారః-

భవిష్టుత్వమకించనత్వంవ్యత్సన్యతాం తావివయాతక్తే

త్వం ॥౧॥ఇభ్యఅభ్యోభనీసాన్వమీత్యమరః 1 నాస్తికించనయస్యఅకించ
 నః దరిద్రః మయూరవ్యంస కాదిత్వాత్సమానతస్యభావఃదారిద్యం
 తావివ పూజకపూజ్యభావావివవ్యత్సన్యతాంవ్యత్సస్త్రీచక్రతుః+ అను
 క్షేపణేలుజ్ అన్యతివక్తీత్వజ్ అన్యతెస్తుగితిభుక్ తస్థస్థమిపామితితా
 మాదేశః అయంవ్యతిశబ్దౌవివర్ణయద్యోతకః సతు క్రియావినిమయ
 ద్యోతక ఇతి కతేరికర్త వ్యతిహరిఇతినాత్త నేపదం (౧)పూర్వంపాంచా
 లఃపూజకః ధర్మరాజఃపూజ్యఃఇదానీ॥౧॥పూజ్యస్తుశ్వశురేపిచేత్యమ
 రొక్తఃపాంచాలఃపూజ్యస్సతుపూజకఃతద్వల్ పూర్వంపాంచాలోధని
 కఃఅయమకించనః ఇదానీంతు జామాలే సర్వస్వందత్వాఅయమకించ

(౧) వస్తుమివసర్వమిత్వధ్యాహరేతతరేతరేత్యాదినాతక్తిషెధః ॥

యాతకైస్సేవరితిపారాంతరంతు సఃతావివేతిపదత్రయాథా న్వయ
స్యాసంగతత్వాదిహిమామపేక్ష్యం- ఇంద్రవజ్రావృత్తమ్ || ౧౩౩||—
ఏవమితి || ఏవముక్తప్రకారేణ అంతరిక్షే ఆకాశేనిక్షిప్తస్యజేణ్వా
ద్యూధర్వదండే బద్ధస్యలక్ష్యస్య వెధనలక్షణాన భేదనాత్తకేన శు
ల్కేన కన్యాయా అవజనాథం వరదేయేన - నిష్కేణదీనారణితి
జాత్యేకవచనం - నిజేమకంరేషు నిష్కాయితాధూషణ వదాచరం
తీకన్యాయాః ద్రావద్యాః భుజలతాయేమాంతా తాదృశశుల్కలబ్ధ
ద్రావదీభుజాలింగితానిత్యధః||ని|| సాప్తేశతేసువణానాం హేమ్మున్య
రోధూషణేపత || దీనారేపిచనిష్కౌ(స్త్రీ)త్యమరః- ఏతాద్రావదీ
పరిణత్యాన్కౌతేయానవగంతారః పాథాఇతిజానంతఇత్యధఃఏ
తా కాంతేయా అవగంతారః అనజ్ఞాతారః తిరస్కృతారఇతి

(స్త్రీ)స్త్రీః) || ౧౩౩ || ౫ || ఏవముంతరిక్షనిక్షిప్తలక్ష్య

వేధ(న)లక్షణ(౧)శుల్కనిష్కేణనిజకరనిష్కాయ

తకన్యాభుజలతానేతాపథి కాంతేయానవగంతారో

దురహంతారోపితినివర్తనమలయో వికర్తనతనయో

సాజాతస్సతుధనికోజాతఇతిధావః || ౧౩౩ ||—ఏవమితి || ఏవంఅం
తరిక్షే నిక్షిప్తస్య లక్ష్యస్య శరవ్యస్యవేధః వ్యధపవ లక్షణంచిహ్నం
యన్యతేశశుల్కేన పణేనేవ నిష్కేణ హేమ్ము నిజేషు ఆత్తియేషు
కంరేషు నిష్కాయితేధూషణవదాచరితే కన్యకాయాః భుతో లతే
ఇవయేమాంతా || ని||సాప్తేశతేసువణానాం హేమ్మున్యరోధూష
ణేపత | దీనారేపిచనిష్కౌ(స్త్రీ)త్యమరః || ఏతాకాంతేయా ప
థి మాగే అవగంతారః నిశ్చేతారః దురహంతయో దురహంకారేణ

(౧)శుల్కంవరేణ కన్యాయైదేమద్రవ్యం|యాతకంతు కన్యాదాత్రావ
రవధోష్వేదేయద్రవ్యమ్|యాతకాదితుయద్దేయంసుదాయోహరణంచత
దిత్యమరః|వాహ కాలేయద్దేయంయాతకంతదుదీరితమితికోశాన్తరంచ

యావదితివా- అతవీవపధిమాగమద్యే దురహంతయాదురహంకారే
 ణ ఆరోపితాప్రాపితా- నివతనెహండవెభ్యోద్రావద్యాపహర
 ణ పాండవానాం ద్రావదీవివాహమధ్యే పాండవపలాయనెవావిష
 యేమతినిశ్చయః యేహంతే, శకునెభాగినీగాంధారీతత్పుత్రాః భా
 గినేయాః దుర్యోధనాదయః- భాగినేయానాం మాతులానుకారినీప్ర
 కృతిరితి ప్రసిద్ధ్యాశకునివద్దుమతిత్వ ద్యోతనాయ తేషాంతథానిదై
 శః- వికతననుసృగ్యః తత్తనయస్య కణస్యఉపాయెమకార్యాలా
 చనేమ విధేయైవచ నేస్థితైతదుపాయాకణనెతచ్చిత్తానువత్తిభి
 రిశ్యథః విధేయోవిషయగ్రాహవచనేస్థితశ్చనఇత్సమరః - సహ
 యైః దుశ్శాసనాదిభిః సంమంత్య సమ్యగాలోచ్య పూర్వందుష్టవా
 యద్రోహకాలే ఆరబ్ధస్య ఉపక్రాంతస్య ఆరబ్ధపూర్వస్యతదానానా
 దేశ్యైస్సహౌషామపి పలాయితత్వాదితిభావః. యదైవలాయనస్తే
 వాధ్యయనస్య ద్వితీయాయాః ఆవృత్తైరభ్యాసస్యవిచ్చిత్తిరివిచ్ఛేదంపరి
 పాయవిధేయైస్సహయైస్సహసమ్మంత్యసహజబ్రహ్మ

ర్వస్య యద్దపలాయనాధ్యయనస్య ద్వితీయావృత్తివి

ఆరోపితా నివతనెమతిర్యేషాంతే వికతనతనయస్య కణస్యఉ
 పాయస్యవిధేయైరనుకూలైః || ౧ || విధేయోవిషయగ్రాహ వచనేస్థిత
 ఆశ్చవఇత్సమరః || సహయైస్సమ్మంత్య ఆలోచ్య సహజబ్రహ్మ
 స్య పూర్వమారబ్ధస్య సుపుపేతినమాసః+ భూతపూర్వచరితి ని
 దేశాత్క్రాంతస్య పూర్వనిపాతః యదైవ పలాయనమేవాధ్యయనం
 సాధ్యాయస్తస్య ద్వితీయావృత్తైః విచ్చిత్తిరి విచ్ఛేదం పరిజిహీష
 మాణాఇవ పరిహతుమిచ్ఛవఇవ శకునెభాగినేయాస్సవీర్య
 స్తేదుర్యోధనాదయఃసేనాయాఃస్తేన్యస్యపురస్కరంతీతిపురస్కరభ్యః+
 పురోగ్రాతోగ్రామసతేరితిటచ్ నిస్సాక్షభ్యఃపటపాభ్యఃసన్సారితైః
 ఉద్గమితైః నిస్సావనైర్భవనభిః లాలితైరౌత్సుక్యం ప్రాపితైః శ్వేవీ

జహిషమాణాః పరిహతుమిచ్ఛంత ఇవేక్ష్యంత్యైశ్చా + పరిపూర్వాత్ హృథాతో స్సన్నతాల్లటశ్చాసచ్ - సేనాయాః పురస్సరాల్ అగ్రవర్తినః నిస్సాణాల్ జయదుందుభేః నిస్సారితైః పవర్తితైః నిస్సాన్వేః భాంకారైః లాలితైః మిశ్రితైః క్షైశ్చితైః సింహనాదైః - త్వాభీతం నిరస్తం గవాక్షాణాం మానమేవకక్ష్యం మాలిన్యం యన్యతతో ప్రతిధ్వనితగవాక్షమిత్యర్థః - కాక్ష్యమితి పాఠే క్షైవకాక్ష్యం వ్రతమిత్యర్థః దుఃపదస్యచురం పునరపి నిదుర్య నిరుచ్ఛాప్తనయాంచకుః నిర్బంధంచకుః నిశ్శాప్తః యగాతిత్రిత్యానాం సనిగచ్ఛేత్తథాచప్ర రిచ్యధః || ౧౩౪ || — తదితి || తత్క్షణం నిరోధనమకాలమేవ వివిధైః శ్లోకదాతో మరళరాసనాదిభిరాయుధైః ఆశూన్యేషు సహితేషు దుః

చ్ఛిత్రిం పరిజహిషమాణా ఇవ తేషు నిధాగి నేయాః

సేనాపురస్సరిస్సాణనిస్సారితనిస్సాన్వనలాలితైః క్షై

శితైః త్వాభీతగవాక్షమాన(రా)కక్ష్యం(౧) దుఃపదనగ

రం పునరపి నిరుధ్య నిరుచ్ఛాప్తనయాంచకుః || ౧౩౪ ||

తత్క్షణమేవ సత్త్వరం నిగత్వ రేషు వివిధైరాయుధైర

శితైస్సింహనాదైః త్వాభీతం నిరస్తం గవాక్షాణాం వాతాయనానాం మానమభాషణమేవ రాక్ష్యం పారుష్యం || ౧ || మాక్షాపాదపజా తాస్యామ్రాక్షో ప్రేమణ్యచిక్కణైశ్చితివిత్వః || యస్మిన్ తత్ దుఃపదస్య నగరం పురం నిరుధ్య నిరుచ్ఛాప్తనయాంచకుః + ఉచ్ఛాప్తనరహితంచకుః + నిరుచ్ఛాప్తనశబ్దాత్తత్కరోతీతిన్యంతాదామృత్యయః సర్వం పూర్వము క్రమేన || ౧౩౪ || — తత్క్షణమితి || తత్క్షణమేవ వివిధైర్నానావిధైరాయుధైః ప్రహరణైః ఆశూన్యేషు ఆరికైషు దుఃపదస్య ప్రేన్యేషు ప్రేరికేషు నిగత్వరేషు నిగచ్ఛత్సుసత్సు గత్వరశ్చేతినిపాతనాద్గమేః క్షిప్రం అనునాసికలోపస్తుగాగమశ్చ || ౧౩౫ || —

(౧) భేరినిధాన్వోజ్జుంభితసింహనాదప్రతిధ్వనిగతవాక్షమిత్యర్థః

పదస్తేనేయమ సత్వరం నిగతేయ యద్రూపమాగతవత్ససత్సవత్స
 త్రరణాన్వయః || ౧౩౫ || — పృథతి || తెప్పభాసుతా అపిరభేష్వది
 రూథాన్సంతః శరైదాన్తైః ద్విషతః శత్రూన్ దుర్యోధనాదీచూ
 ర్ణాలవశశ్చిన్నానిత్యథః- తెషాన్ద్విషతాం సంబంధినీనాం సు
 భ్రువాన్(స్త్రీణామలకాన్ చూణాకుంతలాన్ అమాణాన్పివైధవ్యే
 న కుంకమాదిమాణాన్రహితాన్శ్చ విధాతుం కతున్మేవన్ద్విధావిచా
 ర్య ఆలాచ్యవేత్యుప్రేక్షా, పురాత్ ద్రావదాన్నిరీయః నిగత
 వంతః ఉపజాతః || ౧౩౬ || — శంఖానితి || తెద్వయేఽపిహంచాలాః
 కారవాప్య పృనీరాః-ద్యవిస్వగేన్ అంతరిక్షేచ సీదంతిసప్తంతీతిద్యోస
 హన్యేమ ద్విపదస్తేనేయమ || ౧౩౫ || ప || పృథాసుతా
 స్తేపిరభాధిరూథాద్విధావిచారైవపురాన్నిరీయః |
 శరైర్విధాతున్ద్విషతోపిచూర్ణాన్తత్సుభ్రువామప్య
 లకాన్చూర్ణాన్(౧)|| ౧౩౬ || శంఖాన్ దధుస్తాడయంతి
 పృథాసుతాఞ్చతి || తెప్పభాసుతాః పాండవాఅపి రథానధిరూథాన్సం
 తః ద్విధా ద్విప్రకారేణ + సంఖ్యాయావిదాభేధాఞ్చతి ధాప్యత్వ
 యః, విచార్యేవ విచారణంకృత్వేవేత్యుప్రేక్షా, విచారప్రకారస్తు శ
 రైర్పాణైర్ద్విషతోపి శత్రూన్పి చూర్ణాన్ త్రూదాన్ || ౧ || చూ
 ణాన్త్రూదస్సముత్పింజపింజరౌభృశమాకులేఞ్చత్వమరః - విధాతుం తె
 షాన్ ద్విషతాం సుభ్రువాన్(స్త్రీణాన్ అలకాన్ చూణాకుంతలాన్
 అమాణాన్ అవాసయోగాన్ || ౧ || చూర్ణాన్ వాసయోగాస్సురి
 త్యమరః! పతినాశేనస్నానాద్వాసచద్రవ్యరహితానిత్యథఃవిధాతుం
 కతున్ పురాన్నగరాన్నిరీయః నిర్భయః ఇన్ద్రతౌలిత్ || ౧౩౬ || —
 శంఖానితి || సిద్ధాదీనాం సిద్ధప్రముఖానాం ద్యవిసీదంతీతి ద్యోసదః

(౧) ఇతఃపూర్వంకాన్దిశికాఅప్యవత్త్రపామపాస్యానుపదమాచూవం

కతున్పునరప్యాగతాఇత్యమపాదితిభావః ||

దః సిద్ధాఃయోగసిద్ధాః నారదాదయోదెవయోనివిశేషాశ్చ ఆదయో
యేషాం లైషాం లాలనీయే శ్లాఘనీయే యద్ధస్య ఆరిష్టేశంఖాన్ ద
ధ్నుఃఆపూరయన్ + ధ్నాయైకకలకరిలిత్ - భేరిః తాడయంతిస్త అ
తాడయన్ త్వేషాం సింహనాదాన్ చక్రుః అకుర్వన్ చాపస్యధను
షః నాదాన్ టంకారాన్వివపుఃచక్రగిరిధ్వజః + వృణోతేకతకరి,
లిత్ అత్రానెకక్రియా యాగపద్యాత్సముచ్చయాలంకారః శాలినీ,
వృత్రమ్ || శ్లో || శాలిన్యక్రాంతాతిగాగ్భిలాక్షేరితి లక్షణాత్ || ౧౩౭
అనయోరితి || అనయోర్బలయోః కారవపాంచాలవతురంగయోః య
ధ్వమానయోరితి శేషః- మహారథానామవలోకాయ వర్షనంకతుమి
త్యధః + క్రియార్దోపపదస్య కమణిస్తానిన ఇతి చతుర్థీన
భోజమాంగగనభాజాం సురీణాందేవ (స్త్రీ)ణాం + జాతేర(స్త్రీ)వి
షయాదయోవభాదితిశిష్- సౌధభాజాం ప్రాసాదాగ్గతానాం పు

స్త భేరిఃచక్రుః త్వేషాంచాపనాదాన్వివపుః! సిద్ధా

ధీనాంద్యోసదాలానీయేయుద్ధారంభే తే ద్వయేపి

ప్రవీరాః || ౧౩౭ || అనయోర్బలయోర్మహారథానామ

వలోకాయనభోజమాంసురీణామ్ | సుదృశాంచ పుర

జేవాస్తేషాం లాలనీయే స్పృహణీయే యద్ధసారంభే ద్వయేపి + సం
ఖ్యానామవయవేతయన్ ద్విత్విభ్యాం తయస్యాయవ్యేత్యయజాదేశః ||
తస్యస్థానివచ్ఛావేన తయప్రత్యయాంతతయాప్రథమచరమేతిజననర్వ
నామసంజ్ఞావికల్పాజ్జరశ్శిభావవికల్పః తేప్రవీరాఃశంఖాన్దధ్నుః + ధ్నా
శద్ధాగ్నిసంయోగయోలిత్, భేరిః తాడయంతిస్త + తడఆఘాతే
సావధణిజంతాల్లప్తైఇతిధాతేలిత్ త్వేషాం సింహనాదం చక్రుః
చాపానాం నాదం వివపుః + వృణోతేవరణేలిత్ || ౧౩౭ || — ||
అనయోరితి || అనయోర్బలయోస్సేనయోమహారథానాం మహారథ
వశాం అవలోకాయ నభోజమాం ఆకాశగతానాం సురీణాందేవ(స్త్రీ)

రస్యసుదృశాం పౌరాంగనానాం చోభయానాం విధృతాకరేగృహీ
తావరణస్య యద్వైమృశానాం పశిత్యైవరణార్థం స్రగ్ - మందారమా
త్రైవేతి తాదర్శ్యసస్థినమాసః- ధేదికాఇమాస్సుర్యః వరణసద్ధారణా
ల్ ఇమాః పౌర్యః తదభావాదితి మిహోబేదానుమాపికా అథూల్ ఇ
త్యనుమానాలంకారః- తేవపౌరాంగనానాం మర్యాదిశాయి సౌంద
ర్యం వ్యజ్యతేత్యలంకారణ వస్తుభవనిః - ఔపచ్ఛందసికమ్ || ౧౩౮||
అసీదతామితి । ఆశుసత్వరమాసీదతాం యద్దాయ సన్నహృతాం-అ,
తామ్యల్ అవిచ్ఛిన్నమానం కరయోఃకౌశలం ధనుర్గ్రహణశరసంధా,
నాదిషు నైపుణ్యం యేషామతేషాం ధనుర్గ్రహణోమిథి అన్యోన్యం,
బాణగణానాముపరోధాన్నిరోధాద్దేహోః, కస్యాపి ధనుర్గ్రహస్య ప్ర
ణంక్షతం నాథూల్ యద్యస్తాత్కారణాల్ రణంయుద్ధం నవంనూత
నం నవిద్యతేవకారోయ స్తి స్రగ్ క్రమితిచ, రణశబ్దస్య వకారసహ
తత్యైవ్రణంస్యాదిత్యర్థః అత్రచవత్తే వాచ్యవాచకయోరభేదాధ్యవ,
సాయః, బాణైర్బాణానాం నిరోధేశరీరభేదనాయోగాదప్రణాస్యాప్ర
సక్తిరితి తత్త్వం బాణగణోపరోధాదప్రణంసకస్యాపిరణం నవంయధి

స్యసౌధభాజాంవరణసగ్నిధృతైవబేదికాథూల్ || ౧౩౮

అసీదతామాశుధనుర్ధరాణామాసీదతామ్యత్రారకౌశలా

నామ్ । క్షణంమిథోబాణగణం నిరుధ్య వ్రణంవినా

ణాం + జాతైరితిజీమ్, నగరస్య పురస్య సౌధభాజాం సుదృశాంచ వి
ధృతా వరణచగ్రగెవ వరణమాలికైవ భేదికాభేదబౌధికా అథూల్ +
ఘోసత్తాయాంబుక్ || ౧౩౮ ||—అసీదతామితి || ఆశు శీఘ్రం ఆసీ
దతాం ఆసన్నానాం + సదేశ్వత్ప్రత్యయః సీవాదేశః, అతామ్యం
తి అగ్లాయంతిక రాణాం హస్తానాంకౌశలానియేషామతేషాం ధనుర్ధరా
ణాం ధానుష్కాణాం తత్ర తస్మిక్ ప్రదేశే క్షణం మిథః అన్యోన్యం
బాణగణం శరసమూహం నిరుధ్య నివార్య వ్రణంవినా పృథగ్వివేతి

త్యేనపాదః, బాణగణాన్నిరుధ్య వ్రణంవినాతత్త్రరణంమహీయంతిపా
రాంతరేతు- తల్యేతి మహీయంతిద పదద్వయస్య వైయర్థ్యాన్నిరర్థ
కత్వవోషః ఉక్తస్యాంస్యామోగశ్చైతిజ్యేయమ్ || ౧౩౯ ||— ద్వీరద
మితి || ద్వీరదః గజః తదాయాథత్వార్థః, ఎవమగ్రేపిద్వీరదం తుర
గః అశ్వః తురగం రథికో రథాయాథః రథికిం పదగః పాదచారి పద
గంచ ఏవమితరేతరం అన్యోన్యమేత్యై నంగత్య దివి అంతరిక్షే సార
దస్యమునెన్యోవిస్తయః ఆశ్చర్యం తస్య నాకతయ కల్పవృక్షంఆశ్చ
ర్యజనకమిత్యర్థః, రణం యద్దం విదధే చకార, రథికిం రథికి ఇత్యపి
పారస్తు క్రమభ్యష్టవోషామపేక్ష్యం(౧)||౧౪౦||—రజఇతి|| రజాంశ్చే

తత్త్రరణంమహీయః || ౧౩౯ || రథికింరథికోద్వీరదం

ద్వీరదస్తురగంతురగః పదగంపదగః||ఇతిరేతరమేత్యర

ణంవిదధేదివి నాకదవిస్తయనాకతిరు|| ౧౪౦ || రజౌం

ధకారేషుద్యుగంధయత్సుకరైకరాన్మోక్షకీనూత్ర)

ద్వీతీయా మహీయః+మహచ్ఛద్ధాదీయసునిపేరితిటిలూపరణంయోజ్జర
ఆసీత్+అసభువిలజ్ అస్తిచఇతీత్, ముష్టిముష్టియద్ధమభూదిత్యర్థః
|| ౧౩౯ ||—రథికిమితి ||రథికింరథికింరథికిఃరథీ+అతిఇనిరన వితితత్,
ద్వీరదం గజం ద్వీరదః గజః తురగం అశ్వం తురగః అశ్వః యద్వా
ద్వీరదతురగశ్చద్దౌ లక్షణయా తద్వత్పరౌపాపదగం పదాతిం పదగః
పదాతిః || ఇతరేతరం అన్యోన్యం ఏత్య ప్రాప్య + అగ్రాపరాప్
దిజోల్యప్, దివి ఆకాశే నారదస్య సేవంధాధాపక్ష్యే విస్తయస్య
ఆశ్చర్యస్య నాకతయ కల్పవృక్షం తస్యాప్యాశ్చర్యప్రదమిత్యర్థః
రణం యద్దంవిదధే + డుధాజ్ఞధారణపోషణయోలిత్ ||౧౪౦||—

రజౌంధకారెష్వితి || రజౌంసి ధూళయవవ అంధకారాస్తమాంసి తే

(౧)అయమేవోపేక్ష్యః,రథగజతురగపదాతీతిక్రమస్యప్రసిద్ధైఃఅతఏ
వనవమస్తదకారంభేరథాంగమాతంగతురంగమోద్ధైరితికవిరేవవక్ష్యతి

వాన్ధకారాః రజాన్యస్థకారాణీవేతివా తేషు దృశః నెత్రాణి అన్ద
యత్సు అన్ధీకుర్వత్సునత్సు పాండవుత్రాః కరైః స్తేష్వికౌతుకసూ
త్రం పృథిసడి చిహ్నంయెదుతాకరాక వరామృశంతః స్పృశన్త
స్సంతః పృహారాక శస్త్రఘాతాక పర్యహరక పరిహృతవంతః మిథ
ఇతిశేషః, అత్ర నవకౌతుకచాస్తస్పర్శేన పాండవానాం స్వీయత్వాను
మానాదనుమానాలజ్కారఃతిథాలసమ్పదైపి నమ్బద్ధౌకిరూపాతిశ
యోక్తిశ్చ, ద్వయోరెకవాచకానువ్యవేశన్మజ్కరః || ౧౪ || సోమ
కెషివ్వితి || సూర్యసూనోకణన్య శితైస్తేజైశ్శరైఃదాతైః సోమ
కేషు పాశ్చాలెష్వపసర్పత్సు పలాయమానెషుసతస్సు కులిశం వజ్రం
అయుధంయన్యతస్య ఇద్ర్యస్య నదైః అజన్యః కొదండం చాపకూజ

చిహ్నా(౧)పరామృశంతోయుధిపాణ్డువుత్రాఃపర

స్వరంపర్యహరన్పృహారా(౨)||౧౪||సోమకెష్వపస

ర్పత్సు సూర్యసూనోశ్శితైశ్శరైః | కూజయామాన

షుదృశః దృష్టిః అంధయత్సునత్సు + అంధదృచ్ఛ్యపహతెనాస్వధకణ్య
స్తాచ్ఛత్రీవృత్తయః, యుధి యద్దై పాండవుత్రాః పాండవాః కౌ
తుకసూత్రాణి వివాహకంకణసూత్రాణ్యేవ చిహ్నాని లక్ష్మాణి యే
షాంతాక కరాకహస్తాక కరైహాస్తేః పరామృశంతస్సంతః స్పృ
శంతస్సంతః పరస్పరం అన్యోన్యం పృహారాక తాడనాని పర్యహ
రక అత్యజక + హృషోహరణేలక్ష్ || ౧౪ || — సోమకెషివ్వితి ||
సూర్యసూనోః కణన్య శితైస్తేజైశ్శరైర్పాణ్డైః సోమకేషు ద్విప
దదేశభవానాం సోమకాంతిసంజ్ఞా లెమ అవసర్పత్సు పలాయమానే

(౧) రజోవ్యాప్త్యైదృష్టిప్రసారాభావేన స్వపరభేదాగ్రహేనతిసమ్మ
ఖాగతాక ధృత్వా కరే పరామృశ్య కజ్కరన్పర్శేనతిస్వీయాఇతిజ్ఞా
తావతత్యజః|అన్యథాతలముష్టిజానావదిభిర్నిఘరంప్రజహ్నురితిభావః ||

(౨) కౌతుకం మక్ల శేహషేహస్తసూత్రేకుతూహలెఇతివిశ్వః ||

యామాన-గుణాక షేణ ధ్వనయితిస్త, సూర్యసూనో స్తత్ప్రసూతా
యాదీప్తేః శితైస్త్రైశ్చరైశ్చ శరైఃకరణైః సామకేషు చంద్రచంద్ర
శేష జలెషు అపనర్పత్సు శుష్యత్సుచత్సు కులిశాయుధం న్వయతి
వాహనత్వేనైతినన్దనః మెఘః కస్యబ్రహ్మణః ఉల్ఉధ్వణంఅండంబ్ర
క్షుణ్డోధ్వణభాగం ఆకాశం కూజయామాన-గజఃతైరితిధావః, ని ||

కాశ్చిత్రాత్తరవిభిన్నవాతానూర్నిమముఖేపుకమితివిశ్వః || ఇత్యర్థా
నరం, నతుశ్లేపః అభిధాయాఇత్యాదెరుక్తత్వాద్వితి || ౧౮౨ || —తేనై
తి || జననే జన్తనీవ ప్రథనే యుద్దేపి ఉభయత్రిశేత్యధః, వ్యుద
రస్యభీమస్యద్వితీయః మృకోదరద్వితీయస్సహాయోయస్యేతిచ తేనాజ
నేన కరస్య ఉదరమధ్యే పరికమీకృతస్య అలక్ష్మారీకృతస్య కార్తు
కస్య చాపస్య సమృద్ధిభిః వర్తాతే కవచాని నిర్మథ్నుస్తీతి లభోక్తేః,

కోదండం కులిశాయుధనందనః || ౧౮౨ || గ || లెనజ

ననఇవ ప్రథనేపిమృకోదరద్వితీయేన కరోదర పరిక

మీకృతస్యకాముకస్య వమనిమాణిభిః శరో

మిభిర్ని(కృత్ర)మిలైర్త్ర)వర్తాతోభయవిసారిభి

స్వేదవారిభిఃస్వపదాన్వేన యానవ దేభిషించంతః

పేసత్సు కులిశాయుధస్య ఇంద్రస్య నందనః పుక్రొజానః కోదండం
ధనుః కూజయామాన + కూజఅవ్యక్తశబ్దేహేతుమణ్ణ్యంతాల్లట్ ||
౧౮౨ || —తేనైతి || జననేఇవజన్తనీవ ప్రథనేయుద్దేపిమృకోదరస్యభీ
మస్య ద్వితీయేన మృకోదరసహాయకేనచతేనాజనేన కరోదర హ
స్తమధ్యే పరికర్తృకృతస్య భూషణీకృతస్య || ని || పరికర్తాంగసంస్కా
రఇత్యమరః || కార్తుకస్య ధనుషస్సంబంధిభిః వర్తాతే దంశనాని || ని ||
తనుత్సంవర్తదంశనమిత్యమరః || నిర్మథ్నుంతీతినిర్దాధినస్తేశరోర్నిభిః
బాణతరంగైః || నిర్మితైర్తాడిత్యాదితవ్రణానిమమాణియేషాంతేభి
యాద్భీతైః విసారిభిర్విస్ఫుర్వరైఃస్వేదవారిభిః ఘర్తోదకైఃపదాన్వేన

శరాణామూర్తిభిః పరమ్పరాభిః నికృతాని ఛిన్నానిమర్తాణి ఆయు
స్తానానియోషాణే, సౌబలయాః దుర్యోధనాదయాః భయేన విసారిభి
స్ప్రవద్భిః సేవదవారిభిస్సేవషాంపదానిచఽణాన్యైసయాసపదేవాహ
నస్తానేఅభిషిచంతః పాదచారిణస్సంతః సమరాజరెయద్ధప్రాంగణై
కందళితమంకురితం పార్థయశవీవచతుర్థీచంద్రః తస్య కలాయా అ

(౧) సమరాజరకందళితపార్థయశశ్చతుర్థీచంద్రకలాలవ

లోకసం పరిహతుమివ ముఖనిర్వృత్య సౌబలే

యాః కేవలైరెవబాహుభిః (౨) కుదుపుటభేదనంపృతిప

పాదానేనయాసపదేవాహనస్తానేఅభిషిచంతః పాదచారిణాభియో
వత్ సమరాజరే యద్ధాంగణై కందళితస్య ఉత్పన్నస్య పార్థయ
శసవీవ అజానకీలేరెవ చతుర్థీచంద్రస్య వినాయకచతుర్థీచం
ద్రస్య కలాయాః అవలోకనం దర్శనంపరిహతుమివ*భాద్రేమాసి
చతుర్థ్యాంతుశుక్లచంద్రస్యదర్శనమ్ । మిథ్యాభిమాషణంకుర్యాత్త
స్తాత్పశ్యేన్నతంతదేతి వచనాదితిభావః॥ (౩) ముఖంవదనం నివర్త్యవ

(౧) సాధ్వసాశ్రాస్తవిత్తతియా సిష్టన్నగాత్రాః పాణిత్రాణేచ్ఛ
యా సప్తచ్ఛష్టధావనపరిపద్ధిని వాహనాన్యత్పృజ్య పాదైరెవ పలా
యామాసురితిభావః ॥ (౨) కేవలైరనాయుధైః । ఆయుధధారణస్యా
నర్థహేతుత్వాద్ధృతతరధావనవిరోధిత్వాచ్ఛేతిభావః ॥

(౩) అతవీవ యాదవాధ్యుదయప్రథమసగై ద్వావింశక్లోక
వ్యాఖ్యానైః॥ సహిశుద్ధైగృహ్యేత చతుర్థీచంద్రచంద్రకేత్యత్పరీధాదగ్గి
పదశుక్లచతుర్థీవివక్షితా । తదుక్తం * కన్యాగతచతుర్థ్యాంతు శు
క్లచంద్రస్యదర్శనమ్ । మిథ్యాభిమాషణంకుర్యాత్తస్తాత్పశ్యేన్నతంతదే
తిక్రిమదప్పయ్యదీక్షితైరుక్తం - అత్రపార్థయశసశ్చతుర్థీచంద్రక
లాత్వ రూపణేనాగ్రే చంద్రకలాయాఇవ వర్ధిష్టుత్వం సర్వజనతం
జకత్వం సకలవిగాన్వితకత్వంచ సూచితమ్ ॥

హలూకనం పరిహర్తుమివేష్యత్యైక్షా, చశుర్దీపంద్రదర్శనమపవాదమే
తురితిప్రీద్ధుః, ముఖం నివర్త్య పరావర్త్యలజ్జానశాదితిభావః, కే
వలేర్నిరాయుధైరేవ బాహుభిరుపలక్ష్మితాః కురుపుటభేదనం హస్తిన
పత్తనం ప్రతి పలాయా బహూవుః పలాయనంచక్రః ॥ ౧౪౩ ॥ — బీ
భత్సిన్వతి॥ యుధి యుద్ధే బీభత్సోరజఃనస్య చాపేనవివృతేషు ప్ర
కటితేషు మహాత్ముశ్లాఘ్యేషా కర్మసు క్రియాసు, తన్నధ్యైతిభ్య
భః, విమలేషు శత్రుషు సన్నద్దేషునశ్చ, పృష్ఠచాపఃపశ్చా
ద్భాగం ప్రకాశ్య పృథునా మహతా జవేన వెగేన విలాలా జీవా
శిఃజనీ యస్మిన్కర్తృణిత త్రిధాగమనఃబాహుప్రయోగార్దుష్కర్షణాంతం
ఢ్రోహనననమహస్సమనాత్మకమితీయాపలీపకకర్తృదృఢంభార్తరా

లామాంబహూవుః ॥ ౧౪౩ ॥ ప ॥ బీభత్సుచాపవివృ

తేషుమహాత్ముకర్తృసేన్సకందృఢంజగృహీరే యుధిదార్త

రాష్ట్రాః ॥ పీక్ష్యన్తితేషువిమలేషువిలాలజీవఃపృష్ఠ

రావర్త్యసౌబలేయాః గాంధారిపుత్రాః కేవలేరేవఆయుధరహితై
రిశ్యథః । బాహుభిః కురుపుటభేదనంప్రతిహస్తినాపురంప్రతిపలా
యాంబహూవుః + అయపయగతౌలిచ్ఛ దయాయాసశ్చేత్వానడపస
గన్సాయితావిశితత్వమ్ ॥ ౧౪౩ ॥ — బీభత్సిన్వతి॥ ధాతరాష్ట్రాః
యుధి యుద్ధే బీభత్సోరజఃనస్య * అజఃనశిఖలునఃపాథఃకిరీటీశ్వే
తవాహనః । బీభత్సుర్విజయఃకృష్ణస్సవ్యసాచిసనఃజయఇతి దశనామా
ని పురాణోక్తాని॥ చాపేన ధనుషా వివృతేషు దర్శితేషు మహాత్ము
గుష్మకర్మసు మధ్యే ఏకంకర్తృదృఢంయథాతిథాజగృహీరే సీవ
చక్రః + గ్రహణపాదానేలిచ్ఛ, తత్క్రిమితిచేత్తత్రాహ"పీక్ష్యన్తి॥వి
మలేషు శత్రుషు పీక్ష్యన్తివిలాంకన్యన్తితేషునత్సువిలాంలాజీవాజ్య, జీవిత
వృత్తిశ్చ యస్మిన్కర్తృణితదృఢాభవతితథా ॥ ౧౪ ॥ జీవాజీవంతికాఘా
మిమార్షివీతవృత్తిషివీతివిశ్వః ॥ పృష్ఠంప్రకాశ్య పృథునా బృహ

ప్రాగ్జితదా వలాయనకాలజగృహీరే గృహీతవంతః, కుతః॥ విమతేషు పీ
క్ష్యన్ధితేషుసత్సు విహోలః గతాగతః జీవః ప్రాణధారణం యస్మిన్ స్తద్యథా
తిథావృష్టం దేహవశ్చద్భాగం ప్రకాశ్యపృథునాజవేనగమనం జగ్గు
హ్నురివేత్సుత్యైక్షావ్యంజకాప్రయోగాద్గమ్య శ్లేషానుప్రాణితాచ ॥
వసంతతిలకావృత్తమ్ ॥ ౧౪౪ ॥—విజయాద్రితి ॥ ఏతేషాం పాండవా
నాం సంబుధిః గుణాః శౌర్యదైర్యాదయః ఋజవః వినయాన్విత
త్వాన్మృదవోపి అకుటిలా అపీతివా అవకాఅపీతిచ, విజయాత్పరం
కౌసవజయానంతరం అతిభీషణాః అతిభయంకరాన్సంతః సద్యః తత్క్ష
ణమేవ సమున్నైముః సమ్యగున్నతింప్రాప్తాః క్షున్నమృబధూపురి
తిచ, ధన్వనాం చాపానాం గుణాః శిబన్యః అతిభీషణాఅపి విజయా
త్పరమవనేముః అవనమ్రాః అవరోపితాశ్చిత్తచ; ఏతేషాంగుణాః విజ
యాదజ్జనాత్ తత్ప్రతాపాద్దైత్యారితియావదిత్యపిప్రాహుః, అతిపి
వ శ్లేషప్రతిభోక్షాపితస్య విరోధాభాసద్యయస్య సంస్పృష్టిః॥ ౧౪౫॥
క్షణితి ॥ తేషాండవాః సగరం మృషదపురుషప్రతినివృత్త్య యద్దా

ప్రకాశ్యగమనంపృథునాజవేన ॥ ౧౪౪ ॥ ప ॥ విజ

యాత్పరమేతేషామృజవోవ్యతి(రి)భీషణాః । సద్యో

గుణాస్సమున్నైమురివనేముస్తు ధన్వనామ్ ॥ ౧౪౫ ॥

ప ॥ తేనివృత్త్యసగరంసమావసన్భూషితాదుగ్రపదరాజ

తా ॥ ౧ ॥ విశంకటం పృథుబృహదిత్యమరః ॥ జవేన గమనంజ

మనరూపఖితిస్త్రా ర్షేణాన్వయః ॥ ౧౪౪ ॥—విజయోద్రితి ॥ విజయా

లోజయాత్ అజ్జనాచ్చపరంఋజవోపి అరీణాం శత్రూణాంభీషణాః

భయానకాః తేషాం పాండవనాం గుణాః శౌర్యాదయః సమున్నే

ముః సమ్యగున్నతాః ధన్వనాం ధనుషాం గుణాస్తు జ్యోస్తు అవనై

ముః అవనతాబధూవుః+ణమపగహ్వత్యైశ్చేలిట్, అతఏకహల్తధ్యజ

త్యైత్యావిభాసహోపా ॥ ౧౪౫॥—తేనివృత్త్యైతి॥ తేషాండవాఃనివృత్త్య

తప్రిత్యాగత్య అశేషాణాం లోకానాం జనకేనాపి జన్యస్య భావము
త్పత్తిం వరైస్సఖ్యించ ఉపజగ్తుషా ప్రాప్తవతా ॥ ౧ ॥ జన్యాఃస్ని
గ్దావరస్యయేఇత్యమరః ॥ శౌరిణాసమం క్రిక్కుటైనసహ ద్రిపదరా
జస్య పూజయా భూషితాస్సంతః సమావసక్తా వసంతిస్త్య; ద్రిపదపుర.

పూజయా । అప్యశేషజనకేనశౌరిణాజన్యభావమువజ

యద్ధాత్పరావృత్య ద్రిపదరాజస్య పూజయా అపచిత్వా భూషితా
అలబ్ధౌతాస్సంతః అశేషాణాం లోకానాం జనకేనాపి జన్యభావం
జన్యత్వం జననార్హత్వం ఉపజగ్తుమేతివిరోధః సర్వస్య జననకర్తురపి
ఇతరస్య జనయిషారభావాజ్జన్యత్వం విరుద్ధంఉభయోస్సంబంధికత్వా
త్ పరిహారస్తు జన్యభావంవరవయస్యభావం ॥ ౧ ॥ జన్యాఃస్నిగ్దావ
రస్యయేఇత్యమరః ॥ ఉపజగ్తుషాప్రాప్తేన + ఛందిసిలిటః క్వసు
విదీయతే లోకేత్తు భాషాయాం సదవసశ్చవఇతిపిషామేవ విధి
యతేతథాపి శ్రేయాంసి సర్వాణ్యధిజగ్తుషస్తే ఇత్యాది మహాకవిప్ర
యోగాద్ధమేరపి లోకేక్వసుః॥లోకేసర్వస్యాపినిరూపకభేదాజ్జనకని
రూపితజన్యత్వం పుత్రనిరూపితజనకత్వంచవతఃతై తద్వదశేషవ్యవం
చస్య జనకత్వేపి తాత్పర్యవశాదశేషవదస్య దశరథవసుడేవాదిభిన్న
త్వేన శక్తిసంకోచం స్వీకృత్యదశరథాదినిరూపితజన్యత్వమస్తీతి కోవి
రోధఇత్యాశంక్య సమాధితై॥జన్యభావమితి॥సమం మయాలక్ష్ట్యాసహ
వతఃతై యస్తిక్తకర్తృణితద్యథాధవతితథా ॥ జనైరుత్పత్తైరభావం *
పుమావపుంసోధికేశుక్లేస్త్రీభవత్యధికేస్త్రీయా ఇత్యాదిధర్మశాస్త్రరీ
త్యాన॥కింతుఆవిర్భావమాత్రం అవతారాదిషష్ట్యప్రాకృతశరీరత్వా
దితిభావః ఇదంతా షేచాంతరాఘాఘాభాగవతాదిమప్రసిద్ధం॥ యది
జన్మనాభావస్తహిక్త శౌరిణైతిప్రయోగోఽనుపపన్నఃఅపత్యాద్యర్థంవినా
ఇజ్జుత్యయానుపపత్తైరితి చెత్తత్యాహ॥జన్యభావం లోకవాదస్వభా
వం అభిప్రాయంవా ॥ ౧ ॥ జన్యంస్యాల్లోకవాదేపి ॥ ధావస్సత్తా

౬౪౨ సవ్యాఖ్యే చముఖా రతే-ద్వితియ స్తబకః.

ఇతిభావః, అత్రాపి విరూధాభాసః శ్లేషానుస్రావితశ్చ ॥ రథోద్ధౌ
తావృత్తమ్ ॥ ౧౪౬ ॥ — సాధా ఇతి ॥ అఖిలం సహజేషు భ్రాతృ
ణాం మధ్య ఇత్యర్థః పాథః అజానవీవ యధి యద్ధే బలం ఆత్మ
శౌర్యం ప్రాయశః శ్రుతవత్సాః రాజసుతాయాః ద్రౌపద్యాః ఈక్ష
ణవృత్తిః కటాక్షపాతా అజకస్య అంశమధికం భాగమివ అన్వ
భూత్ అనుభూతవాన్, అజకస్యాంశద్వయస్త రణాదితిభావః, ఉ
గ్రుహసమమ్ ॥ ౧౪౬ ॥ ప ॥ పాథావీవసహజేష్వఖి
లేషు ప్రాయశో యధిబలం శ్రుతవత్సాః అన్వభూదధి
కమీక్షణవృత్తి (౧) రాజకాం శమివ రాజసుతాయాః ॥

శసభావాధి ప్రామచెష్టాత్తజన్మస్థితివామరః ॥ జానకి సీతా రాధే
యః కణ ఇత్యాదినానుపపత్తిరితిభావః (౨) శౌరిణా కృష్ణేన సమం
తత్ నగరం తస్మిన్నగరే ఇత్యర్థః ॥ ఆవసా-ఉఃశుః + వసనివాసే
ఆజుర్వాల్లజ్ ఉపాన్వధ్యాజ్వస ఇత్యాధారస్య కర్తృత్వమ్ ॥ ౧౪౬ ॥
పాథావీవేతి ॥ పాథావీవ అజానవీవ అఖిలం సహజేషు హోదరేషు
మధ్యే యధి యద్ధే ప్రాయశః బహుశః + బహ్వల్పధా-దితిశ్చ బలం సా
మధ్యం శ్రుతవత్సాః రాజసుతాయా ద్రౌపద్యా ఈక్షణానాం దృ
శాం వృత్తిః స్థితిః ఈక్షణాన్యేవ వృత్తిజీవనాని కృప్యాదీని ॥ ౧॥ వృ
త్తివృత్తానజీవనై (స్త్రీ) యా కృషిః పాశుపాల్యం వాణిజ్యం చేతి వృత్తయ
ఇత్యమరః ॥ అజకస్య సాధకస్య అంశం భాగమివ అనుపఘ్నూత్ పి
త్యధ్యవ్యం శ్రమేణ యమపాజయెత్ ॥ దాయా దేభ్యో న తద్దద్యా
ద్విద్యయా లబ్ధమేవ వేతి మనువచనై శ్రమేణేత్యస్య యద్దసేవాదినై
(౧) లక్ష్యవేగనేన తస్య తదాజకతాపదుగ్ధిష్టిరాద్యపేక్షయా త
న్నాన్నారదాతిశయోఘాదితిభావః ॥ అజకో శమితిపారే అధికమంశ
ం ద్విగుణాత్తకం సమాపదక ఇవేత్యర్థః ॥ (౨) ఆత్రిలాకేన రవస్యా
ఘీత్యా రభసానుపపత్తి రిత్వంతాపజ్జ్ఞిః ప్రకృతానుపయోగినీ ॥

త్ప్రేక్షా, సాగతావృత్తమ్ || ౧౪౭ || — వృత్తాంతమితి | అథ సరా
జవృద్ధః ధృతరాష్ట్రః ఏనం ఆజతుగృహచ్యవనం ఆకారవలాయనం;
ప్రసిద్ధం వృత్తాంతమవకణ్య శ్శత్రావ్ క్షత్త్రా విదురేణ అనజాతైః
భ్రాతృభిర్భిమాదిబిససహ సకాశం స్వనమీపం ప్రతి ఉపనాయ్యప్రా
౧౪౭ || ప || వృత్తాంతమేతమవకణ్య సరాజవృద్ధః క్ష

త్త్రా(౧) సకాశముపనాయ్య సహానుజాతైః ధర్మాత్తజా

తి విజ్ఞానేశ్వరేణ వ్యాఖ్యాతత్వాత్సర్వం వాయేన ప్రేషాం స్వయమా
జితం సద్వ్యంశమెవలభే తెతివసిస్థవచనేన ద్వ్యంశమివవా అధికమ
స్వభూత్ అనుభూతవాక్ + భూసత్తాయాంబుడ్ || ౧౪౭ || — వృ
త్తాంతమితి || కాజసువృద్ధః పండితః || ని || బుద్ధృష్టౌపండితేపీత్యమ
రః || యదాప్ రాజాచాసావృద్ధశ్చ || ని || ప్రపయాస్త విరౌవృద్ధశ్శే
మరః || సద్భృతరాష్ట్రః ఏతం వృత్తాంతంవాత్వాం అవకణ్య శ్శత్రావ్
క్షత్త్రా విదురేణ ప్రయోజ్య క్రత్వా అనుజ్ఞేససహ భ్రాతృభిసస
మం సకాశం నమీపం ఉపనాయ్య ప్రావయ్య+నయ్యైశ్శాంతాత్
క్వోల్వప్, ధర్మాత్త జాయయధిష్ఠి రాయ + కర్మణాయవభిప్రే
తీతిసంప్రదానసంజ్ఞా సంప్రదానే చతుర్థీతిచతుర్థీ కంశంభిన
తీతికంసభిత్ + సత్సాద్విపేతిక్విప్, తస్యకృష్ణస్య ధరి అగ్రే స్వనా
మ్నః రాజవృద్ధశ్చతి నామధేయస్య అధాస్య రాజశబ్దస్య భావా
త్ ప్రకృతిజన్యబోధే ప్రకారతయా భాసమానాత్ యథా ఘటదీ
నాం ఘటత్వాదితథా+రాజశబ్దాత్ తస్యభావశత్యధికారెరాజాసే
ఇతియఃయెచాభావకర్మణారతిభావకర్మణోః ప్రకృతిభావాభా
వేన స్తద్విషయిటిలాపే రాజ్యమితిరూపగతస్తాదిత్యధాః విభాగప్ర
త్యవధితావదపాదానసంజ్ఞా అపాదానేపంచమి | అన్వధాతాం రా
ష్ట్రం అథ విభజ్యకృత్స్నువిభజ్య || ని || మంగళానంతరారంభప్రశ్న

(౧) క్షత్త్రాభుజమాతనయేనియ కైచప్రజాసృజీతిదిశ్శ్విః |

పయ్య ధర్మాత్తజమితివిధ క్రివిపరిణా మేనయోజ్యం, కంసభిదశ్శ్రీకృష్ణ
స్య భుతి అగ్ర ధర్మాత్తజాయ యనిష్ఠిరాయ న్యసస్సనామ్మఃఘృతిరా
ష్ట్రైశ్చితిసంజ్ఞాయాః అన్వర్థతాం ధృతరాష్ట్రైత్వం రాజ్యధారణమితి
యావత్, అర్థభావాద్విధజ్య అర్థతైవనవిధాగంకృత్వా దదౌ అ
ర్థరాజ్యం దత్తవానిత్యర్థః; వసంతతిలకాశ్చ త్తమ్ ॥ ౧౪౫ ॥—॥

యథురికంసభిదౌదర్థభావాదన్వర్థతామథ విభజ్యద

కౌర్మైస్త్రివిధోన్యధోన్యమరిః : మనూరమాయామథన్నపయాంబ
భూవ మంగళన్నవసంచకారేతి త్రిమాషప్రయోగస్యాదాహృత
త్యాత్మత్వాన్వర్థతైవనక్షతిః॥దదౌ + డువాహ్నదానెలిచ్, ఆతదే
ణలగత్యాత్మమ్ ॥ అత్రకేదిత్ సస్సనామ్మఃఘృతిరాష్ట్రైశ్చితిసామ్మః అ
ర్థభావాత్ అర్థసత్తాయాశ్చితివదుతి, తన్న, విశేషతానుపాత్తత్యేనా
ర్థపదస్య పూర్వాన్వర్థపరత్వాత్ యదికవేర్వివక్షాతాదృశీ ఉత్తరా
దాదితి అపరాధాదితివా ఖూయాత్, యదపి స్వాక్కిసాధనత
యావదంతి యదుపాత్తం రాజవృద్ధిశ్చితిపదంతన్నామ్ న॥లొకే అసా
ధారణస్త్యేన నామత్వవ్యవహరశ్చితి । తదపి నకవినంప్రదాయసమ్మ
తం । అయేవృధాపత్యతవాభిధేక్షీబత్వమహిత్యాదౌ వ్యభిచారా
త్ తత్ర యదసాధారణం అజ్ఞానేత్యాదితన్నక్షీబం । యదుపాత్తం
పృథావత్యేతి తన్నాసాధారణమితి(౧)తస్తాన్నదుక్తవవాధిఃకవిసమ్మ
తశ్చాన్త్రసమ్మతశ్చితి మాత్సర్యముత్సార్య సుధీబిరాకలనీయమ్॥ ౧౪౫॥

(౧) అతపివాక్తం రిఘువంశేచతుర్దశశసగత్యయస్త్రింశ త్తమ్
క్లోకవ్యాఖ్యానే మల్లినాథసూరిభిః । వైదేహిబంధారిర్యత్ర జ్ఞాన్
పోస్సంజ్ఞాచ్ఛందసోఒకమశమితిహాస్యః కాళిదాసశ్చితివదితి । య
ద్యసాధారణస్త్యేననామత్వంస్యాత్ । తహివైదేహిబంధుశబ్దస్య జన
కాదిపూధారణత్యేన నామత్వాధావాదుక్తనూత్రేణహాస్యాత్కైరసంగ
తీః స్పష్టైః ॥ అతస్సాధారణవాచకస్యాపి నామత్వమస్తీతికేదిత్ ॥

తస్మిన్నితి || ఆహితాని సంఘటితాని లక్షణాని ఛత్త్రచామరాదిరాజ్య
విహ్వలీయస్తింస్తథోక్తేతస్మిన్ నృపసుతే ధర్మరాజే రాజ్యే అభిషి
క్తే సతి ధృతరాష్ట్రేజేతిభావః, యద్యస్తాత్ సావని స్వీయాని అక్షిణి
నేత్రాణి శిశిరం శీతలం అంబు ఆనందోత్పదః భృతవతి, ఏవం త
స్మిన్ నృపసుతే కుంకు మైశ్చందనమిశ్రితైః లిప్తాన్యంగానియస్యతస్మిన్
తత్కేసతి శైషికఃకవ్వప్రత్యయః, సావీక్షిణి యద్యస్తాత్ రాగమారు
ణ్యం అనురాగంచ విభరాంబధూపుః దఃః + భీహ్రిభృహువాంఘ్ర
వచ్చెతివీభరైరామిశ్లువద్భావాద్విత్వం, భృహ్మిదిత్యధ్యాసస్యత్వం
తస్మిన్ నృపసుతే వందిభిః స్తుతిపారకైః వణితైః స్తుతే సతి యద్యస్తా
త్ సావన్యక్షిణి నిష్పందత్వం నిశ్చలత్వం ఉత్సేకాదవికృతత్వమితి
యావత్, అవహాన్ వహంతిస్త, అతః ఉక్తచాతుత్యయాల్ పే రా
పురజనాః తుంధర్మ రాజం సేవపాం కృష్టిచ్చమురితి వినత్రుః సంభావ
యంతిస్త స్ఫుటమిక్యుల్పైషా, సాచాభిషేకకుంకుమానులేపమదివ

దౌస్వనామ్నః || ౧౪౮ || ప || తస్మిన్నాహితలక్షణైశ్చ

వసుతే(సరవతా)రాజ్యాభిషిక్తే సతి సావన్యక్షిణి దః

ర్యదంబుశిశిరంచిప్తాంగకేకుమైః | రాగయద్భిభ

తస్మిన్నితి || ఆహితలక్షణ గుణైః ప్రతీతైః || ౧౪౯ || గుణైః పరీక్షేను
శృతలక్షణా హితలక్షణావిప్రమరః || తస్మిన్ యధిష్ఠిరే సర్వణా
రాజ్యే అభిషిక్తే సతి పట్టాభిషిక్తే సతి యద్యస్తాత్కారణాల్ సావ
ని స్వీయాని అక్షిణి నెత్రాణి కత్కాణి సర్వత్ర | శిశిరం శీతలం
అంబుదః కుంకుమైః లిప్తాంగకే సతి అనులిప్తావయవే సతి యద్య
స్తాత్ రాగం రక్తిమానం అనురాగం విభరాంబధూపుః + డుభృహ్
ధారణపోషణయోః బిత్, భీహ్రిభృహువాంఘ్రవచ్చెత్వామ్ శ్లువద్భా
వాద్భావితిద్విత్యం వందిభిస్తుతిపారకైః వణితైః స్తుతే సతి యద్యస్తాల్ ని
ష్పందత్వం నిశ్చలత్వం అవహాన్ + వహప్రావణేలష్, అః అస్మా

ణానైః రాజ్జగవ న్వదృష్టైరవ్యంబుధారణ రాగభరణావికృతత్వవహ
సవాక్యాథానాం హేతుత్వేనకావ్యలింగత్రయోజ్జీవికృతి, తస్యాః తే
హంచాంగాంగిభావేనసంకరః ॥ శాదూలవిక్రీడితంవృత్తమ్ ॥౧౮౯

ఇతిశ్రీ సదాశివపదారవిందవదనకందళితానందసాంద్రస్య
శురవికులచంద్రస్య రామకవీంద్రస్యకృతౌ చమ్ముభారతవ్యాఖ్యానే
లాస్యాభిఖ్యానే ద్వితీయ స్తబకః

రాంబధూపురవహస్యద్వణీ తేవందిభిర్నిష్పదత్వమ

తస్సన్వదృష్టిరితి(౧)తంపౌరావవపుస్సుటమ్ ॥౧౮౯॥

ఇత్యనంతభట్టస్యకృతౌ చంపుభారతేద్వితీయ స్తబకః.

త్కారణాత్ పౌరాః పురెభవాఃజనాః + తత్రభవఇత్యే, తం య
ధిష్ఠిరం న్వదృష్టిరితి స్వేషాంలూచనమితిసర్వేషాంరాజా నెత్రభూ
తఇతిప్రాచీనోక్తైరితిభావఃస్సుటంవ్యక్తంవివపుఃవివృతవంతఃఅభిషే
కాదినాశిశిరాంబుధారణాదిదాజగర్తాణామక్షిమనత్త్వాదితిభావః౧౮౯

ఇత్యంబాళరామసూరివిరచితాయాం చమ్ముభారతోజ్జీవన్యాం

ద్వితీయ స్తబకః.

(౧)యస్యాభిషేక స్తస్మిన్శిశిరాంబునాభావృత్తమ్! నాన్యస్మిన్ఎవంస్థితేక
ధంతహీదముక్తమితిచెల్ | ఉచ్యతే | తస్యరాజ్యాభిషేకేనతి పౌర
దృష్టినాహానందదాషఎక్లిన్నతావీత్రస్య న్వదృష్టినాంచాభేదకథనము
వపద్యతే | ఏవముత్తరశ్రాపి | నిషేందత్వమేకత్రానాధత్వాదస్య
త్రానంహతిశయపారవశ్యాచైతిభావః | అతస్తదభిషేకాదిభిస్సాన్వి
త్యాం శిశిరాంబ్వాదిధారణాద్వైతోరిత్యధాః | తెనచ పౌరాణాం త
స్మిన్నాదరాతిశయోధూరితితాత్పర్యమ్ ॥

ॐ
నమః

శ్రీరస్తు.

తృతీయస్తవకప్రాసముః.

పితృవ్యేతి || అథ అథరాజ్యాభిషేకానంతరం వీషపృథాతనూజోధమరాజః పితృవ్యస్య పితృభాగతుభ్యుతరాష్ట్రస్య వాచాఇంద్రపాదేన వసేత్యాత్మికయా పరస్పరస్య స్వేషాంచుర్యోధనాదీనాంచ స్నేహంప్రేమరసంమాతుం ప్రమాణీకర్తుమివేత్సుత్యేతా- ఖాండవేశబ్ధః పూర్వఃయస్యనామనితధోక్తం ప్రస్తంబంద్రపిస్తం ప్రతిత్యధః - ఖాండవోబలసూదనఇతి ఇంద్రపర్యాయేషు శబ్దాణాం హరింకృష్ణంపురోధాయ అగ్రేకృత్వా - బలౌఘైస్సమంయయా ||ని|| కుడుపఃప్రస్తఇత్యాద్యోఃపరిమాణార్థకాః పృథగిత్యమరః - ఉపజాతీవృత్తమ్ || ౧ || — తత్రేతి || వనీపకజనస్య యాచకజనస్య మనీషి.

పితృవ్యవాచాధపృథాతనూజోహరిం పురోధాయ స మంబలౌఘైః । పరస్పరస్నేహమివైషమాతుం ప్రస్తంయయా ఖాండవశబ్దపూర్వమ్ || ౧ || గ || తత్రవనీభవతివ

అథ హయగ్రీవాయనమః || పితృవ్యేతి || అథానంతరం వీషపృథాతనూజః ధమరాజః పితృవ్యస్య భృతరాష్ట్రస్య వాచా-వచనైః, హరిం-కృష్ణం, పురోధాయ పురస్కృత్య బలౌఘైస్సమం-స్వేషసంఘైస్సహ, పరస్పరస్య-అనౌచస్యస్య, స్నేహం-ప్రేమాణం; శైలాదిరసద్రవ్యం || ని || స్నేహశైలాదికరసద్రవ్యేస్యాత్సహృదేపిచేతివిశ్వః మాతుమివ-పరిమాతుమివేత్సుత్యేతా, ఖాండవఇతిశబ్దః పూర్వోయస్యతంప్రస్తం-ఖాండవప్రస్తంతదేవేంద్రప్రస్థమితివదంతి, పరిమాణవిశేషంచ || ని || అస్త్రీయామాధకద్రోణాఖారివాహానికుంచకః | కుడుపః ప్రస్తఇత్యాద్యోః పరిమాణార్థకాః పృథగిత్యమరః || యయా-జగామ్, + యాప్రాపణ్ణలిట్ || ౧ || — తత్రేతి || అవనేవనైస్సమృద్ధ్యమానే

తానాం కామితానాంపూరకాః సమగ్రసంపాదకాః పూర్వార్థా
మరాజ్ఞః కులంవంకాయేషాం- తేచతేతవనీపాః రాజానః తవీవసుర
సురభయః కామధేనవః తాసాంగోష్ఠీసమూహాః తస్యాః శాష్ఠీనెపూ
ంవితనస్తానే ॥ ౧ ॥ వనీపకోయాచనికోమాగణాయాచకాథినా-
గోష్ఠ్యగోస్తానకతత్తుశాష్ఠీనమూతపూర్వః మిత్యభయత్రాప్యమ
రః- తత్ప్రదేశేఇంద్రప్రస్థభాగే వనీభవత్యరణ్యాయమానెసతిదిరాద్రా
జ్ఞామనావాసాదితిభావః । స్మరణమాత్రేణకృతంసన్నిధానంసమీపస్థితి
ర్యేనతేన- సకలానాంశిల్పానాం గృహాదినిర్మాణవ్యాపారాణాం పార
దృశ్యనాపారంగతేన విశ్వకర్మణాదెవశిల్పినాకర్తృప్రేక్షితం సీయేన్నై
త్రకర్మణావ్యాపారేణ సత్త్వదీయేనేత్యథః నిర్మాపితంరచితం

నీపకజనమనీషితపూరకపూరుకులావనీపసురసురభిగో

ష్ఠీశాష్ఠీనెదేశే (ప్రవిశ్య) స్మరణమాత్రనయనపాత్రేణ

నకలశిల్పకలాపారదృశ్యనర్తణావిశ్వకర్తృణాప్రేక్షితేవక

ర్తృణానిమాపితంకామనీయకలకనసులభవిస్తయ

భూతేవనీభవతి+చవ్యవ్రాద్భవతేశ్శత్రుప్రత్యయః, వనీపకజనానాంయా
చకజనానాం మనీషితానామభీప్సితానాం పూరకాః పూరుకులస్య-
పూరువంశస్య, అవనీపావీన సురసురభయః-కామధేనవః, ॥ ౧ ॥ సుర
భిగణవిచక్త్రియామిత్యమరః ॥ తాసాం గోష్ఠ్యాస్సల్లాపస్యసభాయా
వా ॥ ౧ ॥ గోష్ఠీరభాయాంసల్లాపేషతివిశ్వః ॥ శాష్ఠీనె-భూతపూర్వ
గోష్ఠానె + గోష్ఠాత్థక్ భూతపూర్వేషతిఖిజ్జతత్యదేశే తస్మిన్విషయే
స్మరణనైవ-స్మరణమాత్రేణ మయూరవ్యంస కాదిత్యాత్సమాసః నయన
యోర్నేత్రయోః, పాత్రేణ-భాజనెన, సకలానాం-సమస్తానాం, శిల్ప
కలానాం-శిల్పవిద్యానాం, ॥ ౧ ॥ కలాశిల్పేకాలభేదేషత్యమరః ॥ పా
రదృశ్యపారంగతం +దృశేః క్వనిబితిక్వనిక్, నర్తకీడాయస్యతేన వి
శ్వకర్తృణా-దెవశిల్పినా, ౧ ॥ విశ్వకర్తృదేవశిల్పమునిభేదోష్ఠ్యంశ్చిష్టి

అతవీన కామనీయకస్య తత్పురసౌందర్యస్య అవలూకనేన యోవిస్త
యభారః ఆశ్చ ర్యాతిశయః తేన గురుతరానతిదుర్భరాన్ అమరాన్
దేవాన్ వోధుమక్షమతయా అశక్త్యాత్తైతలం ఘాప్రదేశం ప్రత్యవ
లంబమానైః విమానైః దేవయానైరివస్థితైః కురువిందమణిమయైః
మందైరైగ్మనైః- అభ్యంలిహమాకాశచుంబి- జంభరిపోరింద్రస్యని
దేశేనాజ్ఞయా- లంభితం ప్రాపితం తస్యేంద్రస్యరామ ఇంద్రసంజ్ఞా
ఉపపదంస్వసంజ్ఞాయాం పూర్వశబ్దః యస్యతథోక్తంపురాతన రాజభి
రితిశేషః - పురమింద్రప్రస్థమధిష్ఠితాయ - తత్రప్రవిష్టాయేత్యథః-
యధిష్ఠిరాయనివేద్యస్వపురంగచ్ఛామితి విజ్ఞాప్య- స్వస్యపురేద్వా
ర్కకాయామపి ఈదృశీమింద్రప్రస్థసుమమానదృశీం సుషమాంకాంఞి

భారగురుతరానమరాన్వోధుమక్షమతయా క్షమాతల
మవలంబమానైరిమానైరివకురువిందమణి మందైరై
భ్యంలిహంజంభరిపునిదేశేన లంభితతన్నామోపపదం
హరిప్రస్థమధిష్ఠితాయ యధిష్ఠిరాయ వినివేద్యస్వ
పురైపి సుషమామీదృశీం ఫరిక్షతుమివసన్యదనే

తివిశ్వః || నిర్తాపితం-నిమిత్తంప్రాపితం, ఇన్ద్రాత్మకః కామనీయక
స్య-సౌందర్యస్య, అవలూకనే-దగ్ధనై, సులభస్య విస్తయస్య భారే
ణ గురుతరాన్-దుర్భరాన్, ని || దుర్భరాలఘునోఽప్రోక్తౌ గురుర్
హతివాచ్యవదితివిశ్వః || అమరాన్-దేవాన్, వోధుం అక్షమతయా
అసహనతయా, త్తైతలం-ఘాతలం, అవలంబమానైరాశీయద్భిః, వి
మానైరివ-వ్యోమయానైరివ, కురువిందమణీనాం మండపైరభ్యంలిహం
అకాశం స్పృశత్ + వహంభేరిహఇతిఖశ్, జమ్భరిపోరింద్రస్య, ని
దేశేన-శాసనై, లమ్భితం-ప్రాపితం, తన్నామ-ఇంద్రపర్యాయనా
మ, ఉపసమిపే ఉచ్ఛారితంపదముపపదంయస్య తత్ ప్రస్తం-ఇంద్ర
ప్రస్తమితియావత్ అధిష్ఠితాయ + అధిశీక్ సాసామితికర్తవ్యంయ

౨౫౪ సవ్యాఖ్యే చముఖభారతై-త్పతీయ స్తబకః.

విశేషః పరీక్షితుమిచేత్సు త్ప్రేక్షాయదునంద నేన త్రికృష్టేనస్యంద
నేన రథేనప్రయయేపస్థితంరథమారుహ్యకృష్టః ప్రస్థితవాసిత్వథః +
యాతైర్భావేలిట్ స్తరణమాత్రినయిన పాత్రైణైతిపాఠాంతరం || ౧ ||
కురువిందఃపద్ధరాగఇత్యమరశేషః || ౨ || — ప్రాణైతి || అథకృష్ట
గమనానంతరం ఉదారఃమహాన్ భూమాప్రభావాయస్యసః ఏణాజినే
న మృగచర్మణాఘటితం ఉద్గమనీయస్య ధౌతవస్త్రద్వయస్య కృత్య
ముత్తరీయాంతరీయకార్యం యేనసః పీణావినోదరసికోమునిర్నారదః
ప్రాణవదాచరంతీ ప్రాణాయమానామహిళాయేషాంతాన్ ప్రాణ
తుల్యద్రావదీకానిత్యథః ఇమాన్ పాండుపుత్రాన్ అనుగ్రహితు
మిచ్ఛుః అనుజిఘృక్షుస్సన్ గృష్టైతస్సన్నంతాదుప్రత్యయః - త్నో
ణౌపాండవావాసభూమాఅవిరాసీల్ సాక్షాద్భూవ - వసంతతిల

న యదునందనేన ప్రయయే || ౨ || ప || ప్రాణా
యమానమహిళానథపాండుపుత్రాన్ త్నోణావిమాన
మజిఘృక్షు(రపా)రుదా)రభూమా । ఏణాజినేన ఘ
టితౌద్గమనీయకృత్య పీణా వినోదరసికో ముని

ధిష్ఠిరాయ-ధర్మ రాజాయ,వినివెద్య స్వపురెపి-ద్వారకాయామపి ఈ
దృశీం సుషమాం || ౧ || సుషమాపరమాశోభేత్యమరః || పరీక్షితుమి
వ-పరీక్షాంకర్తృమివ, యదునందనేన-కృష్టైన,కర్త్రా స్సన్దనేనరథేన క
రణైనప్రయయే-ప్రయాతం||౨||—ప్రాణాయమానైతి || అథానంతరం
త్నోణౌ-భూమ్యాః; ప్రాణాయమానా-ప్రాణవదాచరంతీ, మహిళా
పత్నీ యేషాంతాన్ ఇమాన్-పాండుపుత్రాన్, అనుజిఘృక్షుః-అ
నుగ్రహితుమిచ్ఛుః, అపారః భూమా మహిమాయస్యసః ఏణాజినేన
కృష్టమృగచర్మణా, ఘటితం ఉద్గమనీయస్య ధౌతవస్త్రద్వంద్వస్య||౧||
తత్సాన్విదుద్గమనీయంయద్ధౌతయోర్వస్త్రయోర్యుగమిత్యమరః|| కృత్యం
కార్యం యేనసః పీణాయాః వినోదై రసికః రసవాన్ మునినారదః

కావృత్తమ్ || ౩ || — తపత్యతి || విభోఃధమరాజన్యసభా తపోనిధే
 రాన్రదస్యాగమనెనసద్యఃస్తబ్ధః శాంతః జనానాం సభాసదాం ఆర
 వఃకలకలః యస్యాంతధోక్తాపి వీణాయాఃనారదమహత్యాః రవాన్
 తంత్రీనాదాన్ అనుదుత్రాయాః అనుధావంత్యాః భృంగాణాం మూ
 లాయాః పక్ష్యేకోలాహలైర్భుంకారైః ఘోషితానిముఖరితానిది
 శాం ముఖాన్యగ్రభాగాః యస్యాస్తధోక్తా, అభూత్ అత్రశాంతేపి
 కోలాహలెనభాయాః పునస్తద్వత్త్వకథనాత్పూర్వరూపాలంకారభే
 దః- పూర్వావస్తానువృత్తిశ్చ వికృతేనతి వస్తునీతితల్లక్షణాల్- యత్తు
 వీణారవానుద్రవణంభృంగాణాంరవసామ్యత్సజాత్యభ్యాం తెరితినృసిం
 హః- తదబోధాల్- యతస్తేషాంపరిమళానుధావనక్షేపలాకసిద్ధంక
 వికలక్షుణ్ణంచ- ఆలాపకాలనమవల్లవితాం కపిశేత్యత్ర గ్రంథకారే
 ణాపి సౌరభ్యపాతిమధుపారవేత్స్యక్తం- ఏవంచ వీణారవానమతత్సమ
 కాలమేవ దుక్రతానామిత్యధః, గానమాధుర్యేణ వీణాయాన్యద్యః
 కుసుమితత్వాదితివ్యాఖ్యేయం- అన్యథాప్రసిద్ధివిరుద్ధత్వదోషాపత్తైః-
 ఉపజాతీః || ౪ || — దృష్ట్యేతి || అయన్యసః ధర్మరాజః దేవమునిం

రావిరాసీత్ || ౩ || తపోనిధేరాగమనెనసద్యస్స

భావిభోస్తస్సబ్ధజనారవాపి । వీణారవానుద్భుతభృంగ

మాలాకోలాహలైర్ఘోషితదిబ్బుఖాధూల్ || ౪ || దృ

ష్టాన్యస్థాదేవమునింవిసితామాళిన్రజాం ధూళిమధూ

ఆవిరాసీత్ || ౩ || — తపోనిధేరితి || తపోనిధేర్నారదస్యాగమనెనవిభోద్యు
 ధిష్ఠిరన్య సభా సద్యస్సపది స్తబ్ధః జడిభూతః జనానాం ఆరవోయ
 స్యాంసా తథాభూతాపి వీణాయాంవేణ అనుదుక్రతానాం-అనుయాతా
 నాం, భృంగమాలానాం-భృమరపక్షినాం, కోలాహలైః కలకలైః,
 ఘోషితాని-శబ్దాయితాని, దిశాముఖానియస్యాంసా అభూత్ + భూ
 సత్తాయాంబుజ్ || ౪ || — దృష్ట్యేతి || తతః-అనంతరం, దేవమునిం-

సారదందృష్ట్యా, వినీతఃవినయాన్వితస్స మాతౌకిరీటే || ౧ || చూళీ
 మూఁధఃకిరీటయోరితివిశ్వః- స్రజౌపుష్పమాలికానాం సంబంధి
 భిఃఘోళీనాంపరాగాణాంమఘోళీనాం మకరలదానాం బృందైః తం
 సారదం అంఘ్రియగ్నేపాదయుగళైః సపంకంపంకేనసహితంఆధాయకృ
 త్వాతం నమస్కృత్యేత్యథః ఆత్మానంవిపంకంనిష్పాపం వ్యతాసీత్
 అక్షరోత్ +తనోలౌకతఃరిలుజ్జే || ౧ || పంకఃకడఁమపాపయోరితివి
 శ్వః- అత్రసారదనమస్కారకరణస్య విశేషణగత్యా నిష్పాపత్వకర
 ణస్య పౌతుత్వాత్పదార్థః పౌతుకంకావ్యలింగమలంకారః- ఉపబా
 తిః || ౫ ||—మేధ్యామితి || మేధ్యాంపవిత్రాం బృహీకుశాదినిమిఁ
 తాసనం || ౧ || పూతంపవిత్రం మేధ్యంచ వ్రతినామాసనం బ్రహీతిచా
 తురః- అధిగతస్యతత్రాపవిష్టస్యేత్యథః విరించేర్బ్రహ్మణస్సూనోః

భిబృందైః | సపంకమాధాయతమంఘ్రియగ్నే విపంక
 మాత్తానమయంవ్యతాసీత్ || ౫ || మేధ్యాంబృహీమధి
 గతస్యవిరించినునోరాస్తాయసన్నిధిముదార ము
 దాంకురూణామ్ | తస్మాద్భృతాగమనపౌతు పరిచ్ఛి

సారదం, దృష్ట్యా వినీతః అయం యధిష్ఠిరః చూళీస్రజౌ-శిరోమా
 ల్యానాం, ఘోళీమఘోళీనాం వృందైస్సమూహైస్సపఙ్గాం సకర్షమం
 తస్యసారదస్య అంఘ్రియః-పాదయోః, యగ్న-ద్వంద్వం; ఆదా
 య గృహీత్వా ఆత్మానం-స్వం, విపఙ్కం-కర్షమరహితం పావరహితం
 చ || ౧ || పఙ్కః కర్షమపాపయోరితివిశ్వః | వ్యతాసీత్-అకాషీత్
 త్, || ౫ ||—మేధ్యామితి || మేధ్యాం-పవిత్రాంబృహీ-ఆసనం, అ
 ధిగతస్య-ప్రాప్తస్య; విరించేర్బ్రహ్మణస్సూనోః-పుత్రస్య, సారదస్య
 సన్నిధిం-సమీపం, ఆస్తాయ-ఉపవిశ్య, ఉదారముదాం-మహాప్రీతీనాం
 || ౧ || ఉదారోదాత్మమహతోరిత్యమరః || కురూణాం-పాండవానాం
 చిత్రాని-మనాంసి, తస్య సారదస్య అద్భుతస్య ఆగమనపౌతౌరాగమ

నారదస్య ॥ ౧ ॥ సూనుఃపుత్రేనుజైరవావితివిత్వః | సన్నిధింసమీపమా
 వ్రాయప్రాప్యఉదారామహాతీముత్ ఆసందఃయోషాంతేషాంకురూణాం
 యుధిష్ఠిరాదీనాంచిత్రాని- తస్యఅద్భుతే ఆకస్తికత్వాదత్వాశ్చభ్యకౌ
 ఆగమనేయోమోతుః కారణంతస్య పరిచ్ఛిదాయాం నిష్కర్షావైషయే
 దూరపథేవతనతాంస్త్రితింతవాపుః సుదీర్ఘాల్లాచన పరాణ్యాసన్ని
 త్యథః- వసంతతిలకా ॥ ౬ ॥—నికుంచితేతి ॥ నికుంచితే ఆకుంచి
 తే నిజేస్వీయేఅంకే ॥ ౧ ॥ నిజమాత్మీయనిత్యయోరితివిత్వః, ధృతానిహి
 తావిపంచికామహాతీపాంచాలికాయాః ద్రౌపద్యాః వందనవాదః
 భోపాంచాల్యహమభివాదయేఇతివచః తస్యశీలమేవ శైలిఆచారః ఉ
 చ్చార్ణమితియావత్-తస్యాఃమాధుర్యమాకణ్య (౧) ఏశేషేణలజ్జితేవ
 త్యుత్ప్రేక్షా మానంతూష్టింభావం అవాప్యతస్తాస్తితా- అత్రపీణామా
 దాయాం చిత్రానిదూరపథవతనతామవాపుః ॥ ౬ ॥

నికుంచితేతేనధృతానిజాంకేవిపంచికామానమవాప్యత

స్తా | పాంచాలికావందనవాదశైలి మాధుర్య మాక

నకారణస్య పరిచ్ఛిదాయాం పరిచ్ఛేదే + భిదాదిత్వాదజ్, దూరే
 వధి ఋక్పూర్వధూఃపథామితిసమాసాంతోప్రత్యయః, వతనతాం-వ
 తిష్ఠ్యతాం, + అనుదాతైతథితకతేరియచ్ ॥ ౧ ॥ వతిష్ఠ్యత్వర్త
 నస్సమావిత్యమరః ॥ అవాపుః-ప్రాపుః + ఆప్తవాప్రౌలిట్, కిమర్థ
 మాగతఇత్యచింతయన్నితిభావః ॥ ౬ ॥—నికుంచితేతి ॥ తేన నార
 దేన నికుంచితే-స్యంచితే, నిజాంకే-ఆత్మాత్సంగే, ధృతా విపంచికా-పీ
 ణా, పాంచాలికాయాః-ద్రౌపద్యాః, వందనవాదస్య-అభివాదనవాచః
 శైల్యాస్సవభావస్య ॥ ౧ ॥ శీలంస్వభావేనదస్మిత్తావిత్యమరః + పృ
 జ్ఞాదిత్వాదజ్; అణ్ణంతత్వాన్జీప్, మాధుర్యం-మధురత్వం, గుణవచనద్రౌ
 ప్తాణాదిభ్యఇతిష్యజ్, ఆకణ్య-శృత్యా, విలజ్జితేవ మానమవాప్య

(౧) శబ్దగతమాధుర్యస్య కణ-గ్రాహ్యత్వాదితిభావః ॥

అచ్యవీముక్తమిత్యే + చ్యవలైర్భావైః - కించనాక్షాద్యతిః స్థ
రపత్నీవస్తాపియాద్రాపదీవ్యవాహిణాథేతియత్ + విపూర్వాదవహ
తైఃకర్తృణుః - తద్వయంలాక్షాగృహముక్తిః ద్రాపదీవాణిగృహణం
చ సతాంఘదేసంతాషాయభవతి, పరేషాం ఆవద్భ-గోశ్యేయస్స
గేచసంతస్సంతుష్ట్యంతీతిధావః || ౯ || — స్వతః || స్వతఃఆత్మనైవ
భాస్వతీవృత్తిభాశాలినీమతిః యోషాంతేషాం అధానథావంతసనమ
ధానసాజుద్ధిమతామిత్యధావః వఃయష్టాకం అన్యన్యసంబంధి అను
శాసనంకర్తవ్యాకర్తవ్య శిక్షణంకుతాహేతారాప్తి, వాశబ్దోహ్యర్థ
కః- నకుతాపేత్యధావః- తహిణకుతానుశాస్త్రితలహ || మానమితి
కింతు సుహృదాంమిత్రాణాం ఆభ్యేయేవక్తవ్యేవిషయే + సుహృ
ద్భూర్భాదౌమిత్రామిత్రయోరితి నిపాతనాత్పాఠః మానంకర్తవ్య

క్షాదివగతిఃప్రియా | (౧)యదన్యవాహిచయష్టాభిస్త

ద్వయంహిసతాంముదే || ౯ || స్వతాధా(తమ)స్వన

తీనాంవఃకుతావాన్యానుశాసనమ్ | మానంతు సు

హృదాభ్యేయేమానంవక్తావమా(వహే)దిశేత్ || ౧౦ ||

భిః కర్తృభిః లాక్షాగృహాత్ - జఞ్ఞసదనాత్, అచ్యవీ-అగ్రతీతియ
త్ + చ్యవన్యవదేహావైలుః, చిచ్ఛావకమణోరతిచ్ఛైశ్చిత్, సాక్షా
త్ప్రత్యక్షం, రితిరివ-మన్తధపత్నీవ, స్థితా ప్రియా-దయితా, వ్యవాహ
తి-పర్యణాయాతిచయో, తద్వయం తదుభయం సతాం-సుధియాం;
ముదేహ-సంతాషాయైవ, భవతితిశేషః గమ్యమానాపి క్రియాకారక
విభక్తాప్రయోజకైతి కాంకవిధిక్తిః సాచ క్రియయాయమభిప్రేక్షిసోపీ
తిసమ్ప్రదానసంజ్ఞాయా చతుర్థి || ౯ || — స్వతః || — స్వతః-
స్వస్థాత్, + పంచమ్యస్తసిలితితనీత్ భాతా దీప్తా మతయోధిషణా
యోషాంతేషాం వః-యష్టాకం, అన్యేషాం అనుశాసనం వివిచ్య జ్ఞాప

(౧) రతిః స్థరప్రియాయాంచరాగేపిసురతేపిచ ఇతివిష్ణోః

కారంకథనసమథంజనం- దూనంకథనీయాకథనెన సంతప్తమాదిశ్చ
 లో కుర్వీత- సుహృదాంకథనీయస్య సమయే అకథనసతి కదాచిద్వి
 పత్రైః సత్త్వాం జానతాపిమయాతదాకిమితి నోక్తమితి సుహృద్భూయ
 తత్కథ్యథః ॥ ౧౦ ॥ — అష్టమీతి ॥ ఇయంవధూః ద్రౌపదీ- యాజ్ఞేన
 మునినాకారితోయోమఖః యజ్ఞః తత్కారితపుత్రకామెష్టిరితియావత్
 తత్సంబంధిన్యాం వెచౌవేదికాయాం బర్హిషః అగ్నేః ॥ ౧౧ ॥ బర్హి
 ష్మష్టాకృష్టవత్కాకోచిష్కేశఉషబుధకథ్యమః, అష్టమీసప్తాధికా
 శిఖాకిలహ్వలాఖలుతద్వదతివపిలైత్యథః కిలశబ్దస్సంభావనాయాం;
 హేపాండవాః యూయమభ్యసరితాగంగాయావృతః బహుమానతః
 అన్వయః వంశః యేషాంతధోక్తాకిల- చంద్రమంశశ్చ భవదీయోగంగా
 వదతినిమలకథ్యథః ఏతద్వంశ్యస్య శంతనోగంగాయావృతత్వాది
 అష్టమీకిలశిఖావధూరియంభాతియాజమఖవేదిబర్హిషః
 యూయమభ్యసరితావృతాన్వయాః పాపనశిఖలుభవత్స
 ణం కత్వృషస్యాసమాసః కుతఃకస్తాత్ + హేతువంచమ్యన్తాత్సీల్ కు
 తిహోరితికిమః క్వాదేశః, యద్యపి తథాపీతిచాధ్యాహతః వ్యంహానం
 తు కత్వృ సుహృదా-మిలైణ, ఆఖ్యయే-వక్తవ్యే, అర్థకథ్యథః
 వక్తారం-వాఎమాకం, దూనం-తప్తం, ఆవహేత్-కుర్యాదిత్యథః,
 + ఎహపాపనశేవిధిచ్ఛే ॥ ౧౧ ॥ — అష్టమీతి ॥ ఇయంవధూః-పురో
 వతిన్(స్త్రీ), భవజ్ఞాయేతివా ॥ ౧౨ ॥ వధూజ్ఞాయాస్సుషా(స్త్రీ)చైత్య
 మః ॥ యాజన్యయాజాఖ్యమునేః, ముఖస్య-యజ్ఞస్య, వేదాస్తితస్య
 బహిషః-అగ్నేః, అష్టానాంపూరణీఅష్టమీ + తస్యపూరణేడట్, ఇతి
 డటినాంతాదసంఖ్యాదేర్నడితిమటిటిత్వాన్టీప్, శిఖాకిల జ్వాలా॥౧॥వా
 ర్తాసమ్భవ్యయోగితిత్యమః ॥ యూయం అభ్యస్యాకాశస్య, సరితా
 సద్యా, గంగాయైత్యథః, వృతస్సవ్యయంవృతః అన్వయోయేషాంతే శ
 స్త్రసుం గంగావృతవతీతి తద్దావరా వంశస్యాపి వృతత్వం సర్వే పాప

త్యపిచాహుః భవతీచభవంతశ్చ భవంతః తేమాంతాద్యశ్యాః ద్రావ
ద్యాస్తాదృశానాంయస్తాకంచసమాగమః దాంపత్యసంబంధఃపావనః
అతిపవిత్రఃఖలు, ఉభయవంశశుద్ధత్వాదితిభావః ॥ స్తో॥ హిరణ్యాకఫకా
ఽకాకృష్టాచైవాభపింగళౌ । బహుయాపాతిరిక్తాచ సత్తజహ్వాఃప్రక్షీ
తఃతాః ఇత్స్వత్ర జహ్వశబ్దశ్శిఖాపరపివేతి బోధ్యమ్ । రథోద్ధతావృ
త్తమ్ ॥ ౧౦ ॥— జాయయేతి ॥ జాయయాభార్యయా ఏకయాపతిభి
ర్భూభిశ్చదంపతీఇతిశబ్దః కదాచిదపి నజాయతేస్త ననిష్పద్యతే
స్త కింత్యైకయైవజాయయాపికనైవత్యైత్యసః భవంతః ద్రావదీ
యాయంచఉభయేతు జగత్సాంలూకే అద్భుతస్యభార్యాయా ఏకత్వే
పి బహుత్వాత్ప్రతీనా మాశ్చర్యకరస్య తస్యదంపతీశబ్దస్య అథతాం
వాచ్యత్వము క్తవిధమనుభవంతి ఆశ్రయంతిఖిల్విత్యర్థః శేషప్రథమ

మాగమః ॥ ౧౦ ॥ జాయయాచపతిభిశ్చకదాచిజ్ఞా

యతేస్తనహిదంపతీశబ్దః । అద్భుతస్యఖలుతస్య జగ
నాథం గంగాంవరిష్యంతి ఇయంతు ఏతద్వంశ్యం వృతపతీతి పావన
త్వంచ॥భవతాం సమాగమః మేళనం పావనశిఖలు పవిత్రశిఖలు॥ఖలు
శబ్దోవాక్యాలంకారే,పావకజాతాయాద్రావద్యా గంగాజాతానాం
భవతాంచ సంగతిమణిసువణమేళనసదృశీతిభావః ॥ ౧౦ ॥— జా
యయేతి ॥ జాయయాఏకయాపత్నా ఏపతిభిశ్చబహుభిర్భృతృభిశ్చద
మ్మతిశబ్దఃదమ్పతీఇతిశబ్దఃకదాచిజ్ఞాత్వపి సహజాయతేస్త నైవాత్మ
ద్యతే కాశికాకారాదిభిఃనిత్యద్వివచనాంతస్తేనసాధుత్వమిత్యుక్తేః జ
గత్సాం-ధూమా, అద్భుతస్యాశ్చర్యస్య ద్వివచనాంతత్వమనంభవి బ
హువచనాంతత్వమసాధితి కించ యదెకస్త్రియాపి ద్వేరశభేపరి
వ్యయతి తస్మాదేకోద్వేజాయే విండతే యస్మై కాగ్ రశనా ద్వయో
ర్యూపయోఃపరివ్యయతి తస్మాన్మై కాద్యోపతీవిండతే ఇతిశ్రుత్యా బ
హుఫలికత్వస్య నిష్కేధాచ్ఛ, చిత్తస్యతస్య దమ్పతిశబ్దస్యఅథతాం

ఇతి ధవచ్ఛబ్దప్రయోగాత్ప్రథమపురుషః కంపతీత్యత్ ప్రజాయాశబ్ద
స్య సంభావః, స్వాగతావృత్తమ్ || ౧౨ || — తతఃకిమతితహ || ఏః
స్తా ఇతి || ఏకస్తే ఇష్టాయభౌగ్యసస్తునెస్పృహయాశూనాం స్పృ
హాన్వితానాం సుధియాంకతావ్యా కతావ్యకౌషిదానామపి కిముతా
నేషామిత్యన్వయః, నిధనానధిమరణాంతం కలహంయుద్ధం కరస్థం
హస్తగతమేవ బ్రువతేవడంతి, బుధాఇతి శైవః || ౧౩ || — అ|| ఉక్తా
ద్వైలనుభూతాథః దృష్టాంతయతి || సుందేతి || పురాపూర్వస్తి
నానాతేసుందోపసుందా నామసహజౌ భ్రాతరౌ, కావపి స్యాం,
చిత్ సురాంగనాయాం అప్పరిసితిలా త్రయాభ్యామాయాం సురేషు దే
వేష్యైవ అభీకౌ కాముకౌ నిర్భీకౌచనంతౌ || ౧౪ || అభీకః కాముకేహ
రేశంభౌచభయవచిర ఇతివిశ్వః- అన్యోన్యం ఆహత్యమనాభవేష్యే

త్యామథాతామనుభవంతిభవంతః || ౧౨ || ఏకస్తే
స్పృహయాశూనామిష్టాయసుధియామపి | కరస్థమై
వమృతలైకలహంనిధనావధిమ్ || ౧౩ || సుందోపసుం
దౌసహజావభీకౌసు రెష్వివకౌపిసు రాంగనాయాం

సాక్షతయా, అనిషిద్ధతయాచ వాద్యతాంధవంతః అనుభవంతి + ఘా
నతాయాలత్, భవద్యోగాన్తథ్యమోన, నారహోక్తికాలికవతామాన,
తావల్లట్ || ౧౨ || — ఏకస్తా ఇతి || ఏకస్తే - అద్వితీయాయ, ఇష్టాయ,
ఈష్పితవస్తునే స్పృహయాశూనాం కాంక్షమాశానాం స్పృహిగ్య
హిత్యాశున్, సుధియాం-విసుషామపి, నిధసం-మరణం, అవదస్సీమా,
యస్యతిం కలహం-యుద్ధం, కరస్థమేవ-హస్తేస్థితమేవ+ సుపిష్ఠఇతికః
బ్రువతే-వడంతి, వృద్ధాఇతిశేషః, + బూర్జ్ వ్యక్తాయాంవాచిలత్ ఆ
త్తనేవదేష వ్రతఇత్యురదాదేశః || ౧౩ || — సుందోపసుందావతి||
పురా-పూర్వం, సుందోపసుందా-సుందోపసుందనామానాసహజౌ
భ్రాతరౌ సు రెష్వివ-దేవేష్యైవ, కావపి-కస్యామపి సురాంగనా

కామదాణస్యైవ, పురతే కాకాక్షి న్యాయోజ్యం, ప్రథమమిన్ద్యం,
యమస్యలక్ష్యం భేద్యంచక్షుర్విషయాచస్తాం అభూతాం, హతాని
త్యేథాః, పురాణిలసుందోపసుంధౌ నామరాక్షసాబుష్ట్యుతో, సరాశ
నిలకషధ్యోతద్వధాయస్మష్టాతిలోత్రమాం కామమతౌ మమైవే
యం మమైవేయమితి మిదోవిరుధ్య విద్యామృతావితిభాంతీకథాత్రా
నుసందేయా, ఆత్మగ్నేసభితికా భేదాధ్యవసితా భీకత్పదమేణ సు
రసురాంగనానాం సుందోపసుందలక్ష్యకల్పనయమికామదాణయో
జ్య బోపవ్యస్యగిమ్యకావ్యుల్యయోగితాద్వయమంగాగిభావేనసం
కీణం, ఉపజాతివృత్తమ్ || ౧౪ ||—అ|| ప్రకృతేవిషక్షితాథమాహ
|| తదితి || తత్రస్తాత్ భవతాంధ్యాత్మణాం సంబంధినః శోభనానాం
భ్యాత్మాకామిదం సాధ్యాత్మింభ్యాత్మసేహః తదేవశరవ్యలక్ష్యంతే
స్యదైవసీకరణం ద్విభాగుజనమేవకేళికీడావాపారిః తస్యేయమా

అన్యోన్యమాహత్యపురాయమస్యమనాభవపారిసల

క్ష్యమాస్తామ్ || ౧౪ || తత్రైవభ్యాత్మశరవ్యస్యదైవద్ధి

కరణకేళయే | భవతాంమూచాపెమాధవతాం మావ

యా-అస్సరస్త్రిమాం, అభీకౌ ఆవిద్యమానాభీద్యయోస్తా బహుశ్రీ
హిః + శేషాద్విధాపెతికప్; అభీకౌ కామకౌ+అనుకాభికాభీకక
మితాఇత్యభిశద్ధాత్కౌ వికల్పేన దీర్ఘశ్చసీపాతితః అతిపీవాన్యో
స్యం పరిస్సరం ఆహత్య-ప్రహృత్య, తవా-తస్మిన్కాలే, మనోభవస్య
మన్తధన్య; ఇదోరివ-దాణస్యైవ, యమస్య కృతాంతస్య, లక్ష్యం-శర
వ్యం, సమృతౌవా|| ౧౪ || లక్షంశరజ్యేసంభూయాలక్ష్యంభద్రనిసమృ
తేఇతివిశ్వః || ఆస్తామభవతాం + అనుభువిల్బే || ౧౪ ||—తదితి || త
త్-తస్తాత్కారణాత్, మారస్య-మన్తధన్య, చాపెమా-ధనుర్బాహౌ
వధావః-జాయాయాః, కృతే-కారణాయ + కరోతేభావేత్వమ్, హ్య
స్వస్యపిఠీతితాక్ నిమిత్తపర్యాయప్రయోగే సర్వాసాంవిభక్తీనాంస్తా

స్వప న్నధస్య చావః ఇమశ్చ ధనుర్వాణౌ వధూకృ తేవధూః ద్రౌపదీ
తాం నిమి త్రికృత్యమాభవతాం ద్రౌపదీనిమి త్తకమా న్నధవికారేణ భా
తృస్తే హామాభజ్యతామిశ్యథాః పగుపరితయాపకమ్ || ౧౫ || — ||

ఇతీతి || ఇశ్య క్తస్యకారం రహసిభవం రహస్యం తపస్వివౌ నారదస్య
నిదేశమాజ్ఞావాక్స్యం శున సౌభ్రాత్రనధానాత్మకం ఉదర్కః ఉత్తర
హలఫలయస్తాత్ తిథో క్తం తంక్రయంతిః భావయంతస్సంతః అతవవ
లైకౌ సేయాః తస్యనారదస్య సమక్షమేవ తమేవసాక్షీకృత్యత్యథాః
అసేషి ఙ్గస్య ధారయా అంచలెన నగుధాం నదృశేం దులంఘమామితి
ధూకృతే || ౧౫ || X || ఇతిరహస్యంతపస్వినిదేశంశు

భోదర్కంతర్కయంతస్తేకౌ తైయా స్తస్తే ఏవసమక్ష

మసిధారాసగంధాం సంధామిమామాబబండుః || ౧౬ ||

యదర్కనాచ్చతుథీః (౧) భవతాం-యష్టాకం, సుభ్రాత్యైశాంధర్మ్యం
సౌభ్రాత్రం + ఋతౌ ఇతిత్యజ్ తస్మైవశరవ్యస్య లక్ష్యసస్యదైవధీకర
ణం భేదసంద్విపక్షాద్విధాథే + సంఖ్యాయావిధాథే ధాఇతిధావ్రత్య
యస్యద్విస్త్రిస్తృభముఇతిధముఖాదశే దైవధిమిత్యస్తాద్విష్ (౨) తదే
వకేళిః తస్మై మాభవతాం అయ మాశబ్దః సమమాజ్ అతవవమాజిలుజి
జ్జలుజ్జు + ధూసత్తాయాంలాట్ || ౧౫ || — ఇతీతి || ఇతిథం రహ
స్యం-రహసిభవం + దిగాదిత్వాద్యత్ తపస్వినః నారదస్య, నిదేశం-
శాననం, శుభం-శల్యాణం, ఉదర్కః-ఉత్తరఫలయస్యతే తర్కయం
తః-సంభావయంతి, తేకౌ తైయాః-పాండవాః, + (స్త్రీ)భ్యోధగతిథక్
తస్మైవ-నారదస్మై, సమక్షం-ప్రత్యక్షం ప్రతిపరిసమనుభ్యోక్షఇతి
టవ్, అసేషి-ఇత్యసః; ధారాయా నిశితముఖస్య || ని || ధారాస్తేన్యాగ్రి
మన్మంధనుతత్సాగప త్తసాంతరే । దగవదగవ్యప్రపాతేపి తురంగX
X

(౧) అదైకృత్యచశబ్దా దౌవ్రతాదరైస్యమనుజ్ఞకావెతివక్త్రం (౨)
భముఇతోమాంతత్వాదీత్వంసస్మాదతసాన్వరైదప్రత్యయోప్యత్యవక్తవ్యః

యావత్ ఇమాంపక్షమూణాం సంధాంప్రతిజ్ఞా మాబబంధుః సుద్ధస
 న్తః || ౧౧ || సంధాప్రతిజ్ఞామర్యాదేత్యమరీః, ఆత్రనారదనిదేశస్య శు
 భోదర్మత్వసమ్మూహయా ఏశేషణగత్యా ప్రతిజ్ఞాబంధమేతుత్వాన్ని
 దాథుఃపాతుకం కాన్యలింగమ్ || ౧౨ ||—ఏతిఇతి || ఏలేవచపకప
 త్నీకావయంచాతకాః పక్షివిశేషాశ్చ, జీవనమయమిథోవిరూఢనిరూ
 ఢేనజీవనపాతుతయా జీవనాత్మకం, ఆయుజ్జీవనకాలానేతిక్రతాన్తి
 దాయరాత్మకమితివాచకం, ఆశ్మర్యకదకవికారంచ || ౧౩ || జీవనంబవి
 లెంబునీలిదీప్తిః, ఏకైకంవషణం సంవత్సరం వృష్టిచ అపలంబ్యర్హి
 కృత్య అనయాపచానాంపత్నాన్త్యద్రావద్యాసమసుఖేనవత్సాన్యమః

ఏలేవయంచాతకాశ్చ(౧) జీవనమయంవర్ణమైక్యేష మ

లంబ్యప్రియయాసమమనయాసుఖేనవత్సాన్యమః||౧౩||

తిపంచకే । ఖడ్గాదీనాంచనిశితే ముచాధారాభికిర్తితేఇతివిశ్వః ||స
 గంధాం సదృశసంబంధాం సాదృశ్యాన్గణకసహశజ్ఞేనబహుప్రీహిఃఖో
 పనజ్జనస్యేతినః ఇమాం సంధాంప్రతిజ్ఞాం || ౧౧ || సంధాద్ధితాప్ర
 తిజ్ఞాయామితివిశ్వః || అబబంధుః + బంధబంధనెలిత్ || ౧౨ ||—
 ఏలేఇతి || ఏలే వయంచాతకాశ్చ-సారంగవక్షణిశ్చ, జీవనంప్రకృత
 మస్తీక జీవనమయం+తర్పుకృతవచనే మయశ్చితిమయత్ ఉదకవ్యచు
 రు జీవనం ప్రకృతజీవనమయం జీవనశబ్దస్య భావాధికరణబుద్ధితంత
 త్వాదృభయసిద్ధిః ప్రాణధారణయాపమిత్యథః + అన్యత్రభావేన్య
 త్ ఏకైకం+ఏకంబహుప్రీహివదితి బహుప్రీహివద్భావాత్సుబ్లుకు
 బుత్పత్తి వషణం సంవత్సరం వృష్టిచ, || ౧౩ || స్యాదవృష్టాధూతధా
 త్యంశే వత్సరేవషణమస్త్రీయామిథిమరీః । అపలంబ్య-అశ్రింస్య,
 అనయా ప్రియయాసమా సుఖేనవత్సాన్యమః + వసనివాసేల్పత్ ||

(౧) మళైగుటుకినహక్కి || ఆం । వానకగల | ఇతి

స్తాస్యామః ॥ ౧౧ ॥—తథేతి ॥ తథాభూలైమ ఉక్తప్రతిజ్ఞావలంబిను
అస్తాసు; యః అస్తాకమన్యతమఇత్యర్థః మిధునేన(స్త్రీ)పుంసాభ్యాం
కృతః ఉపవేశస్థియనం యస్మిన్ స్మిన్ దేశేద్వితీయాపి ప్రవిశేత్ తంప
శ్యతి చెదిత్యర్థః, సాయంమిధునావవేశద్రష్టా అస్తాకమన్యతమః వృ
జినంపాపంతద్దర్శన జనితం ॥౧॥ కలుషంవృజినైనోఘమిత్యమరః, వి
హతుం పరిహతుం అజినమ్మృగచమంపరిధాయధృత్వా, సుకృత
సాధకస్య పుణ్యరాశేః సమద్రావకైస్సంపాదకైః తీర్థైః నదనదీసరో
భిః పరివృష్టాసుపవిత్రాసు అష్టాసుదిక్షు తాసామష్టదిశాం త్రిగు
ణాత్రిరావృతాసంఖ్యాచత్వర్వింశత్యాత్తికా యేషాంతాః తస్యా అష్ట
త్వసంఖ్యాయా(స్త్రీ)గుణసంఖ్యానితివా, పక్షాః పంచదశతిథ్యాత్త
తాః క్షవయేత్ సంవత్సరంతీర్థయాత్రయాగమయే దిత్వర్థః, ఇ

తథాభూలైష్వస్తాసుయోమిధునకృతాపవేశే దేశేద్వ
శాపిప్రవిశేత్ సాయంవృజినంవిహతుమజినం పరిధా
యసుకృతసాధకసమర్థాః పశితిర్థపరి (జు)ప్య)ష్టా
సప్తాసుషిశాసుతత్త్రిగుణసంఖ్యాకాష్టక్షవయే

౧౨ ॥—తథాభూలైష్వీతి ॥ అస్తాసు తథాభూలైమసత్సు యః మిధు
నేన(స్త్రీ)పుంసాభ్యాం కృతః ఉపవేశకననం యస్మిన్ స్మిన్ దేశే ద్వ
శాపి-చృష్ట్యాపి కరణైశ్చతీయాప్రవిశేత్ సాయంవృజినం పాపం విహ
తుం-త్యక్తుం అజినం-చర్మ, పరిధాయ-అచ్ఛాద్య, సుకృతానాం-శ్రే
యసాం సాధకస్య-సంఘస్య, సమర్థాః-పక్షే సాధకైస్తీర్థైః-ఋషిజ
ష్టజలైః పరిపుష్టాసు అష్టాసు + అష్టనతీవిధిక్రావిత్యాత్వం దిశాసు-
దిక్షు, భాగురిమలౌటాప్ త్రయోగుణాయేషాంతేత్త్రిగుణాః లైషామ
ష్టానాం త్రిగుణాస్త్ర్యాహతాఃసంఖ్యాః యేషాంతాః + శేషాద్విభా
షేతికణ, నకపీతిచ్రాస్వపిదధి పక్షాఃపంచదశదినాని ఏవంచ చతు
ర్వింశతిపక్షాః సంవత్సరమిత్యర్థః; ప్రక్షిపేత్ + క్షిపప్రేరణేవి

తుష్కప్రకారానంధామాబబ-గురితి పూర్వేనాస్వయః || ౧౦||—
రాజైతి || మృద్వీసుకుమారా, మధురైతియావత్ కరచ్యగీతగా
సంయస్యతస్యనారదస్యపాణి, కదాయాగిగుణైః, త్రాన్యమితిహాన్యైక
వచనం మహాత్యాశ్శతతంత్రీకల్పైస్తైహూకై పృష్ఠైః, అనుగీనం వి
వశం అస్వాద్యైర్మిరిశ్చిణం అరహణానాదౌ హర్షితకం స్థలనానక
రొదితియత్ || తిషిదుయత్నంపిన్దైఃస్థలం, రాజాధిమహారాజః నిదే
శక్మత్సాన్వజ్ఞాకారితభూత్ ఇన్ద్రకృతకారాయాః నిరవిచ్ఛేదసంతా
యాః దాతృహూనొర్నారదస్యఅంతిమకనసి ముదస్సంతోషస్య చి
హ్నాన్వజ్ఞానకమాసఅమాత్, సంపదాఃపిన్దేవసంకల్పం గాయతీతిధా
వః, ఆత్మనివశాంగురీష్ఠలనెనాంతముహూహానాదనుమానాలంకా
రః, వసంతతిలకావృత్తమ్ || ౧౧ ||—తస్మిన్మితి | తస్మిన్మింద్రేనభః

దితి||౧౦||౪ ||రాజానిదేశకృదమాదితి ధాతృహూనొరం

తర్జువొనింపఛేరిదమాస(౧)మ్మామ్ |యత్తస్యపాణిర

కరోన్మయ(కరగీతైర్వి(తానవాహివీ)శాగుణవివశ

రింఖణమ గురీనామ్||౧౧||౩ సన్నభగ్నః సముత్పితితే

ధిలిజ్ || ఇతీథమాబబంధురితిపూర్వేనాస్వయః || ౧౦||— రాజైతి
రాజా-ధమహారాజః, నిదేశకృత-శాచనకారి, అభూత్ + భూసత్తా
యాంబుక్, ఇతీథం ధాతృహూనొర్నారదస్య, నిరవిచ్ఛేర్నిస్సీమాయాః
అంతముకద అ తస్మిన్మిత్, ఇదంహ్నంలక్షణం అస-జభాని, ఆ
సేతిబభూవాదేవిభక్తిపతియాఃకమచ్యయమ్ | తత్కిమితితాహ
యద్యసాత్ మృదుః తానవాత్ యస్యతస్య తామితి సాధనశ్చాత్క
ణై గాద్యమయత్పద్యతే తస్యనామ సంగీతశాస్త్రే ఉక్తం తస్య నారద
స్య పాణిహస్తాః పీఠాయాఃగుణై తస్మాన్మింద్రేనాది ఖణం పరాధీన
స్థలనం అకరోత్ + దుకృష్టోకరణైలజ్ || ౧౧ ||—తస్మిన్మితి || తస్మిన్

(౧) ఉవాచెత్యర్థై ఆహేతిబభూవేత్యర్థై ఆసేతి తిజుతపరతియాను
క్రోనిపాతఇతి శాకటాయనాద్యభియుక్తవాదః ||

స్ఫురణిమాకాశమాగ్ంప్రతి, ఉత్పతితేగళేసతీత్యధః, సామ్యగాక్షీ
 చ్రాపదీపంచసుతేషు పాంశవేషు, దానలక్ష్మీః వితరణసంపత్ సాం
 క్కందనేషు ఇంద్రసంబుధిషు నిటపిషుకల్పవృక్షేష్వివజయసిద్ధిః మా
 నోభవేషుమన్తధసంబుధిషు ఆశుగేషు బాణాష్వివ ఉభయత్ర పంచ
 స్వీతియోజ్యం, సమంబిశేషం వన్యతేపరైస్త + వత్తలైకతారి
 లిక్, ఉపమాద్యయస్య సంస్మృతిః || ౨౦ ||—విప్రగతి || తత్ర ఇం
 ద్రప్రసేహతుకదాచననిఖిలాః మేషమగాపఃచోరైఃహృతాః, విధినా
 దైవేన ప్రాక్తనదుష్కృతేనవాహతో స్తివత్సాపివీకవత్సమాత్ర మపి
 నాశిష్యతేనాశిష్టః, షేరాజన్ షాయధిష్ఠిరణదమీద్యగుపద్యవ
 భూయిష్టం రాజ్యంవిముంచత్వజ, వసుధాంరాజ్యంశాస్తిదుష్టనిగ్రహ

మునీంద్రేసాతేషుపంచసుసమంవన్యతేమ్యగాక్షీ | సాం

క్కందనేషు విటపిష్వివదానలక్ష్మీర్నానోభవేషుజయసి

ద్ధిరివాశుగేషు || ౨౦ || విప్రగతశ్చవతత్రజాత్వధమజాతు

న్తునీంద్రే-నారదే, నభిసః-ఆకాశస్య, సరణిం-మాగ్ం, ఉత్పతితేస
 తి-ఉల్లేపసమానెసతి, మృగస్య-హరిణస్య, అక్షిణీఇవ అక్షిణీ యస్యా
 సాంబహునీహృతా సర్వక్షీర్ణరితిషచ్ పీతాస్వీష్టా నాచ్రాపదీపంచ
 సు లేషు భత్కృషు సమంబుధాతథా సాంక్కందనేషు ఇంద్రసమ్బుధి
 షు తస్యేదమిత్యేణ విటపిషు-వృక్షేషు; దానలక్ష్మీరిష-దానసమ్పదిష
 మానోభవేషు-మన్తధసమ్బుధిషు సూర్యవదణ, ఆశుగేషు బాణాషు,
 జయస్య సిద్ధిరివ వన్యతే + వృశువత్తనెలట్, ఉపమాలజ్కారః ||
 ౨౦ ||—విప్రగతి || అథానంతరం తత్ర జాతు కదాచిత్ కశ్చనవి
 ప్రి-బాహ్మణః, భుజా-దాహూ, ఉద్యమోద్భవత్య మే నిఖిలాస్సమ
 ప్లాగావః చోరైస్తస్కరైహృతాః ముషితాః విధినా-దైవేన,హతః
 అస్తి వత్సాపి నాశిష్యతే-నాశిష్యతే, + శిష్యునోపయోగక
 మణిలట్ విధినేతివా చోరైరితివా కతా షేరాజన్ యధిష్ఠి

శిష్టానుగ్రహరూపపాలనంకరోమి ఇతిసర్వాత్ పాలనసమర్థానపీ,
 త్యధః - సృపాకాకెవాకులోహానయసినరెవపీదృశాపవరాజానఇత్స
 వహాసం కామసి, జస్తేరితిశేషః, ఇతిఉక్తప్రకారేణ భుజాపుద్భవస్య
 రోషేణకటస్యోపరూపావాచః యస్యతిథాక్తః కశ్యపవిప్రః సృవతేఽథ,
 మరాజస్య ద్వాపయయా ప్రాప్తవాత్ శామాభివీక్యీడితమ్ ||
 ౨౦||—దృష్టేవలి || అథ విప్రాగమనానంతరం విజయోజానః మ,
 ధురస్థితిః కృతదరహాసస్సక్ తంద్రాహ్లాదం దృష్టావతననాచుత్తితి ము,
 త్థానంకృత్వా ఉత్తాయేత్యధః, అంఘ్రాతత్పాదేన తావనమస్కృత్య
 భృత్యంమానమ్యగవేక్ష్యథహతత్రవిపయేక్షణంసహస్వక్షమస్వ తెత,
 ఘగామ అథనానస్వయమాప్రవయః గృహంప్రత్యాగచ్ఛేయః ఇతి ఆ

ద్భృత్యవారైహ్మతాగావోమే నిఖిలాహతౌస్త్వివిధి
 నావత్సపినాశివ్యజే । రాజనాగ్నిమిదంవిముంచ
 ఎసుధాంశాస్తీతి సర్వాన్నపాన్కించాహాసయసీతి,
 రోషకటువాద్వాపయయాధూపలేః || ౨౦||దృష్టావ
 తంమధురస్థితోఽథవిజయఃకృత్వాసనాచుత్తితం సత్వాం

౪ ఇదంరాజ్యం విముంచ త్వజ ఎసుధాంశాస్తీ చుష్టనిగ్రహశిష్టాను
 గ్రహభ్యాం పరిపాలయామి ఇతిత్తం సర్వాత్ సమస్తాన్ సృపాకా-
 రాజ్ఞః, కిలవా-కిమధణం, హానయసి + హాసేహాననె ణ్యంతాల్లట్
 త్వత్సరిపాలనంకృత్వా నరెవపి రాజానాహాసంతిఇతి వినంప్రకారే,
 గరోషేణ కటుః తీక్ష్ణావాక్ యస్య తిథాభూతస్సక్ భూపలేః-యధి
 ప్లికస్య దావరం యయా-ప్రాప + యాప్రాపణ్ణభిట్ || ౨౧||—
 తందృష్టేవలి || అథానంతరం విజయః-అజానః, తంవిప్రం దృష్టావ వీ,
 క్ష్య మధురం స్థితం యస్యతథాభూతస్సక్ ద్రాహ్లాదానాం రీతిరెతా
 ధృశీతికృతమందహాసస్సన్నిత్యధః, ఆననాత్-కీరాత్, ఉత్తితి-ఉ
 త్థానంకృత్వా అంఘ్రా-పాదే, సత్వా-సమస్కృత్య, హేఽగ్నిహ్మ-
 త్

శ్వాస్య విశోకంకృత్వాతమిత్యనుషజ్యతే, పురఃపరిధమం మనసాద,
 సూక్ష్మచారాప్రావిక్షత్ ప్రవివేశ, చింతితవానిత్యనః తతా
 నంతరం శస్త్రాయత్యుధమాదాతుమితి, క్రియాధేత్యాదినా సం
 ప్రదానత్వం, నృపతేః ధర్మరాజస్య దౌషదీపహితస్య గేహం ఉప
 వేశ్యహంస్వయమాత్మరాస్రానిక్షత్ + విశలైకతఃరిలుక్, అర్థ
 త్యాణతత్పురానగణయంత్యాత్మీయయోగజ్ఞేమావితిభావః || ౨౦ ||—||
 తత్రైతి || తత్ర నృపాపవేశ్యహ తరస్వినా బలవతా ఆరక్షా
 త్వరావతావా, || ౨౧ || లే శౌర్యతః క్లిబమితివిశ్వః- సపదిశ్చుతం
 విశేషేణప్రవాసః పరదేశస్థితిః విప్రస్యవాసః గృహంతయోద్యయోర,
 ఘోరసమవేక్ష్యభృత్యమిహమాంబ్రహ్మం త్సహస్వక్ష
 ణమ్ | గావస్తేర్యయమావృజేయరథునెత్యాశ్వాస్యగ
 సూక్ష్మనృపః ప్రావిక్షత్ సనసాతతస్తుపవలెన్మస్త్రాయగ
 హంస్వయమ్ || ౨౨ || తత్రైతనజగృహేతరస్వినాచ
 హేవిప్ర, భృత్యం మాంసమవేక్ష్య-సమ్యగీవక్ష్య ఇహ అత్రక్షణం
 సహస్వ-క్షమస్వ, + పహమషణ్డలోట్, తే గావః అసునా అ
 స్త్రికాలే అధునాఇతి ఇదుశద్దౌ దధునావృత్యయేజదవశ్యేయసేన్య
 తిచతిలోపః స్వయం అస్రజేయః-ఆగచ్ఛయః, + వృజితౌ సం
 భావనాయాంలిజ్ ఇతీత్రంఆశ్వాస్య-సమాదాయ, పుంతః-అగృతి,ద
 సూక్ష్-తస్కరా, మనసా కరణేన ప్రావిక్షత్-ప్రవివేశ + వి
 శప్రవేశసేలుక్ శలఇగుపధాదితి చ్ఛైకస్యః తతిస్తు-అనంతర-తు, స్వ
 యం నృపతేః-యస్మిన్విరస్య గేహం-సవనం, శస్త్రాయ-శస్త్రమూహ
 త్వం క్రియాధేతవపదస్యేతి అప్రయజ్యమానస్యమునః కర్మ
 ణీనతుభేదప్రానిక్షత్ || ౨౩ ||—|| తత్రైతి || తత్రగృహేతరస్వ
 నా-వేగవతా, హురేణచ || ౨౪ || వేగిహురౌతరస్వినావితివిశ్వః || తే
 ధాజన్వేన విప్రవాసయోః విశేషప్రవాససభూసురగృహయోః స

పి పూతకయే పూరణార్థం ఏకత్రతీర్థయాత్రయా అన్యత్రగోధనే
 నైతిభావః చక్షుషా అంగనాసఖః క్రౌంచదీసహితః నృపతిః ధర్మరా
 జః జగ్మహేదృష్టత్యుత్సాహః - పాణినాచసశరంబరాననం ధనుశ్చ జగ్మ
 హేగృహీతం + గృహ్మనైకమణిలిఖ్ || ౨౩ ||—వినిగతత్యుతి ||
 అసౌగృహీతశరాననః అజఃనః వినిగతః పురాన్నిష్క్రాంతస్సక్-
 స్వకాన్-స్వీయాన్ విశిఖాన్ బాణానివశసగరాన్ చౌరాన్. ఉభ
 యాని విముక్తాన్-క్రాంతవామార్షియైస్సహోక్తాన్ త్యక్తప్రాణధార
 ణాంశ్చ విరచయ్యకృత్వా ||ని|| జవాజవంతికాఘామి మూర్షిజీవః వృ
 త్తిప్రీతివిశ్వః, నిత్యంతః ఆత్మంతఃపేగః చొరప్రకాలనాత్త్వరాత్తై
 స్త్వందయస్సాస్త్రం, ద్విజన్తనోబ్రాహ్మణస్య గవాంపరంపరాంపక్షి
 మిసశుచందుః ఖముభయమపి నివర్తయామాస ప్రత్యావర్తితవాన్
 నాశితవాంశ్చ, అత్ర బాణానాంచౌరాణాంచ శ్లేషభిత్రికాభేదాధ్య
 క్షుషాస్యపతిరంగనాసఖః | పాణినాచసశరంబరాన

సంపూర్తయేసపదివిప్రవాసయోః || ౨౩ || ప || విని

ర్గతాసౌవిఖానివస్వకాన్విముక్తజీవాన్విరచయ్య తే

రూపాణామి త్యక్తశేషః ప్రవాసశ్చ దేశాంతరగమనంస్థాతయేష్యద్దయే
 ని || స్థాతివృద్ధౌప్రధాఖ్యాతావిత్యమః || అంగనాయాః స్త్రియా
 సఖా మిత్రం నృపతిర్థమరాజః చక్షుషా-నైల్యేణ, కరణేన జ
 గ్మహే స్వీకృతిః, దృష్టత్యుత్సాహత్ + గృహఉపాదానేకమణిలి
 ఖ్, పాణినా-హస్తేన, సశరం-బాణసహితం, శరాననం-ధనుశ్చ, జ
 గ్మహే-స్వీకృతమ్ || ౨౩ ||—వినిగతత్యుతి || అసౌ అజఃనః వినిగ్గ
 తస్సక్-నిష్క్రాంతస్సక్, స్వకాన్-స్వీయాన్; అత్తియాధకస్వశ
 బ్ధాదవ్యయసర్వనామ్నా మితిస్వాధేకచప్రత్యయః, విఖాని-బాణా
 నివ, తసగరాన్-చౌరాన్, విముక్తజీవాన్-త్యక్తమార్షికాన్, త్య
 క్తప్రాణాన్ విరచయ్య-కృత్వా, + రి చెస్సాన్విధాన్వంతాల్ క్రౌన్చీల్య

జేసితివిముక్త జీవత్వేనగోపరంపరాయాశ్శుచశ్చ నివర్తనోచాపవ్యసన్ గమన్ తావత్తుల్యయోగితాద్యయస్య అఽగాంగిభావేనసంకరః, వంశస్థవృత్తమ్ ॥ ౨౩ ॥—ప్రయాణేతి ॥ తదనుబాహ్మణగోనివర్తనానంతరం ప్రయాణస్య తీర్థయాత్రాశ్చనుజ్ఞానార్థం నమేగనతేజతాదర్శైః పశ్యేనమానః- వార్థసన్సమాశౌఽతత్సశ్శిరసి, వియోగాద్భ్రూః తృప్తస్య తద్విరహానసహమానస్తేతియాచత్, నరేంద్రస్య ధర్మరాజస్య పవిత్రైః నిదోఽక్షైర్బాప్తైః నియమాభిషేకః నృతస్నానం అత్రాపి పూర్వనత్సమాసః, తీర్థానాం గంగాదీనాముపగమాత్ప్రప్తైః పాక్ పూర్వమేవజ్ఞేజాతఇవేతుప్త్యైత్రావ్యంజకా ప్రియోగాద్దమ్యా అసంబంధే సంబంధదూపాలిశయోక్తిసంకీర్ణాచ, ఉ

స్కరాన్ 1 నితాంతచేగామినగొచరంప రాం నివర్త

యామాసశుచంద్విజ ననః ॥ ౨౪ ॥ పృయాణనమ్రేత

దనుస్వమాళౌ పాథస్యజ్జైనియమాభిషేకః । ప్రా

శవతీగొపగమాత్పవ్విలై, రాప్పైప్పర్న రెండ్రస్వపియో

క్షే ల్యపి లఘుపూర్వాదితి చైవయాదేశః, నితాంతవేగాః-తీవ్రసివాం
ద్విజన్తనః గవాం ధేనూనాం పరమ్పరామివ శుభం శోకం నివర్త
యామాస-నివర్తితవాన్ + వృతువర్తనైశ్చాతుమన్యన్తాల్లిట్పూ
ణోఽపమాద్యయమ్॥ ౨౪॥—ప్రయాణాతి॥ తదనః పర్యాఃస్య పర్యా
కార్థం న మే పాథఃస్యాజ్జనస్య మాశ్చ-కిరీటే, తీర్థానాం ఉప
గమాత్ సమీపగమనాత్, ప్రాగవ-పూర్వమేవ; అన్యారాదితిపం
దమీ పవిత్రైః పావనైః వియోగాత్ భీరోః శాతంస్య నరేంద్రస్య
యధిష్ఠిరస్య, బాహ్యైః-నేత్రోదకైః, నియమస్య ఆగంతుసాధన
త్వకర్మణః॥ ౨౫॥ నియమస్తు సయత్కర్మనిత్యమాగంతుసాధనమి
త్వమరః ॥ అభిషేకః-స్నానం, జుష్టజాతం + జస్తిప్రాదుర్భావేలి

పజాతివృత్తమ్ || ౨౫ || — స ఇతి || ధీరాసుఖేమఃఖేవా అవికృతాధీ
 మోనాయస్య తథోక్తః అతవీవసోజ్ఞానః రాజ్ఞాధమరాజేన అత్యు
 చ్ఛిత్రేన కృచ్ఛేణమహతాదుఃఖాన కల్మష్యపాపస్య మిథునాప
 వేశదర్శనజనితస్యలంఘనాయనివృత్తయే, గృహీతాఅభ్యనుజ్ఞాతీర్థయా
 తామ్రమతిర్యేన తథోక్తస్సౌ, ఘనంసాంద్రం వల్కలంపరిధాయ
 భృతావ, మనుష్యధర్మణాకు బేరేణ రాజస్వతీం సురాజవతీం కా
 స్థామస్తరదిశంప్రతిమలయానిలఇవ ప్రతిష్ఠయానాగచ్ఛత్ తపసాప్ర
 సాదితస్య అనుగ్రహంప్రాపితస్య భగవతోభవానీవల్లభస్య సాంబశివ

గభీరోః || ౨౫ || X || సధీరధీరత్వచ్చిత్రేనకృచ్ఛే

ణరాజ్ఞాగృహీతాభ్యనుజ్ఞావల్కలం ఘనంకల్కలంఘ

నాయపరిధాయమలయానిలఇవమనుష్యధర్మణా రాజ

స్వతీంకాష్ఠాంప్రతిష్ఠమానః తపఃప్రసాదితస్యభగవతో

ట || ౨౫ || — సధీరధీరతి || ధీరా-గంభీరా, ధీర్యస్యతథావిధానః
 అజ్ఞానః అత్యుచ్ఛిత్రేన-అత్యున్నతైన, కృచ్ఛేణకష్టైన రాజ్ఞా య
 ధిష్ఠిరాత్, గృహీతా-స్వీకృతా, అభ్యనుజ్ఞానమతిర్యేనసన్తాఘనస్య
 సాంద్రస్య కల్మష్య-పాపస్య || ౨ || కల్మ-క్రీ)శమలైనసారిత్వమ
 రః || లంఘనాయ-అతిక్రాంతయే, వల్కలం-వృక్షత్వగ్భవం వసనం
 || ౩ || సారోమజ్ఞాసమాత్వక్రీష్ణవల్కలం వల్కలమప్రియామిత్యమర
 త్వజ్ఞాత్రపరత్వంవత్తలై తథాప్రసవచారాత్తద్భవేపి । పరిధాయ ఆ
 చ్ఛాద్య మలయానిలఇవ-మలయవాయురివ, మనుష్యధర్మణా-కు బేరే
 ణ, రాజస్వతీంసురాజానం+రాజన్వాన్ సారాజ్యేఇతినలోపాభావా
 నిపాతితః || ౩ || సురాజ్ఞదేశేరాజన్వానిత్యమరః || కాష్ఠాందిశం ప్ర
 తిష్ఠమానః-ప్రస్థితః + సమవప్రవిభ్యస్తఇత్యాత్మనెవదిత్వాచ్చానన్,
 తపసా ప్రసాదితస్య సంజాతప్రసాదస్య, భగవతః విశ్వరూపతః భ
 వాన్యాః-పార్వత్యాః, + ఇంద్రవరుణత్యానుక్ పుంయోగాదితిజీవ

స్య సాక్షాత్తుర్తాం కృపాందయామివస్థితాం; భగీరథస్య రాజమేః
రథపథం రథమాగమనుసరతీత్యనుసారిణీం తరంగిణీం గంగానదీముప
గమ్యప్రాప్య, సాయంతనాయ సాయంకాలాచితాయ నియమాయత
త్రగంగాయాం పవిత్రాసువీచిహు అఘమష్టణీః పాపభంజనీః ఋ
చః సముద్రజ్యేష్ఠార్షలిలస్య మధ్యాదిత్యాదీః జవత్పత్నీ, మజ్జన
మవగాహంతకాష్ఠీత్ కృతవాక్కరోచైకతత రిలుజ్ ఉపమోత్ప్రే
క్షయోస్సంస్పృష్టిః ॥ ౨౬ ॥ — నాళికాదితి ॥ తత్రగంగాయాం నా
ళికాత్పద్మాత్, సాయమితి శేషః కువలయండత్పలంపృతిసంక్రమే పృ

భవానీవల్లభస్య సాక్షాత్కృపామివ భగీరథ రథాను
సారిణీం తరంగిణీముపగమ్య తత్ర పవిత్రాసువీచి
మసాయంతన నియమాయఋచోఘమష్టణీజ్-పన్దజ
నమకాష్ఠీత్ ॥ ౨౬ ॥ ప ॥ నాళికాత్కువలయ

వల్లభస్యదయితస్య-రుద్రస్య, సాక్షాత్ప్రేత్యక్షం కృపాం-దయామివభగీ
రథస్యరథస్యస్సందనస్య అనుసారిణీం + సువ్యజాతావితిణినిఃకర్తృష్టాన్యా
నమాసః తరంగిణీం-నదీ, గంగా ఉపగమ్య-ప్రాప్య, తత్ర గంగా
యాం పవిత్రాసు వీచిహు-తరంగేహు, సాయంతనాయ-సాయంభవా
య + సాయంచరంప్రాప్తౌప్రగవ్యయేభ్యష్ట్యట్టులౌతుత్పైతిట్టుఃట్టు
ల్వాతస్యశుగాగమశ్చ నియమాయ నిత్యకర్తృణే అఘమష్టణీః-ఆఘ
మష్టణీనామికాః వరుణౌపామఘమష్టణాశ్చ త్యాద్యాః ॥ ౨౭ ॥ సరైవ
నసామపధ్వంసిజవ్యంత్రీష్వఘమష్టణమిత్యమరః ॥ ఋచః ఋజ్ఞం
త్రాజవత్ అమాశ్చీత్ మగ్నః + టమస్తాశుద్ధాల్పజ్ వదన్యజే
తన్మద్ధిః మస్తివశోర్భులీతినుమ్ అస్తాత్పూర్వం సుమిసంయోగాది
లోపే అనుసావరపరసవణయోఃకుత్వైరూపమ్ ॥ ౨౮ ॥ — నాళికా
దితి ॥ నాళికాత్-కమలాత్ ॥ ౨౯ ॥ నాళికమద్భవంజైవేనాళికశ్శరణ

చే శిష్టలితావ్విమధ్యనివత్స, పయసిఅధఃనిమగ్నా గమాలక్ష్మీరివస్థితా కాగ
 ధ్యుజగసుతాచాగక న్యా ఉలూపి కానామ, తుంతఃసానాయమగ్న
 మద్జనందృష్టావ్వి, మిథఃరహసిరంతమిచ్చుఃరిరంసుస్సతీ, రమతైస్సన్నం
 తాదుప్రత్యయః, హృదయంస్వని త్తమివ న్న గేహంప్రత్యనయల్ పా
 పయామాస, అత్యనయనేన మనస్సదినయోరౌపమ్యస్య గమ్యతావ్వి
 త్కేవలప్రకృతాస్సదాతుల్యయోగితా, ప్రహషణీవృత్తమ్ ॥౨౭॥
 ప్రహృషేతి ॥ తత్యన్వగేహే ఏషాఉలూపికా హృదిమనసి ప్రహృ
 ష్యసంతుష్య, కందర్పసమం మన్తధతుల్యం మనుష్యమజ్ఞానం ఫణి
 నాం సర్పసంబంధిభిః రత్నైః సంభోగైః సమ్యక్తర్పయితుం తృప్తిం
 ప్రాప్యయితుం ఆరేభే ఉపకాంతవతీ ఆజ్ఞూర్వాద్యభిః కర్తవ్యవిత్
 మనుష్యఫణినాం రత్నైరితి పారే మనుష్యాణాం ఫణినాంచసంబంధి

(చం)సం)క్రమే శిష్టలితావ్విమధఃపయసిరమేవ తత్య
 కాచిల్ తందృష్టావ్విభుజగసుతామిధోరిరంసుస్సతు
 హృదయమివానయత్స్వగేహమ్ ॥౨౭॥ ప॥ (౧)ప్ర
 హృష్యహృదితలైః ప్రామనుష్యఫణినాం రత్నైః । సం

ల్యయోరితివిశ్వః ॥ కునలయాయ-ఉత్పలాయ, చంక్రమే-గమనే, శ్ఠ
 లితావ్వి-రింఖితావ్వి, అధఃపయసి మగ్నా రమేవ-లక్ష్మీరివస్థితా, కాచిల్
 భుజగస్య-సర్పస్య, సుతా-పుత్రీ, తమజ్ఞానం దృష్టావ్వి సంతుష్టా అ
 తపవ మిథః-రహసి, అన్యోన్యంవా రిరంసుః-రంతమిచ్చుస్సతీ, హృ
 దయం మనః, స్వస్య గేహం-గృహం, అనయల్-ప్రాపయామాస, +
 ణీజ్ఞప్రావణైలజ్ఞ అకథితం చెతిద్వికర్తృకతా॥౨౭॥—ప్రహృషేతి ॥
 తత్యన్వగేహే ఏషాభుజగపుత్రీ హృది-మనసి, ప్రహృష్య-సంతుష్య,
 మనుష్యఫణినాం-మనుజనర్పణాం, రత్నైర్నిధువనైః కందర్పైణ-మ
 న్న భేదసమం-తుల్యం; పూర్వసదృశేతిసమాసః, అద్భుతంసంతర్పయితుం

(౧) న్యసౌదర్యానురూపపురుషలాభేన హర్షంప్రాప్య ।

భిః రతైరిత్యధః, తయో రెకస్యాస్సర్పతావదన్యస్య మనుష్యతావ్య
 చేతిభావః, క్షోకవృత్తమ్ || ౨౫ ||—భోగాయేతి || తస్యాః ఘజ
 గెంద్రపుత్రాః ఉలూపికాయాః భోగాయసంభోగసుఖార్థం ఇతి
 ఘదం వాక్యత్రయేపి యోజ్యం, పూత్కారః సర్పజాతీయ నిశ్శాన్
 నః స్ఫుటాసీత్క్రియాసీత్కారఃఆసీత్, కంఠేనైల్వంతజ్జాతీయం క
 స్తూరికయా అంకఃచిహ్నం అలంకారః అజనితసీత్ ఫణాయాంమణిః
 వల్లవమయః శేఖరః శిరఃభూషణమథాత్, (స్త్రీ)ణామలంకారస్యాపి
 ప్రియాసురం జనేన తదుపభోగసాధకత్వాద్భోగాయైత్సుక్తం ఉప
 జాతివృత్తమ్ || ౨౬ ||—పాణ్యోరితి | తస్యాజ్ఞానస్య పాణ్యోః
 బ్యామర్యేన మూర్చిఘృషణైన యత్కారివ్యం కిణీభూతత్వేనచార్థ్యం
 తర్పయితు మారెభే కందర్పసమమజ్జానమ్ || ౨౭ || ప ||

భోగాయతస్యాఘజగేంద్రపుత్రాఃపూత్కారవస్ఫు
 టాసీత్క్రియాసీత్ | కస్తూరికాంకోజనికంఠ (కాంతిః)
 (నేల్వం) ఫణామణిఃవల్లవశేఖరఃభూత్ || ౨౮ || పా
 ణ్యోజ్ఞానమర్కకారవ్యం తస్యైతత్కుచమదనే !

ప్రీణయితుం, ఉత్సేహే + షహమషణే ఉత్పూర్వాల్లిక్, అతః
 కేశ్యేతావభ్యాసలాపౌ || ౨౯ ||—భోగాయేతి || తస్యాః ఘజగేంద్ర
 స్యసర్పశ్రేష్ఠస్యపుత్రాస్సతాయాఃభోగాయ-సుఖాయ, పూత్కా
 రవస్ఫుటావ్యక్తాసీత్క్రియా-సీత్కృతిఃఆసీత్ - అసఘవలక్ కంఠస్య
 -గళస్య, నైల్వం-కాష్ఠ్యం, కస్తూరికాజ్ఞాని-మృగమదచిహ్నంఅజ
 ని-జాతః, + జనీప్రాదుర్భావేలుక్చేదీపజనైతివిణ్, జనీవధ్యోరితివృద్ధి
 నిషేధః ఫణాయాఃస్ఫటాయాఃమణిః-రత్నం, వల్లవశేఖరః వల్లవావతం
 నః అథాత్ || ౩౦ ||—పాణ్యోరితి || తస్యాజ్ఞానస్యపాణ్యోహాస్త
 యోః జ్యాయాశ్శింజన్యా అమర్యేనాకషణైన యత్కారివ్యం-కరిన
 తా, తత్ తస్యాః నాగకన్యాయాః కుచయోః మదనే-ఓడనే, విష

తత్కర్తృ, తస్యః ఉలూపికాయాః కుచయోః మద్దనైవిషయే, త
స్యః ఉలూపికాయాః ద్విజహ్వితాచ తస్యాజ్ఞానస్య ముఖాస్వా
దే అధరచుంబనే విషయోచ ఫలాయఅభూత్ ఉభయోరుభయముభయ
త్రాపకారకమాసీదిత్యర్థః అత్ర ఆజ్ఞానపాణికారిన్యభుజగకన్యాద్వి
జహ్విత్యయోరుభయత్రాపకారకగనేన కుచకారిన్యాధరమాభుర్యయో
లోకో త్తరత్వ ప్రతితేర్వస్తుధ్వనిద్వయస్య సంస్మృప్తిః ॥ ౩౦ ॥—సు
ఖాదితి ॥ చక్షుషీవపశ్యవసీక్వాత్రైయస్యాస్తస్యాః తన్వాః ఉలూ
పికాయాఃదృశోర్మేత్రయోః సంబంధిసురతేసుఖాత్ ఆనందాన్తీ
సంకర్తృ, తస్యఅజ్ఞానస్య మణితేమరతికూజతేమ వైదగ్ధ్యంచాత్మ
ర్యం కాననే కాముదీం చంద్రకాలచక్ర తస్మాత్పక్షుయారెవ శ్రోత్వా

తస్యాశ్చతన్మఖాస్వాదేఫలాయాభూద్విజహ్వితా(౧)

౩౦ ॥ ప ॥ సుఖాచ్ఛక్తుశ్శ్చివస్తన్వాన్యస్సురతే మీల

సందృశోః । చక్రేమణితవైదగ్ధీంతస్య కాననకాము

యసప్తమీఫలాయ తాదర్భేచతుర్థే అభూత్ తస్యాశ్చనాగకన్యా
యాశ్చ ద్వేజిహ్వాయస్యాస్వాద్విజహ్వ తస్యాభావః ద్విజహ్వితా +
త్వితలోరితిపుంవద్భావః ద్విరసనావత్త్వం తస్యాజ్ఞానస్య ముఖాస్వా
దే వదనలేహనే ఫలాయాభూత్ ॥ అన్యోన్యాలంకారః ॥ ౩౦ ॥ |

సుఖాదితి ॥ సురతే నిధువనె సుఖాత్ హేతౌపలచమీ చక్షుషీ-నై
త్రై, శ్యవసీ శ్రోత్వైయస్యాస్వా చక్షుశ్శ్చవాః సాచసాతన్వీచతప్యాః
అతవ పద్యోర్మీలనం తస్యాజ్ఞానస్య సమ్బంధినింతక్రియాజన్యా
మిత్యర్థః మణితస్య-రతికూజతస్య, వైదగ్ధీం ప్రాశ్నిం ష్యశాంతాన్తీమ్

(౧) సవ్యసాచిత్యప్రయ క్తరతలదవ్యయ శాచిన్యన్య తాదృశతత్కు
చ మద్దనానుగుణ్యైవన వాగకన్యాజాతిసిద్ధద్విజహ్వితాయాస్తాధృగ్వి
ధతదధరసాస్వాదానురూపత్వేనచ ఉభయోరుభయమన్యోన్య ముప
కారకమభూదిత్యాశయః ॥

త్వాత్తస్తిలనస్య కోశ్రాపిధానాత్తతయా మణితాకణానాయోగా
 దజ్జనస్య తదైవదగ్ధ్యంనిష్పలమభూదిత్యథః ॥ ౩౦ ॥ చక్షుశ్శృ
 వాః కాకోదరఃఫణి, మణితంరతికూజితమిత్తుభయత్రాప్యమరః॥౩౧॥
 శ్లాఘతి ॥ తయాఉలూపికయా ప్రియస్య అజ్జనస్య రతేస్సురతస్య
 శ్లాఘాయామభినందనే కంపాద్దైశాః, శిరసోంతఃపథాత్ ఆంతరమా
 గాల్ చ్యుతామణిః ఫణౌరత్నమివస్థితః ఇరావాన్నామతనయఃసు
 మువేశ్యనూతిః, ఉత్పేక్షాలంకారః ॥ ౩౨ ॥—ఇతితి ॥ ఇతిఉక్తప్ర
 శారణ తత్రనాగకన్యాగృహే- సోజ్జఃఫణి ఏకామైవైకేకాం రజనీంరా
 త్రిమవస్థియుగమయితా- తయాస్వకులసంభవానాం సర్వాణాంపృ
 థస్యమిత్రైస్సదృశైః తదవదతిదీప్యైరితియావత్ శాస్త్రేస్సమం ని
 దీమ్ ॥ ౩౩ ॥ శ్లాఘాకంపాత్ప్రియరతేశ్శిరసోంతఃప
 థాదఃఫణి చ్యుతామణిరివేరావాన్ సుమువేశనయస్త
 యా ॥ ౩౪ ॥ ఇత్యేకేకాంసరజనీమవస్థియ తత్రాశ్వా
 స్తేస్సమంస్వకులసంభవవృష్టమిత్రైః । ముక్తస్తయా
 శానశకాముదీం-అరణ్యచండికాం చక్రే నెత్రనిమీలనై కోత్రనిమీల
 నమపి జాతమిశ్యశృవణాదితిభావః + డుక్మజ్జకరణైలిట్ ॥ ౩౫ ॥
 శ్లాఘాకంపాదితి ॥ ప్రియస్య-దయితస్య, రతే-నిధువధస్య, శ్లాఘ
 యా కత్తనైకంపాల్-చలనాల్, అంతఃపథాల్ - అంతర్భాగాల్;
 చ్యుతః-గళితః, శిరసః-మూర్ధ్నః, మణిరీవ ఇరావాన్-ఇరావన్నా
 మాతనయః-నూతుః, కర్మ తయాసర్వస్త్రియా సుమువేశ-నూతిః +
 మాక్షప్రాణిగభావిమోచనేకమణిలిట్ ॥ ౩౬ ॥ — ఇత్యేకేకా
 మితి । ఇతిత్తం సఅజ్జనః తత్రసర్పకన్యాగృహే ఏకేకాం+ఏకాదా
 కేనిచ్చాసహయైశ్చిసూత్రేచాత్మక్ లుకావిత్సృజ్జేః ప్రకృతైకనిజ
 త్వైవ ఏకేకామితి । రాత్ర్యంతరసంబంధరహితామిత్యథః ॥ రజనీం
 రాత్రిం, + కృదికారాదితిజీషి రజనీ; అవస్థియ-స్థిత్వా, తయా(స్త్రి)

సవ్యాఖ్యచమృధారితైశ్చరీయస్తవకః.

౨౨౯

శ్వావస్తేస్సహముక్తస్సక్ ॥ ౧ ॥ దర్శికరోదీఘఃపృష్ఠఇత్యమః- త
టగతః గంగాతీరం ప్రాప్తశ్చనక్ అనుచరానానుయాత్రికా స
మస్తాక్ ద్విజాతీక్ బ్రాహ్మణాక్ స్వస్యవృత్త్యా వృత్తాంతేన హేమ
నాఅద్భుతరస్తేరంతర్వతః సగర్భాక్ అతనోత్; ఆశ్చర్యసూచన్ హృ
దయాక్ చక్రీఇత్యధః, + తనోతేఽకతేఽలీలజ్ ॥ ౧ ॥ అంతర్వత్స
తుగర్భః శీత్యమః, వసంతతిలకావృత్తమ్ ॥ ౩౩ ॥—ఉలూపి కాయా
ఇతి ॥ అయమజానః ఉలూపి కాయాస్సర్పక న్యాయాః సుంబరధిభిః త్రైశ
వృసిద్ధైః రితోడకశనైదంతక్షతైః ఉస్తస్తకం మూఢానమతిక్రాం
తం మోహంవిషకృతవికారం, తద్దంతానాం సవిషత్వాదితిధావః అశ
నెతుమివేశుత్పైక్షా, ఉదగ్రమహల్ వీర్యంవిషవికారవాచనశక్తిః

తటగతౌనుడరాక్ ద్విజాతీనంతర్వతౌద్భుతరస్తేరతసా

త్వస్వవృత్త్యా ॥ ౩౩ ॥ ఉలూపి కాయారతిదంతశనైస్తేరుస్తస్త

కంమోహమిషంపనేతుమ్ । ఉదగ్రపిరావృషధిజన్త

యా స్వస్యాః కులం-సర్పకులం సర్పనామ్నైః ఇతి పుంషద్భావః (౧) త
స్త్రిక్ సంభవానాం సర్పాణాం వృష్టానాం మిత్రాణి-సఖాయః,
తైః సర్పవృష్టానాం దీఘతాద్వీర్హైః రిత్యధః, ముఖం చంద్రమీ
త్రమితివస్తిత్రశబ్దస్సదృశాధఃకః శ్వావస్తేస్సమంముక్తస్సక్ తటం
తీరం గతః ద్వితీయాశ్శీలైతి సమాసః అనువరాక్-అనుసరమాణాక్
ద్విజాతీక్-బ్రాహ్మణాక్, స్వవృత్త్యా ఉలూచీశయనాదిస్వవారతయా
వాతునా అద్భుతరస్తేః-ఆశ్చర్యరస్తేః, అంతర్వతః-గర్భవతః, అత
నోత్-అకరోత్, పురుషాక్-గర్భణోకరోదిత్యాశ్చర్యం+యద్యవస్థ
స్తవత్పతివత్సాక్షుగితిశాస్త్రమవలంబ్య ప్రయత్నం తథాపి జీవాస
న్నియోగశిష్టనుగీధావేన తయోర్నిపాతనాదన్యత్రాసాధుత్వమేవ

(౧) స్వాజ్ఞాతావాత్తనిస్వమిశ్రియరేణాత్తవాచక స్వశబ్దస్సనవుం
సకత్వాకైః పుంసద్భావసాధనం స్వస్యాఇతివిగ్రహకథనంచసప్యక్

యాసాంతాసామోషధీనాం లతామూలికాదీనాం జన్మభూమిముత్పత్తి
స్థానం, ఉమాయాః పార్వత్యాః గురుంపితరం శైలం హేమవంతం ప్రపే
దెప్రాప్తవాన్ గంగాతటాదితీశేషః, ఉపజాతిమ్ తప్తుమ్ ॥ ౩౪ ॥ — ఫాల
స్యేతి ॥ తస్మిన్ హిమశ్చేలే సౌజాతానః పంచవిశిఖేమన్తదే ఫాలస్యలలా
టనయశనంబంధి, కృతాంతేయమెవదయోస్సంబంధి, దానవపురేషు ఆ
కాశగతేషు హాసస్య సంబంధి, శంఖౌవజ్జం ఆయుధం యస్య తస్మిన్నిం
జేతవలోకనస్య సంబంధి, పశుపతేర్యదపదానం ప్రాక్తనం దాహా

భూమిముమాగురుం శైలమయం ప్రపేదె ॥ ౩౪ ॥ ఫాలస్య

పంచవిశిఖేపదయోః కృతాంతే హాసస్య దానవపురేషు వ

లోకనస్య శంఖాయుధేషు పశుపతేరపదానం ప్రాక్తనం గాయం

(౧) అసామథ్యాన్ + తనువిస్తారేలక్ష ॥ ౩౩ ॥ — ఉలూపికాయా ఇతి ॥

ఉలూపికాయాః ఉలూపికేతి తస్యా నామ తైః తథావిధైః రతౌ - సురతే,
దంశనే దక్షత్యైః, ఉన్నతకం - మూఢానముద్ధతం, మోహం మూ
ఢాన్ అపసేతుమివ - నిరాకర్తుమివ, ఉదగాః శిషిచ్ఛితాని వీర్యా
ణి సామథ్యాని యాసాంతాసాం ఓషధీనాం - లతావిశేషాణాం ॥ ౩౩ ॥

ఓషధ్యః ఫలపాకాంతా ఇత్యమరః ॥ జన్మభూమి - ఉత్పత్తిస్థానం, ఉమా
యాః - పార్వత్యాః, గురుం పితరం శైలం - పర్వతం, హేమవంతమితియా
వత్ అయమజాతాః ప్రపేదేప్రాప్తవాన్ + పదగతౌలిట్ ॥ ౩౪ ॥ —

ఫాలస్యేతి ॥ పశుపతేర్శివస్యేతి సర్వత్ర సమ్బంధ్యతే పంచవిశిఖాబా
ణాయస్య తస్మిన్ మన్తధే సర్వత్ర విషయసప్తమీ ఫాలస్య - నిటిలస్య,
కృతాంతే - యమే, పదయోరంఘ్ర్యాః దానవానాం - దైత్యానాం పు
రేషు - నగరేషు, త్రిపురేషు త్యధః, హాసస్య అట్టహాసస్య శంఖ
వజ్రం ॥ ౩౫ ॥ శతకౌటిస్సర్వభృత్యమరః ॥ ఆయుధం యస్య త
స్మిన్ ఇంద్రే అపదానస్య - వృత్తికిర్తనః, పద్మం - శ్లోకాన్, జాత్యైక

అంతశ్శబ్దస్యాంతశ్చవరత్వం లక్షణయా భువనగమ్యకథంచన్నిరావహ్యం

ఉకమతేనృపవ్యం తద్వోధకక్షోకాః పద్యమితిజాన్యేకవచనం గా
యంతిగానంఘర్వాణానిసిద్ధానాందేవయోనివిశేషాణామిధునానిధ్వ
న్దాన్విని అశృణోత్, సిద్ధదంపతిగీయమానశైవమన్తధదాహదెప్రతిపాద
క ప్రబంధాః శ్రుతవానిత్యథః, వసంతతిలకావృత్తమ్ || ౩౫ ||—||

తతేతి || తత్రహిమశైలసోజనః ఖరాస్తీర్ణాః ఖురాః పుటాఙమతే
మాం వినిమయవిన్యాసైః పర్యాయప్రక్షేపైః చంద్రకిలైః సంజాత
చంద్రాకృతిచిహ్నైః + తాతకాదిత్వాదితవ్ అవతారపథైః అవరో
హణమగ్రైః, రోమంథాచ్ఛర్వితగాగ్రపునశ్చర్వణోత్ యః ఘనః

తిసిద్ధమిధునాశ్యశృణోత్సత స్తి ||*|| ౩౫ || ౫ || తత్రసత
స్యహిమాచలస్యఖరఖురఖుట(౧)వినిమయవిన్యాసచం
ద్ర(౨)కిలైరవతారపథైరపి రోమన్థఘనశకలతారకిలైః
ప్రతీరసమేరుతలోపవెళ్లేరవ్యనుమేయహరవృషభస్వే

జవనం || ౩ || అపదానంకమృత్తమిత్యమరః || గాయంతి సిద్ధా
నాం మిధునాని స్త్రీపుంసాన్ తస్మిన్ శైల సః అజనః అశృణో
త్-శ్రుతవాన్, + శ్రుశ్రవణలబ్ధ్ శ్రవఃశృణోతిశృణోతిదేశః వీణా
శ్శూయంతే-అశూయత, పాంచజన్యః పుష్పాణ్యంఘ్రాయంతఇతివ
త్ ధర్మధర్మజ్ఞోరభేదోపచారాత్ సిద్ధమిధునానాంశ్రవణాక్తిః ||

౩౫ ||—తతేతి || తత్ర తస్మిన్ ప్రదేశేసోజనః తస్య హిమాచ
లస్య-హిమవతః, ఖురపుటానాం-శభప్రదేశానాం || ౩ || శఫక్లిజే
ఖురఃపుమానిత్యమరః || వినిమయేన-పరివృత్త్యా, విన్యాసేన అర్పణేన
చంద్రకిలైః-సంజాతచంద్రకిలైః, అవతారపథైః-అవరోహణమగ్రైరపి

(౧)పుటాఃదధిక్షీరాప్యాశయనోపయుక్తాఃపత్రపాత్రవిశేషాః
అంధగ్రహాయాందోషులు (౨) ఖురాంతిత్వానిచంద్రకా
ణీత్యవ్యంతే | తదుక్తంమురారిణా! అనేనసస్పృశేతరాంతురగమెధము
క్తభ్రమత్తురంగఖురచంద్రకప్రకరదంతురామేదినీతి||

డిండిరితస్య శకలైః ఖండైః తారకిలైస్సంజాతతారకైః ప్రతిరసమే
 రూణాంతటరుహచ్చాయాదుమాణాంతలెమ మూలభాగేషు ఉపవే
 నైరపి శయనైశ్చ అనుమేయాః తర్కాః హరవృషభస్య స్వైరవి
 హారాః ఇచ్చావిహారాః యానుతాసు తస్యహిమనైలస్య కటకసంసీ
 మనితంబసరస్సువృజినాని విశోధ్య పాపాస్యవనుద్యోవనమదావళకల
 ధైరరణ్యగజబాలక్రేవిడలితానాం భుజితానాం సరళప్రవాళానాం దే
 వదారుకిసలయానాం పరిమలైస్సురభిలేన సుగంధవతా - ఉపత్యకా
 యాం పర్వతాసన్న భూమావత్తనా ॥ని॥ ఉపత్యకాద్యేరాసన్నా
 భూమియాధ్వమధిత్యకేత్యమరః- దివిస్వగేఽభువిచ భంజపాలనేవ
 హసేచకుశలాభ్యాం సమథాభ్యాం మహేంద్రాభ్యాం ఇంద్రేణప

రవిహారాసుకటకసరసీమవృజినానివిశోధ్యవనమదా
 వళకలభవిడలితసరళదుర్మమప్రవాళసురభిలేనాపత్యకా
 వత్తనాదివిభువిచ భంజకుశలాభ్యాం మహేంద్రా

రోమంధస్య-చర్మితచర్మణస్య, షెనైః తారకిలైః-సంజాతతారకైఃసమే
 రోర్వృక్షవిశేషస్యతల ఆధిఉపవేక్షేః-ఆసనైరపి, అనుమేయాహరస్య
 ఈశ్వరసమ్బంధినః+తస్యేదమిత్థిణ్, వృషభస్య వృషస్య, స్వైరవిహా
 రాఃస్వచ్ఛందవిహారాయానుతాసు కటకసరసీమ-నితమ్బస్తనదీమవృ
 జినాని-పాపాని, విశోధ్య-శోధయిత్యా, వనమదావళానాం-వనగ
 జానాం, కలయైః-శాలకైః వంశకరీరసీలైరితివద్విశేష్యమాత్రపరతా
 విడలితానాం స్ఫుటితానాం, సరళదుర్మమాణాం-ప్రవాళానాం కిసల
 యానాం పరిమలైః-సురభిలేన, సుగంధినా సురభింలాతీతి + లాఽ
 దానేఇత్యస్తాదాతానుపసగైకఇతికః, ఉపత్యకాయా-ఆసన్నభూ
 మేః + ఉపాధిభ్యాంత్యకన్నాసన్నారూఢయోరితిత్యక త్యకనశ్చని
 షెధఇతిత్వనిషేధః వత్తనా-మాగైణ, దివి-స్వగేఽభువి-భూమా
 చ భంజ పోషణీ వహసేచ కుశలాభ్యాం-నిపుణాభ్యాం; మహేం

త్వీలైనచ ద్వాభ్యాంపరిగృహీతాం భార్యాత్వం ప్రాపితాం హరితం
దిశం ప్రాచింతవజగామో ప్రాప్తవాన్ ॥ ౩౬॥—పంపుల్లయమానే
తి ॥ తత్రాప్రాద్దిశి- సపాధః అజానః పంపుల్లయమానానాం పునః
పునర్వికసతాం నవానాంచ క్షేతకానాం కెతకీకుసుమానాం పాంసవః
పరాగాః గర్భయేష్యేషాంతైః పర్యంతనిర్గుణాణాం సమీపస్థిత
ప్రసన్నానాంజలైః ఫలితఃలబ్ధఃఅభిషేకఃస్నానంయస్యతథోక్తస్సృ
మహేంద్రంగిరిం జనకస్య ఇంద్రస్య అభిధయామహేంద్రాభ్యయా
హృష్టశబ్దేష్యత్వేషా, పాదేచరణప్రత్యంతపర్వతేచచిరిం పరిచచార
శుశ్రూషితవాన్, పరితన్వంచరతిస్తేతిచ ॥ ౩౭॥పాదోబుద్ధేక్షరీయాం శే
తైలప్రత్యంతపర్వతేచరణేదమయూథచేతివిశ్వః, అత్రచరణశుశ్రూషా

భ్యాంపరిగృహీతాంహరితమవజగామో॥౩౬॥పంపు

ల్లయమాననవక్షేతకపాంసుగర్భైః పర్యంతనిర్గుణజలైః

ఫలితాభిషేకః । పాధఃస్పృతత్రజనకాభిధయేవ హృ

ద్రాభ్యాం-దేవేంద్రపర్వతాభ్యాం ॥ ౩౭॥మహేంద్రఃపర్వతేశ్చక్రఇతివి
శ్వః ॥ పరిగృహీతాం-స్వీకృతాం, హరితం కకుభం అవజగామో +
ప్రవివేశగాహూవిలాడనెలిట్ ॥ ౩౬ ॥—పంపుల్లయమానేతి ॥ తత్రా
దిశి పంపుల్లయమానానాం పునఃపునర్వికసతాం+ఫలవిశరణైశ్చత్వస్తాద్య
జంతాచ్ఛానచ్, చరవలొశ్చేత్వభ్యాసస్యనుక్ ఉత్పరస్యాతశ్చత్వ
త్వం నవానాం-నూతనానాం కేతకానాం-కెతకీకుసుమానాం + పు
ష్పమూలేషు బహుళమితిబహుళవదనాత్ప్రత్యయస్యలుక్ లుక్తద్విత
లుకీతిస్త్రీప్రత్యయస్యలుక్ పాంసవః పరాగాగర్భయేషుతైః పర్యం
తనిర్గుణాణాం-సమీపవారిప్రవాహాణాం ॥ ౩౭॥ ఉత్సఃప్రసన్నాంవా
రిప్రవాహోనిర్గుణోర్గురైశ్చమరః॥జలైః-ఉడకైః ఫలితఃనిష్పన్నః
అభిషేకః యస్య సపాధః అజానః జనకస్య ఇంద్రస్య అభిధయా
నామ్నా హృష్టశబ్ద మహేంద్రం గిరిం పాదే ప్రత్యంతపర్వతే, అ

ప్రత్యంతపర్వత సంచారయోః శ్లేషభి త్తికాభేదాధ్యవసాయమూలాతిశ
యోక్తైరక్తౌత్ప్రేక్షానుప్రాణితత్వాద్ధ్వయోరంగంగిభావేన సంక
రః ॥ ౩౭ ॥—(నిజైతి ॥ వాసవస్వేంద్రస్య అపత్యంవాసవిస్సౌజా
వః సర్వాసు చతస్త్వమదిక్షు, పరిణయానాం వివాహానాం మోతౌ
అతపివక్వాపిక స్థింశ్చిత్ ఆనిర్వాచ్యశుభదాయినీత్యథః, యాత్రా
ముహూతేప్రయాణలగ్నే, నిజనగరాత్స్వివయాదింద్రప్రస్థాల్ నిరీ
తఃప్రస్థితస్సన్నపి, సాదిక్వాచీజనకేనేంద్రేణపరిగృహీతాఙ్ఘ్రా ఇతి
మోతాః తస్యాంప్రాచ్యాం కథమపి కేనాపి ప్రకారేణజాతాంకన్య
కాంసవర్యణైషీల్ నాథవాక్ + స్వస్మభావాదితిభావః + పరిపూ
ర్వాన్నయతేః కర్తరిలుజ్, అత్యైవికన్య కళత్రాలాభన్య స్వస్మ
త్వపేక్షుకతోవైకేతూత్ప్రేక్షావ్యంజకాప్రయోగాద్గమ్య) ॥౩౮
జలధీతి ॥ అయమజ్ఞానః రతిపతేః మన్తధన్య రథంమలయమారుతంక
రోఽతి తేనాద్రిణామలయేన లాంఛితాయాం చిహ్నితాయాం వివి
ధాః కృష్ణాగౌదావరీకావెర్యాదయోబహువిధాః తటిన్యః యస్యాం

ప్రః పాడేచిరంపరిచచారగిరింమహేంద్రమ్ ॥ ౩౭॥(ని
జనగరనిరీతోవాసవిదిక్షుసర్వాన్నపి పరిణయమో
తౌక్వాపియాత్రాముహూతే ॥ జనక పరిగృహీ
తాసాదిగిత్యేవతస్యాం కథమపిననజాతాం కన్యకాంవ
ర్యణైషీల్ ॥ ౩౮॥ జలధితటపదవ్యాజర్జురైశ్చీర
శ్చబ్దైఃరవమయమనుకుర్వన్ప్రాజతాళీవనానామ్ ॥ రతి

ఘోర చిరం పరిచచార-పరితౌజగామ, సిషేవేద + చరగతిభక్షణ
యోఃలిప్ ॥౩౭॥౩౮—జలధీతి ॥ జలధెన్ముద్రస్య తటపదవ్యా-తీర
మార్గేణ, జర్జురైః-జీణైః, చీరస్య-వల్కులస్య, శబ్దైః - నినా
దైః రాజతాళీవనానాం రవం ధ్వనిం అనుకుర్వత్ అయమజ్ఞానః ర
తిఫలైర్మన్తధన్య రథకారణమన్తధన్య రథోమలయమారుతప్రతీతిః+

తస్యాందిశిదక్షిణస్యాంద త్తచక్షుః తదభిముఖస్సన్నిత్యర్థః అతవవ జర్జ
రైః తదాత్మకైః చీగన్యవల్కలన్య శ్చబ్దైః షటలజజ్జరధ్వనిభిరితి
యాఽత్ హజతాళీవనానాం తాళవిశేషవనానాం సముద్రతీరగానాం
రవం జజ్జరశబ్దం అనుకుర్వన్సకా, జలధితశీనముద్రతీరే వదవ్యా
మాగ్జేణ కరణైవప్రతస్థేప్రస్థితవాక్ + తిష్ఠతైఃకర్తరిలిట్ మలయ
మారుతన్య మస్తధరభత్వీ మలయమరుదాయోధనరథశత్యాద్యాగ
మసిద్ధం, మాలినీపుత్తమ్ || ౩౯ ||—(అక్ష్యామితి || అసావజ్జానః అ
క్ష్యాంప్రచారాత్ అతివర్తమానందృష్టివధమతిక్రమ్యతిష్ఠంతం పయోధి
మాలాకమాలాకం దృష్ట్యాదృష్ట్యా + అభీక్ష్యైణములోద్విర్భావః,
అశ్చర్యాదితిభావః, తతేనసముద్రతీరమాగ్జేణత్యధః, తరసావే
గన గచ్ఛన్సకా చోళీవాంచోళదేశ్యాంగనానాం సంబంధినీభిఃహ
రిద్రాభిః కుచకపౌలాదిలిప్తాభిః సుఽభీ సుగంధాక సమీరాన్వా
యానువతేభేలబ్ధవాక్ చోళదేశం ప్రాప్తవానిత్యర్థః—చోళదేశే
స్త్రీణాం ప్రాయేణ హరిద్రాలపత్తిప్రసిద్ధిఃఅక్ష్యాంప్రచారాదిత్యాది
ష్టాకః కేమదిత్సుస్తకేమ దృష్టఇతి లిఖతః— ఉపజాతిః || ౪౦||—

పతిరథకారేణాద్రిణాలాంఛితాయాందిశివివిధతటిన్యాం

దత్తచక్షుఃప్రతిష్ఠే || ౩౯ || (అక్ష్యాంప్రచారాదతివర్త

మానమాలాకమాలాకమసావయోధిమ్ । తతేనగ

చ్ఛంస్తరసావతేభేచోళీహరిద్రాసురభీత్సమీరాన్)||౪౦||

కమణ్యణ్, అద్రిణా-మలయపర్వతేన; లాంఛితాయాం-అఽకితాయాం
దిశి వివిధాయాం తటిన్యాం బహువిధాను నదీషు జాతిత్వాచేకవచ
నం వివిధా స్తపినోయస్యామితిబహువీహాతు సమాసాంతవిభేదని
త్యతాన్నకప్ గోస్త్రయోరితిహ్రాస్వేశితిహ్రాస్వశ్చతినదీసంజ్ఞా । ద
త్తై చక్షుషీయేనతథాధూతస్సకా ప్రతిష్ఠే-ప్రయయా + ప్లాగతినివృ
త్తాలిట్ సమవప్రవిభ్యేత్యత నెవదమ్||౩౯||౪౦||—

శ్రే లఇతి॥ యస్య ఆగస్త్యస్య శాసనాత్ నిదేశాత్ శైలౌ వింధ్యః శిశురివ భువః
 గర్భే మధ్యే గుప్తౌ చ శే లివ సతీ త్యర్థః॥ అత్ర వర్తమానార్థకలఙ్కారాద
 ద్యాపి శైలస్తథైవాస్త ఇత్యాజ్ఞాయాః దుర్లంఘ్యత్వం ధ్వనితం యోగస్త్యః
 వాతాపి నామ చానవం విపరీతక్షకం జతరిదహ నే ఔదరాగ్నా హవ్యః
 హవిః కల్పయామాస చ క్రై-ఇల్వలదత్తం మేషహం నరూపిణం తం భు
 క్త్వా జరితవాని త్యర్థః- యస్యాగస్త్యస్యా యం యదీయః కొపస్య తశః క
 ణః స సర్వ ఇత్యర్థః - డ్రోణ్యాః భూమి కాంతాయాః శగ్నం కరణః వివ
 (స్త్రీ) కారి మహిమా వ్రభావః యస్య తథాక్తోఽనూత్ + అధ్యసుభగ
 త్యాదినా కృత్యోగాత్థచి- ఖిత్వాత్ - అరుద్విష్పదిత్యాదినా ముమ్॥ ని॥

ష ॥ శైలౌ గర్భే శిశురివ భువశ్శాసనాద్యస్య శే లెవాతా

పింయోజరరదహ నె(వర్త)కల్ప)యామాస హవ్యః॥ (౧)

డ్రోణీనగ్నం కరణ మహిమా కోపలేకో యదీయ స్తస్యా

వాసందిశ మభియయా తాపస స్సేంద్ర సూనుః ॥ ౪౧॥

శ్రే లఇతి॥ యస్య మునే శ్శాసనాత్ - నిదేశాత్, శ్రే లః-వింధ్యః, భువః-భూ
 మేః, గర్భే శిశురివ-శాబక ఇవ, శే తే-స్వపితి యోమునిః వాతాపి వాతా
 పిరితి ఇల్వలభ్రాతా అసురః తద్రూపం హవ్యం ॥ ని॥ హవ్యకవ్యే దై
 వపి ల్యైతి అన్నే ఇశ్యమరః ॥ వతః యామాస + వృతువతః నేణ్యంతా
 ల్లిట్ అక మక త్వాద్ధతి బుద్ధితి అణౌక తుణౌక మక త్వం॥ యదీయః
 యత్సంబంధీ + త్వదాదీతి చేతి వృద్ధసంజ్ఞా, వృద్ధాచ్చ ఇతి ఛకోపస్య కో
 భస్య తశః లవః డ్రోణ్యాః భువః సగ్నం కరణః అవాసనం కతా +
 అధ్యసుభగ తిఖ్యుత్ అరుద్విష్పదితి ముమ్ మహిమాయస్యనః తస్య తా
 పసస్య మునేః అగస్త్య స్మేతి యావత్ ఆవాసం స్థానభూతాం దిశం ఇం
 డ్రసూనుః అజనః అభియయా-ప్రాప్తః + యాప్రాప్త ఇతి ట్ ॥ ౪౧

(౧). వాతాపి గర్భ్యతో యేన యేన పీతా మహోదధిః । యన్తయా ఖా

దిరేంద్రం తదగస్త్యజరిష్కతి ఇతి మహాభారతే ॥

నగ్నోవాసాదిగంబరత్వమరః- తస్యతాపనస్యాగస్త్యస్య ఆవాసం ని
లయం దిశం దక్షిణామభియయాప్రాప్తవాత్ - అత్యేవాక్యాద్ధిత్యే
కథాత్యయం ప్రసిద్ధత్వాద్ధ్యంగైరవభియానవిఖతం, అత్యేశురివేతి
వాక్యారైడపమావతరత్యవాక్యార్ధద్వయే వాతాపిహరణవా రాశిపాన
యోః భంగ్యంతరేణకథనాత్పర్యాయోక్తివ్యయం-త్రయాణాంచవిజా
తీయసజాతీయానాం సంస్కృప్తిః, మందాక్రాంతా || ౪౧ ||—ధృత్యేతి ||
అయమజ్ఞానః అభ్యసరితాగంగాయాః గుణానాంమాధుగ్యధావశ్యా
దీనామోమైర్బలందైస్సహసామ్యం పరీక్షితుమివేత్సుత్యేక్షా - కవే
రజాయాః కావేర్యాఃజలానిఫలమభ్యుత్థావ- అభ్యంలిప్తాః గగనస్పర్శ
భిః తటయోర్యేనారికేశాః వృక్షాః లైర్నిబిడితాం పూర్ణాంచోళవ
సుధాంచోళధూమిమలోక్య అభ్యనందత్ సంతుష్టవాత్, వసంతతిల
కావృత్తమ్ || ౪౨ ||—(కాలనేతి || కాలనచిరేణ సంగతతమాం అ
త్యంతసంజాతాం కటుతాంకాటవమవేత్వసంభావ్య- అథసుధాయాంక
టుత్వసంభావనానంతరం సుధాయాః అమృతస్య రసేమాధుర్యే సుధా

ధృత్వాఫలేమసలిలానికవేర జాయాసామ్యంపరీక్షితు
మివాభ్యసరి(జ్వలౌ)ద్గుణౌ)మైః | అభ్యంలిప్తాః నిబి
తాంతటనారికేశైరాలోక్యచోళవసుధామయమభ్య
నందత్ || ౪౨ || ప || కాలేనసంగతతమాంకీ కటుతామవేత్వ

స్వగౌకసామథసుదారననిస్పృహణామ్ | అభ్యంలి

ధృత్యేతి || కవేరజాయాః-కావేర్యాః, సలిలాని-ఉదకాని, ఫలమభ్యు
త్థావ అభ్యసరితః-ఆకాశగంగాయాః, జ్వలౌమైః-ఉదకసముష్టేః, సా
మ్యం-సమతాం, + భావేష్యిష్, పరీక్షితుమివ-పరీక్షాం కర్తుమివ,
అభ్యంలిప్తాః-ఆకాశం స్పృశద్భిః + వహాభ్యేలిహఇతిఖిత్ ఖలిముమ్
తటనాళికైరై-కావేరీతీరనాళికేరదుర్మైర్నిబిడితాం నిబిరిసాంచోళా
నాం చోళదేశానాం వసుధాం భూమిం ఆలోక్య అయమజ్ఞానః ఆ

క్షస్తేః వజ్రాయథాతథా ఆగతవతీం లంకామివస్థితా మిత్సుకైస్త్రి
 హ- పాండ్యైసరాజ్ఞాగుప్తాం రక్షితాంనగరీం మణిలూరాభ్యాంవివేశ
 ప్రిప్రవాక్ ॥ ౪౪ ॥—(మణిలూరెతి ॥ ఇదంప్రక్షిప్తమపివ్యాఖ్యా
 యతే- కురుకుంజరీజ్జనః- ॥ని॥ సురుత్తరపదేవ్యామృపుగవషణ
 కుంజరాః॥సింహశౌదూలనాగాద్యాఃపుంశీశ్రేష్ఠార్థగోచరాఇత్య
 మరః- సంపదాంగుణైః ధనకనకరత్నాదిభిః లూనఃనిరస్తః ఆలకా
 యాఃకుబేరపురస్యమదఃసమృద్ధికృతః యేనతస్త్విన్దలూరపురే - జన
 దృష్టిభ్యః కృతఃదత్తః అనందోయేనతథోక్తస్సక్ జగామసంచచార-
 అశ్రపురస్యాంలకాతేశాయసమృద్ధ్యాః విశేషణగత్యా అజ్ఞానసంచార
 హేతుత్వాత్పదార్థహేతుకం కావ్యలింగమలంకారః ॥ ౪౫ ॥)—త
 త్రైతి ॥ తత్రపాండ్యైసగర్వాం ద్వయోరజ్ఞానస్య సస్యచక్రమేణ
 దర్శనేదౌహృదాత్కార్యభారణేచ- అనంగంమాన్తథవికారందదా
 తీత్యసంగదాలంగదాభ్యాంకేయూరాభ్యాం రహితా అనంగదేతీచ-
 చిత్రాంగదానామ రాజ్ఞఃపాండ్యస్య కుమారికాతేనాజ్ఞానేనవ్యూ
 ధాపరిణీతాపిత్ - ద్వయోఃక్రమేణ దర్శనేదౌహృదాత్కార్య అ
 నంగదాపి చకారోప్యథాకః స్వయంచిత్రాంగదేత్యాశ్చర్యమిత్సర్థ

గుప్తామ్ ॥ ౪౪ ॥ (మణిలూరపురేసంపద్గుణైలూనా

లకామదే । జనదృష్టికృతానందో జగామకురుకుంజ

రః ॥ ౪౫ ॥)తత్రచిత్రాంగదాతేన వ్యూధారాజకు

పురీం, పాథః-అజ్ఞానః, విదేశ + విశప్రవేశనేలెత్ ॥ ౪౪ ॥౪౫ ॥

తత్రైతి ॥ తత్రపురి చిత్రాంగదానామ చిత్రైలంగదయస్యాఇతిచ
 రాజ్ఞః పాండ్యస్య కుమారికా పుత్రీ తేనాజ్ఞానేన వ్యూధా పరిణీతా
 నతీ దర్శనే ఆలొకనే దౌహృదస్య గర్భస్య ఆత్మా పీడాయంచ
 ద్వయోఃపూర్వోక్తయోః అనంగదా + అనంగందదాతీతి ఆనానువ
 సగకఇతికః సవిద్యేతే అంగదే కేయూరయస్యాస్యాక్రమేణ దశణ

౨౯౦ సవ్యాఖ్య, చముభారతే-తృతీయ స్తబకః

ఇతి ప్రాహుః- అత్ర అనంగదత్వేపి చిత్రాంగదేతివిరోధాద్ధానా
లంకారః ॥ ౪౬ ॥—ఏలేతి ॥ ఏలాయాః లతాయాః లవంగస్యతరోః
పిప్పలికాయాః లతాయాఃపటీరస్యతరోఃతాంబూలికాయాఃలతాయాః
క్రముకస్యతపోశ్చదంపత్యోభావేన దాంపత్యేన రమ్యాం మనా
హరాం- లతానాంస్త్రీతావత్ తరూణాంపుంస్తావచ్చేతిభావః- ఉద్యా
నమూమిమువగమ్యప్రాప్యసపాథే స్తయాచిత్రాంగదయా సహసు
ఖ్యైః సుఖమనుభవంత్యైః + సుఖదుఃఖతక్రియాయామితిసుఖ్యతైః
కంఠ్యాదేర్యగంతాల్లటశ్శత్రాదేశః- పితుగింద్రస్య పదంస్వగం
బల్బజేభ్యః తృణవిశేషేభ్యః అమన్యత, తానివానాగృతవాన్ + మ
న్యకమణ్యనాదరఇతిదతుధీః- అత్ర తాదృగుద్యావవిహరసౌఖ్యస్య
విశేషణగత్యాన్వగత్పణీకరణపేతుత్వాత్పదార్థపేతుకేన కావ్య
లింగేన ఉద్యానతరూణాం కల్పవృక్షాధికసౌఖ్యదాయిత్యప్రతీతేఽలం

మారికాదర్శనైదౌహృదాతౌచ(౧)ద్యయోరాసీద

నంగదా ॥ ౪౬ ॥ ఏలాలవంగతరుపిప్పలికాపటీరతాం

బూలికాకృముకదంపతిభావరమ్యామ్ । ఉద్యానభూ

మిమువగమ్యతియాసపాథే సుఖ్యనిమిత్తం పదమమ

నై మన్తధదాయినీ గర్భే అంగానామపటుత్వాదుగదరిహితాచ ఆ
సీత్ ॥ ౪౬ ॥—ఏలేతి ॥ ఏలాలవంగతర్వోః పిప్పలికాపటీరయోః

తామ్బూలికాకృముకయోః దమృతిభావేన జాయాపతిత్వేన రమ్యాం

కాంతాం ఉద్యానస్య ఆకీడస్య భూమిం భువం ఉపగమ్య ప్రాప్య

సపాథః అజనః తయా చిత్రాంగదయాసహ విచాపితద్యౌగమి

త్యక్తైస్తృతీయాసుఖ్యైః + సుఖదుఃఖతక్రియాయామితికంఠ్యా

దేశ్శతృవ్రత్యయః, పితుఃపదం ఇంద్రపదం బల్బజేభ్యః బల్బజాభ్య

భ్యస్తృణైభ్యః ॥ ౫ ॥ ఉలపాబల్బజాఃవోక్తాఇతివైజయంతీ ॥ అమ

(౧) దౌహృదౌత్వభిలాషేనాన్యదృశ్యలక్షణగర్భయోరితి స్పష్టః ॥

కారేణ వస్తుధ్వనిః || ౪౭ ||—దివసఇతి || ఆధసాచిత్రాంగదాఆర్తి
మతిగభాదారిణీనతి- క్రమేణైతి శేషః శుభంయుభిః శుభాన్వితైఃగు
ణైర్వారసక్షత్రయోగకరణైః కోటి తేనంగతిఇత్యర్థః - దివసేదినే
హృదిహృదయేవక్షసివాస్థితం దయితంప్రియమజ్ఞానమివస్థితం- బభృ
వాహన ఇతినామ్నాప్రధితు ప్రసిద్ధంకుమారం పుత్రం అవతార్య
జనయత్వా అవరోప్యేతిచభువి- అథాల్ నిహితవతీపువోషేతిద అస
హ్యత్వేభారంభువినిక్షిపంతీతిభావః + దధాతేకతకరిలుజ్ - అత్రబ
భృవాహనాజ్ఞానత్వత్ప్రేక్షయాతదీయశౌర్యధైర్యాదియావధుణసం
పత్తిప్రతీతేరలంకారేణ వస్తుధ్వనిః- అత్రదుర్బోధవిజృంభితాః స్ఫు
సింహకుస్మష్టయోవిస్తరభయాన్నలిఖితాః - ప్రమితాక్షరావృత్తమ్ ||
౪౮ ||—(అసావితీ|| ఉదారతల్లజః దాతృమప్రశస్తః అసావజ్ఞానః
||ని|| మతిల్లికామచర్చికాప్రకాండముద్భుతల్లజా విత్యమరః- ఆహంపూ
ర్వమహంపూర్వమితిబుద్ధ్యా అహంపూర్వకయా - శోభనంశుభకరం

స్వతబల్పజేభ్యః || ౪౭ || దివసేశుభంయుగుణకోరికి

తేదయితంహృదిస్థితమివార్తిమతి| అవతార్యసామవికు

మారమ్(భా)ధా)దధబభృవాహనఇతిప్రభితం|౪౮|ప||

(అసావహంపూర్వకయాప్రశంసతాంసుతోదయఃకో

స్వత తృణమజానాదిత్యర్థః + మన్యకమణ్యనాదరేవిభాషాప్రా
ణిష్ఠిత్వితచతుర్థి- మనుఅవబోధనెలజ్ || ౪౭ ||—దివసేఇతి || అథా
నంతరం శుభంయుభిశ్శుభాన్వితైః గుణైః సక్షత్రాదీనాం గుణైఃకో
రికితే సంజాతకోరికేదివసే ఆతిమతి ప్రసవవేదనావతీ సాచిత్రా
జదా హృదిస్థితం దయితం ప్రియమివ బభృవాహనఇతి ప్రధితం
ఖ్యాతం కుమారం పుత్రమవతార్య ఉత్పాద్య అథాల్ అదీప్యత +
భాదీప్తౌలజ్, అంగాదంగాత్సమ్భవసిహృదయాదధిజాయసే | ఆత్మా
వైపుత్రనామాసీతిశ్మయే తత్సాదృశ్యమితిభావః || ౪౮ ||౪౯||

౧౯౨ సవ్యాఖ్యే-చమ్పభారతే-తృతీయ స్తబకః

సుతస్య బభ్రువాహనస్య ఉదయంఉత్పత్తిం ప్రశంసతాంస్తువతాః
కించ ఈశ్వరం స్వేషాంరాజానమర్థయంతియాచయంతీతి ఈశ్వరా
ధీనాం దక్షిణదేశవాసినాం జనానాం- తెభ్యఇత్యర్థః- శేషత్వవివ
క్షయాషష్ఠీ- తదదాయాదంసుతంబభ్రువాహనందదావెవేతియోజ్యం
నిసగవదాన్యానాం నకిషప్యదేయమితిభావః- అత్రాదారతల్లజఇతి
విశేషణస్య ప్రాణభోపి ప్రియఽన అదేయస్యాపిపుత్రస్య
హాసకరణాభి ప్రాయగభ్యత్వాత్ప్రకరాలంకారః-వంశస్తవః॥౪౯॥—)

ఇతీతి ॥ ఇతిఉక్తప్రకారేణ సౌజనః తత్రపాండ్యనగరకానిచి
తుతిపయానిదినానిఉషితాస్త్విత్వా, ప్రయామిగచ్ఛామితిభాషితస్య
వచనస్య అజానోక్తస్య - పక్ష్యణోరవలంబితమానం నతుపక్ష్య
భ్యం పతదిత్యర్థః - తథానతిపత్యురమంగళకరత్వాదితిభావః - బా

భనమీశ్వరాద్ధినామ్ । దదాతదాదక్షిణదేశవాసినాం

తమేనదాయాదముదారతల్లజః ॥ ౪౯ ॥ గ ॥ ఇతిత

త్రదినానికానిచిదుషితాప్రయామితి భాషితస్య వ

ఇతీతి॥ఇతిత్తం తత్రకానిచిల్దినానిఅహనిఉషితావానంకృత్వా+య
జాదిత్వాత్సమ్ప్రసారణం, శాసి వసీతిపత్వం ప్రయామి గచ్ఛామి ఇ
తిభాషితస్య వచనస్య పక్ష్యణీ నేత్రలూమనీ ॥ ౫ ॥ పక్ష్యసూత్రాది
నూత్నాం శెకింజత్కెనైత్రలూమనీతివిశ్వః ॥ అవలమ్బతే ఆశ్రయతీ
తి తథాఘాతం + సుప్యజాతావితిణిః కర్షషష్ఠ్యాసమాసః బాషప్
నెత్రజలమెవ ॥ ౫ ॥ బాషోనేత్రజలూష్ణణోరితివిశ్వః ॥ అతవవ
పుంస్తవమపి ఉత్తరయంతీ ఉత్తరమాచక్షాణం + తత్కరోతితదా
చష్టఇతిణి, తస్మాచ్ఛతాప్రియసీం ప్రియతమాం + ప్రియశబ్దాదీ
యసునిప్రియస్థిరత్వాదిగాప్రాదేశకరహసి ఏకానైదృఢాలింగనేనగా
ధాశ్లేషేణ తరంగితేనఉత్తరీయస్యసంవాహనస్యమమరేణ భవనినా స
హాధ్యాయా సహపరితా స్థితార్థోయస్త్వికమణితద్యథాతథాపుల

ప్రపంచయనజలమెవ ఉ తరయంతీం ప్రత్యుత్తరం కర్వతీం రహస్యే
కాంత్యధంజలింగనేవతరంగితైః జనితైః ఉత్తీరియవల్కలస్యమమ
రైభ్యః నిభిః సహాధ్యాయస్యస్సదృశ్యః సీత్కృతయః సీత్కారాః యః
ఖజనితాః యస్యాస్తధోక్తాంప్రేయసీంచిత్రాంగహం పులకైః జ
ర్కురైవిషమైకవాలతలపరిచుంభ్య-కథంచిత్రప్రేషడదంచితాకృతాతి
నుమతిః గమనాభ్యనుజ్ఞాయేనతథోక్తస్స నిర్గత్య పాండ్యనగరాదిభా
వః రక్షాభిస్సహాయధ్యస్తగతితథోక్తైః ఇత్వాప్తకులపతేః రామస్య సే
నాధ్యతైస్సేనాపతిభిరంగదజాబవదాదిభిః ఉత్పాటితానా ముద్భృతా
నాం మలయదదురమహేంద్రాణాం శైలానాం సంబంధినాం పాదా
నాం ప్రత్యంత పర్వతానాం మూలశిలాతలమ అధఃపాషాః ప్రదక్షే

త్త్వావలంబినం బాష్పమేవోత్తరయంతీం ప్రేయసీంగ
హసిద్మధాలింగనతరంగితోత్తీరియ వల్కలమమ ర
సహాధ్యాయసీత్కారం పులకజర్కురై కవాలతలైపరి
చుంభ్య తస్యాః కథంచదుచితానుమతిర్నిర్గత్యరక్షో
యోధిభిరిత్వాప్తకులపతి సేనాధ్యతైరుత్పాటితానాం

క్తైః రోమాంచైః జర్కురై నంతరైకవాల గండస్థలే పరిచుమ్భ్య త
స్యాః ప్రియాయాః కథంచిత ప్రయాసేన ఉదంచితా ఉత్పన్నా తి
నుమతిస్సమృద్ధిర్యస్యగనక నిగత్య ప్రస్తాయరక్షాంసిమద్భుంతీతైః
రక్షానాశక్తైః ఇత్వాప్తకులపతేః రామస్య సేనాధ్యతైః బలాధిక్యతై
ర్వాసరైః ఉత్పాటితానాం ఉద్భృతానాం మలయః పరిసద్ధః ॥ ౧ ॥ ద
దురస్తో యదెభేకే వాద్యధాండాద్విభదయోరితి విశ్వః ॥ మహేం
ద్రోపి పరిసద్ధః తేషాం పాదానాం ప్రత్యంతపర్వతానాం మూలశిలా
తలమ అద్యశిలాభాగమ ॥ ౧ ॥ మూలమద్యైశిఖాభయోః అభస్య
రూపయోరస్త్రీతలంస్యాదితిచామరః ॥ పరిదృశ్యమానాభిః పీక్ష్య
క్షాణాభిః తేషాంవానరాణాం కథాంగుళీనాం సఖరేఖాభిః వ్యావ

దు పరికృశ్యమానాః యాః కరయోరంగుళయఃతాసాంనవైః రేఖాః
తాభిఃవ్యావ ర్తితానివ ర్తితాకులిశాద్వజ్రాయుధాభ్యయేనోచ్చలితానాం
ఉద్గతాయగతానాం శైలానాంసంస్థానస్య నివేషానస్య బుద్ధిః ఊహాః
యేషాంతైః సన్నివేశావతైః పర్వతాధారగతైః స్తపుటితాం నిమోన్నతాం
॥ ని ॥ గర్భావతాభువన్యవభే- స్తపుటంచూన్నతానతమిత్సు
భయత్రచామరః- అటపీంవిలంఘ్యతిక్రమ్య పుత్రాస్సీతాయాః
నిశాఃరణావమానేనయాదుక్రొధః తయాహేతునా పులస్త్యాన్వయ
స్యరావణస్యపురీంలజ్గాం ఉన్మూలయితుం ప్రసారి తేన భువోభు
జేనైవస్థితేన సేతునా- కృతఃసీమంతఃమధ్య రేఖాయస్యతముదన్వంతం
సముద్రందక్షిణమభజత ప్రాప్తవాన్భజతైః కరరిలజ్ ॥ ౫౦ ॥ —॥

మలయదదుర్గమహేంద్రపాదానాంమూలశిలాతలప

రిదృశ్యమాన కరినతరతత్కరాంగుళినఖరేఖా వ్యావ

తితకులిశభయోచ్చలితశైలసంస్థానబుద్ధిభి స్సంనివే

శావతైఃస్తపుటితా మటపీంవిల స్సుపుట్రీనికారదుషా

పులస్త్యాన్వయస్యపురీమున్మూలయితుం ప్రసారి తేనభు

వోభుజెనైవ సేతునాకృతసీమంతముదన్వంతమభజత ॥ ౫౦॥

తితా నిరాకృతా కులిశాద్వజ్రాత్ భయేన భీత్యా ఉచ్చలితానాం

ఉద్గతానాం శైలానాంపర్వతానాం సంస్థానబుద్ధిః స్థితిభ్యాంతిర్యేనుతైః

సన్నివేశావతైః స్థితిగతైః స్తపుటితాం నిమోన్నతాం అటపీమర

ణ్యం విలంఘ్యాతీత్య పుత్రాస్సపుత్రాయాస్సీతాయా ఇతియావత్స్య

కార్కరస్యానాదంస్య దుషా క్రోధేన పులస్త్యాన్వయస్య పులస్త్యబు

ష్టివంశస్య పురీం నగరీం లజ్గాం ఉన్మూలయితుముత్పాటయితుంప్ర

సారి తేన భువః భుజైరేవ-బాహునైవ, సేతునా కృతస్సీమంతః కేశవే

శాయస్యతం ఉదన్వంతం-సముద్రం+ఉదన్వానుదధౌచెతినిపాతితః అ

భజతా సేవత + భజసేవాయాంలజ్ ॥ ౫౦ ॥ —

సమీక్ష్యేతి || సధనంజయోజనః రఘువీరణ త్రిరామేణనిమిత్తం
కారితం సేతుంసమీక్ష్యచి త్రనూభ్యుపై గాలెఖ్యమితిశ్లిష్టసూపకః
తస్యభి శ్రీకృతః ధీకృతాదీమనోయస్యచదా క్తగన్ || ౧ || ఆశ్చ
ర్యాల్లెఖ్యయోశ్చ త్రమిత్యమరిః, దినేశవంశస్యచూడ్యవఃశస్య తపనః
విచారణ ఇదమేతాద్యుత్పాదనే విపయేచితస్యవకాశంచరం విత
తానవిస్తారితవాన్, కీదృగ్వాసేనతపఃకృతం యదయమిద్యక్ష్మభావా
భిరామోరామోష్యస్థిన్నతతా రెత్యాహాచితవానిత్యధః, అత్ర
తాద్యుత్పాద్యనజనితాశ్చగ్యస్య విశేషణగత్యారవివక్షితశ్చివిచార
ణం ప్రతిపాతుత్వాత్పదాథాపాతుకం కావ్యలింగం, తస్యచూక్త
శ్లిష్టా శ్లిష్టపరంపరితరూపకేణసంసృష్టిః, పుశ్తవృత్తిమ్ || ౪౦ ||— ||
అద్భావితి || అసావజానఃఅద్భావానరైహానుషజ్జాంబవదాదీభిః, పా
తితానాంసేత్వథామితిభానః | అచలానాంపన్నతానాంసంబంధిభిః శి
లాభంః పాపాణాంః దేవభిఃపూతాః ప్రహరాస్తేః, చిరాత్ప్ర

|| ప || సమీక్ష్యసేతుంరఘువీరనిమిత్తం సచిత్రభి
శ్రీకృతధీర్ధనంజయః | దినేశవంశస్య తపోవిచారణేచి
రావకాశంచితతా (౪౨) చేత(సే) || ౪౦ || అద్భావా
నరపాతితాచలశిలాభంగాభిఃపూతైశ్చిరాదక్ష్యాంః కు

సమీక్ష్యేతి||సధనంజయః-అజానః, రఘువీరణ త్రిరామేణనిమిత్తం
తాదీతంసేతుంసమీక్ష్యచి త్రస్యఆశ్చగ్యరూపాలెఖ్యస్య, విద్యన్తానన
హంసేతివ త్తంలైఖ్యోభయప్రతితిఃభి శ్రీకృతా- ధీకృతా, ధీర్బుద్ధిగ్య
స్యతథావిధస్య దినేశవంశస్య-నూగ్యవంశస్య, తపసాంవిచారణచే
తసేమనసేచిరావకాశం అత్యవకాశం- వితతార దదా + త్నాష్టవన
తరణయోలిట్ || ౪౦ ||—అద్భావితి || అద్భా-సముద్రే, వానరైః
పాతితానాం అచలశిలానాం-పర్వతపాపాణాం-సంఘాతస్య-సము
హస్య, పాతైః చిరాత్-చిరకాలాత్, అద్భా-నెల్రేణ, అంధైఃకాక్షైః

భృతి అత్తాచక్షురింద్రియేనా అంధైః కి రేణ ఇంద్రియేణకుణిభిః కుక్
 రైః పదాభిం ద్రియేణభంజైః, పంగుభిః పయోమానుషేజలమను
 ష్టైః పిచీషేష విసిమ, వేదిష్యేతి క్షిప్తి పారః ఉపవిశ్యేతి శేషః కీ
 త్యమనంగీయమానం నవిద్యతే అఘంపాపం యస్య తదనఘం రఘూణాం
 ప్రభోః రామస్య వృత్తంచరి త్రంశ్లాఘుశ్లాఘుంశ్లాఘితావ్శ్లాఘితాన్
 + ఆభీక్ష్యేణముల్, తపనసముద్రప్రాంతమాగేణ కరణేన ప్ర
 చతసోపరుణస్యేమాం ప్రచతసీం హరితం ప్రతీచీందిశమభ్యగాల్ ప్ర
 స్థితవాన్ + గమేరభిపూర్వాత్కర్తరిలుడే, అత్తైత్యాది పదత్రయే
 యేనాంగవికారఇతి తృతీయాశాహుం లవిక్రీడితమ్ ॥ ౫౨॥ — గోకర్ణ
 మితి ॥ పురుహూతనూనుస్సపాథః గోకర్ణం నామశివయై త్రంపిత్యప్రా

ణిభిః క రేణ చ పదాభంజైః పయోమానుషేః । పీచీ వేది

మకీర్త్యమానమనఘం వృత్తం రఘూణాం ప్రభోః శ్లా

ఘుశ్లాఘుమసౌతపేన హరితం ప్రాచేతసీ మభ్యగాల్ ॥

౫౨ ॥ గోకర్ణ మేత్యనకులాద్రిసుతాపీయస్య పుష్ప

కరేణ-హస్తేన, కుణిభిః కుక్రైః పదా-పాదన, భంజైః-భాంజైశ్చ,

యేనాంగవికారఇతి సర్వత్ర తృతీయా, పయోమానుషైః-జలమనుషైః,

పీచీనాం-తరంగాణాం, వేదిషు-తరంగైశ్చాతవేద్యాకారస్థలీషు, కీర్త్య

మానం-వర్ణమానం, రఘూణాం ప్రభోః-రామస్య, అనఘం-అ

కళంకం, వృత్తం-చరిత్రం, శ్లాఘుంశ్లాఘుం వికర్త్యవికర్త్య + ఆభీ

క్ష్యేణముల్పేతిణముల్, తపేన-సముద్రతీరేణ, ప్రాచేతసీం వారు

ణీం + తస్యేదమిత్యణః టిడ్డాణఇతి జీవో హరితం దిశం అభ్యగాల్

ప్రావల్ ॥ ౫౨ ॥ — గోకర్ణమితి ॥ సః పురుహూతస్య-ఇంద్రస్య

నూనుస్తనయః అజ్ఞానః గోకర్ణం-గోకర్ణాభ్యంత్రేత్రం, ఏత్య-

ప్రాప్య, ఆగామినాం-ఆగమిష్యతాం, నిజస్య-స్వీయస్య, శరాన

స్సస్య-ధనుషస్తాడనానాం-ప్రహారాణాం, అత్రాస్తి శిరిసి అవకా

ప్రస, కులాద్రిసుతాయాః పార్వత్యాః ప్రియస్యశమోఽఘోరముః శిశుః
 ఆగామినాం కై రాతయద్ధేభవిష్యతానిజప శరాసనేరగాఢేదేనతా
 డనానాం అత్ర అస్తిన్నైవ భాగే అవకాశః, అన్నదం ఇతితనుమర్థం
 సూచయతా జ్ఞాపయతేప స్థితైత్యుత్పేక్షా, దోష్టా హస్తేషు
 ప్షాణినిదధేనిహితవాన్, వసంతతిలకా || ౫౩ || — (గోపృష్ఠేతి || గోః
 వృషభస్య పృష్ఠేలగ్నం ఆరూఢాకులశైలకన్యాసహాయం వాన్వీతీవల్ల
 భం అంతమన్వసంతితందధానః ధ్యాయత్ కురురాజసూను రజన్వనః,
 తం గోపృష్ఠేలగ్నమేవ గోకణ్ణవాసః యన్యతం గోకణ్ణవైత్ర
 వాసమితిచ- దేవంసంబుధివం ఆశ్చర్యంయథాతథావిక్షిప్తచక్షితవాన్
 క్షేమానుప్రాణియావరూధాధానః || ౫౪ || — పాపేతి || పాపస్యమి
 ధుఃకర్మనజనితస్య అపనుత్వైనివాకనానయః ప్రధితః ప్రక్షుప్తః
 ప్రభాసనామతీఛే అభిషేకిస్తాననం పరికల్పితఃకృత్తిః, అహంసే

ణిమూర్ధ్నినిదధేపురుహూతనూనుః | ఆగామినాం

నిజశరాసనతాడనానామతాః, ఏకాశఇతి సూచయతేప

దోష్టా || ౫౩ || ప || (గోపృష్ఠేలగ్నంకులశైలకన్యాస

హాయమంతస్సతతందధానః | ఆశ్చర్యమేక్షిప్తతమేవ

దేవం గోకణ్ణవాసంకురురాజసూనుః || ౫౪ ||)ప||

వాపాపనుత్వైపరికల్పితాయః ప్రభాసతీఛే ప్రధి

శః స్థలం ఇతిత్థం సూచయతేవ-పిశునియతేవ, దోష్టా-బాహునా, గు

లాద్యోః-హిమవతస్సుతాయాః, ప్రియస్య-ఈశ్వరస్య, మూర్ధ్ని-మ

స్తకే, పుష్పాణి కనుమాని, నిదధే-నిహితవాన్ + మధాగ్లో దారణవా

షణమోః లిట్ || ౫౩ || ౫౪ || — పాపాపనుత్వైఇతి || ౧ ప్రధితే-ప్రభాస్య

తే, ప్రభాసతీఛే-ప్రభాసాశ్చిత్తీఛే; యః అభిషేకి-స్తాననం, పా

పస్య-కలుషస్య, అపనుత్వై-అపనోదాయ + జేతిహ్యస్యశ్చైతి సచి

త్వం ఆన్నద్యాఇత్యాట్, అన్నశ్చైతివృద్ధిః-యత్ || పరికల్పితః విచిత్తిః

తిశేషః సోసౌప్రభాసతీర్థాభిషేకః సేతుంరామనిమిత్తం దృశౌ
 చక్షుషాస్పృష్టవతః దృష్టవతః అస్యఅజ్ఞానస్య, సాధయితుంయోగ్యం
 సాధ్యంఫలం పాపాపనోదాత్తకం వినాజాగరితాప్రబుద్ధః బహువ
 ఫలాంతరప్రవణస్సన్నతిష్ఠదిత్యథః; సేతుందృష్ట్యానముద్రస్య బ్ర
 హ్మహత్యావ్యపోహతీత్యత్ర బ్రహ్మహత్యావదన్యసర్వపాపోప లక్షక
 త్వాదితిభావః ॥ ౫౫ ॥—అ ॥ తర్హినిష్పలత్వావత్తిస్తస్యనెత్యాహ॥
 పాపేతి ॥ అజ్ఞానస్యపాపానాదేప్రాక్ ప్రభాసతీర్థాభిషేకా
 ఛూర్వమేవ, సేతోఽనూక నెన ఫలితేసిద్ధానతి -వశ్చాత్పుభాసతీర్థ
 నియమాభిషేకః ప్రతన్నానం-సుభద్రస్యశ్రేష్ఠశుభస్యసుభద్రాయాః
 శ్రీకృష్ణకనీయస్యాః ఆగమేప్రాప్తోమోతుః ఆసీత్ - పాపనాశశ్శ
 భంవాపుణ్యస్యఫలం - తత్రపాపస్తేయవాసత్వేతన్నాశయాపఫలస్యా

(తే)కాభిషేకః । సేతుందృశాస్పృష్టవతోస్యసోసౌ

సాధ్యంవినాజాగరితాబధూవ ॥ ౫౫ ॥ ష ॥ పాపాప

నాదేఫలితేజ్ఞానస్యప్రాగేవసేతో రవలూకనేన ।

ప్రభాసతీర్థే నియమావగాహః వశ్చాత్పుభద్రా
 సోసౌప్రభాసతీర్థాభిషేకః సేతుం-నలసేతుం, దృశాదృష్ట్యా, స్పృష్టవతః-స్పృశతః
 వశ్యత ఇతియావత్ అస్యాజ్ఞానస్య సాధ్యంవినా జాగరితా జాగరూ
 కః బధూవలర్జునః పాపాపనోదవాక్ ప్రభాసతీర్థాభిషేకాదిత్యను
 మానం సేతుదర్శనమపి తాదృశమితి తస్మాదేవ పాపాపనత్తైరస్య సా
 ధ్యాభావఇతిభావః ॥ ౫౫ ॥—పాపాపనోదేఇతి । అజ్ఞానస్య పా
 క్ ఘోర్వం సేతోర్నలసేతోరవలూకనేనైవ పాపన్యాపనోదే ఫలితే
 నిష్పన్నేనతి వశ్చాత్ ప్రభాసతీర్థే నియమాయ ఆగంతుసాధన
 నిత్యకర్మణేఅవగాహోఽభిషేకఃసుభద్రాణాం శోభనఃల్యాణానాం
 సుభద్రాయాః కృష్ణస్యసురాగమస్య ప్రాప్తిః మోతుఃకారణం ఆ
 సీత్+అనభువిలజ్జ్, పూర్వేణ నిష్ఠనివారణమనెనేష్టప్రాప్తిరితిఫలద్వయ

సవ్యాఖ్యచముధారలై-త్వతీయ స్తబకః

సంభవాన్ముఖమాంసం ఫలంఘటయతీతి ననిష్పలత్వమితిభావః ॥౫౬॥
తత ఇతి । తతోనంతరింఘనానామేఘానాంతత్కాలస్యవా ఆవిభవ
నాదుదయాత్ - భియాభయేనేవేతు వ్యత్యేక్షా, యదుకస్యకాయాస్సు
భద్రామాశ్శిభాయశఃసౌందర్యోజాతాకీర్తిరెవమరాళఃహంసఃతత్ర
ప్రధానతీర్థే తస్యఅజానస్య సంబంధితమలంమానసంమనఏవమా
నసాఖ్యంనరః ॥౫౭॥ మానసంసరసిస్వాంత ఇతివిశ్వః - కణాయోరంత
రంమధ్యరంధ్రమేవ క్రాంచపథఃక్రాంచజ్వలస్య రంధ్రమాగః తేన
కరణేనభేజేవివేశ, సుభద్రాసౌందర్యం కణాకణికయా శుభ్రవా
నిర్యథః, నమస్తవస్తుతీసావయవరూపకముత్పేక్షాను ప్రాణిత
మితిద్యయోరుగాంగిభావేనంకరః, వమాకాలహంసావిహాయ భార
తంవషణ్ మానసప్రవిశంతీతి ప్రసిద్ధిః ॥ ౫౮ ॥—స్త్రుతితి ॥ అథ
సుభద్రాసౌందర్యశ్రవణానంతరం- స్తుతిపథేనంకల్పస్థితయాపి, కీము

గమవేతురాసీత్ ॥ ౫౯ ॥ ప । తతోఘనావిభవ

నాద్భిసేవతత్రామలంమానసమన్యభజే । కణాం

తరక్రాంచపథేన శోభా యశామరాళో యదుకస్య

కాయాః ॥ ౫౮ ॥ ప ॥ స్తుతిపథస్థితయాపి సుభద్ర

సిద్ధితిభావః ॥ ౫౯ ॥ —తత ఇతి॥తతోనంతరం యదుకస్యకాయా

వసుదేవపుత్రాస్సుభద్రాయాః శోభాయాః కాంతేర్యశః కీర్తిరెవ

మరాళః హంసః ఘనావిర్భవనాత్ మేఘవిర్భావాత్, భియేవ భీ

త్యేవ కణాయోః శ్రోత్రయోరంతరేణ చిద్రేణైవ క్రాంచపథేనక్రా

చ్చాచలమార్గేణ + ఋక్పరితినమాసాంతే, తత్ర తస్మిన్ ప్రదే

శే అమలం స్వచ్ఛం అస్యాజానస్య మానసం మనఏవ మానససరఃశ

బ్ధతంత్రం భజే ప్రాప + భజసేవాయాంలిట్ త్యాఘభజత్రవ

శ్చేత్యేతావధానసలోపా ॥ ౫౮ ॥—స్త్రుతిపథేతి ॥ స్తుతిపథే-స్త్రు

తీనాం ధర్మసహితానాం, మార్గే స్మరణమార్గే స్థితయాపి సుభ

తస్మత్సత్తయోత్యథః, సుభద్రయాఽతీతస్యమత్తధస్య వశంవదఃపర
తంత్రః మన్నధవికారాయత్తచిత్తఇతియావత్ - అతఏవ సపాథఃజ
నానాంసమక్షం ఆసితుంస్తాతుం ఆత్మాస్వీకృతాభీర్యేనతథోక్తఇవేత్య
త్ప్రేక్షా - మహతాంమదనదాధాయగర్హ్యత్వాదిభావః - సహచ
రాణ్యానుయాత్రికాణిద్విజకులానిద్రాహ్లాదబృంహాని, తత్ర ప్రధాన
త్వైరేనమత్యజత్ అనజ్ఞాతవానిత్యర్థః + సంపూర్వాత్త్యజలైఃకర్తరిల
క్షే, దుగ్రతవిలఃఖితమ్ || ౫౮ || — (పయసేతి || పాకశాసనిరజఃసః
పథిమాగేపయసాఉదతేనపరిపూరితౌ పూర్తికంగమితౌ ఘటౌ కల
శౌ జలపూర్ణఘటౌనిత్యర్థః, పరిపశ్యక్ సకకర్హితౌహస్తగతౌ క
యాజనసమక్షమివాసితుమాత్తః | ద్విజకులానిసత

త్రసమత్యజత్సహచరాణిరతీతవశంవదః || ౫౮(౧) || ప ||

(పయసాపరిపూరితౌఘటౌపరిపశ్యక్ (౨) పథిపాకశా

సనిః | కమలాక్షకనీయసీతుహౌకలయామాసకరస్థితావి

ప్రయా సహేత్యథః జనానాంసమక్షం ప్రత్యక్షం ఆసితుం ఉపవే
ష్టుం ఆత్మాప్రాప్తాభీర్యేనతథాధూతఇవ సంలిజఃసఃరతీతస్యమన్నధ
స్య వశంవదఃఅనుకూలస్సక్ + ప్రియరశేవదఃఖజితఖచ్ అరుద్విషది
తిముమ్, సహచరాణి సాకంచరింతిద్విజానాం విప్రాణాంకులానిసమూ
సా తత్ర తస్మిన్ప్రదేశే సమత్యజత్ అజహత్ + త్యజహానౌల

(౧) సమత్యజత్ | త్రికృష్ణమాలోక్యాగమిష్యామి భవద్భిరగ్రే
హరివస్త్రంప్రతి గంతవ్యమిత్యక్వాప్రేషయామాసేత్యర్థః

(౨) కన్యాగోభేరిశంఖా దధిమహాసుమం పావకః దీప్యమా
నం యానంవా విప్రయుగ్మం హయగజవృషభాకపూర్ణకుంభద్వయం
చేత్యభిధానాత్ప్రయాః పూర్ణకుంభద్వయావలూకనైన సుభద్రావాప్తి
ష్టువశ్యంభావిసీతుతర్కయదీతిభావః ||

మలాక్షర్య త్రిక్కుష్టస్య కనీయస్యాస్సుభద్రాయాః - కుచో నైనావ
 కలయామాసకలయాంబుమవెత్సర్వః, జలపూర్ణంభవభవభవ
 ప్రాప్తిశాంతిరితిభావః ఉత్పేక్షాలంకారః ౫॥—) తదానీంభలు,
 ద్విజకులానజ్ఞానమయవినాసాస్త్రైరేతాన్వయః॥ చక్రాంగీతి॥ చక్రం
 ధాంగమివాంగందేషాంఘ్రియశ్చక్రాంగ్యః + అంగగా
 త్రకంచేభ్యోనక్తవ్యఇతిజీమ్ - తాసాంయోమదఃదర్శనః - అహిమనే
 కంతగ్యసమ్భోగకృతః తస్యపశ్యతాహరాణిప్రసహ్యచోరాణి త.
 స్థాంపత్యసౌఖ్యసర్వస్వలుంపకానీతి యావత్ + వాగ్దికవశ్యద్భ్యో
 యుక్తిదండహరేష్వితిషష్టాస్త్రైర్ ॥ని॥పశ్యతాయోహరత్సర్వం శ్చచో
 రః పశ్యతాహరేఇతి హలాయధః- చలంతీనాం శంపానాం విద్యతాం,
 సమున్మేషతానివిలసనానియోమయైః- సౌరప్రకాశవనతాపాం తతౌన్మ

న ॥ ౫॥ తదానీంభలు—॥ప ॥ చక్రాంగీమదపశ్య

తాహరచలచృమ్పసమున్మేషతైః పుష్పైర్లైతకగ

స్థస్సింధువిలుతత్పుష్పంధయాంధీకృతైః ॥ మేదస్వీకృ

ప్తే॥౫॥—తదానీం తస్మిన్సంభవేభలు + తదోదాహరదానీం

చేతిదానీంప్రత్యయః ఖలుశబ్దౌవాక్యాలజ్కారైః ॥ చక్రాంగీతి॥చ,

క్రాంగీశాం హంసీనాం + జాతిత్వాన్జీమ్, మదస్య గర్వస్య పశ్యతా

హరాణి మోషణాణి వాగ్దికవశ్యద్భ్యోయుక్తిదండహరేష్వితిషష్టాస్త్రై

ర్లై చలంతీనాం శంపానాం తటితాం సమున్మేషతాని సున్మేషతాని

యోమయైః పుష్పవృతాం కెతకానాం కెతకీకుసుమానాంపుష్పము

లెష్వితియైర్ గంధసింధుమ ఆమోదనదీమ సముద్రేష్వితివా॥ని॥దేశే

నదవిశేషేష్టాసింధుర్నాసరితిస్త్రియామిత్యమరః ॥ విలురద్భిః విలు

ర్లైః పుష్పంధయైః భృంగేః + పుష్పమితిపుష్పార్థకవిభక్తిప్ర

తియాపకమాంతావ్యయస్య పాఘ్రాఢైతిశపృత్యయోంతథయశబ్దేన స

ఘానః అంధీకృతైరదృశః కుర్వద్భిః మేదస్వీకృతాః పుష్టీకృతాః క

ఖ్యమితి రామశాపేన నియమనాత్తస్య మేమై రాచ్యావనె తత్ప్రసక్త
 కైర్మూరతాపాస్తత్వాదితిదావః; పుష్పతాంవికనతాం కైతకానాం
 కేతకీకుసుమానాం గంధః సింధుచ్ఛముద్రావత స్త్రీనివిరుద్ధానంచరద్భిః
 పుష్పంధయైభృత్తంశేగంధీకృతైఃమలినీకృతైరిత్యర్థః + పాపూర్ణాదేష్ట్య
 తస్య ఇతి శ్రవత్యయే- పృథోదరాదిత్వాన్ముమిపుష ఎంధయితిసాధుః
 మేదస్వీకృతాఃసాంద్రీకృతాఃకేసినామయూరాంగనానాంకలకలాః
 కళాకోలాహలాః యైస్తేః మేఘుంక రాణిమేఘాకకుర్వంతిఅశానాంది
 శాం ముఖాన్యగ్రభాగాయేమతైః + మేఘుర్భయేమకృషాఇతి ఖది
 శిత్వాన్ముష- పాంథానాంప్రాప్తితానాం అపమృత్యుభిః తత్తుత్యైరి
 త్యర్థః- కతివయైస్త్రివతులైఃదిన్వైర్వాన్వికైః ప్రాదుర్బధూవే ఆవి
 ర్భూతం- భావేలిట్- శార్దూలవికీడితమ్ || ౬౦ || —కాలేతి || ఘ
 నకాలః వర్షాకాలవీవయోధః భటఃక్షణదీప్తిస్తటిదేవవర్తిః సాగ్నిర
 జ్జ్వలన్యాసంధుక్షితాత్సంయోజితాత్ కాలామ్బుదాశ్చర్మీలమేఘు పం
 త కేసీకలకలేమేఘుంక రాశామ్బుజైః పాంథానామ్
 పమృత్యుభిఃకతివయైః ప్రాదుర్బధూవేదిన్వైః || ౬౦ ||
 ప || కాలాంబుదాభినతకాత్క్షణదీప్తివత్సానసంధు
 క్షితాత్సవదినధ్వనినిస్సరద్భిః | వర్షాశ్శసీసగుళికా
 కేసినాం మయూరస్త్రిణాం కలకలాః కోలాహలాయేమతైః మేఘుం
 కరాణిః ఘనాకకుర్వంతి + మేఘుర్భయేమకృషాఇతిఖచ్ అదుర్ద్విష
 దిముష అశానాం దిశాంముఖాని అగ్రభాగాయేమతైః పాంథానాం
 పథికానాం + సంధోణనిత్యమితిఃపంథాదేశశ్చ అపమృత్యుభిః క
 తివయైః దిన్వైః దినవైః ప్రాదుర్బధూవే-ప్రాదుర్భూతం + భూస
 త్తాయాంభావేలిట్ || ౬౦ || — కాలాంబుదేతి || క్షణదీప్తిః క్షణ
 భృతైవవతిః దశాతయా సంధుక్షితాత్ సందీప్తితాత్ కాలాంబుదా
 నాం నీలామ్బుదానాం ఆళిః పక్షిరెవ సతకం లోహయంత్రంత

క్రైస్తవసభకాల్ అయోనాశాయధవిశేషాల్, సవదిలగ్నిసంయోజన
క్షణవిన, సద్వినిసరాంకారంయథాతథా నిస్సరద్భిఃనిగచ్ఛద్భిఃకరో
రైః దాతుడైః కరినైశ్చ వమాశ్చనాం కరకాశామేవ సీసగుళికా
నాం నికరైస్సమూహైః, ఘమం-గీష్టరుమేవ అభియాతిం శత్రు
మవధీల్ హంత + హంతైకతే రిలుజివధాదేశః, సమశ్రవస్తువ
తిసావయవరూపకమ్ || వసంతతిలకావృత్తమ్ || ౬౦||—మాధ్వీతి||
మాధ్వీలిహం భృంగేణ మలిసికృతమగ్రియస్యాసాన నవాకై తకబర్హ
రేఖా కేతకీసుమవత్తం రేఖాకృతి || ౬౧ || దళేపిబహుమిత్యమ
రః || స్తరాద్భియా భయేనహేతునా దయితాజనేన ప్రోషితభర్తృ
కాజనేన, పథికేమ ప్రిహసిమ భర్తృమ పతిమవిషయే సంప్రేషితా

నికరైః కరోరైఃఘమాభియాతిమవధీష్టన కాల

యోధః || ౬౨ || మాధ్వీలిహంవిరురుచేమలిసికృతాగ్ని

కాంతారసీమ్నినవకై తకబహురేఖా దద్ధావ(ద్ధా)

స్తాల్ సవదితక్షణే సద్వినిధ్వినినాసహవతే లైయస్తికమణితద్యథా
భవతితథానిస్సరద్భిః నిగచ్ఛద్భిః కరోరైః కరినైః వమాశ్చానకీవ
యోజలావీరసీసముటికాః తానాం నికరైస్సమూహైః ఘనకాలకీవ
మాకాలవయయోధః భటఃఘమావహ గీష్టవిన అభియాతిః శత్రుస్తం
అవధీల్ హంత + హంతైకతే సాగత్యోలుజ్జే లుజిచేతితథాదేశః|| ౬౩||
మాధ్వీలిహం || మాధ్వీలిహం-భృమరేణ, మలిసికృతం-శ్యామీకృతం,
|| ౬౪ || మలిశంధూషి లేకృష్ణేబుతుమత్వాం మలిన్యథేతి విశ్వః || ఆ
గ్రిం ముఖభాగ్యస్యాసా కాంతారస్య-వనస్య, || ౬౫ || మహారణ్య
దుగ్ధపథేకాంతారంప్రసృప్తంసకమిత్యమరః || సీమ్నినవానాం నూ
తనానాం కేతకానాం-కేతకీసుమనాం బహురేఖా-దళవక్షిః ||
|| ౬౬ || బహుందళకేపుచ్చేతివిశ్వః || దయితాజనేన-ప్రియాజనేన
స్తరాన్తద్భియా భీత్యా అచల-ప్రాంతే, దద్ధావ పథికేమ

కెంక

సృష్ట్యాభ్యుచముభారతైశ్శాశ్రియస్తవః

అందలే దగ్ధౌ పత్రి కాలేఖిఇవ కాంతారశీమ్ని వనప్రదేశే విరురుచే
 రరాజ + రోచితో కలఁరిలిక్, ఆపద్యతి పేగమాగమనాయాంలైద
 ధ్వా పత్రి కాపవాసిధ్యః ప్రేష్యతిఇతిప్రసిద్ధిః ॥ ఉచ్చైఃకాలంకా
 రః ॥ ౬౨ ॥—అజ్ఞానైషివ్వితి ॥ అంబుభృతాం మేఘానాం స-బం
 ధిని అనేహసికాలే వహాకాలఇతియావత్ ॥ ౬౩ ॥ కాలాదిప్రోప్య
 నెహపీత్యమరః ॥ సకలేష్వజ్జానైసు కకుభవ్యక్షేపం పాథేమగ వి
 కాసిమ పృకాశపత్సునత్సు ముదితేమసత్ప్రీతిచ ధృతస్తాద్యశః అద్వ
 నఇత్యాకారకశబ్దస్స జ్ఞాపదయేనలిథోక్తః ఏకోజ్జానవీచ అద్వి
 సీమ్ని చైవతకశ్చైలప్రదేశే విశేషాద్భృతం విశుకోషశుభ్రాభూతి
 యత్ తదేతత్ చిత్రం సుభద్రాచిత్రయా కృశోభూచ్యుతః ॥ ౬౪ ॥
 అజ్ఞానకకుభేపాథేఇతివిశ్వః ॥ అత్రాజ్ఞానచైషి వాషిణికాసన

చలే స్తరభియాదయితాజనెన సుప్రేషితాచచిక భ
 త్వమపత్రికేవ ॥ ౬౨ ॥ ౬౩ ॥ (౧) అజ్ఞానైసు సకలే
 మవికాసిష్వదిసీమ్నిధృతాద్యశశబ్దః । ఏకపక్షశు
 షాపవిశేషాదేతదుభ్యదనేహసిచిత్రమ్ ॥ ౬౩ ॥

హానంగచ్ఛత్సు + పథప్రస్థితిప్రక భత్వమ-ప్రియేమ, విషయస వ
 మీ సుప్రేషితా పత్రికేవలైఖివ విరురుచే-దిదీపె + రుచ దీప్తావభి
 ప్రీతాచలిక్ ప్రాణాంతికాలే దగ్ధపత్రికాప్రేషణం క్రియలే తద్వనె
 న సర్వకార్యాణి విహాయాగంతవ్యమితిసీతీతిః ॥ ౬౨ ॥— అజ్ఞానై
 సివ్వితి ॥ అద్యః చైవతకస్య సీమ్ని ఏకస్తి అమ్బుభృతాం-మేఘా
 నా, ఆనెహసికాలే సకలైసు సమగ్రేమ అజ్ఞానైసు కకుభవ్యక్షేపం
 ॥ ౬౩ ॥ ఇంద్రదుగ్ధకకుభోజ్జానైత్యమరః ॥ వికాసిమనత్సు ధృతఃతా
 ద్యశశబ్దః అజ్ఞానైతిశబ్దాయోనసః ఏకవచ ఏకోజ్జానవీచ విశేషాత్
 విశుకోష శుభ్రాభూత్ చిత్రం ఇదమాశ్చర్యమిత్యధః + శుష

(౧) అజ్ఞానః । మత్రిమర । మద్ధిమాను । మరుధమరం ॥

తే వికాసాభావజతివిరోధస్య పాథాత్త్వేన ప్రమోదాభావఇతిక్లేషే
 ణ ఆభాసీకరణాద్విరోధాభాసః, ఉతపాషికావసరయోప కారణస
 ల్నైవి క్లేషభిత్తికాభేదాధ్యనసాయమూలాతిశయోక్త్యా ఆజ్ఞానేవికా
 సయాపకార్యానుత్పత్తియోపాపిశేషోక్తిరిత్యుభయత్ర సాధకసామ్య
 త్ శ్లేషానుప్రాణితయోస్తయోస్సందేహాలంకారః ॥ ౬౩ ॥ —వియ
 తీతి ॥ వియత్యాకాశే అశేషాసు సకలాసు దిక్షువిదిక్షు దిక్స్పంధిషు,
 వియోగేన సుభద్రావిరహాజైవ శిల్పింద్రేణ-చిత్రకారశ్రేష్ఠేన, వి
 నిమితాయాః-ఆతిథితాయాః, తస్యాః మృగాక్ష్యాస్సుభద్రాయాఃత
 టికాంతలెస్సమూహస్యచ భేదం విశేషం ధనంజయః-అజ్ఞానః,నసం
 వివిదే-నజ్ఞాతవాన్ + విదేశికతరిలిట్, అత్ర తటితాం సుభద్రా
 యశ్చవ్యక్తితాభేదేప్రతీయమానేపి ఇమాస్తటితః ఇయంసుభద్రేతివి
 శేషజ్ఞానాభావస్య గుణసామ్యప్రయుక్తత్వాత్సామాన్యాలంకారః ॥
 సామాన్యంగుణసామ్యేనవిశేషోపాపలక్ష్యతః|ఇతిలక్షణాత్||ఉపజాతిః||

౬౪ ॥ — మాన్తధఇతి ॥ అథ వర్షాకాలప్రాదుర్భావనంతరం,

వియత్యశేషాసువిదిక్షుదిక్షు వియోగశిల్పిం ద్రీవిని

మితాయాః | తస్యామృగాక్ష్యాశ్చతటితతేశ్వధనం

జయస్సంవివిదేనభేదమ్ ॥ ౬౪ ॥ (మా)మస్తభేదస్వ

కోషణైలిట్ ॥ ౬౩ ॥ —వియతీతి ॥ వియతి-ఆకాశే, అశేషాసు-స

మస్తాసు, దిక్షు-ప్రాచ్యాదిదిక్షు విదిక్షు ఆగ్నేయాదివిదిక్షువియో

గవీన శిల్పింద్రః కారుశ్రేష్ఠఃతేనవినిమితాయాః ఉత్పాదితాయాఃత

స్యాః మృగాక్ష్యాస్సుభద్రాయాః+బహువ్రీహౌ సక్ష్వత్క్లీరితిషచ్షె

త్వాన్ద్విమ్ తటితాం-సౌదామనీనానాం, తతేస్సముదాయస్యచ ధనం

జయోజ్ఞానః భేదం నసంవివిదే-నజానాతిస్త + విదజ్ఞానేలిట్ సమా

గమృద్విభ్యామితిసూత్రే విదిపృచ్ఛిసర్వరతీనాముపసంఖ్యానమిత్యక్తే

రాతి నేపదం ॥ ౬౪ ॥ —మన్తధఇతి ॥ అథానంతరం వాసవస్య ఇం

వాసవసూనురజుఃనః, యదువుత్క్రాస్సుభద్రాయాస్సంబాధిని మా
 నసే సంకల్పవిషయే పరిణయే వివాహాసమయఇత్యథః, జ్వలతిమా
 న్తథే మన్తధవికారాత్ కేశ్నా లాజవాపం-లాజహామం, వైవాహి
 కం కర్తుమివేత్సుత్యైషా, తస్యాస్సుభద్రాయాః సగర్భ్యం-సోద
 ర్యం, ఉపేంద్రం-శ్రుకృష్ణం, చిత్తం-మానసంప్రతి అనైషిత్-వ్యాప
 యామాన, తత్రైవా క్తవివాహాదిభావః +దుహదిత్వేనద్వికర్మకా
 న్నయతైకతే రిలుజ్, లాజహామస్య వధూసాదుకర్తృకత్వంప్రసి
 ద్ధం- చింతితాధానుకూల్యాయ హరిం నస్తా రేతి పరమాథః || సావ్య
 గతావృత్తమ్ || ౬౫ ||—అణ్వీతి || పురాణఃపుమా-శ్రుకృష్ణః, అ
 ణుమాత్రం-అతిసూక్ష్మమిదమజుఃసస్య మనః విశ్వంభరం బ్రహ్మాండ
 ధారిణం, అతిమర్శరమితియావత్ మాంవాఢుం అద్య నసహేత-నక్ష
 మేత, హిరవధారణ ఇతీవ ఇత్యాలోచ్యేవైత్సుత్యైషా, తస్యాజుః

తివాసవసూనుమానసే పరిణయేయదువుత్క్రాస్యః ।

లాజవాపమివకర్తుముపేంద్రం తత్సగర్భ్యమభచిత్ర

మనైషిత్ || ౬౫ || అణుమాత్రమిదంసహేతవాఢుంనహి

విశ్వంభరమద్యమామితివ । మనసోఽన్యన్యైరుహ్యత

దగస్య, సూనురజుఃనః మన్తథే-మదనే, జ్వలతి-దీప్యమానేనతి, మా
 నసే-మనసి, జాతే + తత్రజాతఇత్యథ యదువుత్క్రాస్యః, సుభద్రా
 యాః, పరిణయే-వివాహే; లాజవాపం కర్తుమివ తస్యాస్సగర్భ్యం
 నహజం ఉపేంద్రం కృష్ణం చిత్తం అనైషిత్ + ణిష్కప్రాపణేలుజ్సేసి
 చివృద్ధిరితివృద్ధిః || ౬౫ ||—అణుమాత్రమితి || ఇదంమనః అణుమా
 త్రం అణుపరిమితం; విశ్వవిభజితీవిశ్వంభరతః సర్వాధారం+సం
 జ్ఞాయాం భృత్యౌవృజీతిఖిచ్ ముమ్ మాంవాఢుం నహిసహేత-నక్ష
 మేత, + షహమషణైలిజ్ ఇతీవ-ఇత్యమివ; పురాణః-పురాతనఃపు
 మాన్ పురుషః కృష్ణః మనసాపి అనరుహ్య అపిశబ్దాద్రథాదితి గమ్య

సవ్యాఖ్యే-చముభారతే-తృతీయస్తబకః 302

సస్య మససః హృదయాత్; అధ్యనరుహ్య దృష్టేః పురతః ప్రాదురభూ
త్-ఆవిర్భూతా, భక్తవరాధీనస్య హ గైర్వైత దాశ్చర్యమితిభావః॥
ఔవచ్చందసికంవృత్తమ్ ॥ ౬౬ ॥—స్వేతి ॥ తత్రైవతకాదౌ త
స్తిక్ త్రికృష్టప్రాదుర్భావనమయోవా, మిథః నయనానందినోః ప
రస్పరమవలొకజనితానందవతాః తయోఃకృష్టాజ్ఞానయోః స్వస్యస్వ
స్యాన్యోన్యస్య చేష్టా కథయా-వృత్తానకథనైవనద్యా ద్వితీయస్య
ఋతాః గ్రీష్మఋతాః గుణస్య శౌషణ్మణానాతీతిజ్ఞయానబభూవే-నభూతం
+ భవతేర్బావెలిత్, వమాసు సరిచివ తత్కథా వవృథిత్యథః,
చిరాత్సంగమే సుహృదోస్సల్లాపోఽమృతాయత ఇతిభావః ॥ రూపకా
లంకారః॥ ౬౭ ॥—విజయితి॥ విజయోజ్ఞానః, భావం-సాంభిప్రాయం

స్యదృష్టేః పురతః ప్రాదురభూత్పుమాన్పురాణః॥ ౬౬

స్వస్య చేష్టాకథానద్యాద్వితీయద్దుగుణజ్ఞయా॥ నబభూ

వేతయోస్తత్రనయనానందినోమిథః(౧) ॥ ౬౭ ॥ వి

జయోమధురస్థితస్యభావంవిదుషస్తస్యమతేనభిక్షువే

లై తస్యాజ్ఞానస్యదృష్టేః పురతః గ్రతః, ప్రాదురభూత్-ఆవిర్భూతః,

+ భూనత్తాయాంబుజ్ ॥ ౬౬ ॥—స్వస్వేతి ॥ తత్ర-తస్తిక్ వ్రదే

శే, మిథః-అన్యోన్యం, నయనయోర్వైత్తయోరానందినోః-ఆనందక

త్వాః తయోః కృష్టాజ్ఞానయోః స్వస్వయోశ్చేష్టానాం వ్యాపారా

ణాం కథా కథనం + చింతిపూజకధీత్యజ్ నేవనదీ తస్యాః ద్వితీయ

తాః గ్రీష్మఋతాః గుణస్య శౌషణ్మణ్యస్య ఆజ్ఞయా- శాసనేనభ

బభూవే నభూతం + భూనత్తాయాంభావెలిత్ తయోఃకథా నవిరరా

మేతిభావః ॥ ౬౭ ॥—విజయితి ॥ విజయోజ్ఞానః భావం అ

భిప్రాయం విదుషః జానతః + విదేశ్యతుర్వసురితివసుః, అతఏవ మ

(౧) పరస్పరావలొకనొత్కంఠితయోస్తయోశ్చిరకాలసమావేశౌ

త్ స్వస్వచేష్టితకథనాని చిరాదప్యసమాప్తానీతిభావః ॥

౩౦౮ సవ్యాఖ్య-చమ్పూభారత-తృతీయ స్తబకః

భద్రావిషయకం విదుషానతః అతవీవ మధురం సాకూతం స్థితం యస్య త
 స్య త్రింకృష్టస్య మతేనానుమత్యా భిక్షోస్సన్నాప్తసింఘవేషాయస్య
 తథోక్తస్సక్ కసుమాస్త్రాన్తన్తథాల్ భయాదివ రైవతకస్యాద్యేకు
 హరేగుహాయామతిగూఢః పరైరలక్ష్మితస్సక్ తిష్ఠతిస్త, ఉత్పేక్షా, ఔ
 పచ్ఛందసికం వృత్తమ్ || ౬౮ || — కథమితి || ఉన్నతశ్చ తరోపికవిః
 సుభద్రాయాః కమనీయతా సాందర్యం తస్యాః నుతైస్ సుతింకర్తు
 మితి- క్రియాధాత్వాదినాచతుర్థీ || ౬౯ || స్తవఃస్తాత్రంస్తుతిర్నుతి
 ర్నిత్యమరః || కథంకల్పిత-శక్తిభవత్ నభవేదెవత్యథః, యేన కార
 ణేన చతుర్థమాశ్రయం యత్యాశ్రయోపి అస్యాజ్ఞానస్య సాధనీధూ
 య సుభద్రావాప్తికారణంభూత్వా తాంసుభద్రాం దిదృక్షుతైస్తద్ర
 మ్మమేచ్ఛత్, కిమతాన్యేతాశ్రమాః తత్రాపి సచేతనాశ్చైత్యథః,
 ఆశ్రమోస్త్రీత్యనుశాసనాదాశ్రమశబ్దస్సక్లిబతయానిదేశః, అత్రా

పః | కసుమాస్త్రభయాదివాతిగూఢఃకుహరైరైవతక

స్యలిష్ఠిస్త || ౬౮ || ప || కథంసుభద్రాకమనీయతా

యాఃకల్పేతనులైకవిరున్నతాపి | చతుర్థమప్యా

ధురం ప్రియం స్థితం-ఈషద్ధసనంయస్యతస్యకృష్టస్యమతేన సమ్మత్యా
 భిక్షోః పరివ్రాజకేషఃఆకల్పాయస్యతథాభూతఃవ్యధికరణబహువ్రీ
 హిః అర్హఆద్యజంతోవా కసుమాస్త్రాన్తన్తథాల్ భయాద్భిరైవా
 తిగూఢస్సక్-అతిచ్ఛన్నస్సక్, రైవతకస్య-రైవతకాద్యేః- కుహరై
 విలే, తిష్ఠతిస్త + ష్టాగతినివృత్తౌలప్తేనిఇతిభూతేలట్ || ౬౮ || —
 కథమితి || ఉన్నతశ్చితిః కవిరపి సుభద్రాయాఃకమనీయతాయా
 ప్సాందర్యస్యనుతైస్-స్తుతయే, + జీతిహ్రీన్వశ్చైతివికల్పేననదీనంజ్ఞాక
 థం కల్పిత-సమధోభవత్+కృపాసామధ్యేసంభావనాయాంలిజ్
 కృష్ణారోలకతిలత్వంయేన కారణేనచతుర్థాచతుర్థాంపూరణంతస్య
 పూరణఇతిడట్టిపట్కతికతిపయచతురాంధుగితిధుక్ ఆశ్రమమపికర్త్వ

జ్ఞానాసంగవ్యసంగమాత్రాసహస్యాచేతనస్యాపి యత్యాశ్రమస్య సు,
 భద్రాదిగృహాయామన్యేషాం తత్రాపిసచేతనానాంత్రివృక్షాయాః,
 కైముతికన్యాయుద్ధైః ఇధాపత్త్యలంకారాత్కకవాక్యాధానకవీ,
 నాం సుభద్రాశౌండర్యవణానసామధ్యనిషేధసమథానాద్యాశ్యా,
 థాహేతుకం కావ్యలింగమితిద్వయోరంగాంగిభావనసంకరః, తేనచ
 తత్సౌందర్యస్య లోకాతిశాయిత్యప్రతీతైరలంకారేణవస్తుధ్వనిః ॥ ఉప,
 జాతిః ॥ ౬౯ ॥—తదాత్వఇతి ॥ శ్రియః లక్ష్మ్యైః రుక్మిణీరూపిణ్యైః,
 పతిః కృష్ణః ప్రకృతే శుభస్య సుభద్రావివాహరూపస్య, ఆగమే పౌగ్ధా
 ప్రావిషయే పరిష్కరం చందలం భవేద్వానభవేద్వాఇతి, సవికల్పమన,
 స్కమితియావత్ ॥ ౭౦ ॥ చంచలంచలంచైవపారిష్కవపరిష్కవైత్యమ
 రః ॥ తమజ్ఞానంప్రతి హేలజ్ఞాన తే తవాశయే అభిప్రాయే య
 త్కాంతితంతతాలై తిత్ శయ్యేహ స్తవీవ భవేత్ ఇతిఉక్తప్రకారేణబు,

శ్రమమస్యయేనతాంసాధనీభూయదిదృక్షతే స్త॥౬౯॥

తదాత్వసవాదితతాత్వతీర్థియఃపరిష్కరంతంప్రకృతే

॥౭౦॥ఆశ్రమోస్త్రీత్యమరఃఅతవనక్లిబత్వంభిక్షాప్వశ్రమోపీతియావత్॥ఆ
 స్యాజ్ఞానస్య సాధనీభూయసాధనంకరణంభూతావతాంసుభద్రాందిద్వ
 యతేస్త-దగ్ధమిచ్చతిస్త+నృశిర్ పెక్షణేధాతాశిర్ధానసమానకర్తృ
 కాదిచ్చాయాంవెతినన్ సనాద్యంతాఇతిధాతుత్వాల్లట్ జ్ఞాశ్చస్తృదృ
 శాంసనఇతితజ్ సన్యజోరితిద్విత్యంభిక్షోస్త్రీదగ్ధనేప్రత్యవాయశ్శవ
 ణాత్ తదాశ్రమస్యాపి ప్రత్యవాయవీవ తద్వారైవ తస్యానహాత్వా
 త్ ప్రత్యవాయోవతతామిత్యంగీకృతావా ధర్మిణోదిదృక్షాస్తుధర్మ
 స్య తదసంభవాచ్చ నపుంసకత్వాదపి తస్యదిదృక్షాజాతాప్రత్యవాయ
 రహితస్య ధర్మిణూతస్య సచేత్తనస్య కిముతేతిసౌందర్యాతిశయోవ్య
 జ్యతే ॥ ౬౯॥—తదాత్వఇతి॥తదాత్వేతత్కాలేవవలద్యేఃతనతకన్య
 త్తతాత్-రొధనః, శ్రియః-లక్ష్మ్యైః పతిః ప్రకృతే ప్రస్తుతే శుభస్యన్య

వన్ కథయంత్యన్ తదాశ్చైవ తదానీమేవ అదిగ్రతటాత్పునః దావరప
 తిం దావరకాంప్రతి యయా గచ్ఛతిస్త, తదాత్పత్తిత్యనేన హరేర్భ
 క్తవాంఛితానుకూలనత్వరాపారవశ్యంధ్వన్యతే || 20 || ఛందోభిప్రా
 యశశయః | పంచశాశ్వయఃపాణిరిత్యభయత్రాప్యమరః || 20 ||—
 తదనంతరమితి || తదనంతరం కృష్ణస్య దావరకాప్రాప్త్యనంతరం అ
 హస్కరస్య సూర్యస్య యోమద స్థేజస్వితాహంకారః తస్య తస్క
 రఃకుంభకం తత్సద్భవం మహాస్తేజః యస్యతిథోక్తఃమహా మస్కరీ
 సన్నానీనీ రైవతకంగిరిముపస్కరుతే అలంకరోతి, తత్రాస్తఇతి
 యావత్, మస్కరోవేషదండోన్యాస్తీతిమస్కరీ || 21 || వెణుమ
 స్కరతేజనాఇత్యమరః || తస్య సన్నానీనానమస్కరణానమస్కా

శుభాగమే | యదాశయైశశయవతద్భవేతిబ్రువన్

దావరవతీంపునర్భయా || 20 || X || తదనంతరమహస్క

రమదతస్కరమహామహామహా మస్కరీరైవతకగి(రే

రు)రిముపస్కరుతే(౧)తస్యనమస్కరణమస్తాకంశ్రే

క్లీశస్య అగమే ప్రాప్తౌ పరిష్టవం చంచలం తమజ్జనం తే ఆశయే
 అభిప్రాయే యత్వస్తు వతఃతేఇతిశేషః తద్వస్తు శయవీవహాస్తేవ
 భవేత్ + భాసంతాయాలిప్తే ఇతీర్తంబునన్ వదన్ సన్ దావరవతీం
 స్వనగరిం పునర్భయా జగామ || 20 ||—తదనంతరమితి || తదనం
 తరం అహస్కరస్య సూర్యస్య, + అతఃకృకమీతిసత్వం, మదతస్కరః
 తద్వృహతోరితిసు త్రలాపౌ గర్వాపహతృన్ మహత్ మహా య
 స్యతథావిధిః + అన్తహతఇత్యాత్వం మస్కరీభిక్షుః రైవతకగిరిం-
 రైవతకాద్గి, ఉపస్కరుతే-అలంకరోతి, ఉపాత్ప్రతియత్నైకృత
 వాశ్యాభ్యాభ్యాహా శేషచేతిచకారాహ్వాషణస మవాయయోస్సుట్త
 స్య నమస్కరణమభివాదనం అస్తాకం శ్రేయస్కరం మోక్షపాతుః

(౧) షష్ఠ్యంతపారేకృశాఃప్రతియత్నైకృత కర్తృణిశేషేషస్తీ ||

రః అస్తాకం శ్రేష్ఠసః కరిణంసాధకతమం ఇత్యక్తప్రకారేణ పురో
 ధోజనస్య పురోహితజనస్య బోధనాల్ మతూహలమస్యాస్తీతికుతూ
 హలినా హలిశా బలరామేణ నగరంప్రతి ఆనాయ్యమానంప్రావయ్య
 మాణం బహిరపి కిముత మనసీతిభావః, జ్వలతా విఠహానలజ్వాలైవే
 వస్థితేనేశుత్ప్రేక్షా; కామాయవాససాఽపకురితం ఆచ్ఛాదితం వ
 పుర్యన్యతిధోక్తం, నవ్యేనచాస్తేనాపి సాచీదాణప్రయోక్తైత్యధానే శ
 బ్దేసంజ్ఞారూపే మత్సరేణ-ద్వేషవతా, స్మరేణ మన్నధపీరేణ ప్రవాస
 మేవరంధ్రం ప్రహణామవకాశమన్విష్య విచార్య పన్నగకుమారి
 కా ఉలూపి కా పాండ్యకుమారి కా చిత్రాంగదా యదుకుమారి కా

యస్కరణమితిపురోధోజనబోధనాత్కూతూహలినా
 హలినానగరమానాయ్యమానం(౧)బహిరపిజ్వలతావిర
 హానలజ్వాలైవేనేవకామాయవాససాపకురితవపుషంసవ్య
 సాచిశబ్దమత్సరేణ స్మరపీరేణప్రవాసరంధ్రమన్విష్యప
 పన్నగపాండ్యయదుకుమారి కాణాం కృతేష్పథకృపధగీరి

॥ ౧ ॥ శ్రేయోనిశ్రేయసామృతమిత్యమరః ॥ + కృష్ణోహేతుతాచ్ఛి
 ల్యానులూమ్యేషివతిటట్ అతఃకృకమీతినః పురోధోజనస్య-పురో
 హితజనస్య, రహసి శ్రీకృష్ణప్రేరితస్య బోధనాల్ జ్ఞాపకాల్కుతూ
 హలినా-కుతుకవతా, అతఇనిరనావితీనిః హలినా-బలరామేణ,నగరం
 పురం ఆనాయ్యమానం-ప్రావయ్యమాణం, బహిరపిబాహ్యదేశేజ్వల
 తా-దీప్యమానెన,విరహానలేనేవ-విరహాన్నినేవ, కామాయవాససా-రక్త
 వసనేన, అపకురితవపుషం-ఆచ్ఛాదితగాత్రం, సవ్యసాచీతిశబ్దస్య
 మత్సరేణ ద్వేషేణ, స్వయమపి సవ్యసాచీత్యస్తి తచ్చచ్చాసహనా
 దితిభావః, స్మరపీరేణ-మన్తధేన, ప్రవాసస్య దూరప్రయాణస్య రం
 ద్రమన్విష్య విచిత్ర్య పన్నగపాండ్యయదూనాంకుమారిణాం ఉలూపి

(౧) మంగళివాద్యన్వస్తివాచనాదుత్పవైప్రవేశ్యమానమిచ్ఛిత్తః

కెండ్రి సహ్యాభ్య-చముభారత-తృతీయ స్తవకః

సుభద్రా తాసాంకృతే తదథమిత్యధః, పృథక్పితృకమీరితాంప్ర
యక్తాం త్రయాణాం శరాఃకాండాః దండాశ్చ తేమాం సమాహారం
త్రిశరకాండీమివస్థితాం త్రిదండిం వైణవీం పూర్వవత్సమాసః ద్వి
గోశ్చైతిజీవ, బిభ్రాణం దధతం నిజపల్లవస్య కోమలిమ్నః మౌద్వ
స్య నిజయోన యశోకస్తస్తాదివెత్స్యత్యేషా, శుక్లేణ నిద్రావే
ణ పటీరదారుణా చందనకాఢ్యేన పాదుకేఘాతా-పాదుకీఘాయ, ప
రిచర్యమాణం శుశ్రూష్యమాణం పాదయోగ్యగళంయస్యతథోక్తం కు
హనాభిక్షుం మాయాసన్నాసినమజానం, యదుబృందేషు సంభ్ర
మేణ వందమానేషు నమస్కుర్వత్సుసత్సు ముహందస్యేక్మప్తోపి సవి

తాంత్రీశరకాండీమివత్రిదండీవిభ్రాణం(౧)నిజపల్లవకో

మలిమనిజయశోకాదిపవరిశుక్లేణ పటీరదారుణా

పాదుకీఘాయపరిచర్యమాణం పాదయోగ్యగళంతంకుహనా

భిక్షుంసంభ్రమేణవందమానేషు యదుబృందేషు ము

శో చిత్రాంగదాసుభద్రాణాం కృతే నిమిత్తాయ పృథక్పితృకంప్ర
త్యేకంప్రత్యేకం, ఆరితాం ప్రస్తాం; త్రిశరకాండీమివ-త్రికాండీదండా
నివ, త్రిదండిం త్రికాండీకా + తద్విత్తాంత్రీసమాహారేనమాసః అ
దంతత్వాత్త్రిత్వం ద్విగోరితిజీవ బిభ్రాణం దధతం నిజానామార్తీయా
నాం పల్లవానాం కింలయానాం కోమలిమ్నః మౌద్వవస్య+పృథావీ
దిత్వాదిమనిచ్ నిజయోన విజయేన శాకాదిప శుక్లేణ + శుషకిక ఇ
తినిష్ఠాతస్యకాదేశః పటీరదారుణా-చందనకాఢ్యేన, పాదుకీఘాయ- ఉ
పానహాభాతా, + చవ్రంతాద్భవతేఽవ్రోల్యపి పరిచర్యమాణం శుశ్రూ
ష్యమాణం పాదయోగ్యగళంయగ్తం యస్యత తం తాద్మగీష్వధంభావ
నాభిక్షుం కృత్రిమభిక్షుం యదూనాం బృందేషు సమూహేషుసం
భ్రమేణ వందమానేషుసత్సు నమస్కుర్వత్సుసత్సు ముహందాపి కృ

(౧) ఆచారభేదవిహితత్వాద్దండత్రయధారణమితిబోధ్యం॥

సయం యథాతథా ఉపాగతస్సృక్ చేతిసి పూరణాదవశిష్టేః స్వసోద
ర్యాం సుభద్రాయాం ప్రియరసేరిచస్తితైస్తిథజలైః పిచండిలం పరి
పూణం కమండలుం తదీయాదజ్జననంబంధినః పాణేరాదాయ స్వ
యంగృహీత్వా హేభగవత్ ఇత్యతఃపిహీతివదన్నితిశేషః, రాజభవన
ముపనాయస్య ప్రాపయ్య కన్యకాంతఃపురే నివేశయామాన ఉపమ
యా ఉత్ప్రేక్షాచతుష్టయస్యచ సజాతీయవిజాతీయయోస్సంస్మృష్టిః ॥
౭౧ ॥—మాగ్గేఇతి ॥ తదను-కన్యాంలేఖపురప్రవేశానంతరం, స్మర
మన్తధః మాగ్గే తీర్థయాత్రా మాగ్గేఅముష్యకృతే అజ్జనార్దం
శరత్రయం బాణవంచకమధ్యఇతిశేషః, విముచ్య ప్రయ్యజ్య ఉలూఖి
కా చిత్రాంగదాసుభద్రాస్వనురాగజననాయేతిభావః, శేషం ద్వ

కుందాపి నవినయముపాగతశ్చైతఃపూరణావశేషైస్స
సోదరి-ప్రియరసేరిచస్తితైస్తిథజలైఃపిచండిలంకమండలుం
తదీయపాణేరాదాయభగవన్నిత్యిత్యతిరాజభవనము
పనాయ్కన్యకాంతః పురేనివేశయామాన ॥ ౭౧॥ప॥
మాగ్గేశరతీయమష్యకృతేవిముచ్యశేషంద్వయంపు

ష్టోపి నవినయం వినయనమేతం ఆగతః చేతిసి మనసి పూరణేన పూ
త్యా అవశేషైః శిష్టైః స్వస్య సోదర్యాః స్వసుః+నాసికోదరేతి
జీష్ ప్రియరసేరిచ-స్నేహద్రవైరివ తీర్థజలైః తీర్థోదకైః పిచం
డిలం పూణం + పిచ్చాదిత్వాదిలచ్ కమండలుంకరకం తదీయాత్
తత్సంబంధినః పాణేహాస్తాల్ ఆదాయ గృహీత్వా హేభగవత్ ఇ
త్యతః|ఆగంతవ్యమితిశేషః, ఇతీత్థం రాజభవనముపనాయ్కప్రాపయ్య
కన్యాయాంతఃపురే నివేశయామాన స్థాపయామాన + విశప్రవేశ
నేన్యంతాల్లిట్ ॥ ౭౧॥—మాగ్గేఇతి॥ మాగ్గేఅముష్యాజ్జననస్యకృతే
కారణాయ శరత్రయం-బాణత్రయం, విముచ్య త్యక్త్వా శేషశిష్టం
ద్వయంపునః ఉజ్జీతుం మోక్షం ఆత్మలోభఇవ జాతతృష్ణఇవ స్మరఃత

యం బాణయగం పునరుజ్జితం ప్రయోక్తుం ఆత్మలోభః యోనతథో
 క్తృవేత్సుత్యైతా, శుశ్రూషితుం జ్ఞానయతేః పరిచర్యాంకర్తుం
 సోదరాభ్యాం రామకృష్ణాభ్యాంచాదితాయాః ప్రేరితాయాస్తస్యాః
 సుభద్రాయాః నయనం చక్షురేవ శరంస్యతానీల్ బాణం చకార, త
 త్కటాక్షైరిక్షుచాపరూక్షతా క్షణక్షణే సుధుక్షితాభూదిత్యర్థః, ఉ
 త్ప్రేహారూపకయోరంగాంగిభావేనసంకరః ॥ వసంతతిలకావృత్తమ్ ॥
 ౬౨ ॥—వపుషెతి ॥ సమస్కరీ కపటసన్నాహినీ మధురేణ కోమలే
 న మధుమతాచ సుభుజస్సుభద్రాయాః వపుషా శరీరేణ చిత్తభువో
 మస్తభస్య భనుషా పౌష్పేణచ తజ్జితస్సతావితస్సనిత్యభావః,
 తపసేవేత్సుత్యైతా, కపటసన్నాహినీః వస్తుతస్తవఃప్రసక్త్యా
 వాదిత్యభావః, తనూస్సరీరస్య తనిమానం కార్మ్యం జగృహే గృహీత
 వా, కృశోభూదిత్యభావః ఏన పంచమీకృతతానామ మస్తథావస్తా
 సరిమోజ్జితమూత్రలోభః । శుశ్రూషితుంతదనుసోద
 రబాదితాయాస్తనావ్యస్త్యరౌనయనమేవశరం(౧)వ్య
 తానీల్ ॥౬౨॥వపుషామధురేణ(౨)సుభుజాభనుషా

జను తదనంతరం శుశ్రూషితుం శుశ్రూషాకర్తుం సోదరేణ భా
 త్రా చాదితాయాః ప్రేరితాయాః తస్యాస్సుభద్రాయాఃనయనమే
 వ నెత్రమేవ శరం బాణం వ్యతానీల్ అకాషీత్ + తనువిస్తారే
 లుక్ నయనయోద్వేగయోరపి లౌభ్యాదేకమవశేషితవానితిభావః ॥
 ౬౫ ॥—వపుషెతి ॥ శోభనేభువౌ దృగూర్ధ్వయస్యాస్తయా ఆ
 విశ్నుధాత్విత్సువజ్ సుభద్రయా కత్కార్క మధురేణ ప్రియేణ
 వపుషా శరీరేణ కరణైశచ చిత్తభువా - కామేన, కత్కార్క భనుషా
 కరణైశచ తజ్జితః భత్సితః అతఏన సమస్కరీభిక్షుః తపసేన

(౧) తద్బుష్టిప్రసారఃపంచశరశరపాతకలూపభూదిత్యభావః ॥

(౨)ఇదంభనుష్యపియోజ్యంఇక్షురూపతావచ్చాపస్యమధురరసక

తా, తతోఽనునావిర్భవనాదిత్యత్రమనన్యంగః, వియత్యశేషాస్విత్య
త్ర దృశ్యంగః, మూన్తథే జ్వలతీత్యత్రసంకల్పః- విజయోమధురస్మి
తసేత్యత్రప్రీత్యాగశ్చదృష్ట్యః, చైతాళీయన్వత్రమ్ || ౭౩ ||—
ప్రతితి || అయంపాదః అజ్ఞానః దీర్ఘే ప్రతినిష్ఠసితే నిశ్వాసే ని
శ్వాసే పాణినా నాసికాంస్పృశకా ప్రాణాయామన్య వాయు
ధాన్తాత్తకస్య తపనః సమాపనం సమాప్తిబుద్ధిమిత్యధః, భావయా
మాన జనయామాన, వశ్యతాజనసేతిశేషః, అన్యథా తైః స్వవికా
రస్య తర్కశాస్త్రపత్రైరితిభావః; అత్ర నాసికాంస్పృశకస్యయాప్రా
ణాయామసమాప్తిర్తయాకృతేతి భ్రాంత్యుత్పాదనెన మదనసంతాప
జనితశ్చసితరూపమర్తాప్రకాశనాయ పరవంచనస్య కృతత్వాద్భుక్తిర
లంకారః, యత్తిః పరాశిసంధానక్రియయామగ్నగుప్రయే ఇతి లక్ష

చిత్రఘవాచతజ్జితః । తపసేవదినేదినేతనాస్తనిమా

నంజగృహేసమస్కరి(౧)౭౩|| ప్రతినిష్ఠసితేదీర్ఘే

పాణినానాసికాంస్పృశకా । భావయామాన పార్థీ

దినేదినే ప్రతిదినం + నిత్యపీష్పయోరితిద్విర్భావః తనాశ్శరీరస్య త
నిమానం కాగ్మ్యం + పృథ్వాదిత్వాదిమనిచ్ఛైరితిటిలాపః జగృ
హే ఉపాదదే + గృహఉపాచానేలిట్ || ౬౬ ||— ప్రతినిష్ఠసితఇ
తి || దీర్ఘే ప్రతినిష్ఠసితే-ప్రతినిశ్వాసే + వీహ్నయామన్యయాభా
వేత్పతీయాస ప్రమోర్భహుళమితి అమభావః, పాణినా-హస్తేన, నా
సికాం స్పృశకా అయంపాదః అజ్ఞానః ప్రాణాయామన్యస
మాపథం సమాప్తిం భావయామాన ఉత్పాదయామాన ప్రాణాయామ
లక్షణంతు విజ్ఞానేష్వరేణోక్తమ్ * గాయత్రింశిరసాసాధ్ధం జపేతో
హ్యహృతిపూర్వికామ్ । ప్రతిప్రణవసంయక్తా త్రివరేత్ప్రణవం

(౧) తదూపనిరీక్షణసంజాతౌత్కంఠ్యకామకార్తుకకృత విష్ణుగ
జనితకాతర్యాభ్యాం కృతోఽధూదితిభావః ॥

అం శ్లోకః ॥ ౧౪ ॥—ప్రణవేతి ॥ తదా కపటయతిత్వసమయే ప్రణ
వస్య ఓంకారస్య ఉచ్చరణే పఠనే పురుః పురస్తాత్ ప్రసర్పత్ ప్రస
ర్పత్ యతిః కపటసన్నాసినః, అధరోష్ఠః (౧) అగ్గిగతాయాః అవనీం
ద్రపుక్ర్యాన్సుభద్రాయాః ముఖం అధరమిత్యర్థః ఆస్వాదయితుం,
ముహుః ఉజ్జహంః ఉత్తాయగచ్ఛత్ కితితీసంభావనాయాం+ఉత్సా
యం ప్రాణాయామసమాపనమ్ (౨) ॥ ౧౪ ॥ ప్రణవో
చ్చరణే పురుః ప్రసర్పత్ప్రబభాసేయతినస్తదా ధరో
ష్ఠం । ముహురగ్గిగతావనీంద్రపుత్రీముఖమాస్వాదయి

యమఇతి ॥ ౧౪ ॥—ప్రణవేతి ॥ ప్రణవస్య ఓంకారస్య ఉచ్చరణేఉ
చ్చారే పురుః అగ్గితః ప్రసర్పత్ గచ్ఛత్ తస్య కంఠ్యోష్ఠ్యత్యావదితి,
భావః, యతినః ఆరోపితయతేః ॥ ౧ ॥ దేనిజిఁ తెదియగ్రామాయ,
తినాయతయశ్చ తేజత్వమరః ॥ అధరోష్ఠం + ద్వంద్వశ్చ పాణీత్యైక
వద్భావః ఓత్వాష్టయోస్సమాసేవేతి పరియాపం ॥ ౧ ॥ ఓష్ఠాధరా
తురదనచ్చదాదశనవాససీత్యమరః ॥ తదా తస్మిన్కాలే ముహుః
పునఃపునః అగ్గిం పురోభాగం గతాయాః అవనీంద్రస్యవసుదేవస్య

(౧) అధరోష్ఠఇతి పుల్లింగపారశ్చిత్త్యః । పాణ్యంగత్వేన స
మాహారద్వంద్వేనపునఃకత్వస్యావతత్వాత్ । అధరశ్చాసావోష్ఠశ్చైతి
కమధారయాశ్శయణేతు ఏకేనామైనచమ్బనస్యాగమ్భవాదథవై
రూప్యమ్ । తథాగ్రేషస్తస్తవకే ౧౦ శ్లోకే కవిరెవవక్ష్యతి, తస్మాథ
రోష్ఠముదవేపతనిగమిష్యత్సూక్ష్మరాక్షరావధివిమర్దనశంకయేవేతి॥

(౨) సవ్యాహృతింసప్రణవాగ్గాయత్రీం శిరసాసహ । త్రిపరే,
దాయతప్రాణఃప్రాణాయామస్సఉచ్యతే ఇతిలక్షణలక్షితప్రాణా
యామస్య సమాపనంసమాప్తింభావయామాస । అంతస్సంతాపసం
హతాన్ దీఘనిశ్వాసాన్ ప్రాణాయామసమాపనసమయం సంజా
త్యాన్ సమ్మూఖావవిష్టానాంసర్వేషాం సంభావయామాసేత్యర్థః ॥

రావజ్జహంతేస్తాప్థిల్యేచానశి, శ్లావితిద్విత్యే భృణామిదిత్యభ్యాసస్యే
త్వం, పృబభాసే- అత్రాజ్ఞానాధరస్య పృణవోచ్ఛారణక్రియానిమి
తైన సుభద్రాధరోద్దేశ్యకతత్సమీపగత్వత్వాత్ప్రేక్షణాల్ క్రియా
నిమిత్తాస్వరూపాత్ప్రేక్షా ॥ ఔపచ్ఛందశికంవృత్తమ్ ॥ 3౫ ॥ —॥
కన్యేతి ॥ సపార్థః కన్యాయాః సుభద్రాయాఃకరే పాదపద్మమ్భద్మ
తి ప్రత్యక్షయతిసతి గాత్రే న్వశశిరే పుష్పంతి వర్ధమానానిపులకాం
కురాణి, హేహరేహేహరే- హేమాధవహేమాధవ- ఇత్యుక్తప్రకా
రాయాః హరిస్తృతేః విష్ణుకీర్తనంకృత్యైతిల్యద్దోపేపంచమీ, అన్య
ధయాం చకారహచయామాసేత్యధః - అత్రఅంకురశబ్దస్య క్లిబత్వే
నప్రయోగశ్చింత్యః అతఃపుష్పేత్యుగాత్రేపులకాంకురేష్వీతి షారోర
మణీయః(౧)తత్రచతానన్యధయాంచకారేతియోజ్యంగమ్యమానార్థత్వా
త్తుం కిలాజ్ఞహానం ॥ ౩౫ ॥ కన్యాకరే మృద్నతి.

పాదపద్మంపుష్పంతిగాత్రేపులకాంకురాణి । హరే

పుత్రాన్యః దుహితృస్సుభద్రాయాః ముఖం వదనం ఆస్వాదయితుం,
లెఘం + సావధాన్యంతాత్ముమ్ ఉజ్జహానంకిల ఉద్గచ్ఛదివ + ఓహః
జ్ఞతావిత్యస్తాచ్ఛానచ్, పృబభాసే చకాశే + భాస్వదీప్తాల్లిట్ ॥
౩౫ ॥ —కాంతాకరేషతి ॥ కాంతాయాస్సుభద్రాయాః కరే హస్తే,
పాదయోరంఘ్రాన్యర్చ్యగ్నం యుగం మృద్నతి పీడయతిస్థతి గాత్రే,

(౧) యద్యపి 'అంకురోభినవాద్భిదీత్యమరవచనాత్పుంస్తవమేవ,
ప్రతీయతే । తథాపిఅంకురోస్త్రీనవాద్భిదీత్యమరశేషాల్ అంకురో
జురమస్త్రీయామితివైజయంత్యకైఃఅత్రైవపంచమస్తవకే కందా
జురారాణిచఫలానిభక్షయిన్వేతిసపుంసక త్వేన వక్ష్యమాణత్వాల్ దీపా
జురారాణీవపసంతలక్ష్యాన్యతి యాదవాభ్యుదయేశ్చైవదాహ్తారోన్య
క్తేశ్చ క్లిబతాయామపిసిద్ధాయాంసత్యాం క్లిబత్వేన ప్రయోగశ్చింత్య
ఇతివిభిన్నపుష్పంతిన్విత్యాదిసప్రమంతుపారకల్పనం చిన్త్యమ్ ॥

దక్షయోగఇతి నన్యూనపదత్వాఖ్యదోషఇత్యపిద్యప్తవ్యం, అత్యహరికీ
తనస్త్రియాతత్త్వరణానందాదిమై పులకాంకురాఇతి సుభద్రా
యాః భ్యాంతిమత్వాద్యతత్వాణిసప్తకృతసాత్విక వికారయాపమర్తా
ప్రకాశనాయతవ్యంచనస్యకృతత్వాద్యుక్తిరలంకారః, ఉపజాతిః॥౭౬॥
ఏకదేతి ॥ ఏకదాక స్థింశ్చేద్దినై ప్రత్యవసానకృత్యం భోజనాదికృత్యం
నిర్వృత్యంసమాప్య॥ని॥ప్రత్యవసానంభోజనమభ్యవహారశ్చ జగ్ధిశ్చేతిహ
లాయుధః- క్షణక్షణైప్రతిక్షణంఇక్షుచాపస్య మస్తథస్య త్సురప్రే
క్షావిశేషైః స్సంతక్షణచచ్ఛదనేన, సమంతాశ్చతితైః సత్వగుణస్యత
హలెమాధవమాధవైతి హరిస్తృతేరన్యథయాంచకార
(౧)౭౬॥౫॥ఏకదానిర్వృత్యం ప్రత్యవసానకృత్యంప్రతి
క్షణమిక్షుచాపత్సురప్రసంతక్షణేన సమంతాత్పతి
తైస్సత్వగుణశకతేరివస్వేదవింశతిభిర్వాక్కిణాంబా

చైవ, పుష్పంతి పులకాంకురాణి రోమాంచాంకూరాన్ అర్ధరా
ద్ధిః సాహరే హలేమాయాః లక్ష్మ్యః ధవపీయమాధవభక్త్యతిశయా
ద్వివృత్తిః ఇతీతం హరెస్తృతేరాధ్యానాత్ ॥ ని ॥ స్యాచ్చింతాస్తృ
తిరాధ్యానమిత్యమరః ॥ అన్యథియాంచకార అన్యథాచక్రే అన్యథా
త్వన్యయాత్తత్కరోతీతిణివి ఇష్టనద్భావాట్టిలాపః తతఃతమ్ తతాను
ప్రయజ్యమానాత్కరోల్లిట్ అయం పక్షిప్తఇతిక్షేప్తిత్వక్రః ॥
౭౬ ॥ —ఏకదేతి ॥ ఏకదా ఏకస్థికాలే + సరైవకాన్యకింయత్త
థఃకాలేదాఇతిదాప్రత్యయః, ప్రత్యవసానస్య భోజనస్య కృత్యంకా
త్యం నిర్వృత్యం నిష్పాద్యప్రతిక్షణం క్షణక్షణై + వీప్సాయామన్య

(౧) సాత్వికతయాసముత్పన్నాన్ రోమాంచాన్ భక్తిపారవశ్య
జరణాత్కా సుభావయామాసైత్యర్థః । తత్కరన్పర్వాత్పులకేషు
భ్రుసురత్సుసత్సుమత్కరేణ తదంగస్పర్శసమయోద్యాపినలబ్ధఇతికాత
త్యాద్ధరింప్రతిచుక్కేత్వాకూతమ్ ॥

కలైఃఖండేరివస్థితైః- సత్త్వగుణస్య పరిశుద్ధత్వాచ్చభ్రాతృవ్యవహారః
స్వేదబిందుభిర్వాక్యకీర్ణాంపాప్తాం - చమూర్ధ్వరిణస్యేమాంచా
మూరపీంత్యచంబజీనమధ్యాస్య - తత్ప్రాపకేత్యథాః, విశ్రామ్యం
తంశ్రమమపనుదం తంతంకుహనాసన్నాసినంమాయాంతిం, ధవిత్రే
ణమృగాజనవ్యజనేనవీజయంతీమృదుపవనంచాలయంతీ || ౧ || ధవిత్రే
వ్యజనంతద్యద్రచితం మృగచమకణేత్యమరః, తైస్తేరింగితైః పుశకా
త్యాకారవిశేషైః యతి త్వేసంశయ్య అయంయతిర్వానవేతీసందిహ్య
తస్యకపటసన్నాసినః తత్త్వస్యయాథార్థ్యస్యజ్ఞాతుమిచ్ఛయాజ్ఞాన
యా(౧)అనుగహసివ కాంతేసవినయం యథాతథావక్ష్యమాణప్రకారే

మూరపీంత్యచమధ్యాస్యవిశ్రామ్యంతం (తం కుహ

నాసన్నాసినం)ధవిత్రేణవీజయంతీసుభద్రా తైస్తేరిం

గితైర్వయిత్వేసంశయ్యతస్యతత్త్వజ్ఞానయానవినయమ

యాభావః ఇక్షుచాపస్య మన్తధస్య త్సురప్రేతాయుధవిశేషైః స
స్త్రక్షణేన కృశీకరణేన సమంతాత్పరితఃపతితైః సత్త్వగుణస్యసత్త్వాభ్య
గుణస్య శకలైః ఖండేరివ శ్వేతైశ్చబ్రైః బిందుభిః పృష్ఠద్భిః వ్యా
కీర్ణాంపాప్తాం చామూరపీం చమూరసంబంధినీం + తస్యేదమిత్య
న్ టిడ్ధాణభితిజీవః; త్వచం చర్మణి + అధిశీజస్తాసామితికర్తవ్యం
అధ్యాస్య ఉపవిశ్య విశ్రామ్యంతం తం భిక్షుం ధవిత్రేణ మృగచర్మ
వ్యజనేన || ౧ || ధవిత్రేవ్యజనంతద్యద్రచితంమృగచర్మకాంత్యమరః
వీజయంతీ సుభద్రా తైస్తేః తాదృశైస్తాదృశైః ఇంగితైః ఆకారైః
తిత్వే భిక్షుభావే సంశయ్య సందిహ్య + సంపూర్వాచ్ఛిజ్యక్తోష్ణపి
అయశ్శికిజీతీత్యయేజాదేశః తస్యయతైః తత్త్వస్య యాథాధ్యుస్య జ

(౧) అనురహసీత్యపపారః । అన్వవతప్తాద్రహనఇత్వవ్యయాభా

వే సమాసాంతాచ్ఛిత్వయప్రవృత్తైః అతోనురహసమేవమితి ప్రాశ్న
పాతపవసాధుః ||

ణ వ్యజ్ఞపల్ విజ్ఞాపయామాస + విపూర్వాల్ జ్ఞాపకతరలుజ్ఞాణి
 'త్రుత్యాదినాచ జీసన్వద్భావాదభ్యాసస్య- సన్యతఇతిత్వం || 22 ||—
 తపస్విన్నితి || హేతపస్విన్, తపలభ్యాగమాల్ సంభవతీతి సంభవా
 మేమమప్రీతిః సంతాపః, కన్యాయాయన్తానంవృతం కన్యకాజనాచి
 తాన్యజనసల్లాపానహాత్విం తస్య అవకీణేత్వే భంగేవిషయే ||ని|| అ
 వకీణేక్షతవ్రతఇత్యమరః - కల్పస్యసురతరోశ్శాఖాయాశ్శిఖేవాచరతీ
 తి కల్పశాఖాశిఖాయతే; బహుసల్లాపేద్వాంజనయతీత్యథః+ ఉప
 నురహస మేవంవ్యజ్ఞపల్ ||22||ప|| తపస్విన్నద్యమేప్రీ

తిస్తవాభ్యాగమసంభవా । కన్యామానావకీణేత్వేక

జ్ఞానయా బుభుత్సయా సవిసయం విసయసహితం అనురహసం ఏకా
 న్తే + అన్వవతప్తాద్రహసఇతిటన్ వ్యజ్ఞపల్ + జ్ఞానమోధనేన్య
 న్తాల్లుజ్ఞ || 20—తపస్విన్నితి || హేతపస్విన్ హేతాపన+ అన్తాయ
 తివినిః అద్య ఇదాసీం తప భవతః అభ్యాగమాదాగమాత్సంభవా ఉ
 త్పన్నా ప్రీతిః కన్యాయాః మానస్య అధాపణవృత్తస్య అవకీణేత్వే
 భంగే || ని || అవకీణేక్షతవ్రత ఇత్యమరః || కల్పస్య కల్పవృక్షస్యశా
 ఖాయాలతాయాః శిఖాయతే శిఖేవాచరతి దాత్రీభవతీత్యథః + క
 తపస్విన్నితి || హేతపస్విన్ తాపస । తవాభ్యాగమేనాగమనేన సం
 భవతీత్య భ్యాగమసంభవా । మేప్రీతిరానందః అద్యేదాసీం । కన్యా
 యాః యన్తానంవాజ్ఞీయమవృతం తస్యావకీణేత్వే భంగశేవిషయే ||
 ని|| అవకీణేక్షతవ్రత ఇత్యమరః । కల్పశాఖాశిఖాయతే । కల్పశాఖా
 శిఖేవాచరతి । కన్యానాం మానేనభావ్యమిత యద్వృతంతస్య బలా
 ద్భృతం దదాతీత్యథః । అధూతపూర్వేయం ప్రీతిరద్యమం వా
 చాలయతీతిభావః । ఇత్యేకోధః । హేతపస్విన్తప అభ్యాగమేన స
 మాగమేన సంభవాసముత్పన్నా । మే ప్రీతిః కన్యేతివ్యస్తరూపకం
 అద్యమానస్య భవత్తానవృత్తస్య అవకీణేత్వేవిషయే । కల్పశాఖాశి

ఖాయతే కల్పశాఖానదృశీభవతి । త్వత్సమాగమ సంభూతాప్రీతి క
 న్యామస్తుభేన భవంతానవ్రతం త్యాజయతీతి ద్వితీయః । హేతవస్త్విత్
 మేప్రీతిః । అద్యతవాభ్యాగమసంభవా । భవతీతి శేషః కింవానజానై
 ప్రీతిరెతాదృశీ మమకదాపీనాసీదితిభావః । ప్రీతైః ఫలమాహ । క
 న్యైతి । కన్యా । ఇయమిత్యర్థః । మా నావకీణిత్వై భవంతానత్యా
 గెనతి । కల్పశాఖాశిఖాయతే । మనోరథంపూరయతీతి తృతీయః । హే
 తవస్త్విత్ దయనీయ ॥ క్లౌ ॥ తవసేవదిన్నేతనో స్తనిమానంజగృహే
 సమస్కరీత్వా క్తత్వా త్వదుంకాశ్యాద్భవలోకం నెన మేదయాభవతీతి
 సాభిప్రాయసంబోధనంకృతమితి బోధ్యం ॥ ని ॥ తవస్త్వితావసేశా
 చ్య ఇతిరత్నమాలా । తవాభ్యాగమే ఆగమనసమయే సంభవాప్రీతిః
 అద్యేదాసీం । అస్తీతి శేషః । భవత్ప్రధమదశనేయావతీ ప్రీతిరాసీ
 త్తా వత్సద్యాపివిద్యతఇత్యర్థః । దయాయాఉపయోగ మాగమా
 కూ । కన్యైతి । కల్పశాఖాశిఖా త్వదభీష్టదాతీ । కన్యా । అహంమా
 నావకీణిత్వై భవంతానత్యాగే విషయే । యతే । యత్సంకుర్యే భవ
 త్తానవ్రతం త్యాజయిత్వాత్వదభిలషితం విజ్ఞాయతత్సవలీకర్తుముత్సు
 కాస్తీతితురీయః । ఇతఃపరముత్తరాధేకతీచిద్విశేషాఃప్రదర్శ్యంతే । హేఅ
 యతే । యతివేషధారిత్ । కన్యా । అహమిత్యర్థః । మా నావకీణిత్వై
 మునిత్వత్వాగే । దండకమండలావద్యుపస్కృతమునివేషం త్యక్త్వా
 స్వరూపస్వీకారే నతీత్యర్థః । కల్పశాఖాశిఖా । కాంక్షితప్రదాభ
 వామితి శేషః । కించ । నయతిరయతి ॥ తస్యసంబుద్ధిః । హేఅయతే
 యతిసదృశ । అత్రసాదృశ్యంనశ్యధః ॥ క్లౌ ॥ తత్సాదృశ్య మభావ
 శ్చ తదన్యత్వేంతదల్పతా । అప్రాశస్త్యంవిరొధశ్చ నశ్యథాష్టట్ప్రకీ
 రితా ఇత్యుక్తత్వాత్ । కన్యా । అహం । అమానావకీణిత్వై మా
 నాపరిత్యాగే । అకల్పశాఖాశిఖాభవేయమితి శేషః మానమవిస్మయేత్తం
 వససించేదియంకన్యాకాంక్షితప్రదానభవిష్యతీత్యర్థః ఇతి కెచిత్ ॥౨౦॥

322 సవ్యాఖ్య-చమ్పూభారత-తృతీయస్తకం

మానాత్మకుః కృజ్యులౌపశ్చైతి కృజంతౌర్జితౌర్జిత్ ॥ 2౮ ॥

యదవశతి ॥ యత ఇంద్రియ సంయమః పశ్యమాన్ స్థితియతినః ॥ ని ॥ యేని

జిలెంద్రియగ్రాహయతయోయతినశ్చ తే ఇత్యవశః పోయతినామిం

ల్పశాఖాశిఖాయతే ॥ 2౮ ॥ (ఇదానీమమీ)యదవశఖలు

పుణ్యరాశయోయతినామిదగ్రతవాస్మి (సంగమ)నే

తుః కృజ్యులౌపశ్చైతి కృజ్ సనద్యతా ఇతి ధాతుత్వాల్లప్ ॥ 2౮ ॥

ఇదానీం అమీ ॥ ఆస్మాత్తరతాస్వయః ॥ యదవశతి ॥ అమీయదవశ

యాదవాః పుణ్యస్య శ్రేయసః రాశయః ఖలు పుంజాః ఖలు యతినాం

భిక్షనాణాం ఇంద్రియంద్రియ ఇంద్రియత్వసచారాప్యైర్మాథకః పో

ఇదానీమద్యఅమీభవంతి సేచమానాః పితయోరుత్తరస్థాకేనాస్వయః

యదవశతి ॥ యదవశ యాదవాః ఇదానీం ॥ పుణ్యరాశయః సూ

క్తమస్తాపుణ్యపుంజాః ఖలు ఇతి పూర్వమిద్మశతావసంపన్ననాలాభాదితి

భావః ॥ పోయతినామింద్రియతశ్చైష్టతన ఆస్మిన్సంగమపదాది

వందనైర్ద్రుదుభిః శిరసాఽపిభిరిత్యర్థః ॥ పీఠభావపరాగః

అవాప్యతే ప్రాప్యతే ॥ ద్రుదుభిః ॥ మనసామనోభిర్యథః ॥ అప్య

త్ ॥ రజః ॥ రిగోగుణివాత్తమోపి ॥ పరివజ్యతే పరిత్యజ్యతే ॥ ధన

త్పదాభివందనాద్యేకవలం సత్వసంపన్నాశ్చవతి ॥ అమీయదవశతి

పూర్వేణ సంబంధః పశ్చాత్తరాపలంబనా పున్యచ్యతే ॥ పోయతినామి

ద్వ ॥ కుమానాయతి శ్రేష్ఠ ॥ తవాస్మిన్సంగమే ॥ ద్రుదుభిః ॥ శిరసాశి

రభిః ॥ పీఠరజః పరాగః అవాప్యతే ॥ అమనసా ॥ మనోవ్యతిరక్తశ్చ

క్షురాదిభిర్యథః ॥ ఆస్మాన్యత్వంనభావః ॥ అన్యన్రజః రజోగు

ణశ్చ ॥ పరివజ్యతే పరిత్యజ్యతే ॥ కపటయతిత్వానభిజ్ఞతయాపారమార్థి

కయతిరితినిశ్చయజ్ఞానసంపన్నత్వాదిభావః ॥ మనోగతంత్యయతీం

ద్రపాదాభివందనాత్తదేవాస్తీత్యాశయః ॥ అమీయదవశపుణ్యరాశయః

ఖలు ॥ పుణ్యరాశయోనధవతి ॥ త్రైకులుశబ్దోనిషేధార్థకః ॥ అహోపు

ణ్యాతిశయోమీషామవాజ్ఞసంవిషయఇతిసాంతహాసోక్తిరీత్యాకూతః ॥

భగవదవః యాదవాః పున్యరాశయః ఖలుశరీరధారిణః పున్యసమూహావీవ, యద్యస్మాత్ ధ్రువదుభిః తవఅస్మిన్సహాత్ - పాదప్రణామాత్, శిరిసావీకరణః రేణుంధవత్పదలగ్నమవాప్య- మనసా-చిత్తస్వధః అన్యత్ రజః రజోగుణః తస్త్వస్య రామాదివికారక్షతియావత్ పరివర్జ్యాలెత్పిద్యతే + వజ్రకైఃకమణిలత్ || ౨౬ || రజస్సన్యదాతే వేదేనౌ పరాగగుణభేదయోరితివిశ్వః, వాక్యార్థః హేతుకం కావ్యలింగం- అత్రశిరస్తేకమవాప్యయద్రజఇత్యేనత్మితీయఃవాచకః- పారాంతరే తు అన్యదన్యస్యఏకమిత్యనేన సాకాంక్షత్వాకాంక్షత్వ దోషావత్రైః ఉక్తసాన్వయామోగాచ్చేతి, వైతాళీయమ్ || ౨౭ || — భగవన్నితి || హేభగవత్ యశీ-ద్రుతఖలం కాలత్రయవస్తుజాతు విబుధ్యసే జానాసి త్వమిహ శేషః- అత మేమమధావిభవిష్యత్ శుభంపరమార్థం యథార్థం యథాతథావద- పరాభృతంఅథాం అథాశక్త్యాగమ్యమాపహత్) | శిరిస్తేకమవాప్య (తేర) మద్ర) కొమనసాన్య త్పరివర్జ్యాలెచయైః || ౨౭ || భగవన్నఖలంవిబుధ్యసేవ రమాధానవదభావిమేశుధమ్ | ప్రయతాయతయోధ

యతిశ్రేష్ఠైర్యద్యః యత్ యస్తాతా-తాత్ ధ్రువదుభిః శవాంఘ్రియః పాదమోస్సంగమే సంగతౌప్రణామేఇతియావత్ శిరసా మూర్ధ్నా రజః ధూళిః అవాప్యతే ప్రాప్యతే + ఆస్థవ్యాప్తౌ కమణిలత్ అత్రాప్యస్యదితిపారే అన్యద్రజఇత్యన్వయః మనసా చిత్తేన అన్యత్ ఇతరత్ + ఆడ్డతరాదిభ్యిఇత్యద్ రజోగుణః || ౨౮ || రజస్సన్యదార్తవేగుశే | రజఃపరాగేరేనౌతు రజాశ్చపరికితేతమితీవిశ్వః || పరివర్జ్యాలె త్యజ్యతే + వృశీవజ్రనేకమణిలత్ || ౨౯ || — భగవన్నితి || హేభగవత్ అఖలం నిశ్శేషం పరమార్థం నిష్క్రుష్టార్థంతత్త్వమితియావత్ విబుధ్యసే జానాసి + బుధఅవగమనై దైవాదికఃకతకలిలత్ మే మమధావి భవిష్యత్ శుభం కల్యాణంపదబూహిహియస్తా

నంబదేతిచ- సను సర్వజ్ఞత్వం చేదవక్తవ్యం తదేవకుతస్థితృతాహ ||
ప్రయతాఇతి || హియస్తాత్ ప్రియతాః జిలెందియాః భవతోవిధాన్
తిర్యమాంఠేయలయః- ప్రణిధానేన యోగేనదివ్యంసర్వదర్శిచక్షుః
యేషాం తథోక్తాభవంతీతియోజ్యం- అత్యయోగవైభవసంపన్నదివ్యచ
క్షుష్టత్రాహపవాక్యాదైవ సర్వావబోధసమర్థనాద్యాకార్యభే
తుకం కాన్యలింగం || ౮౦ || — అవకశ్యేతి || ఏషః అజ్ఞానయతిః త
త్ సుభద్రావాక్యమవకశ్యోభుత్వా- క్షణమత్క్రోమీలితః మీలితా
క్షస్స, కృత్రిమయోగప్రకాశనాయేతిభావః- ప్రతివాచంప్రత్యుత్త
రమాదదేష్వకృతవాక్ అయిసుభద్రేబహునాక్తేనకిం - యోషితాం,
కులస్వకేర్నిజైః గుణైః సౌందర్యసౌశీల్యాదిభిః విజయంసర్వోత్క

నద్విదాఃప్రణిధానేనహిదివ్యచక్షుషః || ౮౦ || ప||అవ

కశ్యేతదేవమీలితఃక్షణమత్క్రోమీలితఃప్రతివాచమాదదే | బ

హునా(౧)కిమయిసర్వకైర్జ్ఞానైర్విజయంప్రాప్స్యసియో

తాగ్రతణాత్ ప్రియతాః పూతాః || ౮౧ || పదిత్రైప్రియతః పూతఇత్య
మరః || భవద్విధాః భవాన్యతాః ప్రణిధానేన సమాధినా || ౮౧ || ప్రి
ణిధానంప్రియత్నైస్సార్పర్యవేశేచసమాహితైశ్చిదివ్యః || దివ్యేచక్షుషీ
యేషాంఠే పరోక్షజ్ఞాతృభావః || ౮౦ || — అవకశ్యేతి || ఏషభి
క్షుః తత్ పచనమవకశ్యో క్షణం క్షణమాత్రం అత్క్రోమీలితయోః
మీలనక్రియాం ప్రత్యాధారితాత్సప్తమీమీలితస్స + గత్యథావ క
ర్తృకేతి క్తః నిమీలితాక్షఇతిఫలితం ప్రతివాచం ప్రతినచనం ఆదదే స్వి
చక్రే థవాచిత్యథః అయిసుభద్రే బహునావచనేనేతిశేషఃకిం-కిం
ప్రియోజనం ఇతిశేషః. సర్వకైస్సీవయైః అవ్యయసర్వనామ్నామిత్యక
చ్ఛగుణైఃయోషితాం(స్త్రీ)ణాం కులసమాహేవిజయంజయంఅజ్ఞానం

(౧) ఉక్తిహామల్యనేత్యర్థఃకింకింప్రియోజనం| తావముద్దిశ్యాన్త

శ్చాస్మిన్గోచరం బహువక్తవ్యమస్తి | తథాపిముఖ్యాన్శంసదామిత్యర్థః

యత్తు మన్తధర్మాణావిద్యసంస్కారా మౌనసాధనావన భవేదితి భావమాహా
 నృసింహః । తదామిషపదస్య జగుస్సాధాయకత్వే నాశ్శీలత్వరూపహ
 షాపతైః తస్మై నవహృద్యం ॥ ౧౫ ॥ — ఇతీతి ॥ ఇత్యుక్తప్రకారేణ
 వక్రిమాణం అథాంతరిగర్భతయా కాటివ్యంస్పృశతీతి తేన- తస్య క
 పటసన్నాహినిః పచ్చసావాక్యేన చశ్రవసాశ్చ త్రైవిదిశేషేణ పూర్వం
 శ్రుతైః విశ్రుతస్మారైః ఆగంతకజనేరితి శేషః, తైస్త్వేలక్షణైః నవ
 చిహ్నైః ప్రమాణరూపవయస్కీలాదిభిశ్చ హేతుద్వయేన సానుభ
 ద్యా, అయంకపటమతిః సంప్రసిద్ధః సంక్రందననందనః ఇంద్రపుత్ర
 జానః- ఇత్యుక్తప్రకారం నిశ్చయవవమణిః తం హృదయమేవ పెరి,
 కాతస్యాః పుటైరితరేనిధాయబహిరవకటయ్యైత్యర్థః, హేభగవత్
 భవతా అభిహితయోరుక్తయోః విజయనగళబ్దయోః క్లౌకద్వయః పుటిత
 యోః క్రమేణ ధర్మిపరతావిశేషనామపరతాచ విజయశబ్దస్య విజయో

దామిషం దృశోః ॥ ౧౬ ॥ గ ॥ ఇతి సాతీస్యవక్రిమస్పృ

శావచసాశ్రవనాచ(విశ్రు)నిపీతపూర్వైస్త్వేలక్షణై

సాన్సయం సంక్రందననందనైః నిశ్చయమణిహృదయ

పేటకపుటై నిధాయభగవత్ భవదభిహితయోర్విజ

యై ఇతి విశ్వః ॥ స్త శ్చేణ, మన్త ధేవ ఆతిః పీడితస్సౌ సద్యః సపది దృ

క్షాద్భూప్రోః ఆమిషం విషయః ॥ ౧౭ ॥ ఆమిషం సుందరాకారరూపా

దివిషయేపిచేతి విశ్వః ॥ స్యాత్ భవేత్ + అనభువిపూర్వవల్లిచ్ఛ ॥ ౧౮

ఇతీతి ॥ ఇతీతం సానుభద్యా సరసస్య భావసానిరస్యం సరసత్వం + గు

ణవభవేతిష్ట్యోక్త వక్రస్య భావః వక్రిమా వక్రిత్వం + పృథ్వాదిత్యాది

మనిచ్, తాన్ముశతీతి తేన + స్పృశోనుదక ఇతి క్షిప్త తస్య యతేర్వద

నేన శ్రవసా శ్చోలైః నిపీతపూర్వైః పూర్వం నిపీతైః సుపుపేతి

సమాసః శ్రుతైరితి యావత్ తైస్త్వే ప్రథావిధైః గుణైశ్చ సోయం సం

క్రందనస్య ఇంద్రస్య సంధనః పుత్రః ఆజ్ఞాన ఇతి ఇత్యం నిశ్చయమే

భర్మసాస్యాస్తీతి ధర్మిణ్ ఆర్జునావిజయః- అర్థాదిత్యాదజ-తః
 త్వరతాతత్తాత్పర్యం, నరశబ్దస్యసంజ్ఞాశబ్దత్వంచేత్యర్థః - వసియష్టాక
 మితి పూజాయాం బహువచనం, కృపయాకరుణయాభవితాభవిష్యతి
 + భవతైర్లుప్త, ఏవంవఃధర్తిపరతాయష్టదభిన్నధర్తిపరత్వం తాహా
 శ్శిరఇత్యాదివదభేదేషస్తి - వసియష్టాకం విశేషనామతాచ అర్థస్తుప్తా
 ర్వవత్ ఇత్యపిబోధ్యం- ఇతిఉక్తప్రకారేణతస్మైకపటసన్నాప్యసినే-
 ఉక్తేవ్రిత్యేపః- వదనంప్రీత్యైవ తలళితరే అత్యంతచంచల నయనేయస్తిం
 స్తద్యథాతథా అవసమయంతీనతీతిస్తాఅతిష్ఠత్-అత్యహేతుద్వయేనాజ్ఞా
 నత్వానుమానాదనుమానాలంకారః ॥ తదుజ్జీవితశ్చాయంనిశ్చయమణిం
 హృదయపెటికాపుటేఇతిసావయవరూపకాలంకారఇతిద్వయోరంగార
 గిభావేనసంకరః॥౮౩॥—యమితి॥ హేసుందరియంచానంసేవకమర్జున

యనరశబ్దయోః క్రమేణధర్మిణపరతావిశేషనామపర
 తాచతనకృపయాభవితైతి తస్మైప్రీత్యైవతలళితరనయనం
 వదనమవనమమంతీత(స్తా)స్మై(౧)॥ ౮౩ ॥వ॥యమేవ
 సుద్వితవాక్తిభంగీసపిపదాసాస్త్వనుకమనీయః ।

స మణిం చిత్తు హృదయేవపి పెటకపుటే॥ ని ॥పిటకఃపిటకఃపిటకీ
 మజూషాథ విహంగి కేత్యమరః ॥ నిధాయ నిక్షిప్య హేభగవత్ భ
 వతాఅభిహితయోఃఉక్తయోః, విజయనరావితిశబ్దయోః క్రమేణ
 ధర్మిణపరతా జయపరతయా వ్రాయుక్తస్య విజయశబ్దస్య తద్వత్పర
 త్వం సామాన్యపరతయా మనుజపాదకనరశబ్దస్య దేవదత్తాదివద్విశే
 షనామతాచ తైకృపయా భవితా + భూసత్తాయాంలుప్తః ఇతి ప్రి
 ఙ్గేన-హియా, తరళై-చంచల, నయిన-నేత్రై, యస్మిన్తత్ వదన
 ముఖం అననమయతీ-అవాక్కుర్వతీ, తస్మా-స్థితా॥౮౩॥—యమేవ

(౧) తస్మైఇతిచతుర్థ్యస్తవదనత్వైప్రకాశనస్థేయాఖ్యయోశ్చై
 త్యాత్మినేపదప్రాప్త్యైతస్మైఇత్యవపారసానుః తస్మావిధినసాధుః ॥